

**National Library
of Sweden**

Denna bok digitaliserades på Kungl. biblioteket år 2013

Statens
offentliga
utredningar

1970: 34

Inrikes-
departementet

Ref

Svenska folkets inkomster

U
O
S

Betänkande avgivet av låginkomstutredningen
Stockholm 1970

Statens offentliga utredningar 1970

Kronologisk förteckning

1. Barns utemiljö. Tryckeribolaget. C.
2. Om stat och kyrka. Beckman. U.
3. Balanserad regional utveckling. Esselte. In.
4. Reformerad lärarutbildning. Svenska Reproduktions AB. U.
5. Statligt stöd till fiskehamnar. Esselte. Jo.
6. Ny livsmedelsstadga m.m. Del I.
Förslag och motiv. Tryckeribolaget. S.
7. Ny livsmedelsstadga m.m. Del II. Bilagor. Tryckeribolaget. S.
8. Yrkesteknisk högskoleutbildning. Svenska Reproduktions AB. U.
9. Snöskotern-fordonet och föraren. Esselte. K.
10. Fria läromedel. Beckman. U.
11. Folkvandervårdens utbyggande och reglering. Beckman. S.
12. Värnpliktstjänstgöringens civila meritvärde. Esselte. Fö.
13. Sveriges energiförsörjning. Energipolitik och organisation. Svenska Reproduktions AB. I.
14. Urbaniseringen i Sverige. Bilagedel I till Balanserad regional utveckling. Esselte. In.
15. Regionalekonomisk utveckling. Bilagedel II till Balanserad regional utveckling. Esselte. In.
16. Riksdagsgrupperna • Regeringsbildningen. Norstedt & Söner. Ju.
17. Ersättare för riksdagsledamöterna. Esselte. Ju.
18. Upphandling av byggnader. Del 2. Administrationen. Beckman. Fi.
19. Svensk FN-lag. Esselte. Ju.
20. Behörighet, meritvärdering, studieprognos.
Specialundersökningar av kompetensfrågor. Esselte. U.
(Utkommer senare.)
21. Vägar till högre utbildning. Esselte. U.
22. Pedagogisk utbildning och forskning. Berlingska Boktryckeriet, Lund. U.
23. Understödsföreningar. Svenska Reproduktions AB. Fi.
24. Rationell bensinhandel. Esselte. H.
25. Aspirationer, möjligheter och skattemoral. Göteborgs Offsettryckeri AB, Surte. Fi.
26. Körkort och körkortsregistrering. Norstedt & Söner. K.
27. Allmänna val på våren 7 Norstedt & Söner. Ju.
28. Tjänstgöringsbetyg. Norstedt & Söner. Fi.
29. Decentralisering av statlig verksamhet. Esselte. Fi.
30. Stordriftsfördelar inom industriproduktionen. Esselte. Fi.
31. Militära straff och disciplinmedel. Esselte. Ju.
32. Polisen i samhället. Esselte. Ju.
33. Medel för styrning av byggnadsverksamheten. Norstedt & Söner. In.
34. Svenska folkets inkomster. Esselte. In.

Statens offentliga utredningar

1970:34

Inrikesdepartementet

Svenska folkets inkomster

Betänkande avgivet av låginkomstutredningen. Del 1.
Stockholm 1970

Svenska folks inrättelser

Till Statsrådet och chefen för inrikesdepartementet

Låginkomstutredningen skall enligt sina direktiv bl. a. söka ge ett ökat kunskapsunderlag om storleken och sammansättningen av låginkomst- och låglönegrupperna i samhället. Utredningen får härmed överlämna första delen av de begärda kartläggningarna.

Det i föreliggande betänkande presenterade materialet har sammanställts vid utredningens kansli. Primäruppgifterna baseras till sin huvuddel på uppgifter, inhämtade genom statistiska centralbyråns utredningsinstitut. Vid uppläggnings- och undersökningarna och vid diskussionerna därom under bearbetningarnas gång har deltagit utredningsmannen – intill 26.10 1967 professorn Ingvar Svennilson, Stockholms universitet, och därefter fil. dr Rudolf Meidner, Institutet för arbetsmarknadsfrågor – samt experterna

docent Karl-Olof Faxén, Svenska arbetsgivareföreningen,

fil. dr Rudolf Meidner, intill 26.10 1967, då vid Landsorganisationen,

pol. mag. Ingvar Ohlsson, fr. o. m. 26.10 1967, Landsorganisationen,

fil. kand. Gösta Edgren, intill 14.10 1969, då vid Tjänstemännens centralorganisation, samt

pol. mag. Olof Sundström, fr. o. m. 14.10 1969, Tjänstemännens centralorganisation.

För detaljerna i den nu presenterade undersökningen svarar utredningens kansli. Utredningens huvudsekreterare är fil. kand. Per Holmberg och dess biträdande sekreterare

departementssekreterare Björn Weibo.

Kapitel 5 har utarbetats av fil. kand. Magnus Holm, kapitel 8 av fil. kand. Jakob Lindberg. Bilaga 5 om fattigkriget i USA har på utredningens uppdrag författats av fil. kand. Kristina Meurle-Belfrage, sociologiska institutionen vid Lunds universitet.

Stockholm den 29 maj 1970

Rudolf Meidner

/ Per Holmberg

Innehåll

Kapitel 1. <i>Låginkomstutredningens direktiv och pågående arbeten. Sammanfattning av det första delbetänkandet</i>	9	1.4.1 Befolkningen under 20 års ålder	28
1.1 Direktiven	9	1.4.2 Befolkningen 20—66 år . . .	29
1.2 Pågående arbeten; samråd med andra utredningar o. d.	9	1.4.3 Befolkningen 67—74 år . . .	32
1.3 Sammanfattning av betänkandet	12	Kapitel 2 <i>Om problemen vid undersökningar av inkomststrukturen</i>	34
1.3.1 Sammanfattning av kapitel 2; om problemen vid undersökningar av inkomststrukturen	12	2.1 Kunskapsläget före låginkomstutredningen	34
1.3.2 Sammanfattning av kapitel 3; om sysselsättningsstrukturen hos befolkningen 14—74 år under kalenderåret 1966	12	2.2 Bilden av inkomststrukturen . . .	35
1.3.3 Sammanfattning av kapitel 4; om inkomstfördelningen bland anställda	12	2.3 Bilden av lönestrukturen	38
1.3.4 Sammanfattning av kapitel 6; om inkomstfördelningen bland företagare och jämförelser företagare—anställda	21	2.4 Låginkomstutredningens s. k. februariundersökning	40
1.3.5 Sammanfattning av kapitel 7; om sjukligheten bland befolkningen och om sambandet sjuklighet—inkomst	22	2.5 Jämförelser mellan den officiella inkomststatistikens totalbild av inkomststrukturen och februariundersökningens	41
1.3.6 Sammanfattning av kapitel 8; om socialhjälpstagarna, deras inkomster, sysselsättning, sjuklighet, m. m. och om socialhjälpberoendet i olika befolkningsgrupper	23	2.6 Låginkomstutredningens sysselsättningsbegrepp och den officiella inkomststatistikens	42
1.3.7 Sammanfattning av kapitel 9; om inkomstfördelningen bland hushållen	24	2.7 Låginkomstutredningens anställdbegrepp och den officiella inkomststatistikens	43
1.3.8 Sammanfattning av kapitel 10; om förmögenhetsfördelningen	26	2.8 Inkomstbegreppet hos låginkomstutredningen och hos den officiella inkomststatistiken	47
1.4 Några slutsatser av betänkandet	28	2.9 Individinkomst och hushållsinkomst	50
		2.10 Om osäkerheten i låginkomstutredningens skattningar	50
		2.11 Grunderna för uppdelningen av befolkningen 14—74 år i undergrupper	53
		Kapitel 3 <i>Sysselsättningsstrukturen hos befolkningen 14—74 år under kalenderåret 1966</i>	56
		3.1 Kunskapsläget före låginkomstutredningen	56

3.2	Några jämförelser mellan sysselsättningsdata för år 1966 enligt folkräkning, arbetskraftsundersökningar och låginkomstutredningens material	59	4.4.1	Definitioner och avgränsningar	105
3.3	Befolkningen 14—74 år fördelad efter antal timmar i förvärvsarbete året 1966	62	4.4.2	Löneinkomsternas fördelning efter kön och civilstånd . . .	106
3.4	Befolkningens fördelning efter arbetsveckor och veckoarbetstid . .	67	4.4.3	Löneinkomsternas fördelning med hänsyn till ålder	107
3.5	Förvärvsarbete och utbildning . .	71	4.4.4	Löneinkomsternas fördelning med hänsyn till ålder, kön och civilstånd	109
3.6	Sysselsättning och geografisk region	76	4.4.5	Löneinkomstfördelningen med avseende på utbildning	114
3.7	Förvärvsarbetet i olika hushållstyper; relationen försörjare/försörjda	79	4.4.6	Löneinkomsternas fördelning med hänsyn till geografisk region	119
3.8	Orsaker till bortfall av förvärvsarbete	80	4.4.7	Löneinkomsternas fördelning med hänsyn till invandrare och icke-invandrare	124
3.9	Orsaker till bortfall av förvärvsarbete: arbetslöshet	85	4.4.8	Löneinkomsternas fördelning med hänsyn till näringsgren	125
			4.4.9	Löneinkomsternas fördelning med hänsyn till yrke	132
Kapitel 4 <i>Inkomstfördelningen bland anställda</i>			Kapitel 5 <i>Inkomstskillnader 1966 för helårs- och heltidsanställda män och kvinnor</i>		138
4.1	Definitioner och avgränsningar . .	89	5.1	Resultat	139
4.2	Fördelningen av de anställda efter deras årliga totalinkomster	91	5.2	Ålder och inkomstskillnader . . .	139
4.2.1	Jämförelse av de anställdas fördelning efter totalinkomst och efter sammanräknad inkomst	91	5.2.1	Män	139
4.2.2	Fördelning av de anställda i olika kön och åldersgrupper efter totalinkomst	94	5.2.2	Män med folkskoleutbildning	141
4.2.3	Fördelning av de anställda i helårs-/delårs- och heltids-/deltidsanställning efter total inkomst	95	5.2.3	Män med realexamen eller motsvarande utbildning . .	142
4.3	Fördelningen av de anställda efter arbetsförtjänst per arbetstimme samt sambandet mellan timförtjänst och arbetslöshet	97	5.2.4	Män med studentexamen eller motsvarande utbildning samt akademiker	142
4.3.1	Innebörden och osäkerheten i »timförtjänsten»	97	5.3	Kvinnor	143
4.3.2	Fördelning av de anställda i olika kön och åldersgrupper efter timförtjänst	99	5.4	Utbildningsnivå och inkomstskillnader	144
4.3.3	Fördelningen av de anställda i åldern 20—66 år med helårs-, delårs-, heltids- och deltidsanställning efter genomsnittlig timförtjänst	102	5.4.1	Utbildningsnivå — inkomstskillnader — män	145
4.3.4	Arbetslöshetens samband med timförtjänstnivån	103	5.4.2	Utbildningsnivå — inkomstskillnader — kvinnor	149
4.4	Löneinkomsternas fördelning bland friska och ej arbetslösa helårs- och heltidsanställda	105	5.5	Näringsgrenstillhörighet och inkomstskillnader	151
			5.6	Regiontyp och inkomstskillnader .	154
			5.7	Sammanfattning	156
			5.8	Resultat	157
			5.9	Ålder och inkomstskillnader . . .	157
			5.9.1	Män	157
			5.9.2	Kvinnor	158
			5.10	Utbildning och inkomstskillnader	158
			5.10.1	Män	158
			5.10.2	Kvinnor	159
			5.11	Näringsgrenstillhörighet och inkomstskillnader	160
			5.12	Regiontyp och inkomstskillnader .	160

Kapitel 6 <i>Inkomstfördelningen bland företagare. Jämförelse mellan företagares och anställdas inkomstfördelning</i>	162	8.3.7 Inkomstförhållanden	206
6.1 Definitionssvårigheter; företagare-, inkomst- och sysselsättningsbegreppen	162	8.3.8 Andra åtgärder än socialhjälp	211
6.2 Inkomstfördelningen bland helårs- och heltidssysselsatta företagare med inkomst helt eller huvudsakligen av företag	164	Kapitel 9. <i>Inkomstfördelningen bland hushållen. Jämförelse mellan individernas och hushållens inkomstfördelning</i>	212
6.3 Inkomstfördelningen bland företagare med hänsyn till kön och ålder	166	9.1 Inledning — vad är »hushåll»?	212
6.4 Företagarnas inkomstfördelning med hänsyn till utbildning	168	9.2 Hushållsbegreppet i låginkomstutredningen	213
6.5 Företagarnas inkomstfördelning med hänsyn till geografisk region	169	9.3 Inkomstfördelningen bland »inkomstenheterna» och »bostadshushållen»	214
6.6 Företagarnas inkomstfördelning med hänsyn till näringsgren	170	9.4 Inkomstfördelningen bland hushåll med olika antal vuxna personer och minderåriga barn	216
Kapitel 7. <i>Sjukligheten bland befolkningen och dess samband med sysselsättning och inkomstfördelning</i>	173	9.5 Hushållsinkomsterna för individer med låga inkomster	218
7.1 Inledning; underlaget för sjuklighetsstatistiken	173	9.5.1 Innebörden av låg individinkomst	218
7.2 Sambandet sjuklighet—inkomst enligt den officiella statistiken	175	9.5.2 Individ- och hushållsinkomster för personer i åldern 14—19 år	219
7.3 Sjukligheten i olika befolkningsgrupper efter kön, ålder och civilstånd	179	9.5.3 Individ- och hushållsinkomster för personer i åldern 20—66 år	221
7.4 Sjukligheten i olika befolkningsgrupper med hänsyn till sysselsättning och utbildning	182	9.5.4 Individ- och hushållsinkomster för personer i åldern 67—74 år	226
7.5 Sjukligheten i olika inkomstlägen; storleken av utbetalda sjukpenningbelopp	185	Kapitel 10 <i>Förmögenhetsfördelningen bland anställda, företagare och övriga</i>	229
Kapitel 8. <i>Socialhjälpstagarna — jämförelser mellan hjälptagare och ickehjälptagare i fråga om inkomster, sysselsättning, sjuklighet m. m.</i>	189	10.1 Kunskapsläget före låginkomstutredningen	229
8.1 Inledning	189	10.2 Låginkomstutredningens material och jämförelse därav med taxeringsstatistiken	231
8.2 Kunskapsläget	190	10.3 Förmögenheternas och tillgångarnas fördelning enligt låginkomstutredningens februariundersökning, allmänt	233
8.2.1 Källor	190	10.4 Förmögenheternas och tillgångarnas fördelning med hänsyn till sysselsättning	236
8.2.2 Antalet hjälptagare	191	10.5 Förmögenhetsfördelningen bland anställda och bland företagare	239
8.2.3 Uppgifter om hjälptagarna	192	10.6 Förmögenhetsfördelningen bland vissa delgrupper av ej förvärvsarbete	241
8.3 Låginkomstutredningens material	194	10.7 Sambandet mellan inkomster och förmögenheter	243
8.3.1 Jämförelser med officiell statistik	194	<i>Bilagor</i>	
8.3.2 Avslag på ansökan om hjälp	196	1. (till kapitel 5) Två regressionsmodeller	249
8.3.3 Kön, ålder och familjetyp	197		
8.3.4 Socialhjälpens varaktighet	197		
8.3.5 Sysselsättningsförhållanden	200		
8.3.6 Sjukskrivning	205		

2. (till kapitel 5) Teknisk jämförelse av de använda regressionsmodellerna. . .	255
3. (till kapitel 5) Regiontypsindelning. . .	261
4. (till kapitel 5) Tabellbilaga	264
5. Fattigkriget i USA	281
6. Om inkomststrukturens förändring 1966—1970	308

Låginkomstutredningens direktiv och pågående arbeten. Sammanfattning av det första delbetänkandet

1.1 Direktiven

Enligt utdrag av protokollet över inrikesärenden, hållet i statsrådet den 10 december 1965, anförde chefen för inrikesdepartementet följande direktiv för en utredning i syfte att kartlägga låginkomstgruppernas problem:

Vid 1965 års riksdag har i ett antal motioner yrkats på särskilda utredningar om låginkomsttagarna och deras problem. I flera av remissyttrandena över motionerna framhölls behovet av ökat kunskapsunderlag för att få vidgad kännedom om storlek och sammansättning av låglöne- och låginkomstgrupperna i samhället. Flertalet remissinstanser tillstyrkte att den föreslagna kartläggningen skulle komma till stånd.

I sitt utlåtande över motionerna framhöll allmänna beredningsutskottet (1965: 17) att enligt dess mening med låglönegrupp borde avses löntagare vilkas löneinkomst per tidsenhet är låg i förhållande till övriga löntagares förtjänst under samma tidsenhet. Med låginkomstgrupp borde enligt utskottet avses inkomsttagare — löntagare, företagare och andra — vilkas inkomst under ett kalenderår av olika anledningar är låg i förhållande till den allmänna årsinkomstnivån. Om en undersökning verkställs, bör denna enligt utskottets mening inriktas på hela den grupp som utskottet kallar låginkomsttagare. För utskottet framträder det som angeläget att få en fullständigare och objektiv bild av det faktiska tillståndet men även att i möjligaste mån få detta tillstånd och dess förändringar förklarade och analyserade. Med den positiva inställning som framträder i remissyttrandena torde värdefullt grundmaterial vid en sådan undersökning kunna påräknas även från arbetsmarknadens och näringslivets organisationer. En fortgående upprustning av samhälls-

resurserna i fråga om social forskning torde även kunna lämna väsentligt ökade möjligheter att studera och analysera insamlat material. Utskottet fann det angeläget att initiativ snabbt tas till en undersökning av låginkomstgrupperna i samhället och att undersökningen bedrivs med sådan arbetsteknik att en allsidig belysning av problemen erhålls. Därvid bör även möjligheter prövas till en mer enhetligt redovisad lönestatistik, som om möjligt täcker hela arbetsmarknaden, och till riktlinjer för en så rättvisande bedömning som möjligt av olika löntagargrupper. För att snabbt få underlag för positiva åtgärder på detta område ansåg utskottet att en undersökning tills vidare bör begränsas till vad nyss angivits. När en sådan grundläggande analys verkställts och redovisats torde bättre förutsättningar föreligga att bedöma behovet av och formerna för åtgärder i de skilda hänseenden — näringspolitiska, skattepolitiska, socialpolitiska och arbetsmarknadspolitiska — som motionärerna berört. I enlighet med utskottets förslag har riksdagen hos Kungl. Maj:t hemställt om en undersökning i syfte att kartlägga låginkomstgrupperna och belysa deras problem.

En väsentlig del av samhällets ekonomiska åtgärder syftar till att förbättra villkoren för de ekonomiskt sämst ställda bl. a. genom att minska olikheterna i inkomster och levnadsstandard. En majoritet av vårt folk ser detta som en konsekvens av ett grundläggande krav på social rättvisa. Under senare årtionden har en inte oväsentlig inkomstutjämning uppnåtts, framför allt genom att den fulla sysselsättningspolitik avskaffat större delen av den fattigdom som hade sin grund i arbetslöshet och undersysselsättning. I förening med en stark utvidgning av utbildningsväsendet för både ungdom och vuxna har denna politik också gjort det möjligt för stora grupper att överge mindre inkomstgivande arbetsuppgifter. De skatte- och

socialpolitiska reformerna har samtidigt inneburit en inkomstfördelning till förmån för de lägre inkomstgrupperna, särskilt då de gamla och barnfamiljerna. Vissa uppgifter tyder dock på att tendensen till ekonomisk utjämning under en följd av år kan ha varit mindre utpräglad. Alltjämt finns stora grupper i samhället som har låga inkomster. En del av de låga inkomster som registreras i inkomststatistiken beror på personliga handikapp eller på att vissa områden eller yrken missgynnats av den ekonomiska utvecklingen.

Behovet av ett bättre kunskapsmaterial om låginkomstgrupperna gör sig starkt gällande vid utformningen av skatte-, social- och arbetsmarknadspolitiken. Ökad kännedom om låginkomstgruppernas geografiska och yrkesmässiga fördelning bör kunna ge allt bättre förutsättningar att bedriva denna politik effektivt.

En rad undersökningar av låginkomstgrupperna har gjorts under senare år, främst genom statistiska centralbyråns utredningsinstitut. Från institutet har år 1960 redovisats en bearbetning av inkomststatistiken och befolkningsregistret för år 1958 och vidare har år 1961 framlagts en intervju- och registerundersökning av samma material. Dessa undersökningar har återopats bl. a. i allmänna skatteberedningens betänkande »Nytt skattesystem» (SOU 1964: 25) och av socialpolitiska kommittén i dess betänkande »Ett socialpolitiskt utredningsinstitut» (SOU 1964: 59), där kommittén redogör för en särskild studie av detta undersökningsmaterial. Centralbyråns utredningsinstitut har också redovisat en bearbetning av nämnda intervjuundersökning som avses ge en från social synpunkt ändamålsenligare uppdelning i redovisningsgrupper och en mer komprimerad analys av resultaten än som tidigare funnits tillgänglig. Inkomstuppgifterna i sistnämnda undersökning avser kalenderåret 1959.

De slutsatser som kan dras av de nämnda undersökningarna är av begränsat värde för analys av låginkomsttagarnas problem i dagens läge. Såsom framhållits i nyssnämnda av socialpolitiska kommittén publicerade studie kan man inte säga att låg taxerad inkomst eller låg beskattningsbar inkomst i och för sig är bevis för låg levnadsstandard. Vill man mäta levnadsstandarden måste därför också annat material än taxeringsstatistiken användas. Vid den nya undersökning som nu bör komma till stånd anser jag det i första hand påkallat att överväga vilken information som erfordras för att ge låginkomstdiskussionen ett godtagbart underlag. En kartläggning bör enligt min mening utföras så att den kan läggas till grund för konkreta åtgärder i syfte att förbättra låginkomstgruppernas villkor.

I den allmänna debatten har begreppet låg

inkomst kommit att få en vid och något obestämd innebörd. Det har sålunda använts inte bara beträffande personer som har en låg inkomst i relation till sin försörjningsplikt eller till vanligen förekommande inkomster utan ansetts tillämplig även på personer, vilkas inkomster med hänsyn till t. ex. arten av arbetsinsatsen eller de förhållanden under vilka arbetet utförts eller till vederbörandes utbildning ansetts vara alltför låga trots att de legat över den genomsnittliga inkomstnivån. Låga inkomster sammanhänger vidare i många fall med att vederbörande under den period statistiken avser frivilligt eller av andra skäl haft förvärvsarbete i begränsad omfattning t. ex. studerande, husmödrar med deltidsarbete och värnpliktiga.

Låginkomstbegreppet är såsom framgår av det anförda inte så klart definierat att det utan vidare kan användas för att avgränsa en specialundersökning om inkomstproblematiken för personer med låg inkomst. Av detta skäl men även för att från allmän metodsynpunkt ge erforderlig nyansering av undersökningen torde en utredning inom detta ämnesområde få avse inkomstspridningen över huvud taget, ehuru med särskild inriktning på de låga inkomsterna.

Kartläggningen av inkomstförhållanden bör avse de faktiska inkomsterna. Den bild som erhålls ur inkomst- och lönestatistiken måste därför kompletteras med uppgifter om inkomster som inte medräknas i nämnda statistik t. ex. socialförmåner. Olika sidor av låginkomstbegreppet måste likaledes uppmärksammas såsom låg inkomst per arbetad timme och låg årsinkomst på grund av kort årsarbetstid.

Undersökningen bör gå ut på att dels statistiskt kartlägga den reella inkomstspridningen med särskild inriktning på avvikelserna nedåt från genomsnittet, dels belysa orsakerna till att vissa grupper inte fått den andel i den allmänna standardstegring som framstår som rättvis. Den bör söka skapa en grund för att bedöma vilka metoder som kan komma i fråga för att höja inkomstnivån för de personer och grupper det gäller. Det bör i möjlig mån klarläggas huruvida den låga inkomsten beror på personliga förhållanden eller på mera allmängiltiga omständigheter. Det måste vara angeläget att vinna ökad klarhet om varför många medborgare i den fulla sysselsättningens samhälle inte kunna komma bort från en mindre givande eller ostadig sysselsättning till en mera fördelaktig sådan. Även om utredningens uppgift inte i första hand är att lägga fram förslag till åtgärder för att lösa låglöneproblemen kan man dock förvänta att de vunna utredningsresultaten likväl kommer att ge underlag för fortsatt reformarbete och eventuellt ytterligare specialundersökningar.

Den ifrågavarande utredningen bör anföras åt en särskilt tillkallad sakkunnig, vilken bör biträdas av experter bl. a. från arbetsmarknadens parter.

1.2 Pågående arbeten; samråd med andra utredningar o. d.

En av de grundläggande uppgifterna för låginkomstutredningen utgör enligt direktiven att kartlägga *inkomstförhållandena* för den svenska befolkningen. Det nu föreliggande betänkandet avser en redovisning av huvuddelen av de kartläggningar, vilka hittills ägt rum. I denna redovisning behandlas därvid inkomst enligt alternativa begrepp samt belyses även sambanden mellan å ena sidan inkomster och å andra sidan sysselsättning, sjukskrivning och förmögenheter för skilda grupper av befolkningen.

För närvarande (maj 1970) pågår färdigställandet av en ytterligare kartläggning, syftande till att komplettera det nu föreliggande betänkandet genom belysning av olika befolkningsgruppers »levnadsnivå». Denna s. k. *levnadsnivåundersökning*, vilken utförs i samarbete med sociologiska institutionen vid Uppsala universitet, behandlar bl. a. förekomsten av olika slags handikapp, kostvanorna, bostadssituationen, arbetsförhållandena och vissa fritidsaktiviteter o. d. inom olika grupper av befolkningen. Redovisningen av denna ytterligare kartläggning avses att ske i två rapporter under resten av år 1970.

I samarbete med nationalekonomiska institutionen vid Lunds universitet görs dessutom f. n. en större studie över *den offentliga politikens omfördelningseffekter*. Därvid behandlas främst skatternas och skilda offentliga transfereringsinkomsters verkningar i olika inkomstlägen och hushållstyper. Resultatet av denna studie, vilken lagts upp i samråd med finansdepartementet, kommer att redovisas under vintern 1970/71.

Utöver de här nämnda kartläggningarna har utförts eller utförs ett antal mera begränsade studier över skilda delproblem, vilka låginkomstutredningen enligt sina direktiv har att undersöka. Bland dessa studier kan särskilt nämnas en pilotstudie om *lokal*

lönebildning, som har utförts vid sociologiska institutionen vid Göteborgs universitet och som för närvarande fullföljs såsom ett av Riksbankens jubileumsfond finansierat forskningsprojekt. Vidare pågår i samarbete med statsvetenskapliga institutionen vid Uppsala universitet en studie av *avtalsrörelsen 1965/66* och behandlingen av låglönegrupperna därvid; resultatet av denna studie väntas föreligga under 1970. En studie har gjorts av inkomstutvecklingen för män, vilka vid värnpliktsinskrivning klassificerats såsom *begåvnings- eller hälsosvaga*. Litteratur om USA:s »*War on Poverty*» har systematiskt genomgåts och ett referat därav presenteras såsom bilaga 5 i det nu föreliggande betänkandet. Slutligen har i samarbete med statens kulturråd en undersökning gjorts om skilda *kulturarbetargrupper* ekonomiska och sociala förhållanden, vilken undersökning väntas bli färdigställd under 1970.

Utöver det samarbete och de samråd, vilka nyss omnämnts, har låginkomstutredningen haft mer eller mindre regelbundna kontakter med olika pågående undersökningsprojekt. Sålunda har ett flertal kontakter hafts med den grupp, som vid nationalekonomiska institutionen vid Uppsala universitet undersökt inkomstfördelningens förändringar 1951–1966. Diskussioner har också ägt rum med det s. k. välståndprojektet, där olika universitets ekonomisk-historiska institutioner behandlar bl. a. den sociala utvecklingen för olika befolkningsgrupper sedan 1920-talet. Likaså har kontakter etablerats med den vid socialdepartementet pågående socialhjälpundersökningen.

Samråd med andra pågående statliga utredningskommittéer har skett och sker när det gäller KSA-utredningen, konsumentutredningen och servicekommittén. I fråga om KSA-utredningen har samrådet främst gällt utbyte av material och synpunkter på innebörden och omfattningen av arbetslösheten bland befolkningen. Med konsumentutredningens och servicekommitténs sekretariat har samrådet gällt att koordinera utredningarnas begreppsapparat och terminologi, att utbyta utredningstekniska erfarenheter och att hålla varandra underrättade om utred-

ningarnas arbetsuppgifter och arbetsläge. Låginkomstutredningens material kommer att utnyttjas av konsumentutredningen i dess arbete med att analysera olika hushållsgruppers situation. Vid låginkomstutredningens fortsatta arbete framstår det, särskilt i samband med diskussionerna om en utbyggd offentlig service- och konsumentpolitik för stöd åt resurssvaga hushållsgrupper, angeläget att utredningens kontakter med dessa bägge andra kommittéer ytterligare utvecklas.

1.3 Sammanfattning av betänkandet

I de följande avsnitten sammanfattas, kapitel för kapitel, undersökningens huvudresultat. I avsnitt 1.4 diskuteras några av dessa resultat i mer översiktlig form. Därvid har uppmärksamheten koncentrerats till inkomstförhållanden m. m. för befolkningsgrupper med olika sysselsättningsgrad (fullt resp. partiellt förvärvsarbete samt personer utan förvärvsarbete). För sammanfattningen av de inkomstskillnader inom gruppen helårs- och heltidsanställda personer, som redovisas i kapitel 5, hänvisas till avsnitt 5.7 i nämnda kapitel.

1.3.1 Sammanfattning av kapitel 2; om problemen vid undersökningar av inkomststrukturen

I detta kapitel har behandlats olika problem i samband med undersökningar av inkomststrukturen. Det konstateras inledningsvis att varken den traditionella inkomststatistiken eller lönestatistiken kunnat utnyttjas för studier av de inkomstproblem, som låginkomstutredningen enligt sina direktiv har att undersöka. Vissa synpunkter lämnas dock på hur den gängse officiella inkomst- och lönestatistiken skulle kunna modifieras för att i framtiden tillgodose de informationsbehov, som låginkomstutredningen funnit angelägna.

Utredningens inkomststudier har för den skull huvudsakligen fått ske på grundval av en speciell undersökning, vilken upplagts och utförts i samråd med SCB:s utred-

ningsinstitut. För ett representativt urval om ca 12 000 personer i åldern 14–74 år har således via intervjuer och insamlade registerdata från taxeringsmyndigheter, försäkringskassor och socialnämnder uppgifter erhållits om bl. a. sysselsättningsförhållanden, inkomster, förmögenheter, utbildning, hushållsstorlek, sjuklighet och socialhjälp. Till de delar de införskaffade uppgifterna är jämförbara med den gängse officiella inkomststatistiken visar det insamlade materialet en synnerligen god överensstämmelse med annan existerande statistik.

I kapitlet diskuteras och illustreras innebörden av olika för inkomststudier centrala begrepp, nämligen sysselsättnings-, anställd- och inkomstbegreppen samt individkontra hushållsinkomstbegreppen. Därvid framkommer bl. a. att det är ytterst väsentligt att vid inkomststudier ha en korrekt uppfattning och information om de mot inkomsterna svarande förvärvsarbetsinsatserna, att anställd-begreppet i motsats till företagarbegreppet får anses som förhållandevis entydigt och att vid valet av inkomstbegrepp »sammanräknad nettointkomst» är mindre lämpligt främst på grund av att olika skatteavdrag väger särskilt tungt i högre inkomstlagen. Individinkomstbegreppet har i utredningen fått en större tonvikt än hushållsinkomstbegreppet av det skälet att sysselsättningskomponenten i inkomstbildningen tillmätts stor betydelse.

Efter en redovisning av osäkerheten i låginkomstutredningens resultat till följd av bortfall, urvalsfel och mätfel behandlas grunderna för den uppdelning av totalbefolkningen 14–74 år i undergrupper, vilken följts i väsentliga delar av betänkandet. Därvid har det ansetts lämpligt att först dela in befolkningen i de bägge huvudgrupperna förvärvsarbete och ej-förvärvsarbete. Inom den förstnämnda huvudgruppen sker därefter en uppdelning efter yrkesställning och efter förvärvsarbetets omfattning. Bland de ej förvärvsarbete särskiljs undergrupperna pensionärer 67–74 år, pensionärer under 67 år, studerande, gifta kvinnor med och utan minderåriga barn, icke-gifta personer med minderåriga barn

samt »övriga». Det konstateras att de ekonomiskt och socialt mest utsatta befolkningsgrupperna återfinns bland de ej förvärvsarbetande pensionärerna, de icke-gifta mödrarna samt framför allt »övriga».

1.3.2 Sammanfattning av kapitel 3; om sysselsättningsstrukturen hos befolkningen 14–74 år under kalenderåret 1966

I detta kapitel granskas först de gängse arbetskraftsundersökningarna och konstateras därvid bl. a. att 7 à 8 procent av de personer, vilka däri redovisas tillhöra »arbetskraften», saknar arbetsinkomster till följd av olika slags arbetsfrånvaro, och 15 à 20 procent har reducerade arbetsinkomster på grund av deltidsarbete. Låginkomstutredningens undersökningsresultat avseende sysselsättningsförhållandena under kalenderåret 1966 jämförs i detta sammanhang med sysselsättningsdata enligt *arbetskraftsundersökningarnas* och *folkräkningarnas* begrepp. Medan enligt låginkomstutredningens resultat ca 2 470 000 personer var helårs- och heltidsarbetande och ca 1 880 000 var delårs- och/eller deltidsarbetande under 1966 var antalet förvärvsarbetande enligt arbetskraftsundersökningen hösten 1966 ca 3 810 000 och enligt folkräkningsbegrepp hösten 1966 ca 3 500 000. Ur inkomstbildningssynpunkt är det av fundamentalt intresse att kunna urskilja de fullt förvärvsarbetande från de partiellt förvärvsarbetande, betraktat på helårsbas. Enligt låginkomstutredningens undersökning var det av befolkningen i åldern 15–74 år ca 64 procent av männen, 21 procent av kvinnorna och 43 procent av båda könen, vilka förvärvsarbetade på heltid och under hela året. Partiellt förvärvsarbetande var ca 25 procent av männen och 39 procent av kvinnorna, medan 11 procent av männen och 40 procent av kvinnorna helt saknade förvärvsarbete under år 1966.

En redovisning sker vidare av antalet *faktiskt utförda arbetstimmar* och fördelningen därav inom olika befolkningsgrupper. Minst 1 500 arbetstimmar utfördes av ca 47 procent av befolkningen 14–74 år.

Av samtliga förvärvsarbetande med lägst 1 500 arbetstimmar/år var 68 procent män i åldern 20–66 år, 25 procent kvinnor i samma ålder och 7 procent personer under 20 och över 66 år. En förvärvsarbetsinsats om 500–1 499 tim/år utfördes av ca 13 procent av befolkningen. Nära 6/10 av personerna med denna arbetsinsats var kvinnor i åldern 20–66 år, ca 1/4 var män i samma ålder och knappt 1/5 var personer under 20 och över 66 år. Förvärvsarbete om 1–499 tim/år utfördes av ca 10 procent av befolkningen 14–74 år. Nära hälften av personerna med denna arbetsinsats var kvinnor i åldern 20–66 år, 4/10 personer under 20 och över 66 år samt ca 1/10 män i åldern 20–66 år. Noll arbetstimmar konstaterades för ca 27 procent av befolkningen 14–74 år. Av personerna utan något förvärvsarbete var drygt hälften kvinnor i åldern 20–66 år, nära 4/10 personer under 20 och över 66 år och ca 1/10 män i åldern 20–66 år.

Inom hushåll där mannen är löntagare var förvärvsarbetsgraden bland gifta kvinnor högst när mannens inkomst var 15 000–20 000 kr/år (barnhushåll) eller 20 000–30 000 kr/år (hushåll utan barn). Från låginkomstsynpunkt anmärkningsvärt är att de gifta kvinnornas yrkesverksamhet inte inom någon av dessa båda hushållstyper är störst när mannens inkomst är lägst.

Inom de olika *köns-, civilstånds- och åldersgrupperna* av befolkningen är det de gifta männen i åldrarna 25–54 år, som förvärvsarbetar proportionsvis flest veckor under året, har de längsta veckoarbetstiderna och den lägsta andelen utan förvärvsarbete eller med partiellt förvärvsarbete. Ca 90 procent av denna befolkningsgrupp hade sålunda år 1966 helårs förvärvsarbete (lägst 50 veckor inkl. semester), 25 à 30 procent arbetade i genomsnitt mer än 45 tim/vecka, blott 1 procent saknade helt förvärvsarbete och ca 10 procent hade delårs- eller deltidsarbete. De icke-gifta männen i samma ålder hade helårsarbete till knappt 70 procent, hade märkbart kortare veckoarbetstider, saknade förvärvsarbete till ca 7 procent och var delårs- eller deltidsarbetande till ca 24 procent. I förhållande till de icke-gifta männen

var de icke-gifta kvinnorna, särskilt vid högre ålder, något sämre ställda i meningen att andelarna med kortare års- och veckoarbetstider samt utan förvärvsarbete var ytterligare något större. Gifta kvinnor utgör en särgrupp med den lägsta andelen helårs- och heltidsarbetande och den högsta andelen deltidsarbetande inom befolkningen.

Förvärvsarbetsgraden varierar även ganska starkt efter *utbildningsnivå*. Bland de gifta männen konstateras i åldrarna under 45 år den högsta förvärvsarbetsgraden när utbildningsnivån motsvarade real- eller grundskola (ev. jämte yrkesutbildning) medan den i åldrarna 45—64 år var högst när utbildningsnivån motsvarade studentexamen och jämförbar eller längre utbildning. För de icke-gifta männen var förvärvsarbetsgraden i flertalet åldersgrupper lägre än de gifta männens, i varje fall vid lägre utbildningsnivå än studentexamen. Bland såväl gifta som icke-gifta kvinnor iakttas normalt en markant högre förvärvsarbetsgrad ju högre utbildningsnivån är; för kvinnor med studentexamen och jämförbar eller längre utbildning dock först efter 35 à 40 års ålder.

En studie har också gjorts av förvärvsarbetsgraden i olika *geografiska regiontyper*. Andelarna av befolkningen med 0, 1—49 och 50—52 arbetsveckor varierar för såväl männen som kvinnorna ganska obetydligt mellan storstäder, mellanstora städer och småstäder medan däremot för bägge könen andelen utan förvärvsarbete är större och andelen med 50—52 arbetsveckor lägre på landsbygden. Denna avvikelse ifråga om landsbygden sammanhänger delvis med att befolkningen där har markant lägre andel med högre utbildningsnivå än folkskola jämfört med övriga regiontyper.

Betraktas förvärvsarbete i skilda *hushållstyper* konstateras att vuxna personer i barnhushållen förvärvsarbetar oftare än vuxna personer i andra hushåll. Den högsta relationen försörjd/försörjare gäller i hushåll med 2, 3 och 4 vuxna personer, den lägsta i hushåll med 1 eller 5 och flera vuxna personer. Av samtliga minderåriga bor ca 36 000 i hushåll utan förvärvsarbetande person, ca 40 000 i hushåll med en partiellt

förvärvsarbetande och ca 130 000 i hushåll med en fullt förvärvsarbetande, vilken har minst 4 barn i hushållet.

En systematisk genomgång har gjorts av *orsakerna till partiellt och obefintligt förvärvsarbete* bland personer i åldern 14—74 år. Den mest framträdande huvudorsaken till bortfall av förvärvsarbete är sjukledighet, som (om kortare sjukfrånvaro än 2 veckor/år ej medräknas) lett till att ca 1,2 miljoner personer minskat eller gått miste om förvärvsarbete. Den närmast mest betydelsefulla huvudorsaken är öppen och dold arbetslöshet (i vid mening), som innebar reducerade förvärvsinsatser för nära 400 000 resp. 600 000 à 700 000 personer under året 1966. Summan av öppen och dold arbetslöshet utgjorde med andra ord grovt räknat 1 miljon personer eller drygt 20 procent av arbetskraften. Studier var huvudorsak till partiellt eller obefintligt förvärvsarbete för närmare 700 000 personer och värnpliktstjänstgöring för i runt tal 80 000. Övriga orsaker till minskat eller obefintligt förvärvsarbete för personer under 67 års ålder är med befintliga informationer svåra att klargöra; mellan 250 000 och 300 000 män och grovt räknat ca 1 000 000 kvinnor under 67 års ålder har sålunda under året 1967 varit partiellt eller icke alls förvärvsarbetande av anledningar, som kräver ytterligare undersökningar om önskvärda preciseringar skall kunna göras.

1.3.3 Sammanfattning av kapitel 4; om inkomstfördelningen bland anställda

I detta kapitel redovisas de anställdas inkomst- och lönefördelning med utgångspunkt från fyra olika inkomstbegrepp:

deras *totalinkomster*, dvs. summan av skattepliktiga och icke skattepliktiga inkomster, varvid jämförelse skett med deras *sammanräknade* (dvs. enbart skattepliktiga) *inkomster*,

deras *arbetsförtjänst per arbetad timme* (timförtjänst) samt

deras *årliga löneinkomst*, varvid emellertid enbart friska och ej arbetslösa helårs- och heltidsanställda medtagits.

Vid samtliga dessa redovisningar har an-

ställda, vilka även haft företagarinkomst, uteslutits försåvitt företagarinkomsten överstigit 15 procent av den sammanlagda förvärvsinkomsten. Därvid har ca 60 000 anställda personer undantagits. Vid redovisningarna av de anställdas fördelning efter total inkomst, sammanräknad inkomst och timförtjänst har dessutom drygt 500 000 anställda med färre förvärvsarbetstimmar än 500 under året 1966 undantagits. När de (friska, ej arbetslösa) helårs- och heltidsanställdas inkomstfördelning presenterats har dessutom drygt 400 000 anställda med sjukfrånvaro utöver 2 veckor under året 1966 undantagits. Med helårsanställning avses anställning under lägst 50 veckor under året inkl. semester, med heltidsanställning avses arbete med lägst 35 timmar per vecka.

Av sammanlagt ca 3 030 000 anställda med lägst 500 förvärvsarbetstimmar under året 1966 hade drygt 18 procent en *total inkomst* understigande 10 000 kr och ca 35 procent en *total inkomst* understigande 15 000 kr. Den icke skattepliktiga delen av totalinkomsten var större vid låga än vid höga skattepliktiga inkomster, vilket främst förklaras av sjuk- och arbetslöshetsersättningarnas samt barnbidragens roll. Vid skattepliktiga inkomster om ca 10 000 kr medförde således den icke skattepliktiga inkomstdelen ett tillägg om (normalt) ca 10 procent, vid ca 25 000 kr ett tillägg om normalt ca 2 procent. Delas de anställda upp i de bägge undergrupperna helårs- och heltidsanställda samt partiellt anställda försvinner emellertid helt nämnda samband. I stället visar det sig då att den icke skattepliktiga inkomstdelen inom vardera undergruppen är i absoluta belopp ungefär densamma oavsett nivån på den skattepliktiga inkomsten och att den icke skattepliktiga inkomstdelen är betydligt större bland de partiellt anställda. Den klara skillnaden mellan de bägge undergrupperna sammanhänger främst med att de partiellt anställda har högre arbetslöshetsersättningar och i större omfattning barnbidrag jämfört med de helårs- och heltidsanställda.

Av de helårs- och heltidsanställda hade ca 9 procent av männen och ca 41 procent

av kvinnorna lägre totalinkomst än 15 000 kr. För de partiellt anställda var motsvarande andel ca 50 resp. 83 procent. Högre totalinkomst än 30 000 kr hade ca 23 procent av de helårs- och heltidsanställda männen och ca 4 procent av de helårs- och heltidsanställda kvinnorna. Motsvarande andelar för partiellt anställda utgjorde ca 8 resp. 2 procent. Av de ca 1 065 000 anställda med lägre total inkomst än 15 000 kr var omkring en tredjedel män och två tredjedelar kvinnor samt omkring en tredjedel helårs- och heltidsanställda och två tredjedelar partiellt anställda. För de drygt 400 000 anställda med lägst 30 000 kr i total inkomst gällde att ca 83 procent bestod av helårs- och heltidsanställda män och ca 10 procent av partiellt anställda män.

I åldern 20–66 år hade drygt 250 000 *helårs- och heltidsanställda* lägre totalinkomst än 15 000 kr, vilket är ca 14 procent av samtliga helårs- och heltidsanställda i denna ålder. Av dessa drygt 250 000 anställda var omkring en tredjedel män. Bland de *delårs- och heltidsanställda* i åldern 20–66 år hade ca 60 procent eller 270 000 personer lägre total inkomst än 15 000 kr, varav nära hälften bestod av män. För de *deltidsanställda* – främst gifta kvinnor – hade grovt räknat ca 230 000 personer eller 85 procent lägre totalinkomster än 15 000 kr. Samtliga delgrupper av partiellt anställda hade absolut sett märkbart högre icke skattepliktiga inkomster än de helårs- och heltidsanställda: för delårs- och deltidsanställda gifta kvinnor svarade dessa inkomstslag i medianinkomstsläget således för ca 20 procent av totalinkomsten, för delårs- och heltidsanställda icke-gifta kvinnor för ca 14 procent, för delårs- och heltidsanställda män ca 10 procent och för helårs- och heltidsanställda män ca 2 procent.

Utgår man i stället från genomsnittlig *arbetsinkomst per arbetstimme* kan konstateras att av de ca 3 030 000 anställda med lägst 500 förvärvsarbetstimmar nära 950 000 personer eller ca 31 procent hade lägre timförtjänst än 7:50 kr. Därav var en dryg tredjedel män. Andelen anställda med lägre

timförtjänst än 7:50 kr var bland männen ca 18 procent och bland kvinnorna ca 53 procent. Lägst 15 kr/tim gällde för ca 380 000 anställda, varav omkring 5/6 var män. Av de manliga anställda hade ca 14 procent och av de kvinnliga ca 5 procent lägst 15 kr/tim. Bland männen hade ca 19 procent av de helårs- och heltidsanställda och ca 10 procent av de partiellt anställda lägst 15 kr/tim. Motsvarande andelar bland kvinnorna var 4 resp. 6 procent, vilket visar att kvinnor med högre timförtjänstnivå arbetar förhållandevis oftare i partiellt arbete än kvinnor i mera normala förtjänstnivåer.

Av de nära 950 000 anställda med lägre timförtjänst än 7:50 kr var ca tre fjärdedelar eller 710 000 i åldersgruppen 20–66 år. Därav var ca 220 000 män och 490 000 kvinnor, vilket motsvarar ca 13 resp. 49 procent av samtliga anställda i åldern 20–66 år. Av de nyssnämnda männen var ca 150 000 helårs- och heltidsarbetande, av de nyssnämnda kvinnorna var ca 240 000 helårs- och heltidsarbetande. Lägre timförtjänster var förhållandevis vanligare bland partiellt anställda än bland helårs- och heltidsanställda – med undantag dock för gifta kvinnor där de delårs- och deltidsarbetande har påtagligt större andel med högre timförtjänst än övriga kategorier av gifta kvinnor.

Arbetslöshetens samband med timförtjänstens nivå har också undersökts. Såsom väntat var arbetslösheten proportionsvis högst för anställda med låga timförtjänster. Sambandet arbetslöshet–timförtjänst är starkast bland män över 44 års ålder och svagast bland kvinnor under 45 års ålder. För männen över 44 års ålder var vid timförtjänster under 7:50 kr ca 9 procent arbetslösa någon gång under 1966, vid timförtjänster över 15 kr ca 3 procent. För kvinnorna under 45 års ålder var vid timförtjänster under 7:50 kr ca 7 1/2 procent arbetslösa och vid timförtjänster över 15 kr knappt 7 procent.

De (friska, ej arbetslösa) *helårs- och heltidsanställda* får i den senare och dominerande delen av kapitlet sin löneinkomstfördelning studerad med hänsyn till

kön
ålder
civilstånd
utbildning
geografisk region
invandrare – ej invandrare
näringsgren samt
yrke.

Av de nyss omnämnda åtta variablerna har tre – civilstånd, geografisk region och invandrare – ägnats det minsta utrymmet. När det gäller *civilståndets* roll noteras för såväl män som kvinnor större andelar lägre avlönade bland icke-gifta (ogifta, fränskilda, änkor/änklingar) än bland gifta. Detta gäller även enligt s. k. standardberäkningar, där den olikartade åldersfördelningen för skilda civilstånd neutraliseras. Vid en likartad åldersfördelning för varje civilstånd och kön (enligt den för totalantalet anställda gällande) blir andelen icke-gifta män med lägre lön än 15 000 kr/år 12,4 procent mot 2,3 procent för gifta män. Motsvarande andelar för kvinnor är 34,0 procent bland icke-gifta och 31,6 för gifta. Det icke-gifta civilståndet är således för i synnerhet männen förenat med märkbart högre andel löner under 15 000 kr/år än det gifta civilståndet.

I fråga om *invandrare*, varmed förstås efter året 1947 inflyttade personer, konstateras för de helårs- och heltidsanställda något större andelar med lägre lön än 15 000 kr bland manliga invandrare än bland manliga icke-invandrare. För kvinnor gäller det samma ovanför 34 års ålder men däremot ej därunder. De manliga invandrarnas medianlön inom samtliga åldersgrupper är ca 8 procent lägre än de manliga icke-invandrarnas, de kvinnliga är i samtliga åldersgrupper ca 3 procent högre. Vid bedömandet av dessa skillnader bör noteras att de anställda invandrarna normalt har längre utbildning än icke-invandrarna.

De *geografiska* skillnaderna i löneinkomsternas fördelning har belysts på grundval av en indelning av landet i fyra regioner: de tre storstäderna, övriga städer med lägst 30 000 invånare, städer med färre invånare än 30 000 och landsbygd. Till stor

del på grund av de längre utbildades geografiska fördelning — 54 procent av de helårs- och heltidsarbetande anställda med studentexamen eller jämförlig och längre utbildning återfinns i de tre storstäderna mot 32 procent av samtliga anställda — är särskilt andelen med lön över 30 000 kr väsentligt större i storstäderna (33 procent) än i de mellanstora städerna (22 procent), som i sin tur har en större andel över 30 000 kr än de små städerna (19 procent) och givetvis även landsbygden (13 procent). De regionala löneskillnaderna syns att döma av andelarna helårs- och heltidsanställda med lägre löner vara något större bland männen än bland kvinnorna och påtagligt större bland anställda med kortare utbildning än bland anställda med längre utbildning. Andelen anställda med lägre lön än 15 000 kr är för vardera könet och för varje utbildningskategori högst på landsbygden, med undantag för män med folkskola jämte minst ett års yrkesutbildning och för kvinnor med enbart folkskola för vilka andelarna med lägre lön än 15 000 kr är högst i mellanstora städer resp. små städer. Jämförs de tre stadsregionstyperna med varandra har bland männen med enbart folkskoleutbildning storstäderna större andel anställda med lön under 15 000 kr än de övriga städerna. Av samtliga helårs- och heltidsanställda har i storstäderna 13 procent, i de mellanstora städerna 18 procent, i de små städerna 15 procent och på landsbygden 24 procent lägre lön än 15 000 kr — motsvarande andelar är för män 6, 6, 4 resp. 14 procent och för kvinnor 31, 45, 46 resp. 55 procent. Med tanke på den starkt övernormala andelen anställda med längre utbildning i framför allt storstäderna är andelarna med låga löner där förvånande höga. Lönespridningen bland de helårs- och heltidsanställda är i konsekvens med vad nyss redovisats allra störst i storstäderna och minst i småstäderna medan mellanstora städer och landsbygd intar en mellanställning.

En bearbetning har även gjorts av löneinkomsternas fördelning inom olika län. De för männen och kvinnorna »ogynnsammaste» länen i meningen höga andelar anställ-

da med lägre löner konstateras vara Älvsborg, Halland, Kronoberg, Skaraborg, Kalmar och Gotland. Andelen anställda med högre löner än 30 000 kr överstiger för männen 50 procent i Stockholms stad och län medan andelen ligger under 10 procent inom Skaraborg, Kopparberg, Halland, Jönköping och Älvsborg. För kvinnorna är det endast i Uppsala och Västerbottens län, där andelen med lön över 30 000 kr överstiger 10 procent.

Könet har mycket kraftig inverkan när det gäller andelen och antalet anställda inom olika löneinkomstklasser. Av samtliga helårs- och heltidsanställda har 2,8 procent av männen och 13,4 procent av kvinnorna löner om högst 10 000 kr/år, 7,6 procent av männen och 43,2 procent av kvinnorna högst 15 000 kr/år. Kvinnorna svarar för 27 procent av samtliga helårs- och heltidsanställda men för 64 procent av de anställda med högst 10 000 kr, för 65 procent av de anställda med högst 15 000 kr och för 52 procent av de anställda med högst 20 000 kr i årslön. Medianlönen är för samtliga dessa anställda 24 150 kr för män och 15 900 kr (eller 34 procent lägre) för kvinnor. Den lägst avlönade tiondedelen av männen ligger under 15 680 kr och den lägst avlönade tiondedelen av kvinnorna under 8 180 kr. Ungefär 50 procent av kvinnorna ligger under det lönebelopp, varunder 1/10 av männen befinner sig.

Låglöneproblemet är således till mycket stor del en fråga om löneklyftorna mellan könen. Räknat på medianlönerna för de helårs- och heltidsanställda är klyftan som nämnts 34 procent. En beräkning av löneklyftan kvinnor/män på basis av medianlönerna döljer dock viktiga nyanser: för de helårs- och heltidsanställda är nämligen den procentuella klyftan kvinnor/män minst just vid medianlönerna — vid den »första decilens» lön, varunder 1/10 av de anställda befinner sig, är klyftan 48 procent för att vid medianen såsom nämnts vara 34 procent och vid den »nionde decilens» löner (varunder 9/10 av de anställda befinner sig) utgöra 41 procent. Löneklyftan är alltså högst i de lägsta och de högsta lönenivåerna, minst i

de mittersta nivåerna.

För helårs- och heltidsanställda är löneklyftan kvinnor/män störst bland personer med studentexamen eller jämförlig och längre utbildning (40,4 procent vid medianlönerna) och lägst bland personer med enbart folkskoleutbildning (30,4 procent). De största löneklyftorna förekommer inom näringsgrenen privata tjänster (61 procent) och byggnadsverksamhet (46 procent), den minsta inom jordbruk och samfärdsl (18 resp. 17 procent).

Könets roll för den »totala» löneinkomstfördelningen belyses också av beräkningen att om det inom varje civilstånd och åldersgrupp gällt en inkomstfördelning lika med de gifta männens *skulle* andelen helårs- och heltidsanställda i åldern 20–64 år med lägre lön än 10 000 kr sjunka från faktiskt 2,6 till 0,3 procent. Vid lägre lön än 15 000 kr skulle andelen sjunka från faktiskt 12,3 till 2,3 procent och vid lägre lön än 20 000 kr sjunka från faktiskt 34,9 till 17,7 procent.

När det gäller högre löner, t. ex. utöver 30 000 kr, konstateras att dessa domineras av männen och särskilt de gifta männen. Av 351 000 helårs- och heltidsanställda med högre löner än 30 000 kr är 336 000 eller 96 procent män. De gifta männen, som i åldrarna 25–64 år utgör 26 procent av totalbefolkningen och 52 procent av de helårs- och heltidsanställda, svarar för 89 procent av löneinkomsterna över 30 000 kr. De icke-gifta männen men framför allt kvinnorna förekommer däremot ytterst sällsynt i de högre lönelägena.

Ålderns betydelse för löneinkomsternas fördelning framkommer bl. a. genom medianlönerna i skilda åldersklasser. För helårs- och heltidsanställda är denna högst (24 340 kr) i åldersgruppen 35–44 år och i förhållande därtill är medianlönen i åldrarna under 20 år ca 60 procent lägre, i åldern 20–24 år 30 procent lägre, i åldern 25–34 år 6 procent lägre, i åldern 45–54 år 2 procent lägre, i åldern 55–64 år 9 procent lägre och i åldern 65–74 år 25 procent lägre. Andelen helårs- och heltidsanställda med lägre löner än 15 000 kr är 87,5 procent i åldrarna under 20 år, 32,8 i åldern 20–24

år, 7,8 i åldern 25–34 år, 8,2 i åldern 35–44 år, 9,4 i åldern 45–54 år, 12,7 i åldern 55–64 år och 34,2 i åldern 65–74 år. Gynnsammaste ålder ur låglönesynpunkt är således 25–34 år, ur medianlönensynpunkt 35–44 år, vilken skillnad är ett av de många uttrycken för att lönnernas spridning ökar med stigande ålder.

Eftersom det ibland görs gällande att man bör undanta löntagargrupper under t. ex. 20 eller 25 års ålder eller över 60 eller 65 års ålder vid belysandet av löneinkomsternas fördelning måste det framhållas att avgränsningen till enbart helårs- och heltidsanställda i och för sig är diskutabel och verkar kraftigt reducerande på antalen och andelarna lägre avlönade. Effekten av att från samtliga helårs- och heltidsarbetande anställda undanta åldersgrupperna 14–24 och 65–74 år blir i fråga om andelen anställda med lägre löner än 15 000 kr att andelen 17,8 procent för gruppen 14–74 år sänks till 12,8 procent för gruppen 20–74 år och till 9,3 procent för gruppen 25–64 år. Dessa sänkningar är uppenbarligen avsevärt mindre än reduktionen på grund av de delårs- och deltidsarbetandes uteslutning. Dessutom finns det skäl att framhålla att den här företrädesvis studerade löntagargruppen är exceptionellt fast knuten till arbetsmarknaden genom såväl helårs- som heltidsarbete och utgör ett urval av de mest friska och minst arbetslösa.

När det gäller löneinkomsternas fördelning efter ålder finns det anledning att uppmärksamma hur medianlönerna för männen med enbart folkskoleutbildning avtar efter åldersklassen 35–44 år men fortsätter att stiga med åldern för männen inom övriga utbildningsgrupper och för kvinnorna inom samtliga utbildningsgrupper. Medianlönen för bägge könen tillsammans överstiger bland anställda med studentexamen och jämförlig eller längre utbildning medianlönen bland enbart folkskoleutbildade med 36 procent i åldern 14–24 år, med 55 procent i åldern 25–34 år, med 88 procent i åldern 35–44 år och med 127 procent i åldern 45–64 år.

Utbildningens roll har berörts vid ett fler-

tal tillfällen i det föregående. Av helårs- och heltidsanställda män och kvinnor tillsammans är andelen med lön under 15 000 kr oavsett utbildning 17,8 procent — i utbildningsgrupp 1 (enbart folkskola) är andelen 19,7 procent, i gruppen 2 (folkskola jämte minst ett års yrkesutbildning) 15,0 procent, i grupperna 3 och 4 (real- och grundskola, ev. jämte minst ett års yrkesutbildning) 19,4 procent och i grupperna 5 + 6 + 7 (studentexamen och jämförlig eller längre utbildning) 1,7 procent. Den verkligt betydelsefulla gränsen ur låglönesynpunkt är således mellan å ena sidan utbildningsgrupperna 1–4 och å andra sidan grupperna 5–7. Andelarna med högre lön än 30 000 kr är för bägge könen tillsammans oavsett utbildning 21,5 procent — och i de fyra nämnda utbildningskategorierna 11,5, 24,0, 27,8 resp. 71,3 procent. Även här går den mest betydelsefulla gränsen mellan utbildningsgrupperna 1–4 och 5–7, ehuru det bör noteras att lönespridningen uppenbarligen ökar från utbildningsgruppen 1 till gruppen 2 och grupperna 3 + 4. I konsekvens därmed är medianlönerna i de fyra nämnda utbildningskategorierna 20 680, 23 470, 22 370 resp. 38 130 kr.

Utbildningens lönehöjande roll är något större bland männen än bland kvinnorna när det gäller utbildningsgrupperna 1–4 men större bland kvinnorna än bland männen i utbildningsgrupperna 5–7. Utbildningen spelar också in i samband med åldern: medan medianlönen sjunker och andelen lägre avlönade stiger för utbildningsgruppen 1 efter 35–44 år gäller inte detta övriga utbildningsgrupper. Löneskillnaden mellan anställda med kortare och med längre utbildning ökar därmed kraftigt med åldern. Mellan utbildningsgruppen 1 och utbildningsgrupperna 5 + 6 + 7 är t. ex. för kvinnor i åldern 25–44 år löneskillnaden mycket stor: ungefär 9/10 av kvinnorna i utbildningsgrupp 1 har där lägre lön än det belopp varöver 9/10 av kvinnorna i utbildningsgrupperna 5 + 6 + 7 befinner sig.

De regionala löneskillnaderna är små för grupperna med längre utbildning men be-

tydande för grupperna med kort utbildning. Ser man på utbildningens roll inom olika näringsgrenar märks en lägre andel lågavlönade i utbildningsgrupperna 3 + 4 än i 1 + 2 enbart för jord- och skogsbruk jämte offentliga och privata tjänster medan skillnaden mellan dessa utbildningskategorier är synnerligen liten inom övriga näringsgrenar. Den största löneskillnaden mellan anställda med kortare och anställda med längre utbildning gäller inom jord- och skogsbruk, annan industri än metall- och verkstadsindustri samt offentliga och privata tjänster. I fråga om yrken återfinns de anställda med längre utbildning (5 + 6 + 7) till drygt 90 procent inom tekniskt m. m. arbete, administrativt arbete och kameralt-kontors-tekniskt arbete, där det för de bägge först-nämnda yrkesgrupperna syns gälla att den stora andelen anställda med längre utbildning »drar upp» lönenivån även för de anställda inom dessa yrkesgrupper med kortare utbildning. I yrken med liten andel längre utbildad arbetskraft iakttas inte någon motsvarande »uppdragning» av de kortare utbildades lönenivå.

Mellan *näringsgrenarna* konstateras också betydande skillnader i andelarna anställda med lägre löner. De i särklass högsta andelarna helårs- och heltidsanställda med lägre löner än 15 000 kr gäller dessa fyra näringsgrenar: jord- och skogsbruk (28 procent), annan industri än metall- och verkstadsindustri (21 procent), handel (27 procent) och privata tjänster (46 procent). Samma fyra näringsgrenar har även de högsta andelarna anställda med löner under 20 000 kr. Byggnadsverksamhet och samfärdsel har de lägsta andelarna anställda med lön under 15 000 kr (8 resp. 5 procent) och även under 20 000 kr.

Betraktas enbart männen och utbildningsgrupperna 1 + 2 återkommer de nämnda fyra näringsgrenarna som de, vilka har de högsta andelarna anställda med lägre löner. För enbart kvinnor gäller detsamma ehuru därvid även byggnadsverksamhet tillkommer som en näringsgren med exceptionellt hög andel lägre avlönade.

De näringsgrenar, som har högst andelar

helårs- och heltidsanställda med högre löner än 30 000 kr är byggnadsverksamhet och offentliga tjänster – 37 resp. 31 procent. Inom den förstnämnda men ej den sistnämnda av dessa bägge näringsgrenar är samtidigt andelen lägre avlönade liten (för män och kvinnor tillsammans). För offentliga tjänster är andelen lägre avlönade i utbildningsgrupperna 1 + 2 ungefär lika stor som genomsnittet för samtliga näringsgrenar.

Medianlönerna oavsett kön för de studerade åtta näringsgrenarna varierar från 16 520 kr (privata tjänster) till 27 040 kr (byggnadsverksamhet), vilka belopp ligger 25 procent under resp. 23 procent över genomsnittet för näringsgrenarna. Att privata tjänster intar denna extrema plats sammanhänger delvis med att kvinnorna i denna näringsgren har en relativt sett ännu mer extrem bottenposition (medianlön = 11 490 kr), vilket mer än uppväger det faktum att männen inom privata tjänster har den näst högsta medianlönen bland näringsgrenarna (29 860 kr).

Merinformation från löneinkomsternas fördelning efter yrkesgrupper är synnerligen begränsad eftersom den officiella och här tillämpade yrkesklassificeringen är i hög grad influerad av såväl näringsgrens- som utbildningsindelningarna. Yrkesgrupperna servicearbete, lantbruks- och skogsarbete samt kommersiellt arbete har således föga oväntat efter de föregående redovisningarna de högsta andelarna helårs- och heltidsanställda med lägre lön än 15 000 kr – 43,1, 27,6 resp. 28,8 procent. Därtill kommer kameralt-kontorstekniska yrken med en andel under 15 000 kr av 28,5 procent. De lägsta andelarna med lön under 15 000 kr har yrkesgrupperna administrativt arbete (0 procent), tekniskt m. m. arbete (7,2 procent) och transport- och kommunikationsarbete (9,1 procent). De nämnda fyra yrkesgrupperna med högst andelar anställda med lön under 15 000 kr intar också denna position när det gäller enbart utbildningsgrupperna 1 + 2. Medianlönen i yrkesgruppen servicearbete är den lägsta bland de studerade åtta yrkesgrupperna; denna lägsta medianlön ut-

gör 16 540 kr och ligger 30 procent under genomsnittet för alla yrken. Lantbruks- och skogsarbete jämte kameralt och kontorstekniskt arbete kommer därnäst med medianlöner, som understiger genomsnittet för samtliga yrken med 16 à 17 procent. Den högsta medianlönen har yrkesgruppen administrativt arbete: 40 070 kr eller 82 procent över genomsnittet.

Av de åtta här beskrivna variablerna förefaller i synnerhet *kön och utbildning* på ett dominerande sätt prägla de anställdas löneinkomstfördelning. *Ålder* och *geografisk region* tillkommer såsom i regel »löneförsvagande» eller »löneförstärkande» omständigheter, vilka dock sällan kan mera påtagligt kompensera inflytandena från könet och utbildningen och vilka dessutom ofta slår på olika sätt för i synnerhet de skilda utbildningsgrupperna. »*Invandrarstatus* och för männen *civilståndet* har också en viss betydelse men avsevärt mindre än ålder och geografisk region. Inflytandena från *näringsgren och yrke* – där det sistnämnda begreppet är i så hög grad näringsgrens- och utbildningspåverkat att det borde kunna utmönstras i sin nuvarande betydelse – är svårare att karakterisera. Det förefaller som om vissa av näringsgrenarna, särskilt då byggnadsverksamhet jämte handel och privata tjänster, till följd av mans- eller kvinnodominans har effekter på löneinkomstens fördelning som skulle kunna betecknas såsom i första hand »köns-effekt-förstärkande». Näringsgrenar med stor manlig dominans skulle i så fall ha en tendens till högre löneläge än näringsgrenar med stor kvinnlig dominans, vilket skulle göra könets roll i inkomstfördelningen ännu mer påtaglig. Denna effekt är analog med den effekt, som en starkt övernormal andel längre utbildade inom en viss yrkesgrupp förefaller ha på lönenivån för även de anställda med kortare utbildning inom yrkesgruppen.

I tabell 1: 1 sammanfattas vissa uppgifter från kapitel 4 om omfattningen av antalet lågavlönade anställda enligt olika mått.

Omfattningen av lågavlönade grupper beror främst på *dels* hur man avgränsar grup-

Tabell 1:1. Antalet lågavlönade anställda enligt olika mått.

a. Av totalt ca 3 030 000 anställda med minst 500 förvärvsarbetstim/år hade året 1966 ca 670 000 personer (22 procent) lägre sammanräknad inkomst än 10 000 kr

» 1 160 000	» (38	»)	»	»	» 15 000 »
» 560 000	» (18	»)	»	total inkomst än 10 000 kr	
» 1 070 000	» (35	»)	»	» » » 15 000 »	
» 310 000	» (10	»)	»	timförtjänst än 5.00 kr	
» 950 000	» (31	»)	»	» » 7.50 ».	

b. Av totalt ca 1 625 000 friska, ej arbetslösa helårs- och heltidsanställda hade året 1966 ca 90 000 personer (6 procent) lägre årslön än 10 000 kr

» 290 000	» (18	»)	»	» » 15 000 »	
» 650 000	» (40	»)	»	» » 20 000 »	

pen »anställda», dels vilken inkomst- eller lönegräns man utnyttjar som kriterium på låg lön. Skulle med »låg» lön avses löne under den timförtjänstgräns, som låg till grund för de särskilda låglönepåslagen enligt det centrala avtalet år 1969 mellan LO och SAF (ca 9: 60 kr) och som året 1966 ungefärligen motsvarade 7: 50 kr, kan man konstatera att de lågavlönades antal utgör i runt tal 900 000 à 1 000 000 eller nära en tredjedel av samtliga anställda. Betraktas enbart anställda i åldern 20—66 år blir antalet lågavlönade vid samma kriterium i stället 700 000 à 750 000 eller omkring en fjärdedel av samtliga i denna ålder.

Av anställda med låg lön per arbetstimme kan något mindre än hälften beräknas ha låg löneinkomst per år huvudsakligen eller enbart på grund av den låga timförtjänsten. För drygt hälften av dem har emellertid även andra omständigheter än den låga timförtjänsten bidragit till låg årslöneinkomst. Sjuklighet och arbetslöshet är därvid några av de mest framträdande förklaringarna – i all synnerhet som de därav drabbade särskilt förekommer bland löntagargrupperna med låg timförtjänstnivå.

1.3.4 Sammanfattning av kapitel 6; om inkomstfördelningen bland företagare och jämförelser företagare–anställda¹

Belysningen av företagargruppens inkomststruktur har i detta kapitel utförts efter i huvudsak samma grundläggande principer, som följts vid redovisandet av de anställdas lönestruktur. Sålunda har utvalts de företagare, vilka varit helårs- och heltidssyssel-

sätta (och sjuka högst 14 dagar under året) och vilkas företagsinkomster svarat för åtminstone 85 procent av den totala förvärvsinkomsten. Självfallet har man även efter en sådan avgränsning anledning att vara synnerligen varsam med slutsatserna av en studie av företagarnas inkomstfördelning. Till denna försiktighet bidrar framför allt osäkerheten i företagsinkomsternas beräkning och i volymmåttet för företagarnas arbetsinsatser. Man kan vänta att låginkomstutredningens s. k. levnadsnivåundersökning kommer att ge något säkrare besked om företagargruppens förhållanden.

Jämfört med inkomststrukturen för analoga löntagarkategorier märks bland företagarna en märkbart större inkomstskillnad mellan män och kvinnor samt en påtagligt starkare ökning i andelen låginkomsttagare vid stigande levnadsålder. Utbildning utöver folkskola är vidare mer inkomsthöjande för företagare än för anställda. Även de regionala inkomstskillnaderna är större bland företagarna än bland löntagarna – ehuru med undantaget att företagarna i mellanstora städer (30 000–100 000 invånare) har den lägsta andelen låga inkomster. Också inkomstskillnaderna mellan näringsgrenarna är större bland företagarna än bland de anställda. Jordbruksföretagarna har som grupp betydligt lägre inkomster än övriga företagare.

Eftersom företagarnas sammansättning efter kön, ålder, utbildning, region och näringsgren avviker starkt från löntagarnas kan en mycket väsentlig del av deras högre

¹ För sammanfattningen av kapitel 5, se avsnitten 5.7—5.12.

andel låginkomsttagare och deras lägre medianinkomst förklaras av dessa avvikelser. Då andelen kvinnor och andelen yngre sysselsatta är betydligt lägre bland företagarna verkar dessa faktorer i höjande riktning för företagargruppen när dess inkomstfördelning och medianlöner jämförs med de anställdas – den högre andelen bland företagarna när det gäller korttidsutbildade, landsbygdsbosatta och jordbrukssysselsatta verkar å andra sidan sänkande i ännu högre grad vid en sådan jämförelse.

Grovt räknat omkring hälften av skillnaden i medianinkomsterna mellan helårs- och heltidssysselsatta företagare och anställda – medianinkomsten för företagare var år 1966 ca 16 500 kr och för löntagare ca 22 700 kr – kan beräknas sammanhånga med dessa olikheter i de bägge gruppernas sammansättning efter kön, ålder, utbildning, region och näringsgren. En märkbar del av den därefter återstående skillnaden sammanhänger sannolikt med den tidigare antydda svårigheten att avgränsa helårs- och heltidssysselsättning på samma sätt för företagare och anställda.

Den största svårigheten att göra en rättvisande inkomststudie för företagargruppen och en rättvisande jämförelse mellan denna grupp och de anställda ligger emellertid i att företagsinkomsternas beräkning uppenbarligen är förenad med betydligt större osäkerhet än löneinkomsternas beräkning. Det är därför med det hittills redovisade materialet inte möjligt att uttala sig om andelen »verkliga låginkomsttagare» är större bland företagarna än bland de anställda.

1.3.5 Sammanfattning av kapitel 7; om sjukligheten bland befolkningen och om sambandet sjuklighet—inkomst

I detta kapitel har sjukligheten inom befolkningen belysts på grundval av de hos landets försäkringskassor noterade sjukpenningdagarna under 1966. Bl. a. eftersom ca en fjärdedel av den vuxna befolkningen ej är delaktig i sjukpenningförsäkringen och eftersom försäkringen innehåller speciella regler om karensdagar, högsta antal sjuk-

penningdagar, sjukdomsbegreppet och förvärvsinkomsternas översättning till sjukpenningklasser kan dessa sjuklighetsdata inte anses ge en fullständig bild av sjukligheten hos befolkningen.

Enligt den officiella sjuklighetsstatistiken, redovisad i publikationen »Allmän försäkring», gäller de högsta sjuktalen försäkrade med inkomster motsvarande 10 200–16 000 kr/år och de lägsta sjuktalen försäkrade med inkomster motsvarande minst 30 000 kr/år. För de förvärvsarbetande svarade 1966 de 50 procenten i de lägsta sjukpenningklasserna för 57 procent av samtliga förvärvsarbetandes sjukpenningdagar. Kvinnor under 45 års ålder har enligt samma statistik något högre sjuktal än män, företagargruppen något högre sjuktal än löntagargruppen och försäkrade i Stockholm och Göteborg väsentligt högre sjuktal än i det övriga landet. För män väger fyra diagnosgrupper tyngre i lägre än i högre inkomstlägen: mentala sjukdomar och psykoneuroser, cirkulationsorganens sjukdomar, skelettets och rörelseorganens sjukdomar samt skador genom yttre våld och förgiftning. För kvinnor iaktas motsvarande enbart ifråga om diagnostypen skelettets och rörelseorganens sjukdomar. Vid högre inkomstlägen har tre diagnostyper större vikt än vid lägre inkomster: allergiska sjukdomar, ämnesomsättningssjukdomar och nutritionsrubbingar, digestionsorganens sjukdomar samt senilitet jämte opreciserade fall. Detta gäller såväl män som kvinnor. För de 161 000 folkpensionärerna med förtidspension och sjukbidrag svarar mentala sjukdomar, psykoneuroser och patologiska personlighetstyper för ca 40 procent av samtliga pensionsorsaker, skelettets och rörelseorganens sjukdomar för ca 17 procent, nervsystemets och sinnesorganens sjukdomar för ca 12 procent och cirkulationsorganens sjukdomar för ca 11 procent.

Vid bearbetningarna av låginkomstutredningens material framkommer att icke-gifta personer har väsentligt högre sjuktal än gifta personer, att äldre personer har märkbart högre sjuktal än yngre samt att kvinnor har något högre sjuktal än män blott

i åldrarna under 45 år. Persongruppen med övernormala sjuktal år 1966 hade även starkt övernormala sjuktal under åren 1960–65. För förvärvsarbete iakttas högre sjuktal bland de partiellt förvärvsarbete än bland helårs- och heltidsarbete, vilket är en av de omständigheter som tyder på att förvärvsarbete personer med övernormal sjuklighet därmed i relativt stor utsträckning lämnar arbetskraften och sålunda går miste om bl. a. rättigheter från sjukförsäkringen. Sjuktalen konstateras vidare sjunka mycket påtagligt vid stigande utbildningsnivå.

Ett antal bearbetningar har vidare skett för att mera i detalj utröna sjuklighetens samband med inkomstnivå. Praktiskt taget samtliga resultat därifrån visar att sjukligheten avtar med stigande inkomstnivå. Sjukpenning utbetalades 1966 till ca 38 procent av de sjukpenningförsäkrade personerna. Av de personer, som erhöll sjukpenning, mottog ca en tredjedel högst 100 kr, en dryg tredjedel 100–500 kr och blott ca 3 procent mer än 3 000 kr. Medianbeloppet för utbetald sjukpenning utgjorde i samtliga sjukpenningklasser 230 kr – samt 135 kr i lägsta och 335 kr i högsta sjukpenningklassen.

1.3.6 Sammanfattning av kapitel 8; om socialhjälpstagarna, deras inkomster, sysselsättning, sjuklighet m. m. och om socialhjälpssberoendet i olika befolkningsgrupper

Socialhjälp utgick år 1966 enligt lågin-komstutredningens undersökning till ca 2,3 procent av befolkningen i åldern 14–74 år, vilket är lägre än motsvarande andel enligt den officiella socialhjälpstatistiken (3,8 procent). Av hjälptagarna var ca 1/4 »långtidsfall», dvs. hjälp hade utgått under minst 9 av årets månader. Hushåll utan minderåriga barn fick långvarig hjälp oftare än barnhushåll. Av 1966 års hjälptagare hade omkring 3/5 erhållit hjälp även 1965 och närmare 1/3 så tidigt som 1960. Antalet personer, som mottagit hjälp även 1960–65, var förhållandevis störst i åldersgruppen 45–66 år och bland kvinnor. Av 1966 års kvinnliga hjälptagare i åldern 45–66 år fick mer än

hälften socialhjälp under vart och ett av åren 1960–65.

För männen gällde som väntat att avsaknad av förvärvsarbete var väsentligt vanligare bland hjälptagarna än bland icke-hjälptagarna. Intressant är dock att över en fjärdedel av de manliga hjälptagarna hade helårsarbete under undersökningsåret. I denna siffra inkluderas emellertid även personer, vilka under året var långvarigt sjuk-skrivna (med bibehållen anställning). Gruppen helårsarbete, *ej* långvarigt sjuk-skrivna hjälptagare var naturligtvis mindre; bland de manliga hjälptagarna utgjorde den drygt 14 procent. Inom en åldersgrupp, 25–44-åringarna, uppgick dock de helårsarbete »friska» männen till nära 1/4 av samtliga män med socialhjälp.

Av fullt eller partiellt förvärvsarbete män var, bland hjälptagarna, nära 1/5 arbetslösa minst tre veckor under året mot ca 5 procent av icke-hjälptagarna. Av samtliga hjälptagare (män och kvinnor) var nära 40 procent sjukskrivna mer än två veckor under 1966 och nära 1/3 under längre tid än en månad; motsvarande andelar bland icke-hjälptagarna var ca 16 resp. 12 procent.

Personer med socialhjälp saknade långt oftare än icke-hjälptagarna inkomster av förvärvsarbete. För hjälptagare vilka hade inkomster av förvärvsarbete uppgick medianinkomsten till omkring hälften av medianinkomsten för övriga förvärvsarbete personer. Låga hushållsinkomster var lika-ledes väsentligt vanligare bland hjälptagarna. Hjälptagare utan barn avvek mest ofördelaktigt från motsvarande familjetyp bland icke-hjälptagare vad gällde andelen personer med låga hushållsinkomster.

Flertalet hjälptagare hade inte, enligt socialregistrens uppgifter, erhållit kontakt med arbetsvård, socialläkare eller nykterhetsvård.

Karaktäristiskt för mottagare av socialhjälp är sålunda att de väsentligt oftare än andra har obefintligt eller partiellt förvärvsarbete, är arbetslösa och/eller sjuka samt i konsekvens därmed har extremt låga förvärvs- och hushållsinkomster. Det är dock anmärkningsvärt att inte fler av befolkningen i motsvarande sysselsättnings-, sjuklig-

hets- och inkomstsituation erhåller socialhjälp. En indikator på vilka befolkningsgrupper, som har störst behov av socialhjälp, ger uppgifterna att

ca 16 procent av icke-gifta mödrar erhållit socialhjälp;

ca 9 procent av män med lägst två sjukveckor och lägst tre arbetslöshetsveckor erhållit socialhjälp;

ca 9 procent av män och kvinnor med lägre hushållsinkomst (inkl. icke skattepliktiga inkomster) än 5 000 kr erhållit socialhjälp;

ca 7 procent av personer med längre sjuklighet än en månad erhållit socialhjälp; och att

ca 6½ procent av männen helt utan förvärsarbete under året erhållit socialhjälp.

Det kan också nämnas att drygt 6/10 av hjälptagarna fick högst 1 000 kr i socialhjälp under året, medan ca 1/3 fick mellan 1 000 och 4 000 kr. Det är uppenbart att mycket få kan leva helt eller ens huvudsakligen på socialhjälp. Bara drygt 7 procent av hjälptagarna mottog mer än 4 000 kr i socialhjälp under året; detta motsvarar 0,2 procent av samtliga personer i låginkomstutredningens urval.

1.3.7 Sammanfattning av kapitel 9; om inkomstfördelningen bland hushållen

När man övergår från att studera individernas inkomstfördelning till att studera hushållens möter ett flertal principiella och praktiska problem. Det mest framträdande ligger i själva *hushållsbegreppet*, där låginkomstutredningen valt att utgå från »bostadshushållen» enligt i huvudsak bostadsräkningarnas mönster. Vid jämförelse mellan bostadshushålls- och inkomstenhetsbegreppen kan bl. a. konstateras att av de drygt 2,3 miljonerna icke-gifta inkomstenheterna i åldrarna över 15 år inte fler än omkring 4/10 hade »egna» bostadshushåll medan så mycket som omkring 6/10 bodde hos föräldrar, vuxna barn, andra anhöriga, andra än anhöriga eller i kollektivhushåll o. d. Dessutom har mer än en tredjedel av de icke-gifta inkomstenheterna med »egna» bostadshushåll gemensam bostad med annan vuxen person. Antalet icke-gifta inkomstenheter utan » eget » bostadshus-

håll och sammanboende med andra vuxna personer är således nästan lika många som antalet män eller kvinnor i samboende gifta par. Och i drygt hälften av de samboende gifta parens hushåll bor förutom de själva även minst en annan vuxen person.

Av de drygt 2,7 miljonerna bostadshushållen i Sverige var 1966 ca 1 miljon hushåll med minderåriga barn. Bortses från hushåll där föreståndaren är äldre än 74 år visar låginkomstutredningens undersökningar att den hushållstyp, där särskilt låga bruttointkomster (beskattningsbara och ej beskattningsbara) var vanligast, år 1966 bestod av en vuxen person utan barn. I ca 43 procent av dessa hushåll var bruttointkomsten högst 10 000 kr, i ca 59 procent högst 15 000 kr. Undantas hushållen med bostadsföreståndare över 66 års ålder är låginkomster vanligast i hushållstypen en vuxen jämte minderåriga barn – 33 resp. 56 procent hade där år 1966 lägre bruttointkomster än 10 000 och 15 000 kr. Av hushållen med minst två vuxna och med minderåriga barn hade 8 procent lägre bruttointkomst än 15 000 kr. När i dessa hushåll antalet barn var tre eller fler steg andelen hushåll med högst 15 000 kr i inkomst till 11 procent, vilket bl. a. innebär att barnantalet i låginkomsthushållen är proportionsvis större än i hushållen med högre inkomst.

En jämförelse mellan individernas *samanräknade inkomster* (= summan av beskattningsbara inkomstslag) och deras *totalinkomster* (= summan av beskattningsbara och icke beskattningsbara inkomstslag) visar att medianinkomsten för hela befolkningen i åldern 14–74 år utgjorde 9 400 kr i sammanräknad inkomst under året 1966 mot 10 590 kr i totalinkomst; när de icke beskattningsbara inkomsterna läggs till de beskattningsbara stiger sålunda medianinkomsten med ca 11 procent. Vad som främst utmärker skillnaden mellan fördelningarna av sammanräknad inkomst och totalinkomst är att antalet och andelen personer med noll-inkomster är markant lägre i den senare fördelningen. Men även enligt det totala inkomstbegreppet utgör personerna med låga inkomster en stor andel av befolkningen i

åldern 14–74 år. Så många som en tredjedel hade sålunda lägre totalinkomst än 5 000 kr under året och nära hälften lägre totalinkomst än 10 000 kr.

Huvuddelen av kapitel 9 ägnas *jämförelser av individ- och hushållsinkomster* i olika grupper, varvid för bägge dessa inkomster avsetts de totala (beskattningsbara och ej beskattningsbara) inkomsterna. Vid dessa jämförelser har befolkningen fördelats efter främst ålder (14–19, 20–66 och 67–74 år) och sysselsättningsgrad.

Medan ca 96 procent av 14–19-åringarna hade lägre individinkomst än 15 000 kr under 1966, bodde ca 12 procent i hushåll med lägre sammanlagd inkomst än 15 000 kr. Andelen med så låg hushållsinkomst var något större bland de helårs- och heltidsarbetande 14–19-åringarna än bland studerande med inget eller obetydligt förvärvsarbete under året. Skillnaden torde främst kunna förklaras med att de fullt förvärvsarbetande 14–19-åringarnas föräldrar normalt har lägre inkomster än de studerande ungdomarnas föräldrar.

Av 20–66-åringarna hade 27,3 procent — motsvarande ca 1 290 000 personer — lägre individinkomst än 5 000 kr, men av dessa bodde minst 950 000 i hushåll med högre sammanlagd inkomst än 10 000 kr. Den stora majoriteten av personer i denna ålder med mycket låga individinkomster lever alltså i hushåll tillsammans med andra inkomsttagare med högre individinkomster. Särskilt gäller detta gifta kvinnor. Omkring 1 000 000 gifta kvinnor hade mindre än 5 000 kr i individinkomst, men av dessa bodde 80 procent i hushåll med 15 000 kr eller mer i hushållsinkomst.

När personerna i åldern 20–66 år fördelas efter sysselsättningsstatus finner man som väntat att inte bara individinkomst utan också hushållsinkomst minskar med sysselsättningsgraden. Men medan för männen andelen med låga hushållsinkomster (lägre än 15 000 kr) var markant större bland de partiellt förvärvsarbetande än bland de helårs- och heltidssysselsatta, var för kvinnorna andelen med låga hushållsinkomster ungefär densamma bland partiellt och fullt förvärvs-

arbetande. Förklaringen torde vara, att kvinnorna som regel förvärvsarbetar i större utsträckning när övriga hushållsmedlemmar har låga än när de har höga individinkomster. Av 20–66-åringarna med förvärvsarbete minst 500 timmar under året hade ca 314 000 lägre hushållsinkomst än 15 000 kr. Bland de *ej förvärvsarbetande* (inkl. förvärvsarbete 1–499 timmar) i samma ålder uppgick motsvarande grupp till 350 000 à 400 000 personer.

Av de förvärvsarbetande i åldern 20–66 år med lägre hushållsinkomst än 15 000 kr var ca två tredjedelar anställda och omkring hälften helårs- och heltidsarbetande.

Av inkomstfördelningen för olika delgrupper av *ej förvärvsarbetande* i åldern 20–66 år — pensionärer, studerande, gifta kvinnor med resp. utan barn, icke gifta med barn samt »övriga» — framgår bl. a. att *gifta kvinnor* (oberoende av barnförekomst) uppvisar de största andelarna med låga individinkomster, men samtidigt de lägsta andelarna med låga hushållsinkomster, att en oväntat liten andel av de *studerande* har låg hushållsinkomst och att de tre grupper av *ej förvärvsarbetande* i denna ålder, vilka har de högsta andelarna låga hushållsinkomster är *pensionärer, icke gifta med barn och »övriga»* (dvs. *ej förvärvsarbetande, ej gifta, ej pensionerade, ej studerande personer*).

Av samtliga personer i åldern 67–74 år hade ca 83 procent lägre individinkomst och ca 63 procent lägre hushållsinkomst än 15 000 kr. Även för denna åldersgrupp var sambandet mellan å ena sidan sysselsättningsgrad, å den andra individ- och hushållsinkomster påtagligt.

Det kan också konstateras att för huvuddelen av de 67–74-åringar, vilka helt saknade förvärvsarbete under 1966, översteg totalinkomsten endast obetydligt folkpensionens ålderspensionsbelopp.

Antal personer med låga hushållsinkomster i olika befolkningsgrupper; sammanfattning

Av tabell 1: 2 framgår det absoluta antalet personer med hushållsinkomster understigande 15 000 kr under år 1966 i olika grup-

Tabell 1: 2. Antal personer med individ- och hushållsinkomst år 1966 understigande 15 000 kr uppdelade på olika ålders- och befolkningsgrupper.

Befolkningsgrupp	Antal personer med individ- och hushållsinkomst under 15 000 kr			
	14—19 år	20—66 år	67—74 år	S:a 14—74
<i>Förvärvsarbetande</i>				
helår och heltid	19 800	152 700	5 800	178 300
partiellt, dock lägst 500 tim./år	20 400	154 800	16 000	191 200
<i>Ej förvärvsarbetande</i> (inkl. 1—499 tim. förv. arb.)				
studerande	33 900	25 100	—	59 000
pensionärer	1 600	127 000	279 100	407 700
gifta kvinnor med barn	1 700	40 800	—	42 500
» » utan »	..	67 900	(ingår i pens.)	67 900
icke gifta med barn	2 200	8 700	—	10 900
övriga	5 300	80 700	—	86 000
Summa	84 900	657 700	300 900	1 043 500

per av befolkningen i åldern 14–74 år.

Om man med »låginkomsttagare» avser personer med lägre såväl individ- som hushållsinkomst än 15 000 kr återfinns således närmare två tredjedelar av dessa i de s. k. aktiva åldersgrupperna 20–66 år. Av totalantalet personer med »låga inkomster» svarar pensionärerna för ca 40 procent, de fullt och partiellt förvärvsarbetande för ca 35 procent, gifta kvinnor med eller utan barn för ca 10 procent, »övriga» (ej förvärvsarbetande, ej studerande, ej gifta, ej pensionerade) för nära 10 procent, studerande för 5 procent och icke-gifta med barn för ca 1 procent. De angivna antalsuppgifterna är minimisiffror emedan data om hushållsinkomsten saknas för en viss del av befolkningen. Framför allt syns av denna anledning antalet personer i gruppen »övriga» i verkligheten vara betydligt högre – uppskattningsvis närmare 200 000 personer.

Mot denna presentation kan främst invändas att man använt samma gräns för hushållsinkomsten oavsett hushållets storlek. För ett enpersonshushåll utan barn är t. ex. 15 000 kr i inkomst mindre ekonomiskt och socialt kännbart än för ett hushåll med flera personer. Men även denna invändning är för vissa befolkningsgrupper diskutabel. Skulle det nämligen vara så att t. ex. förvärvsarbetande personer i aktiva åldersgrupper av ekonomiska skäl »valt» att vara ogifta

eller att begränsa antalet hushållsmedlemmar kommer inkomstnivå och hushållsstorlek att vara positivt korrelerade. Om ändå hän-syn tas till hushållsstorleken innebär detta främst att gränsen för en »låg» hushållsinkomst bör sättas högre i åldern 14–66 år än i åldern 67–74 år. Anledningen är självfallet att det är i åldersgruppen 14–66 år som hushållen innehåller minderåriga barn; förekomsten av barn är därvid vanligast bland de förvärvsarbetande personerna med låga inkomster och naturligtvis även bland gifta eller icke-gifta kvinnor med minderåriga barn. I dylikt fall blir den s. k. aktiva åldersgruppens – och särskilt då de förvärvsarbetande grupperna däri – dominans bland låginkomsttagarna ännu mer påfallande än vad som följer av den gjorda redovisningen.

1.3.8 Sammanfattning av kapitel 10; om förmögenhetsfördelningen

Uppgifter om förmögenhetsförhållandena bland befolkningen förekommer i den årliga *taxeringsstatistiken*, som emellertid har tre grundläggande brister: förmögenheter under 100 000 kr redovisas ej, vissa typer av tillgångar (främst i försäkringsfonder) redovisas ej och värdet av fastighetstillgångar underskattas eftersom taxeringsvärdena här i stor utsträckning understiger marknadsvärdena. I konjunkturinstitutets *sparundersök-*

ningar, senast utförda år 1958, förekommer ej dessa brister.

I kapitalskatteberedningens liksom i låginkomstutredningens undersökningar över förmögenhetsförhållandena år 1966 ingår uppgifter även om förmögenheter under 100 000 kr men gäller i övrigt samma brister som i taxeringsstatistiken. Detta innebär att låginkomstutredningens bearbetningar avser fördelningen av bruttotillgångar om totalt ca 150 miljarder kr hos landets hushåll och skulder om totalt nära 50 miljarder kr medan uppskattningsvis tillgångar till ett värde av totalt 40 à 50 miljarder kr ej ingår. Drygt 17 miljarder därav utgör tillgångar i försäkringsfonder, vilka främst återfinns hos högre inkomsttagare och förmögenhetsägare. Huvuddelen av de övriga oredovisade tillgångarna motsvarar undervärdering av fastigheter. Låginkomstutredningens belysning av förmögenhetsförhållandena syns därför vara mer verklighetsbetonad för hushåll och personer med obefintliga eller små förmögenheter/tillgångar än för hushåll och personer med större.

Året 1966 saknade ca 90 procent av befolkningen 14–19 år såväl förmögenheter som tillgångar. Inom åldersgruppen 20–74 år saknade ca 56 procent av inkomstenheterna nettoförmögenhet och ca 50 procent av dem tillgångar. Betraktas i stället för inkomstenheterna de enskilda individerna finner man i åldersgruppen 20–74 år att drygt 50 procent av de icke-gifta männen och kvinnorna saknade förmögenheter och tillgångar medan ca 30 procent av de gifta männen och drygt 80 procent av de gifta kvinnorna saknade förmögenheter – sistnämnda bägge andelar blir något lägre om tillgångarna studeras i stället för nettoförmögenheten. För hela befolkningen 20–74 år gällde år 1966 att ca 55 procent av personerna hade en nettoförmögenhet av noll och ca 70 procent en nettoförmögenhet av 0–10 000 kr. Andelen gifta par i åldern 20–74 år med en sammanlagd nettoförmögenhet om noll var ca 28 procent och om 0–10 000 kr ca 47 procent; motsvarande andelar i fråga om tillgångar utgjorde ca 22 resp. 37 procent. Andelen icke-gifta per-

soner i åldern 20–74 år med nettoförmögenhet om noll var ca 53 procent och om 0–10 000 kr ca 70 procent; motsvarande andelar i fråga om tillgångar utgjorde 48 resp. 66 procent.

Såväl nettoförmögenhet som tillgångar och skulder växer systematiskt med stigande inkomst. I särskilt hög grad växer därvid skulderna, dvs. proportionen mellan skulder och tillgångar påverkas kraftigt när inkomsten ökar. Vid förmögenheter av 1–10 000 kr saknas sålunda skulder i ca $\frac{2}{3}$ av fallen, vid förmögenheter över 100 000 i ca 5 procent av fallen. Förmögenheten ökar normalt med åldern upp till ca 50 år, varefter den successivt avtar något. Företagarnas nettoförmögenhet är i genomsnitt ca 5 gånger större än de anställdas. För samtliga förmögenhetsägare gäller att tillgångarna vid små förmögenhetsvärden (under 10 000 kr) huvudsakligen finns placerade i annan fastighet än jordbruksfastighet och i lösören medan vid stora förmögenhetsvärden (över 200 000) tillgångarna huvudsakligen är placerade i annan fastighet än jordbruksfastighet jämte aktier och fordon.

Förmögenheternas förekomst och storlek har för männen ett starkt samband med *graden av förvärvsarbete*. Av helårs- och heltidsanställda män i åldern 20–66 år hade år 1966 således ca 55 procent större tillgångar (inkl. ev. makas) än 10 000 kr medan motsvarande andel för partiellt förvärvsarbetande män var ca 36 procent och för icke-förvärvsarbetande män ca 37 procent. Vissa av de framkomna uppgifterna tyder på att männen med stora tillgångar förvärvsarbetar partiellt i stället för helår och heltid oftare än andra män. För gifta kvinnor iaktas att förvärvsarbete är vanligast vid obefintliga eller små tillgångar i hushållet. För icke-gifta kvinnor i åldern 20–66 år är förvärvsarbetet vanligast vid tillgångar om 10 000–50 000 kr, något ovanligare vid obetydligare tillgångar och märkbart ovanligare vid större tillgångar.

1.4 Några slutsatser av betänkandet

I de nyss redovisade sammanfattningarna av kapitlen i det föreliggande betänkandet har behandlats »strukturerna» inom befolkningen med hänsyn till i tur och ordning sysselsättning, inkomster, sjuklighet, socialhjälp och förmögenheter. Även om olika huvudgrupper inom befolkningen därvid blivit i huvudsak konsekvent beskrivna i dessa skilda sammanhang kan det vara svårt att för en bestämd folkgrupp få en mera samlad bild av dess ekonomiska situation. Av detta skäl skall avslutningsvis ett försök göras att för huvudgrupperna av befolkningen beskriva deras situation på grundval av informationerna i betänkandets olika kapitel. Först belyses därvid förhållandena för personer under 20 år, därefter för olika delgrupper av 20–66-åringar och till sist för personer i åldern 67–74 år.

1.4.1 Befolkningen under 20 års ålder

Eftersom undersökningarna begränsats till befolkningen 14–74 år har huvuddelen av de minderåriga barnens (under 16 år) situation ej speciellt studerats. Av kapitel 9, vilket gäller hushållens inkomstfördelning, framgår emellertid att det förekommer betydande variationer i inkomsterna hos barnhushållen. Låginkomstutredningens undersökningar för inkomståret 1966 visar att i barnhushåll med *en* vuxen person ca 1/3 hade lägre bruttointkomst (inkl. ej skattepliktiga inkomster, före avdrag av skatt) än 10 000 kr och drygt hälften lägre än 15 000 kr. Samtidigt hade ca 8 procent av barnhushållen innehållande lägst två vuxna personer lägre bruttointkomst än 15 000 kr. Skillnaden i ekonomisk situation mellan dessa bägge typer av barnhushåll framträder också starkt i kapitel 8, enligt vilket ca 16 procent av icke-gifta kvinnor med minderåriga barn uppbar socialhjälp mot ca 2 procent av de gifta paren med barn.

För omkring 90 procent av hushållen gäller regeln att större försörjningsansvar gentemot minderåriga barn är förenat med större inkomster. Undantag från denna regel note-

ras för dels hushållen med ensamstående försörjare, dels hushållen med tre eller flera barn. Barnantalet är således proportionsvis något större i låginkomst- än i höginkomst-hushållen. Av de totalt ca 1 miljon barnhushållen låg 1/5 under en bruttointkomst året 1966 av ca 20 130 kr och 1/5 över en bruttointkomst av ca 41 700 kr – i den förstnämnda gruppen fanns ca 360 000 barn och i den sistnämnda ca 330 000. En bidragande omständighet i dessa sammanhang är att (enligt kapitel 3) ca 40 000 barn bodde i hushåll utan någon förvärvsarbete vuxen person, likaledes ca 40 000 barn i hushåll med enbart en partiellt förvärvsarbete vuxen person samt ca 130 000 barn i hushåll med minst fyra barn och blott en enda fullt förvärvsarbete vuxen person.

I åldersgruppen 14–19 år fanns enligt kapitel 3 drygt 700 000 personer, varav ca 400 000 kan hänföras till heltidsstuderande, knappt 150 000 till partiellt förvärvsarbete (lägst 500 tim/år) och likaledes knappt 150 000 till helårs- och heltidsarbete. Förvärvsarbete om lägst 500 tim/år var något vanligare bland männen (ca 43 procent) än bland kvinnorna (ca 38 procent). För omkring 12 procent av männen och 11 procent av kvinnorna redovisades året 1966 en »öppen» arbetslöshet, vilket är en högre andel än i någon annan åldersgrupp. Sjukligheten syns däremot enligt kapitel 7 vara avsevärt lägre bland 14–19-åringarna än i högre åldrar. Dock fanns i denna ålder ca 3 000 à 4 000 förtidspensionärer.

Av de helårs- och heltidsanställda i åldrarna under 20 års ålder hade enligt kapitel 4 ca 80 procent av männen och ca 94 procent av kvinnorna lägre bruttointkomst än 15 000 kr. Motsvarande andelar bland 20–66-åringarna var ca 6 procent för männen och ca 35 procent för kvinnorna. Medan 14–19-åringarna svarade för omkring 8 procent av de fullt och partiellt anställda i samtliga åldrar utgjorde de ca 1/4 av samtliga anställda med lägre bruttointkomst än 15 000 kr. Medianbeloppet för de helårs- och heltidsanställda 14–19-åringarnas bruttointkomst var året 1966 ca 11 800 kr för männen och ca 9 800 kr för kvinnorna, vilket utgjorde

ca hälften resp. två tredjedelar av motsvarande belopp bland 20–66-åringarna.

Den genomsnittliga timförtjänsten bland de anställda 14–19-åringarna var 1966 knappt 5 kronor; för männen ca 5:40 kr och för kvinnorna ca 4:40 kr, för helårs- och heltidsanställda ca 4:85 kr och för partiellt anställda ca 5 kr. Medan ca hälften av 14–19-åringarna hade lägre timförtjänst än 5 kr var motsvarande andel bland 20–66-åringarna ca 6 procent. Av de anställda i samtliga åldersgrupper med lägre timförtjänst än 5 kr utgjorde 14–19-åringarna drygt 1/3, med lägre timförtjänst än 7:50 kr knappt 1/4.

Betraktas i stället 14–19-åringarnas hushållsinkomster (se kapitel 9) finner man att ca 12 procent av dem bor i hushåll med lägre hushållsinkomst än 15 000 kr. Den allra högsta andelen (ca 15 procent) med så låga hushållsinkomster förekom bland helårs- och heltidsarbetande ungdomar, den allra lägsta (ca 8 procent) bland studerande ungdomar. Denna skillnad sammanhänger främst med att 14–19-åriga barn till föräldrar med låga inkomster förvärvsarbetar oftare än övriga barn.

Förmögenheter är bland 14–19-åringar sällsynta; de förekom år 1966 enligt kapitel 10 hos ca 12 procent av männen och ca 9 procent av kvinnorna, vilket i absoluta tal motsvarar ca 41 000 resp. 26 000 personer. Eftersom huvuddelen av dessa förmögenheter torde ha samband med arv eller gåvor från föräldrar eller släktingar kan det noteras att pojkar därvid syns ha behandlats något mera generöst än flickorna.

1.4.2 Befolkningen 20–66 år

I de s. k. aktiva åldersgrupperna 20–66 år fanns året 1966 totalt ca 4 730 000 personer, varav knappt hälften eller 2 220 000 var förvärvsarbetande heltid (lägst 35 tim/vecka) under hela året (lägst 50 veckor), om sjukledighet med bibehållen anställning e. d. jämställs med arbete. Drygt en femtedel eller ca 1 080 000 personer var partiellt förvärvsarbetande, dock lägst 500 tim/år, och knappt en tredjedel eller 1 430 000 personer

förvärvsarbetade inte alls eller mindre än 500 tim/år. Av kapitel 3 framgår att de båda viktigaste orsakerna till det partiella och obefintliga förvärvsarbetet i åldrarna 20–66 år var sjuklighet och arbetslöshet. Sjuklighet, inkl. förtidspensionering, innebar att förvärvsarbetet minskades eller helt bortföll för uppskattningsvis närmare 1 300 000 personer under 67 års ålder. Arbetslösheten, såväl den »öppna» som den »dolda» (inkl. »partiella»), innebar motsvarande bortfall för uppskattningsvis omkring 1 000 000 personer. Medan sjukligheten tilltar med stigande ålder syns arbetslösheten vara förhållandevis störst i de yngre åldersgrupperna. Bland männen är partiellt och obefintligt förvärvsarbete i varje åldersgrupp proportionsvis märkbart vanligare hos de icke-gifta, bland kvinnorna däremot hos de gifta.

Storleken av individernas bruttoinkomster (skattepliktiga och icke skattepliktiga) beror framför allt på graden av förvärvsarbete. Av samtliga 4 730 000 personer i åldern 20–66 år hade således enligt kapitel 9 ca 52 procent eller nära 2 500 000 personer egna bruttoinkomster understigande 15 000 kr. För de fullt förvärvsarbetande var motsvarande andel 19 procent, för de partiellt förvärvsarbetande 65 procent och för de icke förvärvsarbetande 97 procent – eller uttryckt i personantal hade ca 400 000, 700 000 resp. knappt 1 400 000 personer bruttoinkomster understigande 15 000 kr. I synnerhet de partiellt och icke alls förvärvsarbetande personerna är således för sin försörjning i hög grad beroende av inkomsterna hos eventuellt övriga hushållsmedlemmar.

Utgår man i stället från hushållens bruttoinkomster finner man att ca 14 procent eller närmare 700 000 personer i åldern 20–66 år bodde i hushåll med lägre total bruttoinkomst än 15 000 kr – varav omkring 1/4 av personerna var fullt förvärvsarbetande, likaledes omkring 1/4 var partiellt förvärvsarbetande (dock lägst 500 tim/år) och ca hälften var ej förvärvsarbetande. Även om huvuddelen av personerna med låga egna inkomster och med partiellt eller obefintigt förvärvsarbete alltså lever i hushåll med medelstora eller höga inkomster

är det uppenbart att bristande förvärvsarbetsmöjligheter svarar för en mycket väsentlig del av låginkomstsituationen för personerna i aktiv ålder.

Av de ca 1 430 000 personerna i åldern 20–66 år med *obefintligt eller obetydligt* (lägre än 500 tim/år) *förvärvsarbete* svarar männen för ca 15 procent och kvinnorna för ca 85 procent. Den största delgruppen utgörs av ca 950 000 gifta kvinnor, av vilka visserligen omkring 90 procent hade lägre egna bruttointkomster än 5 000 kr men inte mer än ca 10 procent levde i hushåll med lägre bruttointkomst än 15 000 kr och ca 40 procent levde i hushåll med högre bruttointkomst än 30 000 kr. Bland de gifta kvinnorna var enligt kapitlet 3, 9 och 10 förvärvsarbete ovanligast i åldrarna 25–34 och över 54 år, vid de lägre utbildningsnivåerna, vid förekomst av minderåriga barn, när mannen (i de fall han var löntagare) hade antingen särskilt låg eller hög lön samt när mannen hade medelstor eller större förmögenhet. Som grupp betraktad hör de gifta kvinnorna utan förvärvsarbete således normalt till de ekonomiskt bättre ställda i samhället. Det bör dock framhållas att vissa sämre utbildade gifta kvinnor med lågavlönade män och ofta även med minderåriga barn också ingår bland »hemmafruarna» och där utgör en mindre gynnsamt ställd undergrupp.

Ytterligare tre delgrupper återfinns bland befolkningen 20–66 år utanför arbetsmarknaden. En delgrupp består av drygt 200 000 pensionerade personer, varav omkring 3/4 förtidspensionerade med allmän pension. Närmare 75 procent av pensionärerna hade lägre egen bruttointkomst än 10 000 kr, 60 à 70 procent levde i hushåll med lägre sammanlagda bruttointkomster än 15 000 kr. Inkomstuppgifterna tyder på en förhållandevis svag ekonomisk situation, vilka uppgifter dock något nyanseras av att så mycket som ca 2/3 av pensionärerna har en positiv nettoförmögenhet. Den andra delgruppen utgörs av ca 100 000 studerande varav inte mer än ca 1/4 lever i hushåll med lägre hushållsinkomster (brutto) än 15 000 kr.

Den tredje delgruppen är ca 210 000 icke-

gifta, icke-pensionerade och icke-studerande personer. Av dessa var omkring 1/10 ensamstående kvinnor med barn, omkring eller drygt 60 procent hade lägre bruttointkomster än 10 000 kr, ca 70 procent hade obefintlig förmögenhet och nära 20 procent hade lägst 90 sjukpenningdagar/år (att jämföra med ca 3½ procent bland totalbefolkningen 20–66 år) utan att för den skull vara förtidspensionärer eller sjukbidragstagare. Uppenbarligen hör denna sistnämnda delgrupp av 20–66-åringar utanför arbetsmarknaden till den ekonomiskt och socialt mest utsatta delen av den svenska befolkningen. Det kan uppskattas att allra högst 1/4 av personerna i delgruppen mottog socialhjälp under året.

Betraktas därefter de ca 1 080 000 personerna i åldern 20–66 år med *partiellt förvärvsarbete* (lägst 500 tim/år) finner man att omkring 2/3 av dem hade lägre bruttointkomster än 15 000 kr och att ca 15 procent levde i hushåll med lägre sammanlagda inkomster än detta belopp. Medan icke-skattepliktiga inkomster för fullt förvärvsarbetande personer enligt kapitel 4 normalt motsvarade ca 500 kr/år eller 2 à 3 procent av bruttointkomsten utgjorde dessa inkomstslag för de partiellt förvärvsarbetande personerna normalt ca 1 500 kr/år eller 13 à 14 procent av bruttointkomsten. Denna skillnad återspeglar främst de partiellt arbetandes högre ersättningar från sjukpenning- och arbetslöshetsförsäkring.

Av de partiellt förvärvsarbetande i åldern 20–66 år svarade männen för ca 4/10. Omkring 1/10 av samtliga gifta män och 1/4 av samtliga icke-gifta män var partiellt förvärvsarbetande, nära nog generellt i form av delårsarbete och såsom anställda. Den genomsnittliga timförtjänsten var ca 10 procent lägre för partiellt arbetande manliga löntagare än för fullt förvärvsarbetande. För kvinnorna i åldern 20–66 år iaktas att de partiellt förvärvsarbetande var något fler än de helårs- och heltidsarbetande, att omkring 3/4 bestod av gifta kvinnor och drygt 4/5 av anställda. Den genomsnittliga timförtjänsten var bland anställda kvinnor obetydligt (ca 4 procent) lägre vid partiellt förvärvs-

arbete än vid fullt, varvid dock är att märka att »yttergruppen» kvinnor med särskilt få förvärvsarbetstimmar per år normalt hade lika hög eller högre timförtjänst än de helårs- och heltidsanställda samtidigt som »melangruppen» av partiellt förvärvsarbetande normalt hade märkbart lägre timförtjänst.

För partiellt förvärvsarbetande såväl män som kvinnor iakttas enligt kapitel 7 en högre sjuklighet än för fullt förvärvsarbetande och märks enligt kapitel 4 en proportionsvis större (»öppen») arbetslöshet vid lägre genomsnittliga timförtjänster än vid högre. Av kapitel 10 framgår att partiellt förvärvsarbetande män påtagligt oftare saknar förmögenhet än fullt förvärvsarbetande ehuru samtidigt noteras att män med något större förmögenheter förvärvsarbetar partiellt en aning oftare än män med obefintliga eller små förmögenheter. Bland de partiellt förvärvsarbetande gifta kvinnorna är obefintliga eller små förmögenheter (inkl. makes) förhållandevis något vanligare än bland fullt eller icke-alls förvärvsarbetande gifta kvinnor. Av kapitel 8 följer att de förvärvsarbetande socialhjälpstagarna — särskilt i åldersgruppen 45—66 år — varit partiellt arbetande proportionsvis betydligt oftare än icke-hjälptagarna. Det är således uppenbart att de drygt 150 000 partiellt förvärvsarbetande personerna med lägre hushållsinkomster (brutto) än 15 000 kr — av dessa var ca 2/3 anställda och omkring hälften män — har en ekonomiskt svag situation huvudsakligen i samband med svårigheter att få och behålla fullt förvärvsarbete. Denna svaga situation förstärks av att de partiellt arbetande i regel har något lägre timförtjänster och i samband därmed även högre sjuklighets- och arbetslöshetsrisker och lägre förmögenheter än de fullt förvärvsarbetande.

För personerna med *fullt förvärvsarbete* (helår och heltid) kan låga inkomster främst ses som en konsekvens av låga förtjänster per arbetad tidsenhet.

Omkring 19 procent av de ca 2 200 000 helårs- och heltidsarbetande personerna i åldern 20—66 år — eller ca 420 000 personer — hade lägre individinkomster (brutto) än 15 000 kr, varav drygt en tredjedel eller

omkring 160 000 också levde i hushåll med lägre sammanlagda inkomster än 15 000 kr. Av de nämnda ca 420 000 personerna var ca 260 000 anställda (2/3 kvinnor) och ca 160 000 företagare eller medhjälpande familjemedlemmar (1/3 kvinnor); av de nämnda ca 160 000 personerna var ca 100 000 anställda (2/3 kvinnor) och ca 60 000 företagare (1/5 kvinnor). Av samtliga helårs- och heltidssysselsatta män i åldern 20—66 år hade bland de anställda ca 28 procent inte några tillgångar (inkl. ev. makas) mot bland företagare ca 8 procent. För icke-gifta kvinnor var motsvarande andelar omkring 50 procent.

När de helårs- och heltidsanställdas inkomster studeras närmare finner man att personernas utbildning, kön och ålder starkast påverkar inkomstnivån. I åldersgruppen 20—66 år hade bland löntagarna ca 6 procent av de fullt arbetande männen (ca 85 000 personer) och ca 35 procent av de fullt arbetande kvinnorna (ca 175 000 personer) lägre bruttoinkomst än 15 000 kr; medianbeloppen för bruttoinkomsten var ca 24 000 resp. 16 500 kr.

För fullt anställda män och kvinnor tillsammans hade ca 20 procent av personer med enbart folkskoleutbildning lägre inkomst än 15 000 kr, medan motsvarande andel för personer med lägst studentexamen o. d. var knappt 2 procent. Medelinkomsten bland högskoleutbildade anställda var i bägge könen ca 2½ gånger större än bland anställda med enbart folkskoleutbildning. Lönerna var totalt sett högst i åldersgruppen 35—44 år; i åldern 20—24 år låg de normalt ca 30 procent lägre och i åldern 55—64 år ca 6 procent lägre. Det kan därutöver nämnas att fullt förvärvsarbetande icke-gifta män i varje åldersgrupp hade lägre inkomster än gifta män medan motsvarande civilståndsskillnad ej noteras för kvinnorna.

Jämfört med utbildnings- och könsfaktorerna har i regel invandringsstatus, näringsgren, yrke och geografisk region en mera underordnad roll för löneskillnaderna. Det kan dock konstateras att åtminstone de manliga invandrarna normalt har något lägre löner än icke-invandrare samt att privata

tjänster, jord- och skogsbruk och handel har proportionsvis märkbart fler lägre avlönade än andra näringsgrenar. Storstadsregioner och landsbygd innehåller bland manliga helårs- och heltidsanställda högre andelar lägre avlönade än medelstora och små städer; de uppvisar i konsekvens därmed också den största lönespridningen.

När det gäller löneskillnaderna har såväl de fullt som de partiellt förvärvsarbetande anställdas genomsnittliga arbetsförtjänster per timme studerats. Av de ca 2 750 000 anställda (med lägst 500 arbetstimmar/år) i åldern 20–66 år hade ca 6½ procent eller ca 170 000 personer lägre genomsnittlig timförtjänst än 5 kr och 26 procent eller ca 700 000 personer lägre timförtjänst än 7: 50 kr. Inemot 14 procent eller ca 400 000 personer hade högre timförtjänst än 15 kr. Även i detta sammanhang har könet och utbildningen den mest avgörande betydelsen för löneskillnaderna: i de lägre lönelägena dominerar således kvinnor med lägre utbildning, i de högre lönelägena män med högre utbildning. För såväl män som kvinnor gäller bland de anställda enligt kapitlen 4 och 7 att arbetslöshet och sjuklighet är förhållandevis störst vid lägre lönelägen.

Man kan summera den här gjorda genomgången av inkomststrukturen hos befolkningen 20–66 år så att låginkomstproblemen i denna åldersgrupp framför allt sammanhänger med *dels* att vissa befolkningsgrupper har svårigheter att få och stanna i förvärvsarbete, *dels* att olika befolkningsgrupper i förvärvsarbete har en låg arbetsinkomst per arbetad timme eller annan tidsenhet. För speciella befolkningsgrupper är dessa båggenomständigheter hopkopplade — således har t. ex. icke-gifta män både en sämre arbetsmarknadssituation och vid förvärvsarbete sämre löneläge än gifta män. Vidare är ett lågt löneläge såsom visats förenat med större arbetslöshets- och sjuklighetsrisker än ett högre löneläge, vilket samband också innebär att en utsatt arbetsmarknadssituation är hopkopplad med lägre lönelägen.

Vad som framkommit i kapitel 8 om socialhjälpsmottagarnas sysselsättningsförhållanden är härvid också av intresse. Svårig-

heter att klara försörjningen genom förvärvsarbete utgör naturligtvis en huvudorsak till socialhjälpbehoven. Det är dock anmärkningsvärt att så många av hjälptagarna behövde hjälp, trots att de hade förvärvsarbete under hela året (och inte var sjukskrivna under mer än högst 14 dagar). Av de 25–44-åriga männen med socialhjälp befann sig nära 1/4 i denna situation; för hela gruppen manliga hjälptagare (14–74 år) uppgick andelen till ca 14 procent.

Utöver arbetsmarknads- och förtjänstsituationen spelar givetvis även försörjningssituationen en betydande roll, vilket å ena sidan betyder att de gifta kvinnorna såsom grupp har en relativt gynnsam ekonomisk situation även när de ej förvärvsarbetar men å andra sidan leder till att de icke-gifta och icke-pensionerade personerna utanför arbetsmarknaden representerar den sannolikt mest omfattande delgruppen av ekonomiskt-socialt utsatta personer i åldern 20–66 år.

1.4.3 Befolkningen 67–74 år

Av de ca 835 000 personerna över 66 års ålder var ca 482 000 i åldersgruppen 67–74 år. Förvärvsarbete inom denna sistnämnda grupp var ovanligt: endast ca 6 procent hade helårs- och heltids förvärvsarbete, endast ca 8 procent hade partiellt förvärvsarbete minst 500 tim/år. Förvärvsarbete var betydligt vanligare bland männen än bland kvinnorna. För de fullt förvärvsarbetande personerna var bruttoinkomsten som regel obetydligt lägre än inom åldern 20–66 år, vilket bl. a. sammanhänger med att inkomsten här kommer från såväl förvärvsarbete som pension. För de partiellt förvärvsarbetande är bruttoinkomsten i regel högre i åldern 67–74 år än i åldern 20–66 år. Bland de icke-alls förvärvsarbetande i åldern 67–74 år gällde att ca 80 procent hade lägre egna bruttoinkomster än 10 000 kr och 55 à 60 procent bodde i hushåll med lägre sammanlagda inkomster än 10 000 kr. Förmögenhetssituationen hos denna äldsta befolkningsgrupp var i förhållande till yngre personer klart gynnsammare: medianbeloppet för tillgångar (inkl. ev. makas) var bland

ej förvärvsarbetande 67—74-åriga män ca 20 000 kr mot ca 12 000 kr bland fullt förvärvsarbetande anställda män i åldern 20—66 år.

Betänkandets inkomstuppgifter avser såsom framgått året 1966. Utvecklingen 1966—1970 är inte närmare känd. Vissa bedömningar av inkomststrukturens förändringar under denna period har emellertid gjorts och redovisas i bilaga 6. De tyder på att inkomstfördelningen är *i huvudsak* densamma 1970 som 1966. Man kan få en grov uppfattning av 1970 års inkomstfördelning om 1966 års inkomstbelopp höjs med ca 30 procent.

2.1 Kunskapsläget före låginkomstutredningen

Den främsta kunskapskällan vid studier om svensk inkomst- och förmögenhetsstruktur är sedan länge de sammanställningar, vilka görs av Statistiska centralbyrån (SCB) på grundval av inkomsttagarnas och förmögensägarnas självdeklarationer för beskattningen. Dessa sammanställningar redovisas mest utförligt i den årliga publikationen »Skattetaxeringarna samt fördelning av inkomst och förmögenhet», ingående i serien Sveriges officiella statistik (SOS) och i dagligt tal benämnd den officiella inkomststatistiken.¹

Inkomst- och förmögenhetsdata från detta underlag återfinns även i de med tio eller fem års mellanrum gjorda *folkräkningarna*, vilka också publiceras i serien SOS. En genomgång av den officiella inkomststatistikens och folkräkningarnas inkomst- och förmögensuppgifter för hela perioden 1945–1964 har relativt nyligen gjorts av *koncentrationsutredningen* och redovisas i kap. VI av dess betänkande om »Ägande och inflytande inom det privata näringslivet» (SOU 1968: 7).

Den officiella inkomststatistikens data har vid enstaka tillfällen använts såsom bas för urvalsundersökningar i syfte att belysa speciella befolkningsgruppers inkomstförhållanden. I detta sammanhang bör särskilt omnämnas den *undersökning av personer*

med låga inkomster 1958–1959, som utförts vid SCB och som redovisats i Statistisk Tidskrift nr 11/1960 och 5/1961 jämte i bilaga 3 till socialpolitiska kommitténs betänkande med förslag om ett socialpolitiskt forskningsinstitut (SOU 1964: 59). Denna undersökning byggde på den officiella inkomststatistikens inkomstdata för ett urval av ca 3 000 personer, för vilka kompletterande uppgifter inhämtades genom hänvändelse till kommunernas socialregister och genom personliga intervjuer med personerna i urvalet.

Av specialundersökningar, som baserats på den officiella inkomststatistiken, kan dessutom nämnas en undersökning om *pensionärernas inkomstförhållanden för inkomståret 1965*. Denna har gjorts av pensionsförsäkringskommittén och redovisats i kap. 4 i dess betänkande »Pensionstillskott m. m.» (SOU 1968: 21). Undersökningen avsåg ett urval av blott ca $\frac{1}{3}$ % av samtliga folkpensionärer och belyser huvudsakligen ålderspensionärsgruppens förhållanden. En annan specialundersökning på basis av den officiella inkomststatistiken är kapitalskatteberedningens bearbetningar av *inkomsttagarnas förmögenhetsförhållanden* vid slutet av inkomståret 1966. Resultaten därav har presenterats i kapitalskatteberedningens betänkande SOU 1969: 54, kap. 9.

En ytterligare kunskapskälla vid vissa in-

¹ Fr. o. m. inkomståret 1967 är publikationens namn ändrat till »Inkomst och förmögenhet».

komststudier är *den officiella lönestatistiken*, som framställs vid SCB med utgångspunkt från uppgifter från företagen. Dessa uppgifter är i stor utsträckning summariska, dvs. bygger på lönesummor för större eller mindre kollektiv av anställda jämte motsvarande arbetstimsummor. Redovisningen av den officiella lönestatistiken görs årligen i publikationen »Löner», ingående i SOS, samt för industriarbetare dessutom kvartalsvis – numera månadsvis – i SCB:s Statistiska meddelanden. I »Löner» redovisas genomsnittliga tim- eller dagsförtjänster eller månadslöner för jordbruksarbetare, trädgårdsarbetare, skogsarbetare, industriarbetare, byggnadsarbetare, vissa grupper handelsanställda, restauranganställda, vissa grupper transportarbetare, industritjänstemän, banktjänstemän och försäkringstjänstemän.. Offentlig reguljär lönestatistik publiceras i annan ordning för kollektivavtalsanställda i statlig och i kommunal tjänst samt för månadsavlönade tjänstemän i statlig och statsunderstödd verksamhet.

Vid skilda arbetsmarknadsorganisationer framställs regelbundet särskild lönestatistik för förhandlingsändamål. I första hand kan därvid nämnas Svenska arbetsgivareföreningens (SAF:s) lönestatistik för arbetare, som är tillgänglig för bl. a. Landsorganisationen (LO) och dess förbund. Vid SAF framställs även en lönestatistik avseende tjänstemän vid föreningens medlemsföretag vilken i många branscher görs i samarbete med resp. fackförbund. Den här nämnda förhandlingsstatistiken är ej offentlig. Motsvarande icke-offentlig statistik framställs också för vissa områden utanför SAF, bl. a. för KF:s företag samt för sjöfarten och skogsbruket.

Medan den officiella inkomststatistiken i princip täcker samtliga landets inkomstagare och dessutom avser individuella inkomstuppgifter karakteriseras den offentliga lönestatistiken bl. a. av att väsentliga löntagargrupper ej omfattas därav och dessutom av att uppgifterna i stor utsträckning är av summarisk art. För att utröna möjligheterna till att framställa en bättre täckande och mindre summarisk lönestatistik ge-

nomförde SCB i samband med de reguljära kvartalsvisa *arbetskraftsundersökningarna vid två tillfällen år 1964* tilläggsundersökningar avseende de aktuella vecko- och månadsförtjänsterna för de löntagare, som ingick i urvalet om totalt ca 12 000 personer. En redovisning av dessa tilläggsundersökningars resultat återfinns i Statistisk Tidskrift 1966: 5. Av olika skäl har dock sådana löneundersökningar ej upprepats.

Genom de vid lantbruksstyrelsen utförda jordbruksekonomiska undersökningarna har vidare årliga uppgifter om inkomstförehållandena för denna företagargrupp erhållits. Dessa uppgifter har bl. a. utnyttjats för de jämförelser mellan jordbrukarinkomster och industriarbetarinkomster, varpå prissättningen för jordbruksprodukter enligt statsmakternas beslut baserades fram till strax efter 1960-talets mitt. I denna jämförelse framräknades industriarbetarnas inkomster med utgångspunkt från den officiella lönestatistikens uppgifter för denna löntagargrupp.

2.2 Bilden av inkomststrukturen

Av den officiella inkomststatistiken erhålls en *totalbild av inkomststrukturen* på basis av det inkomstbegrepp, som är aktuellt i skattesammanhang. Med »inkomst» avses den s. k. sammanräknade nettotinkomsten, varmed förstås summan av skattepliktiga inkomster efter avdrag för »intäkternas förvärvande» och för »underskott i förvärvskälla». Då betydande inkomster ej är skattepliktiga och då avdragen delvis sammanhänger med inkomstanvändningen lider denna inkomststatistik av uppenbara brister. Till detta bidrar det förhållandet att inkomstgränsen för deklarationsskyldighet är (f. n.) 2 400 kr och att ett betydande antal (f. n. ca 300 000) personer med inkomster uteslutande eller huvudsakligen av folkpension medgivits rätt att inte avge självdeklaration, varigenom de inte heller kommer med i inkomststatistiken.

Denna totalbild kan *differentieras* med hänsyn till inkomsttagarnas

kön

ålder
 civilstånd
 yrkesställning
 näringsgren
 bosättningsort (stad-landsbygd jämte län).
 Av dessa variabler redovisas samtidigt
 yrkeställning + näringsgren + stad/
 landsbygd
 kön + ålder + civilstånd
 stad/landsbygd + ålder
 stad/landsbygd + kön + civilstånd
 yrkeställning + ålder
 yrkesställning + kön + civilstånd
 stad/landsbygd + län

samt redovisas sambandet mellan männens
 och kvinnornas inkomstfördelning för sam-
 taxerade inkomsttagare. Förmögenhetsför-
 delningen finns redovisad utan någon sam-
 tidig inkomstredovisning för
 stad/landsbygd + län samt
 stad/landsbygd + yrkesställning + nä-
 ringsgren.

Kombinationen förmögenhet-inkomst
 finns redovisad enbart för stad/landsbygd
 och således utan uppdelning efter kön, ål-
 der, civilstånd etc. Med förmögenhet avses
 generellt enbart den skattepliktiga nettoför-
 mögenheten, dvs. bruttotillgångarna redo-
 visas ej separat och ej heller efter skilda
 tillgångslag såsom fastigheter, aktier etc.

Internationellt sett torde den bild, som
 vi genom den officiella inkomststatistiken
 har av inkomststrukturen i Sverige, vara
 tämligen god. Bilden behöver emellertid
 kompletteras om man skall få ett tillfreds-
 ställande underlag för de verklighetsbeskriv-
 ningar och åtgärdsanalyser, som efterlyses
 i låginkomstutredningens direktiv. Särskilt
 på följande punkter krävs en komplettering:

1. Inkomststatistiken skall kunna visa hur
 de enskilda personernas inkomster motsvaras
 av faktiskt utfört förvärvsarbete och hur
 skilda orsaker till bortfall av förvärvsin-
 komster (arbetslöshet, sjukdom m. m.) spe-
 lar in. Förutom kompletterande personupp-
 gifter om sysselsättning och sjuklighet be-
 hövs därvid även uppgifter om personer-
 nas utbildning och försörjarsituation samt

för de förvärvsarbetande dessutom yrkes-
 ställning och näringsgren.

2. Inkomststrukturen behöver redovisas
 så att inkomstfördelningen för olika befolknings-
 grupper framgår klarare. Bl. a. bör hel-
 års- och heltidsyrkesverksamma, partiellt
 yrkesverksamma, studerande, långvarigt ar-
 betslösa, långvarigt sjuka, pensionärer och
 »hemmafruar» kunna särskiljas från var-
 andra vid inkomststudierna. Vidare bör bl. a.
 geografiska regioner preciseras på ett mera
 ändamålsenligt sätt än enbart genom stad/
 landsbygd och län, exempelvis genom upp-
 delning efter A-regioner.

3. Inkomstbegreppet behöver modifieras.
 F. n. är detta begrepp relevant främst ur
 skattepolitisk synpunkt. Även de socialpoli-
 tiskt, arbetsmarknadspolitiskt och fackligt
 politiskt relevanta synpunkterna bör beak-
 tas vid precisering av inkomstbegreppet.
 Detta innebär bl. a. att löneinkomster (fö-
 re olika avdrag) är viktigare än sammanräk-
 nade nettoinkomster när löntagargrupper-
 nas inkomststruktur skall belysas samt att
 inkomster från den allmänna försäkringen
 – om möjligt även arbetslöshetsförsäkring-
 en – tillföres.

En kompletterad bild av inkomststruktu-
 ren enligt dessa tre punkter innebär att man
 bygger vidare på den bild, som redan nu
 existerar genom den officiella inkomststatis-
 tiken. Det är här inte fråga om någon radi-
 kal omläggning utan snarare om en nyan-
 sering och precisering med hänsyn tagen
 till andra användningsområden för inkomst-
 statistiken än de snävt skattepolitiska.

Givetvis kan diskuteras mera drastiska
 modifieringar i inkomststatistiken än de
 nyss nämnda. Särskilt inkomstbegreppet är
 därvid aktuellt. Vid förändringar i detta be-
 grepp kan man följa endera eller bägge av
 dessa två riktningar:

a) Det för individen mest relevanta kon-
 tantinkombegreppet är *disponibel inkomst*,
 dvs. inkomst efter avdrag för skatt och ef-
 ter tillägg för transfereringar. Dessa avdrag
 och tillägg måste emellertid – om politi-
 kens omfördelande verkningar skall kunna
 klargöras – vara redovisade explicit och
 tillsammans med inkomsten före skatteav-

Tabell 2: 1. Omfattningen av sociala transfereringar enligt låginkomstundersökningen 1958—1959.

Summa sociala förmåner kr	Ensamstående med lägre dekl. inkomst än 6 000 kr antal personer	Gifta par med lägre dekl. inkomst än 10 000 kr antal personer
0	444 000	73 000
1—1 000	160 000	102 000
1 000—2 000	30 000	82 000
2 000—4 000	123 000	62 000
över 4 000	15 000	20 000
Totalt	772 000	339 000

dragen och transfereringstilläggen. Framräkandet av disponibel inkomst innebär för den skull ett tekniskt starkt komplicerande inslag. Bl. a. måste de drygt 40 olika sociala transfereringsslag, som nu förekommer inom ramen för social-, arbetsmarknads- och utbildningspolitiken, systematiseras med hänsyn till sina funktioner och med hänsyn till om individ eller hushåll skall betraktas såsom mottagande inkomstenhet. Ett lösande av dessa svåra tekniska problem kräver därför en lång planeringstid. Inom låginkomstutredningen pågår ett arbete därmed, vars resultat emellertid inte kan redovisas i det nu föreliggande betänkandet utan först i ett senare sammanhang.

På tal om önskvärdheten av att övergå till disponibel inkomst såsom bas för inkomstfördelningsstudier bör även framhållas två principiellt betydelsefulla omständigheter. Den ena är att fördelningen av de s. k. faktorinkomsterna, dvs. inkomster av förvärvsarbete och kapitalinnehav, under alla förhållanden måste betraktas som den primärt intressanta inkomstfördelningen vid förklarande eller åtgärdsdiskuterande inkomststudier. Det är nämligen karaktären av faktorinkomsternas fördelning, vilken ytterst avgör utformningen av den inkomstomfördelning som skatte- och socialpolitiken äsyftar. Den disponibla inkomstens fördelning blir ur analytiska och politiska synpunkter därför sekundärt intressant, eftersom åtgärderna för eftersträvandet av en viss typ av disponibel-inkomst-fördelning alltid måste bero av den faktorinkomstfördelning som ligger »i botten».

Den andra omständigheten, som bör

framhållas när betydelsen av disponibel-inkomst-studier diskuteras, är att fördelningarna över faktorinkomster och över disponibla inkomster uppenbarligen inte avviker radikalt från varandra. Av SCB:s låginkomstundersökning 1958—1959 kunde man t. ex. utläsa hur de delar av befolkningen 16—66 år, som under året 1959 hade lägre deklarerade inkomster än 6 000 kr för ensamstående och 10 000 kr tillsammans för gifta par, var fördelade efter storleken av de sammanlagda skattepliktiga eller skattefria sociala transfereringarna (folkpensioner, barnbidrag, studiebidrag, socialhjälp, familjebostadsbidrag, ersättning från sjuk-, moderskaps- och arbetslöshetsförsäkring); se tabell 2: 1.

Som synes var de sociala transfereringarna 1959 obefintliga eller obetydliga för huvuddelen av de »låga» inkomsttagarna. För ca 66 procent av personerna med »låga» inkomster var summan av transfereringarna högst 1 000 kr/år, för ca 4 procent mer än 4 000 kr (se vidare SOU 1964: 59 sid. 90 f). Någon väsentligt annorlunda bild av inkomststrukturen framkommer således knappast om man övergår från faktorinkomst till disponibel inkomst vid analyserna. Som redan nämnts pågår dock inom låginkomstutredningen analyser på basis av bägge inkomstbegreppen.

b) En alternativ eller kompletterande inriktning när inkomstbegreppet skall utvecklas är att vidga inkomstbegreppet till ett *välfärdsbegrepp*. Bilden av kontantinkomsternas fördelning söker man då få ersatt med eller vidgad till en bild av individernas totala situation, där de ekonomiska resur-

serna utgör enbart en komponent medan hälsa, sysselsättningssituation, bostadsförhållanden, kostvanor, familjesituation, fritidsanvändning etc. utgör ytterligare centrala komponenter. En undersökning efter sådana linjer över befolkningens »levnadsnivå» och fördelningen inom befolkningen av skilda levnadsnivåkomponenter pågår sedan 1968 inom låginkomstutredningen. En offentlig rapport därom beräknas bli publicerad under 1970.

I det nu föreliggande betänkandet har ambitionerna begränsats till att ge en bild av inkomststrukturen, där i första hand förvärvsinkomsterna redovisas. Dessa inkomster belyses här brutto och således före skatteavdrag och transfereringsinkomster. Vid sidan av förvärvsinkomsternas fördelning kommer även förmögenheternas fördelning att redovisas i ett av de kommande kapitlen. Data om disponibla inkomster och om olika slags välfärdskomponenter utelämnas alltså här men redovisas av utredningen på ett senare stadium.

2.3 Bilden av lönestrukturen

Den offentliga lönestatistiken möjliggör inte någon total belysning av lönestrukturen på arbetsmarknaden utan enbart en *partiell*. Detta sammanhänger framför allt med följande tre egenskaper i den offentliga lönestatistiken:

1. *Representativiteten* i skilda statistikgrenar är svag – för exempelvis arbetarna inom industrin kan beräknas att mindre än 70 procent av samtliga personer i denna löntagarkategori omfattas av statistiken.¹ Anledningen till den svaga representativiteten är här och i flertalet andra statistikområden främst ett ofullständigt företagsregister som bas för materialinsamlingen. Det är sannolikt att den i statistiken ej medtagna löntagardelen innehåller proportionsvis fler lägre avlönade än vad som förekommer bland de i statistiken medtagna; anledningen är att det i företagsregistren saknas framför allt många mindre företag, där löneläget i regel är lägre än vid medelstora och större företag. Inom vissa andra statistik-

grenar, t.ex. den för tjänstemän inom industri och byggnadsverksamhet, tillkommer den omständigheten att statistiska uppgifter enligt anvisningarna för statistiken ej skall omfatta löntagare i »ledande ställning» e. d. Belysningen av höga löner har därigenom inskränkts.

2. Betydande *arbetsmarknadssektorer* ingår inte alls i den offentliga lönestatistiken. Bl. a. förekommer där inte några uppgifter om lönerna vid kommunala arbetsplatser, vid sjöfarten eller vid husligt arbete.

3. För stora delar av de statistikbelysta arbetsmarknadssektorerna gäller att statistiken är *summarisk*, dvs. avser genomsnittsförtjänster för större delgrupper av löntagare på basis av uppgifter från företagen över lönesummor och arbetstidssummor. Sådan summarisk statistik förekommer bl. a. för arbetargrupperna inom industrin och inom byggnads- och anläggningsverksamhet. Inom dessa betydande statistikgrenar är möjligheten att belysa lönestrukturen starkt begränsad eftersom antalet eller andelen löntagare med förtjänster under skilda nivåer ej kan redovisas.

Om den f. n. sekretessbelagda lönestatistiken vid arbetsmarknadens organisationer blir offentlig skulle vissa av de anförda bristerna reduceras. Särskilt skulle detta gälla vad som nämnts vid punkten 3 – organisationernas lönestatistik avser nämligen just att ge en mera differentierad bild av lönestrukturen och bygger därför i regel på individuella i stället för summariska primäruppgifter från företagen. Problemen med den svaga representativiteten och med utelämnandet av betydande arbetsmarknadssektorer i lönestatistiken skulle dock i huvudsak kvarstå även om organisationernas statistik gjordes helt offentlig.

Generellt om såväl offentlig som icke-offentlig lönestatistik gäller vidare att dess *uppläggning varierar avsevärt* olika statistikgrenar emellan. Sålunda är det svårt

¹ Enligt folkräkningen 1965 fanns inom egentlig industri jämte gruvor nära 900 000 arbetare, i SCB:s lönestatistik för industriarbetare år 1966 redovisas nära 1,1 miljard arbetstimmar vilket vid en arbetstid om 1 800 timmar/år och arbetare motsvarar ca 600 000 personer.

eller omöjligt att utnyttja lönestatistiken för t. ex. konsekventa lönenivåjämförelser mellan näringsgrenar, åldersgrupper, yrken, geografiska regioner m. m. beroende på att dessa variabler behandlas olika i de skilda statistikgrenarna. Ett arbete i syfte att åstadkomma mera enhetliga normer vid statistikuppläggningsen pågår sedan 1963 vid SCB i samarbete med en särskilt tillkallad expertgrupp för arbetsmarknadsfrågor. Detta arbete torde resultera i att statistiken successivt görs mera användbar för jämförande lönestudier.

En ytterligare grundläggande fråga när det gäller den nuvarande lönestatistikens användbarhet är statistikens *lönebegrepp*. Här kan konstateras att man i lönestatistiken överlag får en bild av positions- eller befattningslönerna, dvs. de i någon mening normala genomsnittsförtjänsterna per timme, dag, vecka eller månad för olika arbeten/befattningar vid företagen.¹ Däremot redovisas i regel ej den anställdes faktiska arbetsinkomst. Att lönebegreppet fått denna innebörd i statistiken beror främst på att den så ofta utnyttjas som underlag för löneförhandlingar, där olika arbetens/befattningars relativlönerna skall bestämmas oavsett vilka personer som fullgör arbetena.

Av denna anledning är lönestatistiken svår eller omöjlig att utnyttja såsom en »inkomststatistik för löntagare». Medan man i en inkomststatistik önskar informationer för olika personkategorier om bl. a. förvärvsinkomsternas storlek under en någorlunda lång period – i regel ett år – är man i lönestatistiken främst intresserad av företagskostnadernas storlek vid en viss tidpunkt oavsett personerna som fullgör arbetena. Ur de synpunkter, som låginkomstutredningen har att anlägga, vore det önskvärt att närmare utveckla möjligheterna att modifiera den nuvarande lönestatistiken så att den bättre än f. n. tillgodoser även andra behov än de vid löneförhandlingar aktuella – främst då även socialpolitiska och arbetsmarknadspolitiska informationsbehov.

Med hänsyn till problemets svårighetsgrad nödgas vi här avstå från en sådan närmare diskussion om tänkbara förändringar i

lönestatistiken. Man kan emellertid tänka sig följande förändringar i lönestatistiken för att den skall bättre tillgodose de nämnda behoven:

a. Lönestatistiken utformas så att den även kan fullgöra uppgiften av en *inkomststatistik för löntagare*. Detta förutsätter att statistiken över löneinkomsterna generellt baseras på observationsperioder av t. ex. ett års längd. Vidare krävs att uppgifter generellt inhämtas om de anställdas veckoarbets-tider, antal arbetsveckor under året, arbetslöshet, sjuklighet, kön, ålder, utbildning, näringsgren, yrke, geografiska region m. m. Troligen måste en statistik med denna inriktning basera huvuddelen av sitt underlag på uppgifter inhämtade direkt från löntagarna. I låginkomstutredningens undersökningar har i princip det här beskrivna tillvägagångssättet använts. De i kapitel 4 och 5 nedan presenterade beskrivningarna av lönestrukturen bygger sålunda på uppgifter om arbetstid m. m., vilka inhämtats från de anställda.

b. Lönestatistiken utvecklas till en ännu mera renodlad *positions- eller befattningslönestatistik* än f. n. Därvid skulle det vara möjligt att låta statistiken generellt avse mycket korta tidsperioder, t. ex. en enda dag. Vidare skulle det generellt bli ovidkommande vilka egenskaper personerna i positionerna/befattningarna har i fråga om t. ex. kön, ålder, utbildning, hälsa m. m. eftersom statistiken skulle gälla positionerna och ej personerna. Genom en sådan statistik skulle det bli möjligt att studera arbetsmarknadens positionslönestruktur, varvid enbart företagets egenskaper med hänsyn till t. ex. näringsgren, geografisk region, storlek, ägareförhållande o. d. motiverade differentieringar utöver dem som redovisningen av själva positionsstrukturen kräver. Den enskilda löntagarens möjligheter att utnyttja lönestrukturen fick sedan klargöras genom en kompletterande statistik över sysselsättningsförhållandena, under loppet av t. ex.

¹ Positions- eller befattningslön kan definieras på många sätt. Det gemensamma för detta lönebegrepp är emellertid att statistiken däröver avser att mäta lönenivån vid ett visst slag av *arbete* oberoende av vilka personer som utför arbetet.

ett år. Därvid skulle bl. a. kunna framgå de med olika positioner sammanhängande sysselsättningsmöjligheterna och de mellan olika positioner skiftande rekryteringsmönstren i fråga om kön, ålder, utbildning o. d. Man kan också uttrycka den här skisserade tankegången så att om positionsstrukturen kombinerades med sysselsättningsstrukturen i någon form av »matriser» skulle behoven av såväl statistik för förhandlingsändamål som statistik för social- och arbetsmarknadspolitiska ändamål kunna tillgodoses i ett enda sammanhang.

Låginkomstutredningen har i sina studier av inkomststrukturen för löntagare inte kunnat utnyttja den befintliga offentliga lönestatistiken eftersom denna inte är konsekvent upplagd med hänsyn till de aspekter, som nyss beskrivits och som syns böra följas försåvitt statistiken skall vara användbar även i social- och arbetsmarknadspolitiskt inriktade analyser. För att öka kunskaperna om positionslönestrukturen och om de enskilda löntagarnas möjligheter att utnyttja den har emellertid utredningen initierat och bekostat planeringen av en studie över den lokala lönebildningen, vilken studie f. n. fullföljs inom ramen för ett av Riksbankens jubileumsfond finansierat projekt vid Institutet för arbetsmarknadsfrågor. I denna studie torde såväl de metodologiska som de statistiska problemen i samband med undersökningar om löneinkomsternas struktur komma att bli ingående belysta.

De ovan skildrade förhållandena har vidare motiverat att låginkomstutredningen i sitt nu föreliggande betänkande fått belysa lönestrukturen med hjälp uteslutande av det av utredningen själv insamlade materialet. Därvid har två metoder använts: dels har strukturen av löneinkomsterna under ett år för helårs- och heltidsarbetande löntagare redovisats, dels har för samtliga i materialet ingående löntagare – även deltids- och delårsarbetande – redovisats strukturen av löntagarnas beräknade genomsnittliga timförtjänster (kap. 4 och 5). Till skillnad mot den gängse lönestatistiken belyses i utredningens redovisningar lönerna främst

i deras egenskap av inkomster medan positionslöneaspekterna blott framkommer antydningsvis.

2.4 Låginkomstutredningens s. k. februariundersökning

För att kunna beskriva inkomst- och lönestrukturen i Sverige på ett så detaljerat sätt, som förutsatts i låginkomstutredningens direktiv, kom utredningen i sitt inledande arbete snart till ståndpunkten att den existerande inkomst- och lönestatistiken utgjorde otillräckliga underlag. Efter samråd med Arbetsmarknadsstyrelsen och Statistiska centralbyrån (SCB) beslöt utredningen därför att i anslutning till SCB:s reguljära arbetskraftsundersökning i februari 1967 insamla vissa uppgifter om sysselsättnings-, utbildnings-, hushålls- och inkomstförhållandena avseende kalenderåret 1966 för samma personer, som ingick i arbetskraftsundersökningen. Dessa personer utgjorde ett representativt urval av personer i åldern 14–74 år och uppgick till 11 782.

Svaren på de tillägsfrågor, som i samband med telefonintervjuer ställdes till nämnda urval av personer via SCB:s utredningsinstitut, kompletterades under resten av 1967 med uppgifter från taxeringsmyndigheter, försäkringskassor och socialnämnder. Därigenom erhöles ytterligare data om inkomster, förmögenheter, sjuklighet, försäkringsersättningar och socialhjälp. På grundval av detta kompletterade material har därefter bearbetningar gjorts för belysningar av befolkningens

sysselsättning
inkomster
förmögenheter
sjuklighet och
socialhjälp.

Huvuddelen av det nu föreliggande betänkandet baseras på resultaten från dessa bearbetningar.

För närmare detaljer om urvalsmetoder m. m. vid SCB:s arbetskraftsundersökning i februari 1967 hänvisas till Statistiska Meddelanden, serie V 1967: 6. De av låginkomstutredningen utformade tillägsfrågor-

na till arbetskraftsundersökningen och de av utredningen utsända frågeformulären till taxeringsmyndigheter, försäkringskassor m. m. kan erhållas från utredningens kansli. När det gäller bortfallet vid intervjudelen av undersökningen kan nämnas att det utgjorde 509 personer eller 4,6 % av hela urvalet. För praktiskt taget hela detta bortfall har inkomst-, sjuklighets- och socialhjälpstopp- gifter dock erhållits. Av bortfallet kom 33 personer på s. k. naturligt bortfall (avlidna eller boende i utlandet) medan 302 personer var vågrare, 127 personer ej anträffbara och 47 personer på vårdinstitutioner o. d. Konsekvenserna av bortfallet kommer att diskuteras i avsnitt 2.10.

2.5 Jämförelser mellan den officiella inkomststatistikens totalbild av inkomststrukturen och februariundersökningens

Genom den undersökning om inkomster m. m., som låginkomstutredningen genom SCB utförde i februari 1967 och som avsåg förhållandena under året 1966, har en betydligt mer differentierad bild av inkomststrukturen erhållits än den som framgår av den officiella inkomststatistiken. Bl. a. har uppgifterna om sysselsättningsförhållandena under 1966 kunnat utnyttjas så att inkomstspridningen vid olika grader av förvärvsarbete belysts. För att bedöma hur februariundersökningens totalbild av inkomststrukturen förhåller sig till den officiella inkomststatistikens har en speciell bearbetning gjorts. Därav framgår i första hand det ungefärliga tillskottet av inkomsttagare som inträffar när man inte uppsätter någon inkomstgräns för medtagande i statistiken. I den officiella inkomststatistiken finns en sådan gräns, utgörande 2 400 kr för ensamstående eller äkta makar. I februariundersökningen har de vid intervjuerna uppgivna inkomsterna använts när taxeringsmaterialet ej innehöll inkomstuppgifter (under eller över nämnda gräns).

Både februariundersökningens och den officiella inkomststatistikens uppgifter avser i detta sammanhang för jämförbarhetens skull »sammanräknad nettoinkomst»

– dvs. skattepliktiga inkomster minus avdrag för intäkternas förvärvande och avdrag för underskott i förvärvskälla – ehuru som nämnts februariundersökningen kompletterats med intervjudata när inkomst saknats i taxeringsmaterialet. På ytterligare en punkt avviker de bägge undersökningarna: medan den officiella inkomststatistiken avser personer i samtliga åldersgrupper har i februariundersökningen åldersgränserna 14–74 år satts. Eftersom antalet inkomsttagare under 14 år är obetydligt, högst några tusen, har den nedre åldersgränsen i februariundersökningen bedömts inte nämnvärt påverka jämförbarheten. Däremot har för att åstadkomma jämförbarhet mellan de bägge materialen undantagits personer över 66 års ålder.

Antalet personer under 67 års ålder med inkomst året 1966 utgjorde enligt den officiella inkomststatistiken 3 902 000,¹ enligt februariundersökningen (uppräknade tal) 4 068 000 eller 166 000 (4,3 %) fler. Därvid bör dock noteras att i februariundersökningen inkomstuppgifter inte kunnat erhållas varken genom intervjuer eller genom taxeringsmyndigheter för ca 67 000 personer (i uppräknade tal), varav drygt hälften visat sig ha haft något förvärvsarbete under 1966 och för den skull också måste antas ha haft inkomster. Skillnaden om 166 000 personer gäller 71 000 män och 95 000 kvinnor samt fördelas åldersvis så att 85 000 faller på åldrar under 25 år, 62 000 på åldrarna 25–54 år och 19 000 på åldrarna 55–66 år. Februariundersökningens tillskott av inkomsttagare är förhållandevis större för kvinnorna (6,1 %) än för männen (3,0 %) och förhållandevis betydligt större i åldrarna under 25 år (11,3 %) än i de högre åldersgrupperna (2,7 resp. 2,3 %).

Fördelningen av inkomsttagare på inkomstklasser enligt de bägge materialen framgår av tabell 2: 2.

¹ Av »Skattetaxeringarna» (SOS) för inkomst- året 1966 framgår (sid. 35) att 25 000–30 000 inkomsttagare i Stockholms stad ej är medtagna i den officiella inkomststatistiken emedan man där (men ej i det övriga landet) enbart medtagit personer med beskattningsbar inkomst.

Tabell 2: 2. Antal personer i åldrar under 67 år med inkomst fördelade efter storleken av sammanräknad nettoinkomst enligt officiell inkomststatistik och enligt februariundersökningen.

Inkomst kr	Tusental pers. enligt		Proc. fördelning enligt	
	off. ink. statistik	februari- undersökn.	off. ink. statistik	februari- undersökn.
0	—	(1 322,8)	—	—
1— 10 000	1 237,2	1 362,4	31,7	33,5
10 000— 15 000	616,3	612,2	15,8	15,0
15 000— 20 000	696,7	722,4	17,9	17,8
20 000— 25 000	601,1	616,8	15,4	15,2
25 000— 30 000	330,4	315,7	8,5	7,8
30 000— 50 000	340,2	348,6	8,7	8,6
50 000—100 000	69,2	78,8	1,8	1,9
100 000— och mer	10,7	11,3	0,3	0,3
Totalt med inkomst	3 901,9	4 068,1	100	100

Som väntat faller huvuddelen av skillnaden i antalet inkomsttagare mellan de bägge materialen på den lägsta inkomstklassen 1–10 000 kr. I inkomstklasserna däröver kan man notera relativt obetydliga avvikelser, där februariundersökningens (uppräknade) antal något understiger den officiella inkomststatistikens i inkomstlägena 10 000–15 000 kr och 25 000–30 000 kr medan det motsatta gäller i övriga inkomstlägen. Avvikelseerna i inkomstklasserna över 10 000 kr kan huvudsakligen förklaras av slumpfel beroende på att antalsuppgifterna baseras på en urvalsundersökning. Dessutom kan avsaknaden av inkomstuppgifter för ca 67 000 personer i februariundersökningen förklara avvikelseerna till någon del.

Man kan således konstatera att låginkomstutredningens totalbild av inkomststrukturen kommer mycket nära den officiella inkomststatistikens. Utredningens material kan med hänvisning därtill väntas ge en representativ bild av inkomststrukturen när även andra inkomstbegrepp än den officiella inkomststatistikens »sammanräknad nettoinkomst» används och när partiella belysningar av strukturen görs. Det bör betonas att i det föreliggande betänkandet utredningen blott undantagsvis kommer att använda det inkomstbegrepp »sammanräknad nettoinkomst», som varit utgångspunkten i den nyss skildrade jämförelsen.

2.6 Låginkomstutredningens sysselsättningsbegrepp och den officiella inkomststatistikens

Som nämnts har ett av huvudsyftena med låginkomstutredningens februariundersökning varit att möjliggöra en analys av inkomststrukturen mot bakgrunden av förvärsarbetets struktur. Av den officiella inkomststatistiken för inkomståret 1966 framgår, att av inalles 4 600 000 inkomsttagare i samtliga åldrar var 3 782 000 yrkesverksamma i egenskap av företagare eller anställda, varvid med anställda jämföras s. k. medhjälpande familjemedlemmar med lön i någon form. Enligt februariundersökningen var under kalenderåret 1966 4 140 000 personer yrkesverksamma under någon period, varav 195 000 dock »endast under någon vecka». Bortses från denna sistnämnda grupp med obetydligt förvärsarbete konstateras således en skillnad om ca 160 000 yrkesverksamma personer, som återfinns i februariundersökningen men ej i den officiella inkomststatistiken. Med hänsyn till att februariundersökningens bortfall motsvarar ca 287 000 personer, vilkas sysselsättning under 1966 ej är känd men där huvuddelen torde ha varit förvärsarbetande mer än »endast någon vecka», är den verkliga skillnaden mellan de bägge materialen sannolikt drygt dubbelt så stor som de angivna 160 000 personerna.

Tabell 2: 3. Antal personer med förvärvsarbete fördelade efter storleken av sammanräknad nettoinkomst enligt officiell inkomststatistik och enligt februariundersökningen.

Inkomst kr	1 000-tal förv.arb.pers. enligt		Proc. fördelning enligt	
	off. ink.stat.	febr.unders.	off. ink.-stat	febr.unders.
0	—	299,5	—	7,6
1— 10 000	1 090,0	1 027,7	28,8	26,1
10 000— 15 000	620,0	576,3	16,4	14,6
15 000— 20 000	703,7	686,4	18,6	17,4
20 000— 25 000	606,5	593,5	16,0	15,0
25 000— 30 000	333,7	301,8	8,8	7,7
30 000— 50 000	344,8	340,7	9,1	8,6
50 000—100 000	71,1	74,6	1,9	1,9
100 000—	11,4	10,2	0,3	0,3
Uppgift saknas	—	33,9	—	0,9
Summa	3 782,0	3 944,6	100	100
Därav med inkomst	3 782,0	3 645,1		

En jämförelse mellan den officiella inkomststatistikens och februariundersökningens inkomstfördelning av förvärvsarbetande personer ger vissa anvisningar om hur skillnaden mellan de bägge materialen är sammansatt; se tabell 2: 3.

Det förhållandet att den officiella inkomststatistiken avser inkomsttagare i samtliga åldrar medan februariundersökningen avser inkomsttagare i åldern 14–74 år saknar här nämnvärd betydelse, eftersom ytterst få förvärvsarbetande finns i åldersgrupperna under 14 och över 74 år. Jämförelsen mellan de bägge materialen visar främst två skillnader: dels finns i februariundersökningen ca 300 000 förvärvsarbetande med noll i uppgiven inkomst och utan motsvarighet i den officiella inkomststatistiken, dels finns i den officiella inkomststatistiken ca 140 000 förvärvsarbetande inkomsttagare utan motsvarighet i februariundersökningen varav huvuddelen finns i inkomstläget 1–15 000 kr. Februariundersökningens förvärvsarbetande noll-inkomstgrupp består till ca en tredjedel av s. k. medhjälpande familjemedlemmar, främst kvinnor. Orsaken till att den officiella inkomststatistiken å andra sidan redovisar så många fler förvärvsarbetande i inkomstläget 1–15 000 kr är framför allt de uppskattningsvis omkring 200 000 förvärvsarbetande personerna i februariundersökningens bortfall, vilket bortfall är större än det »tillskott» av

inkomsttagare som erhållits genom att man för förvärvsarbetande personer satt in intervjuvägen erhållna inkomstdata när inkomstuppgift från taxeringsmyndighet saknats.

Den här gjorda jämförelsen illustrerar på ett tydligt sätt svårigheterna att analysera sambanden mellan inkomst och förvärvsarbete. I den officiella inkomststatistiken har man schematiskt undantagit såväl alla förvärvsarbetande med noll-inkomster som de förvärvsarbetande med inkomst under den deklarationsfria gränsen (f. n. 2 400 kr för ensamstående eller gifta makar tillsammans), vilket lett till att mellan 350 000 och 400 000 förvärvsarbetande personer därigenom ej medtagits. I februariundersökningen finns dessa personer med, varvid dock måste konstateras att bortfallet i denna undersökning i någon mån försämrar jämförbarheten med den officiella inkomststatistikens absoluta tal.

2.7 Låginkomstutredningens anställd-be-grepp och den officiella inkomststatistikens

Genom att välja ut gruppen »anställda» bland de förvärvsarbetande personerna kan en väsentlig del av de nyss omnämnda svårigheterna undgås. Undantagandet av företagargruppen och av gruppen medhjälpande familjemedlemmar innebär nämligen att de i sysselsättnings- och inkomsthänseende

mest svårpreciserade delarna av de förvärvsarbetspersonerna elimineras. Av den officiella inkomststatistikens 3 782 000 förvärvsarbetspersoner var 3 384 000 eller 89,5 % »anställda», av februariundersökningens 4 140 000 förvärvsarbetspersoner (bortfallet ej medräknat) var 3 650 000 eller 88,2 % »anställda». Skillnaden mellan antalet anställda enligt de bägge materialen – ca 264 000 personer – är i själva verket större eftersom februariundersökningens nämnda antalssiffra ej inkluderar ett bortfall om uppskattningsvis ca 125 000 anställda. Medräknas bortfallet överstiger därför februariundersökningens siffra för antalet anställda den officiella inkomststatistikens med närmare 400 000.

Vid definitionen av yrkesställningen – dvs. egen företagare, medhjälpande familjemedlem, anställd – har den *under året dominerande yrkesställningen* (i förvärvsarbets-tid räknat) fått gälla såsom rubrik för personen. En närmare granskning utifrån den officiella inkomststatistikens material av förvärvsinkomstkällorna för personerna med yrkesställningen »anställd» visar att mindre än 2 % eller i uppräknat tal ca 60 000 personer förutom löneinkomst haft inkomst av jordbruksfastighet eller egen rörelse, varvid normalt de sistnämnda inkomsterna utgjort en obetydlig andel av den totala inkomsten från förvärvsarbete. Benämningen »anställd» sådan den används i februariundersökningen kan med hänsyn därtill anses ge en synnerligen entydig karakteristik på arten av förvärvsarbetet, dvs. arbete mot lön. Det kan nämnas att motsvarande entydighet inte kan konstateras för personer med (den huvudsakliga) yrkesställningen »företagare», av vilka under året 1966 ca 42 % förutom inkomst av jordbruksfastighet eller rörelse hade inkomst av tjänst.

Man kan utgå från att den officiella inkomststatistikens och februariundersökningens material beträffande både antalet anställda och deras fördelning på skilda inkomstklasser uppvisar en nära överensstämmelse när man tillämpar inkomstbegreppet »sammanräknad nettoinkomst». Medhjälpande familjemedlemmar räknas visserligen

som anställda i den officiella inkomststatistiken men ej i februariundersökningen. I praktiken syns dessa nära nog undantagslöst vara exkluderade i den förstnämnda statistiken därför att de saknar nominella inkomster eller har så låga inkomster att de undgår deklarationsplikt. Vidare upptar den officiella inkomststatistiken personer i samtliga åldrar medan februariundersökningen gäller endast personer i åldrarna 14–74 år. Inte heller denna skillnad syns i fråga om gruppen anställda spela någon större roll eftersom det knappast förekommer några anställda med deklarationspliktiga inkomster under 14 och över 74 års ålder.

Totalantalet anställda enligt den officiella inkomststatistiken för inkomståret 1966 är som nämnts 3 384 000 – enligt februariundersökningen 3 424 900 (i uppräknade tal och exkl. bortfall) när de anställda med »endast någon veckas» förvärvsarbete borträknas. Februariundersökningen omfattar således exkl. bortfall ca 39 000 eller 1,2 % fler personer än den officiella inkomststatistiken, inkl. bortfall omfattar februariundersökningen ca 160 000 eller knappt 5 % fler personer.

Jämförs den officiella inkomststatistikens och februariundersökningens material när det gäller fördelningen av de anställda efter storleken av deras sammanräknade nettoinkomst blir resultatet såsom framgår av tabell 2: 4.

Den i tabell 2: 4 redovisade jämförelsen visar att överensstämmelsen mellan de bägge materialen måste betecknas som närmast överraskande god. Detta omdöme gäller såväl det absoluta antalet »anställda» som innebörden av »anställd-begreppet» och de anställdas fördelning på skilda inkomstklasser.

I detta sammanhang är det knappast någon större mening att ytterligare jämföra de bägge materialen om fördelningen av sammanräknad nettoinkomst för anställda. Däremot framstår det som väsentligt att studera hur inkomstfördelningen förändras när man inför variabeln om sysselsättningens omfattning, som förekommer i februariundersökningen men ej i den officiella in-

Tabell 2: 4. Anställda fördelade efter sammanräknad nettoinkomst enligt officiell inkomststatistik och enligt februariundersökningen.

Inkomst kr	Antal personer ink.-stat.	(1 000-tal) enl. febr.unders.	Rel. fördeln. (%) enligt	
			ink.-stat.	febr.unders.
0		34,1 ¹		1,0
1— 10 000	963,2	998,1	28,5	29,1
10 000— 15 000	540,2	516,9	16,0	15,1
15 000— 20 000	640,2	642,7	18,9	18,8
20 000— 25 000	562,5	571,1	16,6	16,7
25 000— 30 000	305,5	287,1	9,0	8,4
30 000— 50 000	305,6	303,8	9,0	8,9
50 000—100 000	58,3	62,3	1,7	1,8
100 000—	8,3	8,6	0,2	0,3
Summa	3 383,7	3 424,9	100	100

¹ De anställda med noll i sammanräknad nettoinkomst har i regel fått obefintlig sådan inkomst p. g. a. olika slags avdrag vid taxeringen.

komststatistiken. Denna variabel är konstruerad så att personerna klassificerats såsom fullt förvärvsarbete (= lägst $\frac{3}{4}$ av helårs- och heltidsarbete), partiellt förvärvsarbete eller icke-förvärvsarbete (ej förvärvsarbete anställda utgörs bl. a. av sjuka personer med bibehållen anställning). Av de 3 424 900 anställda med i inkomstdeklaration eller intervju uppgiven inkomst gäller fullt förvärvsarbete för 2 441 200 personer (71,3 procent), partiellt förvärvsarbete för 736 000 personer (21,5 procent) och icke-förvärvsarbete för 122 400 personer (3,6 procent). Dessutom har 125 000 personer – eller rättare sagt: en så stor del av låginkomstutredningens urval, som i uppräknade tal motsvarar detta antal – ej besvarat intervjufrågorna om förvärvsarbete m. m. i februari 1967. Detta bortfall (3,6 procent) redovisas i den strax efterföljande tabellen som en grupp för sig.

Innan en tabell över inkomstfördelningen bland dessa fyra kategorier av anställda presenteras finns det anledning att något kommentera den grupp förvärvsarbete, som enligt februariundersökningen – och av allt att döma även enligt den officiella inkomststatistiken – ej är »anställda» och ej heller »företagare» utan hänförs till gruppen »övriga». Den fullt och partiellt förvärvsarbete delen av gruppen »övriga» utgör (exkl. bortfall) 482 600 personer eller knappt $\frac{1}{5}$ av hela övrig-gruppen; därav är nära hälften

fullt och drygt hälften partiellt förvärvsarbete. Det kan antas att den förvärvsarbete delen av övrig-gruppen utgörs av en i yrkesställningshänseende oklar och heterogen samling personer: beroende uppdragstagare, medhjälpande familjemedlemmar med lön, lärlingar och praktikanter m. m. På goda grunder kan i så fall också antas att huvuddelen av de förvärvsarbete inom övrig-gruppen vid en liberal tolkning av anställd-begreppet bör hänföras till »anställda». Av detta skäl har i den nedanstående tabellen dessa förvärvsarbete tagits upp såsom en speciell kategori av anställda.

I tabell 2: 5 anges sålunda inkomstfördelningen för:

a) alla »anställda» (= 3 424 900 personer inkl. bortfall, dvs. = b + c + d + e)

b) de fullt förvärvsarbete av dessa (= 2 441 200 personer)

c) de partiellt förvärvsarbete av dessa (= 736 300 personer)

d) de icke-förvärvsarbete av dessa (= 122 400 personer)

e) intervjubortfallet bland »anställda» (= 125 000 personer)

f) de fullt förvärvsarbete inom »övrig»-gruppen (= 230 300 personer).

g) de partiellt förvärvsarbete inom »övrig»-gruppen (= 252 300 personer).

Inkomstfördelningen i bortfallet (e) avviser som synes inte påtagligt från inkomst-

Tabell 2: 5. Anställda fördelade efter sammanräknad nettoinkomst inom kategorierna a—g (se textens definition).

Inkomst kr	»Anställda», kategori					»Övriga», kateg.	
	a	b	c	d	e	f	g
	<i>antal personer (1 000-tal)</i>						
0	34,1	7,7	12,9	11,0	2,6	82,6	195,8
1— 10 000	998,1	289,9	585,0	92,1	31,1	46,9	42,0
10 000— 15 000	516,9	399,2	91,2	7,6	19,0	30,1	5,7
15 000— 20 000	642,7	585,6	26,4	4,4	26,4	23,7	2,7
20 000— 25 000	571,1	535,6	12,4	3,7	19,4	12,9	1,5
25 000— 30 000	287,1	267,7	3,2	1,0	15,2	9,6	0,7
30 000— 50 000	303,8	290,3	4,2	1,7	7,5	17,1	3,3
50 000—100 000	62,3	58,5	1,2	0,5	2,1	5,8	0,5
100 000— uppgift sakn.	8,6	6,5	—	0,5	1,6	1,6	—
	(125,0 se e)						
Summa	3 424,9	2 441,2	736,3	122,4	125,0	230,3	252,3
	<i>relativ fördelning (%)</i>						
0	1,0	0,3	1,8	9,0	2,1	35,9	77,6
1— 10 000	29,1	11,9	79,4	75,3	24,9	20,4	16,6
10 000— 15 000	15,1	16,4	12,4	6,2	15,2	13,1	2,3
15 000— 20 000	18,8	24,0	3,6	3,6	21,1	10,3	1,1
20 000— 25 000	16,7	21,9	1,7	3,0	15,5	5,6	0,6
25 000— 30 000	8,4	11,0	0,4	0,8	12,2	4,2	0,3
30 000— 50 000	8,9	11,9	0,6	1,4	6,0	7,4	1,3
50 000—100 000	1,8	2,4	0,2	0,4	1,7	2,5	0,2
100 000—	0,3	0,3	—	0,4	1,3	0,7	—
Summa	100	100	100	100	100	100	100

fördelningen bland samtliga anställda (a). Något entydigt mönster i avvikelserna mellan dessa bägge fördelningar kan inte iaktas. Dock kan konstateras att bortfallet innehåller proportionsvis något färre anställda i lägre inkomster än 10 000 kr än vad som gäller för samtliga anställda. Inkomstfördelningen bland *icke-förvärvsarbetande* anställda (d) visar för drygt 4/5 av denna grupp lägre inkomster än 10 000 kr, vilket är väl förenligt med hypotesen att flertalet personer i gruppen förvärvsarbetar »endast någon vecka» eller haft längre tjänstledighet, arbetslöshet, sjukledighet o. d. med bibehållen anställning och ofta med vissa bibehållna löneinkomster. Bland *fullt förvärvsarbetande »övriga»* (f) uppvisar inkomstfördelningen en betydligt större andel noll-inkomster och inkomster under 10 000 kr än vad som gäller för de fullt förvärvs-

arbetande »anställda» (b). I inkomstklasserna över 30 000 kr finns däremot samtidigt en förvånansvärt hög andel inkomsttagare i den fullt förvärvsarbetande »övrig»-gruppen, vilket bekräftar att man i denna grupp har en mycket heterogen samling personer. Bland de *partiellt förvärvsarbetande »övriga»* (g) dominerar nollinkomsterna synnerligen påtagligt och i den mån inkomster noterats är dessa härvid i två fall av tre lägre än 10 000 kr. Jämförs dessa förhållanden med situationen bland *partiellt förvärvsarbetande »anställda»* (c) konstateras för dessa sistnämnda en påtagligt gynnsammare inkomstfördelning.

Den största och lättast definierbara gruppen anställda av de skilda delgrupper, som nyss redovisats, är de »fullt förvärvsarbetande» (b). Denna grupp har i det föreliggande betänkandet ägnats särskilt stort in-

tesse *dels* därför att den i sysselsättningshänseende är betydligt mer homogen än övriga grupper i befolkningen, *dels* därför att man här kan urskilja speciellt sådana låginkomstgrupper vilkas låga inkomster inte sammanhänger med liten sysselsättningsvolym utan med en låg lön per arbetad tidsenhet. Således behandlar kapitlen 4 och 5 i betänkandet nära nog uteslutande de fullt förvärvsarbetande anställda. Anställdgrupperna med begränsad sysselsättningsvolym får dock sina inkomstförhållanden belysta i vissa delar av kapitel 4.

2.8 Inkomstbegreppet hos låginkomstutredningen och hos den officiella inkomststatistiken

I de hittills gjorda jämförelserna mellan låginkomstutredningens februariundersökning och den officiella inkomststatistiken har utgångspunkten varit inkomsttagarnas »sammanräknade nettoinkomst». Denna inkomst utgör summan av

inkomst av jordbruksfastighet (A enl. deklara-
tionsblanketten)

inkomst av annan fastighet (B)

inkomst av rörelse eller delägarskap i rörelse (C, D)

inkomst av tjänst (E)

inkomst av tillfällig förvärvsverksamhet (F) samt

inkomst av kapital (G)

sedan denna summa (= »sammanräknad inkomst») reducerats för »underskott i förvärvskälla». De i samband med inkomstdeklaration eller taxering förekommande avdragen i övrigt kan indelas *dels* i »avdrag för intäkternas förvärvande», vilka kan ske för varje inkomstslag A–G, *dels* övriga allmänna avdrag såsom för kommunalskatt, försäkringsavgifter, periodiskt understöd eller s. k. förvärvsavdrag. Avdragen för intäkternas förvärvande påverkar således såväl den »sammanräknade nettoinkomsten» som den »sammanräknade inkomsten», underskott i förvärvskälla påverkar ej den »sammanräknade inkomsten» men väl den »sammanräknade nettoinkomsten», de öv-

riga allmänna avdragen påverkar inte något av dessa bägge inkomstbegrepp.

När man studerar inkomststrukturen för samtliga inkomsttagargrupper kan det vara ändamålsenligt att utgå från antingen den sammanräknade nettoinkomsten eller den sammanräknade inkomsten. Vid studier av skilda delgrupper av inkomsttagare är dock ofta dessa bägge inkomstbegrepp mindre lämpliga. För t. ex. löntagargrupperna är det i regel själva löneinkomsten (vid E1 och E2 i deklara-
tionsblanketten), som är det centrala inkomstbegreppet medan övriga inkomstslag och avdragen har sekundärt intresse. För pensionstagare är pensionsinkomsten (E3 och E4) det centrala inkomstbegreppet, för jordbrukare inkomst av jordbruksfastighet (A), för andra företagare rörelse- eller delägarinkomster (C och D). I huvuddelen av detta betänkande kommer dessa nu nämnda inkomstbegrepp att utnyttjas vid belysningen av speciella befolkningsgruppers inkomststruktur.

För de fullt förvärvsarbetande (se definition på sid. 45) anställda har en speciell undersökning gjorts för att klargöra hur storleken av deras avdrag för intäkternas förvärvande (»Avdrag under E») förhåller sig till deras sammanräknade nettoinkomster. Av samtliga fullt förvärvsarbetande anställda personer (2 441 200) har 1 605 900 eller 66 procent enligt taxeringsmyndigheternas uppgifter »Avdrag under E» överstigande 100 kr. Avdragens förekomst och storlek i skilda inkomstklasser framgår av tabell 2: 6.

Tendensen i fråga om avdragens fördelning på inkomstklasser är som synes alldeles entydig: ju högre inkomst desto större avdrag. I inkomstklasserna under 15 000 kr har ca 42 procent avdrag utöver 100 kr. I inkomstklasserna över 50 000 kr är motsvarande andel 86 procent. När avdrag utöver 100 kr förekommer är avdraget i inkomstklasserna under 15 000 kr minst 2 000 kr i ca 11 procent av fallen; i inkomstklasserna över 50 000 kr är motsvarande andel ca 50 procent.

Effekten av »Avdrag under E» på inkomstfördelningen kan åskådliggöras med

Tabell 2: 6. Storleken av »Avdrag under E» för fullt förvärvsarbete anställda, inkomståret 1966.

Avdragets storlek kr	Antal anställda (1 000-tal) med sammanräknad nettoink. (1 000 kr)								Totalt
	0—10	10—15	15—20	20—25	25—30	30—50	50—100	100—	
0— 100	141,7	156,9	210,6	194,1	66,6	53,4	7,5	(1,6)	835,3
101— 800	122,0	177,0	245,8	217,0	98,0	100,6	11,8	(0,5)	975,8
801—2 000	19,6	40,9	82,3	70,8	47,8	64,7	14,9	(1,1)	343,7
2 001—	6,6	24,4	46,4	53,9	55,3	71,6	24,2	(3,2)	286,4
Summa	289,9	399,2	585,6	535,4	267,7	290,3	58,4	(6,4)	2 441,2
<i>relativ fördelning, procent</i>									
0— 100	48,9	39,3	36,0	36,3	24,9	18,4	12,8	(25,0)	34,3
101— 800	42,1	44,3	42,0	40,5	36,6	34,7	20,2	(7,8)	40,0
801—2 000	6,8	10,2	14,1	13,2	17,9	23,3	25,5	(17,2)	14,1
2 001—	2,3	6,1	7,9	10,1	20,7	24,7	41,4	(50,0)	11,7
Summa	100	100	100	100	100	100	100	(100)	100

konstaterandet att av totalt nära 700 000 fullt förvärvsarbete anställda under 15 000 kr i sammanräknad nettoinkomst har ca 62 000 (eller 9 procent) »Avdrag under E» med 801–2000 kr och ca 32000 (eller 5 procent) avdrag med mer än 2 000 kr. Beträktas i stället de fullt förvärvsarbetande anställda med sammanräknade nettoinkomster över 30 000 kr, vilka totalt utgör ca 355 000 personer, har 91 000 (eller 26 procent) av dem »Avdrag under E» med 801–2 000 kr och 99 000 (eller 28 procent) med mer än 2 000 kr.

Här skall inte diskuteras det rimliga i att övergå från netto- till bruttoinkomst såsom nyss skildrats. Det har i detta sammanhang inte varit möjligt att skilja såda-

na slags »Avdrag under E», som har en direkt anknytning till den innehavda anställningen (t. ex. resor i tjänsten, arbetskläder, arbetsverktyg), från andra »Avdrag under E» med anknytning till mera personliga omständigheter (t. ex. långa reseavstånd bostad-arbete, bilresor i st. f. bussresor, förekomst av studielån m. m.). I den mån bruttoinkomsten enbart utgörs av lön och man eftersträvar studier av löneinkomsternas fördelning torde dock bruttoinkomster i regel vara något lämpligare utgångspunkt än nettoinkomster. Detta omdöme gäller givetvis i än högre grad när effekterna av avdrag för »Underskott i förvärvskälla» diskuteras.

I tab. 2: 7 har storleken av »underskott

Tabell 2: 7. Storleken av avdrag för »underskott i förvärvskälla» för fullt förvärvsarbete anställda, inkomståret 1966.

Avdragets storlek kronor	Antal anställda (1 000-tal) med sammanräknad nettoinkomst (1 000 kr)								totalt
	0—10	10—15	15—20	20—25	25—30	30—50	50—100	100—	
0— 500	283,0	380,3	529,0	443,2	216,1	209,9	31,6	(1,1)	2 084,6
501—1 000	1,6	8,6	30,0	40,6	18,2	29,3	6,0	(0,5)	135,3
1 001—5 000	3,7	10,3	44,9	48,9	29,6	42,5	15,5	(3,2)	198,9
5 001—	1,6	—	1,6	2,7	3,8	8,5	55,3	(1,6)	31,2
Summa	289,9	399,2	585,7	535,5	267,7	290,2	58,5	(6,4)	2 441,2
<i>relativ fördelning, procent</i>									
0— 500	97,6	95,3	86,9	82,8	80,7	72,3	54,0	(17,2)	85,4
501—1 000	0,6	2,0	5,1	7,6	6,8	10,1	10,3	(7,8)	5,5
1 001—5 000	1,3	2,6	7,7	9,1	11,1	14,6	26,5	(50,0)	8,1
5 001—	0,6	—	0,3	0,5	1,4	2,9	9,1	(25,0)	1,3
Summa	100	100	100	100	100	100	100	(100)	100

Tabell 2: 8. Helårsarbetande personer med lägst 10 000 kr i löneinkomst år 1966 och andelen därav med andra inkomster än lön.

	1 000-tal	Procentuell andel
Totalantal personer med lön över 10 000 kr och med 50—52 arbetsveckor	1 881,6	
Därav med inkomst av pension och livränta	85,4	4,5
Därav med inkomst av periodiskt understöd	6,9	0,4
Därav med inkomst av fastighet (inkl. jordbruk)	127,8	6,8
Därav med inkomst av egen rörelse	17,9	1,0
Därav med inkomst av tillfällig förvärvssamhet	37,7	2,0
Därav med inkomst av kapital	253,5	13,5

i förvärvskälla» redovisats för fullt förvärvsarbete anställda.

I inkomstklasserna under 15 000 kr har som synes över 95 procent av de anställda högst 500 kr i avdrag för »underskott i förvärvskälla» — i inkomstklasserna över 50 000 kr har drygt 10 procent sådant avdrag om lägst 5 000 kr. Adderas »avdragen under E» med avdragen för underskott i förvärvskälla finner man att drygt 70 procent av de anställda med lägre sammanräknad nettoinkomst än 15 000 kr har avdrag med högst 500 kr medan ca 38 procent av de anställda med högre inkomst än 50 000 kr har avdrag om lägst 5 000 kr.

Det är mot bakgrund av dessa uppgifter om sambandet mellan inkomst och skatteavdrag uppenbart att den sammanräknade nettoinkomsten för i synnerhet anställda i högre inkomstlägen kraftigt understiger

bruttoinkomsten. Klyftan — såväl i absoluta som i relativa tal — mellan netto- och bruttoinkomst ökar med andra ord ju större inkomsten är.

För att bedöma den sammanräknade nettoinkomstens förmåga att ange löneinkomstens storlek för anställda måste inte enbart avdragen från löneinkomsten studeras utan också förekomsten av sådana sidoinkomster utöver lön, som ingår i sammanräknad nettoinkomst. Sådana sidoinkomster utgörs av pensioner, livräntor, periodiskt understöd, fastighets- och rörelseinkomster, inkomst från tillfällig förvärvsverksamhet och kapitalinkomster. På grundval av de i februari 1967 genomförda intervjuerna har för löntagare och företagare, som förvärvsarbetat 50—52 veckor under året 1966 och som haft lägst 10 000 kr i löneinkomst under året (därvid bortfaller nära nog samtliga företagare i gruppen), konstaterats frekvenser för inkomster utöver lön enligt tabell 2: 8.

Bortses från inkomsterna av periodiskt understöd, vilka för denna grupp av helårsarbetande personer förekommer ytterst sällan, finner man en fördelning efter löneinkomstens storlek av de skilda inkomstslagen enligt tabell 2: 9.

Förekomsten av pension och livränta och av rörelseinkomst är som synes vanligast i de lägsta och högsta löneinkomstlägena medan förekomsten av inkomster från fastighet, tillfällig förvärvsverksamhet och kapital blir vanligare med stigande löneinkomst. Trots att det här presenterade materialet inte avser storleken utan enbart existensen av andra inkomster än lön finns det anledning antaga att en inkomstfördel-

Tabell 2: 9. Den procentuella andelen personer med annan inkomst än lön bland helårsarbetande personer med lägst 10 000 kr i löneinkomst år 1966.

Inkomstslag	Proc. andel av pers. i löneink.klass (1 000-tal kr)						Samtliga över 10 000 kr
	10—15	15—20	20—25	25—30	30—50	50—	
Pension, livränta	6,4	4,6	2,9	3,6	2,7	4,9	4,5
Fastighet	4,9	5,8	4,8	6,3	11,2	14,2	6,8
Egen rörelse	1,4	0,7	0,4	0,8	1,4	2,9	1,0
Tillfällig förv.	1,4	1,9	1,9	2,6	1,8	4,4	2,0
Kapital	8,9	12,0	11,3	13,5	19,7	32,6	13,5

ning för löntagare avseende bruttointkomster i stället för löneinkomster leder till en utökad inkomstspridning, främst innebärande högre personantal och andelar i de högre inkomstlägena (med löner över 30 000 kr). Det är särskilt fastighets-, rörelse- och kapitalinkomsterna, som medverkar därtill. Även i de lägsta inkomstlägena synes visserligen pensions- och rörelseinkomster bidra till en viss förskjutning uppåt i inkomstska- lan, men förskjutningen blir uppenbarligen måttligare i och med att inkomsterna från fastighet, rörelse och tillfällig förvärvsverk- samhet där är förhållandevis sällsynta.

De sammanvägda effekterna på de an- ställdas inkomstfördelning av avdragen och av sidointkomsterna utöver lön har inte kun- nat erhållas. Av de hittills redovisade be- arbetningarna av avdrag och sidointkoms- ter framgår dock att löneinkomstfördelning- en för de anställda kan i stort sett mycket väl överensstämma med fördelningen av de anställdas sammanräknade nettointkoms- ter. I de lägre inkomstklasserna är nämligen såväl avdrag som sidointkomster mindre van- liga och lägre medan i de högre inkomst- klasserna såväl avdrag som sidointkomster är vanligare och högre. Huruvida avdra- gen och sidointkomsterna förhåller sig till varandra på motsvarande sätt för även and- ra inkomsttagargrupper än helårsanställda har inte undersökts.

I det nu föreliggande betänkandet är så- ledes de använda inkomstbegreppen nära nog generellt knutna till de i taxeringssam- manhangen aktuella definitionerna. Nor- malt eftersträvas sådana inkomstbegrepp, som mäter inkomsten »brutto» och som så- ledes inte innehåller avdrag för underskott i förvärvskälla eller andra allmänna avdrag. För anställda har inte heller kostnader för intäkternas förvärvande avdragits, vilket däremot något inkonsekvent skett för före- tagares inkomster, när dessa slags avdrag i en betydligt högre grad återspeglar ofrån- komliga element i företagens ekonomiska transaktioner. Företagarnas redovisade in- komster är således här systematiskt under- skattade jämfört med de anställdas. När det gäller inkomsterna »netto» behandlas

dessa av utredningen i ett senare samman- hang, nämligen i samband med redovis- ningen av skatte- och transfereringseffekter- na och av de disponibla inkomsternas för- delning.

2.9 Individinkomst och hushållsinkomst

På ett tidigt stadium av låginkomstutred- ningens arbete diskuterades ingående huru- vida vid belysandet av befolkningens in- komststruktur huvudvikten skulle läggas vid inkomsterna för individerna eller inkoms- terna för hushållen. I de fall hushållsinkoms- ten skulle redovisas gällde frågan om man skulle utgå från matlagningshushåll, bostads- hushåll, inkomstenhet e. d. efter mönster från olika typer av officiella undersökning- ar. Med hänsyn till den betydelse, som ge- nomgående i förevarande betänkande lagts vid sysselsättningsaspekterna, har det nyss nämnda problemet automatiskt blivit löst så att huvudvikten fått läggas på individin- komsterna och deras struktur. För de an- ställda inkomsttagargrupperna, vars inkoms- ter ägnas en avsevärd del av betänkandet, är det ur de lönepolitiska aspekterna ovid- kommande om löneinkomsten förvärvas av en gift eller ogift person eller av en person med eller utan minderåriga barn. Även ur skattepolitiska aspekter är f. n. tendensen att betrakta civilstånd och barnförekomst som ovidkommande. Ur de socialpolitiska aspekterna är däremot alltså hushållsin- komsten en väsentlig utgångspunkt, vilket motiverat att kapitel 9 i det föreliggande be- tänkandet ägnats hushållsinkomsterna. Så sker delvis också i kapitel 8 om social- hjälp. Vidare behandlas i kapitel 10 för- mögenhetsstrukturen hos befolkningen med utgångspunkt från såväl individ- som hus- hållsenheter.

2.10 Om osäkerheten i låginkomstutred- ningens skattningar

En särskild orsak till osäkerhet ligger i det *bortfall*, som noterades i fråga om intervju- frågorna till februariundersökningen men vars karaktär dock kan till stora delar be-

Tabell 2: 10. Procentuell fördelning efter storleken av sammanräknad nettoinkomst för bortfallet resp. icke-bortfallet i februariundersökningen.

Inkomst kr	Män		Kvinnor		Män + kvinnor	
	bortfall	icke-bortf.	bortfall	icke-bortf.	bortfall	icke-bortf.
0	16,9	10,5	29,1	36,5	22,3	23,4
1—10 000	17,3	18,0	34,3	37,3	24,9	27,7
10 000—15 000	8,4	11,1	11,2	11,6	9,7	11,3
15 000—20 000	15,3	17,4	11,7	8,0	13,7	12,7
20 000—25 000	13,6	18,3	3,3	3,5	9,0	10,8
25 000—30 000	10,9	9,6	0,9	1,2	6,4	5,4
30 000—50 000	6,7	11,3	2,1	1,0	4,7	6,1
50 000—	2,7	2,9	0,4	0,2	1,7	1,6
Uppg. sakn.	8,1	0,9	7,1	0,8	7,7	0,9
Samtliga	100	100	100	100	100	100

lysas genom de inhämtade registeruppgifterna från taxeringsmyndigheter, försäkringskassor och socialnämnder. Bortfallet, som uppgick till 509 personer av det totala urvalet om 11 782 personer, fördelades efter orsak på dessa rubriker:

	Antal personer	I procent av hela urvalet
Död, utomlands	33	0,3
Ej anträffad	127	1,1
Vägrare	302	2,7
Sjukdom, på sjukhus		
o. d.	33	0,3
Övrigt	14	0,1
Totalt bortfall	509	4,6

I uppräknade tal motsvarar bortfallet 287 000 personer eller 4,8 procent av hela befolkningen 14—74 år. Skillnaden mellan tidigare nämnda 4,6 procent och sistnämnda 4,8 procent beror på att urvalet skett med olika kvoter för skilda befolkningsgrupper. Bortfallets andel är störst bland icke-gifta kvinnor och män med 5,8 resp. 5,7 procent, något över genomsnittet för gifta män med 5,1 procent och lägst för gifta kvinnor med 3,4 procent. Efter kön och ålder varierar bortfallet på följande sätt:

Åldersgrupp, år	Män	Kvinnor
14—24	2,7	2,2
25—54	6,8	4,0
55—66	6,8	7,7
67—74	5,0	7,2

Hos bägge könen är bortfallet lägst inom företagargruppen (2,5 procent) och de anställda (3,7 procent) samt högst inom »övriga» (6,9 procent). Ett väsentligt högre bortfall gäller bland socialhjäpsmottagare — 12,9 procent för män och 8,8 procent för kvinnor — än bland övriga personer, där bortfallet utgör 5,1 resp. 4,0 procent. Betraktas bortfallet bland befolkningsgrupper med olika antal sjukdagar iaktas ett markant högre bortfall när antalet sjukdagar överstiger 90; här är bortfallet 9,7 procent bland männen och 8,0 procent bland kvinnorna. För personer, som erhåller familjebostadsbidrag, är det relativa bortfallet mindre än hälften jämfört med andra personer.

Man bör mot bakgrunden av dessa konstateranden utgå från att bortfallet kan ha en snedvridande effekt på särskilt de skattningar av absoluta personantal och inkomstfördelningar, som redovisas för icke-gifta personer över 24 år med socialhjälp och längre sjuklighet samt utanför företagargrupperna. Den allra minsta snedvridningen p. g. a. bortfallet kan väntas gälla förvärvsarbetande gifta kvinnor under 55 års ålder. En ytterligare precisering av bortfallets eventuellt snedvridande effekt kan fås genom att redovisa fördelningen efter sammanräknad nettoinkomst för bortfall resp. icke-bortfall — se tabell 2: 10.

I fråga om personer, för vilka inkomstuppgift saknas såväl enligt intervjuerna som enligt taxeringsmyndigheternas noteringar,

kan antas att de domineras av ej anträffbara personer med i regel obetydliga inkomster.

Det är tydligt att bortfallet för *männens* del lett till en underrepresentation av särskilt de låga inkomsterna. Noll-gruppen jämte grupperna 1–10 000 kr och »uppgift saknas» uppgår till drygt 42 procent av hela bortfallet mot knappt 30 av icke-bortfallet. För inkomstgrupperna över 10 000 kr är den motsvarande överrepresentationen (i den relativa inkomstfördelningen) i stort sett jämnt utspridd på de skilda inkomstklasserna. När det gäller *kvinnorna* leder bortfallet – om gruppen »uppgift saknas» antas vara dominerad av låga inkomster – inte alls till någon underrepresentation av låga inkomster. De tre grupperna nollinkomster + 1–10 000 kr + »uppgift saknas» utgör här 70,5 procent av bortfallet mot 74,6 procent av icke-bortfallet. Däremot konstateras ett proportionsvis särskilt stort bortfall i inkomstklasserna 15 000–20 000 kr och över 30 000 kr, innebärande att i relativfördelningar andelen kvinnor i dessa inkomstlägen blir något underskattad. Totalt för bägge könen konstateras att bortfallet är något större i inkomstlägena under 10 000 kr än däröver. Här angivna olikheter mellan bortfalls- och icke-bortfallspopulationerna har ytterst begränsade verkningar i de relativfördelningar, vilka redovisas i betänkanDET.

Skattningar över absoluta antalet inkomsttagare får därför i det följande karaktären av minimiskattningar, där underskattningen för männen och för bägge könen till sammantagna är mest påtaglig i inkomstlägena under 10 000 kronor. Underskattningen kan där röra sig om storleksordningen 7 å 8 procent när uppdelningar efter kön, civilstånd och ålder ej göres, medan den i inkomstlägena däröver rör sig om storleksordningen 4 å 5 procent. Vid redovisningen av det absoluta antalet personer i skilda köns-, civilstånds- och åldersgrupper innebär bortfallet underskattningar av ofta ännu större storlek i inkomstlägena under 10 000 kr – för t. ex. icke-gifta kvinnor över 54 års ålder således ca 15 procent –

medan den för andra grupper blir ännu lägre än 4 å 5 procent.

Utöver den osäkerhet i resultaten, vilken sammanhänger med det nyss beskrivna bortfallet, tillkommer osäkerheten på grund av att låginkomstutredningens undersökningar bygger på ett *urval*. För den skull är varje skattning av antal eller andelar av personer i skilda inkomstklasser m. m., vilka redovisas i detta betänkande, behäftad med ett urvals- eller slumpfel. Med utgångspunkt från den statistiska teorin kan urvals- eller slumpfelets storlek bedömas med ledning av s. k. konfidensintervall, angivande exempelvis att ett visst framräknat värde (absolut eller procentuellt) med 95 procent sannolikhet ligger innanför detta värde ± 2 gånger standardavvikelsen. Vid SCB:s utredningsinstitut har approximativa beräkningar utförts av konfidensintervaller för de värden, som framräknats i huvuddelen av de i föreliggande betänkande ingående tabellerna m. m. Dessa intervall har ej återgivits i de tryckta tabellerna utan förekommer enbart i form av arbetstabeller inom utredningens kansli. De publicerade tabellernas utformning liksom textkommentarerna kring varje tabell är emellertid avpassade med hänsyn till de gjorda beräkningarna av urvals- eller slumpfelens möjliga storlek.

Slutligen bör här framhållas att man förutom bortfalls- och urvalsfelen kan vänta sig mer eller mindre betydande *mätfel* i utredningens resultat. Mätfelen uppkommer av flera skäl: genom att det förekommer systematiska »minnesfel» t. ex. i svaren på intervjufrågorna om antalet arbetade veckor, arbetslöshetsveckor m. m. eller genom att utnyttjade variabler (t. ex. om förmögenheter, utbildning, sjukdagar, yrke) på ett ofullständigt eller missvisande sätt uttrycker vad man egentligen önskar informationer om. Ofta torde de här exemplifierade mätfelen vara av allvarligare art än de tidigare behandlade bortfalls- och urvalsfelen. Det har tyvärr inte varit möjligt inom ramen för utredningens resurser att belysa storleksordningarna av mätfelen i de skilda sammanhangen. Svårigheten däri och

kostnaderna därför är nämligen i regel synnerligen betydande, vilket kan illustreras med att en precisering av mätfelet i t.ex. arbetstidsvariabeln skulle krävt att utredningen för varje anställd person i urvalet direkt hos de enskilda arbetsgivarna införskaffat detaljerade arbetstidsuppgifter för hela året 1966.

2.11 Grunderna för uppdelningen av befolkningen 14-74 år i undergrupper

I sysselsättnings- och inkomststudier kan befolkningen uppdelas efter en rad alternativa grunder. I huvuddelen av låginkomstutredningens undersökningar har, såsom närmare motiverats i avsnitt 2.9 ovan, tyngdpunkten lagts på individernas förhållanden medan hushållens situation ägnats förhållandevis mindre utrymme. Orsaken därtill är främst att utredningen fäst stor vikt vid sysselsättningsens roll i inkomstbildningen.

Vid uppdelningen av befolkningen i undergrupper har för den skull ett huvudkriterium varit huruvida personerna förvärvsarbetat eller ej. För de *förvärvsarbetande* grupperna har ytterligare uppdelning sedan skett efter yrkesställning och efter kategorierna helårs-, delårs-, heltids- och deltidssarbete. För de *icke-förvärvsarbetande* har ytterligare uppdelning skett i undergrupperna ålderspensionärer, pensionärer under 67 års ålder, studerande, gifta kvinnor med och utan minderåriga barn, icke-gifta med minderåriga barn samt »övriga».

Befolkningen 14-74 år har därigenom delats upp efter grundprincipen att personerna karaktäriserats efter arten av sysselsättning eller försörjning. Det är emellertid uppenbart att även en sådan klassificering kan diskuteras *dels* därför att många pensionärer, studerande, gifta kvinnor och ensamstående föräldrar visserligen har en del av sin försörjningssituation beskriven genom dessa använda rubriker men ändå av olika skäl samtidigt förvärvsarbetar, *dels* därför att vissa av de ej förvärvsarbetande personerna kan samtidigt vara t.ex. gifta kvinnor och pensionärer, *dels* därför att grän-

sen mellan förvärvsarbetande och ej-förvärvsarbetande rimligen inte bör sättas så att 1 eller 10 arbetstimmar/år medför att en person hänförs till de förvärvsarbetande medan noll arbetstimmar medför att personen hänförs till de ej förvärvsarbetande.

Dessa problem är allra mest framträdande för de gifta kvinnorna, vilkas försörjningssituation visserligen primärt framgår av deras civilstånd men vilka samtidigt har även andra i sammanhanget betydelsefulla karakteristika. För de 1 851 000 gifta kvinnorna i åldern 14-74 år konstateras således att året 1966

ca 113 000 också var ålderspensionärer (67-74 år),

ca 60 000 också var pensionärer under 67 år,

ca 778 000 också var förvärvsarbetande lägst 500 tim/år,

ca 230 000 också var förvärvsarbetande 1-499 tim/år och

ca 16 000 också var studerande.

Även om rubriken »gifta kvinnor» därför måste anses innebära en irrelevant karakteristik för många personer i denna befolkningsgrupp är det tydligt - eftersom ändå drygt hälften av de gifta kvinnorna varken levde på pension, förvärvsinkomster eller studiemedel och eftersom dessutom av de förvärvsarbetande gifta kvinnorna flertalet hade delårs- eller deltidssarbete - att för huvuddelen av de gifta kvinnorna deras civilstånd får anses vara en god indikator på deras försörjningssituation.

Problemen om hur befolkningen lämpligen bör uppdelas har med beaktande av synpunkter som de nyss anförda lösts så att personer med lägst 500 förvärvsarbetstimmar generellt förts till den förvärvsarbetande befolkningen och så att personernas egenskap av förvärvsarbetande ansetts »överordnad» deras egenskap av pensionärer, studerande, gifta kvinnor och icke-gifta med minderåriga barn. Detta har inneburit ett överförande av

ca 80 000 ålderspensionärer (67-74 år) av totalt ca 481 000 (17 procent)

ca 116 000 andra pensionärer (-66 år) av totalt ca 382 000 (35 procent)

Tabell 2: 11. Befolkningen 14—74 år uppdelad i kategorier efter sysselsättnings- eller försörjningssituation 1966 samt efter kön och ålder.

Befolkningsgrupp	Antal pers. 1 000-tal	Därav män (1 000-tal) i åldern (år)			Därav kvinnor (1 000-tal) i åldern (år)		
		14—19	20—66	67—74	14—19	20—66	67—74
Förvärvsarbetande (lägst 500 timmar)	3 652	156	2 131	54	131	1 165	13
därav:							
anställda	3 030	136	1 737	30	115	1 006	7
företagare	249	—	213	12	—	22	2
medhj. fam.-medl.	94	3	4	1	1	82	2
anställda/företagare (komb.)	236	16	152	10	14	42	2
uppgift om yrkesställning saknas	43	1	25	1	2	13	1
Ej förvärvsarbetande	2 287	216	250	165	224	1 182	250
därav:							
pensionärer 67—74 år	415	—	—	165	—	—	250
yngre pensionärer	225	7	71	—	4	143	—
studerande	496	197	55	—	200	31	—
gifta kvinnor med barn under 16 år	571	—	—	—	7	564	—
gifta kvinnor utan barn	345	—	—	—	—	345	—
icke-gifta med barn	23	—	1	—	4	17	—
övriga	214	12	123	—	9	70	—
Totalt	5 939	372	2 381	219	356	2 348	263

ca 190 000 studerande av totalt ca 675 000 (28 procent)

ca 778 000 gifta kvinnor av totalt ca 1 851 000 (42 procent) samt

ca 82 000 icke-gifta personer med minderåriga barn av totalt ca 104 000 (79 procent)

från rubrikerna pensionärer etc. till någon av rubrikerna under de förvärvsarbetande befolkningsgrupperna. Av totalt ca 3 362 000 personer i åldern 14—74 år med rubrikerna pensionärer etc. har således ca 1 250 000 eller drygt en tredjedel därigenom förts till den förvärvsarbetande befolkningsgruppen – och av de totalt ca 3 652 000 förvärvsarbetande personerna med lägst 500 förvärvsarbetstimmar består således ca 1 250 000 eller ca en tredjedel av personer, som förutom att vara förvärvsarbetande även är pensionärer, studerande, gifta kvinnor eller icke-gifta personer med minderåriga barn.

Konsekvenserna av dessa principer för uppdelningen av befolkningen 14—74 år framgår närmare av tabellen 2: 11.

Bland den *förvärvsarbetande delen* av

befolkningen bör åtskillnad framför allt göras mellan dem som förvärvsarbetade under hela året med heltidsarbete och de delårs- och/eller deltidsarbetande. Jämfärs sjukfrånvaro under bibehållen anställning med arbetad tid hade av totalt 3,65 miljoner förvärvsarbetande 2,38 miljoner eller ca två tredjedelar helårs- och heltidsarbete medan 1,27 miljoner eller en tredjedel hade partiellt förvärvsarbete. Av de förvärvsarbetande personerna i åldern 20—66 år hade år 1966 drygt 400 000 personer eller ca 19 procent av samtliga helårs- och heltidsarbetande lägre total inkomst (inkl. icke skattepliktiga inkomstslag) än 15 000 kr att jämföra med ca 700 000 personer eller ca 65 procent av de partiellt arbetande under samma inkomstnivå.

För de *ej förvärvsarbetande* inom befolkningen urskiljs sinsemellan synnerligen avvikande delgrupper. De båda pensionärsgrupperna – under och över 67 års ålder – har nämnt efter totala inkomster ungefär likartade inkomstförhållanden: året 1966 hade ca 88 procent resp. 83 procent av dem lägre totalinkomster än 15 000 kr. För stu-

derandegruppen var andelen med låga inkomster ännu större men här iakttas å andra sidan t. ex. att studerande 14–19-åringar normalt bor i hushåll med högre totalinkomster än helårs- och heltidsarbetande jämnåriga. Även bland de gifta kvinnorna är det inte individinkomsten utan hushållsinkomsten, som är av intresse att studera. Medan 98 à 99 procent av de ej förvärvsarbetande gifta kvinnorna hade lägre individinkomster än 15 000 kr bodde »blott» ca 12 procent av dem i hushåll med lägre totalinkomst än 15 000 kr – att jämföra med ca 10 procent bland de förvärvsarbetande gifta kvinnorna. Nämnade ca 12 procent gäller ej förvärvsarbetande gifta kvinnor med eller utan minderåriga barn; för delgruppen med barn var andelen med lägre hushållsinkomst än 15 000 kr ca 7 procent och för delgruppen utan barn var andelen ca 20 procent. För ej förvärvsarbetande icke-gifta personer (dvs. kvinnor) med minderåriga barn hade samtliga lägre individinkomster än 15 000 kr och bodde ca 50 procent i hushåll med lägre hushållsinkomster än detta belopp.

Av de urskiljbara ej förvärvsarbetande grupperna märks således att de gifta kvinnorna såsom grupp är den inkomstmässigt bäst ställda medan pensionärer och icke-gifta mödrar är sämst ställda. Det förekommer emellertid bland de ej förvärvsarbetande även en »övrigrupp» omfattande mellan 210 000 och 220 000 personer, varav 9/10 är i åldern 20–66 år och nära 2/3 utgörs av män. Denna övrig-grupps inkomstförhållanden är till stor del okänd till följd av ett extremt stort bortfall inom gruppen vid intervjuundersökningen. Enligt taxeringsmyndigheternas noteringar, där bortfallet var relativt obetydligt, hade dock ca 80 procent av övrig-gruppen noll-inkomster eller inkomster om högst 10 000 kr. Enligt försäkringskassornas noteringar, där bortfallet var ännu mindre, hade ca 20 procent av övrig-gruppens personer fler sjukpenningdagar än 90 under år 1966 att jämföra med ca 3 1/2 procent för hela befolkningen 20–66 år. Det är således uppenbart att befolkningsgruppen »övriga», vilken

består av icke-studerande, icke-pensionerade, icke-förvärvsarbetande och i regel icke-gifta personer med en genomsnittsålder av knappt 50 år, som grupp betraktad är den i skilda ekonomiska och sociala sammanhang mest utsatta delgruppen av befolkningen.

3.1 Kunskapsläget före låginkomstutredningen

Kunskaperna om sysselsättning och arbetsmarknadssituation i Sverige baseras huvudsakligen på två källor. Den ena är *folkräkningarna*, senast utförda 1950, 1960 och 1965 av SCB samt redovisade i serien Sveriges Officiella Statistik (SOS). Folkräkningarna bygger på uppgifter, vilka inhämtats direkt från varje i riket bosatt person vid folkräkningstidpunkten – numera den 1 november vederbörande år. Av folkräkningarna framgår antalet personer, som vid folkräkningstidpunkten hade förvärvsarbete av en omfattning motsvarande »minst halv normal arbetstid». Personer, som var tillfälligt frånvarande från arbete och som haft förvärvsarbete under 4-månadersperioden närmast före folkräkningstidpunkten, skall också anses såsom förvärvsarbetande. I folkräkningsredovisningarna är de förvärvsarbetande regelmässigt uppdelade efter kön, civilstånd, ålder, yrkeställning, näringsgren, yrke och geografiska regioner. Vid vissa folkräkningar har även uppgifter om utbildning inhämtats och redovisats. Den icke-förvärvsarbetande befolkningen behandlas och redovisas betydligt mera summariskt. Inte sedan folkräkningen 1945 har således en mera detaljerad redovisning av exempelvis de studerande, de handikappade och de pensionerade befolkningsgrupperna ägt rum.

Den andra kunskapskällan är *arbetskrafts-*

undersökningarna, som sedan augusti 1961 utförs varje kvartal av SCB:s utredningsinstitut i samråd med Arbetsmarknadsstyrelsen (AMS). Fr. o. m. år 1970 utförs dessa undersökningar varje månad. Redovisningarna sker i SCB:s Statistiska Meddelanden. Arbetskraftsundersökningarna är baserade på ett representativt urval av befolkningen över 14 års ålder. Urvalets storlek har 1961-1969 varit ca 12 000 personer eller 0,2 procent av den vuxna befolkningen; varje höst sedan 1966 har dessutom utvidgade undersökningar gjorts för ett urval, omfattande ca 60 000 personer eller 1 procent av den vuxna befolkningen. Undersökningarna sker i regel genom intervjuer per telefon och gäller uppgifter om förhållandena under en vecka med avseende på antal arbetade timmar, arbetslöshet, frånvaro från arbete, yrkeställning, näringsgren, yrke o. d.

Den förvärvsarbetande befolkningen karakteriseras i arbetskraftsundersökningarna efter fyra kriterier:

a) personer »i *arbetskraften*», vilka utgörs av sysselsatta jämte arbetslösa personer,

b) »*sysselsatta*» är personer, som under mätveckan utfört något förvärvsarbete eller som då hade anställning, var egna företagare o. d. men var tillfälligt frånvarande,

c) »*arbetslösa*» är personer, som är arbetssökande eller väntar på att återgå till arbete varifrån de är permitterade eller väntar på att inom 30 dagar börja ett utlovat

arbete eller skulle sökt arbete om de inte varit tillfälligt sjuka,

d) personer »i arbete», dvs. personer som faktiskt arbetat under mätveckan (= sysselsatta med avdrag för tillfälligt frånvarande).

Den icke-förvärvsarbetande befolkningen indelas i arbetskraftsundersökningarna i kategorierna arbetande i eget hushåll, studerande och värnpliktiga, arbetsoförmögna och övriga. Vid vissa av undersökningarna har genom tilläggsfrågor specialundersökningar gjorts om exempelvis arbetskraftens eller befolkningens utbildning, rörlighet, löneförhållanden, innehav av bisysslor, arbetsresor och arbetsvårdsbehov.

På basis av folkräkningar och arbetskraftsundersökningar har en rad analyser m. m. utförts, bl. a. för de ekonomiska *långtidsutredningarna* (t. ex. SOU 1966: 8 och 1968: 24) och för *KSA-utredningen* (stencilerat delbetänkande, Inrikesdepartementet 1967: 3). SCB har även i publikationsserien *Information i prognosfrågor* redovisat olika bearbetningar av material från folkräknings- och arbetskraftsundersökningar, se t. ex. *Information i prognosfrågor* 1968: 4 om »Arbetskraftsberäkningar 1960–1980».

Utöver folkräkningar och arbetskraftsundersökningar finns ytterligare informationskällor, ehuru av mera begränsad användbarhet, om sysselsättningsförhållandena i landet. Vid AMS utarbetas således sedan lång tid en månatlig *arbetsförmedlingsstatistik*, varav bl. a. framgår antalet vid arbetsförmedlingarna anmälda lediga platser, arbetsökande personer och arbetslösa personer. Vid Konjunkturinstitutet utförs sedan 1950-talets slut s. k. *konjunkturbarometerundersökningar*, av vilka framgår bl. a. industrins, byggnadsföretagens och handelns brist på arbetskraft av olika kategorier vid slutet av varje kvartal.

För att belysa arten av de informationer, som arbetskraftsundersökningarna ger om befolkningens sysselsättningsförhållanden, skall här – se tabell 3: 1 – återges storleken av olika befolkningsgrupper enligt de fem undersökningarna under året 1966. De an-

givna befolkningssiffrorna avser således situationen under en vecka i mitten av varje kvartal.

Ur de synpunkter, som låginkomstutredningen har att behandla, är i första hand det inkomstbringande förvärvsarbetet av betydelse vid bedömandet av de nyss redovisade informationerna. Personerna med sådant förvärvsarbete utgörs *dels* av befolkningen »i arbete», *dels* de tillfälligt frånvarande p. g. a. semester – medan övriga delgrupper »i arbetskraften» saknar arbetsinkomst även om vissa av dem delvis kompenseras för utebliven arbetsinkomst genom arbetslöshets- och sjukförsäkring, värnpliktsersättningar, strejkunderstöd o. d. Av personerna »i arbetskraften» var det således i februari 1966 ca 10 procent samt i maj, augusti och november 7 à 8 procent, vilka saknade arbetsinkomster. Vidare hade vid de olika undersökningarna 15 à 20 procent av personerna »i arbetskraften» deltidsarbete, varav närmare en tiondel var att hänföra till partiell arbetslöshet, med en därigenom minskad arbetsinkomst.

Reduktion av sysselsättning och därmed arbetsinkomster till följd av *arbetslöshet* berör tre delgrupper i tabellen 3: 1, nämligen arbetslösa + deltidsarbetande p. g. a. arbetsmarknadsskäl + latent arbetssökande. Den andra av dessa grupper har i arbetskraftsundersökningarna preciserats så att däri ingår personer, som deltidsarbetar p. g. a. att »det är dåligt med arbete till följd av materialbrist eller reparation av fabrik eller maskin». De latent arbetssökande är personer, som uppgett att de »skulle sökt arbete om de ansett sig kunna få lämpligt arbete på bostadsorten».¹ Arbetslöshetens omfattning 1966 blir därvid enligt arbetskraftsundersökningarna som framgår av tabell 3: 2.

Enligt KSA-utredningens delbetänkande (Inrikesdepartementet 1967: 3, kap. 1) var mindre än hälften av de arbetslösa tillhörande den första av de tre här belysta kategorierna, försäkrade i arbetslöshetskassa. Majoriteten av samtliga arbetslösa, motsvarande

¹ I det följande används »latent arbetssökande» och »latent arbetslösa» som synonyma begrepp.

Tabell 3:1. Befolkningen över 14 års ålder uppdelad i olika sysselsättningskategorier o. d. enligt SCB:s arbetskraftsundersökningar 1966 (1 000 tal personer).

Befolkningsgrupp	Februari	Maj	Augusti	November	utvidgad undersökning hösten -66
I arb.-kraften (14— år)	3 789	3 837	3 915	3 821	3 814
därav					
arbetslösa	65	59	59	40	55
sysselsatta	3 724	3 778	3 856	3 761	3 759
tillf. frånvarande, totalt	360	271	644	241	276
varav genom					
sjukdom	192	127	117	116	149
semester	42	56	435	30	48
vpl.tjg.	32	26	26	29	32
arbetskonflikter	—	—	1	1	4
övrigt	94	61	64	65	65
därav i arbete	3 364	3 507	3 213	3 519	3 517
varav deltidarbete p. g. a.					
arbetsmarknadsskäl	47	43	45	53	46
varav deltidarbete p. g. a.					
andra skäl	680	648	525	638	618
Ej i arbetskraften (14— år)	2 468	2 433	2 373	2 487	2 493
därav					
latent arbetssökande	149	116	125	135	147
arbete i eget hushåll	1 272	1 247	1 284	1 267	1 266
studerande och vpl.	485	507	101	529	527
arbetsoförmögna	261	253	246	222	238
övriga	449	427	743	469	462
Hela befolkningen 14— år	6 257	6 270	6 288	6 308	6 307

6 à 7 procent av personerna »i arbetskraften», blir således ej kompenserade för bortfallet av arbetsinkomst.

Att döma av tabell 3:1 är sjukdom den näst efter arbetslöshet vanligaste orsaken till reducerad sysselsättning och inkomst. Mellan 3 och 5 procent av personerna »i arbetskraften» var 1966 sjukfrånvarande enligt arbetskraftsundersökningarna, vilket i detta sammanhang innebär frånvarande *hela* mätveckan. Kortare sjukfrånvaro än en vecka är nämligen ej medtagen. Vilken relation, som finns mellan sjukfrånvarande per-

soner »i arbetskraften» och arbetsoförmögna personer »ej i arbetskraften», är inte klargjord. Det finns anledning förmoda att en viss del av dessa sistnämnda arbetsoförmögna utgörs av personer, som har en längre bortovaro från förvärvsarbete i samband med sjukdom. I så fall innebär det uppgivna antalet sjukfrånvarande personer »i arbetskraften» en mer eller mindre kraftig underskattning av sysselsättningsbortfallet till följd av sjukdom.

Den mest avgörande frågan när arbetskraftsundersökningarna (eller folkräkningar-

Tabell 3:2. Antal arbetslösa personer (1000-tal) enligt arbetskraftsundersökningarna 1966.

	Febr.	Maj	Aug.	Nov.	Utvidgad undersökn. hösten -66
Arbetslösa	65	59	59	40	55
Partiellt arbetslösa	47	43	45	53	46
Latent arbetslösa	149	116	125	135	147
Totalt	261	218	229	228	248

na) skall användas som underlag för bedömningar av sysselsättningens betydelse för inkomstbildningen är emellertid knappast de odistinkta uppgifterna om arbetslöshet och sjuklighet. Den främsta bristen är i dessa sammanhang nämligen att befolkningens sysselsättningsförhållanden belyses enbart under en så kort period som en vecka. Man vet därigenom inte hur sysselsättningen varit för individer och grupper av befolkningen under den längre period, som i regel behöver överblickas i samband med inkomststudier. Visserligen har – i SCB:s Information i prognosfrågor 1968: 4, appendix C – redovisats »bruttoströmmarna» in i och ut ur arbetskraften mellan två mätveckor med ett års mellanrum. Men därav framgår givetvis inte hur sysselsättningen varit under året mellan dessa mätveckor.

Även om arbetskraftsundersökningar och folkräkningar ger förhållandevis goda informationer om den generella arbetsmarknadssituationen och sysselsättningsstrukturen vid de tidpunkter som undersökningarna och räkningarna avser, har de sålunda inte ansetts ge ett tillfredsställande underlag för låginkomstutredningens studier av sysselsättningens roll för olika befolkningsgruppers inkomstförhållanden. Utredningen har för den skull – efter samråd med AMS och SCB:s utredningsinstitut – låtit utföra en särskild undersökning, innebärande att vid den reguljära arbetskraftsundersökningen i februari 1967 de ca 12 000 personerna däri erhöi ett antal tillägsfrågor avseende sysselsättning, inkomster m. m. under hela kalenderåret 1966. Syftet med dessa tillägsfrågor var primärt att få uppgifter om befolkningens faktiska sysselsättningsstruktur under år 1966 med särskild tonvikt på sådant förvärvsarbete som varit förenat med inkomster. Rapporter om vissa av undersökningsresultaten har tidigare redovisats i AMS: s »Meddelande från utredningsbyrån» nr 1967: 43 och även i KSA-utredningens delbetänkande 1967, avsnitt 1.3.3. I det följande återgivna data grundas till sin huvuddel på speciella bearbetningar för låg-

inkomstutredningen ehuru även nyssnämnda material ibland utnyttjats.

3.2 Några jämförelser mellan sysselsättningsdata för år 1966 enligt folkräkning, arbetskraftsundersökningar och låginkomstutredningens material

Innan de för låginkomstutredningen bearbetade sysselsättningsuppgifterna redovisas mera i detalj synes det för orienteringens skull lämpligt att belysa de väsentligaste skiljaktigheterna mellan informationerna om sysselsättningen år 1966 enligt folkräknings-, arbetskraftsundersöknings- och låginkomstutredningens material. Eftersom den senaste folkräkningen utfördes hösten 1965 har utnyttjats den framskrivning därav till hösten 1966, vilken utförts av SCB och redovisats i Information för prognosfrågor 1968: 4, appendix B. Av de arbetskraftsundersökningar, vilka utfördes under 1966, har utnyttjats den utvidgade undersökningen hösten 1966 på basis av ett urval om 1 procent av den vuxna befolkningen.

Tabell 3: 3 visar totalantalet förvärvsarbetsbetande personer enligt de tre materialen, varvid i fråga om arbetskraftsundersökningen dess uppgifter om personer »i arbetskraften» använts och i fråga om låginkomstutredningen uppgifterna om antalet personer med minst 1 veckas förvärvsarbete under 1966 använts. Därvid har för samtliga personer i bägge dessa material sjukfrånvaro med bibehållen anställning o. d. likställts med förvärvsarbete.

Av den totala befolkningen i åldern 14–74 år, dvs. 5,94 miljoner personer, var ca 59 procent förvärvsarbetsbetande enligt folkräkningsbegreppet, ca 64 procent enligt arbetskraftsundersökningens och ca 73 procent enligt låginkomstutredningens begrepp. Det snävaste förvärvsarbetsbegreppet är folkräkningens, som i princip gäller situationen den 1 november och dessutom exkluderar personer i deltidsarbete av mindre omfattning än halv normal arbetstid. Enbart genom denna begränsning för deltidsarbetsbetande har drygt 300 000 personer ej kommit att räknas såsom förvärvsarbetsbetande. Den väsent-

Tabell 3:3. Antal förvärvsarbetande personer 1966 enligt folkräkningsbegrepp, arbetskraftsundersökning och låginkomstutredningens material.

	1 000-tal personer i arbetskraften e. d.			
	Män	Gifta kvinnor	Icke-g. kvinnor	Totalt
a) hösten 1966, enl. folkräkningsbegrepp	2 298	672	534	3 502
b) hösten 1966, enl. arbetskraftsundersökning	2 385	830	599	3 814
c) år 1966 enl. låginkomstutredn.; arbete 1—52 veckor	2 607	1 040	704	4 351
ej förvärvsarbetande 14—74 år enl. a	674	1 180	584	2 441
» » 14—74 » » b	587	1 022	519	2 129
» » 14—74 » » c	365	812	414	1 592
b—a=deltidsarbete mindre än 1/2-tid	87	158	65	312
c—b=förvärvsarbete 1966, dock ej mätveckan under hösten	222	210	105	537

ligaste skillnaden mellan folkräkningssiffrorna och arbetskraftsundersökningens antal ligger på denna punkt, eftersom det sistnämnda avser allt förvärvsarbete ned till 1 tim/vecka. Låginkomstutredningens uppgifter visar att antalet personer med förvärvsarbete under andra perioder av året 1966 än mätveckan på hösten var ca 540 000, varav ca 4/10 var män och 6/10 kvinnor. I själva verket är antalet personer »i arbetskraften» under andra delar av året än mätveckan på hösten något större, eftersom arbetslösa personer utan något som helst förvärvsarbete under 1966 ej ingår i låginkomstutredningens nämnda siffror. På grundval av frågorna om arbetslösheten under året kan man skatta antalet personer i arbetskraften (inkl. arbetslösa) under andra delar av året än mätveckan på hösten till ca 580 000.

Genom låginkomstutredningens data kan vidare beräknas hur många förvärvsarbetande, som varit »fullt» förvärvsarbetande — dvs. arbetande lägst 50 veckor (inkl.

semester och sjukfrånvaro med bibehållen anställning) och med lägst 35 timmar i genomsnittlig arbetstid per vecka. I tabell 3:4 anges antalet personer i »fullt» förvärvsarbete under året jämfört med dels data enligt folkräkningsbegreppet, dels samtliga personer med 1—52 arbetsveckor enligt låginkomstutredningen.

De »fullt» förvärvsarbetande i meningen heltidsarbetande, vilka inte alls kan urskiljas i folkräkningsmaterialet, motsvarar ca 81 procent av de förvärvsarbetande enligt arbetskraftsundersökningarna. Med hjälp av låginkomstutredningens material kan konstateras att de »fullt» förvärvsarbetande (heltårs- och heltidsarbetande) utgör:

ca 71 procent av förvärvsarbetande enligt folkräkningen,
ca 65 procent av förvärvsarbetande enligt arbetskraftsundersökningen
och ca 57 procent av förvärvsarbetande 1—52 veckor enligt låginkomstutredningen.

Omvänt betyder detta att drygt 1 miljon personer eller nära 1/3 av de förvärvsarbe-

Tabell 3:4. Antal förvärvsarbetande personer enligt folkräkningsbegrepp och enligt låginkomstutredningen.

	1 000-tal personer			
	Män	Gifta kvinnor	Icke-g. kvinnor	Totalt
Hösten 1966, enligt folkräkningsbegrepp	2 298	672	534	3 502
År 1966, med 1—52 arbetsveckor	2 607	1 040	704	4 351
År 1966, enbart »fullt» förvärvsarbete	1 860	284	330	2 474

Tabell 3:5. Förvärvsarbetsgrader enligt folkräkningsbegrepp (FR), arbetskraftsundersökningen hösten 1966 (AKU) och låginkomstutredningen (LIU 1—52 = sysselsatta 1—52 veckor; LIU 50—52 = sysselsatta 50—52 veckor och lägst 35 timmar per vecka).

Ålder	Män (2 918 000 i befolkn. 15—74 år)				Kvinnor (2 915 000 i befolkn. 15—74 år)			
	FR	AKU	LIU1-52	LIU50-52	FR	AKU	LIU1-52	LIU50-52
15—19	45	53	85	23	42	47	75	20
20—24	67	75	93	44	53	62	81	38
25—34	93	95	98	79	42	53	64	21
35—44	96	97	98	88	49	60	68	24
45—54	95	96	96	82	47	60	67	28
55—64	88	88	91	77	33	43	51	18
65—74	18	40	48	21	8	11	14	3
15—74	78	82	89	64	40	49	60	21

Ålder	Män + kvinnor (5 833 000 i befolkningen 15—74 år)			
	FR	AKU	LIU1-52	LIU50-52
15—19	44	50	80	21
20—24	59	69	87	41
25—34	63	75	81	52
35—44	74	79	83	56
45—54	65	78	82	55
55—64	60	65	71	47
65—74	21	24	30	12
15—74	59	65	75	43

tande enligt folkräkningen, ca 1 350 000 personer eller drygt $\frac{1}{3}$ av de förvärvsarbetande enligt arbetskraftsundersökningen samt nära 1 900 000 personer eller drygt $\frac{4}{10}$ av de förvärvsarbetande med 1—52 arbetsveckor under 1966 hade en *reducerad arbetsinsats och arbetsinkomst* som följd av delårs- och/eller deltidsarbete. I detta sammanhang har konsekvenserna av arbetslöshet utöver 2 veckor/år beaktats, dvs. har perioder av arbetslöshet utöver nämnda gräns frånräknats vid fastställandet av antalet »fullt» förvärvsarbetande. Sjukfrånvaro med bibehållen anställning o. d. har däremot som tidigare nämnts likställts med förvärvsarbete, vilket inneburit att det bland personerna med »fullt» förvärvsarbete ingår närmare 500 000 med sjukfrånvaro utöver 2 veckor under året.

När det gäller olika orsaker till reducerade arbetsinsatser eller till att en person ej är med »i arbetskraften» har nyss anförts effekterna av arbetslöshet och sjukfrånvaro. Det är inte möjligt att i folkräk-

ningsmaterialet explicit urskilja dessa orsakers betydelse. Och av arbetskraftsundersökningarna framgår som nämnts i avsnittet 3.1 ovan relativt odistinkta uppgifter där-om. Även andra grupper av orsaker till reducerat eller obefintligt förvärvsarbete än arbetslöshet och sjukfrånvaro är svåra eller omöjliga att belysa med ledning av data från folkräkningar och arbetskraftsundersökningar. Några jämförelser mellan de tre materialen i fråga om nu nämnda omständigheter skall därför inte här göras utan dessa omständigheter kommer att behandlas i ett senare sammanhang i förevarande kapitel med utgångspunkt främst från resultaten av låginkomstutredningens bearbetning-
ar (se avsnitt 3.8 och 3.9).

Slutligen skall här redovisas en jämförelse mellan *yrkesintensiteter eller förvärvsarbetsgrader* enligt folkräknings-, arbetskraftsundersöknings- och låginkomstutredningsmaterialen. Dessa intensiteter anger procentandelen förvärvsarbetande i skilda köns-, ålders- och civilståndsgrupper. Avvi-

kelserna mellan de tre materialens intensitets-siffror gör det möjligt att lokalisera de delgrupper av befolkningen, för vilka avvikelserna mellan de olika förvärvsarbetsbegreppen slår särskilt kraftigt (tabell 3: 5).

De fyra olika förvärvsintensiteterna uppvisar den största överensstämmelsen sinsemellan för männen i åldersgrupperna 35–54 år, där 95 à 98 procent av alla män förvärvsarbetar enligt folkräkningsbegreppet, arbetskraftsundersökningen och låginkomstutredningens uppgifter om förvärvsarbetande 1–52 veckor medan 82 à 88 procent var helårs- och heltidsarbetande enligt låginkomstutredningens material. Även för männen i åldersgrupperna 25–34 år och 55–64 år är överensstämmelsen relativt god. När det gäller männen under 25 år och över 64 år samt kvinnorna i samtliga åldersgrupper konstateras däremot mycket betydande skillnader mellan de fyra olika förvärvsintensiteterna, vilket för männens del främst sammanhänger med att delårsarbete är vanligt i nämnda åldersgrupper och för kvinnornas del med att såväl delårs- som deltidsarbete är så ofta förekommande. De största skillnaderna mellan förvärvsintensiteterna noteras för kvinnorna i åldern 35–44 år, där 60 procent var förvärvsarbetande lägst 1 tim/vecka enligt arbetskraftsundersökningen på hösten, 49 procent var lägst halvtidsarbetande enligt folkräkningsbegreppet, 68 procent hade förvärvsarbete någon gång under året men »blott» 24 procent förvärvsarbetade på heltid under hela året. Detta innebär att antalet och andelen förvärvsarbetande kvinnor i denna åldersgrupp var nära tre gånger större enligt det vidaste förvärvsarbetsbegreppet än enligt det snävaste.

Ur inkomst- och försörjningssynpunkter är dessa skillnader mellan förvärvsintensiteterna av väsentligt intresse. Skall man uttrycka hur stor del av befolkningen, som helt försörjer sig av eget förvärvsarbete, är det nämligen det snävaste av de här använda förvärvsarbetsbegreppen som bör vara den främsta utgångspunkten. Det är sålunda av befolkningen i åldern 15–74 år ca 64 procent av männen, 21 procent av kvinnorna

och 43 procent av bägge könen, vilka genom förvärvsarbete på heltid och under hela året söker försörja sig själva utan stöd av offentliga och privata inkomstöverföringar. De under ett år partiellt förvärvsarbetande, dvs. av befolkningen 15–74 års ca 25 procent av männen och 39 procent av kvinnorna, är däremot i regel i påtagligt större behov av sådana inkomstöverföringar för sin försörjning. Detta gäller självfallet i ännu högre grad den del av befolkningen, vilken inte alls förvärvsarbetar och vilken året 1966 utgjorde 11 procent av männen och 40 procent av kvinnorna i åldern 15–74 år.

3.3 *Befolkningen 14–74 år fördelad efter antal timmar i förvärvsarbete året 1966*

Med ledning av låginkomstutredningens intervjuundersökning i februari 1967 kan man beräkna hur befolkningen fördelar sig efter antalet *faktiskt utförda arbetstimmar* under kalenderåret 1966. Därvid har för varje person antalet arbetsveckor under året multiplicerats med det av personen uppgivna antalet timmar för genomsnittlig arbetstid per arbetsvecka. Eftersom i undersökningen arbetsveckorna skulle innefatta även sjukfrånvaro under bibehållen anställning o. d. har det vid intervjuerna uppgivna veckoantalet reducerats med sjukfrånvarotiden, vilken omräknats till »sjukveckor» genom att antalet sjukpenningdagar enligt försäkringskassornas noteringar först ökats med 3 (= karensdagar) och sedan dividerats med 7. Inte heller arbetslöshetsperioder ingår i den nedan redovisade årsarbetstiden. Däremot ingår övertid, extraarbeten (bisysslor) och betald semester.

Hur befolkningen året 1966 var fördelad efter antalet faktiskt utförda (och betalda) arbetstimmar enligt nyss beskrivna definitioner framgår översiktligt av tabell 3: 6.

Som framgår av tabellen hade ca 73 procent av befolkningen 14–74 år förvärvsarbetat *åtminstone någon timme* under året; för männen var denna andel ca 87 procent och för kvinnorna ca 62 procent. Av de i tabellen redovisade delgrupperna av befolkningen var förvärvsarbete vanligast bland

Tabell 3:6. Befolkningen 14—74 år fördelad efter antalet faktiskt utförda arbetstimmar år 1966.

Befolkningsgrupp		Antal pers. 1000-tal	Proc. fördelning efter antal arbetstimmar								Uppg. sakn.	Totalt
			0	1—99	100—499	500—999	1000—1499	1500—1999	2000 o mer			
14—19 år	män	371,6	27,5	4,5	24,9	8,2	6,6	6,1	20,4	1,9	100	
	kvinnor	355,8	35,7	6,1	20,3	7,7	6,6	6,6	15,9	1,0	100	
	män + kv.	727,3	31,5	5,3	22,7	8,0	6,6	6,3	18,2	1,5	100	
20—66 år	män	2 380,9	5,9	0,4	2,6	3,5	4,5	9,0	68,7	5,3	100	
	kvinnor	2 349,4	36,6	2,2	9,3	9,2	9,8	9,7	19,0	4,2	100	
	män + kv.	4 730,4	21,1	1,3	5,9	6,3	7,1	9,4	44,0	4,7	100	
67—74 år	män	218,7	61,0	4,5	6,9	5,6	4,8	1,9	11,1	4,1	100	
	kvinnor	262,8	88,4	2,0	2,2	1,6	0,2	1,0	1,7	3,0	100	
	män + kv.	481,5	75,9	3,2	4,3	3,4	2,3	1,4	6,0	3,5	100	
14—74 år	män	2 971,2	12,7	1,2	5,7	4,2	4,8	8,2	58,4	4,8	100	
	kvinnor	2 968,0	37,7	2,7	10,0	8,3	8,6	8,6	17,1	3,6	100	
	män + kv.	5 939,2	26,9	1,9	7,9	6,3	6,7	8,4	38,8	4,2	100	

männen 20—66 år, där ca 94 procent hade sysselsättning åtminstone någon timme, medan bland 14—19-åringarna och bland kvinnorna 20—66 år motsvarande andel utgjorde 60 à 70 procent. Bland 67—74-åringarna var förvärvsarbete ovanligast: endast ca 39 procent av männen och ca 12 procent av kvinnorna hade här något förvärvsarbete under året. Man ser av tabell 3: 6 också att förvärvsarbetets volym var markant lägre för kvinnorna än för männen inom samtliga åldersgrupper. Detta iakttas även inom den yngsta gruppen trots att där praktiskt taget inte några kvinnor är förhindrade att förvärvsarbete p. g. a. tillsyn av egna barn och trots att där lika stor del (ca 68 procent) av såväl männen som kvinnorna ägnat sig åt studier under observationsåret.

Om man med fullt förvärvsarbete avser *lägst 1 500 timmars* faktiskt förvärvsarbete hade året 1966 ca 47 procent av befolkningen 14—74 år arbete av sådan omfattning, vilket kan jämföras med att ca 40 procent uppgivit sig ha helårs- och heltidsförvärvsarbete. En del av det partiella förvärvsarbetet (delår och/eller deltid) är således av sådan omfattning att det motsvarar fullt förvärvsarbete. Medan ca 99 procent av helårs- och heltidsarbetande hade lägst

1 500 timmars förvärvsarbete, varav 10 procent 1 500—1 999 timmar, hade sålunda ca 28 procent av de delårs- och/eller deltidsarbetande lägst 1 500 timmars förvärvsarbete. Räknat med utgångspunkt från personerna med åtminstone någon timmes förvärvsarbete under året hade ca 63 procent lägst 1 500 timmars förvärvsarbete. Denna andel, som alltså ungefärligen uttrycker proportionen fullt förvärvsarbetande av samtliga förvärvsarbetande, utgjorde ca 83 procent för männen 20—66 år, drygt 40 procent för männen 14—19 år och kvinnorna 20—66 år, omkring 35 procent för kvinnorna 14—19 år och männen 67—74 år samt knappt 25 procent för kvinnorna 67—74 år.

Arbetsvolymens fördelning bland förvärvsarbetande i olika *yrkesställningar* framgår närmare av tabell 3: 7. Förutom yrkesställningarna anställda, företagare och medhjälpande familjemedlemmar har i denna tabell upptagits en grupp företagare-anställda, vilken är en »kombinationsgrupp» för anställda med företagarincomester överstigande 15 procent av den totala förvärvsinkomsten och företagare med löneinkomster överstigande samma andel av den totala förvärvsinkomsten.

Av de förvärvsarbetande befolknings-

Tabell 3:7. Fördelningen av antalet faktiskt utförda arbetstimmar bland förvärvsarbete (lägst 500 tim/år) i olika yrkesställningar år 1966.

Yrkesställning	Antal pers. 1 000-tal	Proc. fördelning efter antal arbetstimmar					uppg. sakn.	totalt
		0	1-99	100-499	500-999	1000-1499		
Anställda	3 030,4	10,2	10,6	14,1	61,6	3,6	100	
Företagare	249,1	2,7	4,7	8,2	81,7	2,6	100	
Medhj. familjemedlemmar	93,9	19,0	36,7	20,1	23,6	0,6	100	
Anställda/företagare	236,1	14,4	12,1	11,0	55,4	7,0	100	
Uppgift om yrkesställning saknas	42,5	14,1	3,7	10,0	48,1	24,1	100	
samtliga	3 661,7	10,2	10,8	13,6	61,3	4,2	100	

grupperna är det de »rena» företagarna, med obefintligt eller obetydligt lönearbete, som har den förhållandevis längsta årsarbetstiden. Ca 90 procent av dem förvärvsarbetar således lägst 1 500 tim/år. För de anställda är motsvarande andel ca 76 procent. Inom kombinationsgruppen anställda-företagare är normalt årsarbetstiden kortare, vilket bl. a. visar sig i att ca 66 procent där har lägst 1 500 arbetstimmar/år. Den grupp förvärvsarbete, som har den allra

kortaste årsarbetstiden, utgörs av de medhjälpande familjemedlemmarna (i regel företagarhusstrur). Här är det inte mer än ca 44 procent, som förvärvsarbetar lägst 1 500 timmar per år.

Går man till speciellt de befolkningsgrupper i åldern 14-74 år, som har pension eller studerar eller är gifta kvinnor eller är ensamstående föräldrar till minderåriga barn, kan man här vänta särskilt stor andel icke-förvärvsarbete eller partiellt förvärvsar-

Tabell 3:8. Fördelningen av faktiskt utförda förvärvsarbete timmar bland pensionärer, studerande, gifta kvinnor och ensamstående kvinnor år 1966.

Kategori	Antal pers. 1000-tal	Proc. fördelning efter antal arbetstimmar								totalt
		0	1-99	100-499	500-999	1000-1499	1500-2000	2000 o mer	uppg. sakn.	
Pensionärer	809,7	67,5	2,9	5,4	4,1	3,9	2,9	8,9	4,3	100
därav										
män										
14-19 år	10,6	19,8	9,9	35,4	9,4	—	10,3	15,1	—	100
20-66 år	118,7	46,4	1,4	7,6	3,2	9,0	5,4	20,7	6,4	100
67-74 år	218,7	61,0	4,5	6,9	5,6	4,8	1,9	11,1	4,1	100
kvinnor										
14-19 år	6,9	..	..	..	..	..	..	..	..	(100)
20-66 år	192,0	63,2	2,2	5,0	5,8	5,3	4,3	8,4	5,8	100
67-74 år	262,8	88,7	2,0	2,2	1,5	0,2	1,0	1,7	2,7	100
Studerande	675,2	35,2	6,0	30,7	12,0	10,3	2,4	0,7	2,7	100
därav										
män										
14-19 år	250,0	37,7	6,0	33,7	10,3	8,2	2,4	—	1,7	100
20-66 år	101,9	17,8	2,7	30,8	16,2	18,9	4,3	2,7	6,5	100
kvinnor										
14-19 år	245,3	44,8	7,8	27,7	10,1	6,8	1,3	0,2	1,3	100
20-66 år	77,9	19,9	4,3	29,9	17,9	16,5	3,7	2,2	5,5	100
Gifta kvinnor (ej pens. eller stud.)	1 662,3	40,2	2,6	10,4	9,9	11,0	9,4	13,3	3,2	100
därav med minderåriga barn	936,8	43,2	3,4	12,6	10,7	9,9	8,8	8,6	2,8	100
utan minderåriga barn	725,5	36,4	1,4	7,5	8,9	12,5	10,1	19,3	3,8	100
Icke-gifta kvinnor med minderåriga barn	104,2	14,4	0,5	6,8	10,3	9,4	14,8	41,3	2,6	100
Totalt	3 251,4	45,1	3,3	13,2	8,9	9,1	6,5	10,5	3,4	100

betande. Tabellen 3:8 bekräftar detta – medan nämnda grupper svarar för ca 40 procent av befolkningen i åldern 14–74 år var år 1966 deras andel av de förvärvsarbetsbetande med lägst 1 500 förvärvsarbets-timmar/år ca 20 procent och deras andel av de förvärvsarbetsbetande med 1–1 499 tim/år omkring 80 procent.

De i tabell 3:8 angivna befolkningsgrup-perna utmärks samtliga av att de vid obe-fintligt eller obetydligt förvärvsarbete än-dock i regel har försörjningsmöjligheter ge-nom offentliga och/eller privata transfere-ringsinkomster. Trots detta eller på grund av sådana inkomsters otillräcklighet har ca 56 procent av de icke-gifta mödrarna, ca 29 procent av de gifta (ej pensionerade) kvinnorna utan barn samt ca 26 procent av de manliga pensionärerna i åldern 14–66 år faktiskt förvärvsarbete om lägst 1 500 tim/år. Övriga här nämnda befolkningsgrup-per har däremot märkbart lägre andel per-soner med förvärvsarbete av denna omfatt-nig; bland gifta kvinnor med barn var an-delen ca 17 procent, bland manliga pensio-närer 67–74 år och kvinnliga pensionärer under 67 år ca 13 procent och bland stude-rande över 19 år knappt 7 procent. Omvänt konstateras att den högsta andelen med obe-fintligt eller obetydligt förvärvsarbete gäl-ler för kvinnliga pensionärer över 66 år (ca 93 procent har högst 499 arbetstimmar/år), studerande under 20 år (ca 80 procent), manliga pensionärer 67–74 år (ca 72 pro-cent) och pensionärer under 20 år (ca 65 procent). Partiellt förvärvsarbete om 500–1 499 timmar/år var förhållandevis vanli-gast bland äldre studerande och gifta kvin-nor med eller utan barn.

Studerars sammansättningen av befolk-ningen i förvärvsarbete av olika omfatt-nig konstateras personerna med *lägst 1 500 timmars faktiskt förvärvsarbete* den-na fördelning:

Män 20–66 år	1 852 000 (68%)
Gifta kvinnor 20–66 år	376 000 (14%)
Icke-gifta kvinnor 20–66 år	299 000 (11%)
Personer 14–19 år	179 000 (6%)
Personer 67–74 år	35 000 (1%)
totalt	2 740 000 (100%)

Av de gifta kvinnorna i åldern 20–66 år hade här knappt hälften eller ca 168 000 minderåriga barn; av de icke-gifta kvinnorna hade ca $\frac{1}{8}$ eller 39 000 minderåriga barn.

Betraktas de 769 000 personerna med *500–1 499 timmars faktiskt förvärvsarbete* under året 1966 finner man att dessa utgjor-des av

Män i åldern 20–66 år	190 000 (24%)
Gifta kvinnor i åldern 20–66 år	355 000 (46%)
Icke-g. kvinnor i åldern 20–66 år	90 000 (12%)
Personer 14–19 år	106 000 (14%)
Personer 67–74 år	27 000 (4%)
totalt	769 000 (100%)

Av de gifta kvinnorna i denna grupp hade 193 000 eller drygt hälften minderåri-ga barn, av de icke-gifta kvinnorna 15 000 eller omkring $\frac{1}{6}$.

Går man vidare till de 582 000 perso-nerna med *1–499 timmars faktiskt för-värvsarbete* under 1966 blir sammansätt-ningen denna:

Män 20–66 år	72 000 (12%)
Gifta kvinnor 20–66 år	223 000 (38%)
Icke-gifta kvinnor 20–66 år	49 000 (8%)
Personer 14–19 år	203 000 (34%)
Personer 67–74 år	36 000 (6%)
totalt	582 000 (100%)

Här hade 149 000 eller ca $\frac{2}{3}$ av de gifta kvinnorna och 7 000 eller ca $\frac{1}{7}$ av de icke-gifta kvinnorna minderåriga barn.

De 1 595 000 personerna *utan något som helst förvärvsarbete* under 1966 hade följande sammansättning:

Män 20–66 år	141 000 (9%)
Gifta kvinnor 20–66 år	711 000 (45%)
Icke-gifta kvinnor 20–66 år	148 000 (9%)
Personer 14–19 år	229 000 (14%)
Personer 67–74 år	366 000 (23%)
totalt	1 595 000 (100%)

Av de gifta kvinnorna hade ca 410 000 eller knappt $\frac{2}{3}$ minderåriga barn och av de icke-gifta ca 11 000 eller $\frac{1}{13}$. I detta sam-manhang kan i fråga om männen och de icke-gifta kvinnorna i åldern 20–66 år, till-sammans nära 290 000 personer, nämnas att ca 176 000 var förtidspensionärer eller ålderspensionerade före 67 års ålder me-

Tabell 3:9. Giftna kvinnors förvärvsarbetstid 1966 med hänsyn till mannens inkomstnivå.

Mannens inkomst av tjänst, kr	Antal kvinnor (1 000-tal)	Därav hade ... procent följande antal förvärvsarbetstimmar				
		0	1—499	500—1 499	1 500—	totalt
Giftna kvinnor med minderåriga barn						
—10 000	49,1	42	15	22	21	100
10 000—15 000	39,3	47	17	19	18	100
15 000—20 000	132,8	40	14	25	21	100
20 000—30 000	369,0	44	17	22	17	100
30 000—40 000	116,1	49	20	18	13	100
40 000—	80,0	55	17	14	15	100
Totalt	786,2	45	17	21	17	100
Giftna kvinnor utan minderåriga barn						
—10 000	73,0	44	12	24	20	100
10 000—15 000	49,7	46	5	26	23	100
15 000—20 000	131,1	43	9	19	28	100
20 000—30 000	223,1	33	11	22	34	100
30 000—40 000	63,4	47	7	19	27	100
40 000—	48,7	54	7	18	21	100
Totalt	589,0	41	9	21	29	100

dan 24 000 var studerande och drygt 90 000 hör till en »restgrupp» av icke-giftna, icke-studerande och icke-pensionerade personer.

Som synes dominerar männen i åldern 20–66 år inom gruppen med lägst 1 500 tim/år medan giftna kvinnor är den största befolkningsgruppen bland personerna med förvärvsarbete av lägre omfattning. För de giftna kvinnorna är andelen med minderåriga barn lägre ju större omfattning förvärvsarbetet har. Männen i åldern 20–66 år är den näst största delgruppen bland förvärvsarbetande 500–1 499 tim/år, medan 14–19-åringarna är den näst största delgruppen vid 1–499 tim/år. Bland de icke-alls förvärvsarbetande dominerar giftna kvinnor, pensionärer 67–74 år samt personer 14–19 år.

När det speciellt gäller giftna kvinnors förvärvsarbete är det uppenbart att ett större antal omständigheter påverkar storleken av denna befolkningsgrupps förvärvsarbetsinsatser än vad som är aktuellt för övriga befolkningsgrupper. I det följande (avsnitt 3.5) nämns därvid utbildningsnivån, som syns ha större effekt på förvärvsarbetsgraden för giftna kvinnor än för övriga. Låginkomstutredningen har för att få ytterligare information om förhållandena bakom

de giftna kvinnornas förvärvsarbetsgrad även undersökt sambandet mellan å ena sidan dessa kvinnors faktiskt utförda förvärvsarbetsstimmar och å andra sidan deras mäns inkomstnivå; därvid har dock enbart hushåll där männen är löntagare medtagits. Resultatet av denna specialundersökning sammanfattas i tabell 3: 9.

De giftna kvinnorna med minderåriga barn har som synes den högsta förvärvsverksamheten när mannens inkomst är 15 000–20 000 kr och den lägsta när mannens inkomst överstiger 30 000 kr. För de giftna kvinnorna utan minderåriga barn konstateras däremot den högsta yrkesverksamhetsgraden när mannens inkomst är 20 000–30 000 och den lägsta när mannens inkomst är över 40 000 kr. Det ur låginkomstsynpunkt mest anmärkningsvärda är att de giftna kvinnornas yrkesverksamhet inte inom någon av dessa bågge hushållsgrupper är störst när mannens inkomst är lägst; för barnhushållen är kvinnornas yrkesverksamhet visserligen störst i en inkomstklass under den för männen vanligaste medan för hushållen utan barn kvinnornas yrkesverksamhet är störst vid den för männen vanligaste löneinkomstnivån.

Tabell 3:10. Befolkningen 14—74 år efter antal veckor i förvärvsarbete och uppdelad på kön och civilstånd.

Antal arbets- veckor 1966	Män			Kvinnor			Män + kv.		
	gifta	icke- gifta	totalt	gifta	icke- gifta	totalt	gifta	icke- gifta	totalt
0	134,5	211,1	345,6	791,2	380,9	1 172,1	925,7	592,0	1 517,7
1—9	21,5	130,9	152,4	90,9	111,6	202,5	112,4	242,5	354,9
10—19	23,7	79,0	102,7	89,4	51,2	140,6	113,1	130,2	243,3
20—29	26,9	71,7	98,6	84,0	54,5	138,5	110,9	126,2	237,1
30—39	39,6	60,4	100,0	76,5	35,8	112,3	116,1	96,2	212,3
40—49	109,0	82,7	191,7	92,6	60,8	153,4	201,6	143,5	345,1
50—52	1 381,2	449,3	1 830,5	561,6	360,4	922,0	1 942,8	809,7	2 752,5
Uppgift saknas	93,1	56,6	149,7	64,8	61,2	126,0	157,9	117,8	275,7
Totalt	1 829,6	1 141,6	2 971,2	1 851,1	1 116,9	2 968,0	3 680,7	2 258,5	5 939,2

3.4 Befolkningens fördelning efter arbets- veckor och veckoarbetstid

I de närmast föregående avsnitten har befolkningen och olika grupper därav studerats med hänsyn till årsarbetstiden 1966. Eftersom årsarbetstiden beror av dels antalet arbetsveckor under året, dels veckoarbetstiden under dessa veckor finns det anledning att något beskriva hur dessa bägge komponenter var för sig är sammansatta. Med arbetsveckor avses därvid även semester och sjukfrånvaro med bibehållen anställning o. d., med veckoarbetstid avses genomsnittlig arbetstid per vecka inkl. övertid, extraarbeten o. d.

Hur befolkningen 14—74 år fördelades efter antal arbetsveckor under året 1966 framgår av tabell 3:10, där även en uppdelning efter kön och civilstånd gjorts.

Av samtliga personer med 1—52 förvärvsarbetsveckor (ca 4 142 000) återfinns oavsett kön och civilstånd ca 9 procent i klassen 1—9 veckor, 5 à 6 procent i var och en av klasserna 10—19, 20—29 och 30—39, drygt 8 procent i klassen 40—49 veckor samt ca 67 procent i klassen 50—52 veckor. Mellan köns- och civilståndsgrupperna består den största skillnaden i att medan de gifta männen med 1—52 arbetsveckor till ca 86 procent finns i klassen 50—52 veckor är motsvarande andel för icke-gifta män, gifta kvinnor och icke-gifta kvinnor något högre än 50 procent. Bland

de icke-gifta av bägge könen finns det proportionsvis fler med 1—9 veckor än bland gifta, vilket förklaras av att de yngre studerande med relativt få arbetsveckor/år här är ganska många. Bland de gifta iakttas att fördelningen mellan de olika klasserna 1—49 arbetsveckor är synnerligen jämn för kvinnornas del medan männen blir proportionsvis allt fler i klasserna med högre veckoantal.

Om befolkningen 14—74 år (exkl. bortfall) grupperas i femårsklasser — ovanför 55 år dock i tioårsklasser — framkommer en fördelning efter antalet arbetsveckor under året 1966 enligt tabell 3: 11.

Utgår man från personerna med förvärvsarbete någon gång under året (1—52 veckor) finner man den allra högsta procentuella andelen förvärvsarbetande i åldersgruppen 20—24 år (87 procent) och 40—49 år (85 procent). För personerna med förvärvsarbete 50—52 veckor under året iakttas enbart ett maximum för andelen förvärvsarbetande, nämligen i åldersgruppen 40—44 år. Den lägsta andelen förvärvsarbetande återfinns i åldrarna under 20 år och över 64 år.

Delårsarbetet (1—49 veckor) är vanligast i de allra yngsta och äldsta åldrarna. I åldersgrupperna under 25 år är det vanligare än helårsarbetet (50—52 veckor) för att i åldersgruppen 35—39 år ligga på minimum — ca en fjärdedel av helårsarbetet — och först i åldersgruppen över 64 år återigen närma sig samma omfattning som helårsarbetet. Det är betecknande

Tabell 3:11. Befolkningen 14—74 år efter antal veckor i förvärvsarbete och uppdelad i åldersgrupper.

Åldergrupp	Antal personer (1 000-tal) med förvärvsarbete under ... veckor					Procentuell andel förvärvsarbetande	
	0	1—26	27—49	50—52	totalt	1—52 v	50—52 v
14—19	221	276	66	134	696	68	19
20—24	80	163	113	270	626	87	43
25—29	86	58	65	268	477	82	56
30—34	87	40	52	247	427	80	58
35—39	82	34	40	283	439	81	64
40—44	75	34	50	329	488	85	67
45—49	77	38	61	332	509	85	65
50—54	102	35	47	300	484	79	62
55—64	262	57	75	494	888	71	56
65—74	429	52	31	96	609	30	16
14—74	1 403	788	602	2 752	5 644	75	49

att i de åldrar, där delårsarbetet är vanligast (under 25 och över 64 år), förvärvsarbetet oftast omfattar mindre än halva året medan i mellanåldrarna delårsarbetet oftast omfattar mer än halva året.

Av samtliga ca 1,4 miljoner personer i åldern 14—74 år utan förvärvsarbete är huvuddelen i åldrarna under 25 och över 54 år; ca 64 procent av dessa personer är i nämnda åldersgrupper. Även bland de förvärvsarbetande med 1—26 arbetsveckor dominerar samma åldersgrupper — ca 70 procent är i åldrarna 14—24 och 55—74 år. Samma åldersgrupper har en andel av 47 procent bland de förvärvsarbetande med 27—49 arbetsveckor och 36 procent bland de helårsarbetande.

I de hittills lämnade uppgifterna ingår såväl heltids- som deltidssysselsatta personer. I tabell 3:12 har de ca 2,75 miljoner personer i åldrarna 14—74 år, vilka varit helårssysselsatta (50—52 arbetsveckor), fördelats med hänsyn till ålder och genomsnittlig veckoarbetstid inkl. övertid och extraarbeten.

Det bör framhållas att för samtliga personer med förvärvsarbete under någon vecka (1—52 veckor) andelen deltidssysselsatta är något större än vad som gäller för förvärvsarbetande hela året (50—52 veckor). Av den förstnämnda gruppen hade 17 procent en genomsnittlig veckoarbetstid understigande 35 timmar, av den sistnämnda var motsvarande andel som synes 13 pro-

Tabell 3:12. Personer förvärvsarbetande 50—52 veckor fördelade efter veckoarbetstid och uppdelade efter ålder.

Åldergrupp	Genomsnittlig veckoarbetstid, timmar; 1 000-tal personer					Därav proc. andel med mindre än mer än 35 timmar 45 timmar	
	1—15	16—34	35—45	46 och mer	totalt		
14—19	2	3	116	12	132	4	9
20—24	2	9	232	27	269	4	10
25—29	5	12	207	44	267	6	16
30—34	10	21	163	52	247	13	21
35—39	9	30	183	62	283	14	22
40—44	11	41	203	73	328	16	22
45—49	13	38	202	78	331	15	24
50—54	7	28	193	71	300	12	24
55—64	19	60	304	109	492	16	22
65—74	13	12	49	21	96	26	22
14—74	90	255	1 852	549	2 745	13	20

Tabell 3:13. Befolkningen 14—74 år fördelad efter antal arbetsveckor och uppdelad i ålders-, köns- och civilståndsgrupper.

Kön och ålder	1000- tal pers.	Gifta män					1000- tal pers.	Icke-gifta män				
		proc. andel med ... arb.-v.						proc. andel med ... arb.-v.				
		0	1-26	27-49	50-52	0-52		0	1-26	27-49	50-52	0-52
14—19							355	28	41	11	20	100
20—24	73	1	9	13	69	100	249	9	34	20	37	100
25—34	322	1	3	11	85	100	136	4	7	21	68	100
35—44	388	1	1	7	91	100	74	5	4	11	80	100
45—54	402	1	2	8	89	100	91	10	8	19	63	100
55—64	351	7	3	8	81	100	86	14	9	10	67	100
65—74	199	49	11	9	31	100	86	61	15	4	20	100
14—74	1 736	7	4	9	80	100	1 078	19	25	14	42	100

Kön och ålder	1000- tal pers.	Gifta kvinnor					1000- tal pers.	Icke-gifta kvinnor				
		proc. andel med ... arb.v.						proc. andel med ... arb.v.				
		0	1-26	27-49	50-52	0-52		0	1-26	27-49	50-52	0-52
14—19	13	40	30	15	15	100	328	36	38	8	18	100
20—24	134	30	22	15	34	100	170	10	24	18	48	100
25—34	365	42	19	12	27	100	81	11	10	16	63	100
35—44	402	35	15	10	40	100	63	14	6	18	62	100
45—54	410	36	13	12	39	100	94	20	6	12	62	100
55—64	309	56	9	7	28	100	142	37	8	10	45	100
65—74	153	85	5	4	6	100	175	87	5	2	6	100
14—74	1 787	44	14	10	32	100	1 052	37	19	10	34	100

cent. De helårsarbetande har sålunda genomsnittligt längre veckoarbetstider än de delårsarbetande.

Den nyss presenterade sammanställningen utvisar att endast ca 3 procent av de helårssysselsatta personerna har 1–15 timmars genomsnittlig veckoarbetstid och att märkbart högre andel än så enbart gäller för åldersgruppen 65–74 år. Betraktas i stället deltidsarbete i meningen 1–34 timmars veckoarbetstid framgår det tydligt att sådant deltidsarbete är sällsynt i åldrarna under 30 år, att deltidsarbetet i åldrarna 30–64 år omfattar 12–16 procent av de förvärvsarbetande utan något åldersbundet mönster, samt att i åldrarna över 64 år deltidsarbetet är allra vanligast.

Av sammanställningen framgår vidare omfattningen av veckoarbetstider utöver 45 timmar. Som synes har ca 20 procent av samtliga helårssysselsatta denna längre veckoarbetstid – andelen är låg i åldrarna

under 25 år, för att stiga till 21–24 procent av de sysselsatta i åldersgrupperna över 29 år. Att veckoarbetstider av denna längd är så vanliga synes främst sammanhånga med förekomst av övertids- och extraarbeten, ehuru det även bör framhållas att företagargruppen bland de sysselsatta ofta uppgivit långa veckoarbetstider.

Kombineras uppgifterna om arbetsveckor med personernas ålder, kön och civilstånd framkommer resultaten enligt tabell 3:13.

Jämförs först gifta och icke-gifta män kan man konstatera hur i samtliga åldersgrupper andelen utan förvärvsarbete är påtagligt större för de icke-gifta (ogifta, änkingar, frångilda). Medan 1 procent av de gifta männen i åldrarna 20–54 år ej förvärvsarbetar under året är motsvarande andel för de icke-gifta männen 7 procent. Delvis synes denna skillnad bero på att de icke-gifta männen studerar till högre åldrar än de gifta, delvis på att de icke-gifta män-

nen är sjuka, handikappade o. d. i större utsträckning än de gifta. Även i åldrarna över 54 år har de gifta männen en lägre andel ej förvärvsarbete.

De skillnader, som här konstateras mellan civilståndsgrupperna för männen, gäller även för förvärvsarbete under 1–26 veckor. Blott i åldrarna under 25 år och över 64 år är det mer än 3 procent av samtliga gifta män, som förvärvsarbetar 1–26 veckor, medan för icke-gifta män inte någon åldersgrupp har så låg andel förvärvsarbete 1–26 veckor som 3 procent. Även andelen förvärvsarbete 27–49 veckor är i samtliga åldersgrupper under 65 år större för icke-gifta män än för gifta. I konsekvens med dessa förhållanden märks i samtliga åldersgrupper betydligt högre andelar med förvärvsarbete 50–52 veckor för gifta män än för icke-gifta män. Den åldersgrupp, där andelen helårsarbetande är högst, sammanfaller visserligen för bägge civilståndsgrupperna (35–44 år) men är också där påtagligt större bland de gifta männen (91 procent) än bland de icke-gifta (80 procent).

För kvinnorna är andelen utan förvärvsarbete eller med delårsarbete generellt – för såväl gifta som icke-gifta och i samtliga åldersgrupper – påtagligt högre än för männen. Andelen personer utan förvärvsarbete är bland gifta kvinnor lägst inom åldersgruppen 35–54 år (35 à 36 procent), medan den bland icke-gifta kvinnor är lägst i åldersgruppen 20–34 år (10 à 11 procent); motsvarande andelar är bland gifta män 1 procent och för icke-gifta män 7 procent.

De delårsarbetande med 1–26 arbetsveckor utgör en med åldern sjunkande andel bland både de gifta och de icke-gifta kvinnorna – 30 procent i gruppen 14–19 år och 5 procent i gruppen 65–74 år för gifta kvinnor, 38 procent i gruppen 14–19 år och 5 procent i gruppen 65–74 år för icke-gifta kvinnor. På denna punkt kan iaktas en avvikelse gentemot männen, vilka oavsett civilstånd har lägst andel delårsarbetande 1–26 veckor i åldersgruppen 35–44 år. För de delårsarbetande med 27–49

veckor kan bland såväl män som kvinnor och såväl gifta som icke-gifta noteras att (bortsett från icke-gifta kvinnor under 20 år) andelen med sådant delårsarbete minskar med stigande ålder. De icke-gifta männen har i samtliga åldersgrupper högre andel i förvärvsarbete 27–49 veckor än såväl gifta män som gifta och icke-gifta kvinnor.

Andelen helårsarbetande är för de gifta kvinnorna högst inom åldersgrupperna 35–54 år (40 procent) medan denna andel för de icke-gifta kvinnorna är högst inom åldersgrupperna 25–54 år (62 à 63 procent). Motsvarande andelar är bland männen 90 resp. 69 procent. De proportionsvis mest betydande skillnaderna i andelen helårsarbetande mellan civilståndsgrupperna är för kvinnorna i åldersgruppen 25–34 år (27 procent för gifta, 48 procent för icke-gifta), medan den för männen är i åldersgruppen 20–24 år (69 procent för gifta, 37 procent för icke-gifta).

Även den genomsnittliga veckoarbetstiden uppvisar stora avvikelser mellan könen, civilståndsgrupperna och åldern. För männen med helårsarbete (50–52 veckor) är andelen med deltidsarbete (mindre än 35 tim. veckoarbetstid) i åldrarna under 65 år ca 3 procent för både gifta och icke-gifta i samtliga åldersgrupper. För gifta kvinnor iaktas i huvudsak en med stigande ålder ökande andel deltidsarbete – se tabell 3: 14 – medan för icke-gifta kvinnor andelen med deltidsarbete i samtliga åldersgrupper under 55 år är mycket eller relativt begränsad.

Andelen helårsarbetande med mer än 45 timmar genomsnittlig veckoarbetstid varierar likaså: 28 procent av de gifta männen, 20 procent av de icke-gifta männen, 5 procent av de gifta kvinnorna och 12 procent av de icke-gifta kvinnorna hade denna långa veckoarbetstid. För männen och de icke-gifta kvinnorna var denna andel stigande upp till ca 30 års ålder, varefter den var i stort sett konstant inom resp. kön och civilståndsgrupp. Bland de gifta kvinnorna var däremot andelen med lång veckoarbetstid högst i åldersgrupperna under 30 år och över 64 år.

Tabell 3: 14. Andel deltidssarbetande (proc.) bland helårsarbetande gifta kvinnor i olika åldersgrupper.

Ålder	Andel deltidsarb. %	Ålder	Andel deltidsarb. %
20—24	17	45—49	50
25—29	25	50—54	41
30—34	55	55—64	59
35—39	54	65—74	72
40—44	50	20—74	47

Sammanfattningsvis kan om sysselsättningsförhållandena inom olika köns-, civilstånds- och åldersgrupper sägas att de gifta männen i åldrarna 25—54 år utgör en särgrupp i den meningen att här gäller den högsta förvärvsverksamhetsgraden, de längsta veckoarbetstiderna och den lägsta andelen utan förvärvsarbete eller med delårs- och deltidssarbetande. Ca 90 procent av denna befolkningsgrupp har helårsarbete, 20—35 procent arbetar i genomsnitt längre än 45 tim/vecka, 1 procent saknar helt förvärvsarbete under året och ca 10 procent har delårs- eller deltidssarbete. De icke-gifta männen i samma ålder har helårsarbete till knappt 70 procent, har kortare veckoarbetstider, saknar förvärvsarbete under året till ca 7 procent och är delårs- och deltidssarbetande till ca 24 procent. Även i åldrarna över 54 år är de icke-gifta männen sämre ställda än de gifta, ehuru det bör noteras att också den sistnämnda gruppen då får en försämrad ställning främst genom kortare sysselsättning under året och en ökning i andelen personer utan sysselsättning. I förhållande till de icke-gifta männen har de icke-gifta kvinnorna något lägre andelar helårsarbetande, något lägre andelar med lång arbetstid, märkbart högre andelar utan förvärvsarbete och något högre andelar med delårs- och deltidssarbete. Skillnaderna mellan männen och kvinnorna tilltar därvidlag med stigande ålder. De gifta kvinnorna slutligen utgör en särgrupp därigenom att de i samtliga åldrar har en låg andel helårsarbetande, en låg andel med lång veckoarbetstid, en hög andel utan förvärvsarbete och en hög andel deltidssysselsatta — delårsarbetets andel är däremot inte högre än

för icke-gifta män eller kvinnor, däremot betydligt högre än för de gifta männen. De här redovisade förhållandena återverkar självfallet i hög grad på storleken av de förvärvsinkomster, som personerna i de skilda köns-, civilstånds- och åldersgrupperna kan tjäna in.

3.5 Förvärvsarbete och utbildning

Från undersökningar i andra sammanhang vet man att utbildning har samband med förvärvsarbetets omfattning — och därmed förvärvsinkomsterna — dels genom att utbildning minskar förvärvsarbetets omfattning i yngre åldersgrupper, dels genom att längre utbildning ökar förvärvsarbetets omfattning i övriga åldersgrupper. När det gäller den förstnämnda effekten kan nämnas att elevfrekvensen (= antal heltidsstuderande i % av befolkningen) under perioden 1960—65 inom åldersgruppen 15—19 år steg från 37 till 51 procent och inom åldersgruppen 20—24 år från 11 till 13 procent. Enligt låginkomstutredningens undersökningar studerade inom åldrarna 14—74 år under hela eller del av kalenderåret 1966 ca 675 000 personer, vilket motsvarar ca 50 procent av befolkningen i åldersgruppen 14—24 år eller ca 12 procent av befolkningen 14—74 år. Av dessa studerande personer var ca en tredjedel eller 240 000 personer helårsstuderande utan något förvärvsarbete alls under året (huvudsakligen 14—15-åringar) medan ca två tredjedelar eller närmare 440 000 personer studerade hela eller del av året och dessutom förvärvsarbetade åtminstone en vecka under samma år.

Tabell 3: 15. Befolkningen 14—74 år fördelad efter antal utbildningsår.

Antal år i utbildning	1 000-tal pers. i febr. -67	Därav 1 000-tal pers. i utbildn. hela eller del av året 1966	1 000-tal pers. exkl. de i utbildn. 1966	Därav andel (%) förv.-arbetande 50—52 veckor
mindre än				
6	127,6	—	ca 130	31
6—8	3 637,4	ca 330	» 3 310	54
9—11	1 167,3	» 190	» 980	59
12—14	484,3	» 100	» 385	62
15 år och mer	221,3	» 50	» 170	77
Samtliga (exkl. bortfall)	5 638,1	ca 670	ca 4 975	55

Låginkomstutredningens undersökningar avseende sysselsättningsförhållandena för befolkningen 14—74 år under kalenderåret 1966 har även gällt sambandet mellan förvärvsarbete och utbildning. Utbildningen har karakteriserats dels genom antalet genomgångna utbildningsår (i heltidsundervisning), dels genom »utbildningsnivån» i februari 1967 efter en skala i sju steg där

1 = folkskola, fortsättningsskola

2 = folkskola samt yrkesutbildning i minst ett år

3 = realexamen, grundskola, högre folkskola, flickskola, folkhögskola

4 = detsamma som 3 samt yrkesutbildning i minst ett år

5 = studentexamen

6 = studentexamen samt yrkesutbildning i minst ett år

7 = examen från universitet eller högskola.

Såsom tidigare omnämnts motsvarade de i undersökningen medtagna personerna drygt 5,9 miljoner personer, varvid ett bortfall om ca 160 000 män och ca 130 000 kvinnor ingår. Eftersom bortfallet huvudsakligen återfinns i åldersgrupperna över 40 år kan det antas att detta innebär en underskattning främst av utbildningsgrupperna med kortare utbildningstid. Med framhållande av detta bortfall kan tabell 3: 15 sägas ge en god bild av hur befolkningen i 14—74 års ålder är sammansatt i utbildningshänseende och hur utbildningen återverkar på förvärvsarbetsgraden.

En utbildningstid om högst 8 år gällde för 67 procent av befolkningen i åldern

14—74 år och för 66 procent av de helårsarbetande i samma åldrar. Från 9 t. o. m. 11 års utbildningstid gällde för 21 procent av befolkningen 14—74 år och från 12 t. o. m. 14 års utbildningstid 8 procent; motsvarande andelar bland den helårsarbetande befolkningen utgjorde likaledes 21 resp. 8 procent. Gruppen med längst utbildningstid, 15 år och mer, utgjorde 4 procent av befolkningen 14—74 år och 5 procent av de helårsarbetande.

Utbildningstidens längd är kortare för kvinnorna i åldersgruppen 14—74 år än för männen i samma åldersgrupp. Medan 64 procent av männen i dessa åldrar hade kortare utbildningstid än 9 år var motsvarande andel för kvinnorna 69 procent. Och medan 14 procent av männen hade lägst 12 års utbildningstid var motsvarande andel för kvinnorna 11 procent. Betraktas enbart yrkesutbildning var det 29 procent av männen och 24 procent av kvinnorna, som hade lägst ett års dylik utbildning — av personerna med lägst ett års yrkesutbildning hade bland männen ca hälften och bland kvinnorna knappt en tredjedel lägst tre års yrkesutbildning.

Jämförs utbildningsfördelningen enligt de bägge utbildningsmått, som använts (utbildningstidens längd resp. »utbildningsnivå»), framkommer väsentliga merinformationer (tabell 3: 16).

Det framgår här att utbildningsnivåerna 1 och 2 omfattar betydligt fler personer än som noteras för närmast analoga grupp mätt efter utbildningstid — 4 212 000 perso-

Tabell 3:16. Jämförelse av befolkningens utbildningssammansättning enligt antal utbildningsår och enligt utbildningsnivå.

Antal år i utbildning	1 000-tal personer	därav förvärvsarb. 50—52 v.	utbildningsnivå	1 000-tal personer	därav förv.-arb. 50—52 v.
högst 8 år	3 765,0	1 817,1	1 (folkskola) 2 (dito + yrkesutbildn)	3 544,8 667,4	1 682,4 395,2
9—11 år	1 167,3	569,0	3 (realskola, »grund» etc.) 4 (d:o + yrkesutbildning)	622,7 486,2	249,4 254,6
12—14 år	484,3	231,4	5 (studentex.) 6 (d:o + yrkesutbildning)	91,7 128,3	41,2 54,2
15 år och mer	221,3	130,3	7 (akademisk ex.)	102,7	75,1
Samtliga	5 638,1	2 747,8	Samtliga	5 653,4	2 751,9

ner mot 3 765 000. Skillnaden, eller omkring 450 000 personer, har således en utbildningsnivå understigande realskola, grundskola o. d. men en utbildningstid överstigande den gängse för nämnda nivå. Den väsentligaste förklaringen till denna avvikelse är att yrkesutbildning av olika art ej fått slå igenom på måttet för utbildningsnivån så som rimligen borde ha skett; av totalt 1 473 000 personer i åldern 14—74 år med yrkesutbildning hade 603 000 lägst tre års yrkesutbildning. Spegelbilden därav är som synes att antalet personer med utbildningsnivåerna 5, 6 och 7 är betydligt färre än antalet personer med närmast analoga utbildningstid — 322 000 personer finns på nivåerna 5, 6 och 7 medan 706 000 personer har lägst tolv års utbildningstid.

I tabell 3:16 har upptagits antalet för-

värvsarbetande under 50—52 veckor året 1966. Dessa antal bör inte direkt relateras till motsvarande befolkningssiffror för att man skall kunna uppfatta hur förvärvsarbetsgraden varierar med utbildningsnivå e. d. Såsom tidigare nämnts verkar nämligen de studerande i yngre åldersgrupper kraftigt minskande på antalet (helårs-) förvärvsarbete i speciellt vissa utbildningsgrupper. Av denna anledning har förvärvsverksamhetsgraderna i skilda utbildningsnivåer beräknats för åldersgrupperna 25—74 år, för vilka utbildningen bland den alldeles överväldigande majoriteten av befolkningen är avslutad (tabell 3:17).

Som framgår av tabellen ökar förvärvsverksamhetsgraden med stigande »utbildningsnivå» betydligt mer påtagligt bland kvinnorna än bland männen. Det är vidare

Tabell 3:17. Befolkningen 25—74 år fördelad efter utbildningsnivå och de förvärvsarbetandes andel i olika utbildningsgrupper.

Utbildningsnivå	Antal pers. 25—74 år 1 000-tal			Därav förvärvsarb. 50—52 veckor (%)		
	män	kv	män + kv.	män	kv.	män + kv.
1	1 422	1 570	2 992	72	30	50
2	291	195	486	84	37	65
3	122	168	290	84	42	60
4	144	187	331	82	46	61
5	31	16	47	86	47	72
6	47	31	78	79	44	65
7	76	21	97	82	57	87
1—7	2 133	2 188	4 321	76	34	54

Tabell 3:18. Genomsnittlig veckoarbetstid bland helårsarbetande efter utbildningsnivå.

Utbildningsnivå	Ant. pers. med 50—52 v. förv.- arb., 1 000-tal	Proc. andel med ... tim. i veckoarbetstid				
		1—15	16—34	35—45	46—	totalt
1+2	2 069,3	3,6	9,4	65,8	21,2	100,0
3+4	501,8	1,2	10,2	73,5	15,1	100,0
5+6+7	168,7	2,2	4,8	68,5	22,5	100,0
Samtliga	2 739,8	3,1	9,3	67,6	20,0	100,0

av intresse att de utbildningsnivåer, som avser även yrkesutbildning (2, 4 och 6), avviker från det generella mönstret: bland männen är förvärvsverksamhetsgraden i utbildningsnivåerna 4 och 6 lägre än i närmast omkringsliggande nivåer, bland kvinnorna gäller motsvarande i utbildningsnivå 6. Detta förhållande motiverar slutsatsen att det bortsett från de lägsta utbildningsnivåerna synes vara »allmänutbildningen» mer än »yrkesutbildningen», som påverkar förvärvsverksamhetsgraden, samt att det finns skäl att i skilda sammanhang parvis slå samman i varje fall nivåerna 3 och 4 respektive 5 och 6.

Hittills har förvärvsarbetsgraden uttryckts via andelen helårsarbetande i skilda utbildningsgrupper. Tas även hänsyn till delårsarbetet förstärkes snarast det skildrade sambandet mellan utbildningsgrad och förvärvsarbetsgrad; de delårsarbetandes andel i olika utbildningsgrupper avtar som regel med stigande utbildningsgrad. Motsvarande iaktas även beträffande den genomsnittliga veckoarbetstiden — se tabell 3:18.

Deltidsarbetets (under 35 tim/vecka) andel är nästan hälften så stor i den högsta utbildningsgruppen som i den lägsta. I konsekvens härmed har den längsta veckoarbetstiden (över 45 tim.) störst andel i den högsta utbildningsgruppen, trots att det i den lägsta utbildningsgruppen finns den största proportionen företagare med en redovisad ovanligt lång veckoarbetstid.

Utbildningens samband med förvärvsarbetsgraden har i det föregående behandlats i huvudsak oberoende av kön, civilstånd och ålder. Kopplas också dessa sistnämnda faktorer in blir givetvis bilden av nämnda samband mer komplicerad. Först bör därvid

uppmärksammas att utbildningsgraden uppenbarligen har ett väsentligt inflytande på äktenskapsbildningen och därmed på civilståndsfördelningen. Andelen gifta i olika ålders- och utbildningsgrupper varierar som framgår av tabell 3:19 betydligt.

Andelen gifta personer är i åldersgruppen 20—24 år som synes påtagligt lägre än normalt för såväl manliga som kvinnliga personer med längre utbildning. Motsvarande gäller i åldersgrupperna över 24 år för kvinnorna men däremot ej för männen — de längst utbildade männen har högst andel gifta i åldern 25—34 år medan i åldrarna 35—64 år den högsta andelen återfinns i mellangrupperna 3+4. Eftersom det gifta civilståndet som sådant inverkar höjande på männens men sänkande på kvinnornas förvärvsverksamhet är dessa varierande andelar mellan utbildningsgrupperna icke oväsentliga vid analyser av förvärvsinkomsterna i de skilda utbildningsgrupperna. Dessutom finns det anledning antaga att dessa variationer i andelen gifta relativt väl avspeglar även variationerna i försörjningsbördor mellan personer med olika utbildning.

Efter denna beskrivning av sambandet mellan utbildning och civilstånd är det dags att även redogöra för förvärvsarbetsgradens variationer köns-, ålders- och civilståndsvi mellan skilda utbildningsgrupper — se tabell 3: 20.

För männen gäller som synes att den högsta förvärvsverksamhetsgraden i regel återfinns bland gifta inom utbildningsnivåerna 3+4, ehuru i åldrarna 45—64 år de gifta männen inom utbildningsnivåerna 5+6+7 ligger ännu högre. De icke-gifta männen inom utbildningsnivåerna 1—4 syns i samtliga åldrar ha en påtagligt lägre

Tabell 3: 19. Andelen gifta personer i olika utbildnings-, köns- och åldersgrupper.

Kön och utbildningsnivå		Andel gifta (%) i åldersgruppen						
		20—24	25—34	35—44	45—54	55—64	65—74	tot. 20—74
Män	1+2	25,5	69,9	82,6	79,8	78,3	69,8	71,6
	3+4	23,0	68,6	92,2	92,4	94,1	79,6	69,0
	5+6+7	11,7	73,8	83,7	86,8	89,4	79,7	64,0
	1—7	22,6	70,2	84,1	81,5	80,6	69,8	70,6
Kvinnor	1+2	60,3	82,6	86,5	82,2	69,5	46,6	72,6
	3+4	37,9	80,6	89,4	78,6	55,9	51,9	68,8
	5+6+7	20,3	81,7	74,2	69,6	55,9	51,9	54,1
	1—7	39,1	81,9	86,5	81,5	68,4	46,7	71,0

yrkesverksamhetsgrad än de gifta männen. Bland kvinnorna är de gifta kvinnornas yrkesverksamhetsgrad lägre än de icke-gifta kvinnornas utom när det gäller kvinnor i utbildningsnivåerna 1+2 över 64 års ålder och i utbildningsnivåerna 5+6+7 i åldersgrupperna 20—29, 45—54 och 65—74 år. För de gifta kvinnorna iakttas i samtliga åldrar under 55 år att utbildningsgrupperna 3+4 har högre yrkesverksamhetsgrad än

utbildningsgrupperna 1+2 samt att i samtliga åldrar över 40 år utbildningsgrupperna 5+6+7 syns ha högre yrkesverksamhetsgrad än utbildningsgrupperna 3+4. Att de högsta utbildningsgrupperna i åldern 30—34 år har lägre yrkesverksamhetsgrad än de övriga är en aning överraskande men torde främst sammanhånga med att de gifter sig vid senare ålder och därmed får barn senare än övriga kvinnor (se ovan). Bland

Tabell 3: 20. Förvärvsarbetsgrad (antal förvärvsarbetande 50—52 veckor i proc. av samtliga) inom olika kön, civilstånd, åldersgrupper och utbildningsgrupper.

Kön och ålder		Gifta, i utbildningsnivå				Icke-gifta, i utbildningsnivå			
		1+2	3+4	5+6+7	1—7	1+2	3+4	5+6+7	1—7
Män	14—19	—	—	—	—	26	13	—	20
	20—24	79	58	27	69	49	35	6	37
	25—29	86	86	70	84	70	66	(50)	67
	30—34	86	92	87	87	70	(79)	(70)	71
	35—39	92	92	86	92	84	(100)	(100)	86
	40—44	90	93	89	90	75	(67)	(67)	74
	45—49	90	88	100	90	68	(33)	(80)	66
	50—54	87	88	96	88	56	(80)	(100)	58
	55—64	80	83	93	81	66	(75)	(80)	67
	65—74	30	48	(26)	31	19	(14)	(100)	19
	20—74	79	89	82	80	56	47	31	42
Kvinnor	14—19	7	38	—	15	21	15	—	18
	20—24	28	46	20	34	63	49	13	48
	25—29	23	26	44	25	64	73	(43)	66
	30—34	25	37	22	28	60	(63)	(50)	60
	35—39	30	46	(36)	34	58	(100)	(50)	65
	40—44	43	48	63	45	55	(78)	(71)	59
	45—49	39	51	(86)	41	62	(83)	(75)	65
	50—54	36	43	(75)	37	54	(72)	(60)	58
	55—64	29	24	(50)	28	42	(61)	(75)	45
	65—74	54	10	(75)	6	4	(24)	(67)	5
	20—74	30	39	44	32	39	58	28	34

Anm. Delgrupper med färre observationer i urvalsundersökningen än 20 har satts inom parentes.

Tabell 3:21. Procentuell andel med noll arbetsveckor under året inom olika ålders-, köns-
civilstånds- och utbildningsgrupper.

Kön och ålder		Giftnivå, i utbildningsnivå				Icke-giftnivå, i utbildningsnivå			
		1+2	3+4	5+6+7	1—7	1+2	3+4	5+6+7	1—7
Män	25—29	0,5	5,1	6,5	1,8	4,5	—	—	4,3
	30—34	—	—	5,4	0,7	3,4	—	—	2,4
	35—39	—	—	—	—	5,5	—	—	4,3
	40—44	2,0	—	—	1,5	6,7	—	—	6,1
	45—49	0,3	—	—	0,3	11,8	—	—	10,7
	50—54	2,3	—	—	1,8	10,1	—	—	9,3
	55—64	7,9	6,3	2,4	7,4	13,9	(25,0)	(20,0)	14,4
Kvinnor	25—29	44,8	32,7	21,2	39,8	17,9	3,3	4,3	2,9
	30—34	47,8	38,9	38,1	44,8	11,9	—	—	7,9
	35—39	45,9	24,7	(18,2)	40,0	15,0	—	(25,0)	13,0
	40—44	31,4	32,4	21,0	31,0	17,0	—	—	13,0
	45—49	31,3	24,6	(27,3)	35,0	18,5	(8,3)	—	6,0
	50—54	44,2	34,1	(12,5)	42,2	29,6	(5,6)	(20,0)	25,0
	55—64	55,4	58,2	(50,0)	55,4	38,2	(32,3)	(33,3)	37,4

de icke-gifta kvinnorna har utom i åldersgrupperna över 54 år utbildningsgruppen 3+4 högre yrkesverksamhetsgrad än övriga utbildningsgrupper och har i åldrarna över 40 års ålder utbildningsgruppen 1+2 den lägsta yrkesverksamhetsgraden.

En låg yrkesverksamhetsgrad kan ses såsom indikator på särskilt hög risk för låga inkomster. Tabell 3:21 visar den procentuella andelen med noll arbetsveckor under året 1966 inom olika ålders-, köns-, civilstånds- och utbildningsgrupper (åldersgruppen under 25 år och över 64 år är ej medtagna).

Åldersfaktorn förefaller för samtliga utbildningsnivåer verka särskilt negativt ur förvärvssynpunkt i och med inträdet i åldersgruppen 55—64 år för männen och 50—54 år för kvinnorna. Civilståndsfaktorn synes särskilt kännbar för icke-gifta män i utbildningsnivåerna 1+2 samt för gifta kvinnor i samtliga utbildnings- och åldersgrupper, i synnerhet dock för utbildningsnivåerna 1+2 under 40 års ålder. Utbildningsfaktorn synes verka så att låg utbildningsnivå (1+2) är förenad med högre andelar icke-förvärvsarbetande i bägge könen och i samtliga åldersgrupper medan utbildningsnivån 3+4 eller däröver generellt är förenad med markant högre andelar förvärvsarbetande.

I dessa redovisningar över utbildningens

samband med sysselsättningen skall slutligen presenteras hur utbildningen varierar inom olika yrkesställningar. Detta framgår av tabell 3:22, där förutom yrkesställning även kön redovisas.

De kvinnliga företagarna har som synes en högre andel med utbildningsnivå utöver 1+2 än de manliga. Utbildningsolikheterna mellan olika yrkesställningar är vidare större bland männen än bland kvinnorna.

3.6 Sysselsättning och geografisk region

I undersökningen över sysselsättningsförhållandena under kalenderåret 1966 togs även hänsyn till bostadsorten. Vid bearbetningen av materialet klassificerades orterna efter »regioner» enligt följande:

1. Stor-Stockholm, Stor-Göteborg och Stor-Malmö
2. Övriga städer med invånarantal över 30 000
3. Övriga städer med invånarantal av högst 30 000
4. Landsbygd

Denna klassificering kan självfallet kritiseras ur skilda synvinklar men torde dock i huvudsak tillgodose önskemålet att grovt ange den grad av differentiering m. m. på arbetsmarknaden, som personer på olika ortstyper möter.

Befolkningen (exkl. bortfall) i åldern 14—

Tabell 3:22. Företagare, medhjälpande familjemedlemmar och anställdas fördelning efter utbildningsnivå.

Yrkesställning, kön		Procentuell fördelning på utbildningsnivå				Totalt
		1+2	3+4	5+6	7	
Män	Företagare	86,9	10,9	0,7	1,5	100,0
	Medhj. fam.-medlemmar	90,0	10,0	—	—	100,0
	Anställda	76,2	15,7	4,3	3,8	100,0
	Samtliga	77,9	15,0	3,7	3,4	100,0
Kvinnor	Företagare	78,0	16,6	3,5	—	100,0
	Medhj. fam.-medlemmar	94,8	4,4	0,8	—	100,0
	Anställda	68,2	27,1	3,2	1,5	100,0
	Samtliga	70,8	24,9	3,0	1,3	100,0

74 år och de förvärvsarbetande därav fördelade sig på de fyra regionerna som framgår av tabell 3: 23.

För befolkningen 14–74 år gällde ett visst kvinnoöverskott i regionerna 1–3 (städer) och ett visst kvinnounderskott i region 4 (landsbygd). Dessa variationer i könsproportionerna torde främst sammanhånga med den högre efterfrågan på kvinnlig arbetskraft i städerna, som tar sig uttryck i att stadsregionernas andel av de kvinnliga förvärvsarbetande i hela riket är större än samma regioners andel av den kvinnliga befolkningen.

Motsvarande kommer också fram vid en fördelning av befolkningen 14–74 år efter antalet arbetsveckor året 1966 (tabell 3:24).

Andelen personer med noll arbetsveckor är för såväl män som kvinnor lägst i storstäderna (region 1) och störst på landsbygden (region 4). Skillnaden i denna andel mellan storstäder och landsbygd utgör för männen 3,4 procent-enheter och för kvin-

norna 11,3. Om andelen av befolkningen med noll arbetsveckor varit densamma i regiontyperna 2–4 som i storstäderna hade personerna helt utan förvärvsarbete i stället för det faktiska antalet av 337 000 män och 1 164 000 kvinnor varit ca 290 000 män och 1 010 000 kvinnor; minskningen skulle till drygt 80 procent ha fallit på landsbygden.

Delårsarbetet (1–49 veckor) var i förhållande till befolkningen 14–74 år mest omfattande på landsbygden för männen och i storstäderna för kvinnorna. Helårsarbetet (50–52 veckor) motsvarade för männen i regiontyperna 1–3 genomgående 67 à 68 procent av befolkningen och för kvinnorna i samma regioner 35 à 36 procent. På landsbygden var däremot andelen helårsarbetande märkbart lägre, ca 62 procent av männen och ca 28 procent av kvinnorna. Det är således uppenbart att både den manliga och den kvinnliga befolkningens möjligheter till förvärvsarbete är väsentligt mind-

Tabell 3:23. Totalbefolkningens (14–74 år) och den förvärvsarbetande befolkningens fördelning efter geografiska regiontyper.

Region	Befolkning 14–74 år				Förvärvsarbetande (1–52 veckor)			
	1 000-tal män	kv.	proc. fördeln. män	kv.	1 000-tal män	kv.	proc. fördeln. män	kv.
1	778	807	27,7	28,6	698	517	28,3	31,1
2	434	469	15,5	16,6	384	290	15,6	17,4
3	436	456	15,6	16,1	386	277	15,6	16,7
4	1 157	1 094	41,2	38,7	1 000	578	40,5	34,8
Hela riket	2 805	2 825	100,0	100,0	2 469	1 622	100,0	100,0

Tabell 3:24. Befolkningen 14—74 år fördelad efter antal arbetsveckor 1966 i olika region-typer.

	Proc. fördelning av befolkningen					14—74 år efter ant. arbetsveckor				
	Män 0	1-26	27-49	50-52	tot.	Kvinnor 0	1-26	27-49	50-52	tot.
1	10,2	12,3	9,7	67,8	100,0	35,9	17,2	11,2	35,7	100,0
2	11,5	10,6	11,0	66,9	100,0	38,1	14,9	10,8	36,2	100,0
3	11,5	9,9	10,9	67,7	100,0	39,3	14,9	11,6	34,2	100,0
4	13,6	12,9	11,8	61,7	100,0	47,2	15,6	9,2	28,0	100,0
Hela riket	12,0	11,9	11,0	65,1	100,0	41,2	15,8	10,4	32,6	100,0

re på landsbygden än i städerna, medan däremot några systematiska skillnader i dessa möjligheter mellan städer av olika storlek ej kan konstateras.

Utgår man från enbart de helårsarbetande för att se hur deras genomsnittliga veckoarbetstider varierar mellan regiontyperna finner man för männen att deltidsarbetet oberoende av ortstyp är synnerligen begränsat; endast ca 3 à 4 procent av männen hade kortare veckoarbetstider än 31 timmar. Särskilt långa veckoarbetstider, dvs. mer än 45 timmar per vecka, gällde för 20 procent av de heltidsarbetande männen i region 1, för 21 procent i region 2, för 18 procent i region 3 och för 26 procent i region 4. Den exceptionellt höga andelen på landsbygden sammanhänger med att företagargruppen där är särskilt rikt representerad och att företagarna som regel uppgivit märkbart längre veckoarbetstider än löntagarna.

Bland de helårsarbetande kvinnorna är andelen deltidsarbetande (högst 30 tim/vecka) ca 34 procent i regionerna 1 och 2,

ca 36 procent i region 3 och drygt 38 procent i region 4. Å andra sidan är andelen med särskilt lång veckoarbetstid, mer än 45 tim/vecka, högst i region 4 (ca 10 procent) och lägst i region 1 (ca 6 procent).

Fördelningen av befolkningen 14—74 år med hänsyn till »utbildningsnivå» och region är slutligen också av intresse. Denna fördelning framgår av tabell 3: 25.

Andelen av befolkningen med enbart folkskoleutbildning (utbildningsnivå 1) eller med enbart folkskoleutbildning jämte minst ett års yrkesutbildning (nivå 2) är påtagligt lägre i storstäderna än i övriga städer, där andelen i sin tur är lägre än på landsbygden. Skillnaden mellan större och mindre städer liksom mellan städer och landsbygd i denna andel är ännu större bland männen än bland kvinnorna, vilket innebär att männens »övertag» i utbildningshänseende i storstäderna övergår i ett motsvarande »övertag» för kvinnorna på landsbygden. I samtliga regioner är dock andelen män med lägst studentexamen (nivåerna 5—7) högre än motsvarande andel för kvinnorna.

Tabell 3: 25. Befolkningen 14—74 år i olika regiontyper, fördelad efter utbildningsnivå.

Region	Män					Kvinnor				
	Proc. fördeln. på nivå					Proc. fördeln. på nivå				
	1+2	3+4	5+6	7	Totalt	1+2	3+4	5+6	7	Totalt
1	62,6	23,4	8,4	5,6	100,0	65,7	27,6	5,4	1,3	100,0
2	71,3	20,7	4,8	3,2	100,0	70,9	24,6	3,4	1,1	100,0
3	75,9	17,6	4,4	2,1	100,0	73,7	22,8	2,4	1,1	100,0
4	84,5	12,4	2,0	1,1	100,0	82,6	15,6	1,7	0,1	100,0
Hela riket	75,1	17,5	4,6	2,8	100,0	74,4	21,7	3,1	0,8	100,0

Tabell 3: 26. Förvärvsarbetets omfattning år 1966 i hushåll med olika antal vuxna personer.

Antalet vuxna pers. i hushållet (16 år och äldre)	Antal hushåll 1 000-tal	Antal vuxna pers. 1 000-tal	Av dessa vuxna personer är (1 000-tal) i		
			fullt förvärvsarbete	partiellt förvärvsarbete	ej förvärvsarbete
1	753	753	420	101	232
2	1 541	3 081	1 625	491	965
3	407	1 222	651	200	371
4	115	459	248	67	146
5 och fler	24	124	71	13	41
Totalt	2839	5 639	3 015	871	1 754

3.7 Förvärvsarbetet i olika hushållstyper; relationen försörjare/försörjda

I undersökningen över sysselsättningsförhållandena kalenderåret 1966 ställdes även frågan hur många helt, partiellt eller icke alls förvärvsarbetande personer, som fanns i intervjupersonernas hushåll under större delen av året. Till hushållet fördes a) alla familjemedlemmar som bott i samma bostadslägenhet under året, b) tillfälligt frånvarande familjemedlemmar såsom värmpliktiga och sjuka, c) studerande familjemedlemmar mantalsskrivna på hushållets adress samt d) inneboende mantalsskrivna på adressen. Med helt förvärvsarbete avsågs heltids förvärvsarbete minst nio månader under året jämte deltids förvärvsarbete under hela året för så vitt deltidsarbetet motsvarade $\frac{3}{4}$ eller mer av full arbetstid. I praktiken har därmed personer med förvärvsarbete utöver ca 1 400 tim/år hänförs till denna kategori. Arbete under blott några »enstaka dagar» under året har jämsställts med obefintligt förvärvsarbete.

Om de vuxna personerna i hushållen fördelas efter dels antalet vuxna per hushåll, dels förvärvsarbetets grad enligt nyss redovisade kriterier blir fördelningen enligt tabell 3: 26.

Hushållen med 1, 2 eller 3 vuxna svarade mot 95 procent av samtliga hushåll och för 90 procent av samtliga vuxna personer i hushållen. Andelen fullt förvärvsarbetande personer av samtliga vuxna personer utgjorde 54 procent; denna andel var lägst 53 procent (i 2 vuxen-person-hushåll-

len) och högst 57 procent (i hushåll med minst 5 vuxna). De partiellt förvärvsarbetandes andel av samtliga vuxna personer utgjorde 15 procent, varierande från 11 procent i hushållen med minst 5 vuxna personer till 16 procent i hushållen med 2 eller 3 vuxna personer. Andelen icke-alls-förvärvsarbetande var oavsett hushållstyp 31 procent, varierande från 30 procent i 3-vuxna-person-hushållen till 32 procent i hushållen med minst 4 vuxna personer.

Fördelningen efter sysselsättningsgrad är således förvånansvärt likartad bland personerna i de här redovisade skilda hushållstyperna. Detta likartade mönster försvinner emellertid när hushållen differentieras med hänsyn till förekomsten av minderåriga barn (under 16 år). Hushållens fördelning efter förekomst av minderåriga barn samt de vuxna personernas fördelning efter sysselsättningsgrad framgår av tabell 3: 27.

Förvärvsarbetet, såväl det mera fullständiga som det partiella, är vanligare bland de vuxna medlemmarna i barnhushållen än bland de vuxna medlemmarna i de barnlösa hushållen. Hushåll med 5 eller fler vuxna är dock därvid ett undantag. Hushållstypen med störst andel förvärvsarbetande är hushåll med en vuxen person och med minderåriga barn, där 85 procent av de vuxna är fullt eller partiellt förvärvsarbetande. Störst andel icke-förvärvsarbetande konstateras inom hushåll med 5 eller fler vuxna personer och med minderåriga barn samt inom hushåll med 2 vuxna personer och utan barn (38 procent).

Vid uttolkningen av dessa variationer i

Tabell 3: 27. Vuxna personer i olika hushållstyper med fördelning efter förvärvsarbetets omfattning.

Antal vuxna pers. i hush.	Antal hush. 1 000-tal	Därav m. minderår. barn %	Fördelning (i %) av vuxna hushållsmedlemmar i hushållen							
			utan minderåriga barn fullt förv.-arb.	part. förv.-arb.	inget förv.-arb.	totalt	med minderåriga barn fullt förv.-arb.	part. förv.-arb.	inget förv.-arb.	totalt
1	753	8	55	13	32	100	66	19	15	100
2	1 541	55	48	14	38	100	56	17	27	100
3	407	42	53	16	31	100	54	19	27	100
4	115	39	53	15	32	100	56	14	30	100
5 o. fler	24	43	61	12	27	100	52	10	38	100
Totalt	2 839	40	52	14	34	100	56	17	27	100

sysselsättningsgrad mellan skilda hushållstyper synes det framför allt angeläget att peka på förekomsten av pensionärer, som verkar höjande på andelen icke-förvärvsarbete i de barnlösa hushållen med 1 eller 2 vuxna personer och i barnhushållen med 4 eller fler vuxna. Däremot torde inte förekomsten av vuxna barn (16 år och äldre) i hushållen verka i lika grad höjande på andelen icke-förvärvsarbete i olika hushållstyper, eftersom även de studerande vuxna barnen som regel har åtminstone något partiellt förvärvsarbete. Av de nära 700 000 1-personshushållen utan minderåriga barn kan således ca 160 000 beräknas utgöra personer i åldrarna 65–74 år och av de ca 700 000 2-personershushållen utan minderåriga barn kan ca 100 000 hushåll beräknas bestå enbart av boende i åldern 65–74 år. Övriga ca 250 000 ej institutionsboende personer i åldersgruppen 65–74 år bor i hushåll, där det även finns vuxna personer i yngre åldrar än 65 år, och de ingår därvid ofta i hushåll där det dessutom finns minderåriga barn.¹

Ur den här använda statistiken över hushållens sysselsättningsförhållanden är det även möjligt att göra en översiktlig belysning av relationen försörjare/försörjda i olika hushållstyper och av variationerna i dessa relationer.

Av sammanställningen i tabell 3: 28 framgår klart att relationen försörjd/försörjare är högst i hushåll med 2 vuxna personer – andelen minderåriga barn är där störst och andelen förvärvsarbete lägst. Där-

näst kommer hushållen med 3 och med 4 vuxna personer. De minsta och de största hushållen – med 1, 5 och 6 eller flera vuxna – har den proportionsvis lägsta relationen försörjd/försörjare. Motsvarande slutsatser kan dras även om försörjningsbördorna beräknas med utgångspunkt från konsumtions- i stället för personenheter.

En ytterligare belysning av försörjningsbördornas variationer ger en studie av antalet förvärvsarbete i hushåll med minderåriga barn (under 16 år) – se tabell 3: 29.

Cirka 36 000 barn bor således i hushåll utan förvärvsarbete person och cirka 40 000 i hushåll med en partiellt förvärvsarbete. Och cirka 130 000 barn bor i hushåll med en fullt förvärvsarbete person, som har minst fyra barn i hushållet.

3.8 Orsaker till bortfall av förvärvsarbete

Av totalbefolkningen i åldern 14–74 år var år 1966 såsom tidigare redovisats i detta kapitel

ca 2 470 000 personer eller 42 procent helårs- och heltids förvärvsarbete
ca 1 880 000 personer eller 32 procent partiellt förvärvsarbete och
ca 1 590 000 personer eller 26 procent inte alls förvärvsarbete.

Vid denna uppdelning av befolkningen har sjukfrånvaro med bibehållen anställning o. d. likställts med förvärvsarbete, vil-

¹ Se Bostadsstyrelsens »Statistik, utredningar, information» nr 1969: 3 ang. åldringarnas boendeförhållanden år 1965.

Tabell 3:28. Fördelningen av personer i olika hushållstyper efter försörjare- och försörjdsituation.

Antal vuxna pers. i hush.	Antal hushåll 1 000-tal	Antal pers. i hushållen 1 000-tal	Andel (%) av dessa pers. som är			
			minderår. barn	fullt förv.-arb.	part. förv.-arb.	försörjda ¹
1	753	852	12	49	12	45
2	1 541	4 660	34	35	13	58
3	407	1 493	18	44	13	50
4	115	528	13	47	13	47
5	19	107	10	51	10	43
6 eller fler	5	30	7	(53)	(8)	(43)
Summa	2 839	7 671	30	39	11	55

¹ Därmed har avsetts de icke-förvärvsarbetande vuxna, 50% av de partiellt förvärvsarbetande samt de minderåriga barnen.

ket bl. a. inneburit att ca 460 000 personer med sjukfrånvaro om lägst 2 veckor/år hänförs till helårs- och heltidsarbetande i stället för till partiellt förvärvsarbetande. Bortfall av förvärvsarbete till följd av arbetslöshet, studier, värnpliktstjänstgöring m. m. har däremot fått helt påverka denna klassificering av befolkningen.

Sammansättningen av de »fullt», partiellt och icke alls förvärvsarbetande efter kön, ålder och civilstånd har i det föregående också belysts. År 1966 var således av de helårs- och heltidsarbetande ca 70 procent män i åldern 20–66 år, ca 25 procent kvinnor i åldern 20–66 år och ca 5 procent personer i åldern 14–19 och 67–74 år. Motsvarande tal för de partiellt förvärvsarbetande var 20 resp. 60 och 20 procent och för de icke-alls förvärvsarbetande 10 resp. 55 och 35 procent.

Bland männen var det partiella förvärvsarbetet ovanligast i åldersgruppen 35–44

år (ca 10 procent av männen i denna åldersgrupp), där också det helt obefintliga förvärvsarbetet var förhållandevis lägst (ca 2 procent av männen i åldersgruppen). Över och under denna ålder var såväl det partiella som det obefintliga förvärvsarbetet påtagligt vanligare. Bland kvinnorna var det partiella förvärvsarbetets omfattning omkring eller drygt 40 procent inom åldersgrupperna 20–64 år medan de icke-alls förvärvsarbetande var förhållandevis fåtaligast inom åldersgruppen 35–44 år (drygt 30 procent av kvinnorna i åldersgruppen) och under 25 års ålder (ca 20 procent av kvinnorna i åldersgruppen).

När det gäller orsakerna till att personer i åldersgruppen 14–74 år förvärvsarbetat partiellt eller icke-alls är det synnerligen svårt att få någon klar och entydig bild av mönstret. Som tidigare redovisats i avsnittet 3.1 försöker man i de reguljära arbetskraftsundersökningarna dela upp de per-

Tabell 3:29. Minderåriga barn fördelade efter antal förvärvsarbetande i barnhushållen.

Antal barn i hushållet	Antal hush. (1 000-tal)	Följande ant. (1 000-tal) barn bor i hushåll med ... antal förvärvsarbetande				
		0	½	1	1½	2 eller fler
1	533	9	14	196	142	171
2	394	13	15	399	212	149
3	150	7	7	231	118	87
4 eller fler	58	7	4	131	73	42
Summa	1 135	36	40	957	545	449

soner »i arbetskraften», som varit tillfälligt frånvarande under mätveckan efter orsaksrubrikerna

sjukdom
semester
värnpliktstjänstgöring
arbetskonflikter och
övrigt,

varvid det visar sig att sjukdom, »övrigt» och under sommarmånaderna semester är dominerande fråvaroorsaker. I samma undersökningar uppdelas vidare befolkningen »ej i arbetskraften» efter rubrikerna

arbete i eget hushåll
studerande
värnpliktstjänstgöring
arbetsoförmåga och
övriga.

Arbete i eget hushåll svarar här normalt för omkring hälften av personerna »ej i arbetskraften» medan studier och arbetsoförmåga normalt svarar för vardera omkring en femtedel. Dessutom mäts den s. k. latent arbetslösheten bland personerna »ej i arbetskraften» med hjälp av frågan om personerna skulle ha sökt förvärvsarbete om det funnits lämpliga arbetstillfällen på bostadsorten.

På KSA-utredningens uppdrag har vid SCB:s arbetskraftsundersökning i februari 1968 vissa tillägsfrågor ställts för att få en något klarare bild av orsakerna till varför personerna »ej i arbetskraften» inte förvärvsarbetade under mätveckan. Vid dessa tillägsfrågor sökte man framför allt få en ytterligare uppdelning av de gängse orsaksgруппerna »arbete i eget hushåll» och »övrigt» i de alternativa grupperna barntillsyn, vård av annan anhörig, hälsoskäl, åldersskäl, ekonomiska skäl och ovilja att förvärvsarbeta. Resultatet av denna specialundersökning har ännu ej offentliggjorts. Under hand meddelade resultat visar dock att för män i åldersgruppen 20–65 år utgjorde studier och hälsoskäl de dominerande orsakerna till obefintligt förvärvsarbete medan för kvinnorna i åldern 20–65 år och utan minderåriga barn hälsoskäl, hushållsarbete, studier, åldersskäl och latent arbetslöshet var de dominerande orsakerna.

För kvinnor med minderåriga barn anfördes framför allt barntillsyn som huvudorsak till obefintligt förvärvsarbete ehuru också hushållsarbete, latent arbetslöshet och hälsoskäl var vanligt förekommande huvudorsaker. Det är emellertid även med hänsyn tagen till dessa resultat tydligt att orsaksbegreppen är svåra att hålla åtskilda från varandra och att bl. a. åldersskäl, hälsoskäl, ekonomiska skäl, latent arbetslöshet, barntillsyn och hushållsarbete ofta sammanfaller hos en och samma person. Sannolikt är det omöjligt att utan mera ingående intervjuundersökningar få ett nöjaktigt och för bl. a. politiska åtgärdsdiskussioner lämpat informationsunderlag om de partiellt och icke-alls-förvärvsarbetande personernas situation.

Om man såsom i låginkomstutredningens undersökningar studerar förhållandena under ett helt år är det möjligt att få en något klarare bild av orsakssammanhangen bakom det partiella och obefintliga förvärvsarbetet än vad som följer av arbetskraftsundersökningar o. d., där blott en enda veckas förhållanden granskas. I den s. k. februariundersökningen 1967 ställdes efter mönster av arbetskraftsundersökningarna frågor om huvudorsaken till det partiella och obefintliga förvärvsarbetet och svaren därpå sammanfattas i tabell 3: 30. Totalantalet partiellt förvärvsarbetande personer i denna tabell understiger totalantalet enligt tidigare gjorda redovisningar (1,88 miljoner personer), vilket beror på att enbart de delårsanställda här medtagits.

Den mest entydiga kategorin av orsaker till partiellt eller obefintligt förvärvsarbete utgör *studier*. De i tabellen 3:30 lämnade uppgifterna därom överensstämmer väl med tidigare redovisade, se bl. a. tabell 3:8 ovan. Omkring 85 procent av det partiella eller obefintliga förvärvsarbetet för 14–19-åringarna förklaras således av studier.

När det gäller övriga orsakskategorier är det emellertid betydligt svårare att tolka innebörden av den nyss presenterade redovisningen. I fråga om rubriken *sjukdom* är det således anmärkningsvärt

a) att ca 114 000 eller nära en fjärdedel

Tabell 3:30. Antal (1 000-tal) personer i åldern 14—74 år med förvärvsarbete 1—49 veckor samt utan förvärvsarbete fördelade efter huvudorsak till delårsarbete resp. obefintligt förvärvsarbete, uppdelade efter kön och ålder.

Huvudorsak	Män					Kvinnor				
	14—19 år	20—44 år	45—66 år	67—74 år	14—74 år	14—19 år	20—44 år	45—66 år	67—74 år	14—74 år
<i>Förvärvsarbetande</i>										
<i>1—49 veckor</i>										
Studier	162	86	2	—	250	133	68	2	—	203
Sjukdom	3	29	53	8	93	5	30	43	2	80
Barntillsyn	—	—	—	—	—	6	10	6	—	113
Hushållsarbete	—	—	4	2	6	3	97	92	6	198
Arbetslöshet	23	80	59	4	166	13	61	32	1	107
Annat	10	121	41	30	202	8	52	57	9	125
Totalt	198	316	159	44	717	168	410	232	18	828
<i>Ikke alls förvärvs-</i>										
<i>arbetande</i>										
Studier	91	18	1	—	110	108	16	—	—	124
Sjukdom	3	15	62	44	124	2	18	106	60	186
Barntillsyn	—	—	—	—	—	5	188	9	—	202
Hushållsarbete	—	1	3	3	7	1	123	293	71	488
Arbetslöshet	—	—	—	—	—	1	11	19	1	32
Annat	2	12	12	92	118	2	12	47	108	169
Totalt	95	46	78	139	358	117	368	474	240	1 199

av personerna i åldern 67—74 år angivit sjukdom som huvudorsak till partiellt eller obefintligt arbete,

b) att ca 163 000 partiellt förvärvsarbete och ca 206 000 icke-allt förvärvsarbete personer i åldrarna under 67 år angivit sjukdom som huvudorsak medan samtidigt »blott» drygt 160 000 (se kapitel 7) uppbar förtidspension eller sjukbidrag från den allmänna försäkringen under år 1966,

c) att — trots att sjukfrånvaro under bibehållen anställning o. d. i den s. k. februariundersökningen likställdes med förvärvsarbete — ca 163 000 partiellt förvärvsarbete och en okänd del av de ca 206 000 icke alls förvärvsarbete uppenbarligen ej haft eller kunnat bibehålla någon anställning när de varit sjuka, samt

d) att — eftersom sjukfrånvaro under bibehållen anställning o. d. likställdes med förvärvsarbete — en kraftig underskattning skett ifråga om sjuklighetens arbetsminskande konsekvenser; såsom närmare redovisas i kapitel 7 har ca 500 000 av personerna med helårs förvärvsarbete och ca 400 000 av personerna med delårs förvärvsarbete

varit sjukfrånvarande med bibehållen anställning o. d. minst 2 veckor/år (och i genomsnitt under 7 à 8 veckor), vilka personantal alltså ej ingår i uppgifterna i tabell 3:30. Medan för åldrarna under 67 år ca 370 000 personer redovisas i tabell 3:30 som partiellt eller icke alls förvärvsarbete till följd av framför allt sjukdom är det således i realiteten närmare 1 300 000 personer under 67 års ålder, för vilka förvärvsarbetstiden reducerats minst 2 veckor/år under året 1966.

Även orsakskategorierna *barntillsyn* och *hushållsarbete* visar sig vid en närmare granskning vara svåra att tolka. För de ca 1 040 000 kvinnorna i befolkningen, vilka har omvårdnaden av minderåriga barn, har en särskild bearbetning gjorts för att utröna hur de partiellt och icke alls förvärvsarbete kvinnorna i denna grupp uppgivit huvudorsakerna till sitt reducerade eller obefintliga förvärvsarbete (tabell 3:31).

Ehuru ca 275 000 kvinnor med barn i förskoleåldern anfört barntillsyn som huvudorsak till partiellt eller obefintligt förvärvsarbete har ca 110 000 av kvinnorna

Tabell 3:31. Kvinnor med minderåriga barn efter huvudorsak till reducerat eller obefintligt förvärvsarbete.

Kvinnor i hushåll där	Antal kvinnor (1000-tal) utan förvärvsarbete p.g.a.			Antal kv. (1000-t) med förvärvsarbete 1—49 veckor			Ant. kv. (1000-t) med förv. arbete 50—52 v.	Totalt (1000-t)
	barn-tillsyn	hush.-arbete	öv.-rigt	barn-tillsyn	hush.-arbete	öv.-rigt		
ungsta barnet = 0—6 år	181	72	20	94	37	47	117	568
ungsta barnet = 7—16 år	21	98	30	19	72	39	194	473
Totalt	202	170	50	113	109	86	311	1.041

med lika små barn i stället anförde hushållsarbete och närmare 70 000 övriga orsaker (arbetslöshet, sjukdom, studier, »annat»). För kvinnor i hushåll, där yngsta barnet är 7—16 år, har blott ca 40 000 av de totalt ca 280 000 kvinnorna med obefintligt eller partiellt förvärvsarbete anförde barn-tillsyn som huvudorsak att jämföra med ca 170 000 i fråga om hushållsarbete och ca 70 000 i fråga om övrigt. Av de ca 690 000 kvinnor, som enligt tabell 3:30 uppgivit hushållsarbete som huvudorsak till obefintligt och partiellt förvärvsarbete, har således ca 110 000 barn under 7 år, ca 170 000 barn i åldrarna 7—16 år och ca 410 000 icke några minderåriga barn alls. Varken »barn-tillsyn» eller »hushållsarbete» kan med hänsyn till dessa resultat sägas vara några entydiga rubriker för de förhållanden, som kan ha orsakat bortfallet av förvärvsarbete.

Vad som här sagts om sjukdom, barn-tillsyn och hushållsarbete är i princip även giltigt beträffande *arbetslöshet*. I tabell 3: 30 framkommer som synes totalt ca 305 000 arbetslösa personer, varav ca 273 000 bland de partiellt förvärvsarbetande. Med hänsyn till arbetslöshetsproblemet stora betydelse har ett särskilt avsnitt — se 3.9 i det följande — ägnats åt en belysning av den »öppna» och den »dolda» arbetslöshetens omfattning året 1966. Därav framgår bl. a. att inalles 376 000 personer varit aktivt arbetssökande någon gång under detta år, vilket i enlighet med gängse definitioner motsvarar den »öppna» arbetslösheten. Detta

antal är ca 70 000 större än vad som framkom i tabell 3:30 vilket sammanhänger med att också åtskilliga studerande, hushållsarbetande m. fl. personer aktivt sökt arbete. Utöver de ca 376 000 »öppet» arbetslösa personer finns en »dold» arbetslöshet, bestående av deltidsarbetande personer med önskan om heltidsarbete jämte partiellt eller icke alls förvärvsarbetande personer med önskan om (mer) förvärvsarbete men utan tillgång till arbetstillfällen och/eller barn-tillsynsanordningar på bostadsorten. Det är synnerligen vanskligt att skatta storleken av den dolda arbetslösheten; i avsnitt 3.9 anför dock storleken därav till mellan 600 000 och 700 000 personer.

Slutligen finns i orsakskatalogen rubriken »annat». Nära 230 000 personer har anförde »annat» som huvudorsak till partiellt förvärvsarbete, varav ca 80 000 kan beräknas gälla värnpliktstjänstgöring. Nära 290 000 personer har anförde »annat» som huvudorsak till obefintligt förvärvsarbete, varav ca 200 000 är i åldern 67—74 år. Rubriken »annat» betecknar här sannolikt främst att personerna dragit sig tillbaka från förvärvsarbete utan samband med sjukdom, arbetslöshet o. d.

Man kan sammanfatta vad som här sagts om orsakerna till partiellt och obefintligt förvärvsarbete sålunda:

1. Av de inledningsvis som *helårs- och heltidsarbetande* rubricerade 2 470 000 personer är det i realiteten ca 2 000 000, som faktiskt förvärvsarbetat lägst 50 veckor/år (inkl. semester) och lägst 35 tim/

vecka. Omkring eller drygt 460 000 personer har varit sjukfrånvarande med bibehållen anställning o. d. under lägst 2 veckor/år och kan därför hänföras till partiellt förvärvsarbete.

2. De inledningsvis som *partiellt förvärvsarbete* rubricerade ca 1 880 000 personerna borde strängt taget utökas med de nyssnämnda ca 460 000 personerna. Bortses emellertid därifrån kan bland de partiellt förvärvsarbete urkiljas följande delgrupper med hänsyn till huvudorsak till det partiella förvärvsarbetet:

- a) studerande:
ca 450 000 personer
- b) sjuka (ej med anställning e. d.):
ca 170 000 personer
- c) »öppet» arbetslösa:
ca 180 000 personer
- d) »dolt» arbetslösa:
ca 200 000 personer
- e) värnpliktstjänstgörande (ej stud.):
ca 80 000 personer
- f) i hushållsarbete, barntillsyn, övrigt:
ca 800 000 personer

Dessutom bör framhållas att framför allt sjuklighet och arbetslöshet reducerat förvärvsarbetstiden för personer, som även utan dessa frånvaroorsaker ej skulle stått »till arbetsmarknadens förfogande» under hela året. Sjuklighet (med bibehållen anställning o. d.) har således reducerat förvärvsarbetstiden för ca 400 000 partiellt arbetande och arbetslöshet (öppen och dold) för ca 270 000 partiellt arbetande utöver de nyss redovisade personerna.

3. Bland de *icke-alls förvärvsarbete* ca 1 590 000 personerna i åldern 14–74 år kan urskiljas dessa delgrupper med hänsyn till huvudorsak till det obefintliga förvärvsarbetet:

- a) studerande:
ca 230 000 personer
- b) pensionerade över 66 års ålder:
ca 360 000 personer
- c) pensionerade under 67 års ålder:
ca 180 000 personer
- d) »öppet» arbetslösa:

- ca 40 000 personer
- e) »dolt» arbetslösa:
ca 300 000 personer
- f) i hushållsarbete, barntillsyn, övrigt:
ca 480 000 personer

Det framgår av dessa sammanställningar att restgrupperna i »hushållsarbete, barntillsyn, övrigt» bland de partiellt och icke-alls förvärvsarbete är synnerligen omfattande. Kvinnorna dominerar däri – männens andel av de partiellt förvärvsarbete restgrupp utgör dock ca 1/4 och av de icke-alls förvärvsarbete mellan 1/10 och 1/5. Utan betydligt mer ingående undersökningar än de här utförda syns det inte möjligt att klargöra sammansättningen av dessa restgrupper på ett meningsfullt sätt.

3.9 Orsaker till bortfall av förvärvsarbete: arbetslöshet

De tillägsfrågor, som ingick i den s. k. februariundersökningen 1967 och avsåg förhållandena under året 1966, gällde även huruvida personerna i urvalet sökt arbete någon gång och hur lång tid de varit arbetssökande. Enligt svaren på dessa frågor uppgick antalet arbetssökande under året 1966 – eller antalet arbetslösa, om man följer de definitioner som används i arbetskraftsundersökningarna – till ca 376 000 personer. Ställda i relation till hela arbetskraften var således 8,6 procent arbetslösa någon gång under året. Enligt de arbetskraftsundersökningar, vilka utfördes under 1966, var i genomsnitt ca 61 000 personer arbetslösa under de mätveckor dessa undersökningar avsåg och hade arbetslösheten för nämnda arbetslösa varat i medeltal 7,3 veckor.

De arbetslösa personerna under 1966 bestod av ca 221 000 män och 155 000 kvinnor, varav ca 87 000 resp. 23 000 uppgav sig vara medlemmar i erkända arbetslöshetskassor. Medianen för arbetslöshetens längd var ca 7½ veckor för såväl män som kvinnor och var ungefär densamma för såväl medlemmar som icke-medlemmar

Tabell 3:32. Personer som varit arbetslösa (= arbetssökande) någon gång under 1966 med fördelning på kön och ålder.

Ålder	Män		Kvinnor		Män + kvinnor	
	1000-tal pers.	i % av arb.kraften	1000-tal pers.	i % av arb. kraften	1000-tal pers.	i % av arb. kraften
14—19 år	32	12	23	11	55	11
20—24 »	34	11	28	11	62	11
25—34 »	47	10	32	11	79	10
35—44 »	26	6	30	9	57	7
45—54 »	40	8	28	8	68	8
55—66 »	38	8	13	5	50	7
67—74 »	4	5	1	4	5	5
Totalt	221	8	155	9	376	9

i arbetslöshetskassor. Hur arbetslösheten var fördelad efter kön och ålder framgår av tabell 3:32.

Den högsta arbetslösheten gällde som synes för både männen och kvinnorna i åldrarna under 35 år. I de högre åldrarna är det vanskligt att tolka arbetslöshetsciffrorna eftersom många personer här enligt olika undersökningar¹ lämnar arbetskraften efter att ha sökt arbete utan framgång under en längre tid. Särskilt gäller detta kvinnorna. Ur denna synpunkt måste de här redovisade arbetslöshetsciffrorna betraktas såsom minimisiffror.

I tabell 3:33 har de ca 376 000 arbetslösa personerna fördelats med hänsyn till arbetslöshetens art.

Arbetslösheten har som framgår av tabellen lett till att den helårsarbetande gruppen av de förvärvsarbetande blivit reducerad med ca 180 000 personer eller 8 procent och den delårsarbetande gruppen utökats med ca 17 procent. Dessutom har för ca 6 procent av de delårsarbetande den faktiska förvärvsarbetstiden reducerats på grund av arbetslösheten. Inkomsten från

förvärvsarbete minskade för de av arbetslöshet drabbade personerna med i genomsnitt ca 14 procent när det gäller personer som utan arbetslöshet skulle varit helårsarbetande och med i genomsnitt drygt 20 procent när det gäller övriga förvärvsarbetande. En viss del, i genomsnitt ca en fjärdedel, av dessa bortfallna arbetsinkomster kan beräknas ha blivit kompenserade av ersättning från arbetslöshetskassor.

Som tidigare nämnts bör de här anförda uppgifterna om arbetslöshetens omfattning betraktas såsom minimiskattningar, beroende bl. a. på att arbetslöshetsdefinitionen innebär att personerna skall ha varit arbetsökande och att personer som förgäves sökt arbete viss tid ofta upphör att vara arbetsökande. Utöver de ca 376 000 någon gång under 1966 arbetslösa personerna vilka hitills berörts, förekommer således även en *dold arbetslöshet*. På grundval av svaren på tilläggsfrågorna i den s. k. februariundersökningen 1967 kan man skatta åtminstone en

¹ Se t. ex. AMS Meddelande från utredningsbyrån 1969: 30 Bruttoförändringar för de arbetslösa 1967—1968, sid. 7.

Tabell 3:33. De arbetslösa efter arbetslöshetens art.

	Män		Kvinnor		Män + kv.
a) inte alls förvärvsarbetande under 1966	ca	9.000	ca	29.000	ca 37.000
b) helårsarbetande men utan arbete »någon vecka»	»	46.000	»	20.000	» 66.000
c) skulle varit helårsarbetande utan arbetslöshet	»	118.000	»	62.000	» 180.000
d) skulle varit delårsarbetande även utan arbetslöshet	»	48.000	»	44.000	» 92.000
Totalt	ca	221.000	ca	155.000	ca 376.000

del av den dolda arbetslösheten. Sålunda uppgav

a) ca 102 000 under 1966 deltidsarbetande personer att de arbetade deltid huvudsakligen på grund av bristande tillgång på heltidsarbete,

b) ca 202 000 ej förvärvsarbetande personer att de inte kunnat förvärvsarbete huvudsakligen på grund av svårigheter att ordna barntillsyn,

c) ca 113 000 delårsarbetande personer att de arbetat delår huvudsakligen på grund av svårigheter att ordna barntillsyn,

d) ca 30 000 ej förvärvsarbetande personer att de ej kunnat finna något heltids- eller deltidsarbete.

Vid de gängse arbetskraftsundersökningarna, avseende förhållandena under en vecka, har frågorna vid b, c och d ej ställts. När det gäller a) har frågats om de deltidsarbetande arbetar deltid »av arbetsmarknads-skäl», varvid hösten 1966 ca 46 000 personer tillhörde denna kategori. I arbetskraftsundersökningarna ingår vidare en fråga, något påminnande om d) ovan, nämligen om ej förvärvsarbetande personer »skulle ha sökt arbete om de ansett sig kunna få lämpligt arbete på bostadsorten». Hösten 1966 tillhörde ca 147 000 personer denna grupp av s. k. latent arbetslösa, vilket avsevärt överstiger de ca 30 000 som ovan framkommit avseende hela året 1966.

Utgår man för gruppen d) från nämnda 147 000 i stället för den lägre siffran, som förutsätter ett aktivt arbetssökande, konstateras att den *totala dolda arbetslösheten* (inkl. »partiellt») året 1966 utgjorde åtminstone $102\,000 + 202\,000 + 113\,000 + 147\,000 = 564\,000$ personer. Tas hänsyn till att den utnyttjade siffran för latent arbetslöshet avser enbart en vecka under 1966¹ kan man skatta omfattningen av den totala dolda arbetslösheten till mellan 600 000 och 700 000 personer, varav knappt hälften hade något förvärvsarbete under året medan drygt hälften helt saknade förvärvsarbete. *Medan den »öppna» arbetslösheten som ovan nämnts berörde ca 376 000 personer eller ca 8,6 procent av arbetskraften motsvarade summan av öppen*

och dold arbetslöshet grovt räknat 1 miljon personer eller drygt 20 procent av arbetskraften.

Dessa i runt tal 1 miljon personer är således arbetslösa i den meningen att de under 1966 varit utan förvärvsarbete eller haft partiellt förvärvsarbete men skulle förvärvsarbetat (ytterligare) om inte olika omständigheter – främst bristande tillgång på arbetstillfällen och/eller anordningar för barntillsyn – lagt hinder i vägen. Skillnaden mellan öppen och dold arbetslöshet ligger huvudsakligen däri att öppet arbetslösa personer aktivt sökt arbete medan de dolt arbetslösa personerna av olika skäl ej gjort detta. För vissa grupper av dolt arbetslösa, främst de deltidsarbetande som önskat heltidsarbete, torde dock ett aktivt sökande efter heltidsarbete ha ägt rum i vissa fall.

Huvuddelen av de dolt arbetslösa utgörs av kvinnor. För männen utgör den här framkomna dolda arbetslösheten drygt 20 000 personer eller ca 10 procent av den öppna arbetslösheten. Den består till ungefär lika delar av deltidsarbetande med önskan om heltidsarbete och av personer som skulle sökt arbete om de ansett att möjligheter existerat att få lämpligt arbete på orten. För kvinnorna utgör den här framkomna dolda arbetslösheten grovt räknat ca 600 000 personer och 400 procent av den öppna arbetslösheten. Ungefär hälften av den dolda arbetslösheten hos kvinnorna består av personer, som inte kunnat förvärvsarbete eller minskat sitt förvärvsarbete till följd av svårigheter att ordna barntillsyn. Omkring en femtedel består av deltidsarbetande, som önskat heltidsarbete. Mellan en fjärdedel och en tredjedel är kvinnor, som skulle sökt arbete om de an-

¹ Enligt Information i prognosfrågor 1968: 4 sid. 133 var ca 7 000 av de latent arbetssökande studerande. Bortses från denna delgrupp var ca 1/3 av de latent arbetssökande hösten 1966 även latent arbetssökande hösten 1967 medan nära 1/2 övergått till de övriga i befolkningen utanför arbetskraften och resten övergått till arbetskraften under det mellanliggande året. Siffran för latent arbetslösa personer med eller utan något förvärvsarbete under hela 1966 syns med hänsyn till dessa informationer kunna uppskattas till mer än 200 000.

sett att möjligheter förekommit att få lämpligt arbete på orten. Man kan vidare beräkna att av de dolt arbetslösa kvinnorna en dryg fjärdedel faktiskt förvärvsarbetat minst 500 timmar, en knapp fjärdedel faktiskt förvärvsarbetat 1-499 timmar och omkring hälften inte förvärvsarbetat alls under året 1966.

Medan det är möjligt att ungefärligt beräkna det arbetstids- och inkomstbortfall, som den öppna arbetslösheten föranlett (se ovan), kan motsvarande inte göras när det gäller den dolda arbetslösheten. Detta sammanhänger främst med att man inte vet hur lång tid av året 1966, som de dolt arbetslösa personerna varit ofrivilligt utan arbete. Vidare är en stor del av den dolda arbetslösheten knuten till svårigheterna att ordna barntillsyn och det är omöjligt att mera exakt bedöma effekten av ett undanröjande av dessa svårigheter.

4.1 Definitioner och avgränsningar

Av de totalt nära 4,2 miljoner personer, vilka enligt kap. 3 förvärvsarbetade minst en vecka under året 1966, var ca 3 650 000 eller ca 88 procent "anställda". I dessa antal ingår ej ett intervjubortfall om ca 5 procent. Med "anställning" avses *avlönat arbete åt annan*. I de fall en person varit sysselsatt som s. k. medhjälpare familjemedlem (i regel hustrur eller vuxna barn i företagarrushåll) har någon anställning inte ansetts föreligga. Därigenom har drygt 110 000 personer eller ca 3 procent av samtliga sysselsatta definitionsmässigt undantagits från gruppen anställda.

Huruvida en förvärvsarbetande person förts till anställd-gruppen beror primärt på personens eget svar på frågan om yrkeställning (dvs. företagare-anställd-medhjälpare familjemedlem) vid den intervju, som företogs i samband med den s. k. februariundersökningen 1967. När person under 1966 haft förvärvsarbete i mer än en yrkeställning har den i tid räknat huvudsakliga yrkeställningen fått gälla. För den helårs- och heltidssysselsatta delen av de anställda har undersökts i vilken utsträckning de anställda förutom löneinkomster även haft inkomster av jordbruksfastighet och/eller rörelse. Därvid framgick att ca 5 procent av samtliga helårs- och heltidsanställda också hade företagarinkomst, varav

i omkring en tredjedel av fallen företagarinkomsten emellertid understeg 15 procent av den totala förvärvsinkomsten från anställning och företag. Begreppet "anställd" får sålunda anses vara synnerligen entydigt och gruppen "anställda" får anses vara en relativt väl avgränsad grupp av samtliga förvärvsarbetande. I syfte att öka entydigheten har i de följande kapitlen från anställd-gruppen *undantagits sådana anställda, vilkas inkomster från jordbruksfastighet och/eller rörelse överstigit 15 procent av den totala förvärvsinkomsten*. Detta undantagande innebär räknat på de helårs- och heltidsanställda, att drygt 60 000 personer eller knappt 4 procent ej medtagits i huvuddelen av gjorda bearbetningar av de anställdas inkomstfördelning.

Inom gruppen anställda varierar års- och veckoarbetstiderna väsentligt. Man kan i detta sammanhang urskilja fyra olika kategorier av anställda, nämligen

- helårs- och heltidsanställda
- helårs- och deltidanställda
- delårs- och heltidsanställda
- delårs- och deltidanställda.

Med *helårsarbete* avses arbete under lägst 50 veckor under året, inräknat semester men ej arbetslöshet o. d., med *heltidsarbete* avses en veckoarbetstid av genomsnittligt minst 35 timmar under de fullgjorda arbetsveckorna.

De under året 1966 ca 3 650 000 anställ-

Tabell 4: 1. De anställda under året 1966 fördelade efter helårs- och delårs- samt heltids- och deltidsysselsättning.

Kategori	Antal personer (1 000-tal)			Därav antal pers. (1 000-t.) med lägst 500 arb.tim./år		
	män	kvinnor	totalt	män	kvinnor	totalt
helårs- och heltidsanst.	1 510	557	2 067	1 510	557	2 067
helårs- och deltidsanst.	36	250	286	23	208	231
delårs- och heltidsanst.	475	394	869	372	231	603
delårs- och deltidsanst.	40	276	316	12	99	111
uppg. saknas	71	38	109	(71)	(38)	(109)
Totalt	2 132	1 515	3 647	1 988	1 133	3 121
därav med 1—499 arb.tim.	144	382	526	—	—	—

da personerna fördelade sig på nämnda fyra sysselsättningskategorier såsom framgår av tabell 4: 1.

Av de under året anställda hade som synes drygt 70 procent av männen och ca 37 procent av kvinnorna helårs- och heltidsanställning. Bland de ej helårs- och heltidsanställda dominerade för männen delårs- och heltidsanställningar medan för kvinnorna grupperna med deltidsanställningar var avsevärt större. Undantas anställda med mindre än 500 arbetstimmar/år — här dominerar bland männen studerande och bland kvinnorna de gifta med minderåriga barn jämte studerande — reduceras i synnerhet de delårsarbetandes antal kraftigt, nämligen med ca 1/3. Det kan tilläggas att i tabell 4: 1 ingår även anställda, vilka har företagarinkomster överstigande 15 procent av den totala förvärvsinkomsten.

När i de efterföljande delarna av förevarande kapitel de anställdas inkomstfördelning närmare studeras har delgruppen helårs- och heltidsanställda ägnats särskilt stort intresse. Anledningen är att denna delgrupp utgör en i sysselsättningshänseende tämligen homogen grupp bl. a. i det avseendet att deras förvärvsarbete i större utsträckning än för övriga delgrupper kan antas syfta till att ge huvuddelen av inkomstunderlaget för försörjningen av dem själva jämte ev. anhöriga. För att öka homogeniteten inom delgruppen helårs- och heltidsanställda har dessutom i vissa sam-

manhang denna grupp reducerats med de personer, vilka varit sjuka minst 14 dagar (dvs. uppburit sjukpenning under minst 11 dagar) under året. Därigenom har gruppen minskats med ca 415 000 personer eller ca 20 procent.

De återstående bland de helårs- och heltidsanställda utgörs i dessa sammanhang således av personer, som haft anställning under lägst 50 veckor med i genomsnitt lägst 35 timmars veckoarbetstid och varit arbetslösa mindre än två veckor och sjuka mindre än två veckor under året samt dessutom haft lägst 85 procent av den totala förvärvsinkomsten från anställning. Totalt utgör denna grupp anställda, vilken i förklarad form fortsättningsvis rubriceras som "friska och ej arbetslösa fulltidsanställda", 1 595 000 personer eller något mindre än hälften av samtliga under år 1966 anställda.

I flertalet av de redovisningar, som i det följande presenteras av de anställdas inkomstfördelning, har låginkomstutredningen utnyttjat taxeringsmyndigheternas noteringar om *inkomst av tjänst* eller — i de fall sådana noteringar saknats — beloppet för inkomst av tjänst enligt intervjuvaren vid den s. k. februariundersökningen 1967. Därvid har några avdrag för intäkternas förvärvande ej gjorts (se dock härom kap. 2 sid. 47). I lönebeloppen ingår således alla arbetsersättningar, inkl. semesterlön- och ersättning, helgdagslön, övertids- och skifttillägg samt värdet av naturaförmåner. Vidare ingår inkomster av extraarbete ("extra-

knäck").¹

Det följande kapitlet har disponerats sålunda:

a. I avsnitt 4.2 redovisas fördelningen av samtliga anställdas årliga *totalinkomster*, varmed förstås summan av beskattningsbara inkomster (av tjänst, företag, pension, kapital m.m. utan avdrag för underskott i förvärvskälla eller allmänna avdrag) och icke-beskattningsbara inkomster (av sjukförsäkring, arbetslöshetsförsäkring, socialhjälp, barnbidrag m.m.). Redovisningarna upptar delgrupperna helårs- och heltids-, helårs- och delårs-, delårs- och heltids- samt delårs- och deltidsanställda, varvid dock personer med kortare faktisk arbetstid än 500 tim/år ej är medtagna. Uppdelning görs mellan män och kvinnor och i några grova åldersgrupper.

b. I avsnittet 4.3 redovisas för samma delgrupper av anställda som nyss beskrivits fördelningen av de anställdas *arbetsförtjänst per arbetad timme*. Därvid har med arbetsförtjänst avsetts enbart inkomst av tjänst och har vid arbetstimmarnas beräkning frändragits sjukdagar och arbetslöshetsperioder. Även arbetslöshetens samband med timförtjänstnivån behandlas i detta sammanhang.

c. I avsnitten 4.4.1—4.4.9 redovisas fördelningen av *löneinkomster under hela år 1966* för enbart den friska och ej arbetslösa fulltidsarbetande delgruppen av de anställda. Därvid sker även uppdelningar av löntagarna efter kön, civilstånd, ålder, utbildning, region, näringsgren m.m. Med hänsyn till det stora antalet uppdelningar har dessa avsnitt kommit att uppta huvuddelen av kapitlet.

4.2 Fördelningen av de anställda efter deras årliga totalinkomster

4.2.1 Jämförelse av de anställdas fördelning efter totalinkomst och efter sammanräknad inkomst

Huvudskälet till att man i det förevarande avsnittet om löntagarnas inkomstfördelning valt att utgå från deras totala inkomster

(och ej enbart löneinkomster) är att det därigenom blir möjligt att även något belysa konsekvenserna på inkomsterna av de icke-skattepliktiga utbetalningarna från försäkrings- och arbetslöshetskassor vid löntagares sjukdom resp. arbetslöshet. Vid indelningen av de anställda efter helårs- och delårsarbetande kan vidare de drygt 400 000 personerna, vilka haft helårsanställning men varit sjuklediga minst 14 dagar, föras till de helårs- i stället för delårsarbetande. I och med att totalinkomstbegreppet används kommer emellertid *dels* alla andra skattepliktiga inkomster än inkomst av tjänst, *dels* alla andra icke-skattepliktiga inkomster än sjuk- och arbetslöshetsersättningar att läggas till inkomsten. Bl. a. kommer därigenom också kapitalinkomster, socialhjälp, familjebostadsbidrag, barnbidrag och inkomster av uthyrda rum att finnas med i totalinkomsten. Utbetalningarna från försäkrings- och arbetslöshetskassor dominerar dock totalt sett över dessa andra inkomster.

Hur inkomstfördelningen bland de anställda påverkas av att icke-skattepliktiga inkomster tillkommer framgår av tabell 4: 2, där samtliga anställda med lägst 500 timmar i årlig faktisk förvärvsarbetstid fördelats på inkomstklasser efter sammanräknade inkomster (= summan av samtliga skattepliktiga inkomster) och totala inkomster.

Som synes innebär tillskotten av de icke-skattepliktiga inkomsterna, där såsom nämnts sjuk- och arbetslöshetsersättningarna dominerar, förhållandevis måttliga konsekvenser i de anställdas inkomstfördelning. Såväl i absoluta som i relativa tal inträffar

¹ I detta kapitel sker inte någon speciell redovisning av fördelning av »extraknäck» med hänsyn till kön, ålder, civilstånd, näringsgren, yrke m. m. En färsk specialundersökning om »Offentliga tjänstemäns bisysslor» har redovisats i ett offentligt betänkande med denna rubrik (SOU 1969: 6), avgivet av Bisyssleutredningen. I detta betänkande presenteras bl. a. statistiska data över bisysslor i skilda löneklasser och en jämförande statistisk studie över bisysslor hos tjänstemän inom den enskilda industrin. På såväl den statliga som den privata sektorn visar det sig att omfattningen av bisysslor är påtagligt större i högre lönelägen än i lägre och påtagligt större bland grupper med akademisk utbildning än bland grupper utan sådan utbildning.

Tabell 4: 2. Samtliga anställda med lägst 500 arbetstimmar/år fördelade efter dels sammanräknad inkomst dels totalinkomst.

Inkomst kr	Antal pers. (1 000-tal) med vidstående			Andel (%) pers. med vidstående		
	samman- räknad inkomst	total inkomst	skillnad	samman- räknad inkomst	total inkomst	skillnad
1— 5 000	211,2	117,5	— 93,7	7,0	3,9	—3,1
5 000—10 000	455,1	437,1	— 18,0	15,0	14,4	—0,6
10 000—15 000	489,7	510,8	+ 21,1	16,2	16,9	+0,7
15 000—20 000	614,9	628,2	+ 13,3	20,3	20,7	+0,4
20 000—25 000	571,0	590,2	+ 19,2	18,8	19,5	+0,7
25 000—30 000	298,8	339,4	+ 40,6	9,9	11,2	+1,3
30 000—40 000	241,7	249,4	+ 7,7	8,0	8,2	+0,2
40 000—60 000	103,7	111,1	+ 7,4	3,4	3,7	+0,3
60 000—	44,6	47,7	+ 2,1	1,5	1,5	—
Summa	3 030,4	3 030,4	—	100	100	—
därav under						
10 000 kr	666,3	554,6	—111,7	22,0	18,3	—3,7
15 000 »	1 156,0	1 065,4	— 90,6	38,2	35,1	—3,1
20 000 »	1 770,9	1 693,6	— 77,3	58,5	55,8	—2,7

de största förändringarna i de bägge inkomstklasserna 1—5 000 kr och 25 000—30 000 kr, medan i övriga inkomstklasser förändringarna är betydligt mindre. Totalinkomstfördelningen är emellertid något mindre ojämn än den sammanräknade inkomstfördelningen. Detta framkommer förutom av tabell 4: 2 även av tabellen 4: 3 över beloppen för undre kvartiler, medianer och övre kvartiler enligt de bägge fördelningarna.

Inkomstspridningen för de anställda blir således något reducerad om totalinkomster i stället för sammanräknade inkomster studeras, vilket återspeglar hur de icke-skattepliktiga inkomstslagen väger tyngst i de lägre inkomstlägena. Detta utgör dock i sin tur till väsentlig del en reflex av det förhållandet att arbetslösheten och sjuklig-

heten är proportionsvis märkbart större för anställda i lägre lönelägen än för anställda i högre lönelägen — se vidare därom i avsnittet 4.3.4 och i kap. 7.

Uppdelas löntagarna i de bägge huvudgrupperna helårs- och heltidsanställda och partiellt anställda (delår och/eller deltid, dock lägst 500 arbetstimmar/år), vilka året 1966 svarade för 2 007 000 resp. 1 024 000 personer, finner man i konsekvens med vad som nyss konstaterats att de icke-skattepliktiga inkomsterna väger avsevärt tyngre bland de partiellt anställda än bland de helårs- och heltidsanställda. Om man bygger ut den senast presenterade tabellen över beloppen för undre kvartiler, medianer och övre kvartiler genom att dela upp de anställda i de här nämnda huvudgrupperna framträder detta klart — se tabell 4: 4.

Tabell 4: 3. Undre kvartil, median och övre kvartil för sammanräknad inkomst och total inkomst; samtliga anställda med förvärvsarbete om lägst 500 tim/år.

	Enligt fördelningen för		
	sammanräknad inkomst	total inkomst	skillnad
Undre kvartil	10 930 kr	11 980 kr	+ 1 050 kr
Median	17 910 »	18 580 »	+ 670 »
Övre kvartil	24 420 »	24 900 »	+ 480 »
Övre kvartil — undre kvartil	13 490 kr	12 920 kr	— 570 kr

Tabell 4: 4. Belopp för median samt undre och övre kvartiler enligt fördelning av sammanräknad inkomst och av total inkomst; med uppdelning på helårs- och heltidsanställda och partiellt anställda.

	Enligt fördelningen för		
	sammanräknad inkomst	total inkomst	skillnad
<i>Helårs- och heltidsanställda</i> (2 007 000 personer)			
Undre kvartil	15 930	16 460	+ 530
Median	21 110	21 640	+ 330
Övre kvartil	27 120	27 670	+ 550
Övre kvartil — undre kvartil	11 190	11 210	+ 20
<i>Partiellt anställda</i> (1 024 000 personer)			
Undre kvartil	6 040	7 210	+ 1 170
Median	9 710	11 250	+ 1 540
Övre kvartil	15 900	17 120	+ 1 220
Övre kvartil — undre kvartil	9 860	9 910	+ 50

I den helårs- och heltidsanställda gruppen ingår drygt 400 000 löntagare, vilka varit sjukfrånvarande med bibehållen anställning minst 14 dagar under året. Den dominerande delen av skillnaden mellan totalinkomst och sammanräknad inkomst kan här beräknas bestå av sjukpenningutbetalningar till dessa sjukfrånvarande personer (jfr. kap. 7). Av de partiellt anställda har ca 250 000 personer varit sjukfrånvarande minst 14 dagar, vilket innebär en proportionsvis något större utbetalning av sjukpenning till denna grupp. Därutöver har huvuddelen av utbetalningarna från arbetslöshetskassor gått till den partiellt anställda löntagargruppen, vilka dessutom fått relativt stora tillskott av icke-skattepliktiga inkomster från barnbidrag, familjebostadsbidrag och socialhjälp. När det speciellt gäller barnbidragen bör nämnas att de vid beräkandet av totalinkomsten normalt förts på barnens mödrar, vilket inneburit att medan blott 6 à 7 procent av totalantalet helårs- och heltidsanställda har barnbidrag inräknade i sina totalinkomster blir motsvarande andel bland de partiellt anställda ca 25 procent. Omkring en tredjedel av skillnaden mellan helårs- och heltidsanställdas och partiellt anställdas icke-skattepliktiga inkomster (dvs. räknat efter medianbeloppen 530 resp. 1.540 kr) kan hänföras till enbart denna

skillnad i andelen barnbidragsmottagare.

Det framgår av tabell 4: 4 tydligt att inkomstspridningen bland de anställda knappast minskas alls genom tillskotten från icke-skattepliktiga inkomster för såvitt man studerar de helårs- och heltidsanställda och de partiellt anställda var för sig. Anledningen är framför allt att sjukpenningbeloppen liksom arbetslöshetsersättningarna är relaterade till storleken av löneinkomsten och att barnbidragen är konstanta i de olika inkomstlägena. Dessa förhållanden kompenseras tydligen mycket måttligt av att socialhjälp, familjebostadsbidrag o.d. på grund av inkomst- eller behovsprövning väger tyngst i de lägre inkomstklasserna.

Efter denna genomgång av hur totalinkomsten och sammanräknade (skattepliktiga) inkomster förhåller sig till varandra skall redovisas hur de anställda är fördelade med hänsyn till enbart totalinkomst. Redovisningen sker här *dels* med hänsyn till olika kombinationer av helårs- och delårs- samt heltids- och deltidsanställning, *dels* för män samt gifta och icke-gifta kvinnor, *dels* efter en grov åldersindelning: 14—19 år, 20—66 år och 67—74 år. Vid åtskillnaden mellan helårs- och delårsanställning följs härvid principen att sjukfrånvaro under bibehållen anställning likställs med faktiskt arbetad tid, vilket bl. a. inneburit att

Tabell 4: 5. Fördelning av de anställda efter total inkomst samt med uppdelning av de anställda efter kön och helårs- och heltids-/partiellt anställda.

Total inkomst kr	Helårs- och heltidsanställda		Partiellt anställda	
	män	kvinnor	män	kvinnor
1 000-tal pers. relativ fördelning proc.,	1 454,3	552,2	448,5	575,3
1— 5 000	0,3	1,7	5,3	13,8
5 000—10 000	2,3	10,5	21,9	43,1
10 000—15 000	6,6	29,2	22,3	26,4
15 000—20 000	19,2	34,8	21,9	10,2
20 000—25 000	29,7	13,6	14,8	3,0
25 000—30 000	18,6	6,3	5,7	1,7
30 000—40 000	14,2	2,3	4,8	1,4
40 000—60 000	6,4	1,4	1,8	0,3
60 000 och mer	2,6	0,3	1,5	0,1
Totalt	100	100	100	100
medianbelopp kr	23 640	16 240	15 110	9 200

drygt 400 000 helårs- och heltidsanställda med en sjukfrånvaro av lägst 14 dagar under året ej förts till de partiellt sysselsatta.

4.2.2 Fördelning av de anställda i olika kön och åldersgrupper efter totalinkomst

Av de ca 3 030 000 anställda med åtminstone 500 faktiskt utförda förvärvsarbetstimmar under året 1966 bestod 1 903 000 av män och 1 127 000 av kvinnor. En fördelning av dessa män och kvinnor efter totalinkomstens storlek har skett i tabell 4: 5, varvid inom vardera könet en uppdelning även gjorts mellan helårs- och heltidsanställda (inkl. sjukfrånvarande minst två veckor) och partiellt anställda (delår och/eller deltid, dock lägst 500 arbetstimmar).

Den totala inkomsten understeg året 1966 15 000 kr för drygt 9 procent av de helårs- och heltidsanställda männen och för drygt 41 procent av de helårs- och heltidsanställda kvinnorna. Motsvarande andelar för partiellt anställda var ca 50 procent i fråga om männen och ca 83 procent i fråga om kvinnorna. Medianbeloppet för totalinkomsten låg bland de partiellt anställda männen ca 37 procent under motsvarande belopp bland helårs- och heltidsanställda; för kvinnorna var skillnaden drygt 43 procent. Kvinnornas medianbelopp för total inkomst var bland helårs- och heltidsanställda ca 31 pro-

cent lägre än männens och bland partiellt anställda ca 39 procent under. Det är således uppenbart att de anställda kvinnornas totalinkomster avsevärt understiger männens — och särskilt stor är skillnaden för de partiellt anställda.

Av de sammanlagt ca 3 030 000 anställda med lägst 500 förvärvsarbetstimmar hade året 1966 omkring 1 065 000 eller 35 procent lägre total inkomst än 15 000 kr och ca 406 000 eller 13 1/2 procent högre än 30 000 kr. Hur dessa anställda i lägre och högre inkomstlägen fördelas efter kön och efter sysselsättningstyp framgår av tabell 4: 6.

Av samtliga anställda med lägre total inkomst än 15 000 kr utgjorde således 45 procent partiellt anställda kvinnor. Och av samtliga anställda med högre total inkomst än 30 000 kr var ca 83 procent helårs- och heltidsanställda män.

De nyss redovisade uppgifterna gäller anställda oavsett ålder. Delas de in i åldersgrupperna 14—19, 20—66 och 67—74 år finner man i den yngsta gruppen ca 251 000 (8 procent), i mellangruppen 2 743 000 (91 procent) och i den äldsta gruppen ca 37 000 (1 procent). Det partiella förvärvsarbetet dominerade klart inom bägge könen inom den äldsta åldersgruppen; mindre än 1/3 var här helårs- och heltidsanställda. I den yngsta åldersgrup-

Tabell 4:6. Antal helårs- och heltidsanställda och partiellt anställda personer (med förvärvsarbete under lägst 500 tim/år) med total inkomst av högst 15 000 kr, 15 000—30 000 kr och lägst 30 000 kr.

	Total inkomst, kr		
	—15 000	15 000— 30 000	30 000—
<i>Män:</i>			
helårs- och heltidsanställda	135 000	982 000	338 000
partiellt anställda	223 000	189 000	37 000
<i>Kvinnor:</i>			
helårs- och heltidsanst.	228 000	302 000	22 000
partiellt anställda	479 000	86 000	10 000

pen var andelen helårs- och heltidsarbetande ca 50 procent för såväl män som kvinnor medan bland 20—66-åringarna de svarade för ca 77 procent för männen och ca 49 för kvinnorna.

Räknat efter total inkomst var året 1966 proportionen anställda med lägre inkomster störst bland 14—19-åringarna och lägst bland 67—74-åringarna. Andelen med lägre totalinkomster än 15 000 kr var i olika köns- och åldersgrupper såsom redovisas i tabell 4: 7.

De anställda i åldersgruppen 14—19 år svarade för drygt 8 procent av samtliga anställda men för ca 26 procent av samtliga anställda med lägre total inkomst än 15 000 kr och för noll procent av de anställda med högre total inkomst än 30 000 kr.

En kompletterande men likartad bild fås av medianinkomsterna i de olika köns- och åldersgrupperna, vilka redovisas i tabell 4: 8.

Att den äldsta åldersgruppen har de högsta medianinkomsterna sammanhänger

uteslutande med att den totala inkomsten här inkluderar även pensioner. I övrigt iaktas att inkomstskillnaderna mellan manliga och kvinnliga anställda ökar med åldern: för helårs- och heltidsanställda var kvinnornas medianinkomst ca 17 procent lägre än männens i den yngsta åldersgruppen mot ca 26 procent i åldersgruppen 20—66 år — för partiellt anställda var motsvarande skillnad 21 resp. 43 procent.

4.2.3 Fördelning av de anställda i helårs-/delårs- och heltids-/deltidsanställning efter total inkomst

För de anställda i åldersgruppen 20—66 år har en ytterligare uppdelning skett i undergrupperna

helårs- och heltidsanställda
helårs- och deltidsanställda
delårs- och heltidsanställda samt
delårs- och deltidsanställda

Tabell 4:7. Andel anställda med lägre total inkomst än 15 000 kr efter sysselsättningsgrad, kön och ålder.

Ålder	Procentuell andel med lägre total inkomst än 15 000 kr			
	helårs- och heltidsanställda		partiellt anställda	
	män	kvinnor	män	kvinnor
14—19 år	79,2	93,6	97,6	97,2
20—66 »	5,9	35,2	41,1	81,8
67—74 »	5,9	..	35,7	..
14—74 år	9,2	41,4	49,5	83,3

Tabell 4:8. Medianbeloppen för total inkomst för anställda i olika sysselsättnings-, köns- och åldersgrupper.

Ålder	Medianbelopp (kr) för total inkomst			
	helårs- och heltidsanställda		partiellt anställda	
	män	kvinnor	män	kvinnor
14—19 år	11 830	9 790	8 290	6 520
20—66 »	23 990	17 840	16 770	9 560
67—74 »	26 130	..	17 520	..
14—74 år	23 640	16 240	15 110	9 200

i syfte att belysa olikheterna i totalinkomsternas fördelning mellan dessa grupper. Såsom framgår av tabell 4: 1 ovan är antalet män i de andra och fjärde delgrupperna (med deltidsarbete) synnerligen begränsat — i åldern 20—66 år fanns här blott ca 19 000 män. Även antalet icke-gifta kvinnor med deltidsarbete är i åldern 20—66 år obetydligt — drygt 40 000 — varför i det följande avsnittet deltidsarbetet endast redovisas för de gifta kvinnliga anställda. Det bör vidare nämnas att i den här aktuella åldersgruppen återfinns ca 104 000 anställda, för vilka uppgifterna om arbetstid är

så ofullständiga att de fått utgå ur den följande redovisningen. I de föregående avsnitten har dessa dock redovisats såsom partiellt anställda.

Hur totalinkomsterna inom de skilda undergrupperna fördelades år 1966 framgår av tabell 4: 9, där dessutom medianbeloppen inom resp. grupp framgår.

Bland de *helårs- och heltidsanställda* hade år 1966 för männen ca 6 procent och för kvinnorna (oavsett civilstånd) ca 35 procent lägre total inkomst än 15 000 kr. I förhållande till männens medianinkomst ligger de gifta kvinnornas medianinkomst ca 28 pro-

Tabell 4: 9. Anställda 20—66 år med helårs-, delårs-, heltids- och deltidsarbete fördelade efter storleken av total inkomst.

Total inkomst kr	Heltidsanställda med						Deltidsanställda	
	helårsanställning			delårsanställning			med helårs- anst.	delårs- anst.
	män	icke-g. kv.	gifta kv.	män	icke-g. kv.	gifta kv.		
1 000-tal pers.	1 377,7	237,7	254,5	272,0	78,4	98,9	175,6	82,5
relativ fördeln. procent								
1— 5 000	0,2	2,0	0,8	4,0	10,9	12,0	10,4	19,7
5 000—10 000	1,0	6,6	5,5	18,1	31,0	44,0	46,5	54,3
10 000—15 000	4,7	31,0	24,8	23,3	37,6	28,9	27,5	18,9
15 000—20 000	19,3	35,1	41,2	26,1	13,2	11,9	8,3	2,6
20 000—25 000	31,1	13,3	16,9	16,0	4,0	2,2	1,8	3,3
25 000—30 000	19,4	7,2	6,8	4,6	1,4	0,5	3,1	0,7
30 000—40 000	14,9	3,0	1,9	5,2	0,7	—	2,5	0,6
40 000—60 000	6,7	1,5	1,7	1,8	0,6	0,6	—	—
60 000 och mer	2,7	0,2	0,4	0,8	0,7	—	—	—
totalt	100	100	100	100	100	100	100	100
andel (%) under 15 000 kr medianbelopp kr	5,9	39,6	31,1	45,4	79,5	84,9	84,4	92,9
	23 990	16 480	17 300	15 880	11 080	9 320	9 260	7 790

Tabell 4: 10. Skillnad i medianbelopp för total inkomst och för sammanräknad inkomst efter sysselsättningsstatus. Män, icke-gifta kvinnor och gifta kvinnor.

	Män	Icke-gifta kvinnor	Gifta kvinnor
för helårs- och heltidsanställda	450 kr	540 kr	770 kr
» delårs- » » »	1 520 »	1 420 »	990 »
» helårs- och deltidsanställda	..	..	940 »
» delårs- » » »	..	..	1 430 »

cent och de icke-gifta kvinnornas ca 31 procent lägre. I absoluta tal hade ca 81 000 män, ca 94 000 icke-gifta kvinnor och ca 79 000 gifta kvinnor lägre total inkomst än 15 000 kr. Bland de *delårs- och heltidsanställda* hade ca 45 procent av männen och drygt 80 procent av kvinnorna lägre total inkomst än nyssnämnda belopp. De gifta kvinnornas medianinkomst understiger här männens med ca 41 procent, de icke-gifta kvinnornas med ca 30 procent. Antalet män med lägre total inkomst än 15 000 kr var i denna grupp ca 123 000, icke-gifta kvinnor ca 63 000 och gifta kvinnor ca 84 000.

För de *deltidsanställda* gifta kvinnorna iaktas att delgruppen med helårsanställning har ungefär samma totalinkomstfördelning och medianinkomst som de gifta heltidsanställda med delårsarbete. Delårs- och deltidsanställda gifta kvinnor har såsom väntat de lägsta inkomsterna av samtliga grupper.

För de här studerade åtta delgrupperna av anställda har en jämförelse skett av totalinkomster och sammanräknade inkomster för att få en uppfattning om storleken av de icke skattepliktiga delarna av totalinkomsterna inom resp. delgrupp. Skillnaden i medianbeloppen för total och för sammanräknad inkomst, dvs. i stort sett medianbeloppet för den icke skattepliktiga inkomsten, framgår av tabell 4: 10.

De icke skattepliktiga inkomsterna är sålunda — mätt utifrån medianbeloppen — ca 1 000 kr större för delårs- än för helårsanställda i fråga om såväl män som icke-gifta kvinnor. Denna skillnad syns främst återspegla de delårsanställdas högre inkomster av arbetslöshets- och sjukförsäkringsersättningar. För de gifta kvinnorna iaktas hur storleken av de icke skatteplik-

tiga inkomsterna är större ju lägre sysselsättningsgraden är, vilket framför allt återspeglar förhållandet att proportionen kvinnor med minderåriga barn — och således med barnbidrag — är högre för kvinnorna med den lägre sysselsättningsgraden.

4.3 Fördelningen av de anställda efter arbetsförtjänst per arbetstimme samt sambandet mellan timförtjänst och arbetslöshet

4.3.1 Innebörden och osäkerheten i "timförtjänsten"

För huvuddelen av löntagarna är inkomsten under t. ex. ett år nära nog helt beroende av dels omfattningen av förvärvsarbete under året, dels förtjänsten under själva förvärvsarbetet. Den förstnämnda faktorn har belysts i kapitel 3 ovan, den sistnämnda kommer att belysas i detta avsnitt om timförtjänstens nivå bland de anställda. Storleken av en persons timförtjänst har därvid beräknats såsom kvoten mellan den totala förvärvsinkomsten under år 1966 och antalet arbetstimmar under samma år, där detta antal erhållits genom att multiplicera antalet arbetsveckor under året med den genomsnittliga veckoarbetstiden.

Låginkomstutredningens uppgifter om de anställdas förvärvsinkomster under året 1966 har i regel hämtats via taxeringsmyndigheterna och avser summan av intäkt från anställning eller annan lön samt intäkt från jordbruksfastighet och rörelse. Såsom tidigare nämnts har för de anställda sådana personer, vilkas inkomst av företag överstiger 15 procent av den totala förvärvsinkomsten, ej räknats som anställda i utredningens bearbetningar. I de fall uppgifter om lön saknats hos taxeringsmyndigheterna

men uppgivits i samband med utredningens intervjuundersökning i februari 1967 har intervjuväret i stället utnyttjats.

Vid beräkningen av antalet arbetstimmar under år 1966 har — eftersom antalet arbetsveckor vid den s.k. februariundersökningen 1967 definierades inklusive sjukledighet med bibehållen anställning e. d. — antalet arbetstimmar angetts till

$$\left(V - \frac{S+3}{7}\right) \times T,$$

där V = uppgivet antal arbetsveckor, S = antalet sjukpenningdagar (enligt försäkringskassans notering), 3 = antalet karensdagar i sjukförsäkringen 1966 och T = genomsnittligt antal arbetstimmar per vecka enligt intervjuvar.

Osäkerheten i de framräknade timförtjänstbeloppen sammanhänger med osäkerheten i såväl årsinkomst- som arbetstidsuppgifterna. Eftersom bägge dessa uppgifter får bedömas som särskilt osäkra för företagargrupperna har utredningen avstått från timförtjänstberäkningar i fråga om denna kategori av förvärvsarbetande. När det gäller löntagargrupperna, som innehåller en synnerligen låg andel personer med även företagarinkomst, kan med hänsyn till förfarandet vid inkomsttaxeringen åtminstone inkomstuppgiften bedömas som förhållandevis tillförlitlig.

Däremot är arbetstidsuppgifternas kvalitet mera diskutabel. I synnerhet uppgifterna om den under året genomsnittliga veckoarbetstiden får anses vara behäftade med betydande osäkerhet, bl. a. sammanhängande med att löntagare med bisysslor och med ofta förekommande övertidsarbete sannolikt inte allttid medtagit sådan arbetstid vid besvarandet av intervjufrågorna. Detta torde dock helt eller delvis uppvägas av att många löntagare sannolikt uppgivit sin genomsnittliga veckoarbetstid utan hänsyn till sådan frånvaro, som ej har samband med sjuklighet eller arbetslöshet utan som sammanhänger med annan bortovaro från arbetet utan rätt till lön (permission, tjänstledighet m. m.). Något underlag för bedömning av hur dessa varandra kom-

penserande snedvridningar i timförtjänstberäklandet förhåller sig till varandra har tyvärr inte stått till buds. Det finns därför skäl att varna för intrycket av precision i det följande avsnittets timförtjänstredovisningar.

De framräknade timförtjänsterna innefattar således i princip löner från bisysslor, övertidsarbete, skiftarbete, obekvämt arbetstid o. d. Däremot ingår ej ersättningar från försäkrings- eller arbetslöshetskassor och ej heller värdet av semesterlön eller -ersättning, eftersom i årsarbetstiden medräknats även semesterveckor.

Man kan i någon mån genom att jämföra fördelningen av timförtjänster och fördelningen av sammanräknade (dvs. skattepliktiga) inkomster för den helårs- och heltidsanställda löntagargruppen få en viss uppfattning om rimligheten i de framräknade timförtjänsterna. I tabell 4: 11 har en sådan jämförelse skett.

Som synes har klassindelningen i fråga om timförtjänsten konstruerats så att gränserna för årsinkomstklassernas belopp dividerats med 2 000. Den bristande överensstämmelsen mellan årsinkomst- och timförtjänstfördelningarna kan uttryckas så att om klassgränserna för timförtjänsten sänkts med ca 7 procent upp till ca 7:50 kr/tim och med ca 10 procent i klasserna däröver — alternativt om klassgränserna för årsinkomsten höjts med ca 7 procent upp till ca 15 000 kr och med ca 10 procent däröver — skulle fördelningarna blivit nära nog identiska. Det går dock inte utan vidare att säga om detta mönster i avvikelserna mellan de bägge fördelningarna sammanhänger med att vecko- och årsarbetstiderna är kortare i högre lönelägen än i lägre eller om avdragen "för intäkternas förvärvande" vid den sammanräknade inkomstens beräkning är proportionsvis större i högre lönelägen än i lägre eller om andra skattepliktiga inkomster än löneinkomster är vanligare och större i högre lönelägen än i lägre. Sannolikt samverkar samtliga dessa tre omständigheter till avvikelserna mellan fördelningarna. Med hänsyn därtill framstår den här redovisade fördelningen av genomsnittliga

Tabell 4: 11. Helårs- och heltidsanställda fördelade efter dels sammanräknad inkomst per år, dels arbetsförtjänst per arbetstimme år 1966.

Sammanräknad inkomst, kr/år	Antal pers. 1 000-tal	Genomsnittlig timförtjänst, kr	Antal pers. 1 000-tal
1— 5 000	27,7	— 2,50	32,3
5 000—10 000	106,3	2,50— 5,00	112,0
10 000—15 000	278,3	5,00— 7,50	368,3
15 000—20 000	479,8	7,50—10,00	586,4
20 000—25 000	499,1	10,00—12,50	432,4
25 000—30 000	268,5	12,50—15,00	182,7
30 000—40 000	213,8	15,00—20,00	181,8
40 000—60 000	96,1	20,00—30,00	81,8
60 000 och mer	37,1	30,00 och mer	29,0
Totalt	2 006,5		2 006,5
medianbelopp kr	21 120		9,59

timförtjänster som rimlig mot bakgrunden av andra och mindre osäkerhetspräglade inkomstfördelningar i låginkomstutredningens material.

4.3.2 Fördelning av de anställda i olika kön och åldersgrupper efter timförtjänst

I tabell 4: 11 har de ca 2 007 000 helårs- och heltidsanställda under året 1966 fördelats efter storleken av deras genomsnittliga timförtjänst. Utvidgas den studerade populationen till att avse samtliga ca 3 030 000 anställda med lägst 500 faktiskt utförda arbetstimmar under året framkom-

mer en fördelning i enlighet med tabell 4: 12. I denna tabell har en uppdelning gjorts dels mellan män och kvinnor, dels mellan helårs- och heltidsanställda och partiellt anställda (lägst 500 tim/år).

Andelen anställda med lägre timförtjänst än 7:50 kr var 1966 totalt drygt 31 procent, motsvarande nära 950 000 personer. För männen var motsvarande andel ca 18 procent (= nära 350 000 personer), för kvinnorna ca 53 procent (= ca 600 000 personer). I fråga om männen iakttas en större andel under 7:50 kr/tim bland de partiellt anställda än bland de helårs- och heltidsanställda — ca 29 mot ca 15 procent —

Tabell 4: 12. Fördelning av de anställda efter genomsnittlig timförtjänst och med uppdelning efter kön, ålder och helårs- och heltidsanställda/partiellt anställda.

Genomsnittlig timförtjänst, kr	Samtliga anställda			Helårs- o. heltidsanställda			Partiellt anställda		
	män	kvinnor	m.+kv.	män	kvinnor	m.+kv.	män	kvinnor	m.+kv.
1 000-tal pers.	1 902,8	1 127,5	3 030,4	1 454,3	552,2	2 006,5	441,5	575,4	1 023,9
rel. fördeln., procent									
— 2,50	1,1	4,3	2,3	0,6	4,2	1,6	2,7	4,4	3,7
2,50— 5,00	4,5	13,6	7,9	3,1	12,0	5,6	9,0	15,1	12,4
5,00— 7,50	12,5	35,4	21,0	11,0	37,6	18,4	17,5	33,3	26,3
7,50—10,00	28,2	24,7	26,8	30,0	27,2	29,2	21,9	22,3	22,1
10,00—12,50	22,7	10,3	18,1	25,0	12,4	21,5	15,1	8,3	11,3
12,50—15,00	10,7	3,3	8,0	11,5	2,8	9,1	8,1	3,9	5,8
15,00—20,00	10,1	3,2	7,5	11,5	2,6	9,1	5,5	3,7	4,5
20,00—30,00	4,8	1,6	3,6	5,2	1,1	4,1	3,5	2,1	2,7
30,00—	1,7	0,2	1,1	2,0	0,1	1,4	0,9	0,3	0,6
uppgift sakn.	3,7	3,3	3,6	—	—	—	15,8	6,6	10,6
totalt	100	100	100	100	100	100	100	100	100

Tabell 4: 13. Kvartil- och medianbelopp för timförtjänsterna inom skilda grupper av anställda.

	Samtliga, kr/tim.			Helårs- o. heltidsanst.			Partiellt anställda		
	m.	kv.	m.+kv.	m.	kv.	m.+kv.	m.	kv.	m.+kv.
Undre kvartil	8,03	5,45	6,65	8,36	5,59	7,42	6,34	5,29	5,60
Median	10,21	7,14	9,14	10,53	7,25	9,59	8,97	7,04	7,76
Övre kvartil	13,25	9,43	11,96	13,63	9,45	12,35	11,99	9,49	10,55

medan i fråga om kvinnorna denna andel var ungefär densamma bland dessa bägge undergrupper av anställda, nämligen drygt 50 procent.

Betraktas i stället de högre timförtjänsterna konstateras att drygt 13 procent av samtliga anställda hade mer än 15 kr/tim. Av männen hade ca 16,5 procent (= ca 320 000 personer) och av kvinnorna ca 5 procent (= ca 60 000 personer) högre förtjänst än nämnda belopp. Medan denna högre förtjänst var betydligt ovanligare bland partiellt än bland helårs- och heltidsanställda män (ca 10 resp. 19 procent) gällde det motsatta förhållandet bland kvinnorna. Här hade ca 6 procent av de par-

tiellt anställda högre timförtjänst än 15 kr mot knappt 4 procent av de helårs- och heltidsanställda.

På grundval av tabell 4: 12 kan en ungefärlig beräkning av *kvartil- och medianbeloppen* för timförtjänsterna inom de skilda grupperna av anställda göras. Resultatet redovisas i tabell 4: 13.

Som synes ligger de helårs- och heltidsanställdas timförtjänster högre än de partiellt anställdas såväl i kvartilerna som i medianen — med undantag blott för kvinnorna, där den övre kvartiltimförtjänsten bland de partiellt anställda är något högre än motsvarande belopp bland helårs- och heltidsanställda. Detta undantag kan uppfattas

Tabell 4: 14. Fördelning av de anställda (med lägst 500 tim/år) efter genomsnittlig timförtjänst med uppdelning efter ålder och kön.

Genomsnittlig timförtjänst, kr	14—19 år			20—66 år			67—74 år		
	män	kv.	m.+kv.	män	kv.	m.+kv.	män	kv.	m.+kv.
1 000-tal pers.	136,0	114,8	250,8	1 736,9	1 005,7	2 742,6	30,0	7,0	37,0
rel. fördeln., procent									
— 2,50	6,3	16,0	10,7	0,6	2,9	1,5			7,9
2,50— 5,00	36,5	44,5	40,2	2,0	10,1	4,9			8,7
5,00— 7,50	42,9	32,1	37,9	9,9	35,9	19,4			25,9
7,50—10,00	8,6	3,3	6,2	29,8	27,2	28,8			18,8
10,00—12,50	2,9	1,8	2,4	24,3	11,3	19,5			19,6
12,50—15,00	1,2	1,9	1,5	11,5	3,5	8,6			8,6
15,00—20,00	—	—	—	11,0	3,6	8,3			2,8
20,00—30,00	—	—	—	5,2	1,8	4,0			2,9
30,00—	—	—	—	1,9	0,3	1,3			—
uppgift sakn.	1,6	0,5	1,1	3,9	3,6	3,8			4,5
totalt	100	100	100	100	100	100			100
andel (%) under 7,50 kr	85,7	92,6	88,8	12,5	48,9	25,8			42,5
andel för helårs- och heltidsanställda	89,3	97,2	93,4	11,0	48,6	20,9			(53,0)
part. anst.	85,5	87,7	86,5	18,7	49,0	36,5			(38,4)

Tabell 4: 15. Antal anställda med låg genomsnittlig timförtjänst efter kön och ålder.

Genomsnittlig timförtjänst, kr	Antal anställda med högst vidstå- ende förtjänst 1 000-tal pers.	Därav män			Kvinnor		
		14—19 1 000-tal pers.	20—66 1 000-tal pers.	67—74 1 000-tal pers.	14—19 1 000-tal pers.	20—66 1 000-tal pers.	67—74 1 000-tal pers.
— 5,00	309	58	45	4	69	130	2
— 7,50	947	117	217	12	106	491	4
—10,00	1 760	128	734	17	110	764	5

som en indikator på att det partiella för-
värvsarbetet är förhållandevis vanligare
bland kvinnor i högre timförtjänstlägen än
bland kvinnor i lägre.

Hittills har timförtjänsterna för de an-
ställda belysts oavsett ålder. Indelas de an-
ställda i de tre åldersgrupperna 14—19, 20—
66 och 67—74 år finner man att timför-
tjänstfördelningen avviker kraftigt mellan
dessa grupper. Detta framgår närmare av
tabellen 4: 14.

För omkring hälften av 14—19-åringarna
låg timförtjänsterna under 5 kr och för
drygt 90 procent låg de under 7:50 kr. De
partiellt anställda av ungdomarna hade i
regel något högre timförtjänst än de hel-
års- och heltidsanställda. De kvinnliga ung-
domarnas koncentration till särskilt låga
timförtjänster var ännu mer påtaglig än de
manligas. För 20—66-åringarna iaktas den
lägsta andelen med låga timförtjänster
bland männen och därvid särskilt de hel-
års- och heltidsanställda. Bland kvinnorna
märks här att andelen med låga timför-
tjänster är ungefär densamma för helårs-
och heltidsanställda som för partiellt an-
ställda, dvs. nära 50 procent hade lägre
timförtjänst än 7:50 kr. För 67—74-åring-
arna, där männen dominerar bland de an-

ställda, är andelen med lägre timförtjänster
något mindre än för kvinnorna i ålders-
gruppen 20—66 år.

En mera detaljerad bild av sammansätt-
ningen av de anställda med låga timför-
tjänster ger tabell 4: 15. Det bör i sam-
band därmed noteras att uppgifter om tim-
förtjänst saknas för ca 109 000 anställda,
varför uppgifterna i tabellen måste betraktas
såsom minimisiffror.

Av de anställda med en timförtjänst om
högst 5 kr är kvinnorna i åldern 20—66 år
den största delgruppen och kvinnorna i ål-
dern 14—19 år den näst största. Går man
till de anställda med en timförtjänst om
högst 7:50 kr blir fortfarande kvinnorna i
åldern 20—66 år den största delgruppen
men är männen i samma åldersgrupp den
näst största. Även de anställda med högst
10 kr/tim domineras av männen och kvin-
norna i åldern 20—66 år. Uppdelas lönta-
garna med timförtjänster under 5, 7:50 och
10 kr på undergrupperna helårs- och hel-
tidsanställda och partiellt anställda finner
man att grovt räknat hälften av de anställ-
da under nämnda förtjänstnivåer återfinns
i vardera gruppen. Med hänsyn till att de
partiellt anställda svarar för ca en tredje-
del av samtliga anställda men för omkring

Tabell 4: 16. Medianbelopp för timförtjänst inom olika köns-, ålders- och sysselsättnings-
grupper.

	Medianbelopp (kr) för timförtjänst								
	helårs- o. heltidsanställda			partiellt anställda			samtliga anställda		
	m.	kv.	m. + kv.	m.	kv.	m. + kv.	m.	kv.	m. + kv.
14—19 år	5,23	4,55	4,85	5,51	4,34	4,98	5,37	4,40	4,91
20—66 »	10,75	7,62	9,85	9,75	7,32	8,27	10,60	7,45	9,44
67—74 »	7,50	..	7,34	9,09	..	8,52	8,59	(6,78)	9,14
14—74 år	10,53	7,25	9,59	8,97	7,04	7,76	10,21	7,14	9,14

Tabell 4: 17. Anställda 20—66 år med helårs-, delårs-, heltids- och deltidsarbete fördelade efter genomsnittlig timförtjänst.

Genomsnittlig timförtjänst, kr	Heltidsanställda med						Deltidsanställda med	
	helårsarbete			delårsarbete			helårsarb.	delårsarb.
	m.	i.-g. kv.	g. kv.	m.	i.-g. kv.	g. kv.	gifta kv.	gifta kv.
1 000-tal pers.	1 377,3	237,7	254,5	272,0	78,4	98,9	175,6	82,5
rel. fördeln., procent								
— 2,50	0,4	4,6	1,5	2,0	6,5	3,3	0,9	3,9
2,50— 5,00	1,4	9,2	6,7	4,2	17,1	14,2	10,8	8,5
5,00— 7,50	9,2	40,5	35,2	15,9	35,2	39,1	40,6	31,4
7,50—10,00	31,2	27,7	32,7	31,0	24,4	28,2	26,5	27,0
10,00—12,50	26,1	12,2	15,2	22,7	9,3	8,7	9,2	10,4
12,50—15,00	12,1	2,5	3,6	11,4	3,4	4,4	4,0	5,9
15,00—20,00	12,2	3,0	2,8	7,4	2,7	1,1	5,5	7,7
20,00—30,00	5,5	0,2	2,1	4,2	0,7	0,6	2,5	4,6
30,00—	2,1	—	0,2	1,2	0,6	0,5	—	0,7
Totalt	100	100	100	100	100	100	100	100
medianförtj. kr	10,75	7,23	8,00	9,78	6,88	7,08	7,36	8,07
andel (%) under 7.50 kr/tim.	11,0	54,3	43,4	22,1	58,8	56,6	52,3	43,8
median f. total årsinkomst. enl. tabell 4: 9	23 990	16 480	17 300	15 880	11 080	9 320	9 260	7 790

hälften av de anställda med låga timförtjänster är det således uppenbart att de partiellt anställda är särskilt starkt representerade i dessa låga lönelägen.

Belysningen av timförtjänsterna i de skilda åldersgrupperna kan avrundas med en presentation av *medianbeloppen* för timförtjänsterna bland anställda i skilda köns-, ålders- och sysselsättningsgrupper (tabell 4: 16).

Den lägsta medianförtjänsten förekommer som synes bland partiellt anställda kvinnor i åldersgruppen 14—19 år (4:34 kr/tim), den högsta bland helårs- och heltidsanställda män i åldersgruppen 20—66 år (10:75 kr/tim).

4.3.3 Fördelningen av de anställda i åldern 20—66 år med helårs-, delårs-, heltids- och deltidsanställning efter genomsnittlig timförtjänst

I avsnittet 4.2.3 ovan har fördelningen efter årlig total inkomst redovisats för anställda i åldern 20—66 år med hänsyn till

skiljaktigheterna mellan undergrupperna
helårs- och heltidsanställda
helårs- och deltidsanställda
delårs- och heltidsanställda samt
delårs- och deltidsanställda.

Därvid presenterades de bägge grupperna med deltidsarbete enbart för gifta kvinnor eftersom män och icke-gifta kvinnor så sällan arbetar i denna sysselsättningstyp. I det följande avsnittet görs en analog redovisning av samma grupper med hänsyn till den genomsnittliga timförtjänsten.

Denna redovisning kan lämpligen sammanfattas i tabell 4: 17.

I stort sett samma mönster framkommer i timförtjänst- som i totalinkomstfördelningarna för de olika kategorierna av anställda. För *männen* noteras att de delårsanställda har inte enbart färre arbetstimmar/år utan också lägre genomsnittlig timförtjänst jämfört med de helårsanställda: de delårsanställdas totalinkomst var ca 34 procent och deras timförtjänst (medianbelopp) ca 9 procent lägre. Motsvarande iakt-

Tabell 4: 18. Medianbelopp för timförtjänst samt procentuell andel med timförtjänst under 5 kr resp. över 12,50 kr. Gifta kvinnor med olika sysselsättningsstatus.

	Timförtjänst (kr) median			Andel under 5 kr, (%)			Andel över 12,50 kr (%)		
	heltid	deltid	s:a	heltid	deltid	s:a	heltid	deltid	s:a
helår	8,00	7,36	7,75	8,2	11,7	9,6	8,7	12,0	10,0
delår	7,08	8,07	7,44	17,5	12,4	15,2	6,6	18,2	12,1
summa	7,73	7,53	7,66	10,8	12,0	11,0	8,1	14,2	10,4

tas för de *icke-gifta kvinnorna*, där de delårsanställda hade ca 33 procent lägre total inkomst och ca 5 procent lägre timförtjänst (medianbelopp) än de helårsanställda. Skillnaden mellan männen och de *icke-gifta kvinnorna* består främst däri att medan de delårsanställda männen har förhållandevis avsevärt fler personer i timförtjänstlagen under 7:50 kr och avsevärt färre i timförtjänstlagen över 10 kr jämfört med de helårsanställda så har de delårsanställda kvinnorna förhållandevis fler både under 5 och över 12:50 kr/tim än de helårsanställda. Även för de *gifta kvinnorna* kan konstateras att — för de heltidsanställda grupperna — helårsanställning normalt är förenad med högre timförtjänst än delårsanställning. Här var året 1966 de delårsanställdas totalinkomst ca 46 procent lägre och deras timförtjänst (medianbelopp) 11 procent lägre än de helårsanställdas.

I fråga om de *gifta kvinnorna*, som är den enda köns- och civilståndsggruppen med förhållandevis många deltidsanställda, är det möjligt att mera i detalj studera timförtjänstnivån vid skilda sysselsättningsstyper. Tabell 4: 18 visar för de anställda *gifta kvinnorna* med lägst 500 förvärvsarbetstimmar hur helårs-, delårs-, heltids- och deltidsarbetet är förenat med skilda förtjänstnivåer.

Den lönemässigt sämst ställda delgruppen av anställda *gifta kvinnor* är som synes *delårs- och heltidsanställda*. Median-timförtjänsten är här lägst (7:08 kr), andelen med särskilt låg timförtjänst är här högst (17,5 procent under 5 kr) och andelen med särskilt hög timförtjänst är här minst (6,6 procent över 12:50 kr). De *helårs- och deltidsanställda* syns vara den närmast sämst ställda delgruppen. Mediantim-

förtjänsten är även här låg, andelen med särskilt låg timförtjänst hög. Å andra sidan finns bland dessa deltidsanställda även relativt många med högre timförtjänster, vilket återspeglar att de deltidsanställda kvinnorna är en mer heterogen delgrupp än de heltidsanställda. Ännu mer heterogen sammansättning syns gälla för *delårs- och deltidsanställda*. Här återfinns den högsta mediantimförtjänsten (8:07 kr), den högsta andelen med särskilt hög timförtjänst (18,2 procent över 12:50 kr) men samtidigt också en förhållandevis stor andel med låga timförtjänster.

Sammanfattningsvis kan konstateras att "yttergrupperna" heltids- och helårsanställda samt delårs- och deltidsanställda har en lönemässigt bättre situation än "melangrupperna" helårs- och deltids- samt delårs- och heltidsanställda. Om man betraktar även den grupp *gifta kvinnor*, som förvärvsarbetat kortare tid än 500 timmar under året 1966 och för vilka timförtjänstuppgifter förekommer beträffande ca 190 000 personer, finner man i konsekvens med vad nyss sagts en ännu högre median-timförtjänst — nämligen 9:51 kr. Denna förtjänst är väsentligt högre än för någon av de tidigare behandlade fyra delgrupperna med lägst 500 arbetstimmar/år.

4.3.4 Arbetslöshetens samband med timförtjänstnivån

Under året 1966 berördes ca 186 000 (6,1 procent) av de ca 3 030 000 anställda med lägst 500 förvärvsarbetstimmar av arbetslöshet i den mest begränsade meningen, dvs. enligt kriteriet att de varit utan anställning och aktivt arbetssökande. Modi-

Tabell 4: 19. Arbetslösheten bland anställda med lägst 500 förvärvsarbetstimmar, fördelade efter timförtjänst och uppdelade efter kön och ålder.

	Genomsnittlig timförtjänst, kr						
Kön och ålder	—5,00	5,00— 7,50	7,50— 10,00	10,00— 12,50	12,50— 15,00	15,00—	totalt
<i>Män 14—44 år</i>							
1 000-tal personer	86,8	167,2	319,0	265,8	120,4	173,8	1 133,0
därav arbetslösa, %	11,8	13,6	5,5	5,2	6,0	5,1	7,1
<i>45—74 år</i>							
1 000-tal personer	18,1	65,1	198,3	157,2	78,2	137,8	654,7
därav arbetslösa, %	12,8	8,3	7,9	5,5	6,4	3,0	6,3
<i>14—74 år</i>							
1 000-tal personer	107,5	238,2	534,3	432,1	204,0	315,9	1 831,8
därav arbetslösa, %	12,0	12,0	6,5	5,3	6,1	4,1	6,8
<i>Kvinnor 14—44 år</i>							
1 000-tal personer	143,3	268,3	168,6	74,7	21,7	32,8	709,4
därav arbetslösa, %	7,7	7,1	4,1	5,0	4,9	6,7	6,2
<i>45—74 år</i>							
1 000-tal personer	58,4	131,1	110,1	41,1	16,1	23,7	380,4
därav arbetslösa, %	8,1	4,5	4,4	2,5	3,4	2,2	4,7
<i>14—74 år</i>							
1 000-tal personer	201,8	399,4	278,7	115,8	37,8	56,5	1 089,7
därav arbetslösa, %	7,8	6,3	4,2	4,1	4,2	4,8	5,7
<i>Män och kvinnor 14—74 år</i>							
1 000-tal personer	309,3	637,6	812,9	547,9	241,7	372,3	2 918,5
därav arbetslösa, %	9,3	8,4	5,7	5,0	5,8	4,2	6,4

fieras arbetslöshetsbegreppet så att även deltidarbete, vilka söker eller önskar heltidsarbete, medräknas ökar arbetslöshetssiffran bland de anställda till ca 235 000 personer (7,8 procent). Medräknas dessutom personer, som sagt sig vara delårs- eller deltidanställda på grund av svårigheter att ordna barntillsyn, bland de arbetslösa stiger siffran till ca 275 000 (eller 9,1 procent).

I och med att anställda med färre förvärvsarbetstimmar än 500 och att ej förvärvsarbetande personer saknas i de nyssnämnda arbetslöshetstalen innebär dessa tal en underskattning. Det kan nämnas att av de ca 554 000 personerna med 1—499 arbetstimmar under året 1966 ca 41 000 (7,4 procent) varit aktivt arbetssökande, ca 69 000 (12,5 procent) varit arbetssökande eller önskat heltids- i stället för deltidarbete samt ca 119 000 (21,5 procent) varit arbetssökande, önskat heltids- i stället för

deltidsarbete eller varit partiellt förvärvsarbetande p. g. a. svårigheter att ordna barntillsyn.

För de ca 3 030 000 anställda med lägst 500 förvärvsarbetstimmar under året 1966 har låginkomstutredningen beräknat arbetslöshetens omfattning bland anställda i olika timförtjänstlägen. Resultatet framgår av tabell 4: 19, där de anställda fördelats efter genomsnittlig timförtjänst med uppdelning på kön samt åldersgrupperna 14—44 år och 45—74 år. Arbetslösheten har i detta sammanhang beräknats enbart efter det snävaste kriteriet, dvs. att till de arbetslösa endast räknats personer som aktivt sökt arbete. I tabellen ingår ej ca 112 000 anställda, för vilka uppgifter om arbetslöshet och/eller timförtjänst saknas.

Det framgår av tabellen att anställda med lägst 15 kr/tim i timförtjänst bland männen har omkring en tredjedel och bland

kvinnorna omkring två tredjedelar så stor relativ arbetslöshet som de anställda med högst 7:50 kr/tim. Sambandet lönenivå — arbetslöshet är starkast bland de äldre männen och svagast bland de yngre kvinnorna. Varken bland männen eller kvinnorna minskar den relativa arbetslösheten undantagslöst med stigande förtjänst: för männen och de äldre kvinnorna är vid timförtjänster av 12:50—15:00 kr andelen arbetslösa något större än vid närmast lägre timförtjänstklass, för de yngre kvinnorna stiger den relativa arbetslösheten något i timförtjänstklasserna över 10 kr. För samtliga studerade grupper av anställda gäller dock att arbetslösheten är proportionsvis högst vid lägre timförtjänster än 7:50 kr. Medan de anställda under denna förtjänstnivå utgjorde ca 32 procent av samtliga anställda svarade de för ca 44 procent av arbetslösheten bland de anställda (med lägst 500 arbetstimmar/år).

Arbetslöshetens samband med timförtjänstnivån vid den mest vidsträckta definitionen på arbetslöshet har likaledes undersökts. För männen och de äldre kvinnorna blir därvid de nyss konstaterade sambandet arbetslöshet — förtjänstnivå ännu något mera utpräglat. För kvinnorna i åldern 14—44 år ändras däremot karaktären av sambandet så att arbetslösheten blir proportionsvis störst vid högre timförtjänstnivåer. Bland de yngre kvinnorna blir andelen arbetslösa inkl. partiellt arbetslösa och arbetslösa p. g. a. barntillsynsproblem således ca 15 procent för kvinnorna i timförtjänstlägen under 10 kr mot ca 18 procent i timförtjänstlägen över 10 kr. Detta kan tolkas så att benägenheten att öka sitt förvärvsarbete bland yngre kvinnogrupper är störst bland delgrupper med det högsta ekonomiska utbytet av ett ökat förvärvsarbete.

4.4 Löneinkomsternas fördelning bland friska och ej arbetslösa helårs- och heltidsanställda

4.4.1 Definitioner och avgränsningar

Den resterande delen av förevarande kapitel skall uteslutande ägnas åt en redovisning

av inkomstförhållandena för den grupp av anställda, som under året 1966 varit helårs- och heltidsanställda och som varken varit sjuka eller arbetslösa mer än två veckor under året. Avsikten med denna begränsning har varit att studera den årliga löneinkomsten för sådana anställda, vilka är allra mest homogena i sysselsättningshänseende. De har högst 15 procent av sina totala förvärvsinkomster från andra källor än lön, de har varit förvärvsarbetande under hela året utan andra avbrott än för semester och en ytterst begränsad arbetslöshet eller sjukfrånvaro, de har haft en genomsnittlig veckoarbetstid om lägst 35 timmar. Årslönebeloppen är hämtade från personernas deklarationsblanketter och har ej reducerats för "kostnader för intäkternas förvärvande" m.m. När i några fall årslönebelopp saknats har intervjuuppgifter i stället använts.

Genom de här anförda begränsningarna har antalet "verkligt" helårs- och heltidsarbetande löntagare blivit ca 1 625 000. Detta antal har framkommit efter reduceringar med:

- ca 60 000 personer med företagarkomster överstigande 15 procent av den totala förvärvsinkomsten

- ca 150 000 personer med arbetslöshet utöver två veckor samt

- ca 415 000 personer med sjukfrånvaro utöver två veckor.

Totalt har därmed ca 625 000 löntagare, vilka varit "anställda" eller "stätt till arbetsmarknadens förfogande" under hela året och för heltidsarbete, undantagits från de följande redovisningarna. För samtliga dessa undantagna grupper gäller att andelen med låga redovisade årsinkomster och timförtjänster är märkbart högre än för de återstående helårs- och heltidsanställda personerna (se kapitel 6, 7 och avsnitt 4.3.4 ovan). När i den följande redovisningen av inkomstfördelningen för de helårs- och heltidsanställda vissa delgrupper framträder såsom i särskilt hög grad präglade av höga andelar lågt avlönade bör man således vara medveten om att undantagandet av i synnerhet de arbetslösa och sjukfrånvarande i sig inneburit en kraftig minsk-

Tabell 4: 20. Helårs- och heltidsanställdas fördelning efter årslön och med uppdelning efter kön och civilstånd.

Löneinkomst 1 000-tal kr	Relativ fördelning, procent, för								
	män			kvinnor			män + kvinnor		
	gifta	icke-g.	tot.	gifta	icke-g.	tot.	gifta	icke-g.	tot.
— 10 000	0,2	10,5	2,8	6,2	19,1	13,4	1,2	14,4	5,6
10 000— 15 000	2,3	16,2	5,8	25,9	32,9	29,8	6,4	23,7	12,2
15 000— 20 000	14,5	26,6	17,5	39,4	29,6	34,0	18,9	27,9	21,9
20 000— 25 000	28,7	26,5	27,6	17,7	11,3	14,1	26,2	19,7	24,6
25 000— 30 000	19,9	9,9	17,5	6,2	4,0	5,0	17,6	7,3	14,2
30 000— 40 000	19,0	7,9	16,3	1,7	2,4	2,1	16,1	5,4	12,5
40 000— 60 000	10,8	1,5	8,5	2,3	0,4	1,2	9,3	1,0	6,5
60 000—100 000	3,2	0,9	2,7	0,6	0,2	0,4	2,7	0,6	2,0
100 000—	0,8	—	0,6	—	—	—	0,7	—	0,5
Summa	100	100	100	100	100	100	100	100	100
1 000-tal pers.	895,5	298,0	1 193,9	191,6	239,8	431,4	1 087,1	537,8	1 624,9

ning av lägre avlönade anställda. Även undantagandet av partiellt anställda har — bortsett från de gifta kvinnorna bland de anställda — inneburit en reduktion av grupperna i framför allt de lägre förtjänst-lägena.

I de följande avsnitten redovisas de (friska, ej arbetslösa) helårs- och heltidsanställda med uppdelningar efter

kön (4.4.2)

civilstånd (4.4.2)

ålder (4.4.3)

kombination av kön — ålder — civilstånd (4.4.4)

utbildning (4.4.5)

geografisk region (4.4.6)

invandrarsstatus (4.4.7)

näringsgren (4.4.8)

yrkesgrupp (4.4.9).

4.4.2 Löneinkomsternas fördelning efter kön och civilstånd

Det har ansetts lämpligt att i raden av mera detaljerade redovisningar först uppehålla sig något vid löneinkomstfördelningen för de faktiskt helårs- och heltidsarbetande anställda uppdelade efter kön i kombination med civilstånd. Tabell 4: 20 visar situationen ur denna aspekt.

Av tabellen framgår dels det tidigare konstaterade förhållandet att kvinnorna

som grupp har markant lägre löner än männen som grupp, dels det mindre allmänt kända att icke-gifta personer (dvs. ogifta, fränskilda, änkor/änklingar) i bägge könen har lägre löner än gifta personer. Av de helårs- och heltidsanställda har sålunda drygt 43 procent av kvinnorna lägre löner än 15 000 kr/år mot knappt 9 procent av männen — av de icke-gifta i bägge könen har ca 38 procent lägre lön än 15 000 kr/år mot knappt 8 procent av de gifta. Såsom strax skall visas är denna skillnad mellan män och kvinnor genomgående i alla åldersgrupper medan däremot skillnaden mellan civilstånden är genomgående för männen men ej för kvinnorna i samtliga åldersgrupper.

Den köns- och civilståndsgrupp, som har den klart gynnsammaste inkomstfördelningen, är de gifta männen. De utgör 55 procent av samtliga helårs- och heltidsanställda men enbart knappt 8 procent av de helårs- och heltidsanställda med lägre årslön än 15 000 kr. Den klart ogynnsammaste inkomstfördelningen har de icke-gifta kvinnorna, som utgör ca 15 procent av samtliga helårs- och heltidsanställda men så mycket som 43 procent av samtliga med lägre årslön än 15 000 kr. De icke-gifta männen och de gifta kvinnorna har en ganska likartad inkomstfördelning och svarar tillsammans för ca 50 procent av samt-

Tabell 4: 21. Decilinkomster för helårs- och heltidsanställda män och kvinnor.

Decil nr	Löneinkomst (kr) i resp. decil bland anställda			Kvot kvinnor/män
	män	kvinnor	män + kv.	
0,5	12 320	5 310	9 250	0,43
1	15 680	8 180	12 300	0,52
2	18 820	11 570	15 610	0,61
3	20 750	13 240	18 100	0,64
4	22 330	14 630	20 050	0,66
5 (median)	24 150	15 900	21 960	0,66
6	26 330	17 040	23 980	0,65
7	29 190	18 610	26 680	0,64
8	33 660	20 880	30 940	0,62
9	41 620	24 400	38 560	0,59
9,5	51 960	29 230	47 370	0,56

liga helårs- och heltidsanställda med års-lön under 15 000 kr.

Spegelbilden av dessa förhållanden finner man i de högre lönelägena. Av totalt ca 106 000 helårs- och heltidsanställda med högre lön än 40 000 kr är 91 procent gifta män, 4 procent icke-gifta män, 4 procent gifta kvinnor och 1/2 procent icke-gifta kvinnor. Och av samtliga gifta helårs- och heltidsanställda gifta män är ca 15 procent över 40 000 kronorsgränsen mot ca 7 procent för icke-gifta män, ca 5,5 för gifta kvinnor och ca 1,5 för icke-gifta kvinnor.

Man kan finna det otillfredsställande att så som här skett slå samman alla ogifta, fränskilda och änkor/änklingar till en enda civilståndsgroup "icke-gifta". Urvalets storlek vid låginkomstutredningens undersökningar möjliggör emellertid ej en sådan ytterligare differentiering efter civilstånd. Av den officiella inkomststatistiken, där åtskillnad görs mellan ogifta och förut gifta, kan dock utläsas att i de högre inkomstlägena — men ej i lägre och ordinära — det återfinns nästan lika många förut gifta som ogifta anställda.

En kompletterande bild av männens och kvinnornas löneinkomstfördelning oavsett civilstånd ger de i tabell 4: 21 redovisade decilinkomsterna.

Lönespridningen är som synes betydande: medan 5 procent av de helårs- och heltidsanställda år 1966 hade lägre lön än 9 250 kr/år hade 5 procent av dem samtidigt högre lön än 47 370 kr/år. Av tabellen framgår också att löneklyftan mellan hel-

års- och heltidsanställda män och kvinnor vid medianlönerna utgör ca 34 procent.

Man kan dock iakta att klyftan kvinnor/män är minst vid medianinkomsten och störst vid de lägsta och de högsta decilinkomsterna. Denna iakttagelse motiverar slutsatsen att löneskillnaden mellan män och kvinnor mätt efter medianlönerna bör betraktas såsom missvisande — löneklyftan mellan könen är i regel större än vid medianläget.

4.4.3 Löneinkomsternas fördelning med hänsyn till ålder

Det är allmänt känt att lönerna varierar starkt med åldern. Indelas de helårs- och heltidsanställda i åldersklasser finner man för män och kvinnor tillsammans tagna en inkomstfördelning i skilda åldersklasser enligt tabell 4: 22.

Den ogynnsammaste inkomstfördelningen — i betydelsen stor andel i låga löneinkomstklasser — gäller i åldrarna under 20 år, därefter i åldrarna över 64 år. Gynnsammast inkomstfördelning råder i åldersgruppen 35—44 år, ehuru det kan noteras att andelen med högre löneinkomster (över 30 000 kr) är störst i den närmast högre åldersklassen 45—54 år. I tabellens sista rad har angivits medianåldern inom varje löneinkomstklass. Det är påtagligt hur medianåldern stiger kraftigt mellan inkomstklasserna 10 000—15 000 och 15 000—20 000 kr samt ovanför 40 000 kr, vilket framför allt uttrycker hur inkomstspridningen ökar

Tabell 4: 22. Helårs- och heltidsanställdas fördelning efter årslön och med uppdelning efter ålder; oavsett kön. Båda könen.

Åldersgrupp, år	Antal personer, 1 000-tal	Relativ fördelning (%) efter löneinkomst (1 000-tal kr)									
		—10	10— 15	15— 20	20— 25	25— 30	30— 40	40— 60	60— 100	100 —	Tot.
14—19	107,1	45,8	41,7	8,9	2,6	1,0	—	—	—	—	100
20—24	197,0	3,7	29,1	36,0	21,5	5,6	3,3	0,9	—	—	100
25—34	358,7	2,2	5,6	22,2	30,1	17,6	15,5	5,9	0,8	0,2	100
35—44	359,8	1,6	6,6	16,1	28,9	18,6	15,8	9,0	3,2	0,1	100
45—54	332,4	2,5	6,9	19,0	26,5	16,8	16,4	9,4	3,5	1,0	100
55—64	239,1	4,0	8,7	25,8	24,1	12,6	12,2	8,3	3,1	1,1	100
65—74	31,0	9,0	25,2	30,3	20,3	8,4	5,2	—	—	1,6	100
14—74	1 625,9	5,6	12,2	21,9	24,6	14,2	12,5	6,5	2,0	0,5	100
medianålder i inkomstklassen	—	19	24	38	39	41	42	44	47	53	39

med stigande ålder — i varje fall t. o. m. 55—64 år.

Tabell 4: 22 visar även hur de yngsta och äldsta åldrarna väger särskilt tungt i de bägge lägsta inkomstklasserna, under 15 000 kr. Av totalt ca 290 000 helårs- och heltidsanställda med lägre lön än 15 000 kr/år återfinns ca 94 000 i åldern 14—19 år, ca 65 000 i åldersgruppen 20—24 år och ca 41 000 i åldersgruppen 55—74 år — medan ca 89 000 är i mellanåldrarna 25—54 år. Man har i debatten ibland anfört att det är missvisande att i den totala löneinkomstfördelningen medta de åldersgrupper, som har en särskilt hög andel anställda med låga löner. Därvid har främst omnämnts åldersgruppen 14—19 år ehuru även åldrarna 20—24, 55—64 och 65—74 år ofta lagts till. Det måste i samband med sådana synpunkter anmärkas att varje avgränsning i åldershänseende är godtycklig, i all synnerhet när man som här behandlar anställda med helårs- och heltidssysselsättning

med såväl god hälsa som en mer än normalt fast anknytning till arbetsmarknaden. För åldersgruppen 14—19 år syns kanske godtyckligheten vara något mindre allvarlig än för de andra av nämnda åldersgrupper, eftersom många anställda i dessa yngsta årgångar har anställning i kombination med någon typ av utbildning. Det bör för denna grupp även nämnas att antalet 14- och 15-åringar är ytterst obetydligt bl. a. eftersom den nioåriga grundskolan ej möjliggör förvärsarbete (helårs) förrän vid 16 år.

Tabell 4: 23 visar hur andelen anställda med låga löner varierar beroende på hur åldersgränserna dras.

Medianlönerna och lönespridningen inom de skilda åldersgrupperna kompletterar i viss mån den nyss presenterade bilden av löneinkomsternas fördelning inom åldersgrupperna. I tabell 4: 24 anges medianlönen och lönespridningen enligt måttet ($D_{0,5}-D_{0,5}$)/ $D_{5,}$ vilket sistnämnda mått alltså visar löneskillnaden mellan den 5:e procenten högst

Tabell 4: 23. Procentuell andel helårs- och heltidsanställda med låg lön i olika åldersgrupper. Båda könen.

Åldersgrupp, år	Antal helårs- och heltidsanst. 1 000-tal	Procentuell andel med löneinkomst (1 000-tal kr)			
		—10	10—15	15—20	—20
14—74	1 625,9	5,6	12,2	21,9	39,7
20—74	1 518,8	2,7	10,1	22,8	35,6
20—64	1 487,8	2,6	9,7	22,6	34,9
25—64	1 290,8	2,5	6,8	20,6	29,9
25—54	1 051,7	2,1	6,3	19,4	27,8

Tabell 4: 24. Medianlönebelopp och lönespridningsmått för helårs- och heltidsanställda, oavsett kön.

Åldersgrupp, år	Medianlön, kr	$\frac{D_{9.5}-D_{0.5}}{D_5}$
14—19	10 400	(1,50)
20—24	17 200	1,11
25—34	22 950	1,23
35—44	24 340	1,62
45—54	23 850	1,93
55—64	22 250	2,09
65—74	18 230	1,62
14—74	21 960	1,74

avlönade och den 5:e procenten lägst avlönade i relation till medianlönen.

Medianlönen är som framgår högst (24 340 kr) i åldersgruppen 35—44 år, där även andelen anställda med löner under 20 000 kr är lägst. I förhållande till denna "bästa" medianlön ligger medianlönen i åldersgruppen

14—19	år	ca	60	procent	lägre,
20—24	"	"	29	"	"
25—34	"	"	6	"	"
45—54	"	"	2	"	"
55—64	"	"	9	"	" och
65—74	"	"	25	"	"

Inkomstspridningen inom åldersgrupperna ökar obetydligt från 20—24 år till 25—34 år. Därefter ökar emellertid spridningen kraftigt t. o. m. 55—64 år för att i gruppen 65—74 år återgå till samma storlek som i 35—44-årsgruppen.

4.4.4 Löneinkomsternas fördelning med hänsyn till ålder, kön och civilstånd

I de bägge närmast föregående avsnitten har framkommit att den klart gynnsammaste löneinkomstfördelningen — i meningen liten andel anställda med lägre löner — gäller för de gifta männen och de klart ogynnsammaste för de icke-gifta kvinnorna. Icke-gifta män och gifta kvinnor intar en mellanställning. I åldershänseende uppvisar åldersgruppen 35—44 år den gynnsammaste och grupperna 14—19 jämte 65—74 år den ogynnsammaste fördelningen. När

kombinationen ålder-kön-civilstånd nu kommer att behandlas kan det förutskickas att de nyssnämnda konklusionerna inte rubbas på något avgörande sätt. Det sammanhänger med att i den "totala" löneinkomstfördelningen, utvisande t. ex. att 288 000 helårs- och heltidsanställda har högst 15 000 kr i årslön och 351 400 lägst 30 000 kr, det råder ett samspel mellan bl. a. faktorerna ålder-kön-civilstånd. I detta samspel har såväl lönenivån för de olika ålders-, köns- och civilståndskategorierna som yrkesverksamhetsgraden för resp. kategori stor betydelse.

I den mån lönenivå och yrkesverksamhetsgrad för dessa skilda kategorier är positivt korrelerade kommer den relativa vikten i den "totala" löneinkomstfördelningen för dessa olika kategorier också att vara positivt korrelerad med lönenivån. Ålders-, köns- och civilståndsgrupper med låg relativlön får således låg vikt vid beräkandet av den "totala" inkomstfördelningen, grupper med hög relativlön får hög vikt.

Sådana positiva samband mellan lönenivåer och yrkesverksamhetsgrader i olika ålders-, köns- och civilståndskategorier kan också faktiskt konstateras. Om medianlönen för samtliga helårs- och heltidsanställda sätts lika med 100 och yrkesverksamhetsgraden (se kap. 3) för samtliga 50—52-veckorsarbetande också sätts lika med 100 framgår den relativa medianlönen och den relativa yrkesverksamhetsgraden av tabell 4: 25.

Proportionen män-kvinnor i antalet helårs- och heltidsanställda är 73—27 mot 50—50 i befolkningen; att den manliga andelen bland de anställda är större än bland befolkningen och den kvinnliga andelen mindre inverkar givetvis kraftigt på den "totala" löneinkomstfördelningen när männens "relativa" medianlön är 110 och kvinnornas 72. En motsvarande, ehuru mindre markant proportionsförskjutning gäller med avseende på civilståndet mellan gifta och icke-gifta män, däremot ej mellan gifta och icke-gifta kvinnor. För kvinnorna noteras högre "relativ" medianlön bland gifta än bland icke-gifta, vilket dock inte hindrar en

Tabell 4: 25. Relativ medianlön och relativ yrkesverksamhetsgrad efter kön och civilstånd.

Köns- och civilståndsgrupp	Relativ medianlön	Relativ yrkesverksamhetsgrad	Proc. andel av	
			befolkning 14—74 år	helårs- och helt.
gifta män	119}	163}	31	55
icke-gifta män	90} 110	86} 133	19	18
gifta kvinnor	79}	65}	32	12
icke-gifta kvinnor	67} 72	69} 67	18	15
Samtliga	100	100	100	100

lägre yrkesverksamhetsgrad hos de förstnämnda. Bortsett från denna avvikelse kan alltså iaktas att löntagargrupper med högre relativlön har högre yrkesverksamhetsgrad och därmed större andel bland de anställda än löntagargrupper med låg relativlön.

Analoga iakttagelser görs även i fråga om åldersgrupperna. I tabell 4: 26 visas för skilda åldersgrupper den "relativa" medianlönen, den "relativa" yrkesverksamhetsgraden (enligt kap. 3, för 50—52-veckorsarbete) samt åldersgruppens andel av befolkningen 14—74 år resp. av samtliga helårs- och heltidsanställda.

Här bekräftas att högre löneläge i en åldersgrupp är förenat med en märkbart högre andel anställda i denna åldersgrupp än vad som är fallet vid lägre löneläge.

Det här sagda innebär inte något försök till kausal tolkning av innebörden t. ex. att låg lön för en viss ålders-, köns- och civilståndsgrupp leder till minskad yrkesverksamhetsgrad eller att låg yrkesverksamhetsgrad och lågt löneläge i en viss befolkningsskikt skulle bero av någon tredje omständighet. Det är tillräckligt att notera hur av rent aritmetiska skäl den "totala" löneinkomstfördelningen är starkt

påverkad av yrkesverksamhetsgradens variationer mellan ålders-, köns- och civilståndsgrupperna och att dessa variationer faktiskt är i hög grad korrelerade med lönenivån. Vid en annan struktur i yrkesverksamhetsgraderna hos befolkningen och vid en annan korrelation mellan yrkesverksamhetsgrad och lönenivå skulle alltså — vid given befolkningsstorlek och -sammansättning när det gäller ålder, kön och civilstånd — den "totala" inkomstfördelningen kunna bli väsentligt annorlunda än den faktiska. Den rådande korrelationen yrkesverksamhetsgrad/lönenivå är av den beskaffenheten att den "totala" löneinkomstfördelningen påverkas proportionsvis starkare av befolkningsskikt med höga relativlön än av skikt med låga.

I konsekvens med de här beskrivna mekanismerna kan man behandla löneinkomsternas fördelning efter ålder, kön och civilstånd ganska schematiskt. I synnerhet gäller detta för högre löneinkomster. Av samtliga 351 000 helårs- och heltidsanställda med löneinkomster över 30 000 kr är 336 000 män, varav 305 000 gifta och 327 000 i åldern 25—64 år. Av samtliga helårs- och heltidsanställda gifta män i åldersgruppen 25—64 år har 35,5 procent

Tabell 4: 26. Relativ medianlön och relativ yrkesverksamhetsgrad efter ålder.

	Åldersgrupp, år							
	14—19	20—24	25—34	35—44	45—54	55—64	65—74	14—74
»relativ» medianlön	47	78	102	111	109	101	83	100
»relativ» yrkesverksamhetsgrad	39	88	116	135	131	114	33	100
andel av befolkningen, 14—74 år	12,3	11,1	16,0	16,4	17,6	15,7	10,8	100
andel av helårs- och heltidsanställda	6,6	12,1	22,0	22,1	20,5	14,8	1,9	100

Tabell 4: 27. Helårs- och heltidsanställdas fördelning efter årslön och med uppdelning efter ålder, kön och civilstånd; relativ fördelning.

Ålder kön, år	Gifta, lön 1 000-tal kr						Icke-gifta, lön 1 000-tal kr					
	—10	10— 15	15— 20	20— 30	30—	tot.	—10	10— 15	15— 20	20— 30	30—	tot.
	(892 200 personer)						(298 000 personer)					
<i>Män</i>												
14—19						..	28,1	41,1	13,9	6,9	—	100
20—24	1,5	4,4	30,4	43,5	10,2	100	5,4	14,6	36,1	37,8	6,1	100
25—34	—	0,5	12,5	56,3	30,7	100	2,4	8,2	29,6	44,3	15,5	100
35—44	—	1,6	8,4	53,3	36,6	100	3,0	8,9	22,3	42,9	23,9	100
45—54	0,2	1,4	12,7	44,6	41,0	100	2,2	6,5	23,4	55,2	12,7	100
55—64	0,3	3,7	22,3	40,4	33,3	100	6,6	8,2	29,5	44,2	11,5	100
65—74	—	22,7	42,7	23,3	11,3	100	7,3	19,8	20,3	52,7	—	100
14—74	0,2	2,3	14,6	48,9	34,0	100	10,5	16,2	26,5	36,5	10,3	100
	(191 600 personer)						(239 100 personer)					
<i>Kvinnor</i>												
14—19						..	56,5	40,3	3,2	—	—	100
20—24	4,3	52,3	30,4	13,0	—	100	2,8	51,3	41,3	4,6	—	100
25—34	5,6	16,9	48,0	26,7	2,8	100	11,8	19,3	40,0	24,7	4,2	100
35—44	7,7	20,9	37,1	29,5	4,8	100	1,9	19,0	34,0	39,5	5,6	100
45—54	6,9	21,8	41,5	21,9	7,9	100	11,4	20,0	30,0	30,2	8,4	100
55—64	3,4	31,0	38,4	23,8	3,4	100	20,7	24,3	34,1	15,7	5,2	100
65—74							55,0	33,0	—	12,0	—	100
14—74	6,2	25,9	39,5	23,8	4,6	100	19,1	33,0	29,6	15,3	3,0	100

lägst 30 000 kr i årslön — motsvarande andelar är för icke-gifta män 11,2 procent, för gifta kvinnor 5,1 procent och för icke-gifta kvinnor 5,7 procent. I åldersgruppen 20—24 år är motsvarande andelar 10,3 procent för gifta män, 6,1 procent för icke-gifta män och 0 procent för kvinnor; i åldersgruppen 65—74 år är andelen 10,9 procent för gifta män och 0 procent för övriga. Huvudintresset beträffande högre löneinkomster måste således inriktas på de gifta männen i åldern 25—64 år, som utgör 26 procent av totalbefolkningen 14—74 år, 52 procent av samtliga helårs- och heltidsanställda och svarar för 89 procent av personerna med löneinkomster utöver 30 000 kr för samtliga dessa anställda. Bland de gifta männen i åldersgruppen 25—64 år är andelen med lön utöver 30 000 kr/år högst i delgruppen 45—54 år (41,0 procent) och lägst i 25—34 år (30,7 procent).

I de lägre löneinkomstslägena kan situationen inte beskrivas så enkelt. Bland de ca 91 000 resp. 288 000 helårs- och heltids-

anställda med lägre löneinkomster än 10 000 resp. 15 000 kr/år dominerar dock följande fyra kategorier: icke-gifta kvinnor under 25 år, icke-gifta män under 25 år, icke-gifta kvinnor 25—64 år och gifta kvinnor 25—64 år. Tillsammans svarar dessa fyra kategorier för 89 resp. 83 procent av de anställda med lägre löner än 10 000 resp. 15 000 kr/år. Utsträcks inkomstgränsen till 20 000 kr, varunder det finns 644 000 helårs- och heltidsanställda, sjunker dessa fyra kategoriers andel till 65 procent. Detta sammanhänger med att just mellan 15 000 och 20 000 kr ytterligare ålders-, köns- och civilståndsgrupper utöver de fyra nämnda börjar väga tungt. Den största delgruppen i löneinkomstslägena under 20 000 kr blir i stället gifta män i åldern 25—64 år.

I tabell 4: 27, där inkomstklasserna över 20 000 kr dragits samman till två, visas mera i detalj ålders-, köns- och civilståndsgrupperna med låga löner.

Man ser av tabellen att andelen lågt avlönade inom de skilda ålders-, köns- och

Tabell 4:28. Procentuell andel helårs- och heltidsanställda i åldern 20—64 år med låg löneinkomst efter kön och civilstånd. Faktiska värden och värden enligt standardberäkning.

Kön, civilstånd	Procentuell andel av helårs- och heltidsanställda, 20—64 år med lägre löneinkomst än					
	10 000 kr		15 000 kr		20 000 kr	
	enl. standardber.	i verkligheten	enl. standardber.	i verkligheten	enl. standardber.	i verkligheten
gifta män	0,3	0,2	2,3	2,5	17,8	16,0
icke-gifta män	3,6	10,5	12,4	26,7	39,7	43,9
gifta kvinnor	5,9	6,2	31,6	32,1	71,7	71,5
icke-gifta kvinnor	9,6	19,1	34,0	42,1	71,6	76,7

civilståndsgrupperna generellt är minst för de gifta männen, oavsett om gränsen dras vid 10 000, 15 000 eller 20 000 kr. De icke-gifta männen har i varje åldersgrupp påtagligt högre andelar under dessa tre inkomstgränser än de jämnåriga gifta männen. Betraktas enbart kvinnorna, som i varje åldersgrupp har påtagligt högre andelar med lön under 15 000 och 20 000 kr än även de icke-gifta männen, är det svårt att iaktta något konsekvent mönster innebärande att de icke-gifta skulle ha någon systematiskt större andel med lägre löner jämfört med de gifta. De högsta andelarna med lägre löner inom de skilda åldersgrupperna återfinns ungefär lika ofta bland de gifta som bland de icke-gifta kvinnorna.

Granskas löneinkomsterna under 10 000 eller 15 000 kr med avseende på åldern är 25—34 år gynnsammast för männen och 35—44 år för kvinnorna medan den ogynnsammaste åldersgruppen är under 25 år för bägge könen. Med avseende på kön har kvinnorna generellt högre andelar anställda under 15 000 kr och med avseende på civilstånd har de icke-gifta männen generellt högre andelar än de gifta medan för kvinnorna civilståndet inte spelar någon entydig roll. För löneinkomster under 20 000 kr är den gynnsammaste åldern normalt 35—44 år (för icke-gifta män dock 45—54 år) och den ogynnsammaste generellt under 25 år. Med avseende på kön har kvinnorna ogynnsammare inkomstfördelning än männen och med avseende på civilstånd har de icke-gifta männen högre andelar än de gifta medan civilståndet inte spelar någon en-

tydig roll för kvinnorna.

Genom s.k. standardberäkningar kan i någon mån betydelsen av ålders-, köns- och civilståndskomponenterna renodlas. Två dylika beräkningar har utförts: en där inom var och en av de fyra köns- och civilståndsgrupperna i åldern 20—64 år den relativa åldersfördelningen antagits vara densamma och lika med den för samtliga helårs- och heltidsanställda gällande samt en där inom var och en av de fem åldersgrupperna den relativa köns- och civilståndsfördelningen antagits vara densamma och lika med den för samtliga helårs- och heltidsanställda gällande. Resultaten av den förstnämnda standardberäkningen, vilken således i princip belyser andelen anställda inom köns- och civilståndsgrupperna sedan åldersvariationerna mellan dessa grupper neutraliserats, redovisas i tabell 4: 28.

De faktiska variationerna mellan köns- och civilståndsgrupperna i fråga om ålderssammansättning har jämfört med den standardiserade ålderssammansättningen inneburit en viss sänkning av andelen anställda under 20 000 kr bland de gifta männen medan för gifta kvinnor ålderssammansättningen inte har någon nämnvärd inverkan vare sig nedåt eller uppåt i fråga om andelarna under de tre inkomstgränserna. Däremot har för icke-gifta såväl män som kvinnor den faktiska åldersfördelningen medfört en stark uppgång i andelen anställda med lägre löner — särskilt under 10 000 och 15 000 kr men även under 20 000 kr — jämfört med andelarna enligt den standardiserade åldersfördelning-

Tabell 4: 29. Procentuell andel helårs- och heltidsanställda med låg löneinkomst efter ålder. Faktiska värden (inom parentes) och värden enligt standardberäkning.

Löneinkomst lägre än	Andelen (%) helårs- och heltidsanställda i åldern				
	20—24 år	25—34 år	35—44 år	45—54 år	55—64 år
10 000 kr	2,6 (3,7)	2,6 (2,2)	1,7 (1,6)	2,8 (2,5)	4,3 (4,4)
15 000 kr	20,7 (32,7)	8,8 (7,8)	9,1 (8,3)	10,9 (9,4)	14,6 (12,8)
20 000 kr	53,3 (68,7)	32,0 (30,0)	27,4 (24,4)	30,2 (29,4)	41,6 (38,6)

en. Även vid en och samma åldersfördelning enligt den här gjorda förutsättningen är andelen anställda med lägre lön än 10 000, 15 000 eller 20 000 kr allra lägst bland de gifta männen medan de icke-gifta männens andelar fortfarande är näst lägst. Andelen gifta kvinnor med lägre löner påverkas inte nämnvärt av standardberäkningen medan andelen icke-gifta kvinnor reduceras, dock inte till lika låga andelar som för gifta.

Den andra standardberäkningen, vilken alltså gäller andelen anställda med lägre lön än 10 000, 15 000 eller 20 000 kr under förutsättningen att den relativa köns- och civilståndsfördelningen är densamma inom var och en av åldersgrupperna, kan sägas visa åldersfaktorns inverkan neutraliserad från köns- och civilståndskomponenterna. Resultaten av denna beräkning framgår av tabell 4: 29, där de faktiska andelarna i resp. åldersgrupp anges inom parentes.

Som väntat har den faktiska köns- och civilståndsfördelningen störst inverkan på

lågloöneandelarna inom åldersgruppen 20—24 år. De betydande sänkningar, som inträffar vid standardberäkningen i denna yngsta åldersgrupp, motsvaras av ganska måttliga stegringar i lågloöneandelarna inom var och en av de övriga fyra åldersgrupperna.

En sista kalkyl har gjorts i syfte att belysa skillnaderna i inkomstfördelningen mellan ålders-, köns- och civilståndsgrupperna. Även denna kalkyl har standardberäkningens karaktär, i det att de gifta männens relativa löneinkomstfördelning inom varje åldersgrupp tillämpats även på icke-gifta män, gifta kvinnor och icke-gifta kvinnor. Frågeställningen har därvid varit: hur många helårs- och heltidsanställda skulle ha underskridit löneinkomstgränserna 10 000, 15 000 och 20 000 kr om samtliga anställda inom varje åldersgrupp haft en löneinkomstfördelning lika med de gifta männens? Svaret på denna fråga framgår av tabell 4: 30.

Om i varje åldersgrupp inom 20—64 år de gifta männens löneinkomstfördelning

Tabell 4: 30. Antalet helårs- och heltidsanställda försåvitt gifta mäns löneinkomstfördelning gällt för även kvinnor och icke-gifta män.

	Antal (1 000-tal) m. lön understigande (kr)					
	vid fördelning = gifta män			enl. faktisk fördelning		
	10 000	15 000	20 000	10 000	15 000	20 000
Kön, civilstånd						
gifta män	1,6	17,2	139,6	1,6	17,2	139,6
icke-gifta män	1,2	6,8	50,6	9,4	33,0	102,5
gifta kvinnor	0,5	4,0	31,3	11,9	59,5	135,2
icke-gifta kvinnor	1,1	6,1	42,8	16,3	74,4	143,7
samtliga	4,4	34,1	264,3	39,2	184,1	521,0
andel (%) av anställda 20—64 år i alla inkomster	0,3	2,3	17,7	2,6	12,3	34,9

Tabell 4: 31. Medianlönerna för helårs- och heltidsanställda män och kvinnor i olika åldersgrupper.

Ålder	Män		Kvinnor		Män + Kv.	
	antal 1 000-t.	median- lön kr	antal 1 000-t.	medianlön kr	antal 1 000-t.	medianlön kr
14—24	166,9	17 180	137,4	13 050	304,3	14 740
25—34	286,0	24 650	156,7	17 890	359,9	22 950
35—44	278,1	26 350			360,9	24 340
45—64	441,2	25 180	134,1	17 210	575,2	23 320
65—74	26,2	19 100	5,3	10 260	31,5	18 230
14—74	1 198,4	24 150	533,5	15 900	1 631,9	21 960

gällt för även icke-gifta män och för kvinnor skulle således totalandelen och totalantalet helårs- och heltidsanställda med lön under 10 000 kr varit 1/9, under 15 000 kr ca 1/6 och under 20 000 kr ca hälften av de faktiska andelarna och antalen.

En analog kalkyl, där de icke-gifta kvinnornas inkomstfördelning inom varje åldersgrupp tillämpas för även gifta kvinnor och för män, ger till resultat att i stället för det faktiska antalet helårs- och heltidsanställda med lön under 10 000 kr om 39 000 personer (20—64 år) antalet skulle ha blivit ca 142 000. Antalet anställda under 15 000 kr, som faktiskt är ca 184 000 (20—64 år), skulle därvid ha stigit till ca 475 000, och antalet anställda under 20 000 kr, som faktiskt är ca 521 000 (20—64 år), skulle ha stigit till ca 1 000 000 personer. Detta räkneexempel belyser likaledes effekten på den "totala" löneinkomstfördelningen av olikheterna mellan männens och kvinnornas inkomstfördelning.

I det följande skall bortses från civilståndsfaktorn, vars statistiska effekt på inkomstfördelningen såsom ovan visats är obetydlig för kvinnorna men påtaglig för männen. Tabellen 4: 31 visar medianlönerna för män och kvinnor i olika åldersgrupper oavsett civilstånd. Med hänsyn till urvalets litenhet i vissa köns- och åldersgrupper har vissa sammanslagningar skett av åldersgrupperna.

Här bekräftas tidigare konstateranden att det bästa löneläget normalt gäller inom åldersgruppen 35—44 år. Studeras det bakomliggande statistiska materialet finner man

dessutom att lönespridningen är lägst i åldersgruppen 20—24 år för att öka med stigande ålder t. o. m. åldersgruppen 55—64 år. Denna utveckling av löneinkomstspridningen syns framför allt vara kännetecknande för männen. För kvinnorna tyder decilfördelningarna på att lönespridningen inom varje åldersgrupp är något lägre än för männen och att den inte ökar med åldern lika starkt som för männen. Materialet medger dock inte någon mera förfinad analys av storleken i dessa skillnader mellan könen utan håller enbart för uttalanden om riktningen av förekommande tendenser.

4.4.5 Löneinkomstfördelningen med avseende på utbildning

I låginkomstutredningens undersökningar har två utbildningsmått använts: dels antalet år i heltidsundervisning, dels "utbildningsnivå" enligt en sjugradig skala där 1 betecknar folkskola, 3 realskola och grundskola o. d., 5 studentexamen o. d. samt 7 akademisk examen o. d. samt 2, 4 och 6 anger yrkesutbildning under minst ett år utöver folkskola, real- och grundskola resp. studentexamen. När löneinkomsternas fördelning studeras med hänsyn till utbildningen kommer enbart "utbildningsnivå", i det följande utbytt mot det mera värde- neutrala ordet utbildningsgrupp — att användas som mått på utbildningen, vilket tyvärr innebär en avsevärd underskattning av antalet personer med mera långvarig utbildning utanför de reguljära studievägarna

Tabell 4: 32. Helårs- och heltidsanställdas fördelning efter löneinkomst och med uppdelning efter kön och utbildning.

Kön, utbild- ningsgrupp	Antal personer 1 000-tal	Relativ fördelning (%) efter löneinkomst (1 000-tal kr)									
		10— —10	15— 15	20— 20	25— 25	30— 30	40— 40	60— 60	100— 100	tot.	
Män											
1	683,0	2,8	6,9	22,7	34,2	18,0	11,3	3,3	0,6	0,1	100
2	211,9	2,3	5,7	12,4	30,1	20,5	20,4	7,4	1,0	0,2	100
3+4	197,2	4,2	4,0	13,1	17,7	17,4	23,9	15,3	4,1	0,3	100
5+6+7	101,5	—	1,6	1,6	6,0	8,0	27,5	32,0	17,5	5,8	100
summa	1 193,6	2,8	5,8	17,5	27,6	17,5	16,3	8,5	2,7	0,6	100
Kvinnor											
1	218,9	16,8	34,2	38,1	8,7	2,1	—	—	—	—	100
2	52,4	15,5	33,2	31,5	13,8	3,1	3,0	—	—	—	100
3+4	135,4	9,6	26,5	30,6	22,0	6,6	3,5	1,2	—	—	100
5+6+7	24,8	—	2,2	20,6	19,4	25,6	10,8	14,8	6,5	—	100
summa	431,4	13,4	29,8	34,0	14,1	5,0	2,1	1,2	0,4	—	100
Män+kvinnor											
1	901,9	6,2	13,5	26,5	28,0	14,2	8,5	2,5	0,4	0,1	100
2	264,2	4,9	11,1	16,2	26,8	17,0	17,0	5,9	0,9	0,2	100
3+4	332,6	6,3	13,1	20,2	19,5	13,0	15,6	9,6	2,4	0,2	100
5+6+7	127,3	—	1,7	5,3	8,6	11,4	23,2	28,3	15,2	4,6	100
summa	1 624,9	5,6	12,2	21,9	24,6	14,2	12,5	6,5	2,0	0,5	100

(se kap. 3 avsnitt 5). På grund av de små frekvenserna i urvalet av personer i vissa utbildningsgrupper har i fortsättningen sammanslagningar skett av personer i grupperna 5, 6 och 7, vilket innebär att studentexamen och jämförlig utbildning jämte yrkesutbildning och högskoleutbildning därutöver sammanförs i en enda grupp. Vidare har utbildningsgrupperna 3 och 4 sammanlagits av analoga skäl.

Löneinkomsternas fördelning oavsett ålder med hänsyn till kön och utbildningsgrupp framgår för de helårs- och heltidsanställda av tabell 4: 32.

Även i denna inkomstfördelning iaktas verkningarna av det tidigare omnämnda förhållandet att befolkningsgrupper med låg yrkesverksamhetsgrad har lägre löneläge och därmed är underrepresenterade i inkomstfördelningen i förhållande till sin andel i befolkningen. I åldrarna 25—74 år, där utbildningen för praktiskt taget alla personer är färdig och där mer än 4/5 av de anställda i tabell 4: 32 återfinns, är ca 58 procent av de helårs- och heltidsanställ-

da i utbildningsgruppen 1 (= enbart folk-skola) medan motsvarande andel för hela den jämnåriga befolkningen utgör 69 procent. Av de helårs- och heltidsanställda i samma åldrar utgör utbildningsgrupperna 5 + 6 + 7 (= studentexamen och längre utbildning) 9 procent, att jämföra med 5 procent i hela den jämnåriga befolkningen. Under- resp. överrepresentationen sammanhänger med de i kap. 3 närmare beskrivna förhållandena, enligt vilka såväl yrkesverksamhetsgrad som andel helårs- och heltidsarbetande inom varje åldersgrupp och för bägge könen stiger med längre utbildning. Särskilt markant stiger den för kvinnorna.

Tabell 4: 32 visar tydligt att utbildningen har ett mycket stort inflytande på löneinkomsternas storlek och på deras fördelning på inkomstklasser. Särskilt gäller detta vid en utbildning motsvarande studentexamen eller längre. Här förekommer knappast alls några löneinkomster under 15 000 kr — andelen utgör enbart 1,7 procent medan för samtliga utbildningsgrupper 17,8 procent har lägre lön än 15 000 kr. Högre lö-

neinkomster än 40 000 kr gäller för 48,1 procent av de helårs- och heltidsanställda i utbildningsgrupperna 5 + 6 + 7 att jämföra med 9,0 procent för samtliga utbildningsgrupper.

Jämförs löneinkomstfördelningarna mellan utbildningsgrupperna 1, 2 och 3 + 4 finner man avsevärt måttligare skillnader: medan 19,7 procent av de anställda i utbildningsgrupp 1 ligger under 15 000 kr är motsvarande andel 16,0 procent i grupp 2 och 19,4 procent i grupperna 3 + 4. I inkomstlägen över 40 000 kr finns 3,0 procent av de anställda i utbildningsgruppen 1, 7,0 procent i gruppen 2 och 12,2 procent i grupperna 3 + 4. Medan andelen lägre löneinkomster framstår som ganska konstant i de olika utbildningsgrupperna 1—4 ökar däremot andelen i högre löneinkomster med stigande nummer på utbildningsgruppen, vilket återspeglar att lönespridningen ökar vid längre utbildning. Detta gäller för män och kvinnor tillsammans samt för enbart män. Bland de kvinnliga anställda avtar däremot andelen lägre avlönade (under 15 000 kr) med längre utbildning när man jämför grupperna 1 och 2 med grupperna 3 och 4.¹

Om inkomstfördelningen inom skilda utbildningsgrupper studeras med avseende på inte enbart kön utan också ålder finner man de i tabell 4: 33 återgivna procentuella andelarna i inkomstlägena upp till 15 000

kr, 15 000—30 000 kr och över 30 000 kr i de olika ålders-, köns- och utbildningskategorierna.

När man ser utbildningens effekter på löneinkomsternas fördelning åldersgruppsvis framgår det klarare än eljest hur utbildningsgruppen 1 för såväl männen som kvinnorna och i alla åldrar har den ogynnsammaste fördelningen medan utbildningsgrupperna 5 + 6 + 7 har den gynnsammaste. Kontrasten förefaller vara allra starkast mellan dessa "ytterpoler" i åldrarna 45—64 år.

Mellan utbildningsgrupperna 1, 2 och 3 + 4 iaktas för männen över 24 års ålder en med stigande ålder ökande effekt av utbildningen på inkomstfördelningen, där grupp 2 blir successivt allt gynnsammare i förhållande till grupp 1 och grupp 3 + 4 blir successivt allt gynnsammare i förhållande till grupp 2. För kvinnorna är det i åldersgruppen 25—34 år tveksamt om det över huvud taget är någon skillnad i andelen lägre löner mellan grupperna 2 och 3 + 4, medan i åldersgrupperna 35—44 och 45—64 år det blir allt fördelaktigare att vara i utbildningsgrupp 3 + 4 jämfört med gruppen 2.

En något mera preciserad bild av inkomstskillnaderna i olika utbildningsgrupper ger medianlöneberäkningar. Medianinkomsterna inom de nyss behandlade utbildnings-, köns- och åldersgrupperna för

¹ Det statistiska materialet över sammanräknad nettoinkomst har bearbetats med avseende på var och en av utbildningsgrupperna 1—7. För samtliga (anställda, företagare och övriga) visar, när i utbildningsgrupperna 1—4 alla under

10 000 kr och i grupperna 5—7 alla under 15 000 kr i sammanräknad nettoinkomst borttas ur materialet, detta material följande andelar personer med sammanräknad nettoinkomst över 30 000 kr:

	Andel (%) med sammanräknad nettoinkomst över 30 000 kr i grupp							
	1	2	3	4	5	6	7	totalt
män	10,3	22,4	14,0	38,7	58,5	71,6	85,1	18,9
kvinnor	0,6	2,5	4,8	9,6	8,8	20,9	54,2	4,9
summa	8,1	18,1	11,4	25,7	44,5	68,7	79,3	15,5
antal pers. i 1 000-tal med inkomst över 10 000 resp. 15 000 kr.	1 582	389	390	272	45	51	82	2 805

Resultatet visar något av inkomstfördelningens skillnader mellan dels utbildningsgrupperna 3 och 4, dels utbildningsgrupperna 5, 6 och 7. Som redovisas på sid. 47 ff underskattar de sammanräknade nettoinkomsterna åtminstone för anställda i högre lönelägen de verkliga inkomsterna.

Tabell 4: 33. Helårs- och heltidsanställdas fördelning efter löneinkomst och med uppdelning efter ålder, kön och utbildning.

Ålder och utbildning	Män				Kvinnor			
	andel (%) med löneinkomst av (1 000-tal kr)							
	—15	15—30	30—	tot.	—15	15—30	30—	tot.
14—24 år								
utbildningsgr. 1	40,0	57,5	2,5	100	81,8	18,2	—	100
» 2	33,7	55,0	10,8	100	70,2	29,8	—	100
» 3+4	36,4	58,2	5,4	100	66,0	34,0	—	100
» 5+6+7	14,3	85,7	—	100	—	(100,0)	—	100
25—34 år								
utbildningsgr. 1	4,4	82,1	13,5	100	43,6	56,4	—	100
» 2	1,0	77,3	21,7	100	11,4	88,6	—	100
» 3+4	2,0	62,4	35,6	100	13,0	83,6	3,4	100
» 5+6+7	1,6	20,0	78,4	100	9,2	64,6	26,2	100
35—44 år								
utbildningsgr. 1	4,7	76,5	18,8	100	36,8	73,2	—	100
» 2	1,8	62,5	35,7	100	29,3	70,7	—	100
» 3+4	—	45,2	54,8	100	10,1	84,9	5,0	100
» 5+6+7	—	35,6	64,4	100	—	50,1	49,9	100
45—64 år								
utbildningsgr. 1	5,3	75,9	19,8	100	42,4	57,6	—	100
» 2	2,0	55,2	42,8	100	31,5	52,8	15,7	100
» 3+4	—	28,2	71,8	100	13,3	69,6	17,1	100
» 5+6+7	1,3	9,6	89,1	100	—	56,4	43,6	100
65—74 år								
utbildningsgr. 1	20,4	76,9	2,7	100	100,0	—	—	100

helårs- och heltidsanställda framgår av tabell 4: 34.

Jämförs kvinnornas och männens medianlöner finner man för samtliga åldersgrupper den lägsta skillnaden i medianlönerna (i procent av männens) inom utbildningsgrupperna 5 + 6 + 7 (31,5 procent) och den högsta i utbildningsgruppen 2 (38,5 procent) och gruppen 3 + 4 (37,5 procent). I åldersgruppen 45—64 år är dock denna klyfta störst i utbildningsgruppen 3 + 4 (40,7 procent) och 5 + 6 + 7 (40,4 procent) men lägst i gruppen 1 (30,4 procent). Jämförs medianlönerna i utbildningsgrupperna konstateras, om medianlönen för utbildningsgruppen 1 sätts lika med 100, de indexserier, vilka framgår av tabell 4: 35.

Indexserierna blir självfallet annorlunda inom skilda åldersgrupper. I åldern 14—24

år blir indextalet för utbildningsgrupperna 5 + 6 + 7 (grupp 1 = 100) när det gäller bägge könen 155, i åldern 25—34 år blir motsvarande indextal 155, i åldern 35—44 år 188, i åldern 45—64 år 227. Medianlönen stiger nämligen förhållandevis måttligt med åldern ovanför 24 år inom utbildningsgruppen 1 men däremot betydligt snabbare inom utbildningsgrupperna 5 + 6 + 7. Man kan också uttrycka detta konstaterande så att löneklyftan mellan utbildningsgrupperna ökar med stigande ålder.

Detta avsnitt om utbildningens betydelse i inkomstfördelningen skall avslutas med några uppgifter om löneinkomsternas spridning inom och mellan utbildningsgrupperna på grundval av beräkningarna av decilfördelningarna inom skilda köns-, ålders- och utbildningsgrupper. Med hänsyn till urva-

Tabell 4: 34. Medianlöneinkomster för helårs- och heltidsanställda i olika utbildnings-, köns- och åldersgrupper.

Åldersgrupp, år	Medianinkomst (kr) för				
	män och kvinnor tillsammans i utbildningsgrupp				
	1	2	3+4	5+6+7	totalt
14—24	14 300	15 300	14 590	19 510	14 740
25—34	21 510	24 650	24 150	33 380	22 950
35—44	22 490	24 670	26 050	42 320	24 340
45—6	21 250	27 140	31 320	48 310	23 320
65—74	18 230	14 850	21 660	..	18 230
14—74	20 680	23 470	22 370	38 130	21 960

Åldersgrupp, år	Enbart män i utbildningsgrupp					Enbart kvinnor i utbildningsgrupp				
	1	2	3+4	5+6	tot.	1	2	3+4	5+6	tot.
				+7					+7	
14—24	16 310	17 810	17 790	22 940	17 180	11 410	13 070	13 760	18 130	13 050
25—34	22 450	24 980	27 250	33 960	24 650	15 740	18 000	20 040	29 440	17 890
35—44	24 200	26 350	31 810	45 740	26 350					
45—64	22 950	27 580	38 540	50 020	25 180	15 980	18 210	22 840	29 820	17 210
65—74	18 730	22 210	35 210	..	19 070	..	..	..	..	10 260
14—74	22 300	24 980	27 930	40 480	24 150	14 800	15 370	17 450	27 720	15 900

lets litenhet skall åldersgrupperna under 25 och över 64 år ej medtas och skall för kvinnorna åldersgrupperna 25—34 och 35—44 år sammanslås. Inkomstspridningen anges genom den första, femte och nionde decilens belopp inom resp. kombination av kön, ålder och utbildning. Det statistiska måttet $(D_9 - D_1)/D_5$ nyttjas här för att jämföra spridningen av lönerna mellan skilda kombinationer. Det kan framhållas att sammanslagningarna av utbildningsgrupperna 3 och 4 samt 5, 6 och 7 sannolikt leder till en större spridning inom resp. sammanslagna grupper än inom varje sådan grupp för sig.

Tabell 4: 36 kan tjäna som utgångspunkt

för jämförelser av löneläget inom och mellan olika utbildnings-, köns- och åldersgrupper. Man iakttar t. ex. att den bäst betalda 1/10-delen av 25—44-åriga kvinnor i utbildningsgrupp 1 överskrider en lönegräns ($D_9 = 20\,890$ kr), vilken är ungefär lika med gränsen för den lägst betalda 1/10-delen av jämnåriga kvinnor i utbildningsgrupperna 5 + 6 + 7 ($D_1 = 20\,030$ kr). Det framgår också att för såväl männen som kvinnorna den lägsta decillönen (D_1) i utbildningsgrupperna 5 + 6 + 7 inom samtliga redovisade åldersgrupper är högre än medianlönerna (D_5) i utbildningsgruppen 1, ofta också än den i utbildningsgruppen 2. Detta innebär

Tabell 4: 35. Medianlön för män och kvinnor i olika utbildningsgrupper. (Medianlönen i utbildningsgrupp 1 har satts lika med 100).

	utbildningsgrupp			
	1	2	3+4	5+6+7
medianlön för män 14—74 år	100	112	125	182
» » kvinnor 14—74 år	100	104	118	187
» » bägge könen 14—74 år	100	113	108	184

Tabell 4: 36. Decillöner och löneinkomstfördelningens spridning för män och kvinnor inom skilda ålders- och utbildningsgrupper.

Ålder, deciler, mått	Män i utbildningsgrupp					Kvinnor i utbildningsgrupp				
	1	2	3+4	5+6+7	totalt	1	2	3+4	5+6+7	totalt
25—34 år										
D ₁	16 910	19 300	18 980	23 760	18 130	} avser 25—44 år				
D ₅	22 450	24 980	27 350	33 960	24 650					
D ₉	31 750	38 000	40 870	55 180	38 540					
spridning	0,66	0,75	0,80	0,93	0,83					
35—44 år										
D ₁	17 730	20 120	21 620	30 270	19 020					
D ₅	24 200	26 350	31 810	45 740	26 350					
D ₉	35 120	40 070	47 420	76 760	43 410					
spridning	0,72	0,76	0,81	1,02	0,93					
45—64 år										
D ₁	17 040	20 090	21 600	26 470	17 690	7 650	5 520	8 580	17 430	9 100
D ₅	22 950	27 580	38 540	50 020	25 180	15 980	18 210	22 840	29 820	17 210
D ₉	33 690	44 340	56 610	76 450	46 690	21 700	30 830	33 420	71 230	28 250
spridning	0,73	0,88	0,91	1,00	1,15	0,88	1,39	1,09	1,80	1,11

alltså att den lägst avlönade 1/10-delen av anställda med studentexamen eller jämförlig och längre utbildning generellt har löner, som överstiger vad drygt hälften av de jämnåriga anställda med enbart folkskoleutbildning — ofta även minst ettårig yrkesutbildning — har i lön.

När det gäller *lönernas spridning* inom de olika utbildnings-, köns- och åldersgrupperna iakttas för männens del att spridningen ökar med såväl utbildningsgruppens nummer som åldern. Den största lönespridningen bland männen iakttas sålunda bland 45—64-åringar i utbildningsgrupperna 5 + 6 + 7, den minsta spridningen bland 25—34-åringar i utbildningsgruppen 1. För kvinnorna noteras inte motsvarande regelbundenhet. Vidare har kvinnorna i utbildningsgrupperna 5 + 6 + 7 den största lönespridningen medan mellan grupperna 1—4 rangordningen varierar. Bland yngre kvinnor är det utbildningsgruppen 2, som har den lägsta spridningen, bland äldre är det utbildningsgruppen 1. Jämförs männens och kvinnornas lönespridning med varandra konstateras en lägre spridning bland kvinnorna i yngre åldrar men en större spridning i högre åldrar.

Generellt kan om de redovisade spridningsmåttens inte uttalas något om spridningen är stor eller liten i någon absolut mening utan måtten möjliggör endast jämförelser av lönespridningen mellan skilda grupper av anställda. Från rimlighetssynpunkter kan dock göras gällande t. ex. att ett spridningstal av nära 0,5 (se yngre kvinnor i utbildningsgrupp 2) visar på en låg lönespridning också absolut sett eftersom där återfinns ca 80 procent av personerna inom ett löneintervall motsvarande medianlönebeloppet $\pm$ halva detta belopp. Ett spridningstal nära 1,00 anger däremot en stor eller mycket stor lönespridning — se bl. a. kvinnor i åldern 45—64 år och i utbildningsgrupperna 2—7 eller jämnåriga män i utbildningsgrupperna 5 + 6 + 7.

4.4.6 Löneinkomsternas fördelning med hänsyn till geografisk region

Bland de omständigheter, som är av intresse vid studierna av de anställdas löneinkomstfördelning, ingår även den geografiska aspekten. Såsom närmare beskrivits i kap. 3 har i låginkomstutredningens bearbetningar av befolkningens förvärvsarbete,

Tabell 4:37. Procentuella andelen helårs- och heltidsanställda, fördelade efter regiontyp och utbildningsgrupp.

Regiontyp	Antal helårs- o. heltids- anställda 1 000-tal	Andel proc. kvinor	Rel. fördelning (%) på utbildningsgr.				
			1	2	3+4	5+6+7	totalt
I	512	28,1	45,1	16,9	24,8	13,2	100
II	293	29,7	51,0	19,1	22,5	7,4	100
III	294	26,2	56,0	17,2	20,3	6,5	100
IV	526	23,4	67,8	13,5	15,3	3,4	100
riket	1 625	26,5	55,4	16,3	20,5	7,8	100

inkomster m.m. landet indelats i fyra regiontyper: storstäder (typ I = Storstockholm, Storgöteborg och Stormalmö), mellanstora städer (typ II = städer över 30 000 invånare, dock ej storstäder), småstäder (typ III = övriga städer) och landsbygd (typ IV). Vid den regressionsanalys, som redovisas i kap. 5, har en avvikande regionindelning gjorts med utgångspunkt från rikets indelning i A-regioner; vad som framför allt utmärker denna alternativa indelning är att Stockholm/Södertäljeregionen behandlats för sig och att man för denna region noterar att männen (men ej kvinnorna) bland de anställda har märkbart högre löneinkomster än i övriga storstadsregioner.

För samtliga förvärvsarbetande personer konstateras i kap. 3 att av befolkningen 14—74 år förvärvsarbetar i storstäderna 83 procent hela eller del av året, i övriga städer 74 procent och på landsbygden 70 procent. Deltidsarbetet är förhållandevis lika omfattande i samtliga regiontyper medan delårsarbetet är oftast förekommande i storstäderna för kvinnor och på landsbygden för män. Yrkesverksamhetsgraden är för männen något större och för kvinnorna avsevärt större i städerna än på landsbygden. Av befolkningen 14—74 år svarar utbildningsgrupperna 5 + 6 + 7 (studentexamen och jämförlig eller längre utbildning) för 10 procent i storstäderna, 5 à 6 procent i övriga städer och 2 procent på landsbygden.

Samtliga dessa skillnader mellan regiontyperna återspeglas, ibland i förstärkt om-

fattning, när enbart den helårs- och heltidsanställda delen av befolkningen studeras. I tabell 4: 37 återges några av de karakteristiska dragen i sammansättningen av de helårs- och heltidsanställda.

Konsekvenser på löneinkomsternas fördelning har dels den på landsbygden lägre yrkesverksamhetsgraden varigenom den "totala" löneinkomstfördelningen i hela riket blir gynnsammare än om yrkesverksamhetsgraden varit densamma oavsett regiontyp, dels den lägre andelen kvinnor bland helårs- och heltidsanställda i regiontyperna III och IV som också innebär en gynnsammare "total" inkomstfördelning i hela riket jämfört med vad som skulle gällt vid samma andel kvinnor i olika regioner, dels den olikartade utbildningssammansättningen hos de anställda varigenom i regiontyp I den "totala" inkomstfördelningen blir gynnsammare och i regiontyp IV ogynnsammare än fördelningen för hela riket. Yrkesverksamhetsgraden och kvinnoandelen företer inte så stora skillnader mellan de tre stadsregiontyperna medan utbildningssammansättningen uppvisar stora avvikelser även mellan dessa regiontyper.

Totaleffekten på löneinkomsternas fördelning av de här nämnda omständigheterna är vanskelig att bedöma. En standardberäkning där den i regiontyp I gällande könssammansättningen och utbildningssammansättningen tillämpats på regiontyp IV visar emellertid att andelen helårs- och heltidsanställda i regiontyp IV med löneinkomster under 15 000 kr skulle bli 22,0 pro-

cent — mot i verkligheten 23,9 procent — och att andelen med löneinkomster över 30 000 kr skulle bli 21,6 procent — mot i verkligheten 12,6. Genom den i förhållande till storstäderna avvikande sammansättningen efter kön och utbildning har således andelen lågt avlönade stigit något men framför allt andelen högre avlönade sjunkit kraftigt. Den särskilt i regiontyp IV lägre yrkesverksamhetsgraden har effekten att den för hela riket faktiskt gällande andelen helårs- och heltidsanställda med lön under 20 000 kr höjts. Skulle yrkesverksamhetsgraden i regiontyperna I—III gälla även för regiontyp IV hade således andelen anställda med lön under 20 000 kr varit 36,6 procent i stället för faktiska 39,6 procent. Även i detta sammanhang fungerar således den tidigare beskrivna mekanismen varigenom den positiva korrelationen relativlön — yrkesverksamhetsgrad leder till att befolkningsgrupper med låg relativlön blir svagare representerade i löneinkomstfördelningen.

För att inte effekterna av den mellan regiontyperna varierande utbildningssammansättningen, vilken är större än variationerna i yrkesverksamhetsgrad och könsproportioner, skall störa redovisningen har i den följande tabellen (tabell 4: 38) inkomstfördelningen presenterats så att den inom varje utbildningsgrupp anges efter uppdelning på de fyra regiontyperna. Samtliga åldersgrupper (14—74 år) ingår bland de helårs- och heltidsanställda, vilka utgör grundvalen för tabellen.

Det framgår ej av tabell 4: 38 men kan framräknas därur att för män och kvinnor tillsammans samtliga utbildningsgrupper har andelen anställda med lön under 15 000 kr är dubbelt så hög i regiontyp IV som i regiontyp I — eller 23,9 procent jämfört med 12,9 procent. Även vad gäller andelen anställda med lön under 20 000 kr är skillnaderna i det närmaste lika kraftiga — 52,3 procent i regiontyp IV mot 29,8 procent i regiontyp I. Skillnaden i andelarna under 15 000 och under 20 000 kr mellan regiontyperna I och IV är som framgår av tabellen proportionsvis något större

bland männen än bland kvinnorna och är för bägge könen genomgående inom var och en av utbildningsgrupperna. De mellanregionala skillnaderna i löneinkomsternas fördelning är allra lägst för männen i utbildningsgrupperna 5 + 6 + 7; för kvinnorna i samma utbildningsgrupper är urvalet så litet att man här bör undvika slutsatser. Allra störst är de mellanregionala skillnaderna bland männen i utbildningsgrupp 1.

Jämförs löneinkomstens fördelning inom skilda regiontyps-, utbildnings- och könsgrupper av helårs- och heltidsanställda med varandra noteras vidare att regiontyp IV har den högsta andelen med lön under 15 000 kr inom fem av de åtta utbildnings- och könsgrupperna. Undantagen är männen i utbildningsgruppen 2 (där regiontyp II har störst andel under 15 000 kr), kvinnorna i utbildningsgruppen 1 (där regiontyp III har störst andel) och kvinnor i utbildningsgrupperna 5 + 6 + 7 (där urvalets litenhet dock motiverar att inte några slutsatser dras). Mellan de tre typerna av städer är det enbart bland kvinnorna i utbildningsgrupperna 1, 2 och 3 + 4, där storstäderna har lägst andel anställda under 15 000 kr — bland männen är det, kanske något överraskande, småstäderna (mindre än 30 000 invånare), som i dessa utbildningsgrupper har den lägsta andelen anställda under 15 000 kr. Inom utbildningsgruppen 1 är det storstäderna, som redovisar den största andelen män med lägre lön än 15 000 kr.

Det är enbart i fråga om lönerna över 30 000 kr, där andelen anställda inom skilda utbildningsgrupper är allra högst i storstäderna för att utan undantag sedan successivt avta när motsvarande andelar i mellanstora städer, små städer och landsbygd jämföres. Någon skillnad mellan män och kvinnor i detta mönster för de högre lönerna kan ej iakttagas. De nu nämnda iakttagelserna motiverar slutsatsen att lönespridningen totalt för samtliga utbildningsgrupper men även inom var och en av utbildningsgrupperna är störst i storstäderna och lägst i de små städerna. Huruvida lönespridningen inom de små städerna överskrider landsbygdens är inte möjligt att ut-

Tabell 4: 38. Helårs- och heltidsanställdas fördelning efter löneinkomst och med uppdelning efter regiontyp, utbildning och kön.

Utbildn.grupp regiontyp	Antal 1 000	proc. andel med lön (1 000 kr)				
		—15	15—20	20—30	30—	totalt
Män						
<i>Utbildn.gr. 1</i>	683,0	9,7	22,7	52,3	15,3	100
regiontyp I	167,1	6,8	11,6	55,5	26,0	100
II	107,4	4,1	16,5	52,3	23,0	100
III	123,6	3,5	25,1	55,7	17,1	100
IV	284,8	16,3	30,6	45,1	12,0	100
<i>Utbildn.gr. 2</i>	211,9	8,0	12,4	50,6	29,0	100
regiontyp I	69,0	6,4	8,7	48,7	36,2	100
II	41,9	11,8	5,3	54,6	28,3	100
III	42,3	5,1	18,3	52,5	24,1	100
IV	58,6	9,2	17,6	48,2	25,0	100
<i>Utbildn.gr. 3+4</i>	197,2	8,2	13,1	35,1	43,6	100
regiontyp I	76,1	6,5	11,5	26,6	55,3	100
II	40,2	8,2	8,2	44,5	39,1	100
III	37,2	6,0	8,9	48,8	36,3	100
IV	43,7	12,5	23,9	30,1	33,5	100
<i>Utbildn.gr. 5+6+7</i>	101,4	1,6	1,6	14,0	82,8	100
regiontyp I	55,9	1,9	1,9	12,6	83,6	100
II	16,2	—	—	16,7	83,3	100
III	13,6	—	—	20,3	79,7	100
IV	15,7	3,5	3,5	10,3	82,7	100
<i>Samtl. utbildn.gr</i>	1 193,6	8,5	17,6	45,8	28,1	100
regiontyp I	368,2	6,0	9,6	41,7	42,7	100
II	205,8	6,1	11,3	53,7	28,9	100
III	216,7	4,1	19,4	51,6	24,9	100
IV	402,8	14,4	26,9	42,5	16,2	100
Kvinnor						
<i>Utbildn.gr. 1</i>	218,9	51,0	38,1	10,9	—	100
regiontyp I	63,9	39,2	38,4	22,4	—	100
II	41,8	51,9	39,2	8,9	—	100
III	41,1	58,1	35,3	6,6	—	100
IV	72,1	56,9	38,7	4,4	—	100
<i>Utbildn.gr. 2</i>	52,4	48,6	31,5	16,9	3,0	100
regiontyp I	17,7	32,7	43,6	17,5	6,2	100
II	14,1	54,2	31,7	10,7	3,4	100
III	8,2	46,8	20,6	31,6	—	100
IV	12,4	65,6	21,6	12,8	—	100
<i>Utbildn.gr. 3+4</i>	135,4	36,1	30,6	28,6	4,7	100
regiontyp I	50,7	25,4	34,4	33,9	6,3	100
II	25,7	37,1	27,4	29,3	6,1	100
III	22,5	43,9	36,3	29,8	—	100
IV	36,6	51,4	24,1	20,3	4,2	100
<i>Utbildn.gr. 5+6+7</i>	24,8	2,2	20,6	45,0	32,1	100
regiontyp I	11,7	4,7	14,7	39,6	41,0	100
II	5,4	—	21,1	40,8	38,1	100
III	5,4	—	19,9	60,0	20,1	100
IV	2,3	—	51,8	48,2	—	100
<i>Samtl. utbildn.gr.</i>	431,4	43,2	34,0	19,1	3,7	100
regiontyp I	144,0	30,7	35,7	27,3	6,3	100
II	87,0	44,7	33,4	17,3	4,7	100
III	77,1	45,9	33,0	19,7	1,4	100
IV	123,3	55,0	33,0	10,8	1,2	100

tala sig om med mindre än att löneinkomsterna under 15 000 kronor uppdelas ytterligare.

Några exakta medianlöneberäkningar har ej utförts när det gäller lönerna inom skilda regiontyper. Med utgångspunkt från de redovisade inkomstfördelningarna ger emellertid beräkningar via interpolation inom de mittersta inkomstklasserna de resultat för män och kvinnor och samtliga utbildningsgrupper tillsammantagna, vilka framgår av tabell 4: 39.

I regiontyperna I och II överstiger medianlönerna hela rikets med 12 resp. 3 procent, i regiontyp III understiger medianlönen rikets medianlön med mindre än 1/2 procent och i regiontyp IV understiger medianlönen rikets med 11 procent. Kvartillöneberäkningar för de fyra regiontyperna visar att lönespridningen bland helårs- och heltidsanställda är störst i storstäder och minst i småstäder, medan mellanstora städer och landsbygd visar upp ungefär samma spridning.

Löneinkomsterna har även fördelats på inkomstklasser länsvis och för vardera könet. Någon ytterligare uppdelning efter t. ex. ålder och utbildning har i detta sammanhang ej varit möjlig med tanke på urvalets litenhet i materialet utan bearbetningarna har skett för männen totalt och kvinnorna totalt inom varje län. Även om länen i många fall är en mindre lämplig enhet för indelningar kan det ändock vara av visst intresse att granska resultaten av denna bearbetning.

De län, där andelen helårs- och heltidsanställda *män* med löner under 20 000 kr överstiger 1/3 är följande sju:

Jämtland	— 47,8	procent	under	20 000	kr
Älvsborg	— 45,8	»	»	»	»
Halland	— 40,9	»	»	»	»
Kronoberg	— 38,7	»	»	»	»
Skaraborg	— 37,4	»	»	»	»
Kalmar	— 36,6	»	»	»	»
Blekinge	— 33,6	»	»	»	»

De övriga länen, där andelen män med löner under 20 000 kr överstiger riksgenomsnittet (26,1 procent), är Kristianstad, Västerbotten, Gotland, Norrbotten och Östergötland. Lägst andelar har Stockholms län (7,1), Stockholms stad (10,7), Uppsala län (13,3), Gävleborg (19,8) och Göteborgs och Bohus län (20,8 procent).

För *kvinnorna* konstateras att andelen helårs- och heltidsanställda med lön under 20 000 kr/år inte i något län understiger 55 procent. De lägsta andelarna med lön under detta belopp förekommer i Stockholms stad (55,2), Uppsala län (59,5) och Jämtland (58,5 procent) — de högsta andelarna med över 90 procent förekommer i Kalmar, Blekinge, Gotland, Kristianstad och Älvsborgs län. De sju län, där andelen helårs- och heltidsanställda kvinnor med lön under 10 000 och 15 000 kr är allra högst, anges nedan:

10 000 kr/år:

Hallands län	(32,8)
Västernorrland	(26,5)
Skaraborg	(25,8)
Kronoberg	(24,4)
Örebro	(23,5)
Jönköping	(22,1)
Kalmar	(21,7)

15 000 kr/år:

Västernorrlands län	(77,8)
Halland	(77,0)

Tabell 4: 39. Medianlöner i olika regiontyper.

medianlön i regiontyp I (storstäder)	24 660 kr
» » » II (mellanst. st.)	22 630 »
» » » III (små städer)	21 880 »
» » » IV (landsbygd)	19 460 »
medianlön i hela riket	21 960 kr

Värmland (64,2)
Kronoberg (62,5)
Älvsborg (61,4)
Örebro (58,8)
Kalmar (56,0)

De för både männen och kvinnorna ogynnsammaste länen med hänsyn till andelen lågt avlönade kan konstateras vara Älvsborgs, Hallands, Kronobergs, Skaraborgs, Kalmar och Gotlands län.

Om man sedan går till de län, som har särskilt höga andelar med anställda där lönen överstiger 30 000 kr, finner man endast fyra län ovanför riksgenomsnittet: Stockholms stad, Stockholms län, Jämtlands och Gävleborgs län. Av de helårs- och heltidsanställda männen har i Stockholms stad 54,1 procent och i Stockholms län 51,1 procent högre lön än 30 000 kr/år; motsvarande andel är i Jämtland 39,1 och i Gävleborgs län 30,8 procent. Särskilt låga andelar (högst 15 procent för männen) noteras i Skaraborgs, Kopparbergs, Hallands, Jönköping och Älvsborgs län. För kvinnorna är det endast i två län, Uppsala och Västerbotten, där andelen med lön över 30 000 kr/år överskrider 10 procent.

Med hänsyn till urvalets storlek bör åtminstone för vissa län de här redovisade andelarna anses synnerligen osäkra. För att i någon mån bedöma rimligheten i resultaten har en jämförelse skett med den officiella inkomststatistiken. Av denna framgår att för män och kvinnor tillsammans och med sammanräknade nettoinkomster överstigande 5 000 kr andelen inkomsttagare med inkomst mellan 5 000 och 15 000 kr är högst inom Gotlands, Jämtlands, Östergötlands, Älvsborgs, Skaraborgs, Kronobergs, Kalmar, Värmlands och Hallands län. Dessa län är med undantag för Östergötland omnämnda i det föregående såsom län, där andelen lågt avlönade för män eller kvinnor är störst. Givetvis krävs dock ett betydligt större urval än det som använts vid låginkomstutredningens undersökningar för att precisionen vid regionala inkomstjämförelser skall bli nöjaktig.

4.4.7 Löneinkomsternas fördelning med hänsyn till invandrare och icke-invandrare

Med ledning av folkbokföringsnumren kan man i låginkomstutredningens urval särskilja den grupp av personer, vilka inflyttat till Sverige från utlandet efter året 1947, från övriga personer. Om man benämner dessa inflyttade personer "invandrare" kan konstateras att av de 1 197 000 manliga helårs- och heltidsanställda 71 000 (= 6,0 procent) är invandrare och att av de 433 000 kvinnliga helårs- och heltidsanställda 30 000 (= 6,9 procent) är invandrare. Eftersom det urval, som låginkomstutredningen arbetar med i sina undersökningar, är så pass begränsat medger inte materialet på denna punkt några mera ingående studier av invandrarernas löneinkomstfördelning jämförd med icke-invandrades. En grov uppdelning efter kön och ålder — i det senare fallet efter åldersgrupperna 14—34 och 35—74 år — har dock gjorts och resultatet av bearbetningen blir då såsom redovisas i tabell 4: 40.

Som framgår av tabellen är, bland de yngre männen, andelen med lön under 15 000 kr 14,5 procent för invandrare och 15,6 procent för icke-invandrare; dras gränsen vid 20 000 kr blir andelarna i stället 47,3 resp. 35,2 procent. Bland de äldre männen är andelarna med lön under 15 000 kr 5,2 procent för invandrare och 4,1 procent för icke-invandrare; vid gränsen 20 000 kr kommer 26,2 resp. 19,5 procent därunder. Generellt kan således om männen sägas att invandrarerna har en mindre gynnsam löneinkomstfördelning. Medianlönen för manliga invandrare inom bägge åldersgrupperna ligger ca 8 procent lägre än för manliga icke-invandrare. Det kan i sammanhanget noteras att invandrarerna i regel har en något längre utbildning — såväl av allmän art som i fråga om yrkesutbildning — än icke-invandrare, vilket motiverar den negativa slutsatsen att löneskillnaderna till de manliga invandrarernas nackdel ej kan förklaras av utbildningsfaktorn.

När det gäller kvinnorna är bland den yngre gruppen andelen med lön under 15 000 kr/år 42,5 procent för invandrare

Tabell 4: 40. Helårs- och heltidsanställdas fördelning efter löneinkomst och med uppdelning efter invandrare och icke-invandrare.

Kön, ålder invandring	Antal pers. 1 000	Relativ fördelning (%) efter löneinkomst (1 000-tal kr)						
		—10	10—15	15—20	20—25	25—30	30—	tot.
<i>Män 14—34 år</i>	451,8	6,1	9,4	20,5	28,9	16,0	19,1	100
invandrare	30,5	1,8	12,7	32,8	34,6	3,6	14,6	100
icke-invandrare	421,3	6,4	9,2	19,6	28,5	17,0	19,3	100
<i>Män 35—74 år</i>	743,0	0,7	3,5	5,7	29,3	18,4	32,4	100
invandrare	40,8	—	5,2	21,0	30,1	22,5	21,1	100
icke-invandrare	702,2	0,7	3,4	15,4	29,2	18,1	33,2	100
<i>Kv. 14—34 år</i>	211,2	17,3	37,5	32,1	10,6	2,5	—	100
invandrare	14,2	15,5	27,0	40,9	7,7	3,9	—	100
icke-invandrare	197,0	17,5	38,3	31,1	10,7	2,4	—	100
<i>Kv. 35—74 år</i>	220,2	9,6	22,3	35,8	17,5	8,6	6,2	100
invandrare	15,7	13,5	23,4	26,5	23,5	6,7	6,5	100
icke invandrare	204,5	9,3	22,2	36,5	17,1	8,8	6,1	100

och 55,8 procent för icke-invandrare. Inom den äldre gruppen är motsvarande andelar 37,1 resp. 31,5 procent. För kvinnorna är alltså bilden inte lika entydig som för männen. Medianlönen för kvinnliga invandrare i bägge åldersgrupperna är ca 3 procent högre än för icke-invandrare.

Självfallet är det här redovisade resultatet inte tillfyllest för annat än den summariska slutsatsen att för helårs- och heltidsanställda invandrare råder något sämre löneförhållanden, i varje fall när det gäller männen och troligen även när det gäller kvinnor över 34 års ålder. Skall ytterligare informationer erhållas om löneförhållandena för speciellt invandrare — t. ex. i fråga om olikheter mellan olika "generationer" invandrare — krävs ett större urval än det som stått låginkomstutredningen till buds.

4.4.8 Löneinkomsternas fördelning med hänsyn till näringsgren

När de anställdas löneinkomstfördelning differentieras efter näringsgrenar möter man *dels* det tidigare vid åtskilliga tillfällen diskuterade problemet om konsekvenserna av att såsom här begränsa studierna till en-

bart helårs- och heltidsanställda, *dels* det nya problemet att indelningen av de sysselsatta efter näringsgren måste betraktas som en indelning efter en praktiskt och principiellt ofta synnerligen diffus karakterisering av skilda företag, branscher och ekonomiska aktiviteter. Det förstnämnda problemet kan till stora delar belysas statistiskt — och så sker också i det följande. Det senare problemet får däremot främst enbart konstateras i detta sammanhang; den här följda indelningen av näringsgrenarna enligt det i Sverige och internationellt officiellt godtagna klassificeringssystemet ISIC (= International Standard Industrial Classification of All Economic Activities) innebär t. ex. att den i lönebildningshänseende väsentliga uppdelningen mellan privata och offentliga arbetsställen till stora delar ignoreras och att indelningen av företag efter deras huvudsakliga produktionsinriktning särskilt för många anställda vid produktionsmässigt starkt differentierade företag medför en intetsägande näringsgrensrubricering. Dessa och andra egenskaper i ISIC bidrar till att den följande redovisningen blir i hög grad schematisk.

En jämförelse mellan det i kap. 3 behandlade materialet om sysselsättningens

Tabell 4: 41. De anställdas fördelning på näringsgrenar efter sysselsättningsförhållanden.

Näringsgren	ISIC nr	Antal anställda, 1 000-tal					
		samtl.	därav m. 1—49 v.	därav m. återstår 50—52 v. 1/1-år o. o. 1/1 tid 1/1-tid	utesltn. p. g. a. sjukd. m. m.	återstår för ink.- studier	
Jord- och skogsbruk	0	184	93	9	82	18	64
Industri	1—3,5	1 233	328	62	843	181	662
Byggnadsverksamhet	4	323	113	6	204	55	149
Handel	6	613	220	85	308	45	263
Samfärdsel	7	258	78	15	165	37	128
Off. och priv. tj.	8	1 036	442	155	439	74	365
Samtliga näringsgrenar		3 747	1 274	332	2 041	415	1 630

struktur för befolkningen 14—74 år och materialet om de helårs- och heltidsanställdas inkomstfördelning visar bl. a. att antalet anställda med minst en veckas arbetstid under året med minst 1 tim/vecka utgör 3 647 000 personer medan antalet anställda med helårs- och heltidsarbete i låginkomstutredningens inkomststudier utgör 1 630 000. Skillnaden däremellan är alltså drygt 2 miljoner personer. Det är självklart att en uteslutning av denna majoritet anställda i en näringsgrensindelad inkomstfördelningsstudie måste aktualisera frågan om uteslutningens varierande konsekvenser på de skilda näringsgrenarnas inkomstfördelning. Skillnaden om drygt 2 miljoner anställda kan totalt för näringsgrenarna beräknas ha uppkommit på följande sätt:

totalt antal hel- och del-
års-, hel- och deltid-
ställda = 3 647 000 pers.
därav arbetande 1—49
veckor = 1 274 000 „

således med arbete 50—
52 veckor = 2 373 000 pers.
därav med veckoarb.tid
under 35 tim/vecka = 332 000 „

således med arbete 50—
52 veckor med lägst 35
tim/vecka = 2 040 000 pers.

därav uteslutna p. g. a.
sjukledighet utöver 14 da-
gar m. m. = 415 000 „

således kvar att bearbeta
vid inkomstfördelnings-
studier = 1 630 000 pers.

Innan de helårs- och heltidsanställdas lö-
neinkomstfördelning i skilda näringsgrenar
behandlas framstår det som önskvärt att få
en uppfattning om hur skillnaden mellan
samtliga anställda och enbart (friska, ej
arbetslösa) helårs- och heltidsanställda för-
delas efter näringsgrenarna. En beräkning
därav, delvis med hjälp av uppskattningar,
redovisas i tabell 4: 41.

Nära 2/3 av skillnaden mellan å ena si-
dan samtliga anställda och å andra sidan
de helårs- och heltidsanställda, vilkas års-
inkomster studeras i detta sammanhang,
består som synes av delårsarbetande (1—49
veckor). Denna grupp sysselsatta utgörs av
nästan lika många män som kvinnor, där
männen främst återfinns i åldrarna under
25 och över 64 år och där kvinnorna har
en förhållandevis jämn åldersfördelning
samt främst utgörs av gifta kvinnor. I pro-
portion till summan av helårs- och delårs-
anställda svarar de delårsanställda för 31
procent av jord- och skogsbrukets anställda,
för 43 procent av de anställda inom of-
fentliga och privata tjänster och för 37

Tabell 4: 42. Samtliga anställda jämförda med helårs- och heltidsanställda i fråga om näringsgrenstillhörighet samt andel kvinnor och andel i de högsta utbildningsgrupperna.

	Förd. på när.gr.		Andel kvinnor		Andel (%) i utb.gr.	
	rel. fördeln. (%)		%		5 + 6 + 7	
	samtl.	1/1-år o. 1/1-tid	samtl.	1/1-år o. 1/1-tid	samtl.	1/1-år o. 1/1-tid
Jord- och skogsbruk	10,3	3,9	27,4	4,9	1,8	3,3
Industri	31,0	40,7	26,3	17,4	3,5	4,0
Byggnadsverksamhet	8,7	9,1	5,7	3,0	2,1	1,1
Handel	16,7	16,1	52,8	40,4	6,0	6,6
Samfärdsel	7,0	7,8	22,1	14,3	6,9	7,1
Off. och priv.tj.	26,3	22,4	57,9	51,1	14,4	19,5
Samtliga näringsgrenar	100	100	40,3	26,6	6,7	7,8

procent inom handel — medan byggnadsverksamhet uppvisar en andel av 35 procent, samfärdsel 31 procent och industri 27 procent. Med hänvisning till vad som tidigare i detta kapitel redovisats om lönerna i olika åldrar, kön m.m. är det uppenbart att uteslutandet av de delårsanställda medför en gynnsammare bild av löneinkomstfördelningen (räknat efter lön per arbetad tidsenhet) inom framför allt jord- och skogsbruk, offentliga och privata tjänster och handel i förhållande till vad som skulle ha framkommit om någon uteslutning av de delårsanställda ej ägt rum. Analogt innebär uteslutandet av de delårsanställda att industrin, byggnadsverksamheten och samfärdseln visserligen också uppvisar en gynnsammare bild av inkomstfördelningen genom de delårsanställdas uteslutning men inte i samma grad som för de nyssnämnda näringsgrenarna.

När det gäller deltid arbetet, som ju domineras av de gifta kvinnorna, konstateras bland de helårsanställda särskilt höga andelar inom offentliga och privata tjänster samt handel. Undantagandet av de heltidsanställda leder alltså till att löneinkomsternas fördelning för främst dessa bägge näringsgrenar "dras uppåt", d.v.s. ter sig gynnsammare jämfört med om dessa ej utesluts. Denna konsekvens skulle även iakttagas om lönerna per arbetad tidsenhet var grundval för löneinkomstfördelningarna i

stället för — som nu faktiskt är fallet — de verkliga lönerna per år.

Storleksordningen av den snedvridning, som löneinkomstfördelningarna drabbas av genom att enbart helårs- och heltidsanställda medtas, kan således bedömas variera mellan näringsgrenarna på detta sätt:

Mycket stor snedvridning:

offentliga och privata tjänster
handel

Stor snedvridning:

jord- och skogsbruk

Ganska stor snedvridning:

byggnadsverksamhet
samfärdsel

Måttlig snedvridning:

industri

Med "snedvridning" avses sålunda underskattning av antal och andelar anställda med låga löner per arbetad tidsenhet.

I tabell 4: 42 redovisas vissa skillnader mellan samtliga anställda (3 647 000 pers.) och den studerade gruppen helårs- och heltidsanställda (1 630 000 pers.).

Någon åldersindelning av de helårs- och heltidsanställda inom de olika näringsgrenarna har ej gjorts. För samtliga näringsgrenar är emellertid andelen helårs- och

heltidsanställda i åldern 14—24 år 18,7 procent mot 24,6 procent för samtliga anställda och i åldern 65—74 1,9 mot 4,4 procent. Eftersom för samtliga anställda andelen i åldern 14—24 år är allra högst inom handel samt offentliga och privata tjänster (30,2 resp. 26,3 procent) är det sannolikt att andelen yngre är högst inom samma näringsgrenar även när det gäller de helårs- och heltidsanställda. Den lägsta andelen yngre finns för samtliga anställda och därmed sannolikt även för de helårs- och heltidsanställda inom jord- och skogsbruk, samfärdsel och byggnadsverksamhet.

En standardberäkning har utförts för att få fram andelarna av de helårs- och heltidsanställda med löner under 15 000 kr resp. 20 000 kr om deras fördelning efter näringsgren och kön varit densamma som bland samtliga anställda oavsett års- och veckoarbetstid. Resultatet därav belyser i någon mån konsekvensen av att delårs- och deltid arbetet har en så ojämn fördelning på näringsgrenarna. Dessa beräkningar utvisar att andelen helårs- och heltidsanställda med lön under 15 000 kr/år i så fall skulle ha utgjort 22,5 procent mot faktiskt 17,7 procent och att andelen under 20 000 kr/år skulle ha utgjort 47,2 mot faktiskt 39,6 procent. Dessa betydande skillnader säger något om effekten på den "totala" löneinkomstfördelningen av uteslutandet av de delårs- och deltidanställda.

Den faktiska fördelningen av de helårs- och heltidsanställdas löneinkomster i skilda näringsgrenar framgår i sammandrag av tabell 4: 43 nedan, där med hänsyn till utbildningens stora roll näringsgrenarna kombinerats med utbildningsgrupp. Näringsgrenarnas inkomstfördelning har där ansetts bli mest rättvisande belyst om manliga och kvinnliga anställda redovisas tillsammans. Näringsgrensindelningen följer som ovan nämnts ISIC-indelningen, varvid denna klassificerings 1-siffernivå utnyttjats. Ett par undergrupperingar har dock skett med ledning av ISIC:s 2-siffernivå: metall- och verkstadsindustri (nr 34—38) redovisas för sig, övrig industri för sig, övervägande offentlig verksamhet (nr 81—84, vård, under-

visning, förvaltning) för sig och övervägande privata tjänster (nr 85—89, med bl.a. hotell- och restauranger, husligt arbete, konsultföretag) för sig.

Andelen helårs- och heltidsanställda med lön under 15 000 kr/år är totalt för näringsgrenar och utbildningsgrupper högst i privata tjänster (46,2 procent), jord- och skogsbruk (28,1 procent), handel (26,9 procent) och annan industri än metall- och verkstadsindustri (20,7 procent). Lägst andel anställda med lön under 15 000 kr/år iakttas för samfärdsel (5,0 procent) och byggnadsverksamhet (8,4 procent). Ser man på andelen anställda med lön över 30 000 kr/år är denna andel högst — eller omkring 1/3 — inom byggnadsverksamhet och offentliga tjänster. En ganska hög andel gäller också för privata tjänster, vilket är något förvånande med tanke på den samtida höga andelen lägre avlönade. Den största lönespridningen förekommer uppenbarligen inom den sistnämnda näringsgrenen och dessutom inom handel.

Också inom utbildningsgrupperna 1 och 2 intar privata tjänster, jord- och skogsbruk, handel jämte annan industri än metall- och verkstadsindustri en särställning genom märkbart högre andelar anställda med lön under 15 000 kr/år jämfört med övriga näringsgrenar. Inom utbildningsgrupperna 3 och 4 är det samma fyra näringsgrenar, vilka har den största andelen anställda med lön under 15 000 kr — för handel iakttas därvid det speciella att andelen i utbildningsgrupperna 3 och 4 är större än i utbildningsgrupperna 1 och 2 medan i de tre andra näringsgrenarna denna andel är lägre. Räknet på samtliga anställda med lön under 15 000 kr/år dominerar industri, handel och privata tjänster: i utbildningsgrupperna 1 och 2 svarar de för 76,1 procent av samtliga med lägre lön än 15 000 kr, i utbildningsgrupperna 3 och 4 för 73,0 procent och i samtliga utbildningsgrupper för 84,4 procent.

En del av skillnaderna mellan näringsgrenarnas löneinkomstfördelning sammanhängar med variationer i andelen kvinnliga anställda och i andelen anställda med längre

Tabell 4: 43. Helårs- och heltidsanställdas fördelning efter löneinkomst och med uppdelning efter näringsgren och utbildning.

Näringsgren	Antal pers. 1 000	Rel. fördeln. 1 000-tal kr					Antal. pers. 1 000	Rel. fördeln. 1 000-tal kr				
		—15	15—20	20—30	30—	tot.		—15	20—30	30—	tot.	
utbildningsgrupperna 1+2							utbildningsgrupperna 3+4					
jord- och skogs- bruk	54,1	31,0	34,0	29,0	6,0	100	7,7	21,0	36,2	42,9	—	100
industri	546,4	15,8	26,0	46,4	11,8	100	88,1	18,7	19,1	34,0	28,2	100
därav metall	252,1	9,5	20,8	57,5	12,2	100	46,5	16,8	17,0	34,1	33,8	100
» övrig	294,3	21,3	30,3	37,0	11,4	100	41,6	21,0	21,5	33,7	21,9	100
byggn.verks.	125,1	9,1	8,3	48,9	33,7	100	21,4	5,1	15,4	28,4	51,1	100
handel	178,1	26,2	29,5	33,4	10,9	100	67,2	35,2	15,3	14,3	35,2	100
samfärdsel	91,6	5,3	17,2	61,0	16,5	100	27,2	6,0	20,3	51,9	21,8	100
övriga tjänster	170,6	31,7	25,3	29,6	13,4	100	121,0	16,8	23,6	37,4	22,2	100
därav off. tj.	109,2	17,9	29,6	35,8	16,7	100	100,3	13,1	25,1	41,8	19,7	100
» priv. tj.	61,4	56,1	17,5	18,5	7,9	100	20,7	34,3	16,0	15,7	34,5	100
samt. närings- grenar	1 166,0	18,9	24,2	42,6	14,3	100	332,6	19,4	20,2	32,6	27,8	100
utbildningsgrupperna 5+6+7							samtliga utbildningsgrupper					
jord- och skogs- bruk	2,1	—	—	24,7	75,3	100	63,9	28,1	33,1	30,6	7,5	100
industri	26,2	2,1	4,3	14,5	79,1	100	661,0	15,7	24,2	43,5	16,6	100
därav metall	14,2	—	—	22,8	73,2	100	312,8	10,2	19,0	42,3	18,4	100
» övrig	12,0	4,7	9,5	4,6	80,2	100	342,8	20,7	28,8	35,4	14,7	100
byggnadsverk- samh.	1,6	—	—	—	100,0	100	148,1	8,4	9,2	45,5	36,9	100
handel	17,3	3,2	12,8	31,0	53,0	100	262,6	26,9	24,7	28,3	19,8	100
samfärdsel	9,1	—	—	34,9	65,1	100	127,3	5,0	16,7	57,5	20,8	100
övr. tjänst	70,4	1,5	4,8	17,7	76,0	100	362,1	20,7	20,6	29,6	28,4	100
därav off. tjänster	60,6	1,7	4,8	18,7	74,8	100	270,0	12,6	22,3	34,2	30,9	100
därav priv. tjäns- ter	9,8	—	4,9	9,9	85,2	100	92,1	46,2	15,9	17,1	21,8	100
samtliga närings- grenar	126,3	1,7	5,3	20,0	73,0	100	1 624,9	17,7	21,9	38,7	21,7	100

utbildning. Ju lägre andel kvinnliga anställda och ju högre andel anställda med längre utbildning desto lägre andel med lägre lön än 15 000 kr eller 20 000 kr förekommer det i näringsgrenarna. Betydelsen av varierande proportioner anställda med längre utbildning framgår vid jämförelser av inkomstfördelningen för samtliga anställda oavsett utbildning med fördelningen för enbart anställda i utbildningsgrupperna 1 + 2. Skillnaden mellan bägge dessa delgrupper i andelen anställda med lön under 15 000 kr är för alla näringsgrenar tillsammans obetydlig: 17,7 resp. 18,9 procent. En obetydlig skillnad mellan andelen lägre avlönade för samtliga utbildningsgrupper och för utbildningsgrupperna 1 + 2 iakttas inom industri, byggnadsverksamhet, handel

och samfärdsel, där proportionen anställda med längre utbildning är liten. För jord- och skogsbruk men framför allt för offentliga och privata tjänster är skillnaden väsentligt större: inom jord- och skogsbruk är andelen med lön under 15 000 kr 28,1 procent oavsett utbildningsgrupp mot 31,0 procent inom utbildningsgrupperna 1 + 2, inom offentliga tjänster är andelarna 12,6 resp. 17,9 procent, inom privata tjänster 46,2 resp. 56,1 procent. Det är inom de sistnämnda bägge näringsgrenarna med deras förhållandevis många längre utbildade anställda, där utbildningsfaktorn har störst betydelse för näringsgrenens "totala" inkomstfördelning. Inom övriga näringsgrenar spelar inkomsternas fördelning bland de anställda utan längre utbildning den all-

Tabell 4: 44. Andel helårs- och heltidsanställda med lön under 15 000 och 20 000 kr efter kön och näringsgren.

Näringsgren	Andel (%) under 15 000 kr						Andel (%) under 20 000 kr					
	utb. grupp 1—7			utb. grupp 1+2			utb. grupp 1—7			utb. grupp 1+2		
	m	kv	m+kv.	m	kv	m+kv	m	kv	m+kv	m	kv	m+kv
Jord- och skogsbruk	27,7	49,8	28,1	30,3	75,0	31,0	60,7	83,1	61,2	63,6	100,0	65,0
Metall- och verkst.	6,6	42,8	10,2	6,4	40,0	9,5	23,2	84,8	29,2	24,9	84,2	30,3
Annan ind.	9,8	54,7	20,7	10,3	57,2	21,3	37,1	88,1	49,5	39,4	91,5	51,6
Byggn.verks.	7,1	50,5	8,4	7,5	100,0	9,1	15,4	87,8	17,6	15,9	100,0	17,4
Handel	10,8	50,7	26,9	9,8	50,7	26,2	28,8	85,2	51,6	33,2	89,0	55,7
Samfärdsel	4,5	8,6	5,0	5,3	5,2	5,2	18,0	44,2	21,7	18,5	58,5	22,5
Off. tjänster	3,5	22,2	12,6	5,7	31,4	17,9	11,2	60,1	34,9	17,1	80,9	47,5
Priv. »	7,4	69,3	46,2	13,8	75,0	56,1	19,3	87,6	62,1	33,6	91,3	73,6
Samtliga näringsgrenar	6,6	43,0	17,7	9,3	50,4	18,9	23,1	76,8	39,6	29,6	87,2	43,1

deles dominerande rollen för den "totala" fördelningen.

Övergår man därefter till frågan om betydelsen av olika proportioner kvinnliga anställda inom näringsgrenarna möter man egentligen två delfrågor: *dels* hur männens och kvinnornas löneinkomstfördelning (eller löneskillnaderna mellan könen) varierar mellan näringsgrenarna, *dels* hur den skiftande andelen kvinnor inom näringsgrenarna påverkar näringsgrenarnas "totala" inkomstfördelning. I bägge dessa delfrågor kan den följande tabellen 4: 44 över andelen helårs- och heltidsanställda män och kvinnor med lön under 15 000 kr och 20 000 kr ge en anvisning om graden av löneolikheter mellan könen i de skilda näringsgrenarna och om effekten därav på näringsgrenarnas "totala" fördelning.

Den i särklass största skillnaden mellan männens och kvinnornas andelar med låg lön (under 15 000 kr) såväl totalt för utbildningsgrupperna som inom utbildningsgrupperna 1 + 2 iaktas för *privata tjänster*. Även om andelen lågt avlönade män där något överstiger genomsnittet för näringsgrenarna ligger för kvinnorna andelen låg-avlönade ännu mer utöver motsvarande genomsnitt för kvinnor. *Byggnadsverksamhet* uppvisar också en stor kontrast mellan andelen lågt avlönade män och andelen lågt avlönade kvinnor; i utbildningsgrupperna 1 + 2 överstiger denna skillnad t. o. m. den

som gäller inom privata tjänster. *Handel, annan industri* (än metall- och verkstadsindustri) och för utbildningsgrupperna 1 + 2 *jord- och skogsbruk* uppvisar de närmast största skillnaderna mellan andelen män under 15 000 kr och andelen kvinnor under samma gräns. Inom *offentliga tjänster* och *samfärdsel* råder de lägsta skillnaderna mellan könen andelar anställda under 15 000 kr/år.

Går man i stället till 20 000-kronorsgränsen och andelen anställda därunder förändras bilden väsentligt. Den största skillnaden mellan männens och kvinnornas andelar noteras för *byggnadsverksamhet*, varefter *handel* och *privata tjänster* jämte *metall- och verkstadsindustri* kommer strax därefter. *Offentliga tjänster* uppvisar här också en stor skillnad i andelen män och andelen kvinnor under 20 000 kr, ungefär av samma storleksordning som inom *annan industri*. *Samfärdsel* och *jordbruk* har de minsta skillnaderna i dessa andelar.

Konsekvensen på löneinkomsternas fördelning av olika proportioner kvinnliga anställda är som synes minst för *samfärdsel*, där också löneklyftan kvinnor — män syns vara lägst. Den största konsekvensen gäller för *byggnadsverksamhet*, där andelen kvinnor bland de helårs- och heltidsanställda är synnerligen liten (3 procent) och där av denna orsak den höga andelen lågt avlönade kvinnor knappast alls drar ned ande-

Tabell 4: 45. Medianlönerna för helårs- och heltidsanställda män och kvinnor i skilda näringsgrenar.

	Män	Kvinnor	Män + kv.
Jord- och skogsbruk	18 380 kr	(15 010 kr)	18 040 kr
Industri	22 960 »	14 810 »	21 510 »
därav metall- o. verkst.	23 530 »	17 920 »	22 670 »
» övrig industri	22 170 »	14 560 »	19 930 »
Byggnadsverksamhet	27 540 »	(14 900 »)	27 040 »
Handel	19 190 »	14 910 »	19 480 »
Samfärdsl	24 960 »	20 710 »	24 000 »
Tjänster	30 540 »	17 130 »	22 250 »
därav off. tjänster	30 500 »	18 670 »	23 740 »
» priv. »	29 860 »	11 490 »	16 520 »
Samtliga näringsgrenar	24 150	15 900	21 960

len lågt avlönade i näringsgrenen. Också inom privata tjänster har könsproportionen avsevärd effekt, varvid såväl hög andel kvinnliga anställda som stor löneskillnad mellan könen spelar in.

Det är vanskligt att göra en rättvisande sammanvägning av de skilda näringsgrenarnas situation när det gäller andelen lägre avlönade. Endast två näringsgrenar visar i samtliga studerade avseenden en entydig bild — andelen lågt avlönade män och kvinnor var för sig och tillsamman tagna samt dessutom i de skilda utbildningsgrupperna är nästan undantagslöst lägst inom samfärdsl och offentliga tjänster. De övriga sex redovisade näringsgrenarna kan inte bedömas lika entydigt. Ett försök till sammanvägning med hjälp av rangordningarna i näringsgrenarnas andelar med löner under 15 000 kr resp. 20 000 kr för vardera könet och inom de olika utbildningsgrupperna visar att jord- och skogsbruk har de flesta delgrupper anställda med hög andel lägre avlönade, tätt åtföljd av i tur och ordning handel, annan industri och privata tjänster. Därefter är avståndet ganska långt till metall- och verkstadsindustri och byggnadsverksamhet. Inom offentliga tjänster och samfärdsl är det ovanligast med delgrupper, där andelen anställda med lön under 15 000 och 20 000 kr är hög.

Vänds blicken i stället till näringsgrenar, kön och utbildningsgrupper med stor andel anställda med lön över 30 000 kr kan konstateras att man därvid praktiskt taget enbart har att studera männen — av 351 400

personer med lägst 30 000 kr/år i lön är 2,2 procent kvinnor, varav i sin tur 2/3 är i offentlig tjänst. I utbildningsgrupperna 1 + 2 är det ca 14 procent, som har löner om lägst 30 000 kr, i grupperna 3 + 4 utgör motsvarande tal 28 procent och i utbildningsgrupperna 5 + 6 + 7 73 procent. Som framgår av tabell 4: 43 svarar industrin för ca 31 procent av samtliga anställda med löner över 30 000 kr — mot ca 41 procent av samtliga anställda i alla lönelägen. Offentliga tjänster svarar för ca 24 procent av de anställda med över 30 000 kr — mot ca 17 procent av de anställda i samtliga lönelägen.

Några exakta medianlöneberäkningar har ej utförts för de helårs- och heltidsanställda inom de skilda näringsgrenarna. Med hjälp av de redovisade inkomstfördelningarna kan man dock för samtliga utbildningsgrupper tillsamman tagna ungefärligt beräkna medianlönerna i näringsgrenarna — se tabell 4: 45.

För män och kvinnor tillsamman tagna är medianlönen lägst inom privata tjänster, jord- och skogsbruk samt handel och annan industri (än metall- och verkstadsindustri). Högst är medianlönen för könen tillsamman tagna inom byggnadsverksamhet och offentliga tjänster. För männen enbart iaktas de lägsta medianlönerna inom jord- och skogsbruk, handel och annan industri och den högsta för offentliga och privata tjänster samt byggnadsverksamhet. Bland kvinnor är medianlönen lägst för privata tjänster, annan industri och handel — högst inom samfärdsl, offentliga tjänster och

metall- och verkstadsindustri.

Spännvidden mellan högsta och lägsta medianlöner, uttryckta såsom relativlöner där samtliga näringsgrenar = 100, är för män och kvinnor tillsammans 75—123 (privata tjänster resp. byggnadsverksamhet). För enbart männen är motsvarande spännvidd 76—126 (jord- och skogsbruk resp. byggnadsverksamhet), för enbart kvinnor 72—130 (privata tjänster resp. samfärdsl). Lönespridningen mellan näringsgrenarna syns att döma av dessa resultat således vara större för kvinnor än för män. Kvinnornas medianlöner understiger männens med i genomsnitt 34 procent. Störst är skillnaden inom privata tjänster, där kvinnornas medianlöner understiger männens med 61 procent, och inom byggnadsverksamhet där skillnaden är 46 procent. Den minsta skillnaden gäller inom jord- och skogsbruk samt samfärdsl med 18 resp. 17 procent.

Den här presenterade schematiska bilden av löneinkomsternas fördelning efter näringsgren är som tidigare framhållits missvisande främst genom att den gäller enbart helårs- och heltidsanställda. Missvisningen därigenom syns vara betydligt större än den som eventuellt följer av att någon ålders- eller regiontypindelning ej skett. Skulle samtliga anställda — även delårs- och deltidslarbetande — ha medtagits hade självfallet medianlönerna reducerats och andelarna anställda med lägre lön höjts framför allt inom offentliga och privata tjänster, handel samt jord- och skogsbruk. I särskilt hög grad skulle de redovisade uppgifterna om kvinnornas löneförhållanden inom dessa näringsgrenar ha påverkats av en sådan utökning i den studerade populationen.

4.4.9 Löneinkomsternas fördelning med hänsyn till yrke

När inkomstfördelningen skall belysas efter yrke har man skäl att i viss analogi med vad som anfördes om näringsgrensindelningen först framhålla *dels* att begränsningen av inkomststudierna till enbart helårs- och heltidsanställda har varierande konsekvenser inom olika yrken, *dels* att en indel-

ning av yrkesverksamma personer efter yrken innebär både en höggradig godtycklighet och betydande risker för medvetna eller omedvetna försök till någon slags hierarkisk rangordning av de yrkesverksamma. Medan den förstnämnda omständigheten kan någorlunda väl statistiskt beskrivas är det svårare att göra en korrekt bedömning av innebörden i ett yrkesklassificeringssystem — och inte minst det i låginkomstutredningens bearbetningar utnyttjade ISCO (= International Standard Classification of Occupations), som i svenska och en del internationella sammanhang är officiellt sanktionerad.

ISCO:s indelning av yrkena på s.k. ensiffernivå innebär att de sysselsatta hänförs till någon av följande yrkesgrupper:

0. Tekniskt, naturvetenskapligt, samhällsvetenskapligt och humanistiskt arbete (inkl. bl.a. hälso- och vårdarbete, pedagogiskt arbete).

1. Administrativt arbete.

2. Kameralt och kontorstekniskt arbete (bl.a. kassa-, bokförings- och maskinskrivningsarbete).

3. Kommersiellt arbete (bl.a. affärsbiträden, agenturarbete).

4. Lantbruks-, skogs- och fiskeriarbete.

5. Gruv- och stenbrytningsarbete.

6. Transport- och kommunikationsarbete.

7 o. 8. Tillverkningsarbete.

9. Servicearbete (bl.a. husligt arbete, fastighetsskötsel) och militärt arbete.

I låginkomstutredningens bearbetningar har gruppen militärt arbete (ISCO nr 98) förts samman med gruppen 0 och har grupperna 5, 7 och 8 förts samman till en grupp tillverkningsarbete.

ISCO:s indelningsprinciper är svåra eller omöjliga att inse. I inte obetydlig grad är de påverkade av synpunkter från näringsgrensindelningen: grupp 3 Kommersiellt arbete avser i fråga om anställda i huvudsak detaljhandel, grupp 4 avser beträffande anställda i huvudsak arbetare inom jord- och skogsbruk, grupp 6 avser i huvudsak arbetare inom samfärdsl, grupperna 5, 7 och 8 avser i fråga om anställda huvudsakligen arbetare inom industri och byggnadsverk-

samhet, grupp 9 (exkl. militärt arbete) gäller i huvudsak näringsgrenen privata tjänster. Vad ISCO för löntagargrupperna framför allt innebär är ett urskiljande av teknologiska, utredande, vårdande och administrativa-kamerala arbeten från övriga arbeten, vilket bl. a. framgår av att drygt 90 procent av samtliga helårs- och heltidsanställda i utbildningsgrupperna 5 + 6 + 7 är koncentrerade till yrkesgrupperna 0, 1 och 2. I samma tre yrkesgrupper finns däremot enbart ca 1/3 av de anställda inom övriga utbildningsgrupper.

De här anförda egenskaperna i en yrkesindelning enligt ISCO medför att redovisningen av löneinkomsternas fördelning med ledning därav inte ger särskilt många ytterligare informationer än vad som framgick av närmast föregående avsnitt om inkomsternas näringsgrensvisa fördelning. Innan en schematisk presentation görs av löneinkomsternas fördelning efter yrken bör några uppgifter lämnas om delårs- och deltidsarbetets roll i de skilda yrkesgrupperna. De delårsarbetandes andel av samtliga hel- och delårsarbetande utgör för samtliga yrkesgrupper tillsammanlagt ca 34 procent och denna andel är praktiskt taget densamma inom alla de åtta yrkesgrupper, varpå låginkomstutredningens bearbetningar baserats — med undantag för yrkesgrupp 1 (administrativt arbete) där andelen delårsarbetande är ca 7 procent och yrkesgruppen 91—94 (servicearbete) där andelen delårsarbetande är 49 procent. Av samtliga heltids- och deltidsarbetande är totalt för alla yrken 20 procent deltidsarbetande. Nära denna andel ligger yrkesgrupperna 0 (tekniskt m. m. arbete), 2 (kameralt och kontorstekniskt arbete) och 4 (lantbruks-, skogs- och fiskeriarbete). Väsentligt högre andel deltidsarbetande återfinns i yrkesgruppen 3 (kommersiellt arbete) med 31 procent och yrkesgruppen 91—94 (servicearbete). Väsentligt lägre andel deltidsarbetande har yrkesgruppen 1 (administrativt arbete), yrkesgruppen 5, 7 och 8 (tillverkningsarbete) samt yrkesgruppen 6 (transportarbete) med 3, 7 resp. 12 procent deltidsarbetande.

En begränsning till helårs- och heltidsanställda i inkomstfördelningsstudier innebär alltså jämfört med studier av samtliga anställda snedvridningar enligt följande skala:

Ytterst stor snedvridning:

servicearbete

Mycket stor snedvridning:

kommersiellt arbete

Stor snedvridning:

lantbruks- och skogsarbete

kameralt o. d. arbete

tekniskt m. m. arbete

Måttlig snedvridning:

transport- o. d. arbete

tillverkningsarbete

Obetydlig snedvridning:

administrativt arbete

Med "snedvridning" menas liksom tidigare att begränsningen till helårs- och heltidsanställda leder till underskattning av antal och andelar anställda med låga löner — även räknat per arbetad tidsenhet.

Även åldersfördelningens variationer mellan de olika yrkesgrupperna har konsekvenser på deras löneinkomstfördelningar. Andelen helårs- och heltidsanställda under 25 års ålder är totalt för yrkesgrupperna knappt 15 procent och ungefär samma andel iaktas inom yrkesgrupp 3 (kommersiellt arbete), yrkesgrupp 6 (transport- o. d. arbete) och yrkesgrupp 5, 7 och 8 (tillverkningsarbete). Yrkesgruppen 1 (administrativt arbete) har inte någon anställd under 25 års ålder i låginkomstutredningens material, yrkesgrupp 4 (lantbruks- och skogsarbete) har blott 5 procent under denna ålder och yrkesgrupperna 0 (tekniskt m. m. arbete) och 91—94 (servicearbete) har ca 10 procent yngre än 25 år. Endast i yrkesgruppen 3 (kameralt och kontorstekniskt arbete) är andelen anställda under 25 år hög, nämligen ca 34 procent. Åldersfaktorns roll i löneinkomstfördelningen kan således

Tabell 4: 46. Helårs- och heltidsanställdas fördelning efter löneinkomst och med uppdelning i skilda yrkes- och utbildningsgrupper.

Yrkesgrupp	Antal pers. 1 000	Rel. fördeln., 1 000-tal kr					Antal pers. 1 000	Rel. fördeln., 1 000-tal kr				
		—15	15— 20	20— 30	30—	tot.		—15	15— 20	20— 30	30—	tot.
		utbildningsgrupperna 1+2						utbildningsgrupp 3+4				
0+98 (tekn. m. m.)	128,7	10,7	14,6	40,1	34,6	100	111,1	7,9	15,1	39,5	37,5	100
1 (administr.)	12,3	—	—	25,8	74,2	100	21,3	—	2,4	22,5	75,1	100
2 (kameralt)	88,7	29,5	53,0	30,8	6,7	100	87,2	31,9	29,4	28,8	9,9	100
3 (kommers.)	96,1	29,3	24,0	28,1	18,6	100	33,2	31,1	9,8	13,3	45,8	100
4 (lantbruk)	53,5	29,4	34,2	30,3	6,1	100	8,8	18,4	31,5	37,7	12,4	100
6 (transport)	94,6	11,6	19,5	57,5	11,4	100	17,5	3,0	38,0	40,5	18,5	100
5, 7, 8 (tillv.)	599,5	14,1	25,2	49,2	11,5	100	38,4	28,5	25,9	37,0	8,5	100
91—94 (serv.)	93,5	44,5	24,0	23,1	7,4	100	15,3	32,3	10,7	35,8	21,2	100
Totalt	1 166,0	18,9	24,2	42,6	14,3	100	332,6	19,4	20,2	32,6	27,8	100
		utbildningsgrupp 5+6+7						samtliga utbildningsgr.				
0+98	79,1	0,7	1,4	16,5	81,4	100	318,9	7,2	11,5	34,2	47,1	100
1	20,1	—	2,8	8,2	89,0	100	53,7	—	2,0	17,9	80,1	100
2	15,1	3,6	22,3	45,5	28,6	100	191,0	28,5	30,6	31,0	9,9	100
3	6,0	9,2	18,7	8,7	63,4	100	135,3	28,8	17,3	23,7	27,2	100
4	0,6	—	—	(100,0)	—	100	62,8	27,6	33,6	31,9	6,9	100
6	2,7	—	—	60,4	39,6	100	114,8	9,1	21,9	55,1	12,3	100
5, 7, 8	2,7	20,6	20,6	40,1	18,7	100	640,6	15,0	25,2	48,6	13,2	100
91—94	—	—	—	—	—	—	107,8	43,1	22,4	24,1	9,4	100
Totalt	126,3	1,7	5,3	20,0	73,0	100	1 624,9	17,7	21,9	38,7	21,7	100

förväntas vara mest påtaglig i den sistnämnda yrkesgruppen medan den i övrigt är ganska eller mycket begränsad. Det kan vidare nämnas att andelen kvinnor i skilda yrkesgrupper också är högst inom gruppen 3 — de svarar för nära 70 procent av samtliga anställda. Endast i yrkesgruppen 91—94 (servicearbete) närmar sig andelen kvinnor denna höga andel (61 procent).

Med de här nämnda kommentarerna kan det nu vara lämpligt att redovisa löneinkomsternas fördelning för de åtta yrkesgrupperna. Män och kvinnor har i tabell 4: 46 sammanslagits och redovisningen gäller förutom totalantalet anställda i yrkesgrupperna även en indelning efter utbildningsgrupper.

En jämförelse med motsvarande tabell över inkomstfördelningen näringsgrensvis (se tabell 4: 43) visar för samtliga utbildningsgrupper och för utbildningsgrupperna 1 + 2 och 3 + 4 såsom väntat en god överensstämmelse i andelarna anställda med lön under 15 000 och under 20 000 kr mellan följande yrkesgrupper och näringsgrenar:

yrkesgrupp	näringsgren
3	handel
4	jord- o. skogsbruk
5, 7, 8	industri
91—94	privata tjänster

Motsvarande överensstämmelse iaktas emellertid ej för utbildningsgrupperna 5 + 6 + 7 (studentexamen och jämförlig eller längre utbildning), vilket givetvis sammanhänger med att det är denna kategori anställda som framför allt befolkas yrkesgrupperna 0, 1 och 2. När man övergår från närings- till yrkesklassificering innebär alltså detta i sak att de anställda med längst utbildning inom skilda näringsgrenar dras ut ur näringsgrenarna och tillförs de tre nämnda yrkesgrupperna, medan de anställda i övrigt blir kvar i yrkesgrupper med stark anknytning till besläktade näringsgrenar. Yrkesgruppen 3, dominerad av kvinnor, kommer dessutom att "ta hand om" de olika näringsgrenarnas personal med även kortare utbildning.

Tabell 4: 46 bekräftar således det tidigare

Tabell 4: 47. Medianlönerna för helårs- och heltidsanställda män och kvinnor i skilda yrkesgrupper.

	Medianlön, kr, för		
	män	kvinnor	män + kv.
Tekniskt, naturvetensk. m. m.	37 770	20 150	29 170
Administrativt arbete	43 050	33 480	40 070
Kameralt arbete	24 480	16 590	18 510
Kommersiellt arbete	28 050	14 060	21 380
Lantbruks- o. skogsarbete	18 570	13 800	18 330
Transport- o. d. arbete	23 100	14 280	22 700
Tillverkningsarbete	22 320	14 390	21 480
Servicearbete	19 860	12 450	16 540
Samtliga yrkesgrupper	24 260	15 980	21 960

framkomna förhållandet att servicearbete, lant- och skogsarbete och kommersiellt arbete (främst detaljhandel) har de högsta andelarna helårs- och heltidsanställda med löner under 15 000 och 20 000 kr/år. Detta gäller totalt oavsett utbildningsgrupp och för utbildningsgrupperna 1 + 2, medan i utbildningsgrupperna 3 + 4 även tillverkningsarbete hör till yrkesgrupperna med högst andelar anställda med löner under nämnda belopp. Transport- och kommunikationsarbete har däremot (liksom näringsgrenen samfärdsl) bland de lägsta andelarna anställda med lön under 15 000 och 20 000 kr. Av tabellen framkommer ny information främst genom att man utläser hur även yrkesgruppen 2 (kameralt och kontorstekniskt arbete) hör till yrkesgrupperna med de högsta andelarna anställda med lön under de anförda beloppen. En ytterligare ny information är att yrkesgruppen tekniskt, naturvetenskapligt m. m. arbete (0 + 98) och administrativt arbete (1) har synnerligen låga andelar anställda med lön under 15 000 och 20 000 kr. Detta gäller såväl totalt som inom varje utbildningsgrupp.

De anställda i de bägge sistnämnda yrkesgrupperna har den generellt gynnsammaste löneinkomstfördelningen. De längre utbildade i dessa yrkesgrupper har också mer än genomsnittliga andelar anställda med mer än 30 000 kr i lön. Det förefaller som om den i utbildningsgrupperna 5 + 6 + 7 stora proportionen högre avlönade i yrkesgrupperna 0 + 98 och 1 "dra-

git med sig" de anställda i samma yrkesgrupper med kortare utbildningstid. Även i utbildningsgrupperna 1 + 2 och 3 + 4 är nämligen andelarna med lägre löner betydligt mindre liksom andelarna med högre löner betydligt större inom yrkena 0 + 98 och 1 än i varje annan yrkesgrupp. Inom yrkesgruppen 2 (kameralt och kontorstekniskt arbete) har de anställda med längre utbildning en låg andel med löner över 30 000 kr och uppvisar i konsekvens därmed de med kortare utbildning en över normalt hög andel lägre avlönade.

En redovisning av lönesituationen i de skilda yrkesgrupperna bör lämpligen också innehålla en jämförelse mellan gruppernas medianlönerna. Dessa har här — se tabell 4: 47 — beräknats medelst interpolation inom de mittersta löneinkomstklasserna.

I konsekvens med vad som framkom för de olika näringsgrenarnas medianlönerna förekommer bland yrkesgrupperna de lägsta medianlönerna inom servicearbete och lantbruks- och skogsarbete. Medianlönerna inom yrkesgrupperna transport- och kommunikationsarbete och tillverkningsarbete överensstämmer ganska väl med dem inom samfärdsl resp. industri gällande. De bäst avlönade inom dessa bägge näringsgrenar tillhör dock yrkesgrupperna 0, 1 och 2. Även yrkesgruppen kommersiellt arbete har för kvinnor en medianlön, som ganska väl överensstämmer med den i näringsgrenen handel konstaterade.

För helårs- och heltidsanställda män och kvinnor tillsammansantagna har yrkena inom

Tabell 4:48. Relativ medianlön inom olika yrkesgrupper. Faktiska värden och enligt standardberäkning.

		Relativ medianlön	
		standardberäknad	verklig
Yrkesgrupp	0+98 (tekniskt m. m.)	142	133
»	1 (administrativt)	194	182
»	2 (kameralt)	103	84
»	3 (kommersiellt)	102	97
»	4 (lantbruks o. d.)	82	83
»	6 (transport o. d.)	93	103
»	5, 7, 8 (tillverkning)	92	98
»	91—94 (servicearb.)	80	71
Samtliga		100	100

servicearbete den klart lägsta medianlönen — ca 30 procent under genomsnittet för samtliga yrken. Yrkena lantbruks- och skogsarbete jämte kameralt och kontorstekniskt arbete har medianlöner 16 à 17 procent under genomsnittet för alla yrken. Medianlöner, som med 2 à 3 procent understiger detta genomsnitt gäller för yrkena inom tillverkningsarbete (däri ingår då även byggnadsarbetaryrkena) och inom kommersiellt arbete. Transport- och kommunikationsyrkenas medianlön ligger ca 3 procent över genomsnittet. I toppen ligger yrkesgrupperna 0 och 1 — tekniskt m. m. arbete och administrativt arbete — där medianlönerna överstiger genomsnittet med 33 resp. 82 procent.

Betraktas i stället medianlönerna bland män och kvinnor var för sig iaktas för yrkesgrupperna 0 och 1 alltså betydligt högre medianlöner och för yrkesgrupperna 4 och 91—94 alltså betydligt lägre medianlöner än genomsnittligt. Inom de fyra övriga yrkesgrupperna avviker männens och kvinnornas "relativa" medianlöner väsentligt från vad som gäller för könen tillsammans, vilket beror på kraftigt varierande könsproportioner och på varierande löneklyftor kvinnor/män inom yrkesgrupperna. Den förstnämnda faktorn slår särskilt hårt för yrkesgruppen 2 (kameralt och kontorstekniskt arbete), där andelen kvinnor är störst av alla yrkesgrupper medan löneklyftan kvinnor/män ungefär motsvarar genomsnittet för samtliga yrken. I yrkesgruppen 2 är därför den relativa me-

dianlönen för män 101, för kvinnor 104 men för könen tillsammans 84. Det motsatta förhållandet noteras för yrkesgrupperna 6 och 5, 7 och 8 — transport- resp. tillverkningsarbete — där kvinnoandelen är avsevärt lägre än genomsnittligt för yrkena och där såväl männens som kvinnornas relativa medianlöner om 90 à 95 stiger till ca 100 för bägge könen tillsammans.

Den enda möjligheten att komma ifrån konsekvenserna av de så kraftigt varierande kvinnoproportionerna syns vara att standardberäkna medianlönen utifrån antagandet att denna proportion är densamma i samtliga yrkesgrupper. I så fall skulle — vid en kvinnoandel om generellt 50 procent — medianlönerna för yrkesgrupperna bli mera jämförbara; se tabell 4:48.

Inför en dylik omräkning måste man emellertid fästa uppmärksamheten vid att man i så fall utgår från givna löneklyftor kvinnor/män, vilka klyftor i och för sig kan anses vara lika "godtyckliga" e. d. som de varierande andelarna kvinnor. Det minst godtyckliga syns därför trots allt vara att i en karakteristik av en yrkesgrupps (eller en näringsgrens) relativa löneläge utgå från den faktiska medianlönen, löneinkomstfördelningen m. m. för bägge könen tillsammans. Att det sedan inom varje yrkesgrupp (näringsgren) råder interna löneklyftor, bl. a. mellan manliga och kvinnliga anställda, får anses vara en sak för sig. I så fall kan för yrkesgrupperna konstateras en särskilt liten löneklyfta kvinnor/män inom

Tabell 4:49. Procentuell andel anställda i tillverkningsarbete med löneinkomst under 15 000 kr resp. 20 000 kr i olika åldrar.

	Andel anställda i tillverkningsarbete med löneinkomst under					
	15 000 kr			20 000 kr		
	14—74 år	25—74 år	25—64 år	14—74 år	25—74 år	25—64 år
män	9,6	3,6	3,1	33,1	26,5	25,3
kvinnor	55,2	49,9	49,4	92,0	86,7	86,7
män + kv.	15,0	9,0	8,5	40,2	33,1	32,1

yrkesgruppen 1 och yrkesgruppen 4 men särskilt stora löneklyftor inom yrkesgrupperna 3, 0 + 98, 6 och 91—94.

Lönespridningen mellan yrkesgrupperna kan karakteriseras genom spännvidden från den lägsta till den högsta relativa medianlönen, som — om samtliga yrkens medianlön sätts = 100 — utgör 71—182 (servicearbete resp. administrativt arbete) för bägge könen tillsammans mot 77—177 för enbart män (lantbruks- och skogsarbete resp. administrativt arbete) och 78—211 för enbart kvinnor (servicearbete resp. administrativt arbete). Liksom i fråga om näringsgrenarna är således lönespridningen mellan yrkena större bland kvinnor än bland män.

De här beskrivna löneinkomstfördelningarna och medianlönerna avser såsom nämnts helårs- och heltidsanställda i samtliga åldersklasser 14—74 år tillsammans. Den dragning nedåt i fördelningar och medianlöner, som inträffar genom att även åldrarna under 25 och över 64 år ingår, är jämfört med snedvridningen till följd av de delårs- och deltidarbetandes uteslutning uppenbarligen av mindre betydelse. För den största yrkesgruppen, tillverkningsarbete, har emellertid en specialbearbetning gjorts i syfte att belysa hur andelarna anställda med lön under 15 000 kr resp. 20 000 kr förändras om åldersgruppen 14—74 år utbyts mot åldersgruppen 25—64 år eller 25—74 år. Resultatet framgår av tabell 4:49.

Andelarna för åldersgrupperna 25—74 och 25—64 år uppvisar synnerligen obetydliga skillnader sinsemellan. Däremot är det särskilt för männen och för könen tillsammans påfallande att andelarna för ål-

dersgruppen 14—74 år påverkats starkt av den allra yngsta åldersgruppen, i synnerhet när andelarna under 15 000 kr betraktas. Inom yrkesgruppen tillverkningsarbete motsvarar proportionen anställda under 25 år ungefär genomsnittet för samtliga yrkesgrupper, vilket är fallet för även yrkena kommersiellt arbete och transport- och kommunikationsarbete. Inom yrkesgruppen administrativt arbete är andelen anställda under 25 år noll och låga andelar gäller också inom tekniskt m.m. arbete jämte lantbruks- och skogsarbete. Endast inom yrkesgruppen kameralt och kontorstekniskt arbete är andelen anställda under 25 år påtagligt högre än inom andra yrkesgrupper. Medan uteslutandet av anställda i åldersgruppen 14—24 år således i vissa av yrkesgrupperna märkbart sänker andelarna anställda med löner under 15 000 kr — i något mindre grad även andelarna med löner under 20 000 kr — påverkar uteslutandet av denna yngsta åldersgrupp medianlönerna mera måttligt. De manliga anställda i yrkesgruppen tillverkningsarbete får sålunda sin medianlön höjd med blott ca 3 procent om åldersgruppen 14—74 år ersätts med åldersgruppen 25—64 år.

En studie med hjälp av regressionsmodeller

I föreliggande kapitel studeras med en regressionsanalytisk ansats inkomster och inkomstskillnader för individer och/eller grupper av individer med skilda karakteristika.

De resultat som redovisas nedan avser helårs- och heltidsarbetande anställda, som i huvudsak varit friska under undersökningsåret (1966).

Med helårs- och heltidsarbete avses att personerna skall ha haft sysselsättning (inkl. semester) minst 50 veckor under 1966 och att den normala veckoarbetstiden under året överstigit 35 timmar. Med anställda avses personer som haft sin huvudsakliga sysselsättning som anställda samt minst 85 % av sin totala förvärvsinkomst som inkomst av tjänst. Med inkomst avses inkomstslaget inkomst av tjänst minus avdrag för intäkternas förvärvande. Inkomsten räknas brutto – alltså före skatt och transfereringar. Friska anses de personer vara som under året ej haft fler än 14 sjukdagar anmälda till försäkringskassan.

Av utredningens ursprungliga urval om ca 11 000 individer i åldern 14–74 år uppfyllde 3 061 individer de ovan givna villkoren om sysselsättning, sysselsättningsstatus och sjukdomsstatus.

Regressionsanalysen baserar sig således på samplet om 3 061 individer varav 2 232 stycken är män och resten 829 är kvinnor.

Regressionsmodellerna som användes kan

ges något olika tolkningar. Den enklaste varianten är att betrakta dem som rent deskriptiva, dvs. anse att de ger en beskrivande bild av hur inkomster och inkomstskillnader för olika kategorier i det undersökta materialet ser ut.

En annan något mer sofistikerad variant är att betrakta modellerna som stokastiska modeller. Allmänt kan man säga att en individ med vissa karakteristika (t. ex. en viss utbildning och en viss ålder) där tänkes få sin inkomst bestämd som en förväntad inkomst, vilken beror just av vilka karakteristika (utbildning och ålder) individen har samt en slumpkomponent. För en mer teknisk diskussion av de använda modellerna hänvisas till bilaga 1.

Två något skilda regressionsmodeller har använts – en additiv och en multiplikativ. Dessutom har modeller med och utan samspel (interactions) estimerats. I de fall då samspel förekommer i modellen antas faktorerna i denna ej vara oberoende av varandra. Förekommer således samspel mellan t. ex. utbildning och ålder innebär detta att inkomstskillnader mellan olika utbildningar kommer att vara beroende av inom vilken åldersgrupp jämförelsen göres och vice versa.

De faktorer som medtagits i analysen är kön, ålder, utbildning, näringsgren och regiontyp. I det empiriska arbetet har en viss tonvikt lagts på den multiplikativa modellen då denna av vissa a priori och empiriska skäl antagits kunna ge den bästa beskriv-

ningen av materialet. För en närmare redovisning av dessa resonemang hänvisas till bilaga 2.

Modellernas förklaringsvärde varierar något med modelltyp och utformning. Modellerna torde dock i allmänhet predicera (försäga) inkomster och inkomstskillnader relativt väl för aggregat av individer.

Förklaringsvärdet hos olika modeller liksom skilda sätt att använda analysresultaten på finns redovisade i bilaga 2.

5.1 Resultat

Vid en jämförelse av de i analysen ingående faktorernas relativa betydelse har två något skilda jämförelsenormer använts. Dessa är dels ett mått som belyser varje enskild faktors relativa nettobidrag till regressionens totala förklaringsvärde, dels ett mått som belyser den maximala inkomstskillnaden inom resp. faktor (t.ex. skillnaden mellan akademiker och folkskoleutbildade inom faktorn utbildning).

Oberoende av vilken jämförelsenorm som användes kommer faktorerna utbildning och ålder att vara mer betydelsefulla än faktorerna näringsgren och regiontyp, då det gäller att belysa inkomsternas spridning. Detta gäller för både män och kvinnor.

Av de undersökta samspelen (interaktionerna) tycks för männens del utbildning $\times$ ålder och i viss mån utbildning $\times$ näringsgren vara de viktigaste medan för kvinnorna de betydelsefullaste samspelen är ålder $\times$ näringsgren, utbildning $\times$ näringsgren samt samspelen utbildning $\times$ ålder, inte överdrivas. En mer teknisk och statistisk redogörelse för huvudfaktorernas och samspelen relativa betydelse finns redovisad i bilaga 2.

5.2 Ålder och inkomstskillnader

5.2.1 Män

Som redovisats ovan har vi ett signifikant samspel mellan ålder och utbildning. Detta

innebär att inkomstskillnader mellan olika åldrar kommer att vara beroende av inom vilken utbildningskategori, som vi gör jämförelsen. Resultaten gäller för övrigt ceteris paribus, dvs. de andra i analysen ingående faktorerna konstanthållna.

Till att börja med kan vi studera diagram 1 och 2.

Diagram 1

Ålder-inkomstprofil för helårs- och heltidsarbetande män. Modell utan samspel. Regressionskoefficient (logaritmerad form)/inkomst.

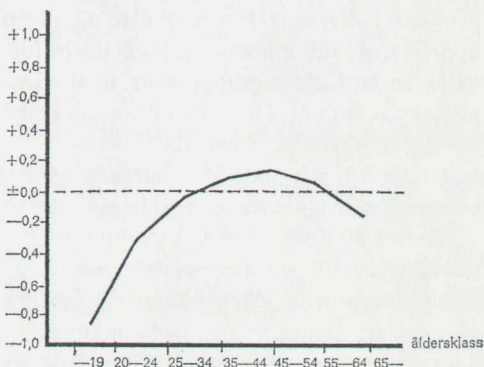
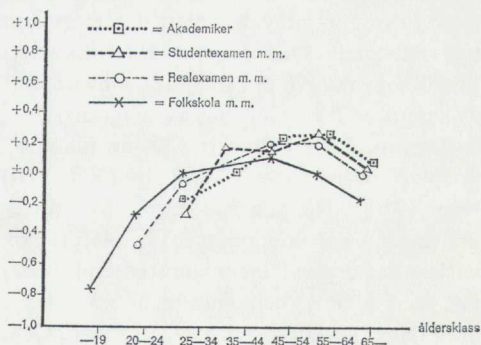

Diagram 2

Ålder-inkomstprofil för skilda utbildningsnivåer. Helårs- och heltidsarbetande män. Modell med samspel.

Regressionskoefficient/inkomst.

Ålder-inkomstprofilen har, som synes av diagram 1 och 2 oberoende av modellval, dvs. av utbildningsnivå, det utseende som

man normalt finner i tvärsnittsanalyser.

Formen av ett upp- och nedvänt U på ålder-inkomstprofilen leder ofta till slutsatsen att inkomsten skulle stiga med åldern fram till ett visst åldersår för att därefter avtaga. En sådan slutsats ligger vid första påseendet nära till hands men kan dessvärre vara helt felaktig. Skälet är att man gör ett analogiresonemang, som ej behöver vara riktigt, mellan inkomstutvecklingen över tiden för individer födda ett visst år och inkomsterna för dessa och andra individer födda vid andra tidpunkter ett visst inkomst-år.

Det redovisade utseendet på ålder-inkomstprofilen i diagram 1 och 2 kan nämligen uppstå trots att inkomsten över tiden för, varje enskild åldersgrupp, ökar med vissa procent år från år. Detta kan illustreras med ett starkt förenklat exempel.

Antag, att alla individer inträder på arbetsmarknaden vid samma åldersår. Antag vidare att alla individer, väl inne på arbetsmarknaden, till sin begynnelseinkomst får vissa procentuella inkomstökningar år från år men att denna procentuella inkomstökning *avtar* efter ett visst givet antal år på arbetsmarknaden. Antag slutligen att begynnelseinkomsten stiger med en viss procent per år och att denna procentökning är *större* än den avtagande procentökning man får efter det ovan givna antalet år på arbetsmarknaden.¹

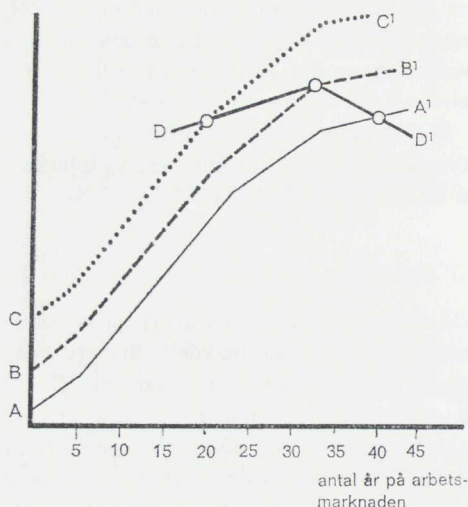
Om dessa tre antaganden gäller har man ett fall där inkomsten ökar kontinuerligt över tiden för individen men där man i en tvärsnittsanalys får samma ålder-inkomstprofil som redovisas i diagram 1 ovan. Resonemanget framgår även av diagram 3.

Kurvan AA¹, BB¹ och CC¹ är inkomstprofiler för personer födda säg 1900, 1910 resp. 1920, vilka alla har inträtt på arbetsmarknaden då de uppnått 20 års ålder. För varje åldersgrupp ökar inkomsten kontinuerligt med åldern (och antalet år på arbetsmarknaden) – kurvorna AA¹, BB¹ resp. CC¹.

Studerar vi nu sambandet inkomst-ålder på ett tvärsnittsmaterial, säg år 1960, får vi kurvan DD¹, ty då har AA¹, BB¹ och CC¹ 40, 30 resp. 20 år på arbetsmarknaden och

Diagram 3

Samband mellan ålder-inkomst vid tidsserie- och tvärsnittsanalys.

är 60, 50 resp. 40 år gamla.

Av diagram 2 framgår att utseendet på ålder-inkomstprofilen varierar något med utbildningsnivån. För de folkskoleutbildade redovisas stigande inkomster för åldrarna upp till 55 år, därefter avtar inkomsten. För de övriga utbildningsnivåerna redovisas ökande inkomster upp till 65-årsåldern och därefter avtagande. Dessa skillnader i ålder-inkomstprofilen för olika utbildningsnivåer har ofta tagits som belägg för att olika utbildningar har olika inkomstutveckling över tiden.

Resonemanget ovan bygger liksom det tidigare på analyser av tvärsnittsmaterial. Man kan nu liksom tidigare visa att det är möjligt att sambandet ålder-inkomst egentligen är lika för de skilda utbildningsnivåerna, om man tar hänsyn till skillnaden i antalet år på arbetsmarknaden.

Låt oss därför återgå till diagram 3. Antag att kurvan DD¹ är den ålder-inkomstprofil som observeras för folkskoleutbildade personer som inträdde på arbetsmarknaden vid 15 års ålder och där kurvans högsta

¹ Resonemanget kan naturligtvis preciseras i matematisk form. Avsikten här är emellertid endast att på ett enkelt sätt illustrera ett möjligt samband mellan tidsserie- och tvärsnittsstudier.

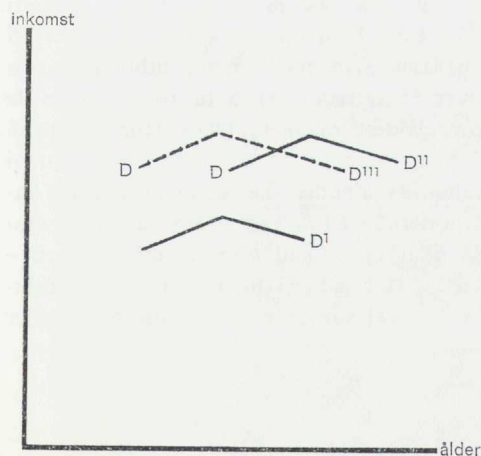
punkt observeras efter 40 år på arbetsmarknaden, dvs. när individerna är ca 55 år. Personer med 30 resp. 50 år på arbetsmarknaden är då 45 resp. 65 år gamla. Sambandet åldersår-inkomst i en tvärsnittsstudie för de folkskoleutbildade framgår då av kurvan DD¹ i diagram 4.

Antag nu att personer med mer utbildning än folkskola inträder vid högre ålder på arbetsmarknaden. Vi kan t.ex. antaga att personer med akademisk examen inträder på arbetsmarknaden vid 25 års ålder, dvs. 10 år senare än personer med folkskoleutbildning.

Har vi nu i överensstämmelse med diagram 3 samma inkomstutveckling efter antalet år på arbetsmarknaden för akademiker och folkskoleutbildade personer innebär detta att tvärsnittskurvorna av typ DD¹ i diagram 3 åtminstone är parallella medan de måste ligga fasförskjutna i förhållande till varandra då man studerar ålder-inkomstprofilen efter åldersår. Den självklara anledningen härtill är att vid lika antal år på arbetsmarknaden för akademiker och folkskoleutbildade personer är de förra tio år äldre än den senare emedan de inträder just 10 år senare på arbetsmarknaden. Resonemanget ovan illustreras schematiskt i diagram 4 där DD¹ står för folkskoleutbildade personer och DD¹¹ för akademiker.

Diagram 4

Samband mellan ålder-utbildning-antal år på arbetsmarknaden och inkomst.

Om vi i diagram 4 utbyter ålders-axeln mot antalet år på arbetsmarknaden skulle DD¹¹ i stället intaga läget DD¹¹¹, dvs. ett läge parallellt med DD¹.

Sammanfattningsvis kan vi således säga att det är möjligt att inkomsten ökar kontinuerligt med åren och att inkomstutvecklingen efter antalet år på arbetsmarknaden är densamma för skilda utbildningsnivåer trots att resultaten vid en tvärsnittsstudie vid första påseendet skulle leda till rakt motsatta slutsatser.

Vi skall senare i avsnittet utbildning-inkomst återkomma till dessa resonemang och problem.

Studerar man nu regressionsmaterialet närmare ser man att åldersfaktorn utan hänsyn till samspelet ålder-utbildning redovisar en maximal genomsnittlig inkomstskillnad på ca 170 %. Tar vi hänsyn till samspelet ålder × utbildning finner man emellertid att den maximala inkomstskillnaden för personer med folkskola är ca 130 %, för personer med realskola ca 100 % och för personer med studentexamen eller mer ca 60 %. Härvid bör det poängteras den relativt starka betydelse för resultaten som de yngsta förekommande ålderskategorierna i varje utbildningsgrupp har.

5.2.2 Män med folkskoleutbildning

Utpräglat lägre inkomster än övriga åldrar har för de folkskoleutbildade, män under 24 år och män över 65 år. Detta gäller särskilt starkt för personer under 19 år som redovisar genomsnittsinkomster som utgör ungefär 40 % av motsvarande inkomst för åldersgruppen 45–54 år. Omvänt kan vi säga att dessa senare genomsnittligt har drygt dubbelt så stora inkomster som män under 19 år. Män i åldern 20–24 år och över 65 år har genomsnittligt inkomster som utgör 70 resp. 75 % av den genomsnittliga inkomsten för män i åldern 45–54 år. Åldrarna 25–64 år uppvisar för personer med folkskola inkomstskillnader mellan olika åldrar på maximalt ca 13 %.

Man kan också se att de procentuella inkomstskillnaderna mellan på varandra föl-

jande åldersklasser tenderar att vara störst i de yngsta åldersklasserna samt att därefter avtaga upp till åldern 45–54 år varefter de åter ökar något.

5.2.3 Män med realexamen eller motsvarande utbildning

Liksom för män med folkskola gäller för män med realexamen eller motsvarande utbildning att de yngre har utpräglat lägre inkomster än de äldre. Således har män i åldrarna 20–24 år genomsnittliga inkomster som utgör ca hälften av inkomsterna för män i åldrarna 45–64 år. Dessa senare åldrar har alltså drygt 2,5 ggr så hög inkomst som de förra. Även åldrarna 25–34 år och 65– år uppvisar markant lägre inkomster än åldrarna 45–64 år. Dessa uppvisar genomsnittliga inkomster som är 30 resp. 20 % högre än motsvarande inkomster för män i åldrarna 25–34 resp. 65– år.

Man kan för män med realexamen eller motsvarande utbildning (liksom för män med folkskoleutbildning) konstatera att de procentuella inkomstskillnaderna mellan på varandra följande åldersklasser tenderar att vara störst i de yngsta åldersklasserna samt att därefter avta upp till 64-årsåldern varefter de åter ökar.

5.2.4 Män med studentexamen eller motsvarande utbildning samt akademiker

Till att börja med kan vi konstatera att vi inte har (observerat) några akademiker under 25 år med helårs- och heltidsarbete och endast 3 individer med studentexamensutbildning under 25 år. Det är därför rimligt att koncentrera jämförelsen av inkomsterna till åldrarna över 25 år.

Både för män med studentexamensutbildning och akademiker gäller att åldrarna 25–34 år och 65– år uppvisar lägre inkomster än framförallt åldrarna 45–64 år. För de båda utbildningskategorier vi nu diskuterar gäller att männen i åldrarna 45–64 år har drygt 60 resp. 30 % högre inkomster än män i åldrarna 25–34 år och 65– år.

För män med studentexamen redovisas

måttliga inkomstskillnader mellan åldrarna 35–44, 45–54, 55–64 år. Analysresultaten redovisar för de nämnda åldrarna en maximal inkomstskillnad på ca 7 %.

För samma tre ålderskategorier framträder för akademikerna ett något annat mönster. Åldersgruppen 35–44 år har här betydligt lägre inkomster än de två övriga åldrarna. Således tycks män i åldrarna 45–64 år ha inkomster som är drygt 20 % större än inkomsterna för män i åldern 35–44 år. Mellan åldrarna 45–54 och 55–64 tycks inkomstskillnaderna vara små och kan högst uppgå till ett par procent. Det bör här poängteras att den redovisade olikheten i mönstret för akademiker och studenter bygger på olikheter i samspelsestimaten. Dessa är (statistiskt sett) relativt osäkra för åldrarna 35–44 år varför man får ta resultaten med reservation.

Å andra sidan är det möjligt att denna skillnad för åldrarna 35–44 år mellan män med studentexamen och akademiker kan förklaras med skillnader i yrkeskarriären. Analysresultaten skulle då indikera att män med studentexamen når högre inkomster och sin »topp» i karriären tidigare än akademikerna. De senare skulle således nå sina högsta inkomster vid något högre ålder än män med studentexamen.

Sammanfattningsvis kan vi konstatera, att de i varje utbildningskategori yngsta förekommande åldrarna har väsentligt lägre inkomster än åldrarna kring 35–54 år. Vanligen utgör de yngres inkomster mellan 50 och 60 % av inkomsterna för män i åldern 45–54 år. Män med folkskola och över 55 år samt män med annan utbildning och över 65 år redovisar lägre inkomster än de medelålders männen. Dock långt ifrån så låga inkomster som de yngstas. Studerar vi inkomstskillnaden mellan olika åldrar i kategorien 25–64 år kan vi konstatera att dessa ökar med ökad nivå på utbildningen – ca 13, 31 och 57 % för män med resp. folkskola, realexamen och studentexamen eller mer.

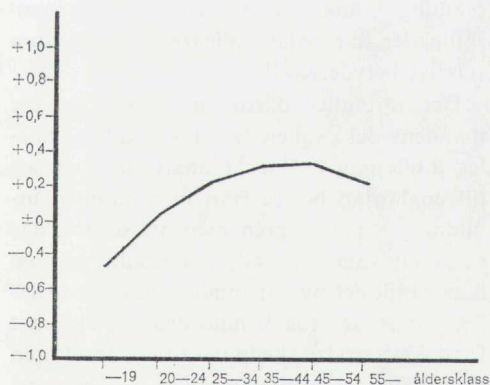
5.3 Kvinnor

Inledningsvis kan vi konstatera att för kvinnornas del förekommer inget betydande samspel mellan ålder och utbildning. Nu uppträder för kvinnornas del emellertid ett samspel mellan ålder och näringsgren. Samspelet ålder $\times$ näringsgren är dock inte signifikant och de flesta av de redovisade koeficientestimaterna är små med relativt stora standardavvikelser. Några av estimaterna är dock stora och med relativt sett små standardavvikelser. Med hänsyn tagen till dessa senare finns det således goda skäl att behandla samspelet ålder $\times$ näringsgren en smula styvmoderligt. Vidare bör det påpekas att man för kvinnornas del i modellen med samspel slagit ihop åldrarna 55–64 och 65–år. Detta har gjorts dels för att åldern 65–år innehöll mycket få observationer dels då det framkommit att ingen av kvinnorna i åldersgruppen 65– år var äldre än 65 år.

Ålder-inkomstprofilen för kvinnor framgår av diagram 5.

Diagram 5

Ålder-inkomstprofil för helårs- och heltidsarbetande kvinnor. Modell med samspel.¹ Regressionskoefficient (logaritmerad form)/inkomst

Härav framgår att ålder-inkomstprofilen för kvinnorna i princip har samma utseende som ålder-inkomstprofilen för männen. De resonemang som fördes för männen i samband med diagram 3 om sambandet mellan ålder och inkomst gäller givetvis även för

kvinnorna.²

Åldersfaktorn tillåter för kvinnornas del maximala genomsnittliga inkomstskillnader på knappt 70 %, vilket är något mindre än vad som redovisats för männen.

Den 70 %-iga inkomstskillnaden erhålles mellan kvinnor i åldrarna 35–44 och 45–54 år jämfört med kvinnor i åldrarna upp till 19 år.

Bortser man från de yngsta (klassen –19 år) kvinnorna blir den maximala inkomstskillnaden »endast» 39 %. För kvinnor mellan 25 och 64 år är motsvarande inkomstskillnad ca 11 procent.

Den viktigaste tendensen man kan utläsa av samspelet ålder $\times$ näringsgren tycks vara skillnader mellan textilindustri m. m. och näringen privata tjänster jämfört med övriga näringar. Med reservation för osäkerheten i samspelsestimaten tycks kvinnor över 55-årsåldern ha betydligt lägre inkomster än övriga åldrar inom näringarna textilindustri m. m. samt privata tjänster. Som ex. kan nämnas att kvinnor över 55 år inom privata tjänster har ca 30 % lägre inkomster än kvinnor i åldern 35–54 år inom samma näringsgren.³

Inom de övriga näringarna tycks – med hänsyn tagen till samspelsestimaten – inkomstskillnaderna åtminstone minska mellan å ena sidan åldrarna 35–54 år och å den andra sidan åldrarna 55– år. I själva verket redovisas för alla näringsgrenar *utom* textilindustri m. m. samt privata tjänster högre inkomster för åldrarna 55– år än för åldrarna 45–54 år, dvs. den nedåtgående trenden i diagram 5 efter 55 år byts mot en svagt uppåtgående.

De starkt negativa koefficienter som redovisas för kvinnor i åldrarna –19 år och 20–

¹ Hänsyn har här ej tagits till koefficienterna i samspelet ålder $\times$ näringsgren.

² Se diskussionen på s. 140 och diagram 3.

³ Det bör påpekas att inom näringsgrenen »privata tjänster» ingår näringen (yrket) »husligt arbete». Om de äldre företrädesvis finns inom detta yrke men de yngre företrädesvis inom andra yrken, kan åldersskillnaden vara att hänföra till denna yrkes/näringsgrenskillnad. Detta är en *möjlighet* men den återstår att bevisa. Motsvarande resonemang kan dock inte tillämpas för textilindustrin m. m.

Tabell 5:1. Genomsnittliga inkomsskillnader mellan helårs- och heltidsarbetande män och kvinnor med folkskoleutbildning i skilda åldrar.

Åldersklass	Genomsnittliga inkomstskillnader i procent män/kvinnor	Genomsnittliga inkomstskillnader i kronor män/kvinnor
—19	8	692
20—24	37	4 416
25—34	51	7 406
35—44	55	8 722
45—54	62	9 839

24 år redovisades även för männen. Denna ålderseffekt är dock mindre uttalad för kvinnornas del. Detta har i och för sig en naturlig förklaring i det förhållandet att regressionens intercept för kvinnornas del är avsevärt mycket lägre än för männen. Om vi observerade en lika stor negativ koefficient för de yngsta kvinnorna som för de yngsta männen skulle detta innebära att kvinnorna under 20 år, genomsnittligt, skulle ha en timlön på under 3 kr vid en årsarbets-tid om 2 000 timmar.

Det redovisade koefficientförhållandet tillåter emellertid en mindre teknisk och mer intressant slutsats. Inkomstskillnaderna mellan män och kvinnor tenderar att vara lägst i unga år för att därefter öka. Detta kan illustreras med ett par inkomstestimat som byggts upp från regressionsmodellerna. I tabell 5:1 anges genomsnittliga inkomstskillnader i procent och kronor mellan män och kvinnor med folkskoleutbildning.

Tar vi hänsyn till samspelet ålder $\times$ utbildning för männen innebär detta, att inkomstskillnaderna mellan män och kvinnor med högre utbildning än folkskola tenderar att vara lägst i åldrarna upp till 34 år för att därefter öka. Detta mönster förstärks med ökad nivå på utbildningen.

5.4 Utbildningsnivå och inkomstskillnader

Då vi nu skall studera sambandet utbildning och inkomst måste vi ta hänsyn till de samspeleffekter som existerar mellan utbildningsfaktorn och övriga faktorer i analysen. Som tidigare har konstaterats föreligger vissa skillnader mellan könen då det gäller be-

tydelsen av utbildningens samspel med övriga faktorer. Således framkom ur variansanalysen för männens del signifikanta samspel mellan utbildning och ålder samt mellan utbildning och näringsgren. Det förra samspelet har redan delvis behandlats i samband med analysen av sambandet ålder-inkomst. För kvinnornas del förekommer utbildning i signifikanta tvåfaktorsspel med näringsgrens- och regiontypsfaktorn.

Av de numeriska resultaten framgår dock att regressionskoefficienterna för samspelet utbildning $\times$ näringsgren och utbildning $\times$ regiontyp i analysen av kvinnorna i allmänhet är små både absolut sett och i förhållande till sina resp. standardavvikelser.¹ Dessamma kan med några få undantag sägas gälla för samspelet utbildning $\times$ näringsgren för männen. Interaktionen ålder $\times$ utbildning i analysen av männens inkomstskillnader har redan tidigare visat sig vara relativt betydelsefull.

Det förefaller därför motiverat att för männens del explicit ta hänsyn till samspelet utbildning $\times$ ålder i analysen samt att till en början bortse från interaktionen utbildning $\times$ näringsgren men att senare, där så är nödvändigt, modifiera resultaten med hänsyn till det nyss nämnda samspelet. Analogt finns det för kvinnornas del skäl att först i ett senare skede modifiera resultaten av sambandet utbildningsnivå och inkomst med hänsyn till de relevanta interaktionerna. För att ge resultaten bättre överskådlighet kommer män och kvinnor att behandlas separat.

¹ Dessa slutsatser baseras på estimat uppbyggda på fler än 15 st observationer.

5.4.1 Utbildningsnivå-inkomstskillnader-män

Som vi redan tidigare har observerat har vi för männen ett samspel mellan utbildning och ålder. Detta innebär – vilket tidigare påpekats – att de inkomstskillnader som observerats mellan olika utbildningskategorier kommer att vara beroende av inom vilken åldersgrupp vi gör jämförelsen och vice versa.

Vi kan nu först studera diagram 6 och 7 som ger sambandet utbildningsnivå-inkomst för olika åldrar och där diagram 6 avser skilda teoretiska utbildningskategorier *utan* yrkesutbildning medan diagram 7 avser skilda utbildningskategorier *med* yrkesutbildning.

Normalt väntar man sig att inkomstnivån skall stiga kontinuerligt med utbildningsnivån. Som framgår av diagram 6 och 7 gäller detta förhållande för åldrarna över 35 år medan åldrarna under 35 år i vissa fall visar en *sjunkande* inkomstnivå med *stigande* utbildningsnivå.

Diagram 7

Regressionskoefficient (inkomst)

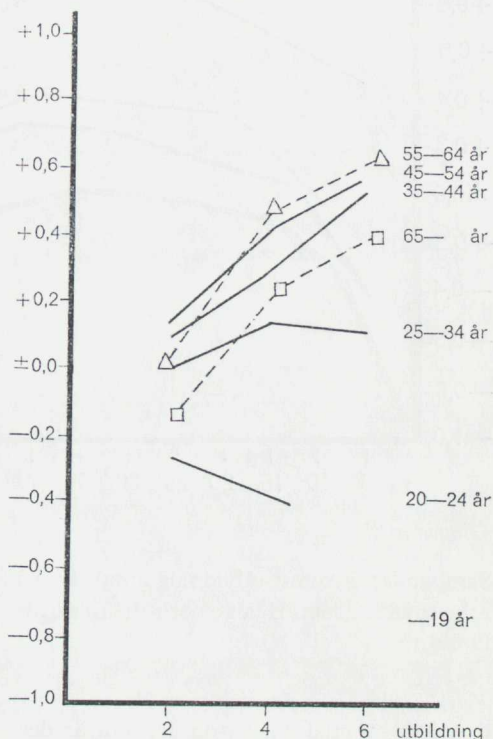
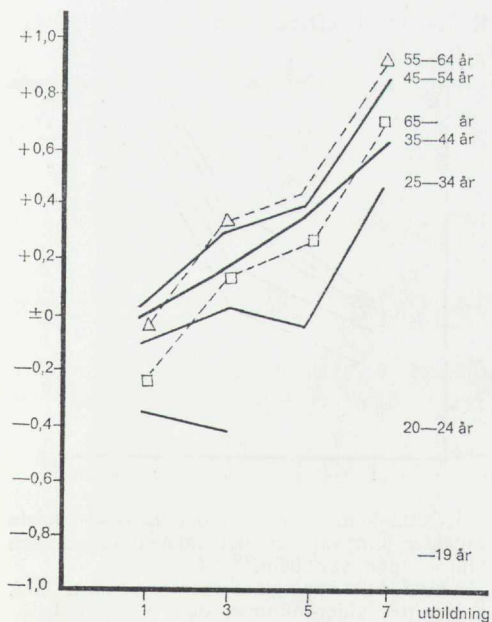

Diagram 6

Regressionskoefficient (inkomst)

Denna senare tendens kan emellertid ges en relativt enkel och samtidigt trolig förklaring. Om den relevanta variabeln är antal år på arbetsmarknaden och inte antalet åldersår skulle man vänta sig en med utbildningen stigande inkomstnivå vid *lika antal* år på arbetsmarknaden. Den i en viss ålderskategori med stigande utbildningsnivå sjunkande inkomstnivån skulle då kunna förklaras med att vi jämför personer med mycket olika antal år på arbetsmarknaden. Denna tendens skulle vara särskilt utpräglad i yngre åldrar då personer med högre utbildning och därmed längre utbildningstid endast har ett par år på arbetsmarknaden jämfört med personer med kortare utbildningstid. Detta implicerar naturligtvis att för att förklara sambanden ålder-inkomst och ålder-utbildning-inkomst kausalt är det antalet år på arbetsmarknaden och inte antalet åldersår,

utbildning 7 = akademiker

utbildning 5 = studentexamen m. m.

utbildning 3 = realex. m. m.

utbildning 1 = folkskola m. m.

antal år på arbetsmarknaden

Sambandet inkomst-utbildning-antal år på arbetsmarknaden. Helårs- och heltidsarbetande män.

För att belysa ovanstående resonemang skall vi anta att följande ungefärliga samband råder mellan utbildningsnivå, antal åldersår och antal år på arbetsmarknaden (tabell 5: 2).²

Tabell 5:2. Sambandet antal åldersår-utbildning-genomsnittligt antal år på arbetsmarknaden.

	utbildning			
Antal åldersår	1	3	5	7
—19	2	—	—	—
20—24	7	5	—	—
25—34	14,5	12,5	9,5	5
35—44	24,5	22,4	19,5	14,5
45—54	34,5	32,5	29,5	24,5
55—64	44,5	42,5	39,5	34,5
65—	54,5	52,5	49,5	44,5

För varje givet antal år på arbetsmarknaden (t. ex. 10 år, 20 år osv.) kan nu sambandet utbildning-inkomstnivå konstrueras. Detta är gjort i diagram 9.

Diagram 9

Figure 1 is a line graph showing the estimated effect of education on earnings for different age groups. The Y-axis represents the estimated effect on earnings, ranging from -0.6 to +1.0. The X-axis represents education levels (1, 3, 5, 7). Five lines represent different age groups: 35 years (solid line with open squares), 25 years (dashed line with open squares), 45 years (solid line with open circles), 15 years (solid line with open triangles), and 10 years (solid line with open diamonds). All lines show a positive relationship between education and earnings, with the effect generally increasing with education level. The 35-year group shows the highest earnings effect, while the 10-year group shows the lowest.

² Jämför det analoga resonemanget på s. 140 f. i avsnittet ålder-inkomst, och diagram 4.

Tabell 5:3. Inkomstskillnader (inkomstkvoter) i olika åldrar mellan på varandra följande utbildningsnivåer. Helårs- och heltidsarbetande män.¹

Ålder/utbildning	3/1	5/3	7/5	4/2	6/4
25—34	1,14	0,97	1,60	1,15	0,98
35—44	1,20	1,22/1,12 ²)	1,31/1,59 ²)	1,21	1,34/1,17 ²
45—54	1,32	1,09	1,60	1,34	1,14
55—65	} 1,48	1,14	1,59	1,49	1,21
65—					
oberoende av ålder	1,19	1,12	1,59	1,20	1,17

¹ Tabellresultaten ges som punktskattningar och med reservation för de förhållandevis stora standardavvikelser som kan förekomma i framför allt kolumnerna 5/3, 7/5, 6/4. I själva verket kan för 5/3 och 6/4 ingen signifikant skillnad mellan tabellvärdena säkras fr.o.m. åldern 35—44 år. För kolumnen 7/5 gäller motsvarande för alla de redovisade åldrarna.

² Samspelsestimatet för utbildning 5(studentexamen) och åldern 35—44 år är mycket osäkert och inte signifikant skilt från motsvarande samspelsestimat för utbildningsnivå 3 (realexamen) eller 7 (akademiker) varför den först angivna siffran varar mot de fall då hänsyn tas till skillnaden i samspelsestimaten, medan den andra siffran gäller för det fall då inga skillnader mellan samspelsestimaten antas föreligga.

bildningen för varje givet antal år på arbetsmarknaden. Den sjunkande inkomstnivå med ökad nivå på utbildning för vissa utbildningskategorier i åldrarna 25—34, 20—24, —19 år som observerades i diagram 6 och 7 kan således förklaras av att skilda utbildningskategorier i dessa åldrar har olika antal år på arbetsmarknaden. Mera konkret innebär detta t. ex. att i åldersklassen 25—34 år har personer med realexamen genomsnittligt ca 13 år på arbetsmarknaden medan motsvarande siffra för män med studentexamen är ca 9 år. Av diagram 9 kan vi även göra ett annat konstaterande. Utbildningsinkomstprofilen tenderar att ha starkt lika form oberoende av vilket antal år på arbetsmarknaden profilen gäller, dvs. kurvorna i diagram 9 är i hög grad parallella. Parallelliteten skulle innebära att de procentuella inkomstskillnaderna mellan olika utbildningskategorier är desamma eller mycket små, efter åtminstone minst 10 år på arbetsmarknaden eller — vilket är samma sak — det skulle inte finnas något betydande samspel mellan utbildning och antalet år på arbetsmarknaden efter ca 10 år på denna. Genom att individer i samma ålder med olika lång utbildning har olika antal år på arbetsmarknaden uppträder ett samspel mellan utbildning och antalet åldersår.

Samtidigt bör det poängteras att det föreligger en viss om än svag tendens till öka-

de procentuella inkomstskillnader mellan utbildningsnivåerna med ökat antal år på arbetsmarknaden. Denna tendens till samspel är dock betydligt svagare än i samspelet åldersår $\times$ utbildning. Det bör slutligen påpekas att det fordras empiriska tidsseriestudier för att styrka de förda resonemangen.

I tabell 5:3 redovisas, för olika åldrar, inkomstskillnader (inkomstkvoter) mellan på varandra följande teoretiska utbildningsnivåer utan eller med yrkesutbildning.

Av tabell 5:3 framgår att inkomstskillnaden mellan män med realexamen och män med folkskola tenderar att vara lägst i unga år för att därefter öka med åldern. Således har männen med realexamen i åldern 25—34 år ca 14 % högre inkomster än män med folkskola i samma ålder medan motsvarande inkomstskillnad i åldern 55—64 år är 48 %. Jämför vi nu män med studentexamen och män med realexamen finner man att ingen väsentlig inkomstskillnad kan noteras i åldern 25—34 år. I åldrarna 35 år och uppåt tycks män med studentexamen ha ca 12 % högre inkomster än män med realexamen. Denna inkomstskillnad tenderar dessutom att vara relativt stabil.¹

Män med akademisk utbildning tycks oberoende av åldersklass ha ca 60 % högre inkomster än män med studentexamen. Stu-

¹ Jämför noten 1 och 2 till tabell 5:3.

Tabell 5:4. Inkomstskillnader (inkomstkvoter) i skilda åldrar mellan individer med olika utbildningar och individer med enbart folkskoleutbildning. Helårs- och heltidsarbetande män.

Ålder/utbildning	2/1	3/1	4/1	5/1	6/1	7/1
25—34	1,11	1,14	1,11	1,06	1,26	1,72
35—44		1,20	1,34	1,46/1,32 ¹	1,72/1,55 ¹	1,92
45—54		1,32	1,48	1,44	1,68	2,29
55—64		1,48	1,65	1,65	1,97	2,66
65—						
oberoende av ålder	1,11	1,19	1,32	1,32	1,55	2,10

¹ se noten 1 och 2 till tabell 5:3.

- Utbildning 1=Folkskola eller motsvarande
- Utbildning 2=Folkskola eller motsvarande *samt* yrkesutbildning i minst ett år
- Utbildning 3=Realexamen eller motsvarande
- Utbildning 4=Realexamen eller motsvarande *samt* yrkesutbildning i minst ett år
- Utbildning 5=Studentexamen eller motsvarande
- Utbildning 6=Studentexamen eller motsvarande *samt* yrkesutbildning i minst ett år
- Utbildning 7=Akademiker (examen från universitet eller högskola)

derar vi nu de inkomstskillnader som gäller mellan yrkesutbildad arbetskraft – kolumnerna 4/2 och 6/4 – kan vi konstatera samma mönster som ovan.¹

Det kan också vara intressant att studera yrkesutbildningens inkomsteffekt. Inkomstskillnaderna mellan yrkesutbildad och icke-yrkesutbildad arbetskraft är relativt betydande, oberoende av den teoretiska utbildningsnivån. Analysresultaten visar att bland män med folkskoleutbildning tycks individer med minst ett års yrkesutbildning ha ca 11 % högre inkomster än de utan yrkesutbildning. På realexamensnivå tycks män med yrkesutbildning ha ca 12 % högre inkomster än män utan yrkesutbildning. Slutligen tycks män med studentexamen och yrkesutbildning ha ca 17 % högre inkomster än män med motsvarande teoretiska utbildning men utan yrkesutbildning.

Vi har redan tidigare konstaterat den inkomsthöjande effekt som högre teoretisk utbildning tycks ha. Det är nu möjligt att konstatera en liknande inkomsthöjande effekt av yrkesutbildningen. De redovisade siffrorna visar dessutom en tendens till ökad effekt av yrkesutbildning med ökad nivå på den teoretiska utbildningen. Denna slutsats är dock något osäker. Ett annat sätt att se yrkesutbildningens effekt är att jämföra en lägre teoretisk utbildningsnivå med yrkesutbildning och en närmast högre liggande teo-

retisk utbildningsnivå utan yrkesutbildning. Även här kan man konstatera en kraftig inkomsthöjande effekt av yrkesutbildningen som tenderar att minska inkomstskillnaderna mellan de nämnda grupperna. En lägre teoretisk utbildning kan således till en del kompenseras med yrkesutbildning.

Slutligen kan vi studera de inkomstskillnader som uppstår mellan folkskoleutbildade individer utan yrkesutbildning och individer på övriga utbildningsnivåer. Vi gör således en jämförelse med de folkskoleutbildade personerna som bas. Det kan finnas flera skäl till att man väljer just folkskolenivån som jämförelsenorm för de andra utbildningsnivåerna. Ett skäl är att folkskoleutbildning är den lägsta skolnivån som vi har. Ett annat skäl är att denna utbildningskategori omfattar ca 58 % av männen.

Vi kan av tabell 5:4 konstatera att inkomstskillnaden mellan män med folkskola och män med realexamen *eller* högre utbildning tenderar vara lägst i unga år (åldersklassen 25–34 år) för att därefter öka med ökad ålder och ökad nivå på utbildningen. Vi har redan tidigare berört inkomstskillnaderna mellan män med realexamen och män med folkskola.

¹ I och för sig är detta naturligt då samspelstermerna a priori antagits vara parvis lika för utbildningarna 1 och 2, 3 och 4 samt 5 och 6.

Av tabell 5: 4 framgår att i åldern 25–34 år har män med studentexamen ca 26 % högre inkomster än män med folkskola. I åldern 45–54 år är denna inkomstdifferens ca 44 %, för att sedan öka till ca 65 % i åldrarna över 55 år.

Män med akademisk examen har ca 72 % högre inkomster än män med folkskola om vi gör jämförelser i åldern 25–34 år. I åldern 45–54 år och 55– år har akademikerna 2,2 resp. 2,6 gånger så hög, dvs. 120 à 160 % högre inkomst än män med folkskoleutbildning.

Slutligen skall vi något beröra samspelen utbildning $\times$ näringsgren. Detta samspel innebär att inkomstskillnader mellan olika utbildningar skulle vara beroende av inom vilken näringsgren som jämförelsen göres – och vice versa. Från samspelsestimaten kan vi konstatera en tendens till *minskade* inkomstskillnader mellan män med realexamensutbildning och män med folkskoleutbildning inom näringsgrenarna metall m. m. – och övrig industri, detaljhandel samt samfärdsel, medan ökande inkomstskillnader kan noteras för byggnadsindustrin, finansföretag m. m. och partihandel, samt privata tjänster.

Denna tendens till olikheter i inkomstskillnader mellan realexamens- och folkskolenivån mellan olika näringsgrenar torde enklast kunna förklaras med olikheter i yrkessammansättningen. De minskande inkomstskillnaderna i vissa näringar skulle kunna förklaras med att realskoleutbildade och folkskoleutbildade i dessa näringar har relativt sett mer likartade yrken än i andra näringsgrenar. I näringar med ökade inkomstskillnader skulle det omvända förhållandet gälla. Som tidigare poängterats är de flesta av samspelsestimaten statistiskt osäkra varför redovisade slutsatser bör tas med en viss reservation.

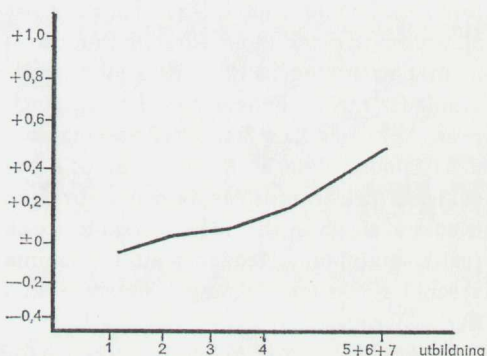
5.4.2 Utbildningsnivå – inkomstskillnader – kvinnor

Inledningsvis konstaterades att inget samspel råder mellan ålder $\times$ utbildning för kvinnornas del. Däremot finns samspel mellan

utbildning $\times$ näringsgren och utbildning $\times$ regiontyp. Som emellertid framgår av de numeriska resultaten påverkar dessa samspel inte nämnvärt de inkomstskillnader som redovisas mellan olika utbildningar. Inkomstdifferenser mellan olika utbildningar är således oberoende av ålder och påverkas i allmänhet mycket lite av inom vilken näringsgren och/eller regiontyp som vi gör jämförelsen.¹ Utbildningsnivå-inkomstprofilen utan hänsyn till samspelen framgår av diagram 10.

Diagram 10

Utbildningsnivå-inkomstprofil för helårs- och heltidsarbetande kvinnor.
Regressionskoefficient (inkomst)

- Utbildning 1 = Folkskola eller motsvarande
- Utbildning 2 = Folkskola eller motsvarande *samt* yrkesutbildning i minst ett år
- Utbildning 3 = Realexamen eller motsvarande
- Utbildning 4 = Realexamen eller motsvarande *samt* yrkesutbildning i minst ett år
- Utbildning 5 = Studentexamen eller motsvarande
- Utbildning 6 = Studentexamen eller motsvarande *samt* yrkesutbildning i minst ett år
- Utbildning 7 = Akademiker (examen från universitet eller högskola)

Av diagram 10 framgår klart att inkomstnivån stiger kontinuerligt med utbildningsnivån. Vi kan således konstatera samma förhållande mellan utbildning och inkomst för kvinnorna som för männen. Mera speciellt gäller för kvinnornas del att personer med realexamen tycks ha genomsnittliga inkom-

¹ Dessa slutsatser har dragits från samspelsestimat baserade på fler än 15 observationer.

ter som är ca 15 % högre än inkomsterna för individer med enbart folkskoleutbildning. Kvinnor med studentexamen eller högre utbildning redovisar inkomster som är ca 52 % högre än inkomsterna för kvinnor med utbildning på realexamensnivå.¹ Den teoretiska utbildningsnivån har således en klart inkomsthöjande effekt. Att samma förhållande gäller för yrkesutbildningen kan åskådliggöras av att kvinnor med folkskola och yrkesutbildning har ca 12 % högre inkomster än kvinnor med enbart folkskola och att kvinnor med realexamen och yrkesutbildning redovisar inkomster som är drygt 8 % högre än inkomsterna för kvinnor med samma teoretiska grundutbildning men utan yrkesutbildning.

De ovan redovisade inkomstskillnaderna torde med mindre modifikationer gälla för alla näringsgrenar utom förädlingsindustrin m. m. där en tendens till minskade inkomstskillnader mellan individer med realexamen resp. folkskola kan iakttagas. Samma tendens kunde iakttagas för männen och den enklaste förklaringen var då och är troligen även nu att individer med folkskole- resp. realskoleutbildning tenderar att ha samma yrken i större utsträckning i industrin än i övriga näringar.

Vi kan också för kvinnorna liksom för männen studera de inkomstskillnader som redovisas mellan individer med enbart folkskoleutbildning och individer med annan skolunderbyggnad. Jämförelsen göres således med de folkskoleutbildade kvinnorna som bas (jämförelsenorm). Kvinnor med enbart folkskola utgör drygt hälften av alla helårs- och heltidsarbetande kvinnor och folkskola är den kortaste skolutbildning vi har, varför vissa skäl finns för att välja just kvinnor med folkskoleutbildning som bas. Resultaten av jämförelsen framgår av tabell 5: 5.

Vi kan således se att kvinnor med realexamen och yrkesutbildning genomsnittligt har ca 25 % högre inkomster än kvinnor med folkskola. Kvinnor med studentexamen eller längre utbildning tycks genomsnittligt ha ca 71 % högre inkomster än kvinnor med enbart folkskola.

Tabell 5:5. Genomsnittliga inkomstskillnader (inkomstkvoter) mellan individer med skilda utbildningar och individer med enbart folkskoleutbildning. Helårs- och heltidsarbetande kvinnor.

utbildning	2/1	3/1	4/1	5+6+7/1
Inkomstkvot	1,12	1,15	1,25	1,71

Slutligen kan vi jämföra inkomstskillnader mellan män och kvinnor på olika utbildningsnivåer.

För de folkskoleutbildade tycks männen ha ca 63 % högre inkomster än kvinnorna. Detta gäller oberoende av ålder och regiontyp samt med undantag av näringarna samfärdsl, offentlig förvaltning och tjänster. I näringsgrenarna samfärdsl och offentlig förvaltning skulle inkomstskillnaderna tendera att vara något mindre mellan män och kvinnor medan det motsatta förhållandet skulle gälla för privata tjänster.

För de övriga utbildningskategorierna måste en viss hänsyn tas till den ålderskategori inom vilken jämförelsen görs av inkomsterna för män och kvinnor. Orsaken är naturligtvis samspelet ålder $\times$ utbildning som observerats för männen men ej för kvinnorna. Med hänsyn tagen till detta samspel tycks män med utbildning över realexamensnivån och i åldern 25–34 år ha inkomster som är ca 37 % större än inkomsterna för kvinnor med motsvarande ålder och utbildning.² Denna inkomstskillnad mellan

¹ För kvinnornas del har i modellen med samspel utbildningsnivåerna 5, 6 och 7 slagits samman till en nivå 5+6+7. Andelning här till är att så få kvinnor observerats med utbildning på studentexamensnivå och däröver. I anslutning här till kan anmärkas att i modellen utan samspel estimerades regressionskoefficienter för varje enskild utbildningsnivå. En överraskande god samstämmighet befanns då föreliggande mellan resultaten för män och kvinnor. Detta skulle i så fall innebära att inkomstskillnader mellan olika utbildningskategorier, procentuellt sett, skulle vara lika för män och kvinnor. Med hänsyn till den osäkerhet i estimaten som uppkommer för kvinnornas del p.g.a. ett fåtal observationer i de högre utbildningskategorierna har vi emellertid valt att presentera resultaten på det i texten ovan angivna sättet.

² Härvid har antagits att utbildningsfaktorns huvudeffekter har samma regressionsestimater för män som för kvinnor. Detta antagande kan inte anses allt för orimligt med hänsyn till de funna resultaten. Jfr tabellbilagan och noten 1 ovan.

män och kvinnor når i 45–54 års ålder upp till ca 76 % för att i 55–64 års ålder nå 99 %. Liksom för de folkskoleutbildade tycks inkomstskillnaderna mellan män och kvinnor med realexamen eller högre utbildning minska i näringarna samfärdsl och offentlig förvaltning men öka i näringen privata tjänster.

Sammanfattningsvis kan vi således konstatera betydande procentuella (och naturligtvis krontals) inkomstskillnader mellan män och kvinnor. För alla utbildningar utöver folkskola tenderar inkomstskillnaderna att öka med ökad ålder.

Den naturligaste förklaringen till detta åldersberoende ligger givetvis i förklaringen till att samspelet ålder $\times$ utbildning är signifikant för männen men ej för kvinnorna. Denna förklaring innebär, i sin enklaste form, att män med högre utbildning har en annan yrkeskarriär än kvinnorna. Mer konkret skulle detta innebära att i unga år har männen inte avancerat till »högre» och mer välbetalda positioner i yrkeshierarkin utan har ungefär samma positioner som kvinnorna. Med ökad ålder och därmed ökat antal år på arbetsmarknaden skulle männen jämfört med kvinnorna nå »högre» och mer välbetalda positioner på yrkesskalan. Av detta följer givetvis att inkomstskillnaderna mellan män och kvinnor ökar med ökad ålder. Orsaken till de skillnader som antytts mellan olika näringsgrenar behandlas i följande avsnitt.

5.5 Näringsgrenstillhörighet och inkomstskillnader

I detta avsnitt behandlas inkomstskillnader som kan hänföras till skillnader i individernas näringsgrenstillhörighet.

Från föregående avsnitt känner vi till att näringsgrensvariabeln uppträder i samspel med utbildningsvariabeln för både män och kvinnor samt för kvinnornas del dessutom i samspel med åldersfaktorn. Från den tidigare redovisningen känner vi också till, att många av samspelsestimaten är osäkra och därför bör tolkas med en viss försiktighet. Med hänsyn till att de mest välutbildade

männen och kvinnorna är svagt representerade i många näringar har vi valt att göra den huvudsakliga inkomstjämförelsen mellan olika näringsgrenar för personer med folkskole- eller realexamensutbildning.

Med några få undantag redovisar de olika näringsgrenarna relativt små regressionskoefficienter och dessutom är standardavvikelsen ofta stor i förhållande till koefficientestimaten. Detta innebär att inkomstskillnaderna mellan personer i olika näringar, med några undantag, är relativt obetydliga och/eller att näringsgrenstillhörigheten har en ringa eller icke entydig effekt på inkomstnivån. Detta kan tyckas vara en mycket negativ slutsats men man bör då komma ihåg att den är positiv i den meningen att det annars inte varit möjligt att dra slutsatsen om näringsgrenstillhörighetens ringa inkomstdifferentierande effekt.

Undantagen från denna regel utgör för männen näringarna¹ jord- och skogsbruk samt fiske, textil- och träindustri², byggnadsindustri, detaljhandel samt privata tjänster.

För kvinnorna utgöres undantagen av näringarna textil- och träindustri, samfärdsl, offentlig verksamhet samt privata tjänster.

För män med folkskola gäller att inkomsterna – ceteris paribus – i näringarna jord- och skogsbruk samt fiske, textil- och träindustri, detaljhandel samt privata tjänster tenderar att vara lägre än i andra näringar. Detta gäller i särskilt hög grad näringen jord- och skogsbruk samt fiske. För män i

¹ Följande mer preciserade kodlista kan ges. För övrigt hänvisas till SCB:s kodlista för näringsgrenar i arbetskraftsundersökningen (AK) september 1966 samt kodlistan i tabellbilagan. SCB-kod

1. 01–04 Jord- och skogsbruk, jakt och fiske
2. 23–36 Textil-, beklädnads-, sömnads-, trä-, möbel- och inredningsindustri
5. 40–41 Byggnadsindustri
7. 60–69 Detaljhandel
8. 71–73 Samfärdsl m.m.
9. 81–84 Offentlig förvaltning, hälso- och sjukvård, undervisning m.m.
10. 85–89 Privata tjänster

² Härvid gäller att andelen män i textil- respektive träindustri är approximativt lika stor medan det för kvinnorna gäller att andelen i textilindustrin är dominerande.

byggnadsindustrin gäller det motsatta förhållandet, dvs. att inkomsterna – *ceteris paribus* – tenderar att vara högre än i de andra näringarna.

För kvinnorna gäller att textilindustrin (och träindustrin) samt näringen privata tjänster uppvisar väsentligt lägre inkomster än övriga näringar medan samfärdsl och offentlig verksamhet tenderar att redovisa högre inkomster än övriga näringar. Det kan här påpekas att näringarna jord- och skogsbruk samt byggnadsindustri tenderar att ge samma effekt på inkomstnivån för kvinnorna som för männen. Vi har emellertid allt för få (anställda) kvinnor i dessa näringar för att våga oss på några bestämda slutsatser.

Näringsgrensvariabeln tillåter genomsnittliga inkomstskillnader på maximalt ca 49 % för männen och ca 54 % för kvinnorna. För männen med folkskola avser skillnaden näringarna jord- och skogsbruk samt fiske kontra byggnadsindustrin medan skillnaden för kvinnornas del avser näringarna samfärdsl m.m. kontra privata tjänster. Härvid bör det dock påpekas att estimatet för kvinnorna är betydligt osäkrare än för männen.¹

Vid jämförelser av inkomster och löner inom olika näringar användes ofta industrin som jämförelsenorm. Vi skall i detta sammanhang utnyttja näringen 3, dvs. metall-, gruv- och grafisk industri som ett slags riktmärke.

För männen med folkskola gäller då att sysselsatta inom metallindustrin genomsnittligt har 32 % större inkomst än män sysselsatta i jord- och skogsbruk eller fiske. Omvänt kan vi säga att män sysselsatta i de senare näringarna genomsnittligt har en inkomst som utgör drygt tre fjärdedelar av inkomsten för individer sysselsatta i metallindustrin m.m. Män arbetande i textil- och träindustri redovisar lägre inkomster än män i metallindustrin m.m. Således har män med folkskola i metallindustrin en inkomst som genomsnittligt är ca 10 % större än inkomsten för männen i textil- och träindustrin. För kvinnorna gäller att motsvarande inkomstskillnad skattats till ca 18 %. Med

hänsyn tagen till den relativt stora spridningen för estimaten i analysen av kvinnorna kan man inte *statistiskt* säkerställa denna skillnad mellan män och kvinnor. Samspelet ålder $\times$ näringsgren för kvinnorna skulle innebära att inkomstskillnaderna mellan metall- och textilindustrin accentuerades relativt kraftigt för de äldre kvinnorna (55-år) och minskade något för de yngre kvinnorna (-24 år). Inkomstskillnaden mellan män med folkskola sysselsatta i metallindustrin och män arbetande i detaljhandeln eller servicenäringar (privata tjänster) är genomsnittligt ca 7 %, dvs. av ungefär samma storleksordning som skillnaden mellan metall- och textil- och träindustrin. Män i byggnadsindustri slutligen tycks ha inkomster som ligger ca 15 % över inkomsterna i metallindustrin m.m. För män med realskoleutbildning tenderar inkomstskillnaderna mellan metallindustrin m.m. och detaljhandeln samt mellan byggnadsindustrin och metallindustrin att öka något.

För kvinnornas del bör man framför allt notera den relativt stora inkomstskillnaden mellan personerna i metallindustrin m.m. och de sysselsatta i näringen privata tjänster. Skillnaden har skattats till drygt 30 %. Med hänsyn till samspelet ålder $\times$ näringsgren torde denna inkomstskillnad accentueras för kvinnor över 55 år och minska något för kvinnor under 25 år. Den starkt negativa effekten på inkomstnivån av näringen privata tjänster kan delvis förklaras med att yrkena (näringarna) husligt arbete i jordbruks- och övriga hushåll återfinns under rubriken privata tjänster.

Slutligen bör det kanske framhållas att vi inte kunnat konstatera någon (betydande) inkomstskillnad mellan metallindustri m.m. och övrig industri – näring 3 i analysen. Detta kan kanske förefalla förvånande för många då det i den allmänna debatten ofta redovisas relativt betydande skillnader mellan de genomsnittliga timförtjänsterna i dessa näringar. Härvid är två förklaringar möj-

¹ Beräknar man approximativa 95 %:iga konfidensintervall finner man att männens estimat ligger mellan 42 och 58 % medan kvinnorna ligger mellan 40 och 68 %.

liga. Den ena bygger på att timinkomstskillnader – *ceteris paribus* – verkligen skulle existera mellan metallindustrin m. m. och övrig industri, men att dessa skulle kompenseras av extraarbete eller längre arbetstid för personer i den lägst betalda näringen – övrig industri. Detta motsäges emellertid av utredningens material om arbetstidens längd för olika näringar, där inga betydande skillnader kunnat konstateras.

Den andra och mer intressanta förklaringen bygger på skillnaden mellan regressionsanalysens – *ceteris paribus* – ansats och andra faktorer inflytande på den genomsnittliga inkomsten.

Studerar man vårt material närmare finner man nämligen dels att andelen yrkesutbildade personer på folkskolenivå är betydligt större i metallindustri m. m. än i övrig industri, dels att andelen sysselsatta i Stockholm-Södertäljeregionen är betydligt större i metallindustri m. m. än i övrig industri.

Eftersom de yrkesutbildade individerna och de personer som bor i Stockholm-Södertäljeregionen har väsentligt högre inkomster än de individer som icke är yrkesutbildade och icke bor i Stockholm-Södertäljeregionen kan detta medföra att den vanliga observerade inkomstskillnaden mellan metall- och övrig industri är orsakad av olikheter i fördelningen av andelen yrkesutbildade sysselsatta och andelen sysselsatta i olika regiontyper. Således beror *inte* inkomstskillnaderna mellan metall- och övrig industri på *industrigrenen som sådan*.

Vill man förklara inkomstskillnaderna mellan jord- och skogsbruk m. m., textil- och träindustri m. m. och övriga näringar kan man eventuellt använda en så kallad struktumvandlingsmodell.

Att i detalj beskriva en sådan modell skulle i detta sammanhang föra allt för långt. Vi skall här endast antyda hur processen verkar.¹ Produktivitetsförbättringar i ekonomin leder till utbuds- och inkomstökningar i ekonomin. Med inkomstökningen följer (normalt) en ökande efterfrågan. Utbud- och efterfrågan behöver dock (för vissa sektorer) ej ha ökat lika mycket, dvs. en tendens till obalans finns på marknaden.

Uppstår utbudsöverskott kommer sektorer, vars produkter är pris- och inkomstoelastiska att träffas ogynnsamt av struktumvandlingen vid trögheter i produktionsfaktorernas rörlighet. Den ogynnsamma påverkan innebär att vinstläget och ersättningen till produktionsfaktorerna (ex. löner) påverkas i negativ riktning.

Att de relativt sett låga inkomsterna inom jordbruk, jakt och fiske till stor del kan förklaras med en struktumvandlingsmodell är väl helt klart. Motsvarande resonemang torde även i viss mån kunna tillämpas på textil- och träindustri m. m., åtminstone om man tar hänsyn till den vikande efterfrågan som förstärkts p. g. a. ökande importkonkurrens.

Visst stöd för den här redovisade förklaringen finns då jordbruks-, textil- och tränäringarna visat en avtagande sysselsättningsvolym från 1940-talet och framåt.² De berörda näringarna tycks jämfört med andra näringar också ha en markant nedgång både absolut och relativt sett i antalet företag samt tendenser till svag räntabilitet.³

Intressant är i detta sammanhang även att den konstaterade inkomstskillnaden mellan textilindustrin m. m. och övriga näringar är större för de äldre (55- år) kvinnorna än för de yngre. Detta skulle kunna tolkas så att en struktumvandling träffar den äldre och troligen trögrörligare delen av arbetskraften relativt sett hårdare än den yngre.

Vidare kan man konstatera en intressant näringsgrensskillnad mellan män och kvinnor: Enligt analysresultaten skulle de procentuella inkomstskillnaderna givet ålder, utbildning och regiontyp mellan män och

¹ En struktumvandlingsmodell under ekonomisk tillväxt finns exempelvis relativt enkelt och mer fullständigt beskriven i K. G. Jungenfeldt: Tillväxtteori, Stencil, Stockholm 1966.

² Förutsätter man att produktivitetstillväxten och den tekniska rationaliseringen går i ungefär samma takt i alla näringar kommer vikande marknader för vissa sektorer att avspeglar sig i en minskande sysselsättningsvolym.

³ Jfr SOU 1968:5, Koncentrationsutredningen sid. 191–237, Lönebildning och samhällsekonomi (EFO-rapporten), Stockholm 1968 samt Magnus Holm PM 35 Låginkomstutredningen (intern arbetspromemoria för låginkomstutredningen) Stencil, Stockholm 1969.

kvinnor vara minst i näringarna samfärdsel och offentlig förvaltning, dvs. näringar med rent offentliga eller med starka drag av offentlig verksamhet – (inom samfärdsel finns post- och telekommunikationer, SJ m. m.). Om detta skall tolkas så att man i offentlig verksamhet jämfört med andra näringar låter könsfaktorn spela mindre roll vid lönesättningen och/eller befordringsärenden låter vi emellertid vara osagt.

Det bör slutligen påpekas att vi inte kan »bevisa» några kausalsamband i sträng mening. Vi kan endast ge en eller flera möjliga förklaringar till de erhållna analysresultaten.

5.6 Regiontyp och inkomstskillnader

Från de tidigare avsnitten vet vi att regiontypsfaktorn förekommer i ett samspel med utbildning för kvinnorna. Detta samspel ger emellertid inga stora koefficientestimat eller visar några entydiga tendenser. Vi skall därför bortse från detta samspel. Således anses de redovisade inkomstskillnaderna gälla ceteris paribus, dvs. i princip avser inkomstskillnaderna individer i olika regiontyper men med samma ålder, utbildningsnivå och näringsgrenstillhörighet.

För en exakt beskrivning av de olika regiontyperna hänvisas till tabellbilagan och kartan där. I korthet innebär regionindelningen följande. Regiontyp 5 avser Stockholm/Södertälje A-regioner. Regiontyp 4 omfattar Göteborgs, Malmö/Lunds och Hälsingborg/Landskronas A-regioner. Regiontypen 3 omfattar i princip A-regioner med en befolkning varierande mellan 97 000 och 183 000 personer. Härvid har undantag gjorts för vissa kommunblock som karakteriserats som glesbygdsområden och som därför förts till regiontypen 1. Detsamma gäller för vissa kommunblock inom regiontypen 2, vilken annars omfattar A-regioner med mellan 30- och 90 000 invånare. Regiontypen 1 är ett försök att konstruera en glesbygdsregion och omfattar i princip Norrlands inland utom Östersunds stad samt de västra delarna av Dalarna, Värmland och Dalsland. Dessutom ingår Gotland och några smärre områden i mellersta Sverige, främst

i Småland.

Studerar vi nu det empiriska materialet närmare finner man att regiontypsvariabeln tillåter genomsnittliga inkomstskillnader på maximalt ca 20 % för både män och kvinnor.

För männens del kan vi inte konstatera några procentuella inkomstskillnader mellan individer i regiontyperna 1 t. o. m. 4. Dessa regioner uppvisar nästan samma värden på regressionskoefficienterna och någon skillnad mellan koefficienterna går inte att statistiskt säkerställa.

Däremot är inkomstskillnaden mellan Stockholm/Södertäljeregionen och övriga regioner betydande. Således tycks männen i Stockholm/Södertäljeregionen genomsnittligt ha inkomster som är inte fullt 20 % större än inkomsterna för personer bosatta i övriga regiontyper. För kvinnornas del kan vi inte observera några statistiskt säkerställda procentuella inkomstskillnader mellan personer i regiontyperna 1 t. o. m. 3. Däremot visar region 4, dvs. Göteborg, Malmö/Lund, Hälsingborg/Landskronaregionen, en något inkomsthöjande effekt. Resultaten från regressionen tyder på att kvinnorna i region 4 genomsnittligt skulle ha ca 7 % större inkomster än kvinnorna i region 1 t. o. m. 3. Estimatet är dock något osäkert. På samma sätt kan vi skatta den procentuella inkomstskillnaden mellan kvinnor i Stockholm/Södertäljeregionen och kvinnor i regionerna 1 t. o. m. 3 till ca 15 %. Kvinnorna i Stockholm/Södertäljeregionen skulle dessutom genomsnittligt ha inkomster som med ca 8 % översteg inkomsterna för kvinnor i Göteborg, Malmö/Lund, Hälsingborg/Landskronaregionen.

Av resultatet ovan framgår klart att en viss ganska starkt regional effekt existerar och påverkar inkomstnivån. Detta gäller framför allt Stockholm/Södertäljeregionen som genomsnittligt uppvisar högre inkomster än övriga regiontyper. Det kan kanske förefalla förvånande att inga avgörande inkomstskillnader kan konstateras mellan regionerna 1 t. o. m. 4 för männen och 1 t. o. m. 3 för kvinnorna. Vid studier av genomsnittsinkomster/sysselsatt osv. har man

för dessa sistnämnda regiontyper funnit betydande inkomstskillnader. Det är emellertid mycket möjligt att dessa redovisade inkomstskillnader åstadkommits av skilda utbildnings-, näringsgrens- och åldersfördelningar i de olika regiontyperna. När man sedan, som i denna regressionsanalys, korregerar för dessa olikheter i utbildnings-, näringsgrens- och åldersfördelningarna försvinner även huvuddelen av inkomstskillnaderna i åtminstone regiontyperna 1 t. o. m. 3. Man kan i utredningens material lätt konstatera att exempelvis utbildningsfördelningarna är starkt skilda i de olika regionerna. Således har glesbygdregionerna fler personer med enbart folkskoleutbildning och färre personer med yrkesutbildning och framför allt färre akademiker än övriga regiontyper.

Den stora inkomstskillnaden mellan Stockholm/Södertäljeregionen och övriga regioner kvarstår dock fortfarande.

En intressant möjlighet att göra en jämförelse av de här funna resultaten erbjuder en studie av regionala inkomstskillnader utarbetad av V. Fuchs.¹ Denne studerar de regionala inkomstskillnaderna i USA. Fuchs allmänna slutsatser är att regionala inkomstskillnader förklaras helt av skillnader i arbetskraftens sammansättning (utbildning), städernas storlek och andelen fackföreningsorganiserade. För svenskt vidkommande torde väl den sist givna förklaringen till regionala inkomstskillnader knappast vara aktuell. En för vårt vidkommande mer intressant slutsats är emellertid att Fuchs finner ett starkt samband mellan förtjänster och stadsstorlek, som inte kan förklaras av någon korrelation mellan stadsstorlek och andra variabler.² Ännu intressantare är emellertid vissa resultat som tyder på att inkomstskillnaderna mellan de större och mindre städerna först blir betydande då de större städerna uppnår i det närmaste miljonstorlek.³ Detta stämmer ganska exakt med de resultat vi fått fram i utredningens material.

Att här ge någon entydig eller fullständig förklaring till de regionala inkomstskillnaderna är inte möjligt.

En förklaringsmöjlighet till de regionala

inkomstskillnaderna skulle ligga i skillnader i produktivitet mellan olika regiontyper. För att med säkerhet kunna fastställa sådana produktivitetsskillnader skulle man behöva ha tillgång till en produktionsfunktion för varje region – vilket vi inte har. Produktivetsfördelar i vissa regioner antas hänga samman med förekomsten av positiva externa effekter och interna stordriftsfördelar för företagen.

Argumenteringen är nu att områden med relativt sett stor befolkning och ett differentierat näringsliv inom en begränsad yta – områden med hög agglomerationsgrad – bättre skulle kunna tillgodogöra sig dessa externa effekter och stordriftsfördelar och därmed få ett produktivets- och inkomstövertag över andra regioner.⁴

Regiontypsindelningen i denna studie är ett försök att mäta agglomerationsgraden och där regiontypen 1 (glesbygd) har den lägsta och regiontypen 5 Stockholm/Södertäljeregionen den högsta agglomerationsgraden.⁵ Resultaten av regressionsanalysen skulle då vid första påseendet innebära att Stockholm/Södertäljeregionen skulle ha ett produktivets- och inkomstövertag över andra regioner, medan skillnader mellan övriga regiontyper skulle vara mycket små. Vi skall då komma ihåg att analysen baseras på helårs- och heltidsarbetande individer. Vid lönerigiditet skulle således oförmanliga produktivetsförhållanden i vissa regioner avspeglade sig i lägre sysselsättningsnivå för dessa regiontyper jämfört med övriga regiontyper. Man kan empiriskt fastställa att sysselsättningsnivån varierar pro-

¹ Victor R. Fuchs: *Differentials in hourly earnings by region and city size*. 1959. OCC Paper 101/1967. National Bureau of Economic research.

² Dessa är förutom ålder, utbildning, ras, även storlek på företagen o.s.v.

³ Victor R. Fuchs: a.a. sid 25.

⁴ Jfr Åke Andersson: *Arbetsmarknadspolitik, lokaliseringspolitik eller regionalekonomisk politik*, SOU 1968:62.

⁵ Utredningens regionindelning har i hög grad baserats på ett arbete av Åke Andersson och Gösta Guteland. »En regional och sektoriell modell för konsistensprövning av den nationella långtidsplaneringen och de regionala utvecklingsplanerna.» (Stencil Stockholm 1968).

portionellt med den använda regionindelningen. Således har Stockholm/Södertäljeregionen lägre antal arbetslösa/lediga platser än övriga regioner.¹

Sammanfattningsvis kan vi således säga att det är möjligt att inkomstskillnaden mellan Stockholm/Södertäljeregionen och övriga regioner speglar ett produktivitsövertag för Stockholm/Södertäljeregionen, och att lägre sysselsättningsnivå i regioner med låg agglomerationsgrad (ex. glesbygd) även speglar oförmånliga produktivitsförhållanden gentemot övriga regioner.

Slutligen bör det spekulativa draget i analysen ovan än en gång understrykas. Vi har således givit en *möjlig* förklaring till och inte bevisat en teori för de observerade inkomstskillnaderna.²

5.7 Sammanfattning

I det redovisade kapitlet studeras inkomster och inkomstskillnader med en regressionsanalytisk ansats. De resultat som redovisas avser helårs- och heltidsarbetande anställda som i huvudsak varit friska under undersökningsåret (1966). Med helårs- och heltidsarbete avses att personerna skall ha haft sysselsättning (inkl. semester) minst 50 veckor under året samt att den normala veckoarbetstiden överstigit 35 timmar. Anställda anses personer vara som haft sin huvudsakliga sysselsättning och inkomst (minst 85 % av sin totala förvärvsinkomst som inkomst av tjänst) som anställda.

Friska anses de personer vara som under året ej haft fler än 14 dagar anmälda till försäkringskassan.

Det inkomstbegrepp som används är inkomstslaget »inkomst av tjänst» minus avdrag för intäkternas förvärvande.³ Inkomsten räknas *brutto* – alltså före skatt och transfereringar.

Av utredningens ursprungliga urval om ca 11 000 individer i åldrarna 14–74 år uppfyllde 3 061 personer de ovan givna villkoren om sysselsättning, sysselsättningsstatus och sjukdomsstatus. Regressionsanalysen baserar sig således på de 3 061 individerna.

Regressionsmodellerna som användes kan

ges något olika tolkningar. Den enklaste varianten är att betrakta dem som rent deskriptiva, dvs. anse att de ger en beskrivande bild av hur inkomster och inkomstskillnader för olika kategorier ser ut i det undersökta materialet. Den additiva modellen ger då genomsnittsinkomster och inkomstskillnader i kronor medan den multiplikativa modellen ger inkomstskillnader i procent.

En annan något mer sofistikerad variant är att betrakta modellerna som stokastiska modeller. Allmänt kan vi säga att en individ med vissa karakteristika (t. ex. utbildning och ålder) där tänkes få sin inkomst bestämd som en förväntad inkomst, vilken beror av just vilka karakteristika (utbildning och ålder) individen har, samt en slumpkomponent. För en mera ingående diskussion av de använda modellerna hänvisas till bilaga 1.

Som tidigare nämnts har två något skilda regressionsmodeller använts – en additiv och en multiplikativ. Dessutom har modeller med och utan samspel (interactions) estimerats. I de fall då samspel förekommer i modellen antas faktorerna i modellen ej vara oberoende av varandra. Om samspel förekommer mellan t. ex. utbildning och ålder innebär detta att inkomstskillnaderna mellan olika utbildningar kommer att vara beroende av inom vilken åldersgrupp vi gör jämförelsen och vice versa.

De faktorer som medtagits i analysen är kön, ålder, utbildning, näringsgren och regiontyp. I det empiriska arbetet har en viss tonvikt lagts på den multiplikativa modellen då denna av vissa a priori och empiriska skäl antagits kunna ge den bästa beskrivningen av materialet.

Modellernas förklaringsvärde varierar något med modelltyp och utformning, men modellerna torde i allmänhet predicera in-

¹ Jfr Åke Andersson och Gösta Guteland a.a. sid. 88.

² Ingen kan emellertid påstå att de regionala inkomstskillnaderna beror av skilda köns-, ålders-, näringsgrens- och utbildningsfördelningar i de olika regionerna.

³ Punkten E på sid. 2 i deklarationsblanketten.

komster och inkomstskillnader relativt väl för aggregat av individer.

5.8 Resultat

Vid en jämförelse av de i analysen ingående faktorernas relativa betydelse har två något skilda jämförelsenormer använts. Dessa är dels ett mått som belyser varje faktors relativa nettobidrag till regressionens totala förklaringsvärde, dels ett mått som belyser den maximala inkomstskillnaden *inom* resp. faktor (t. ex. skillnaden mellan akademiker och folkskoleutbildade inom faktorn utbildning).

Oberoende av vilken jämförelsenorm som man använder kommer utbildning och ålder att vara mer betydelsefulla faktorer än näringsgren och regiontyp, då det gäller att belysa inkomsternas spridning. Detta gäller för både män och kvinnor. Av de undersökta samspelet tycks för männens del utbildning $\times$ ålder och i viss mån utbildning $\times$ näringsgren vara de viktigaste medan för kvinnornas del de betydelsefullaste samspelet är ålder $\times$ näringsgren, utbildning $\times$ näringsgren samt samspelet utbildning $\times$ region. Betydelsen av samspelet skall emellertid, med undantag för samspelet utbildning $\times$ ålder, inte överdrivas.

5.9 Ålder och inkomstskillnader

5.9.1 Män

Som tidigare redovisats har vi för männen ett signifikant samspel mellan ålder och utbildning. Inkomstdifferenser mellan olika åldrar kommer således för männens del att vara beroende av inom vilken utbildningskategori som vi gör jämförelsen och vice versa. Resultaten gäller annars *ceteris paribus*, dvs. de andra i analysen ingående faktorerna konstanthållna. Ålder-inkomstprofilen uppvisar oberoende av utbildningsnivå den form man normalt finner i tvärsnittsanalyser – formen av ett upp- och nedvänt U. Detta innebär att många drar slutsatsen att inkomsten ökar fram till ett visst åldersår för att därefter avtaga. För folkskoleutbil-

dade skulle inkomsten avta efter 55-årsåldern medan motsvarande inkomstminskning för de övriga utbildningskategorierna skulle ske först i 65-årsåldern.

Man kan således dra två slutsatser. För det första att inkomsten ökar fram till ett visst åldersår för att därefter avtaga och för det andra att inkomstutvecklingen över tiden skulle vara olika för skilda utbildningskategorier.

Dessa slutsatser baseras på tvärsnittsmaterial och kan vara helt felaktiga. Skälet är att man gör ett analogiresonemang, som ej behöver vara riktigt, mellan inkomstutvecklingen över tiden för individer födda ett visst år och inkomsterna för dessa och andra individer födda vid andra tidpunkter ett visst inkomstår.

Man kan nämligen visa att det är möjligt att inkomsten för varje enskild åldersgrupp ökar *kontinuerligt* med åldern (tiden) trots att man i en tvärsnittsstudie finner att inkomsten avtar efter något visst givet antal åldersår. Likaså kan man visa att det är möjligt att folkskoleutbildade individer och personer med övriga utbildningar har samma inkomstutveckling över tiden om man tar hänsyn till skillnader i antalet år på arbetsmarknaden. Dessa resonemang redovisas utförliga på sid. 139–141 och i viss mån på sid. 145–147.

En närmare studie av de numeriska resultaten visar, om vi tar hänsyn till samspelet ålder $\times$ utbildning, att den maximala inkomstskillnaden mellan olika åldrar för män med folkskola är ca 130 % och för män med realexamen ca 100 % och för män med studentexamen eller akademiker ca 60 %. Som vi skall se spelar de yngsta förekommande åldrarna i varje utbildningskategori en avgörande roll för resultaten. Detta är naturligtvis detsamma som att säga att individer som nyss inträtt på arbetsmarknaden har en för varje utbildningsnivå markant lägre inkomstnivå än övriga åldrar.

Lägre inkomster än övriga åldrar redovisar även de äldre männen, 65– år, tendensen är här emellertid inte alls så stark som för de unga.

Bortser vi från åldrarna under 19 år blir

den maximala inkomstskillnaden mellan olika åldrar för *folkskoleutbildade* män reducerad från 130 % till 45 % och studerar vi enbart åldrarna 25–64 år blir motsvarande siffra endast ca 13 %. För *realexamensutbildade* män i åldern 25–64 år är den maximala inkomstskillnaden drygt 30 % medan den är ca 60 % för *akademiker* eller män med *studentexamensutbildning*. Det skall kanske här poängteras att vi gör relativjämförelser givet utbildningsnivån. Detta innebär att för akademikerna sker åldersjämförelser av inkomsterna på en väsentligt högre inkomstnivå än för exempelvis de folkskoleutbildade.

Tar vi hänsyn till utbildningsnivåns inkomsteffekt skulle man kunna säga att utomordentligt låga inkomster i förhållande till övriga åldrar redovisar män med folkskola eller realexamen under 19 år och i någon mån även de som är 20–24 år och över 65 år.

5.9.2 Kvinnor

För kvinnornas del uppträder inget betydande samspel mellan ålder och utbildning. Denna skillnad gentemot männen torde enklast kunna förklaras med olikheter i yrkeskarriären. Mera konkret skulle detta innebära att män med högre utbildning »avancerar» till högre och mer välbetalda yrkespositioner i större utsträckning än kvinnor med motsvarande utbildning.

Ålders- och inkomstprofilen för kvinnor har samma utseende som för männen – dvs. inkomstnivån stiger fram till ett visst åldersår för att därefter avta.

För männen visades att det är möjligt att inkomsten för varje given åldersgrupp ökar kontinuerligt med åldern, trots att man i ett tvärsnitt kan finna en nedgång i inkomsterna för på varandra följande åldersgrupper. Givetvis gäller samma resonemang för kvinnornas del.

Åldersfaktorn tillåter maximala inkomstskillnader på ca 70 % för kvinnornas del. Skillnaderna gäller *ceteris paribus*, dvs. oberoende av de andra faktorerna i analysen.

Liksom för männen spelar de yngsta kvin-

norna en avgörande roll för resultaten. Bortser man nämligen från kvinnor under 19 år blir inkomstskillnaderna mellan olika åldrar »endast» 37 %. För kvinnor mellan 25–64 år är motsvarande inkomstskillnader ca 11 %.

Således framgår det klart att de yngre kvinnorna har väsentligt lägre inkomster än de äldre. Detta gäller framför allt kvinnor under 19 år men även de i åldrarna 20–24 år.

Analysresultaten visar även en tendens till olika ålder-inkomstskillnader i olika näringsgrenar. Med reservation för en viss osäkerhet i resultaten gäller, att kvinnor över 55 år tycks ha lägre inkomster än övriga åldrar inom textilindustrin m. m. samt näringsgrenen privata tjänster. Inom näringen privata tjänster finns yrket husligt arbete som kan tänkas redovisa låga inkomster och främst vara företrädd av högre åldrar. De äldres relativt de yngres sämre situation inom textilindustrin skall kanske tolkas så att strukturomvandlingen träffar äldre och trögrörligare arbetskraft hårdare än yngre.

När det gäller inkomstskillnader mellan män och kvinnor kan vi konstatera att dessa tenderar att vara lägst i unga år för att därefter öka med åldern och ökad nivå på utbildningen.

5.10 Utbildning och inkomstskillnader

5.10.1 Män

Samspelet ålder $\times$ utbildning innebär givetvis att inkomstskillnader mellan olika utbildningskategorier kommer att vara beroende av inom vilken åldersgrupp vi gör jämförelsen. Med hänsyn till detta gäller resultaten *ceteris paribus*, dvs. de andra i analysen ingående faktorerna konstanthållna. Allmänt kan vi konstatera att såväl ökad teoretisk utbildning som yrkesutbildning har en klart inkomsthöjande effekt – eller annorlunda uttryckt – inkomstskillnaderna mellan individer med olika teoretisk utbildning och/eller yrkesutbildning är betydande. Samspelet ålder $\times$ utbildning innebär att inkomstskillnaderna mellan de olika utbildningskategorierna är minst i unga år (25–34) för

att därefter öka med åldern. För samspelet ålder $\times$ utbildning kan vi också konstatera att det tycks vara mest betydelsefullt för inkomstskillnaderna mellan å ena sidan de folkskoleutbildade och å andra sidan personer med realexamen eller högre utbildning. Förklaringen till detta samspel brukar i allmänhet hänföras till skillnaden i yrkeskarriären – individer med längre utbildning »avancerar» i högre grad än individer med kortare utbildning. Man kan emellertid visa att skillnader i antalet år på arbetsmarknaden mellan personer med skilda utbildningar (utbildningstider) kan vara en väsentlig orsak till att inkomstskillnaden mellan olika utbildningar blir beroende av inom vilken åldersgrupp som jämförelsen göres (se sid. 145–147).

Studerar vi de numeriska resultaten närmare kan man konstatera att män med folkskola och minst ett års yrkesutbildning har ca 11 % högre inkomster än de utan yrkesutbildning. På realexamensnivån tycks de yrkesutbildade ha 12 % högre inkomster än de icke yrkesutbildade, medan motsvarande siffra för män på studentexamensnivån är ca 17 %.

Jämför man inkomstskillnader mellan män med olika utbildningar och tar de med enbart folkskola till jämförelsenorm kan man konstatera att realexamensutbildade har ca 14 % högre inkomster i åldern 25–34 år. Denna inkomstskillnad växer sedan till ca 48 % i åldrarna över 55 år.

I åldern 25–34 år tycks män med studentexamen resp. akademisk examen ha inkomster som är ca 6 resp. 72 % högre än inkomsterna för män med folkskoleutbildning i samma ålder. Inkomstskillnaden ökar med ökad ålder så att i 55-årsåldern har akademikern genomsnittligt drygt dubbelt så stor (2,6 ggr) och män med studentexamen 65 % större inkomster än män med folkskola i samma ålder.

5.10.2 Kvinnor

Redovisade inkomstskillnader gäller ceteris paribus, dvs. de andra faktorerna i analysen konstanthållna. Liksom för männen kan vi

för kvinnorna konstatera att inkomstnivån stiger med ökad utbildning. Inkomstskillnaderna mellan skilda utbildningsnivåer är således betydande.

Kvinnor med realexamen tycks ha inkomster som genomsnittligt är ca 15 % högre än inkomsterna för kvinnor med enbart folkskola. Medan kvinnor med studentexamen eller högre utbildning¹ har ca 1,5 ggr så hög inkomst som kvinnor med realexamen och 1,75 ggr så hög inkomst som kvinnor med folkskola. Ökad teoretisk utbildning har således en klart inkomsthöjande effekt. Detsamma gäller för yrkesutbildningen. På folkskolenivån har kvinnor med yrkesutbildning ca 12 % högre inkomster än kvinnor utan yrkesutbildning. Motsvarande inkomstskillnad på realexamensnivån är ca 8 %.

Vi kan nu kort jämföra inkomster för män och kvinnor på olika utbildningsnivåer.

För personer med folkskola tycks männen genomsnittligt ha drygt 60 % högre inkomster än kvinnorna eller, vilket är samma sak, kvinnornas inkomst utgör ca $\frac{3}{5}$ (60 %) av männens. För övriga utbildningskategorier måste en viss hänsyn tas till samspelet ålder $\times$ utbildning. Som exempel kan nämnas att män med realexamen i åldern 25–34 år har inkomster som är ca 37 % högre än inkomsterna för kvinnor med motsvarande ålder och utbildning. Denna inkomstskillnad mellan män och kvinnor ökar med åldern för att i 55–64-årsåldern vara nästan 100 %, dvs. männen har då dubbelt så höga inkomster som kvinnorna.

Slutligen kan man notera att de procentuella inkomstskillnaderna mellan män och kvinnor tenderar att vara lägre i näringarna samfärdsel och offentlig förvaltning jämfört med andra näringar. Detta beröres något i avsnittet om näringsgrenstillhörighet och inkomstskillnader.

¹ I analysen av kvinnorna har man av precisionsskäl varit tvungen att slå ihop de tre högsta utbildningsnivåerna. Vid en analys då dessa tre nivåer hålles isär redovisar kvinnorna praktiskt taget *samma procentuella* inkomstskillnader mellan olika utbildningar som männen. Resultaten är dock osäkra.

5.11 Näringsgrenstillhörighet och inkomstskillnader

Med några undantag redovisas relativt små inkomstskillnader mellan olika näringsgrenar.

Undantagen utgör för männen dels näringarna jord- och skogsbruk samt fiske m. m., textil- och träindustri, byggnadsindustri, detaljhandel samt i någon mån privata tjänster. För kvinnorna utgöres undantagen av textil- och träindustrin, samfärdsel, offentlig förvaltning och -tjänster.

För män med folkskola gäller att inkomsterna inom jord- och skogsbruk m. m., textil- och träindustri, detaljhandel samt privata tjänster tenderar att vara lägre än i andra näringar. Detta gäller särskilt näringsgrenen jord- och skogsbruk som redovisar för männen genomsnittliga inkomster som är ca $\frac{3}{4}$ av inkomsterna för män inom metallindustrin med motsvarande utbildning. Inom textilindustrin m. m. tycks inkomsterna för männen utgöra ca 90 % av inkomsterna inom metallindustrin m. m. För kvinnorna gäller att motsvarande inkomstskillnad skattats till ca 83 %.

För kvinnorna redovisas lägre inkomster än i övriga näringar även inom näringen privata tjänster. Markant högre inkomster än övriga näringar har för männen byggnadsindustrin – ca 15 % större än inkomsterna inom metallindustrin m. m. – och för kvinnorna näringarna samfärdsel och offentlig förvaltning. Detta innebär även att inkomstskillnaderna mellan män och kvinnor i dessa två näringar är mindre än i övriga näringar. Om detta skall tolkas så att man inom näringar med rent eller med starka drag av offentlig verksamhet jämfört med andra näringar låter könsfaktorn spela mindre roll vid lönesättningen och/eller befordringsärenden låter vi emellertid vara osagt.

Slutligen kan vi konstatera att några betydande inkomstskillnader ej har kunnat påvisas mellan metallindustrin och övrig industri.

5.12 Regiontyp och inkomstskillnader

Regiontyperna har skapats genom att man sammanfört A-regioner med likartad befolkningsstorlek till ett antal regiontyper. Dessa har i analysen uppgått till 5 stycken där regiontypen 5 avser Stockholm/Södertälje A-region. Regiontyp 4 omfattar Göteborgs, Malmö/Lunds och Hälsingborg/Landskrona A-regioner. Regiontypen 3 omfattar i princip A-regioner med en befolkning mellan 97- och 183 000 personer. Härvid har undantag gjorts för vissa kommunblock som karakteriserats som glesbygd och därför förts till regiontypen 1. Detsamma gäller för vissa kommunblock inom regiontypen 2, vilken annars omfattar A-regioner med mellan 30- och 90 000 invånare. Regiontypen 1 är ett försök att konstruera en glesbygdsregion och omfattar i princip Norrlands inland utom Östersunds stad samt de västra delarna av Dalarna, Värmland och Dalsland. Dessutom ingår Gotland och några smärre områden i mellersta Sverige, främst i Småland.

För männens del kan vi inte konstatera några procentuella inkomstskillnader mellan regiontyperna 1 t. o. m. 4. Däremot är inkomstskillnaderna mellan Stockholm/Södertäljeregionen och övriga regioner betydande. Således tycks männen i Stockholm/Södertäljeregionen ha ca 20 % högre inkomster än män sysselsatta i övriga regiontyper.

För kvinnorna gäller att ingen inkomstskillnad av betydelse har kunnat konstateras mellan regiontyperna 1 t. o. m. 3. Däremot visar regiontyp 4, dvs. Göteborg, Malmö/Lund, Hälsingborg/Landskrona A-regioner en inkomsthöjande effekt så att kvinnorna i denna region har ca 7 % större inkomster än kvinnorna i regiontyp 1 t. o. m. 3. Kvinnorna i Stockholm/Södertäljeregionen har inkomster som är ca 15 % högre än inkomsterna för kvinnor i regiontyperna 1 t. o. m. 3 och ca 8 % högre än inkomsterna för kvinnor i Göteborg, Malmö/Lund, Hälsingborg/Landskronaregionen.

Det bör poängteras att inkomstskillnaderna för såväl män som kvinnor gäller oberoende av utbildning, ålder och närings-

grenstillhörighet. De vanligen konstaterade inkomstskillnaderna mellan »glesbygd» och övriga regiontyper – förutom storstads-regionerna – förekommer inte i denna studie. Detta kan förklaras på flera sätt.

I denna analys har vi, i motsats till i andra regionalekonomiska analyser, korregerat regionala inkomstskillnader för skillnader i regionernas utbildning-, ålders- och näringsgrensfördelningar.

(Detta innebär att regioner med t. ex. olika mängd högt utbildad arbetskraft och därmed sammanhängande inkomstskillnader, får sina inkomstskillnader korregerade för just denna olikhet i arbetskraftens utbildningssammansättning.) Vidare avser denna analys endast anställda med helårs- och heltidsarbete. I de fall då man studerar inkomster/sysselsatt för olika regioner kan de naturligtvis tänkas att skillnader i sysselsättningsnivån medför regionala inkomstskillnader, som försvinner eller minskas då man, som i denna analys, endast studerar personer med helårs- och heltidsanställning.

En förklaringsmöjlighet till de regionala inkomstskillnaderna skulle ligga i produktivitetsskillnader mellan olika regiontyper.¹ Sammanfattningsvis skulle man kunna säga att det är *möjligt* att inkomstskillnaden mellan Stockholm/Södertälje-regionen och övriga regioner speglar ett produktivetsövertag för Stockholm/Södertälje-regionen och att en lägre sysselsättningsnivå – då man har lönerigiditet nedåt – i »glesa» regioner kan spegla oförmånliga produktivetsförhållanden gentemot övriga regioner.

Det bör dock påpekas att detta är en *möjlig* förklaring till och inte ett bevis för en teori om hur de observerade inkomstskillnaderna uppkommit.

¹ Detta belyses närmare i avsnitt 5.6.

Inkomstfördelningen bland företagare. Jämförelse mellan företagares och anställdas inkomstfördelning

6.1 Definitionssvårigheter; företagare-, inkomst- och sysselsättningsbegreppen

Av de drygt 4,1 miljoner personer, som enligt kap. 3 förvärvsarbetade minst en vecka under året 1966, var 382 000 eller 9,2 procent »företagare». Därvid har man med företagare avsett personer, som vid intervjuundersökningen februari 1967 själva uppgav sig ha förvärvsarbetat uteslutande eller huvudsakligen (mätt efter arbetstid) som sådana. Antalet företagare i låginkomstutredningens material överensstämmer väl med antalet enligt den officiella inkomststatistiken för inkomståret 1966, där 398 000 i denna yrkesställning redovisas. Skillnaden i personantal – ca 16 000 – kan till omkring två tredjedelar förklaras med det intervjubortfall, som inträffade i låginkomstutredningens undersökning. I den officiella inkomststatistiken är definitionen på företagare: »inkomsttagare som driver egen rörelse eller som arbetar för egen räkning utan att ha någon anställd (självständig yrkesutövare)». Det är uppenbart att detta företagarbegrepp kan anses nära nog helt identiskt med det i låginkomstutredningen använda.

Vid belysande av företagargruppens inkomstfördelning är det nödvändigt att närmare granska innebörden av *dels* det nämnda företagarbegreppet, *dels* det för företagarna tillämpade inkomstbegreppet, *dels* det inom företagargruppen aktuella sysselsätt-

nings- och förvärvsarbetsbegreppet. En sådan granskning krävs både för att företagarnas inkomstfördelning skall kunna tolkas och för att jämförelser med de anställdas inkomstfördelning skall kunna göras.

När det gäller *företagarbegreppet* är det uppenbart att gränsen mellan företagare och anställd är synnerligen flytande. Av bearbetningarna avseende helårs- och heltids-sysselsatta företagares förvärvsinkomster framgår exempelvis att:

ca 12 procent uppgivit enbart inkomst av tjänst (= lön)

ca 45 procent uppgivit såväl inkomst av företag som inkomst av tjänst och

ca 43 procent uppgivit enbart inkomst av företag

I den förstnämnda delgruppen (12 procent) och i en betydande del av den andra delgruppen (45 procent) har företagarinkomsten helt resp. delvis uttagits i form av lön. I den andra delgruppen ingår därjämte personer, som alternaterat mellan förvärvsarbete i egna företag och förvärvsarbete såsom anställda i andra företag. De företagare, som uppburit förvärvsinkomster från uteslutande egna företag, var mindre än hälften av samtliga företagare.

För att kunna göra någorlunda meningsfulla studier av företagargruppens inkomstförhållanden har för den skull gjorts en avgränsning innebärande att huvuddelen av bearbetningarna inskränkts till att avse enbart sådana företagare, vilkas företagarin-

Tabell 6: 1. Helårs- och heltidssysselsatta företagare; löneinkomsternas fördelning bland företagare med enbart löneinkomster och företagarinkomsternas fördelning bland företagare med enbart företagarinkomster.

Inkomst, kr	Procentuell fördelning av företagare med enbart	
	lön	företagarinkomst
1— 5 000	12,7	5,3
5 000—10 000	3,7	21,1
10 000—15 000	14,3	19,9
15 000—20 000	16,0	17,6
20 000—30 000	21,3	20,0
30 000 och mer	32,0	16,1
Totalt	100,0 (= 32 000 pers.)	100,0 (= 144 000 pers.)

komster (av jordbruksfastighet och/eller rörelse) utgjort lägst 85 procent av deras totala förvärvsinkomster (dvs. av företag plus tjänst). Vidare har uteslutits företagare, för vilka redovisats noll i företagarinkomst; för omkring tre fjärdedelar av dessa fanns emellertid löneinkomster redovisade. Av totalt ca 260 000 helårs- och heltidssysselsatta företagare har därigenom ca 75 000 uteslutits från större delen av bearbetningarna, som sålunda avser företagare med redovisade företagarinkomster och med obefintliga eller obetydliga andra förvärvsinkomster.

Effekten av denna uteslutning kan belysas av tabell 6: 1 som visar förvärvsinkomsternas fördelning bland helårs- och heltidssysselsatta företagare med enbart löneinkomster och med enbart företagarinkomster.

Som synes är inkomstspredningen väsentligt större bland företagarna med enbart löneinkomster än bland företagare med enbart företagarinkomster. De lägre men framför allt de högre inkomsterna är sålunda vanligare i den förstnämnda gruppen. Medianinkomsten för företagarna med enbart löneinkomster är vidare märkbart högre — omkring 21 500 kronor mot omkring 16 000 kronor för företagare med enbart företagarinkomster. Uteslutandet av företagare med enbart eller huvudsakligen löneinkomster innebär främst att inkomstspredningen minskas och att antalet/andelen inkomsttagare reduceras förhållandevis mer i högre inkomstklasser än i lägre.

Delvis sammanhänger den nyss beskrivna effekten med att *inkomstbegreppet* för företagarna avviker starkt från vad som gäller för de anställda. Med företagarinkomst har i låginkomstutredningen avsetts de belopp, som taxeringsmyndigheterna fastställt under delrubrikerna inkomst av jordbruksfastighet, inkomst av rörelse och inkomst av delägarskap o. d. (motsvarande A, C och D i deklarationsblanketten). I regel har dessa inkomstbelopp erhållits såsom skillnaden mellan redovisade bruttointäkter och redovisade bruttoutgifter »för intäkternas förvärvande». Därvid har intäktssumman ofta påverkats av värderingen av förekommande naturainkomster medan utgiftssumman ännu oftare påverkats av hur driftsutgifter och avskrivningar beräknats.¹ Nettoinkomsten för företagaren är således beroende av inkomstslag och transaktioner, som förekommer betydligt mera sällan för de anställda eller helt saknar motsvarighet för flertalet anställda.

I den mån företagarnas naturaförmåner värderas i underkant, deras driftsutgifter kan anses beslätade med privata konsumtionsutgifter och deras avskrivningar baseras på t. ex. alltför korta avskrivningstider är det uppenbart att företagarinkomsterna är ett betydligt sämre mått på levnadsnivå o. d. än vad löneinkomsterna är för de anställda. Jämförbarheten mellan företagarnas och de anställdas inkomstfördelning rubbas i så fall avsevärt. Å andra sidan kan

¹ Jfr. Meddelanden från Konjunkturinstitutet, serie B: 33, kap. 3.

Tabell 6: 2. Andel (procent) delårs- och deltidssamarbetande, arbetssökande, m. m. bland företagare resp. anställda.

	Andel (procent) bland företagare anställda	
Personer med delårsarbete (1—49 veckor)	17	35
personer med deltidssarbete (1—34 timmar per vecka)	6	16
personer som varit arbets-sökande 1966	2	7
personer med veckoarbetstid om lägst 50 timmar	49	7
personer över 64 år	12	4
personer på landsbygd (ej städer)	67	32
personer inom jordbruk, skogsbruk och fiske	40	5

konstateras att i ca 30 procent av företagargruppen finns det s. k. medhjälpande familjemedlemmar, vilkas förvärvsarbete inte ger några redovisade inkomster för dem själva. Inkomsterna från dessa personers förvärvsarbete framkommer i stället (indirekt) såsom en del av inkomsten hos hushållsföreståndaren = företagaren. Om och i vilken grad denna omständighet uppväger den tendens till systematisk underskattning av företagarinkomsterna, som nyss diskuteras, är inte möjligt att uttala sig om. Där- emot syns påförandet av medhjälpande familjemedlemmars arbetsavkastning på företagarinkomsterna leda till att inkomstspridningen inom företagargruppen ökar.

Vid tolkningen av inkomstuppgifterna och -fördelningarna för företagargruppen bör man med hänsyn till vad nyss anförts vara synnerligen försiktig. Särskild försiktighet måste också iakttas vid jämförelse mellan företagare och löntagarinkomster, emedan de sistnämnda får bedömas vara ett betydligt säkrare mått på den ekonomiska situationen. Belysningen av företagarinkomsterna har i detta kapitel således till väsentlig del en orealistisk karaktär. I de senare under 1970 redovisade resultaten av låginkomstutredningens s. k. levnadsnivåundersökning väntas emellertid de reala levnadsförhållandena för företagargruppen bli säkrare belysta.

Utöver problemen kring företagare- och företagarinkomstbegreppen tillkommer problemet att *sysselsättnings- och förvärvsarbetsvolymen* är särskilt svårpreciserad för företagare. Tabell 6: 2 ger bestämda anvisningar om att innebörden av »förvärvsarbete» inte är densamma för företagare och för anställda.

Delårs- och deltidssarbetet är som framgår markant lägre bland företagarna än bland de anställda, arbetslösheten likaså. Det kan tänkas att vad som för de anställda öppet redovisas såsom delårsarbete, deltidssarbete och arbetslöshet för företagarnas vidkommande ofta motsvaras av en dold undersysselsättning, som i studier av här aktuellt slag formellt jämföras med faktiskt arbetad tid. Gränsen mellan arbetstid och icke-arbetstid liksom mellan förvärvsarbete och icke-förvärvsarbete (inkl. arbetslöshet) är betydligt mera diffus för företagarna än för de anställda. I konsekvens därmed är företagarnas veckoarbetstider längre och andelen äldre bland företagarna högre än bland de anställda. Företagarna torde själva kunna reglera sina arbetsförhållanden i högre grad än de anställda och torde ofta ha större frihet än de anställda att välja mellan mindre effektivt arbete under en längre arbetstid och mera effektivt arbete under en kortare arbetstid.

Till följd av de här påtalade skillnaderna kan man utgå från att vad som för företagargruppen betecknas såsom helårs- och heltidsarbete inrymmer en inte obetydlig del av vad som för löntagargruppen hänförs till delårsarbete, deltidssarbete och arbetslöshet. Jämförelser mellan företagare- och löntagargruppernas inkomstfördelning blir även härigenom missvisande.

6.2 Inkomstfördelningen bland helårs- och heltidssysselsatta företagare med inkomst helt eller huvudsakligen av företag

För att få fram en »genuin» företagargrupp, där företagarinkomsten är den huvudsakliga förvärvsinkomstkällan, har som tidigare nämnts urskiljts de företagare för vilka företagarinkomsterna år 1966 var po-

Tabell 6: 3. Helårs- och heltidssysselsatta företagare fördelade efter företagarinkomst och uppdelade på grupper efter löneinkomstens andel av total förvärvsinkomst.

Grupp	Företagarinkomst, kr, 1 000-tal personer								totalt
	0	1—	5 000	10 000	15 000	20 000	30 000	Uppg. sakn.	
		5 000	10 000	15 000	20 000	30 000	—		
a. Samtliga 1/1-års och 1/1-tids	39,0	21,5	45,9	39,7	36,4	41,5	31,5	4,3	259,8
b. därav utan löneinkomst	9,1	7,5	29,9	28,4	25,1	28,5	22,9	—	151,4
c. därav med lön < 15 % av förv.inkomst	—	2,7	5,9	8,1	8,6	9,7	7,5	—	42,4
d. därav med lön > 15 % av förv.inkomst	29,9	11,3	10,1	3,2	2,6	3,3	1,1	(4,3)	65,9
<i>Relativ fördelning</i>									
a	15,0	8,3	17,7	15,3	14,0	16,0	12,1	1,7	100,0
b	6,0	5,0	19,7	18,8	16,6	18,8	15,1	—	100,0
c	—	6,3	13,9	19,1	20,3	22,8	17,7	—	100,0
d	45,4	17,2	15,3	4,9	4,0	5,0	1,7	6,5	100,0
b+c, dock exkl. 0-grupp	—	5,5	19,4	19,7	18,2	20,7	16,5	—	100,0

sitiva och utgjorde lägst 85 procent av de totala förvärvsinkomsterna. Betraktas de helårs- och heltidssysselsatta företagarna (sjuka högst 2 veckor) utesluts därigenom mellan 1/4 och 1/3 av totalantalet företagare. De genom 85 %-regeln uteslutna företagarna är proportionsvis flest i de fall där företagarinkomsten är lägst, vilket framgår av tabellen 6: 3 över de helårs- och heltidssysselsattas företagarinkomstfördelning.

För samtliga helårs- och heltidssysselsatta företagare (a) har 41 procent lägre företagarinkomster än 10 000 kr per år medan motsvarande andel för företagare med lägst 85 procent av den totala förvärvsinkomsten från företag (b + c, exkl. nollgrupp) utgör 25 procent. Skillnaden mellan dessa andelar beror på att 85 %-regeln främst medför uteslutning av företagare,

där löneinkomsterna spelar stor roll för den totala förvärvsinkomsten och vilka huvudsakligen förekommer där företagarinkomsten är obefintlig eller låg. I företagarinkomstslägena under 10 000 kronor utesluts nästan hälften av totalantalet företagare genom 85 %-regeln, i företagarinkomstslägena över 20 000 kronor däremot blott var sextonde.

Framtas den löntagargrupp, som är helårs- och heltidssysselsatt (med högst 14 dagars sjukdom under året) och vilkas löneinkomster är lägst 85 procent av deras totala förvärvsinkomster, kan en jämförelse göras mellan analoga företag- och löntagarkategorier. Jämförelsen görs i tabell 6: 4.

Andelen företagare med lägre företagarinkomster än 10 000 kr är ca 25 procent, andelen löntagare med lägre löneinkomster än 10 000 kr är 5 1/2 procent. Motsvarande

Tabell 6: 4. Företagar- och löneinkomstfördelning för helårs- och heltidssysselsatta företagare resp. anställda med huvuddelen av förvärvsinkomster från företag resp. tjänst.

	procentuell fördelning av helårs- och heltidssysselsatta med företags- res. löneinkomster om (kronor)							totalt
	ant. pers. 1— 1 000-tal	1— 5 000	5 000— 10 000	10 000— 15 000	15 000— 20 000	20 000— 30 000	30 000	
Företagare	184,8	5,5	19,4	19,7	18,2	20,7	16,5	100,0
Anställda	1 624,7	1,2	4,3	12,1	21,8	39,1	21,4	100,0

Tabell 6: 5. Företagarinkomsternas fördelning bland manliga och kvinnliga företagare med helårs- och heltidssysselsättning och med huvuddelen (lägst 85 %) av förvärvsinkomster från företag.

Kön	antal pers. 1 000-tal	Procentuell fördelning av företagare med företagarinkomst av (kronor)						
		1— 5 000	5 000— 10 000	10 000— 15 000	15 000— 20 000	20 000— 30 000	30 000 o. mer	totalt
Män	171,6	4,7	17,8	20,1	18,7	21,3	17,4	100,0
Kvinnor	13,2	16,8	39,5	15,6	12,0	12,4	3,6	100,0
Män + kvinnor	184,8	5,5	19,4	19,7	18,2	20,7	16,5	100,0

andelar under 15 000 kr är 44 1/2 resp. 17 1/2 procent. Medianinkomsten för företagarna är ca 16 500 kr mot ca 22 700 kr för de anställda. Inkomstspridningen är samtidigt betydligt större bland företagarna än bland de anställda – skillnaden mellan övre och undre kvartilinkomst (kvartilavståndet) utgör ca 16 000 kr för företagarna mot ca 12 700 kr för de anställda. Vid bedömningen av de här anförda skillnaderna måste ihåggas den stora osäkerhet, vilken gäller för företagarinkomstbegreppet liksom förvärvsarbetsmättet bland företagarna.

6.3 Inkomstfördelningen bland företagare med hänsyn till kön och ålder

Begränsar man sig till företagargruppen med helårs- och heltidssysselsättning och med företagarinkomster, som uppgår till lägst 85 procent av den totala förvärvsinkomsten, kan konstateras att blott ca 13 000 personer eller 7 procent av de 185 000 företagarna i denna grupp är kvinnor. Med hänsyn till urvalets storlek kommer därför uppgifterna om dessa kvinnliga företagares inkomstfördelning att vara synnerligen osäkra. Även om därför starka reservationer krävs för tillförlitligheten i den i tabell 6: 5 redovisade inkomstfördelningen för den kvinnliga företagargruppen är det dock klart att de har avsevärt lägre företagarinkomster än den manliga företagargruppen.

För de manliga företagarna konstateras att 22 1/2 procent har lägre redovisade företagarinkomster än 10 000 kr/år, för de kvinnliga är motsvarande andel drygt 56

procent. Medianbeloppet för de manliga företagarnas företagarinkomst utgör ca 17 000 kr/år mot ca 9 200 kr/år för de kvinnliga företagarna. Inkomstspridningen i absoluta tal är vidare större bland männen än bland kvinnorna: skillnaden mellan övre och undre kvartilinkomst (kvartilavståndet) är drygt 16 000 kr för männen mot knappt 13 000 kr för kvinnorna. Den relativa inkomstspridningen, uttryckt t. ex. i kvartilavståndets proportion av medianinkomsten, är dock större bland de kvinnliga än bland de manliga företagarna.

Studerar företagarnas inkomstfördelning med avseende på ålder måste först anmärkas att antalet företagare under 25 år är mycket litet. Av de helårs- och heltidssysselsatta företagarna med lägst 85 procent av förvärvsinkomsten från företag (ca 185 000 personer) är inte fler än knappt 3 000 eller ca 1 1/2 procent yngre än 25 år. För den skull har studiet av företagarnas inkomstfördelning efter ålder begränsats till åldersgruppen 25–74 år, vilken grupp till följd av urvalets litenhet sedan ytterligare indelas i blott tre undergrupper: 25–44, 45–64 och 65–74 år. Sammanslås de manliga och kvinnliga företagargrupperna framkommer företagarinkomsternas fördelning i tabell 6: 6.

Det framgår tydligt att företagarinkomsterna genomsnittligt är högst inom åldersgruppen 25–44 år, lägre i gruppen 45–64 år och lägst i gruppen 65–74 år. Detta tar sig bl. a. uttryck i att andelen företagare med lägre företagarinkomst än 10 000 kr är ca 15 1/2, 26 1/2 resp. 51 procent i de nämnda tre åldersgrupperna och att medianinkomsterna utgör ca 19 000, 15 900 resp.

Tabell 6: 6. Företagarinkomsternas fördelning i olika åldersgrupper för helårs- och heltidssysselsatta företagare med huvuddelen (lägst 85 %) av förvärvsinkomsten från företag.

Ålder, år	Antal pers. 1 000-tal	Proc. fördelning av företagare med företagarinck. av (kr)						
		1— 5 000	5 000— 10 000	10 000— 15 000	15 000— 20 000	20 000— 30 000	30 000— o. mer	totalt
14—24	(2,7)	—	—	—	—	—	—	—
25—44	62,3	1,7	13,9	19,2	19,1	26,1	19,9	100,0
45—64	105,0	6,1	20,3	18,3	30,7	20,4	15,1	100,0
65—74	14,7	18,5	32,3	32,1	6,7	—	10,4	100,0
14—74	184,8	5,5	19,4	19,7	18,2	20,7	16,5	100,0

9 900 kr. Företagsinkomsternas spridning i absoluta tal är ungefär lika stor inom åldersgruppen 25–44 år som inom åldersgruppen 45–64 år medan den är betydligt mindre i den äldsta åldersgruppen.

Inkomstfördelningen efter kön och ålder för den här studerade företagargruppen skiljer sig påtagligt från motsvarande inkomstfördelning bland den analoga löntagargruppen (helårs- och heltidsanställda, lägst 85 procent av förvärvsinkomsten är löneinkomst). För företagargruppen ligger kvinnornas medianinkomst ca 46 procent lägre än männens, för löntagargruppen ligger kvinnornas medianinkomst ca 36 procent lägre än männens. Inkomstklyftan mellan könen är således märkbart större bland företagarna än bland de anställda.

Även inkomstfördelningen efter ålder uppvisar stora olikheter mellan företagare och anställda. Andelen företagare och anställda med företagsinkomst resp. löneinkomst under 10 000 och 15 000 kr framgår av tabell 6: 7.

De låga inkomsternas andel ökar som synes med åldern för såväl företagare som anställda men andelsökningen är betydligt

Tabell 6: 8. Medianinkomster för företagare och anställda i olika åldrar.

	företagare	anställda
25—44 år	19 000 kr	24 700 kr
45—64 år	15 900 »	24 300 »
65—74 år	9 900 »	17 000 »
14—74 år	16 500 »	22 700 »

mera markant för företagarna. Motsvarande framkommer även för medianinkomsterna (tabell 6: 8).

Inom åldersgruppen 45–64 år är medianinkomsten för företagarna 16 procent lägre än inom åldersgruppen 25–44 år medan motsvarande skillnad för anställda endast är 2 procent. Lika påfallande är kontrasten när åldersgruppen 65–74 år betraktas: medianlönen i denna högsta åldersgrupp ligger bland företagarna ca 48 procent under medianlönen i åldern 25–44 år; motsvarande skillnad bland de anställda utgör ca 31 procent. Man kan också uttrycka det nu skildrade förhållandet så att den redovisade inkomstklyftan mellan företagare och anställda ökar med åldern. I gruppen 25–44 år utgör denna klyfta ca 23 procent,

Tabell 6: 7. Andel (procent) företagare och anställda i olika åldrar med företagare- resp. löneinkomst under 10 000 kronor och under 15 000 kronor.

	Andel (%) med företagare- resp. löneinkomst under			
	10 000 kr företagare	anställda	15 000 kr företagare	anställda
25—44 år	15,6	2,1	34,8	8,1
45—64 år	26,4	3,2	44,7	11,2
65—74 år	50,8	5,5	82,9	29,2

Tabell 6: 9. Företagarinkomsternas fördelning efter företagarnas utbildning; helårs- och heltidssysselsatta företagare med huvuddelen (lägst 85 %) av förvärvsinkomsten från företag.

Utbildning	Antal pers. 1 000-tal	Proc. fördeln. av företagare m. företagarinck. (kr)						Totalt
		1— 5 000	5 000 — 10 000	10 000 — 15 000	15 000 — 20 000	20 000 — 30 000	30 000 o. mer	
Folkskola (enbart)	141,3	6,9	20,8	20,9	18,1	23,2	10,2	100
Folkskola + yrkesutbildning	22,0	—	16,9	14,8	19,5	14,9	33,9	100
Real-, grundskola o. d. + ev. yrkesutb.	17,6	2,9	15,2	17,9	18,4	12,2	33,4	100
Studentex. o. längre	2,7	—	—	—	—	—	(100)	(100)
Uppgift saknas	1,1	—	—	(50)	(50)	—	—	(100)
Summa	184,8	5,5	19,4	19,7	18,2	20,7	16,5	100

för att stiga till ca 35 procent i åldern 45–64 år och ca 42 procent i åldern 65–74 år. Totalt för åldrarna 14–74 år är medianinkomsten för företagare ca 27 procent lägre än den för löntagare. Den omständigheten att inkomstskillnaden mellan företagare och anställda ökar med stigande ålder är väsentlig att beakta också därför att åldersstrukturen är så olika inom dessa bägge inkomsttagargrupper. Medan medianåldern bland helårs- och heltidsanställda utgör ca 40 år är den bland helårs- och heltidssysselsatta företagare ca 50 år. En viss del av de redovisade inkomstskillnaderna mellan företagare och anställda kan således förklaras av den olikartade ålderssammansättningen.

6.4 Företagarnas inkomstfördelning med hänsyn till utbildning

Av de ca 185 000 helårs- och heltidssysselsatta företagarna med företagarincomester, som utgör lägst 85 procent av den totala förvärvsinkomsten, hade ca 141 000 eller drygt tre fjärdedelar enbart folkskoleutbildning. Av den resterande fjärdedelen hade något mer än hälften folkskola samt yrkesutbildning. Ungefär en tiondel hade realexamen, grundskola o. d. medan ca 1 1/2 procent hade studentexamen eller jämförlig och längre utbildning.

För de manliga och kvinnliga företagarna tillsammans tagna var 1966 företagarin-

komsterna fördelade med hänsyn till utbildning enligt tabell 6: 9.

Som väntat är andelen företagare med låga inkomster högst inom gruppen folkskoleutbildade – nära 28 procent hade här lägre företagsinkomster än 10 000 kronor och ca 48 1/2 procent lägre än 15 000 kronor. Motsvarande andelar för folkskole- och yrkesutbildade var ca 17 resp. knappt 32 procent, d. v. s. påtagligt lägre. För företagare med realskola, grundskola o. d. jämte eventuell yrkesutbildning var andelen med låga inkomster något större än för företagare med folkskole- och yrkesutbildning. När det gäller företagarna med studentexamen jämte eventuell ytterligare utbildning är antalet i urvalet så litet att någon slutsats ej bör dras.

I konsekvens med dessa skillnader mellan olika utbildningsgrupper är medianinkomsten för de folkskoleutbildade (enbart) lägst: 15 400 kronor per år mot 19 700 kronor per år för folkskole- och yrkesutbildade och 18 800 kronor per år för företagare med realexamen, grundskola jämte eventuell yrkesutbildning. Hela företagargruppens medianinkomst utgör 16 500 kr/år.

Jämförs företagargruppens inkomstfördelning i olika utbildningsgrupper med löntagarnas framkommer ett i princip likartat mönster, ehuru andelarna löntagare med lägre löneinkomster än 10 000 och 15 000 kr/år generellt är lägre och medianinkomsterna högre i varje utbildningsgrupp (tabell 6: 10).

Tabell 6: 10. Andel (procent) personer med lägre årsinkomst än 15 000 kronor samt medianinkomster bland företagare och anställda i olika utbildningsgrupper.

	Andel (%) under 15 000 kr		Medianinkomst	
	företagare	anställda	företagare	anställda
Folkskoleutbildning (enbart)	48,6	19,8	15 400	20 900
Folkskola + yrkesutbildning	31,7	15,6	19 700	24 200
Real- eller grundskola + ev. yrkesutbildning	36,0	19,7	18 800	23 100
Samtliga oavsett utbildning	44,6	17,6	16 500	22 700

Av denna jämförelse ser man bl. a. att yrkesutbildningen ovanpå folkskoleutbildningen verkar mer inkomsthöjande för företagargruppen än för löntagargruppen. Medianinkomsten för folkskole- och yrkesutbildade överstiger nämligen medianinkomsten för folkskoleutbildade med 28 procent för företagare men »blott» med 16 procent för de anställda. Motsvarande gäller även när de real- eller grundskoleutbildade (inkl. ev. yrkesutbildning) jämförs med de folkskoleutbildade; inkomsten för den förstnämnda gruppen ligger här 22 procent högre ifråga om företagarna och 10 procent högre ifråga om anställda.

I samband med jämförelsen mellan företagare och anställda bör framhållas att utbildningssammansättningen skiljer sig starkt åt mellan dessa bägge grupper. Av de helårs- och heltidssysselsatta med lägst 85 procent av förvärvsinkomsten från företag resp. tjänst är ca 77 procent av företagarna och ca 55 procent av löntagarna folkskoleutbildade. Motsvarande andelar för folk-

skole- och yrkesutbildade är ca 12 resp. 16 procent, för real- eller grundskoleutbildade (jämfte ev. yrkesutbildning) ca 10 resp. 20 procent samt för gymnasieutbildade eller längre utbildade ca 1 1/2 resp. 8 procent. Skulle de anställdas utbildningssammansättning ha varit densamma som företagarnas hade deras medianlön utgjort ett 4 à 5 procent lägre belopp än det faktiska beloppet.

6.5 Företagarnas inkomstfördelning med hänsyn till geografisk region

Omkring två tredjedelar av de helårs- och heltidssysselsatta företagarna med huvuddelen (lägst 85 procent) av sin förvärvsinkomst från företagarkomster var 1966 verksamma på landsbygden, dvs. utanför städerna. Den övriga tredjedelen var förhållandevis jämnt spridd på de tre regiontyperna storstäder, mellanstore städer (över 30 000 inv.) och småstäder. Av tabell 6:11 framgår hur den här utvalda företagargruppens företagarkomster är fördelade i de

Tabell 6: 11. Företagarinkomsternas fördelning i olika regiontyper för helårs- och heltidssysselsatta företagare med huvuddelen (lägst 85 %) av förvärvsinkomsten från företag.

Regiontyp	Antal pers. 1 000-tal	Proc. fördeln. av företagare m. företagark. (kr)						
		1—5 000	5 000—10 000	10 000—15 000	15 000—20 000	20 000—30 000	30 000—	Totalt
Stor-Sthlm, Stor-Göteborg, Stor-Malmö	25,6	6,3	24,8	14,6	10,7	18,8	24,8	100
Övriga städer över 30 000 inv.	15,0	—	3,7	6,8	21,5	35,8	32,2	100
Städer med mindre än 30 000 inv.	18,8	3,3	11,1	28,4	19,9	22,9	14,4	100
Landsbygd	124,3	6,4	21,5	20,8	18,9	19,1	13,3	100
Uppgift saknas	1,1	—	—	—	—	—	—	—
Hela riket	184,8	5,5	19,4	19,7	18,2	20,7	16,5	100

Tabell 6: 12. Andel (procent) personer med lägre årsinkomst än 15 000 kronor samt medianinkomster bland företagare och anställda i olika regiontyper.

	Andel (%) under 15 000 kr		Medianinkomst (kr/år)	
	företagare	anställda	företagare	anställda
Storstäder	45,7	13,5	17 000	25 300
Mellanstora städer	10,5	18,0	25 000	23 300
Småstäder	42,8	15,5	16 800	22 700
Landsbygd	48,7	24,1	15 300	19 700
Hela riket	44,6	17,6	16 500	22 700

fyra regiontyper, som riket indelats i vid huvuddelen av bearbetningarna.

Överraskande är att andelen företagare med lägre företagarinkomst än 10 000 kr/år är allra högst inom storstäderna – 31 procent – medan andelen är lägst inom mellanstora städer (knappt 4 procent). I småstäderna är motsvarande andel ca 14 1/2 procent och på landsbygden ca 28 procent. Flyttas gränsen för låga inkomster upp till 15 000 kr/år finner man att andelen företagare med inkomster därunder är 40 à 50 procent i storstäder, småstäder och landsbygd mot »blott» ca 10 1/2 procent inom de mellanstora städerna. Varför denna regiontyp avviker så påfallande i detta sammanhang är vanskligt att bedöma men kan åtminstone delvis bero på att andelen jordbrukare och andelen kvinnor bland de mellanstora städernas företagare är lägre än inom övriga regiontyper. Antalet observationer i urvalsundersökningen är dessutom så pass litet inom denna regiontyp att det s. k. slumpfelet är betydande.

Medianinkomsten för företagare i storstäder och småstäder är av ungefär samma storlek och ligger några enstaka procent över medianinkomsten för hela riket (16 500 kr/år). Inom de mellanstora städerna ligger medianinkomsten drygt 50 procent över medianinkomsten för hela riket – och på landsbygden ca 7 procent under.

Jämförs företagarnas och de anställdas inkomstfördelning i de olika regiontyperna finner man därför relativt olikartade mönster. Tabell 6: 12 visar således bl. a. att de mellanstora städerna för löntagarnas del ej intar den bland företagarna konstaterade särställningen.

Skillnaden mellan storstäder och landsbygd är som synes betydligt påtagligare för de anställda än för företagarna. Andelen med låga inkomster är således ungefär densamma i dessa bägge regiontyper ifråga om företagarna men är för de anställda nästan dubbelt så hög på landsbygden som i storstäderna. Medianinkomsten i storstäderna överstiger medianinkomsten på landsbygden med ca 28 procent för löntagarna och med ca 11 procent för företagarna.

Företagare och anställda har en starkt avvikande sammansättning när det gäller boställning inom de olika regiontyperna. Medan omkring två tredjedelar av företagarna återfinns på landsbygden är motsvarande andel för löntagarna knappt en tredjedel. Skulle löntagarna ha varit fördelade på de olika regiontyperna i samma proportion som företagarna hade deras inkomster såsom grupp varit lägre än vad som nu faktiskt är fallet. En standardberäkning, där löntagarnas andelar i olika regiontyper satts till samma andelar som för företagarna och där deras medianlöner i varje regiontyp antagits vara de ovan redovisade, ger till resultat att löntagarnas medianlön för hela riket blir ca 7 procent lägre än den nu faktiskt konstaterade.

6.6 Företagarnas inkomstfördelning med hänsyn till näringsgren

Ungefär hälften av de ca 185 000 helårs- och heltidssysselsatta företagarna med huvuddelen (lägst 85 procent) av förvärvsinkomsten från företagsinkomst arbetade inom jordbruk, skogsbruk och fiske. Industri och byggnadsverksamhet svarade för knappt

Tabell 6: 13. Företagarinkomsternas fördelning efter näringsgren för helårs- och heltidssysselsatta företagare med lägst 85 % av den totala förvärvsinkomsten från företagsinkomst.

Näringsgren	Antal pers. 1 000-tal	Proc. fördeln. av företagare m. företagarink. (kr)						
		1—	5 000	10 000	15 000	20 000	30 000	Totalt
		5 000	10 000	15 000	20 000	30 000	o. mer	
Jordbruk, skogsbruk och fiske	89,4	9,7	27,5	22,8	17,3	15,0	7,7	100
Industri och byggnadsverksamhet	33,3	1,6	6,3	17,9	22,5	27,5	24,1	100
Handel	29,4	3,6	14,4	19,9	20,0	22,1	20,0	100
Samfärdsl	16,7	—	—	16,0	12,8	35,7	35,5	100
Övriga tjänster	16,0	—	30,4	9,9	16,6	20,0	23,1	100
Samtliga näringsgrenar	184,8	5,5	19,4	19,7	18,2	20,7	16,5	100
Därav stadsnäringsar	95,4	1,7	11,7	16,8	19,1	25,0	24,7	100

en femtedel, handeln för en sjättedel samt samfärdsl och »övriga tjänster» för vardera knappt en tiondel av denna företagargrupp.

Inkomstfördelningen bland företagararna inom dessa olika näringsgrupper framgår av tabell 6: 13.

Den största skillnaden i företagarinkomsternas fördelning föreligger som synes mellan jordbruket (inkl. skogsbruk och fiske) å ena sidan och övriga näringsgrenar (»stadsnäringsar») å andra sidan. Medan andelen företagare med lägre företagarinkomst än 10 000 kr/år utgör drygt 37 procent är

motsvarande andel inom stadsnäringsarna drygt 13 procent. Lägre företagarinkomst än 15 000 kr/år gäller för 60 procent av jordbruksföretagarna mot ca 30 procent bland övriga företagare. Bland företagararna utanför jordbruket är andelen låga inkomster högst inom »övriga tjänster» och handel, påtagligt lägre inom industri och byggnadsverksamhet samt allra lägst inom samfärdsl.

Även räknat efter medianinkomsten är jordbruksföretagarnas inkomster klart lägre än övriga företagares: 12 500 jämfört med 20 300 kr/år. Inom stadsnäringsarna

Tabell 6: 14. Andelarna med lägre inkomster än 10 000 och 15 000 kr/år samt medianinkomsterna för företagare och anställda inom olika näringsgrenar.¹

Näringsgren	Andel (%) med företagar- resp. löneinkomst under					
	10 000 kronor		15 000 kronor		medianinkomst kr/år	
	företagare	anställda	företagare	anställda	företagare	anställda
Jordbruk, skogsbruk och fiske	37,2	12,4	60,0	29,1	12 800	18 300
Industri, byggnadsverksamhet	7,9	4,3	25,8	14,6	20 600	23 100
Handel	18,0	6,4	37,9	26,8	18 000	19 800
Samfärdsl	—	1,3	16,0	13,2	25 900	24 900
Övriga tjänster	30,4	8,1	40,3	20,5	17 900	23 000
Samtliga näringsgrenar	24,9	5,5	43,6	17,6	16 500	22 700
därav stadsnäringsar	13,4	5,2	30,2	17,1	20 300	22 900

¹ Det bör vid tolkningen av tabellen noteras vad som i den tidigare texten sagts om a) att de anställdas inkomster i motsats till företagarnas ej beräknats efter »avdrag för intäkternas förvärvande» o. d., b) att sysselsättningsbegreppet helårs- och heltidssysselsatt sannolikt är betydligt snävare för de anställda varför en fullt korrekt jämförelse egentligen förutsätter att vissa partiellt anställda skulle tillföras anställdgruppen samt c) att jämförelsen enbart avser den delgrupp av företagararna, som helt eller nästan helt saknar löneinkomster.

är medianinkomsten högst för samfärdsel (25 900), varefter kommer industri och byggnadsverksamhet (20 600) och handel jämte övriga tjänster (18 000 resp. 17 900).

I stort sett motsvarar detta mönster vad som iakttas för den analoga löntagargruppen, dvs. helårs- och heltidsanställda med lägst 85 procent av förvärvsinkomster från lön. Tabell 6: 14 visar andelarna med låga inkomster och medianinkomsterna för företagare och anställda inom de skilda näringsgrenarna.

Med undantag för samfärdsel är andelen personer med låga inkomster påtagligt lägre bland företagarna än bland de anställda. De största skillnaderna mellan företagare och anställda i dessa andelar återfinns inom jordbruket och övriga tjänster.

Medianinkomsten för anställda är för samtliga anställda ca 38 procent högre än medianinkomsten för företagare. Störst är denna skillnad inom jordbruket – ca 43 procent – medan den inom stadsnäringarna utgör ca 13 procent. Inom stadsnäringarna är de anställdas medianinkomst ca 4 procent lägre än företagarnas när det gäller samfärdsel, 11 à 12 procent högre när det gäller industri, byggnadsverksamhet och handel samt ca 28 procent högre när det gäller övriga tjänster.

Den synnerligen olikartade fördelningen på olika näringsgrenar för företagare och anställda spelar självfallet en avsevärd roll för skilljaktigheterna i inkomstfördelningen mellan dessa bägge grupper. Skulle de anställda varit fördelade på näringsgrenarna i samma proportioner som företagarna hade vid rådande löneskillnader mellan näringsgrenarna medianlönen för samtliga anställda varit drygt 10 procent lägre än den faktiska medianlönen.

7 Sjukligheten bland befolkningen och dess samband med sysselsättning och inkomstfördelning

7.1 Inledning; underlaget för sjuklighetsstatistiken

Av den mångfald omständigheter, som påverkar och påverkas av inkomstfördelningen inom befolkningen, är bristerna i hälso-tillståndet en av de mest framträdande. De kausala sammanhangen är därvid i regel ytterst komplicerade att klarlägga. Endast för en grupp personer, nämligen sådana som har medfödda svårare hälsobrister eller som vid ung ålder drabbats av svårare hälsobrister, är det uppenbart att dessa brister är direkta orsaker till låga inkomster under personernas vuxna levnad. Hälsobristerna leder här till låga inkomster dels genom att personernas förmåga att förvärva egna arbetsinkomster allvarligt reducerats eller försvunnit, dels genom att personerna ingår äktenskap e. d. i betydligt lägre omfattning än andra personer och därmed inte kan bli delaktiga av »privata inkomst-transfereringar» i samma grad som andra grupper (jfr. i sistnämnda sammanhang med kap. 9 avsnitt 9.5.1).

I övriga fall av hälsobrister är emellertid det kausala sambandet mellan hälsa och inkomst (sysselsättning) betydligt mindre klart. Man kan här förutsätta både att hälsobrister leder till låga inkomster och att låga inkomster leder till hälsobrister. Från bl. a. studier på basis av brittiskt sjukförsäkringsmaterial¹ vet man sålunda att personer, som har låga arbetsinkomster och

som drabbas av en mera långvarig sjukdom, mycket ofta upplevt en längre period före det »definitiva» insjuknandet kännetecknad av successivt försämrad hälsa och därmed även inkomstnivå. I den mån en hälsodefekt inte uppträder plötsligt är det med andra ord möjligt att vårdåtgärder och inkomstkompensationer via sjukförsäkring o. d. sätts in alltför sent för att förhindra att en person med normala inkomster får utpräglad låga inkomster. Oavsett det här skildrade förhållandet är det samtidigt uppenbart att låga förvärvsinkomster för fullt friska personer kan vara förenade med extraordinära hälsorisker eftersom de låga inkomsterna här ofta åtföljs av speciella arbets-, bostads- och kostförhållanden. I redovisningen senare under 1970 av resultaten från den pågående s. k. levnadsnivåundersökningen torde låginkomstutredningen komma att närmare belysa dessa slags hälsorisker.

Sambandet hälsa–inkomst kommer i det följande kapitlet därför främst att behandlas utan hänsyn till de kausala sammanhangen. Vad som här redovisas blir huvudsakligen en presentation av sjukligheten bland den svenska befolkningen under året 1966,

¹ Utredningen har haft tillgång till en ännu opublicerad studie »Some Social Effects of Long-term Sickness» av J. H. Veit Wilson vid University of Essex, som för ett urval av långtidssjuka personer gjort ett antal intervjuer m.m. för att utröna bakgrunden till verkningarna av deras sjukdom.

baserad på den s. k. februariundersökningen 1967 för ett representativt urval om ca 12 000 personer av befolkningen 14–74 år. Förutom intervjuvaren vid denna undersökning har utredningen haft tillgång till data från landets försäkringskassor om antalet perioder och dagar, varunder de utvalda personerna enligt kassornas register varit sjuka, samt om sjukpenningklass och ev. pensioner för personerna.

Genom denna insamling av data från försäkringskassorna har den officiella statistiken över befolkningens sjuklighet, redovisad i den årliga publikationen »Allmän försäkring» (SOS), kunnat kompletteras på en rad avsnitt av intresse ur inkomstfördelningssynpunkt. Även i publikationen »Allmän försäkring» och i de stencilerade rapporter, vilka utges av Riksförsäkringsverkets matematisk-statistiska byrå, finns givetvis åtskilligt underlag för belysning av samma problem. Vad som främst saknas i den sistnämnda statistiken är uppgifter om sjuklighetens omfattning och spridning i olika befolkningsgrupper med hänsyn till sysselsättning, lönenivå, utbildning o. d. samt uppgifter om de utbetalda sjukpenningbeloppens storlek i de enskilda fallen.

När man bedömer sjuklighetsstatistiken för befolkningen eller olika grupper därav är det nödvändigt att ta hänsyn till effekterna av de försäkringsregler, vilka tillämpas vid utgivande av sjukpenning. Därvid måste främst följande omständigheter beaktas:

a. Av befolkningen är samtliga mantals-skrivna över 16 års ålder tillförsäkrade *sjukvårdsförmåner*. Vid slutet av 1966 omfattades 6 072 000 personer av denna rättighet. Av dessa var 4 748 000 personer eller ca 78 procent dessutom tillförsäkrade sjukpenning om lägst 5 kr/dag vid fullständig arbetsoförmåga och efter *i regel* tre dagars karenstid. Statistiken över sjuklighet (sjukperioder och sjukdagar) bygger enbart på dessa ca 4 $\frac{3}{4}$ miljon försäkrades förhållanden, medan övriga drygt 1,3 miljoners sjuklighet ej finns registrerad. Av de drygt 1,3 miljonerna utgjordes ca 213 000 av personer i åldern 16–19 år, ca 73 000 av per-

soner över 66 års ålder, ca 163 000 av förtidspensionärer och sjukbidragsmottagare i åldern 20–66 år samt ca 175 000 av andra personer i åldern 20–66 år. Sjuklighetsstatistiken baseras på förhållandena hos den del av befolkningen, som hade inkomster av förvärvsarbete om lägst 1 800 kr/år eller som var gifta och med mannen samboende kvinnor. Vid slutet av 1966 var antalet personer med lägst 1 800 kr/år i förvärvsinkomst 3 751 000 och antalet gifta kvinnor utan egen förvärvsinkomst eller med lägre förvärvsinkomst än nämnda belopp 997 000.

b. På grund av de nämnda tre *karensdagarna*, vilka gällde fram t. o. m. 1966 (därefter har gällt en karensdag), har mycket kortvariga sjukdomsfall ej blivit registrerade. För ålderspensionärer med sjukpenningförsäkring, dvs. med inkomst av förvärvsarbete om lägst 1 800 kr/år, gäller vidare rätten till sjukpenning med en *begränsning* till 180 dagar. Antalet sjukpenningförsäkrade ålderspensionärer var vid slutet av 1966 ca 97 000, vilkas ev. sjuklighet således ofta inte alls eller blott ofullständigt registrerats. En ofullständig registrering sker vidare p. g. a. att vid observationsårets slut, i det nu aktuella sammanhanget således slutet av 1966, ca 12 procent av de under året registrerade sjukdomsfallen *ännu var oavslutade*.

c. För att erhålla sjukpenning och därmed bli registrerad för sjuklighet fordras att den försäkrade är arbetsoförmögen p. g. a. »sjukdom». *Begreppet sjukdom* syns i de flesta kortvariga fall tolkas av den försäkrade själv medan i medellånga och längre sjukdomsfall läkarintyg krävs och därmed läkarens tolkning blir utslagsgivande. Hur olika grupper av försäkrade och läkare tolkar sjukdomsbegreppet har veterligen inte närmare undersökts. Det finns dock anledning förmoda att den försäkrades yrkes- och sysselsättningssituation kan väsentligt påverka denna tolkning. Vidare torde vissa typer av arbetsoförmåga, t. ex. i samband med alkoholmissbruk, ofta inte hänföras till sjukdom.

d. Inplaceringar i sjukpenningklass aktualiserar problemet om *under- eller överfö-*

säkring. Enligt riktlinjerna för denna inplacering skall sjukpenningklassen bero på storleken av »den inkomst av förvärvsarbete i penningar eller naturaförmåner i form av kost eller bostad, som försäkrad kan antagas komma att tills vidare åtnjuta av eget arbete antingen såsom arbetstagare i allmän eller enskild tjänst (inkomst av anställning) eller eljest (inkomst av annat förvärvsarbete)». Beräkning av inkomst av förvärvsarbete grundas på uppgifter av den försäkrade eller dennes arbetsgivare eller på den uppskattning, som vid taxering gjorts av den försäkrades inkomst.¹ Det är tänkbart att olika grupper av försäkrade utnyttjar dessa relativt elastiska regler på olika sätt; vidare står det klart att rapporteringen av inkomstförändringar till försäkringskassorna lider av vissa brister. För gruppen helårs- och heltidsanställda män med högst ca 10 dagars sjuklighet under 1966 visar en jämförelse mellan sjukpenningklassen vid detta års slut och löneinkomstens storlek under året att ca 64 procent varit i rätt sjukpenningklass, ca 20 procent i alltför låg sjukpenningklass och ca 16 procent i alltför hög.² En viss tendens till underförsäkring kan alltså konstateras med en motsvarande underregistrering av sjuklighet som tänkbar effekt.

De här redovisade fyra omständigheterna syns tillsammans innebära att den officiella sjuklighetsstatistiken liksom de av låginkomstutredningen utnyttjade sjuklighetsdata innebär en underskattning av sjuklighetens omfattning bland den svenska befolkningen och olika delar därav. Graden av underskattning varierar självfallet mellan olika befolkningsgrupper; för förtids- och ålderspensionärerna kan underskattningen väntas vara särskilt stor.

7.2 Sambandet sjuklighet-inkomst enligt den officiella statistiken

I den officiella publikationen »Allmän försäkring» redovisas sjukligheten efter tre olika mått:

antalet *sjukpenningfall*, dvs. antalet under året avslutade sjukdomsfall som föranlett sjuk-

penning, per 100 inskrivna sjukpenningförsäkrade,

sjuktal, dvs. antal sjukpenningdagar per inskriven sjukpenningförsäkrad,

varaktighetstal, dvs. antal sjukpenningdagar per sjukpenningfall.

Under året 1966 var antalet sjukpenningförsäkrade vid årets slut totalt 4 748 000 personer och antalet avslutade sjukpenningfall 3 115 000, d. v. s. ca 66 procent av de försäkrade. Antalet försäkrade personer med avslutade sjukpenningfall utgjorde dock inte fler än ca 1 738 000 eller knappt 37 procent av samtliga sjukpenningförsäkrade; varje sjuk person var således sjuk i genomsnitt närmare två perioder under året. Sjuktalet var för samtliga sjukpenningförsäkrade 15,6, dvs. de av sjukpenningförsäkring omfattade 4 748 000 personerna erhöll sjukpenning för i genomsnitt 15,6 dagar. Varaktighetstalet utgjorde för samtliga sjukpenningförsäkrade 20,8, vilket innebär att för de faktiskt avslutade sjukpenningfallen ersättning utgick under i genomsnitt nära 21 dagar och att de sjuka personerna uppbar sjukpenning för i genomsnitt drygt 37 dagar under året.

Av dessa olika mått är det främst sjuktalet, som har intresse vid en studie av sjuklighetens variationer mellan olika befolkningsgrupper. Såväl sjukpenningfallsfrekvens som varaktighetstal påverkas nämligen starkt av om en persons sjuklighet under året varit uppdelad på en eller flera perioder, vilket kan i relativt hög grad sammanhånga med existerande försäkringsregler och med andra för sjuklighetens bedömande ovidkommande tillfälligheter. Även sjuktalet lider av vissa svagheter, främst emedan därav inte framgår hur stor del av en befolkningsgrupp som varit helt frisk under året eller hur stor del som drabbats av särskilt utdragen sjuklighet.

¹ Se t. ex. »Allmän försäkring 1966» (SOS) sid. 9.

² I en artikel 1969 i Tidskrift för allmän försäkring redovisas (av A. Sundvik) resultatet av en s. k. 0-klassutredning, varvid undersökts en grupp personer utan tilläggsjukpenningförsäkring och utan pension e. d. Ca 40 procent av de undersökta personerna blev därvid placerade i sjukpenningklass som en följd av utredningen.

Tabell 7: 1. Antal sjukpenningdagar per inskriven sjukpenningförsäkrad (sjuktal) med fördelning efter sjukpenningklass, män och kvinnor, åren 1966 och 1967.

Sjukpenning- klass	Inkomst av förv.arb. uppgår för år till kr	Antal försäkrade pers. (1 000-tal) i sjukp.klasser vid slutet av		Sjuktal år	
		1966	1967	1966	1967
0	lägre än 1 800	1 323,9	1 357,7	—	—
1 (g. kv)	lägre än 1 800	993,0	957,7	13,4	13,0
2	1 800— 2 600	187,2	171,9	11,8	10,7
3	2 600— 3 400	67,2	61,8	12,1	13,1
4	3 400— 4 200	68,6	62,6	12,6	15,1
5	4 200— 5 000	51,4	45,9	15,7	16,4
6	5 000— 5 800	77,3	67,3	16,5	18,6
7	5 800— 6 800	99,6	85,6	17,3	18,9
8	6 800— 8 400	169,2	145,7	18,0	18,7
9	8 400—10 200	212,8	183,5	19,5	19,8
10	10 200—12 000	177,0	138,4	21,1	25,3
11	12 000—14 000	315,8	251,6	22,6	26,1
12	14 000—16 000	368,7	295,6	21,8	27,1
13	16 000—18 000	310,3	281,9	19,6	23,1
14	18 000—21 000	564,0	555,4	15,9	19,4
15	21 000—24 000	1 081,5	369,3	11,1	17,9
16	24 000—27 000	—	349,1	—	13,0
17	27 000—30 000	—	186,9	—	12,2
18	30 000—33 000	—	170,6	—	11,7
19	33 000—36 000	—	86,0	—	11,8
20	36 000—39 000	—	59,2	—	8,9
21	39 000—	—	213,1	—	7,9
0—21	(betr. sjuktal dock 1—21)	6 071,7	6 114,9	15,6	16,9
3—21		3 563,4	3 609,6	16,4	18,2

Sjuktalen redovisas i den officiella statistiken efter bl. a. storleken av tillförsäkrad sjukpenning i skilda befolkningsgrupper, vilket ger en möjlighet att konstatera sjuklighetens samband med inkomstnivån. I tabellen 7: 1 återges sjuktalen året 1966 inom de olika sjukpenningklasserna. Eftersom den högsta sjukpenningklassen 1966 avsåg alla inkomster om lägst 21 000 kr/år medan för året 1967 gällde en utbyggd sjukpenningklasskala där den högsta klassen avsåg inkomster om lägst 39 000 kr, återfinns i tabellen även detta års sjuktal; det bör vid jämförelser mellan åren observeras att karenstiden i sjukpenningförsäkringen utgjorde endast en dag år 1967 mot tre dagar år 1966.

Av tabellen framgår bl. a. att den högsta sjukligheten år 1966 gällde inom inkomstklasserna 10 200–16 000 kr och år 1967 inom inkomstklasserna 10 200–18 000 kr. Vid lägre inkomst än 10 200 kr och högre än 16 000 resp. 18 000 kr var sjuktalet påtag-

ligt lägre. De allra lägsta sjuktalen gällde 1967 vid högre inkomster än 30 000 kr. Snedheten i sjuklighetsfördelningen mellan inkomstklasserna kan också uttryckas så att av de ca 3 750 000 personerna år 1966 med förvärvsinkomster om lägst 1 800 kr de 50 procenten med de lägsta inkomsterna svarade för ca 57 procent av samtliga sjukpenningdagar.

I den officiella sjuklighetsstatistiken redovisas sjuktalen i olika sjukpenningklasser även i kombination med försäkringskassor (i huvudsak de olika länen) samt med de försäkrades ålder, kön och slag av förvärvsinkomst. Därvid har emellertid sjukpenningklasserna sammanslagits i så få grupper att det är svårt eller omöjligt att dra slutsatser i dessa sammanhang. Bortsett från åldrarna över 50 år syns dock kvinnornas sjuktal normalt vara högre än männens, något som till större delen förefaller sammanhänga med kvinnornas större andel i de lägre sjukpenningklasserna där såsom redan påvisats sjuk-

Tabell 7: 2. Relativ fördelning av antal sjukpenningdagar per sjukförsäkrad efter sjukdomsorsak för män och kvinnor i olika sjukpenningklasser året 1966.

Diagnos	Män i sjukpenningklass			Kvinnor i sjukpenningklass		
	9—11	12—14	15	9—11	12—14	15
	(8 400— 14 000 kr)	(14 000— 21 000 kr)	(21 000— och mer)	(8 400— 14 000 kr)	(14 000— 21 000 kr)	(21 000 kr och mer)
<i>Antal sjukpenningförsäkrade</i> 1 000-tal	299	890	967	406	354	114
<i>Sjuktal i samtliga sjukdomar</i> därav proc. andel p. g. a.	20,2	19,3	10,8	22,1	16,7	13,3
I Infektionssjukdomar						
o. d.	2,5	2,0	2,4	2,6	1,7	2,1
II Tumörer	1,6	2,1	1,9	3,2	3,1	3,1
III Allerg. sjukd.						
Ämnesomsättn.sjukd.						
Nutritionslruubb.	1,4	2,0	2,3	1,9	2,0	3,5
IV Blodibid. organsjukd.						
o. blods.	0,5	0,4	0,3	1,7	2,7	0,7
V Mentala sjukd.						
Psykonuroser o. d.	11,5	9,8	8,7	13,3	11,8	16,3
VI Nervsystemets o.						
sinnesorg. sjukd.	7,4	5,5	5,8	4,9	3,3	4,1
VII Cirk.org:s sjukd.	13,8	9,9	8,4	6,0	5,4	7,5
VIII Respirat.org. sjukd.	10,8	11,8	14,3	14,9	17,0	15,6
IX Digestionsorg. sjukd.	6,5	11,2	12,1	7,1	7,6	9,3
X Uro-genitalorg. sjukd.	1,6	2,1	2,7	8,6	9,2	8,3
XI Hav.skap., förloss- ningssjukd.	—	—	—	3,2	3,5	2,0
XII Hudens o. underhu- dens sjukd.	1,3	1,7	1,5	1,6	1,6	0,9
XIII Skel. o. rörelseorg.sj.	21,1	21,4	19,2	16,3	14,5	10,5
XIV Medfödda missbildn.	0,5	0,2	0,4	0,2	0,2	—
XVI Senilitet, ofullst.						
precis.fall	3,9	5,5	6,2	6,9	7,4	7,7
XVII Skador gm yttre våld o. förgiftningar	16,2	14,8	13,9	7,6	9,1	8,4
S:a I—XVII	100	100	100	100	100	100

talen för bägge könen är större än i de högre klasserna. Vidare kan konstateras att i flertalet sjukpenningklasser företagargruppen (ca 337 000 personer vid slutet av 1966) hade något högre sjuktal än löntagargruppen (ca 3 226 000 personer). De geografiska olikheterna i sjuktalet framstår dessutom som synnerligen stora. De högsta sjuktalet för samtliga sjukpenningklasser konstateras 1966 för Stockholms stad och Göteborgs stad (19 à 20), de lägsta för Östergötlands, Skaraborgs, Malmöhus och Hallands län (11 à 13).¹

I en stencilerad rapport 1968: 4 b från Riksförsäkringsverkets matematisk-statistiska byrå presenteras en fördelning av antalet sjukpenningdagar efter sjukdomsorsaker i

skilda sjukpenningklasser. Eftersom sjukdomsorsakerna inte alls finns belysta i låginkomstutredningens undersökningar och eftersom det måste anses i hög grad intressant att utröna i vad mån vissa diagnoser är särskilt vanliga bland lägre resp. högre inkomsttagare skall här återges ett utdrag ur nämnda rapport. Det sker i tabell 7: 2, där för män resp. kvinnor i sjukpenningklasserna 14—18, 20—25 och 28 kr antalet sjukpenningdagar fördelats på sjukdomsorsaker

¹ Givetvis får dessa skillnader i sjuktal ej tolkas så att »hälsotillståndet» är sämst i Stockholms stad och Göteborgs stad och bäst i Östergötlands, Skaraborgs, Malmöhus och Hallands län. Skillnaderna i sjuktal kan i stället sammanhånga med t. ex. att tillgången på läkare är väsentligt större i de förstnämnda områdena.

enligt i huvudsak den förutvarande medicinalstyrelsens klassifikation av sjukdomar, skador och dödsorsaker (1957 års upplaga). Fördelningen efter sjukdomsorsak presenteras här såsom en relativ fördelning, varvid antalet sjukdagar i samtliga diagnoser sätts lika med 100. Därigenom framkommer varje sjukdomsorsaks relativa vikt inom varje köns- och sjukpenninggrupp.¹

För männens del är det som synes främst fyra diagnosgrupper, som väger tyngre i lägre än i högre inkomstlägen: mentala sjukdomar och psykoneuroser (V), cirkulationsorganens sjukdomar (VII, särskilt hjärtsjukdomar), skelettets och rörelseorganens sjukdomar (XIII) och skador genom yttre våld och förgiftning (XVII). I sjukpenningklasserna 9–11 svarar dessa fyra diagnosgrupper för ca 63 procent, i sjukpenningklassen 15 för ca 50 procent av samtliga sjukdagar. För kvinnornas del konstateras motsvarande enbart för diagnosgruppen XIII, medan det i övrigt är vanskligt att uppfatta att någon viss sjukdom väger särskilt tungt i de lägsta sjukpenningklasserna. Här synes även i motsats till männen mentala sjukdomar och psykoneuroser samt cirkulationsorganens sjukdomar ha den största vikten i den högsta sjukpenningklassen.

Betraktas å andra sidan de sjukdomar, som väger tyngst i de högre inkomstlägena, finner man för både männen och kvinnorna tre diagnosgrupper: allergiska sjukdomar, ämnesomsättningssjukdomar och nutritionsrubbningar(III), digestionsorganens sjukdomar (IX, magsår, gallsten m. m.) och senilitet jämte ofullständigt preciserade fall (XVI). Dessa tre diagnosgrupper tillsammans svarar för männens del för ca 12 procent av samtliga sjukdagar i de lägsta sjukpenningklasserna och för ca 21 procent i den högsta; motsvarande andelar för kvinnorna är ca 16 resp. ca 21 procent. För männens del men ej för kvinnornas märkes dessutom att sjukdomsgrupperna respirationsorganens sjukdomar (VIII, bl. a. övre luftvägsinfektioner och influensa) och uro-genitalorganens sjukdomar (X, bl. a. njursjukdomar) väger tyngre i högre än i lägre inkomstlägen.

Jämförs männens och kvinnornas sjukdomsbild finner man således relativt betydande skillnader däremellan. För männen har sjukdomsgrupperna digestionsorganens sjukdomar (IX), skelettets och rörelseorganens sjukdomar(XIII) och skador genom yttre våld och förgiftning (XVII) en märkbart större vikt än för kvinnorna; i sjukpenningklasserna 12–14 svarade dessa tre grupper för 47 och 31 procent av männens resp. kvinnornas totala sjuklighet. Däremot har kvinnorna proportionsvis större sjuklighet än männen när det gäller respirationsorganens sjukdomar (VIII), uro-genitalorganens sjukdomar (X) och givetvis även havandeskaps- och förlossningssjukdomar (XI). Dessa sjukdomsgrupper svarar i sjukpenningklasserna 12–14 för ca 14 och 30 procent av männens resp. kvinnornas totala sjuklighet.

Det bör här slutligen nämnas att i rapporten 1968: 2 från Riksförsäkringsverkets matematisk-statistiska byrå en fördelning skett av de 161 000 folkpensionärerna med förtidspension eller sjukbidrag vid 1966 års början efter ålder och invaliditetsorsak. Någon belysning av dessa pensionärs inkomster ges dock ej, även om det av publikationen »Allmän försäkring 1966» framgår att drygt 56 procent också har kommunalt bostadstillägg (att jämföra med ca 52 procent för ålderspensionärerna), att ca 18 procent av dem har såväl folkpension som ATP samt att 92 procent av dem är icke-gifta. Av tabell 7: 3 framgår antalet folkpensionärer med förtidspension eller sjukbidrag år 1966 i förhållande till totalbefolkningen i olika åldersgrupper.

Den helt dominerande invaliditetsorsaken är för samtliga åldrar och för bägge könen sjukdomsgruppen mentala sjukdomar, psykoneuroser och patologiska personlighetstyper, vilka svarar för ca 40 procent av samtliga förtidspensionärer och sjukbidragsmottagare. Skelettets och rörelseorganens

¹ Det måste betonas att »sjukdomsorsaken» sannolikt har ett starkt samband med arten av förvärvsarbete dels genom att olika arbeten innebär olika hälsorisker, dels genom att en och samma hälsobrist ej behöver innebära samma grad av arbetsförmåga i alla yrken.

Tabell 7: 3. Antalet folkpensionärer med förtidspension eller sjukbidrag i olika åldrar i procent av totalbefolkningen i resp. åldersgrupp.

	Åldersgrupp, procentuell andel				
	16—29 år	30—44 år	45—59 år	60—66 år	16—66 år
Män	0,9	1,4	3,8	12,3	3,1
Kvinnor	0,8	1,5	4,2	10,2	3,1

sjukdomar svarar för ca 17 procent, nervsystemets och sinnesorganens sjukdomar (bl. a. epilepsi och ögonsjukdomar) för ca 12 procent och cirkulationsorganens sjukdomar för ca 11 procent av förtidspensionerna och sjukbidragen.

Med det här nämnda har redovisats det väsentligaste av den officiella sjuklighetsstatistikens material till de delar, som detta material belyser sambandet hälsa-inkomst. Det bör återigen betonas att vad som redovisats ej får uppfattas som en allmän sjuklighetsstatistik utan endast avser sjukdomsfall som föranlett utgivande av sjukpenning

och endast de sjukdagar för vilka sjukpenning utbetalats.

7.3 Sjukligheten i olika befolkningsgrupper efter kön, ålder och civilstånd

Enligt låginkomstutredningens bearbetningar var fördelningen efter antalet sjukpenningdagar året 1966 i olika köns-, ålders- och civilståndsgrupper inom befolkningen såsom framgår av tabell 7: 4.

Först bör i anslutning till denna tabell anmärkas att sjukförsäkringsreglerna leder till att sjukligheten systematiskt underskat-

Tabell 7: 4. Personer i olika köns-, ålders- och civilståndsgrupper fördelade efter antalet sjukpenningdagar år 1966.

Ålder, kön civilstånd	Antal pers. 1 000-tal	proc. fördelning efter antal sjukpenningdagar 1966							Uppg. sakn.	Totalt
		0	1—4	5—11	12—25	26—60	61—89	90—		
16—24 år	1 120,9	68,2	8,2	9,2	7,4	4,7	1,0	1,0	0,2	
män, gifta	78,8	62,3	10,5	9,1	10,5	6,3	1,4	—	—	100
» icke-g.	495,5	70,7	8,2	9,7	6,4	2,9	1,0	0,7	0,4	100
kv., gifta	152,8	60,7	8,6	9,9	8,8	8,3	1,0	2,4	0,3	100
» icke-g.	393,2	69,3	7,7	8,5	7,4	5,1	0,9	1,1	—	100
25—44 år	1 907,3	62,8	8,9	8,7	7,2	7,7	1,6	3,0	0,1	100
män, gifta	738,2	63,4	11,6	9,0	6,8	5,6	1,0	2,5	0,2	100
» icke-g.	228,9	63,1	6,2	8,6	6,7	8,4	2,4	4,6	—	100
kv., gifta	789,3	63,9	6,5	8,7	8,1	8,5	1,6	2,6	0,1	100
» icke-g.	150,8	53,4	12,0	7,4	5,4	13,0	3,4	5,0	0,3	100
45—66 år	2 139,5	63,0	5,7	6,7	6,9	8,6	3,4	5,5	0,2	100
män, gifta	839,0	62,4	6,9	6,7	6,5	8,9	3,0	5,4	0,1	100
» icke-g.	216,5	62,6	5,2	5,4	7,4	7,9	2,2	8,9	0,5	100
kv., gifta	787,0	61,8	5,5	7,7	7,7	8,5	4,3	4,5	0,1	100
» icke-g.	297,0	68,2	3,0	5,1	5,8	8,7	3,3	5,9	—	100
67—74 år	488,6	83,0	2,0	2,3	2,1	3,7	1,5	3,3	—	100
män, gifta	149,1	81,2	1,4	2,8	3,5	5,5	1,0	4,5	—	100
» icke-g.	66,9	90,6	1,5	1,6	—	2,3	1,6	2,4	—	100
kv., gifta	112,8	83,6	2,1	0,9	3,2	3,9	1,5	4,8	—	100
» icke-g.	149,8	86,6	2,8	3,3	1,1	2,5	2,0	1,7	—	100
16—74 år										
män	2 813,5	65,9	7,9	7,6	6,5	6,5	1,8	3,7	0,2	100
kv.	2 832,6	65,8	6,0	7,4	7,0	7,8	2,5	3,4	0,1	100
män + kv.	5 646,1	65,8	7,0	7,5	6,7	7,1	2,2	3,6	0,2	100

tats för i synnerhet åldersgrupperna 16–24 år och 67–74 år där en mycket stor andel av befolkningen (ca 27 resp. ca 85 procent) inte är tillförsäkrad sjukpenning eller är »utförsäkrad» och för den skull automatiskt placerats i gruppen med sjukpenning i noll dagar. Vidare saknar ca 130 000 förtidspensionärer och sjukbidragsmottagare (företrädesvis icke-gifta) i åldersgruppen 45–66 år rätt till sjukpenning och har också dessa för den skull placerats i gruppen med noll sjukdagar. Den åldersgrupp, där sjukförsäkringsreglerna har den minsta effekten i form av missvisande sjuklighetstal, utgörs således av 25–44-åringarna. Här är de gifta männen den minst sjukliga befolkningsgruppen: ca 75 procent har högst 4 sjukpenningdagar och ca 2½ procent lägst 90 sjukpenningdagar. Gifta kvinnor i samma åldersgrupp uppvisar en obetydligt större sjuklighet än de gifta männen. För icke-gifta män i åldersgruppen är andelen med högst 4 sjukpenningdagar ca 69 procent och med lägst 90 sjukpenningdagar 7 procent, för icke-gifta kvinnor är motsvarande andelar ca 65 resp. 8½ procent.

Det är således uppenbart att vid given ålder civilståndet har ett markant större samband med sjukligheten än könet. Samma slutsats skulle framkomma ännu påtagligare för åldersgruppen 45–66 år, försåvitt gruppen förtidspensionerade här överfördes från noll sjukdagar till lägst 90 sjukdagar. De icke-gifta männens betydligt större sjuklighet i förhållande till de gifta männen är helt konsekvent med det i kap. 3 iakttaga förhållandet att förvärvsarbetsgraden är lägre för de icke-gifta männen och med den i kapitel 4 redovisade omständigheten att även fulltidsanställda icke-gifta män vid given ålder m. m. har lägre förvärvsinkomster än gifta män. För kvinnornas del motsvaras dock ej de icke-giftas högre sjuklighet av lägre förvärvsarbetsgrad eller lägre förvärvsinkomster i förhållande till de gifta.

Jämförs männens och kvinnornas sjuklighet med varandra finner man i åldersgrupperna under 45 år en något lägre sjuklighet för såväl gifta som icke-gifta män. Över denna ålder gäller däremot det omvända,

dvs. männen uppvisar här oavsett civilstånd en något större sjuklighet än kvinnorna. När det slutligen gäller åldern är det uppenbart att sjukligheten ökar med stigande ålder. I tabell 7: 4 framkommer detta särskilt påtagligt i fråga om personerna med mer än 25 sjukpenningdagar, som i åldern 25–44 år svarar för 12,3 procent av befolkningen mot i åldern 45–66 år 17,5 procent. Därvid bör såsom nämnt även beaktas att förtidspensionärerna ej hänförts till gruppen med särskilt många sjukdagar; skulle så ha skett blir sjuklighetens stegring med åldern ännu mer framträdande.

Såsom antyddes i inledningen till detta kapitel har ofta en mera långvarig sjuklighet hos en person innan den »definitivt» inträffar föregåtts av ett successivt försämrat hälsotillstånd. För att i någon mån belysa detta har låginkomsturedningen för de utvalda personerna i februariundersökningen i sin insamling av data från försäkringskassorna inhämtat uppgifter inte enbart om sjukpenningdagarna under året 1966 utan också under åren 1960–65. I tabell 7: 5 visas för de personer, vilkas sjukpenningdagar året 1966 utgjorde lägst 30, den procentuella andelen med lägst 30 sjukpenningdagar även vart och ett av åren 1960–65.

Beaktas att av samtliga sjukpenningförsäkrade personer andelen med lägst 30 sjukpenningdagar/år varit lägre än 12 procent i åldersgruppen 25–44 år och lägre än 15 procent i åldersgruppen 45–66 år under åren 1960–66 inser man av den redovisade tablån att personer med övernormal sjuklighet ett visst år även haft övernormal sjuklighet under relativt många år dessförinnan. Såsom också framgår av tablån tenderar därvid sjukligheten för sådana personer att successivt tilltaga för varje år, betydligt starkare än vad som för samtliga försäkrade inträffar vid stigande ålder. Sjuklighetens ökning över en längre period sker i detta sammanhang som synes snabbare för yngre personer än för äldre – men däremot i ungefär samma takt för män och kvinnor i samma åldersgrupp.

I tabell 7: 6 redovisas på ett mera fullständigt sätt sambandet mellan antalet sjuk-

Tabell 7: 5. Andel personer med lägst 30 sjukpenningdagar 1960—1965 av personer med lägst 30 sjukpenningdagar 1966.

År	antal personer (1 000) med lägst 30 sjukpenningdagar under året 1966			
	män 25—44 år	kvinnor 25—44 år	män 45—66 år	kvinnor 45—66 år
	43,1	59,4	81,1	85,3
	därav hade följande	andel (%)	lägst 30 sjukpenningdagar	
1960	44	34	46	47
1961	41	44	50	44
1962	41	38	55	57
1963	47	59	62	53
1964	52	55	62	58
1965	67	51	78	64

penningdagar under året 1966 och det totala antalet sjukpenningdagar under hela sexårsperioden 1960—65. Eftersom mönstret för män och kvinnor är så likartat redovisas bägge könen tillsammans.

I ett hänseende är tabellen missvisande: personer som förtidspensionerats 1960—65 ingår här med noll sjukdagar 1966 men med i regel ett stort antal sjukdagar 1960—65. Missvisningen är särskilt markant för åldersgruppen 45—66 år, där huvuddelen av förtidspensioneringarna äger rum, och innebär att skillnaden mellan de bägge åldersgruppernas sjuklighetsfördelning framstår som mindre än den verkligen är.

Huvudintrycket av tabell 7: 6 är att sam-

bandet mellan sjukligheten 1966 och sjukligheten 1960—65 är synnerligen påtagligt i bägge åldersgrupperna. Omkring 3/4 av personerna i åldersgruppen 25—44 år hade såväl lägre antal sjukdagar 1966 än 15 som lägre antal sjukdagar 1960—65 än 100; i åldersgruppen 45—66 år var motsvarande andel ca 2/3. Av personerna med högst 100 sjukdagar 1960—65 hade ca 80 procent i den yngre åldersgruppen och ca 70 procent i den äldre åldersgruppen högst 14 sjukdagar 1966. Och av personerna med mer än 100 sjukdagar 1960—65 hade i bägge åldersgrupperna omkring hälften mer än 30 sjukdagar 1966.

Tabell 7: 6. Befolkningen 25—44 och 45—64 år med fördelning efter dels antal sjukpenningdagar 1966, dels totalantalet sjukpenningdagar 1960—65.

Ålder	Antal sjukpenningdagar 1966	Antal pers. 1 000-tal	Proc. andel med följ. ant. sjukp.dgr. 1960—65					
			0—15	16—50	51—100	101 och mer	uppg. sakn.	totalt
25—44 år	0	1 197,2	58,6	22,2	10,5	8,5	0,2	100
	1—14	373,3	34,0	33,7	17,0	14,3	1,0	100
	15—30	133,2	28,9	25,7	20,2	24,9	0,3	100
	31—89	143,9	18,8	21,8	19,8	39,2	0,3	100
	90—	56,8	15,0	10,2	12,3	59,7	2,8	100
	Uppg. sakn.	2,9	..	..	..	..	..	..
	Totalt	1 907,3	47,4	24,3	13,2	14,8	0,3	100
45—66 år	0	1 348,0	52,7	19,3	11,4	15,9	0,7	100
	1—14	302,9	29,9	25,4	20,2	24,3	0,2	100
	15—30	154,6	22,6	18,4	22,3	35,1	1,6	100
	31—89	213,2	17,6	12,9	18,3	47,0	4,2	100
	90—	117,6	15,1	10,8	9,6	61,7	2,8	100
	Uppg. sakn.	3,1	..	..	..	..	..	..
	totalt	2 139,4	41,6	19,4	14,0	24,2	0,8	100

Tabell 7: 7. Befolkningen 14—74 år, uppdelad efter sysselsättning 1966 och fördelad efter antal sjukpenningdagar.

Befolkningskategori	Antal pers. 1 000-tal	Proc. fördeln. efter antal sjukp.dagar 1966					uppg. sakn.	totalt
		0	1—11	12—25	26—89	90—		
<i>Förvärvsarbetande</i> (lägst 500 tim/år)	3 651,9	60,6	18,7	8,2	9,9	2,4	0,2	100
däruv								
helårs- o. heltidsanställda	2 006,5	57,4	22,1	8,6	9,6	2,3	—	100
partiellt anställda	1 023,9	57,5	17,9	9,3	12,0	2,7	0,5	100
helårs- och heltids- företagare	345,0	79,0	8,6	4,8	6,4	1,2	—	100
partiellt sysselsatta företagare	140,2	69,6	10,7	3,9	12,1	3,3	0,4	100
medhj. fam.medl.	93,9	79,3	8,7	5,8	5,2	1,2	—	100
<i>Ej förvärvsarbetande</i> (inkl. förv.arb. 1—499 t)	2 287,3	76,8	6,1	3,7	7,4	5,3	0,9	100
däruv								
pensionärer 67— år	418,8	85,6	3,8	2,0	5,0	3,7	—	100
pensionärer under 67 år	224,9	70,6	4,2	3,0	12,5	9,4	0,2	100
studerande	495,6	94,4	2,2	1,1	0,8	0,6	1,0	100
g. kvinnor med barn	570,7	71,2	9,3	6,8	9,8	2,9	—	100
g. kvinnor utan barn	345,3	64,6	9,5	6,4	12,0	6,8	0,5	100
icke g. kv. med barn	22,5	64,6	11,4	5,0	9,5	9,5	—	100
övriga	213,5	61,6	6,8	1,0	8,0	19,0	5,9	100

7.4 Sjukligheten i olika befolkningsgrupper med hänsyn till sysselsättning och utbildning

I låginkomstutredningens nu föreliggande betänkande har genomgående eftersträfvats att belysa hur sysselsättningen påverkar inkomsterna. Vid fullt förvärvsarbete blir som regel individ- och hushållsinkomsten högre än vid partiellt förvärvsarbete, vilket i sin tur ger högre inkomster än när förvärvsarbete saknas. Man kan förvänta att en av de främsta omständigheter, som påverkar eller har samband med sysselsättningen, utgörs av sjukligheten. En grundläggande hypotes är därvid givetvis att befolkningsgrupper med övernormal sjuklighet har en undernormal sysselsättningsvolym, vilket dock vid ett perfekt fungerande sjukförsäkringssystem inte skulle behöva vara liktydigt med även undernormala inkomster.

Hur sjukpenningdagarnas fördelning året 1966 varierade med hänsyn till graden av förvärvsarbete framgår av tabell 7: 7. Vid särskiljandet av gruppen helårs- och heltidsförvärvsarbetande från partiellt förvärvsarbete har i detta sammanhang sjukperioder med bibehållen anställning e. d. lik-

ställt med perioder av faktiskt förvärvsarbete. Detta har inneburit att bland de 2 351 000 helårs- och heltidsarbetande ingår ca 455 000 med 12 eller fler sjukpenningdagar; dessa sistnämnda personer skulle — om helårsarbetet definierats såsom faktiskt förvärvsarbete lägst 50 veckor per år — i stället ha hänförs till gruppen partiellt förvärvsarbetande personer.

För några här upptagna befolkningskategorier — särskilt pensionärer och studerande — är den angivna sjuklighetsfördelningen helt intetsägande emedan huvuddelen av dessa grupper ej omfattas av någon sjukpenningförsäkring. Även för kategorien »övriga» är det omöjligt att tolka sjuklighetsfördelningen emedan en stor del av personerna här ej är delaktiga i sjukpenningförsäkringen; däri ingår nämligen definitionsmässigt icke-gifta, icke-förvärvsarbetande, icke-pensionerade och icke-studerande personer. Gruppen ej förvärvsarbetande icke-gifta kvinnor med minderåriga barn omfattas däremot som regel av sjukpenningförsäkringen men är å andra sidan så fåtalig att fördelningen blir behäftad med betydande osäkerhetsmarginaler.

Även för de förvärvsarbetande befolkningsgrupperna och för de ej förvärvsarbetande gifta kvinnorna under 67 år, vilka samtliga skall omfattas av sjukpenningförsäkringen, kan de uppgivna sjuklighetsfördelningarna ifrågasättas eftersom här iakttas en märkbar skillnad mellan låginkomstutredningens antalsuppgifter och den officiella sjukförsäkringsstatistikens. Enligt publikationen »Allmän försäkring 1966» var vid slutet av 1966 antalet sjukpenningförsäkrade löntagare 3 226 000, företagare 337 000 (varjämte 53 000 begärt och erhållit undantagande från försäkring för tilläggssjukpenning) samt 997 000 gifta kvinnor och jämställda. Dessa antal avviker från låginkomstutredningens så att försäkringen omfattar ca 3 procent fler löntagare (om medhjälpare familjemedlemmar likställs därmed), ca 20 procent färre företagare och ca 6 procent fler gifta kvinnor än utredningens antalsiffror. För löntagare och gifta kvinnor kan dessa skillnader möjligtvis förklaras genom att låginkomstutredningens antal avser förhållandena under ett år medan försäkringsstatistikens avser förhållanden vid slutet av året. Ifråga om företagarna är dock skillnaden så stor att den ovanstående tabellens sjuklighetsuppgifter för denna grupp måste tolkas med särskilt stor försiktighet.

Utnyttjas emellertid uppgifterna i tabell 7:7 så att man studerar hur antalet personer med ett större antal sjukpenningdagar under 1966 (26–89 och 90 eller mer) fördelar sig på skilda befolknings- och sysselsättningskategorier framkommer en del av intresse. Totalt hade således 1966 ca 741 000 personer lägst 26 sjukpenningdagar, varav ca 451 000 eller 61 procent avsåg förvärvsarbetande personer och ca 290 000 eller 39 procent ej förvärvsarbetade. Eftersom de förvärvsarbetande oavsett sjuklighet motsvarade likaledes 61 procent av totalbefolkningen i åldern 14–74 år måste rimligen – med tanke på att sjukpenningförsäkringen ändock primärt gäller just förvärvsarbetande – en betydande del av personerna som insjuknat i mera långvariga sjukdomar i samband med sin sjukdom ha lämnat arbetskraften och övergått till be-

folkningen utanför arbetskraften. Av de 290 000 ej förvärvsarbetande personerna med lägst 26 sjukpenningdagar under 1966 hänfördes således ca 85 000 till ålders- eller förtidspensionärer, ca 7 000 till studerande och ca 58 000 till »övriga», vilket ger en antydning om hur överflyttningen av förvärvsarbetande personer med längre sjuklighet till ej förvärvsarbetande äger rum. Eftersom det samtidigt förekom ca 140 000 »hemmafruar» med en sjuklighet av lägst 26 sjukpenningdagar finns det också anledning förmoda att en viss del av de förvärvsarbetande gifta kvinnorna vid längre sjuklighet i stället blir hänfödda till gruppen »hemmafruar».

Det här belysta överförandet av långvarigt sjuka bland de förvärvsarbetande till icke förvärvsarbetande befolkningsgrupper framträder ännu mer markant när personer med lägst 90 sjukpenningdagar studeras. Totalt förekom 1966 ca 211 000 personer med sjukpenning under så lång tid. Därav var ca 89 000 eller 42 procent förvärvsarbetande, vilket är en betydligt lägre andel än de förvärvsarbetandes andel i totalbefolkningen 14–74 år (ca 61 procent). Av de ca 122 000 ej förvärvsarbetande personerna med lägst 90 sjukpenningdagar året 1966 var ca 36 000 ålders- eller förtidspensionärer, 3 000 studerande och 41 000 »övriga» medan ca 42 000 var »hemmafruar». Det synes således uppenbart att en mycket väsentlig del av de sjukpenningförsäkrade förvärvsarbetande vid längre sjuklighet lämnat eller fått lämna sina anställningar o. d. för att övergå till någon av delgrupperna bland de ej förvärvsarbetande. En viss del har därvid haft en redan utgående ålders- eller förtidspension att falla tillbaka på, andra har blivit »hemmafruar», en obetydlig del har blivit studerande och en relativt märkbar del har gått till restgruppen »övriga».

Studeras sjuklighetsfördelningen bland speciellt de förvärvsarbetande befolkningsgrupperna kan man på basis av tabell 7:7 konstatera dels att grupperna med partiellt förvärvsarbete (delår och/eller deltid) uppvisar större andel långtidssjuka är de fullt förvärvsarbetande (helår och heltid), dels att

Tabell 7: 8. Andelen personer med lägst 12 sjukpenningdagar 1966 bland olika delgrupper av förvärvsarbetande (lägst 500 tim/år).

Kön, ålder	Andel (%) med lägst 12 sjukpenningdagar bland				samtl. förv.arb.
	anställda fullt	partiellt	företagare fullt	partiellt	
<i>Män</i>					
14—44 år	16,8	19,7	9,2	5,2	16,7
45—74 »	22,3	31,7	14,1	28,9	22,6
14—74 år	19,1	23,4	12,2	22,4	19,2
<i>Kvinnor</i>					
14—44 år	21,8	26,1	14,8	12,8	22,9
45—74 »	29,0	24,6	13,5	16,3	24,1
14—74 år	24,2	25,6	14,1	14,2	23,3
<i>Män + kv.</i>					
14—44 år	18,2	23,1	9,9	13,2	19,0
45—74 »	24,0	27,4	14,0	25,3	23,1
14—74 år	20,5	24,6	12,4	19,7	20,7

i varje fall de fullt förvärvsarbetande företagargrupperna uppvisar lägre sjuklighet än motsvarande löntagargrupper. Av de fulltidsarbetande anställda hade ca 12 procent lägst 26 sjukpenningdagar att jämföra med ca 15 procent för de partiellt arbetande anställda; motsvarande andelar bland företagarna utgjorde ca 7½ resp. 15½ procent. Skillnaden mellan fullt och partiellt förvärvsarbetande torde sammanhånga med att sjuka personer har svårare att få fulltidsarbete än mindre sjuka. Den konstaterade skillnaden i sjuklighet mellan anställda och företagare torde däremot vara skenbar — av publikationen »Allmän försäkring 1966» (sid. 26) framgår således att sjuktalet bland företagare t. o. m. är något högre bland företagare än bland anställda.

Fördelas de förvärvsarbetande grupperna med hänsyn till kön, ålder, yrkesställning och fullt/partiellt förvärvsarbetande kan ytterligare några slutsatser dras om sjuklighetsmönstret. Tabell 7: 8 visar hur andelen personer med lägst 12 sjukpenningdagar under året 1966 varierar med hänsyn till nämnda variabler för de förvärvsarbetande.

Såsom tidigare nämnts får den framkomna skillnaden i sjuklighet mellan *företagare och anställda* ses såsom skenbar. Skillnaden i sjuklighet mellan *män och kvinnor* är sär-

skilt framträdande i åldrarna under 45 år, medan i högre åldrar denna skillnad avtar eller för vissa delgrupper (företagare och partiellt sysselsatta anställda) upphör. Detta kan bero på att sjuka kvinnor lämnar arbetskraften i större omfattning än sjuka män. Och detta skulle i så fall vara konsekvent med den iakttagna skillnaden i sjuklighet mellan *fullt och partiellt* förvärvsarbetande, vilken skillnad är obetydlig bland kvinnorna men betydande bland särskilt de äldre männen. I den mån det partiella förvärvsarbetet är ett utslag av större sjuklighet samtidigt som männens anknytning till arbetsmarknaden är fastare än kvinnornas framkommer givetvis sjuklighetsskillnaden mellan fullt och partiellt arbetande avsevärt tydligare för männen.

Låginkomstutredningen har även låtit bearbeta sjuklighetsdata för befolkningsgrupper i olika utbildningsnivåer. Även om denna bearbetning ej gjorts så att utbildning och sysselsättning hopkopplats kan en redovisning av resultaten vara av intresse i förhållande sammanhang. Praktiskt taget samtliga personer i delgruppen män 25—44 år är nämligen förvärvsarbetande; för kvinnorna gäller som tidigare redovisats i kap. 3 att yrkesverksamhetsgraden stiger påtagligt med höjd utbildningsnivå.

Det är som framgår av tabell 7: 9 all-

Tabell 7: 9. Andel personer med lägst 26 sjukpenningdagar 1966 bland personer med olika utbildningsnivå.

Utbildningsnivå	Andel (%) med lägst 26 sjukpenningdagar bland			
	män 25—44 år	män 45—66 år	kv. 25—44 år	kv. 45—66
enbart folkskola	13,6	19,9	14,8	17,6
d:o + yrkesutbildn.	8,1	13,0	14,8	21,0
realex., grundskola	7,2	16,7	10,8	16,2
d:o + yrkesutbildn.	6,2	14,8	13,6	12,4
studentexamen	9,7	13,6	10,1	(11,3)
d:o + yrkesutbildn.	5,5	10,1	12,0	(7,9)
akademisk examen	4,0	10,2	7,8	(13,2)
Samtliga	10,6	17,6	14,1	17,5

Anm. De inom parentes angivna andelarna grundar sig på uppgifter för färre personer än 20.

deles uppenbart att det gäller ett starkt samband mellan sjuklighet och utbildningsnivå. Allra starkast är detta samband för männen i åldern 25—44 år, där folkskoleutbildade har ca 3 $\frac{1}{2}$ gånger högre sjuklighet än akademiskt utbildade. För kvinnorna och för männen över 44 års ålder är motsvarande proportion ungefärligen 2: 1. I brist på andra informationer kan man förmoda att dessa skillnader i sjuklighet främst sammanhänger med effekterna av varierande såväl sysselsättnings- och arbetsplatsförhållanden som levnadsförhållanden i övrigt mellan personerna i olika utbildningsnivåer, vilket förmodande får stöd av den ovan i tabell 7: 2 redovisade skillnaden i sjukdomsorsaker i olika inkomstlägen.

7.5 Sjukligheten i olika inkomstlägen; storleken av utbetalda sjukpenningbelopp

I anslutning till tabell 7:1 ovan konstaterades att enligt den officiella sjuklighetsstatistiken »sjuktalet», dvs. genomsnittsantalet sjukpenningdagar per inskriven sjukpenningförsäkrad, år 1966 var högst i inkomstklasserna 10 200—16 000 kronor och lägst i inkomstlägena över 30 000 kronor. Vidare kunde i anslutning till tabell 7: 2 studeras hur olika sjukdomsorsaker hade olika vikt i de skilda inkomstklasserna. Ytterligare informationer om sambandet mellan sjuklighet och inkomst framgår ej av den officiella sjuklighetsstatistiken.

När låginkomstutredningen för den skull haft att i sina studier belysa sambandet sjuklighet—inkomst något mer detaljerat har följande bearbetningar gjorts:

a) fördelningen efter antalet sjukpenningdagar år 1966 i olika klasser av sammanräknad nettointkomst för män resp. kvinnor i åldern 16—74 år,

b) fördelningen efter antalet sjukpenningdagar år 1966 i olika klasser av löne- resp. företagarinkomst för helårs- och heltidssysselsatta män och kvinnor,

c) fördelningen efter antalet sjukpenningdagar år 1966 i olika klasser av arbetsinkomst per faktiskt arbetad timme för manliga och kvinnliga anställda.

Därutöver har bearbetningar, vars resultat nyss redovisats i avsnittet 7.4, gjorts om sjukligheten för befolkningsgrupper med olika utbildning dock utan någon hopkoppling med inkomsten i de olika utbildningskategorierna. Det skulle varit önskvärt att dessutom ha bearbetat sjuklighetsmönstret med hänsyn till de förvärvsarbetandes näringsgren, yrke och geografiska region men detta har p. g. a. urvalets litenhet ej skett.

Vid bearbetningen för att studera sjuklighetens variationer mellan olika klasser av sammanräknad nettointkomst (a. ovan) har samtliga ej sjukpenningförsäkrade personer jämte hemmafruar undantagits. Därvid har framkommit en fördelning inom olika inkomstklasser av sjukpenningdagarna enligt tabell 7: 10.

Tabell 7: 10. Antalet sjukpenningdagar 1966 för sjukpenningförsäkrade personer exkl. hemmafruar med fördelning efter sammanräknad nettoinkomst 1966.

Sammanräknad nettoinkomst kronor	antal pers. 1 000- tal	Män					antal pers. 1 000- tal	Kvinnor				
		sjukp.dgr., proc. fördeln.						sjukp.dgr., proc.fördeln.				
		0	1— 14	15— 89	90—	tot.		0	1— 14	15— 89	90—	tot.
—10 000	393	51	18	16	14	100	777	55	21	19	5	100
10 000—15 000	254	49	22	20	9	100	327	47	29	20	3	100
15 000—20 000	493	54	22	21	3	100	236	53	26	18	3	100
20 000—25 000	531	59	24	15	2	100	102	63	20	15	2	100
25 000—30 000	284	68	20	11	1	100	73	66	19	11	4	100
30 000—50 000	329	70	19	10	1	100						
50 000—	85	80	9	10	1	100						
uppg. sakn.	38	..	..	..	..	..	32	..	..	..	..	..
Totalt	2 407	59	20	16	4	100	1 541	55	23	18	4	100

Mot en bearbetning av detta slag kan invändas dels att vissa av de sjukpenningförsäkrade personerna varit försäkrade enbart under en del av året med påföljd att antalet sjukdagar därigenom noterats till ett lägre antal än det verkliga, dels att de utbetalda sjukpenningbeloppen ej ingår i den sammanräknade nettoinkomsten. För att utvärdera betydelsen av den förstnämnda invändningen har en jämförelse skett av personernas sjukpenningtillhörighet vid årets början med sjukpenningtillhörigheten vid dess slut. Därvid framkom att av de under året sjukpenningförsäkrade 2 407 000 männen ca 112 000 (knappt 5 procent) och av de 1 541 000 kvinnorna ca 116 000 (eller 7½ procent) ej var sjukpenningförsäkrade vid årets början eller slut. Några allvarliga snedvridningar av resultaten uppkommer således knappast genom detta förhållande. När det gäller effekten av att utbetalda sjukpenningbelopp ej ingår i den sammanräknade nettoinkomsten kan nämnas att detta belopp översteg 2 000 kr under 1966 för blott ca 88 000 män och 34 000 kvinnor, varav huvuddelen avsåg personer i de högre sjukpenningklasserna. Inte heller härigenom kan rimligen tolkningen av tabellen riskera att allvarligt snedvridas.

Av tabell 7: 10 kan sålunda den entydiga slutsatsen dras att sjukligheten – mätt i antalet sjukpenningdagar – är lägre ju högre inkomsten är. Medan för männen andelen

med minst 15 sjukpenningdagar utgjorde 30 procent vid en sammanräknad nettoinkomst under 10 000 kr var andelen 11 procent bland männen med högre inkomst än 50 000 kr. För kvinnorna var motsvarande andel i lägsta inkomstklassen 24 procent mot 15 procent vid högre inkomst än 25 000 kr. Det kan noteras att i motsats till vad som framkom i tabell 7: 1 sjukligheten enligt tabell 7: 10 är högst i den lägsta inkomstklassen. Denna skillnad torde sammanhånga med att den sammanräknade nettoinkomsten trots detta inkomstbegrepps svaghet (jfr avsnitt 2.8) ändå är ett bättre mått på en persons inkomstnivå än sjukpenningklassen.

Såsom nämnts har en bearbetning även skett av sjuklighetsfördelningen bland helårs- och heltidssysselsatta förvärvsarbetande i olika inkomstklasser, varvid i stället för sammanräknad nettoinkomst utnyttjats den verkliga arbetsinkomsten. I tabell 7: 11 redovisas för helårs- och heltidsanställda män det därvid framkomna resultatet.

Eftersom löneinkomsten ej inkluderar utbetalda sjukpenningbelopp och eftersom lönebortfallet vid mera långvarig sjuklighet är betydande är åtminstone i den lägsta inkomstklassen de angivna värdena något missvisande. Även efter korrigering för dessa omständigheter syns det klart att sjukligheten är större ju lägre löneinkomsten är. Av intresse är att sjukligheten vid en

Tabell 7: 11. Antalet sjukpenningdagar 1966 för helårs- och heltidsanställda manliga löntagare med fördelning efter löneinkomst 1966.

Löneinkomst kronor	antal pers. 1 000-tal	25—44 år				antal pers. 1 000-tal	45—66 år			
		antal sjukpenningdagar procentuell fördelning					antal sjukpenningdagar, procentuell fördelning			
		0—14	15—89	90—	tot.		0—14	15—89	90—	tot.
10 000—15 000	25,6	68	24	8	100	38,4	59	23	18	100
15 000—20 000	114,7	79	18	3	100	141,8	73	23	4	100
20 000—25 000	227,0	84	14	1	100	169,2	80	18	2	100
25 000—30 000	149,7	90	9	1	100	93,9	87	12	1	100
30 000—40 000	106,6	92	7	1	100	89,0	87	12	1	100
40 000—50 000	34,3	95	5	—	100	34,3	90	10	—	100
50 000 och mer	35,3	93	6	1	100	53,5	86	13	1	100
Totalt	693,2	87	11	2	100	620,1	81	16	3	100

inkomst över 50 000 kr visar sig vara något större än i närmast lägre inkomstklass; denna skillnad är dock inte statistiskt säkerställd.

För att komma förbi problemen med sjukpenningbeloppens borträknande från inkomsten och den bortfallna löneinkomsten vid sjuklighet har slutligen en bearbetning skett för att utvärdera sjukligheten vid olika nivåer på den faktiska arbetsinkomsten per arbetad timme. Därvid ingår således ej utbetalda sjukpenningbelopp i inkomsten och ej heller ingår sjukledigheten i arbetstiden. Resultatet av bearbetningen framgår av tabell 7: 12.

Att döma av det här redovisade resultatet är sambandet sjuklighet—inkomst något mindre klart än vad som framgått av tidigare presenterade bearbetningar. Detta mindre klara samband beror till väsentlig

del på att de bägge åldersgrupperna 16—44 resp. 45—74 år är alltför breda, varigenom den yngsta gruppens lägsta löneklass kommit att inbegripa ett stort antal särskilt ung och särskilt frisk arbetskraft samtidigt som den äldsta gruppen innefattar just de åldrar, där sjukligheten stiger särskilt starkt med åldern. I tabell 7: 11 ovan spelar dessa omständigheter mindre roll eftersom där ej ingår löntagare under 25 och över 66 års ålder.

Som avslutning på detta avsnitt skall lämnas några uppgifter om storleken av utbetalda sjukpenningbelopp under år 1966. Av de ca 4 3/4 miljon sjukpenningförsäkrade personerna detta år erhöll ca 1 820 000 eller drygt 38 procent sjukpenning utbetald till sig. Omkring en tredjedel av dessa 1,8 miljoner personer mottog därvid högst 100 kr sammanlagt under året i sjukpenning,

Tabell 7: 12. Andel personer med lägst 12 sjukpenningdagar under år 1966 bland helårs- och heltidsanställda löntagare med olika löneinkomst per faktiskt arbetad timme.

Lön/timme öre	andel (procent) med lägst 12 sjukpenningdagar bland			
	män 16—44 år	män 45—74 år	kvinnor 16—44 år	kvinnor 45—74 år
500— 750	16	22	18	32
750—1 000	19	22	22	29
1 000—1 250	17	26	24	32
1 250—1 500	18	23	}31	}22
1 500—	12	18		
Totalt	17	22	21	29
1 000-t. pers.	815	584	298	165

drygt en tredjedel mottog mellan 100 och 500 kr, medan ca 3 procent mottog 1 500–2 000 kr, ca 3 procent 2 000–3 000 kr och likaledes ca 3 procent mer än 3 000 kr. Av de ca 183 000 personer, vilka 1966 erhöll minst 1 500 kr i sjukpenning tillhörde ca 47 procent de bägge högsta sjukpenningklasserna, motsvarande högre lön än 18 000 kr/år, vilka innehöll ca 29 procent av samtliga sjukpenningförsäkrade. Medianbeloppet för den utbetalda sjukpenningen till de personer, vilka mottog sådan, utgjorde ca 230 kr. I lägsta sjukpenningklassen (5 kr/dag) var motsvarande medianbelopp 135 kr, i den högsta (28 kr/dag) 335 kr.

Socialhjälpstagarna — jämförelser mellan hjälptagare och icke-hjälptagare i fråga om inkomster, sysselsättning, sjuklighet, m. m.

8.1 Inledning

Från kommunernas socialnämnder införskaffades uppgifter om vilka av undersökningspersonerna som hade erhållit socialhjälp under 1966. Det är därför möjligt att inom låginkomstutredningens urval jämföra socialhjälpstagarna i en rad avseenden med dem som inte erhöll sådan hjälp under undersökningsåret.

Genom tillgången till en kontrollgrupp behöver analysen inte inskränkas, som i åtskilliga tidigare undersökningar om socialhjälp, till redovisningar av hjälptagarnas fördelning på skilda variabler — såsom kön, ålder, civilstånd, familjetyp, etc. — utan dessutom kan det relativa antalet hjälptagare inom olika befolkningsgrupper anges. Sådana uppgifter kan bidra till belysning av frågan, vilka som har det sämst ställt i samhället. Inom vilka grupper är det vanligast att socialhjälp måste komplettera andra typer av inkomster?

Det är emellertid uppenbart, att förekomst av socialhjälp är ett tveksamt mått på »fattigdom». Visserligen kan man om undersökningar av en grupp hjälptagare säga, som Gunnar Inghe i »Fattiga i folkhemmet», att den noggranna behovsprövningen medför att »risken för att icke fattiga» skall komma med i urvalet är »praktiskt taget obefintlig». Men det finns bestämda skäl mot antagandet, att det skulle föreligga full identitet mellan hjälptagargruppen och den

grupp av människor, som har det »sämst ställt».

För det första är själva lagstiftningen om socialhjälp utformad så, att vissa hjälpbehov prioriteras framför andra. I socialhjälpslagen görs åtskillnad mellan s. k. *obligatorisk* hjälp, som kommunerna har skyldighet att utge i vissa preciserade fall, och s. k. *frivillig* hjälp, som kommunerna har rätt, men inte skyldighet, att bevilja. Obligatorisk hjälp skall utgå till personer, som är arbetsoförmögna på grund av minderårighet, ålderdom, sjukdom, invaliditet »eller eljest bristande kropps- eller själskrafter» och vidare till personer, »som av hälsoskäl bör helt eller delvis avhålla sig från arbete». Ytterligare villkor för obligatorisk hjälp är att den hjälpbehövande saknar medel och att hans hjälpbehov inte kan tillgodoses på annat sätt.

Några regler om när frivillig socialhjälp kan utgå finns däremot inte i lagen. Det bestämmer kommunerna, i praktiken socialnämnderna, själva. Kunskapen är också begränsad om hur kommunerna bedömer hjälpbehov av andra slag är de som avses bli tillgodosedda genom obligatorisk hjälp. Det förefaller emellertid rimligt att anta en större restriktivitet inför hjälpbehov orsakade av exempelvis arbetslöshet eller »misskötsamhet» än av arbetsoförmåga. Det är med andra ord troligt, att vissa kategorier av »fattiga» får socialhjälp lättare än andra, redan därför att den ena gruppens hjälpbe-

hov enligt lag är prioriterat.

Viktigare är de följder, som socialhjälpens individuellt behovsprövade karaktär för med sig. Om någon skall få socialhjälp bestäms inte bara av hans faktiska ekonomiska situation, utan även av socialnämndens bedömning av hans hjälpbehov. När det gäller den frivilliga socialhjälpens har få försök gjorts att skapa enhetlighet vid denna bedömning. I propositionen till den nuvarande socialhjälpslagen uttalade departementschefen, att hjälpen inte bör »utmätas så snålt, att vederbörande nått och jämnt hålles över svältgränsen, men å andra sidan bör hjälpen inte heller vara så frikostig, att hjälptagaren beredes en högre levnadsstandard än den, på vilken fullt självförsörjande medborgare i små omständigheter lever».¹ Hjälptagarnas standard får alltså inte överstiga den som de sämst betalda förvärvsarbetande har. Hjälptagarna bör också mer än »nått och jämnt» hållas över svältgränsen. Inom dessa ramar har sålunda kommunerna frihet att bestämma socialhjälpens omfattning, liksom de har frihet att avgöra vilka som överhuvud skall komma i åtnjutan de av (frivillig) socialhjälp.

Vilken praxis de olika kommunerna därvid följer, och i vilken utsträckning de bedömer identiska hjälpbehov olika, är inte kartlagt. Man vet att det relativa antalet hjälptagare varierar kraftigt mellan kommunerna. I vissa kommuner överstiger hjälptagarna 10 procent av befolkningen, medan andra bara har något enstaka hjälpfall under ett år. De utbetalade medelbeloppen per hjälpfall uppvisar också stora variationer. Det finns vidare en samvariation mellan medelbeloppens höjd och de s. k. normbelopp, som för många kommuner är vägledande vid behovsprövningen. I en av socialdepartementet nyligen utförd undersökning av ett urval kommuner fann man att skillnaderna i fråga om normbeloppens höjd mellan de undersökta kommunerna uppgick till nära 60 procent.² Så stora variationer kan knappast förklaras enbart med att levnadskostnaderna är olika i olika kommuner.

Vilka av de fattiga som skall få socialhjälp bestäms ju emellertid även av den

hjälpbehövandes *egen* bedömning av hjälpbehovet. Under senare tid har vissa ansträngningar gjorts att ge den kommunala socialhjälpens en mer uppsökande prägel. En organiserad verksamhet av detta slag förekommer dock ännu så länge mycket sparsamt. För att få socialhjälp måste man fortfarande som regel själv kontakta socialnämnden. Motståndet mot att ta detta steg är av allt att döma alltjämt utbrett. Det tycks även skifta i styrka mellan olika typer av kommuner och mellan olika grupper av människor. I intervjuer med företrädare för vissa kommuners socialnämnder, som företogs inom ramen för socialdepartementets nämnda undersökning, uppgavs sålunda olust, skamkänslor och till och med rädsla inför att söka socialhjälp vara vanligt särskilt i mindre jordbrukssamhällen och även vanligare bland de äldre i befolkningen än bland yngre.

En viktig fråga, vid sidan av frågan hur många och vilka som får socialhjälp, är därför hur många och vilka som *inte* får sådan hjälp, trots att de skulle behöva den. Hur omfattande är med andra ord de otillfredsställda hjälpbehoven? Några undersökningar som kunde belysa detta problem har veterligen inte företagits. Inte heller låginkomstutredningens material kan användas för att besvara den typen av frågor. Antydningar om hjälpbehovens tänkbara storleksordning kan man emellertid erhålla genom att inte bara ange i vilken utsträckning hjälptagarna jämförda med icke hjälptagarna har exempelvis utpräglat låga inkomster, utan även vilken andel av de utpräglade låginkomsttagarna som får socialhjälp. För låginkomstutredningens urval kommer de både typerna av jämförelser att utföras parallellt i det följande.

8.2 Kunskapsläget

8.2.1 Källor

I den löpande årsstatistiken över socialhjälpens – redovisad av statistiska central-

¹ Proposition nr 177/1955, sid. 276.

² Socialhjälpens i län och kommuner 1967. Socialdepartementet 1969: 9 Stockholm 1969.

byrå i publikationen Socialvården – lämnas uppgifter om antalet hjälptagare (till vilka räknas samtliga personer i en familj med socialhjälp, sålunda även ev. minderåriga barn) och antalet familjer med socialhjälp (s. k. hjälpfall) under redovisningsåret, fördelade efter bl. a. kön, ålder, civilstånd, familjetyper och barnantal. Härutöver redovisas bl. a. hjälpens varaktighet under året. Materialet fördelas delvis på städer och landsbygd. Vissa länsredovisningar förekommer också. I några tabeller sätts uppgifterna om antalet hjälptagare (resp. hjälpfall) i relation till folkmängden.

Av de särskilda socialhjälpundersökningar som genomförts har endast en avsett landet som helhet. Denna undersökning, som utfördes av socialstyrelsen, omfattade ett urval av de hjälpfall, vilka var aktuella under april månad 1959.¹ Där redovisades åtskilliga data utöver årsstatistikens, såsom förekomst av sjukdom och arbetslöshet bland hjälptagarna, dessas inkomstförhållanden, m. m. Frågan i vilken utsträckning hjälptagarna i olika avseenden avvek från normalbefolkningen kunde emellertid bara besvaras ofullständigt och osäkert, eftersom man saknade kontrollgrupp.

Övriga undersökningar har avsett hjälptagare, eller urval av hjälptagare, i enskilda kommuner. I vissa av dessa studier har hjälptagargruppen jämförts med en kontrollgrupp av icke- hjälptagare. En omfattande undersökning av det senare slaget utgör Inghes »Fattiga i folkhemmet», avseende ett urval av ca 500 långvariga hjälptagare i Stockholm under 1943 och lika många kontrollfall.² En annan större undersökning av hjälptagare i Stockholm genomfördes i slutet av 1950-talet.³ Senare har ett antal mindre socialhjälpundersökningar utförts i bl. a. Stockholm, Göteborg, Malmö och Lund.⁴

En studie av annat slag utgör socialdepartementets tidigare nämnda kartläggning av socialhjälp i kommunerna 1967. Den utgår till största delen från officiell statistik och försöker bl. a. fastställa socialhjälpens relativa omfattning i olika typer av kommuner och även att studera samband mel-

lan å ena sidan socialhjälp, å den andra arbetslöshet, sjukskrivning, m. m. i olika delar av landet och under olika år.

8.2.2 Antalet hjälptagare

Det relativa antalet socialhjälpstagare i landet – antalet hjälptagare i relation till totalbefolkningen – har varit anmärkningsvärt konstant under hela 1900-talet. Under perioden från 1948 har andelen hjälptagare, liksom i början av 1900-talet uppgått till omkring fyra procent. Under 1920-talet steg andelen med någon procentenhet och under 1930-talets svåra arbetslöshet med ytterligare några procent (det högsta procenttalet redovisades 1933, då andelen hjälptagare uppgick till 9,5 procent). Från 1940-talets början sjönk talet igen och har där efter undergått endast obetydliga variationer.

Antalet hjälptagare är relativt sett högst i de största städerna och lägst på landsbygden. Skillnaderna är dock inte stora. År 1967 var siffran för hela landet 4,1 procent, för de 20 största städerna 5,1 procent och för landsbygden 3,4 procent.

¹ 1959 års socialhjälpundersökning, Sveriges officiella statistik, Stockholm 1961.

² Inghes, G., Fattiga i folkhemmet, Stockholm 1960.

³ Utredning angående socialhjälp i Stockholm. Stadskollegiets utlåtanden och memorial (bihang) nr 86 år 1960.

⁴ Exempel på sådana undersökningar är: Hansson, G., Lunds stads socialhjälpssklientel 1961. Sydsvenska socialinstitutet, Lund. Stencil 1962.

Undersökning av vissa socialhjälpfall med långvarig hjälptid (i Stockholm). Socialnämndens tjänsteutlåtande nr 13 år 1964.

Bohm, K., Om uppkomsten av socialhjälpssberoende i barnfamiljer. Sociologiska institutionen vid Stockholms universitet. Stencil 1966.

Barnfamiljer med socialhjälp. Malmö stads socialförvaltning. Stencil 1968.

Altvall, L., Östergård-Österhus. En slumstudie i Malmö. Socialförvaltningen i Malmö, Malmö stads fastighetsnämnd, Drätselkontorets statistikavdelning, Sociologiska institutionen vid Lunds universitet. Stencil 1968.

Socialhjälpundersökning i Göteborg 1967. Göteborgs socialförvaltning. Stencil 1968.

Dahlberg, A., m. fl. Inställning till socialhjälp. En jämförelse mellan socialhjälpstagare och icke-socialhjälpstagare i Västra Frölunda. Socialhögskolan i Göteborg. Stencil 1968.

Andelen hjälptagare är sedan länge högre i Norrland än i övriga delar av landet. I Norrland, främst Norrbottens län, gäller även i motsats till det allmänna mönstret att antalet hjälptagare är förhållandevis fler i glesbygdskommuner än i kommuner med högre tätortsgrad. I vissa Norrlands-kommuner uppbär mer än 10 procent av befolkningen socialhjälp.

8.2.3 Uppgifter om hjälptagarna

Kön och ålder

Bland hjälptagarna har kvinnorna sedan länge varit fler än männen. Kvinnornas övervikt inom hjälptagargruppen är dock numera liten. År 1966 utgjorde enligt den officiella statistiken kvinnorna drygt 52 procent av de *vuxna* hjälptagarna.

Tidigare var personer 67 år och äldre kraftigt överrepresenterade bland hjälptagarna. Efter folkpensionsreformen 1948 sjönk emellertid antalet äldre hjälptagare markant. År 1941 utgjorde hjälptagare i ålderna 67 år och äldre 19,4 procent av samtliga i denna åldersgrupp; 1950 hade siffran minskat till 6,6 procent och 1959 till 4,3 procent. I 1959 års socialhjälpundersökning var de äldsta (67 år och äldre) något underrepresenterade i hjälptagargruppen i förhållande till samma åldersgrupps andel av totalbefolkningen. De s. k. minderåriga hjälptagarna (15 år och yngre) var däremot kraftigt överrepresenterade, vilket sammanhänger med att andelen hjälptagare är särskilt hög i vissa typer av barnfamiljer (jfr nedan). Lägst var relativa antalet hjälptagare i åldersgruppen 16–29 år.

Civilstånd och familjetyp

Enligt 1959 års undersökning utgick socialhjälp påfallande ofta till fränskilda. Totalt utgjorde hjälptagarna i åldern 16–66 år under april 1959 en procent av befolkningen i motsvarande åldrar. Men av de fränskilda kvinnorna erhöll inte mindre än 8,5 procent socialhjälp under månaden och av de fränskilda männen 4,5 procent. Även för

änkor och änklingar (under 67 år) var talen höga, 3,9 resp. 2,0 procent.

Bland de olika familjetyperna hade socialhjälp särskilt ofta utgått till ensamstående kvinnor med minderåriga barn (6,9 procent, vilket angavs vara en minimisiffra). Medan såväl makar utan barn som makar med 1–2 barn hade erhållit socialhjälp i något mindre utsträckning än hela befolkningen, översteg andelen hjälptagare för makar med 3 eller flera barn klart totalsiffran. Även i 1957 års Stockholmsundersökning fann man, att socialhjälp särskilt ofta förekom till ensamstående mödrar och till familjer med många barn.

Sysselsättningsförhållanden

I 1959 års undersökning hade socialhjälp något oftare utgått till företagare (exkl. jordbrukare) än till anställda. Av jordbrukarna hade endast 1 per 1 000 uppburit socialhjälp under undersökningsmånaden.

Enligt samma undersökning hade bara ca 22 procent av samtliga hjälpfall haft avlönat arbete under undersökningsmånaden och majoriteten av dessa hade varit enbart delvis sysselsatta (deltidsarbete eller »tillfällighetsarbete»). 17 procent hade haft antingen hel- eller deltidsarbete under månaden. Högsta andelen sysselsatta (hel- eller deltid) hade makar med barn (ca 31 procent), men även ensamstående mödrar förvärvsarbetade i jämförelsevis stor utsträckning (ca 22 procent). Under året före undersökningsåret (1958) hade drygt hälften (56 procent) varit utan sysselsättning.

Vilka är orsakerna till att så få av hjälptagarna har arbete? Först och främst är en mycket stor del av dem inte »aktuella på arbetsmarknaden» på grund av hög ålder, sjukdom, invaliditet, vård om minderåriga barn, m. m. I 1959 års undersökning fördes ca 40 procent av hjälpfallen till denna kategori.

Härtill kommer arbetslösheten. Ett givetvis mycket osäkert mått på arbetslöshetens roll för socialhjälpens omfattning utgör uppgifter om förändringar av hjälptagargruppens storlek under olika konjunkturlägen.

Som tidigare nämnts steg antalet hjälptagare markant under de svåraste arbetslöshetsåren i början av 1930-talet. Även under senare år föreligger tendenser till samband mellan arbetslöshetens och socialhjälpens omfattning.¹

Tidigare redovisades i den löpande statistiken »orsaker» till hjälpbehoven. Denna »orsaksstatistik» var naturligtvis inte särskilt tillförlitlig. Den kan emellertid antyda arbetslöshetens roll under olika perioder. I Stockholm bedömdes exempelvis arbetslöshet ha orsakat hjälpbehoven i ca 20 procent av fallen under 1920-talets första år; 1932 hade denna siffra stigit till 55 procent och 1933 till drygt 70 procent. Därefter sjönk andelen åter och uppgick 1938 till ca 30 procent.

En annan typ av data utgörs av uppgifter om i vilken utsträckning hjälptagarna varit arbetslösa, oberoende av om arbetslösheten bedömts »orsaka» hjälpbehovet eller ej. Enligt 1959 års undersökning uppgick de arbetslösa till ca 25 procent av de ej sysselsatta inom gruppen »aktuella på arbetsmarknaden». Här kan även nämnas en undersökning från Malmö av barnfamiljer med socialhjälp under maj 1967, i vilken man fann att en tredjedel av de icke förvärvsarbetsande män saknade arbete på grund av arbetslöshet, pågående arbetsvård eller omskolning.²

Inkomstförhållanden

I de undersökningar, där man sökt att klarlägga hjälptagarnas inkomster och jämföra dem med normalbefolkningens, har man inte oväntat funnit dels att en mycket stor del av hjälptagarna saknat inkomster av förvärvsarbete och dels att av inkomstagare med socialhjälp har en långt högre andel än av totalbefolkningen haft mycket små inkomster.

Inghe fann att $\frac{2}{3}$ av 1943 års långvariga hjälptagare helt saknat inkomst. I 1959 års undersökning hade omkring hälften av hjälptagarna ingen taxerad inkomst under året före undersökningsåret. I Malmö-undersökningen av barnfamiljer med socialhjälp saknade ca 45 procent av de samboende och ca 71

procent av de ensamstående hjälptagarna inkomst under månaden före undersökningsmånaden.

Enligt 1959 års undersökning hade $\frac{4}{5}$ av hjälptagare med taxerad inkomst under 1958 en årsinkomst (sammanräknad nettoinkomst) understigande 7 000 kronor mot drygt $\frac{2}{5}$ av samtliga inkomstagare. Bara knappt nio procent av hjälptagarna mot ca 36 procent av samtliga hade årsinkomster över 10 000 kronor. Av inkomstagare med årsinkomster under 5 000 kronor hade 11 per 1 000 erhållit socialhjälp, medan andelen hjälptagare uppgick till bara 1 per 1 000 bland personer med årsinkomster överstigande 10 000 kronor.

Även om hjälpberoendet sålunda var högre bland personer med de lägsta inkomsterna, får andelen hjälptagare sägas ha varit måttlig även inom denna grupp. En av statistiska centralbyrån utförd undersökning³ av personer med låga inkomster under åren 1958 och 1959 uppvisade samma bild. Av undersökningens icke gifta med en deklarerad årsinkomst under 6 000 kronor hade bara 3 procent uppburit socialhjälp och/eller mödrahjälp över 500 kronor. För gruppen icke gifta med en årsinkomst under 2 000 kronor uppgick andelen till 7 procent.

Det kan till sist nämnas, att man i Malmö-undersökningen också fann att socialhjälpen endast måttligt höjde hjälptagarnas inkomstnivå. Även sedan den utgivna socialhjälpens adderats till de taxerade inkomsterna hade 13 procent av de samboende och ca 58 procent av de ensamstående hjälptagarna inkomster understigande 5 000 kronor.

Sjuklighet

Eftersom sjukdom är en av huvudindikationerna för socialhjälp, är det inte förvånande att en mycket stor del av hjälptagarna, enligt alla undersökningar, lider av olika

¹ Se socialdepartementets nämnda undersökning.

² Barnfamiljer med socialhjälp. Malmö 1968.

³ Cederblad, C. O., Statistisk undersökning av personer med låga inkomster. Statistisk Tidskrift 1960: 11 och 1961: 5.

sjukdomar. Inghe fann att 90 procent av de undersökta hjälptagarna var fysiskt sjuka. I 1959 års undersökning uppgavs ca 70 procent av hjälpfallen vara sjuka. Högst var denna andel bland ensamma kvinnor utan barn (85 procent) och bland makar utan barn (77 procent).

Alkoholmissbruk och kriminalitet

Alkoholmissbruk och kriminalitet var, enligt Inghe's undersökning, betydligt vanligare bland hjälptagarna än inom hela befolkningen. I 1959 års undersökning betecknades omkring var tionde av de vuxna hjälptagarna som alkoholmissbrukare. Av de fränskilda männen bedömdes hela 39 procent vara missbrukare, av de ogifta männen 25 procent.

Enligt samma undersökning hade 15 procent av de vuxna hjälptagarna dömts för straffregisterbrott. I de tre största städerna översteg andelen 20 procent.

Bostadsförhållanden

I flera undersökningar har man funnit, att hjälptagarnas bostadsförhållanden är sämre än icke-hjälptagares. Oftare än andra bor hjälptagarna i »omoderna, dåligt utrustade, oreparerade och vanskötta bostäder», konstaterade Inghe.¹ I 1959 års undersökning fann man, att av hjälptagarna var barnfamiljerna ofta trångbodda. Detta gällde ca $\frac{1}{3}$ av ensamstående kvinnor med barn och nära hälften av makar med barn. Även Stockholms-undersökningen (1960) och Malmö-undersökningen av barnfamiljer med socialhjälp kom till liknande resultat.

I olika undersökningar av hjälptagare i större städer har man även funnit, att andelen hjälptagare är väsentligt högre i dåliga, nedslitna och fattiga bostadsområden,² liksom i stadsdelar, där en särskilt stor del av befolkningen tillhör de lägre socialgruperna.³

Socialhjälpens varaktighet

I den löpande statistiken redovisas hjälpfallen fördelade efter »hjälp månader», dvs.

det antal kalendermånader, under vilka hjälp till uppehälle har utgått. Enligt detta mått har hjälpens varaktighet minskat under senare år. Det genomsnittliga antalet hjälp månader sjönk sålunda från 5,0 år 1957 till 4,3 år 1966 och andelen 12-månadersfall från 19 procent år 1957 till 13 procent år 1966.

Den officiella statistiken visar även att relativa antalet långtidsfall är särskilt högt bland de ensamstående kvinnorna och särskilt lågt bland de ensamstående männen.

En annan fråga är hjälpens varaktighet under längre tidsperioder än ett kalenderår. På den punkten ger årsstatistiken ingen information. Medan man sålunda vet att andelen *helårsfall* minskar vet man ingenting om utvecklingen av antalet *flerårsfall*.

Olika undersökningar har emellertid visat, att flerårsfallen utgör en mycket stor del av samtliga hjälptagare. Enligt 1959 års undersökning hade sålunda ca 90 procent av de undersökta fått socialhjälp minst någon gång under en femårsperiod före undersökningsåret. Nära 30 procent av fallen hade erhållit hjälp under *vart och ett* av de fem åren.

8.3 *Låginkomstutredningens material*

8.3.1 Jämförelser med officiell statistik

I vissa avseenden skiljer sig uppgifterna om 1966 års hjälptagare i låginkomstutredningens material påtagligt från den i Socialvården 1966 publicerade officiella statistiken. Några sådana avvikelser – och vad dessa kan bero på – skall inledningsvis diskuteras.

Antalet hjälptagare

Enligt den officiella statistiken erhöll 3,8 procent av befolkningen socialhjälp under år 1966. I låginkomstutredningens urval var andelen lägre, 2,3 procent.

I den officiella statistiken räknas *samt-*

¹ a.a., sid. 502.

² Slumstudien i Malmö (jmf. not 4, sid. 191).

³ Stockholms-undersökningen (jmf. not 3, sid. 191).

liga personer i en familj, där *någon* uppburit socialhjälp, som »hjälpstagare» (om en gift man erhållit hjälp, betraktas sålunda även hans hustru och deras ev. minderåriga barn som hjälpstagare). Även i låginkomstutredningens undersökning har hjälpberoendet i *familjen* varit avgörande för klassificeringen; en urvalsperson har förts till hjälptagargruppen, om någon i hans familj enligt socialregistrets anteckningar uppburit socialhjälp under år 1966.

En skillnad är dock, att medan den officiella statistiken redovisar antalet hjälpstagare i hela befolkningen, gäller låginkomstutredningens undersökning 14-74-åringar.

I absoluta (uppräknade) tal uppgick antalet hjälpstagare i urvalet till ca 137 000. Enligt Socialvården 1966 var antalet *vuxna* hjälpstagare (dvs. hjälpstagare över 15 år) väsentligt fler, ca 196 000. I den senare siffran inkluderas sålunda även åldersgruppen 75 år och äldre, vilken inte ingår i låginkomstutredningens urval. Antalet hjälpstagare i denna ålder uppgick år 1966, enligt den officiella statistiken, till ca 17 900 personer. Samtidigt redovisar emellertid låginkomstutredningen 14-15-åriga hjälpstagare, vilka inte medräknats i den nämnda officiella siffran över antalet vuxna hjälpstagare. Storleken av denna grupp framgår inte av officiell statistik. Men *samtliga* minderåriga hjälpstagare uppgick detta år till drygt 101 000; om dessa vore åldersmässigt jämnt fördelade skulle antalet 14-15-åringar ha varit ca 12 700. För att större jämförbarhet skall erhållas med låginkomstutredningens material bör alltså dels de 17 900 äldsta hjälpstagarna subtraheras från och dels de approximativt 12 700 hjälpstagarna i 14-15-årsåldern adderas till den officiella siffran över antalet vuxna hjälpstagare. Detta innebär, att skillnaderna i fråga om antalet hjälpstagare enligt låginkomstutredningens urval och enligt officiell statistik bara reduceras med drygt 5 000 personer om man tar hänsyn till att de båda populationerna är åldersmässigt något olika avgränsade.

En annan tänkbar förklaring är *bortfall i låginkomstutredningens material*. Förfråg-

ningar om bl. a. socialhjälp utgick till socialregistren i samtliga kommuner, i vilka undersökningspersonerna hade varit kyrkobokförda under året.¹ En person kan emellertid få socialhjälp även från en kommun, i vilken han inte är kyrkobokförd. Om en urvalsperson fick hjälp från en sådan kommun under 1966, registrerades han sålunda inte som hjälpstagare i utredningens undersökning.

En del av den konstaterade skillnaden förklaras vidare av *dubbelräkningar i den officiella statistiken*. Uppgifterna om antalet hjälpfall i den officiella statistiken baseras på årsredovisningar från kommunerna. Vid bearbetningen av kommunernas statistik företas inga korrigeringar för fall, vilka uppburit socialhjälp från *flera* kommuner under året. Dessa personer kommer därför att räknas som två eller flera fall, beroende på antalet kommuner, som vederbörande erhållit hjälp från. Detta gäller uppgifter om antalet *hjälpfall*. Vid redovisningen av antalet *hjälpstagare* blir felet ännu större. Om exempelvis mannen i en familj, bestående av föräldrar och tre minderåriga barn, under ett år erhållit socialhjälp från tre olika kommuner, redovisas detta enda hjälpfall som inte mindre än 15 hjälpstagare i den officiella statistiken.

Det står alltså klart, att antalet hjälpfall och framför allt antalet hjälpstagare är lägre i verkligheten än enligt officiella uppgifter. Inte heller här är det emellertid möjligt att uppskatta felets storlek. Det bör tilläggas, att detta fel naturligtvis varierar med de olika hjälptagargruppernas geografiska mobilitet. Om man exempelvis antar att till Sverige nyinvandrade personer har en särskilt hög geografisk rörlighet, bör dessa bli speciellt kraftigt överrepresenterade i den officiella hjälpstagarstatistiken.

Det bör tilläggas, att uppgiften rörande antalet hjälpstagare enligt låginkomstutredningens undersökning naturligtvis är en punktskattning, vars statistiska osäkerhet kan utgöra ytterligare en bidragande förklaring till den bristande överensstämmelsen

¹ Kyrkobokföringsuppgifter hämtades från bl. a. femtondeföddaregistret.

med den officiella siffran. Det angivna talet, ca 137 000, omges sålunda av ett konfidensintervall på approximativt $\pm 17\,000$ (på 95-procentsnivån).

Socialhjälpens varaktighet

För hjälptagarna inom utredningens urval redovisas i det följande uppgifter om *hjälpens varaktighet* under år 1966, dvs. antalet kalendermånader, under vilka socialhjälp utgått. Enligt dessa uppgifter var hjälpen oftare långvarig än enligt den officiella socialhjälpstatistiken. Av hjälptagarna i låginkomstutredningens material uppbar sålunda ca 25 procent hjälp under 9–12 kalendermånader mot ca 20 procent enligt Socialvården 1966.

Det är sannolikt, att denna skillnad åtminstone delvis beror på att man i den officiella statistiken bara fördelar en del av hjälpfallen efter hjälpens varaktighet, nämligen endast de som uppburit s. k. hjälp till uppehälle. Då hjälpen avsett annat än uppehälle – exempelvis kostnader för vård på sjukvårdsinrättning, andra läkarvårds- eller medicinkostnader och kostnader för inackordering i enskilt hem – redovisas sålunda inga uppgifter rörande varaktigheten. Socialhjälp av detta senare slag har en jämförelsevis betydande omfattning. Av de ca 149 000 hjälpfallen 1966 erhöll sålunda drygt 40 procent annan hjälp än hjälp till uppehälle (ett icke uppgivet antal av dessa uppbar dock *dessutom* hjälp till uppehälle).

I låginkomstutredningens material lämnades däremot uppgifter om hjälpens varaktighet för i princip samtliga hjälptagare.¹ Om varaktigheten är längre för annan hjälp än för »hjälp till uppehälle» skulle detta kunna förklara överrepresentationen av långvariga fall i utredningens undersökning. Åtskillig hjälp av den typ, vilken inte räknas som hjälp till uppehälle, tenderar också att vara särskilt långvarig. Detta gäller »vård på sjukvårdsinrättning»; av de 4 924 hjälpfall, som erhöll sådan hjälp år 1966, hade enligt Socialvården ca 35 procent en vårdtid på minst 360 dagar under detta år. Det torde också till stor del gälla hjälp till andra

läkarvårds- och medicinkostnader – vilken i väsentlig omfattning kan antagas utgå till äldre, kroniskt sjuka personer² och även t. ex. kostnader för inackordering i enskilt hem.

Det finns vidare skäl att tro, att vissa av de faktorer, vilka antogs ha bidragit till skillnaderna i fråga om antalet hjälptagare, har haft betydelse även i detta sammanhang. I den mån personer i urvalet fått hjälp (uteslutande) från en kommun, i vilken de ej varit kyrkobokförda, har de som nämnts inte förts till hjälptagargruppen. Det förefaller rimligt att antaga att socialhjälpen i sådana fall tenderar att vara mer kortvarig än när hjälpen utbetalas från kommuner, där hjälptagarna är kyrkobokförda (och alltså som regel mera stadigvarande bosatta). Detta kan ha medfört en viss underrepresentation av kortvariga fall i materialet.

Även dubbelräkningarna i den officiella statistiken har sannolikt spelat en roll. Om någon får socialhjälp under t. ex. ett par månader från en kommun, ett par månader från en annan och kanske ytterligare ett par månader från en tredje kommun, betyder detta att vad som i realiteten är *ett långtidsfall* i officiell statistik redovisas som *flera kortvariga fall*. Detta bör innebära en viss överrepresentation av kortvariga fall i den officiella statistiken.

Det bör tilläggas, att dubbelräkningarna medför ytterligare ett fel i de officiella redovisningarna. Eftersom *ett* hjälpfall där i okänd omfattning räknas som *flera*, blir även uppgifterna om *hjälpbeloppen per hjälpfall* missvisande. Dessa hjälpbelopp per fall är i realiteten högre än vad som framgår av den officiella statistiken.

8.3.2 Avslag på ansökan om hjälp

Från socialregistren begärdes inte bara uppgift om vilka som hade fått socialhjälp utan även om vilka som hade sökt men *inte* er-

¹ I ett litet antal fall — 4 procent av samtliga hjälptagare i urvalet — har dock socialnämnderna inte angett varaktigheten eftersom hjälpen varit av engångskaraktär.

² Jmf Socialhjälpen i län och kommuner 1967, sid. 79 och 189.

Tabell 8: 1. Relativa antalet hjälptagare efter civilstånd och barnförekomst.

Civilstånd	Barn- förekomst	Erh. soc.hj.	Erh. ej soc.hj.	Summa	Antal personer 1 000-tal
Gifta	Ja	2,0	98,1	100,0	1 865,8
	Nej	1,6	98,4	100,0	1 755,3
	Summa	1,7	98,3	100,0	3 621,1
Icke-gifta	Ja	16,0	84,1	100,0	119,4
	Nej	2,6	97,4	100,0	2 104,8
	Summa	3,4	96,7	100,0	2 224,2
	Summa	2,3	97,7	100,0	5 845,2

hållit hjälp. Antalet avslag visade sig vara anmärkningsvärt lågt. Av samtliga personer som sökt socialhjälp under året hade endast något drygt 4 000 eller ca tre procent fått avslag.

Den låga siffran är av intresse. Om den överväldigande majoriteten av dem som söker hjälp också beviljas den skulle detta, med hänsyn till den ingående behovsprövningen, kunna tyda på att det stora flertalet vänder sig till socialnämnden först i situationer av verklig nöd. Det förefaller dock sannolikt att människor avstår från att söka hjälp, därför att de bedömer en ansökan som utsiktslös, t. ex. efter ett negativt besked på en preliminär förfrågan. Hur vanligt detta kan vara går givetvis inte att uppskatta.

8.3.3 Kön, ålder och familjety

Enligt den officiella statistiken är, som nämnts, de kvinnliga hjälptagarna något fler än de manliga. Detta gällde även inom låginkomstutredningens urval. Det relativa antalet hjälptagare var dock bara obetydligt högre bland kvinnorna. Av samtliga kvinnor i urvalet erhöll 2,5 procent socialhjälp mot 2,2 procent av männen.

Intressant är att andelen hjälptagare varierade endast obetydligt även mellan de olika åldersgrupperna (14–25, 26–44, 45–66 samt 67–74 år). Socialhjälp förekom något oftare bland icke-gifta (ogifta, fränskilda, änkor och änklingar) än bland gifta (3,4 resp. 1,7 procent). För såväl gifta som icke-gifta gällde vidare, att antalet hjälptagare var förhållandevis fler bland barnfamiljer än bland familjer utan barn. De icke-gifta med barn skilde sig markant från övriga grupper. Inte mindre än 16 procent av icke-gifta med barn uppbar socialhjälp under 1966 (mot 1,6–2,6 procent inom de andra kategorierna).

Skillnaderna mellan könen inom de olika civilstånds- och barnförekomstkategorierna var genomgående obetydliga.

8.3.4 Socialhjälpens varaktighet

Hjälpens varaktighet under år 1966

Av hjälptagarna var ca $\frac{1}{4}$ långtidsfall, dvs. erhöll socialhjälp 9–12 månader under år 1966 och drygt $\frac{1}{4}$ korttidsfall, dvs. erhöll hjälp under högst en kalendermånad. Fyra procent mottog enbart engångsbelopp. Som

Tabell 8: 2. Hjälpens varaktighet under 1966. Procent.

	Antal hjälpmånader				Engångs- belopp	Summa	Ant. pers. 1 000-tal
	1	2–4	5–8	9–12			
Män	26,7	28,1	16,4	24,7	4,2	100	65,1
Kvinnor	27,4	28,5	14,2	26,1	3,7	100	71,6
Samtliga	27,1	28,3	15,2	25,4	4,0	100	136,8 ¹

¹ För 1 person (544 i uppräknade tal) saknas uppgift om varaktigheten.

Tabell 8: 3. Hjälpens varaktighet efter civilstånd och barnförekomst.

Civilstånd	Barn-förek.	Antal hjälpmånader		Summa	Antal personer 1 000-tal
		0—4 + en-gångsbelopp	5—12		
Gifta	Ja	69,3	30,8	100,0	36,7
	Nej	49,8	50,1	100,0	27,0
	Summa	61,0	39,0	100,0	63,7
Icke-gifta	Ja	69,8	30,2	100,0	19,0
	Nej	53,7	46,4	100,0	54,0
	Summa	57,8	42,2	100,0	73,1
Samtliga		59,4	40,6	100,0	136,8

framgår av tabell 8:2 var skillnaderna mellan könen obetydliga också i fråga om hjälpens varaktighet under året.

Hjälptagare utan barn fick långvarig hjälp oftare än barnfamiljerna. Detta gällde för såväl gifta som icke-gifta (tabell 8: 3).

Hjälpens varaktighet under åren 1960–1966

Som tidigare påpekats ger den officiella statistiken ingen information om hjälpens varaktighet under längre tidsperioder än ett kalenderår. För låginkomstutredningens urval erhöles uppgifter från socialregistren även om hjälp hade utgått under åren 1960–1965. Den eventuella hjälpens varaktighet (antal hjälpmånader) under vart och ett av dessa år angavs också.

Det kan först konstateras, att socialhjälp under åren 1960–65 var väsentligt vanligare bland 1966 års hjälptagare än bland dem som inte fick hjälp 1966. Skill-

naderna var, som framgår av tabell 8: 4, stora.

Av de som *inte* uppburit socialhjälp under 1966, hade bara ca 1 procent erhållit hjälp under åren 1960–65. Av 1966 års hjälptagare hade över 58 procent fått socialhjälp 1965 och mellan 1/4 och 1/3 så tidigt som 1960. Av 1966 års hjälptagare hade vidare kvinnorna erhållit hjälp i större omfattning än männen under alla år utom ett. Medan som tidigare framgått könen inte skilde sig nämnvärt i fråga om hjälpens varaktighet under 1966, var sålunda andelen återkommande fall (flerårsfall) högre bland kvinnorna än bland männen. Denna tendens framgår även på annat sätt av materialet (jmf. nedan).

Av 1966 års hjälptagare var andelen som uppburit hjälp även under de tidigare jämförelseåren särskilt hög i åldersgruppen 45–66 år. Detta gällde för både män och kvinnor. Nära 70 procent av 1966 års manliga hjälptagare i denna åldersgrupp hade

Tabell 8: 4. Andel hjälptagare 1960–1965 bland personer som erhöles resp. ej erhöles socialhjälp 1966.

Erhöles soc.hjälp 1960–65	Erhöles socialhjälp 1966			Erhöles ej socialhjälp 1966		
	Män	Kv.	Totalt	Män	Kv.	Totalt
1965	59,1	57,3	58,2	0,6	0,8	0,7
1964	42,7	46,3	44,6	0,8	0,9	0,8
1963	35,2	43,6	39,6	1,1	0,9	1,0
1962	29,5	41,5	35,7	0,9	1,2	1,0
1961	29,4	35,8	32,7	1,0	1,2	1,1
1960	22,9	33,7	28,5	1,0	1,2	1,1
Ant. pers. (1 000-tal)	65,7	71,6	137,3	2 857,7	2 849,2	5 706,9

Tabell 8:5. Andel hjälptagare 1960—1965 bland personer vilka uppbar socialhjälp under högst 1 månad resp. 9—12 mån. 1966.

Kön	Erhöll soc.hj. 1966	Erhöll socialhjälp					
		1965	1964	1963	1962	1961	1960
Män	högst 1 månad (antal personer i 1 000-tal: 17,9)	42,5	27,3	21,1	18,4	18,2	15,0
	9—12 månader (antal personer i 1 000-tal: 16,1)	89,9	66,5 ¹	56,5	39,6	36,6	30,1
Samtl. hjälptag. (män) (ant. pers. 1 000-t.: 65,7)		59,1	41,9 ²	35,2	29,4	29,4	24,8
Kv.	högst 1 månad (antal personer i 1 000-tal: 19,7)	36,8	23,1	28,7	31,6	34,3	26,6
	9—12 månader (antal personer i 1 000-tal: 18,7)	85,5	68,2	61,7	56,1	48,1	42,6
Samtl. hjälptag. (kv.) (ant. pers. 1 000-t.: 71,6)		57,3	46,3	43,6	41,5	35,8	33,8

¹ Uppg. saknas för 3,4 % av 1966 års långtidsfall.

² » » » 0,8 % av 1966 års hjälptagare

sålunda fått hjälp även under 1965. Av 1966 års kvinnliga hjälptagare i åldern 45—66 år fick mer än hälften socialhjälp under *varit och ett av åren* 1960—1965. Andelen återkommande fall var sålunda särskilt hög bland de medelålders kvinnorna.

En annan huvudtendens är att hjälp under åren 1960—65 oftare hade utgått till personer med långvarig hjälp under 1966 än till personer med kortvarig hjälp under detta år. Sambandet åskådliggörs av tabell 8: 5, av vilken framgår andelen hjälptagare under åren 1960—1965 dels inom gruppen långtidsfall 1966 (= hjälp 9—12 månader under året), dels inom gruppen korttidsfall 1966 (= hjälp 1 månad).

Hjälp under de tidigare jämförelseåren var alltså för båda könen markant vanligare bland 1966 års långtidsfall än bland 1966 års korttidsfall. Hela 90 procent av de manliga långtidsfallen under 1966 mot 42,5 procent av korttidsfallen hade uppburit hjälp även 1965. För kvinnorna uppgick motsvarande andelar till 85,5 resp. knappt 37 procent. Även under 1960-talets första år var skillnaderna mellan de båda hjälptagargrupperna betydande, om än inte

lika påtagliga som 1965.

Det är emellertid intressant att en så stor del också av 1966 års korttidsfall hade fått hjälp under jämförelseåren. Inslaget av år från år återkommande hjälpbehov var uppenbarligen avsevärt även bland enmånadsfallen.

Det kan också konstateras, att det fanns ett starkt samband mellan hjälpens varaktighet under 1966 och varaktigheten under jämförelseåren. Av 1966 års långtidsfall (9—12 hjälpmånader) hade sålunda en väsentligt större del varit långtidsfall än korttidsfall under åren 1960—65. Medan ca 60 procent av de manliga långtidsfallen 1966 och drygt 53 procent av de kvinnliga fick hjälp under 9—12 månader även 1965, hade *ingen* i denna grupp uppburit hjälp så kort tid som en månad under 1965.

Drygt 21 000 personer, dvs. ca 16 procent av 1966 års hjälptagare, erhöll socialhjälp varje år under perioden 1960—66. Av dessa var nästan $\frac{2}{3}$ (14 000 personer) kvinnor. Inom denna grupp var hjälptiderna under året längre än för samtliga hjälptagare. Mellan ca 40 och ca 55 procent av dessa hade sålunda uppburit hjälp 9—12

Tabell 8:6. Antal arbetsveckor under år 1966 för hjälptagare resp. icke-hjälptagare. Procent.

Antal arb.veckor	Män		Kvinnor	
	med soc.hj.	utan soc.hj.	med soc.hj.	utan soc.hj.
0	34,7	11,6	48,2	40,3
1—26	13,7	11,7	22,8	15,5
27—49	23,3	10,6	7,2	10,5
50—52	28,2	65,8	20,3	33,0
Uppg. sakn.	—	0,3	1,5	0,7
Summa	100,0	100,0	100,0	100,0
Antal pers. 1 000-tal	65,7	2 857,7	71,6	2 849,2

månader under vart och ett av jämförelse-åren.

8.3.5 Sysselsättningsförhållanden

Sysselsättningsgrad

Över $\frac{1}{3}$ av 1966 års manliga hjälptagare saknade förvärvsarbete under året mot något över 10 procent av de manliga icke-hjälptagarna. Drygt $\frac{1}{4}$ av männen med socialhjälp arbetade under hela året mot nära $\frac{2}{3}$ av männen utan hjälp.¹ De kvinnliga hjälptagarna avvek inte oväntat väsentligt mindre från kvinnor utan socialhjälp både i fråga om andelen ej sysselsatta och andelen helårsarbetande (tabell 8: 6).

Av män med sysselsättning under året hade ca 56 procent av hjälptagarna mot ca 25 procent av icke-hjälptagarna arbete under bara en del av året. Inslaget av *deltidsarbete* (mindre än 35 veckoarbetstimmar) var obetydligt i båda grupperna. Även för de förvärvsarbetande kvinnorna gällde att en lägre andel av hjälptagarna hade syssel-

sättning under hela året (tabell 8: 7 och 8: 8).

Om man därefter ser på relativa antalet hjälptagare i de olika kategorierna, visar det sig för männens del att denna andel som väntat var lägst bland de helårs- och heltidsarbetande, högre bland de partiellt sysselsatta och högst bland de ej förvärvsarbetande. För kvinnorna är tendensen mindre tydlig. Bland de helårsarbetande var visserligen antalet hjälptagare förhål-

¹ Med helårsarbete har här avsetts 50—52 *anställningsveckor*: även sjukskrivningsperioder med bibehållen anställning har därvid inkluderats. En dryg fjärdedel av de manliga hjälptagarna behövde sålunda socialhjälp trots att de antingen hade arbetsinkomster under hela året eller kompensation från sjukförsäkringen för inkomstbortfall under sjukdomsperioder. Gruppen *helårsarbetande hjälptagare med ingen eller obetydlig* (högst 14 dagar) *sjukskrivning* var naturligtvis avsevärt mindre. Bland de manliga hjälptagarna uppgick dessa till drygt 14 procent. Andelen var dock högre i åldersgruppen 25—44 år. Där utgjorde de helårsarbetande utan långvarig sjukskrivning ca 23 procent av samtliga män med socialhjälp.

Tabell 8: 7. Sysselsättningsstatus för personer med förvärvsarbete under år 1966. Hjälptagare resp. icke-hjälptagare. Procent.

Sysselsättningsstatus	Män		Kvinnor	
	med soc.hj.	utan soc.hj.	med soc.hj.	utan soc.hj.
Helår, heltid	40,0	73,1	30,1	37,6
helår, deltid	3,8	1,7	10,2	18,2
delår, heltid	53,6	22,7	34,1	24,7
delår, deltid	2,6	2,6	26,5	19,4
Summa	100,0	100,0	100,0	100,0
antal pers. (1 000-tal)	42,3	2 511,5	36,1	1 673,2
uppg. sakn. (1 000-tal)	0,5	16,0	1,0	27,5

Tabell 8: 8. Relativa antalet hjälptagare efter sysselsättningsstatus. Procent.

Sysselsättningsstatus	Män		Kvinnor	
	Antal pers. (i 1 000-t.)	Proc. hjelptag.	Antal pers. (i 1 000-tal)	Proc. hjelptag.
Helår, heltid	1 851,7	0,9	640,7	1,7
Helår, deltid	43,1	3,7	308,9	1,2
Delår, heltid	592,0	3,8	425,7	2,9
Delår, deltid	67,2	1,6	333,8	2,8
Ej förv.arb.	352,9	6,5	1 183,0	2,9

landevis lägst, men bland ej förvärvsarbetande kvinnor var socialhjälp bara obetydligt vanligare än bland samtliga kvinnor och inte alls vanligare än bland de delårs-sysselsatta. Förklaringen är naturligtvis att de gifta »hemmafruarna» utgör en så stor del av samtliga kvinnor utan förvärvsarbete.

a) Sysselsättningsgrad och ålder

Bland männen var skillnaderna i sysselsättningsavseende mellan hjälptagare och icke-hjelptagare, till hjälptagargruppens nackdel, särskilt stora för de medelålders (45–66 år). Av de manliga hjälptagarna i denna ålder saknade ca 43 procent förvärvsarbete under 1966 mot bara ca 6 procent av icke-hjelptagarna. Anmärkningsvärt nog var inom hjälptagargruppen avsaknad av förvärvsarbete vanligare bland de medelålders än bland de yngsta, 14–24-åringarna (tabell 8: 9). Samma tendens framträder när man ser på andelen helårsarbetande i olika åldrar. I alla åldersgrupper var de helårsarbetande förhållandevis färre bland hjälptagarna. Men även här var skillnaden störst för 45–66-åringarna. En knapp fjärdedel av

män med socialhjälp i denna ålder hade arbete under hela året mot ca 80 procent av män utan hjälp i samma ålder.

Av intresse är vidare, att det fanns betydande skillnader mellan hjälptagare och icke-hjelptagare i fråga om sysselsättningsgrad även för de ålderspensionerade. Medan ca 61 procent av de äldsta (67–74 år) männen utan socialhjälp saknade sysselsättning under året, översteg andelen 83 procent för de manliga ålderspensionärerna med socialhjälp. Relativa antalet helårsarbetande var i dessa åldrar låg både bland hjälptagare och icke-hjelptagare; men de helårsarbetande var, relativt sett, dubbelt så många bland ålderspensionärer utan hjälp (ca 18 procent) som bland ålderspensionärer med hjälp (9 procent).

b) Sysselsättningsgrad och familjetyp

Avsaknad av förvärvsarbete var vanligare och helårsarbete ovanligare bland icke-gifta män och bland män utan minderåriga barn än bland gifta män och män med barn – detta gällde såväl hjälptagare som icke-hjelptagare. Men i alla familjetyper låg andelen ej förvärvsarbetande avsevärt hög-

Tabell 8: 9. Relativa antalet män i olika åldrar utan förvärvsarbete under 1966. Hjelptagare resp. icke-hjelptagare. Procent.

Ant. pers. (1 000-tal)	Ålder				
	14—24	25—44	45—66	67—74	Samtliga
Hjelptagare	12,9	24,0	22,5	6,3	65,7
Ej hjelptagare	681,8	938,4	1 027,1	210,2	2 857,7
Med hjälp (%)	32,3	15,7	42,9	83,4	34,7
Utan hjälp (%)	17,5	1,8	6,4	60,9	11,6

Tabell 8: 10. Relativa antalet hjälptagare inom olika näringsgrenar. Båda könen. Procent.

Näringsgren	Proc. hjelptagare	Antal personer (1 000-tal)
Jord- o. skogsbruk m. m.	1,4	426,0
Tillverkningsindustri	2,0	1 337,2
Byggnadsindustri	1,9	371,3
Handel	1,5	710,8
Samfärdsel	2,3	305,4
Offentliga tjänster	1,3	743,8
Övriga privata tjänster	3,0	383,6
Uppgift saknas	3,6	29,2
Samtliga	1,9	4 307,2

re och andelen helårsarbetande avsevärt lägre bland män med hjälp än utan. Särskilt stor var skillnaden för gifta män utan barn, där bland männen knappt 14 procent av icke-hjelptagarna mot nära 53 procent av hjelptagarna saknade sysselsättning, och ca 24 procent av hjelptagarna mot ca 72 procent av icke-hjelptagarna var helårsarbetande.

För kvinnornas del är främst den särställning som de icke-gifta mödrarna intar av intresse. För både de kvinnliga hjelptagarna och de kvinnliga icke-hjelptagarna gäller, att ingen annan familjetyp hade en så låg andel ej förvärvsarbetande och en så hög andel helårssysselsatta som de icke-gifta mödrarna. Inom denna grupp avvek vidare hjelptagarna endast måttligt från icke-gifta mödrar utan hjälp i fråga om sysselsättningsgrad. Andelen utan förvärvsarbete var här obetydligt högre bland hjelptagarna (19,8 procent) än bland icke-hjelptagarna (17,5 procent). Andelen helårsarbetande var bara sex procent lägre i hjelptagargruppen. Det förefaller därför som om skillnader i sysselsättningsgrad inte kan ses som någon viktig faktor bakom det tidigare påpekade förhållandet, att de icke-gifta mödrarnas hjälpberoende påtagligt överstiger alla andra familjetypers.

Yrkesställning och näringsgren

Av de ca 80 000 hjelptagare som hade förvärvsarbete åtminstone någon period under 1966, var ca 75 000 anställda. Även relativt sett fick anställda socialhjälp oftare än företagare, även om skillnaden var

måttlig. (Inom kategorin »medhjälpande familjemedlemmar» hade ingen i urvalet registrerats som hjelptagare under 1966.) Två procent av de anställda i urvalet mot 0,9 procent av företagarna erhöll hjälp under året. Det (något) högre hjälpberoendet för anställda gällde för båda könen.

Relativa antalet hjelptagare i olika näringsgrenar framgår av tabell 8: 10. Det bör observeras, att i jämförelsen självfallet enbart ingår personer med förvärvsarbete (under hela eller del av året) och att hjälpberoendet var lägre inom denna grupp än bland de ej sysselsatta.

Andelen hjelptagare varierade endast obetydligt mellan näringsgrenarna. Högst var andelen (frånsett den grupp, för vilken uppgift om näringsgrenstillhörighet saknas) för kategorin »övriga privata tjänster», lägst för »offentliga tjänster».

Arbetslöshet

a) Arbetslöshetens omfattning bland hjelptagare och icke-hjelptagare

Arbetslöshet – dvs. ja-svar på intervjufrågor om man saknat men sökt arbete – var avsevärt vanligare bland hjelptagarna än bland personer utan socialhjälp. Inom den grupp av manliga hjelptagare som hade förvärvsarbete (minst 1 vecka) under år 1966 var ca 18 procent arbetslösa tre veckor eller mer av året mot ca 6 procent av manliga icke-hjelptagare med förvärvsarbete. Arbetslösheten var högst, och avvek mest från icke-hjelptagarnas, bland de medelålders männen (45–66 år), där ca 21 procent av

Tabell 8: 11. Relativa antalet män i olika åldrar som var arbetslösa (sökte arbete) tre veckor eller mer under år 1966. Enbart män med förvärvsarbete under minst någon del av året (1—52 arbetsveckor). Hjälpstagare resp. icke-hjälpstagare.

Antal pers. (1 000-tal)	Ålder			
	14—24	25—44	45—66	14—66
Hjälpstagare	8,7	20,2	12,8	41,8
Ej hjälpstagare	554,8	920,3	955,1	2 430,3
Med hjälp (%)	18,6	16,2	20,8	18,1
Utan hjälp (%)	7,1	5,3	5,8	5,9

hjälpstagarna uppgav sig ha sökt arbete minst 3 veckor under året (tabell 8: 11).

Även inom den grupp av *kvinnor* som förvärvsarbetat någon del av året, förekom arbetslöshet något oftare bland hjälpstagarna (ca 10 procent) än bland icke-hjälpstagarna (ca 5 procent).¹

Om man sedan ser på förekomst av arbetslöshet bland *män inom olika familjetyper* – och därvid fortfarande inskränker jämförelsen till dem, som hade förvärvsarbete under någon del av året – kan konstateras, att bland hjälpstagarna uppgav sig män med minderåriga barn betydligt oftare ha varit arbetslösa än män utan barn. Av de gifta manliga hjälpstagarna med barn hade sålunda inte mindre än omkring $\frac{1}{4}$ varit arbetslösa minst tre veckor under året, mot ca 4 procent av gifta manliga icke-hjälpstagare med barn.² Bland gifta män utan barn hade av hjälpstagarna ca 15 procent varit arbetslösa minst tre veckor mot ca 9 procent av icke-hjälpstagarna. Inom kategorin icke-gifta män utan barn slutligen uppgav sig ingen hjälpstagare, men ca 4 procent av icke-hjälpstagarna, ha varit arbets-

lösa minst tre veckor.

De hittills angivna arbetslöshetstalen avser som framgått personer vilka hade förvärvsarbete minst en vecka under år 1966. Bilden bör bli en annan, när man ser på den – bland hjälpstagarna betydande – grupp som under året helt saknade förvärvsarbete. Det är sannolikt att dessa till stor del utgörs av personer som på grund av låg eller hög ålder, långvarig sjukdom eller andra omständigheter inte är »aktuella på arbetsmarknaden». Som framgår av tabell 8: 12 skiljer sig också åldersfördelningen avsevärt mellan de som saknade och de som hade förvärvsarbete under året. I tabellen har endast männen medtagits.

För både hjälpstagarna och icke-hjälpstagarna gällde, att de äldsta (67–74 år) utgjorde en väsentligt större del av personer utan

¹ Antalet i urvalet ingående arbetslösa kvinnliga hjälpstagare med förvärvsarbete under någon del av året var emellertid så lågt, att det angivna procenttalet för hjälpstagargruppen måste bedömas som mycket osäkert.

² Gruppen av *icke* gifta manliga hjälpstagare med minderåriga barn i urvalet var så liten, att jämförelser inte är möjliga.

Tabell 8: 12. Åldersfördelning bland män utan arbete och bland män med 1—52 arbetsveckor under år 1966, hjälpstagare resp. icke-hjälpstagare. Procent.

Ålder	Män med 0 arb.veckor		Män med 1—52 arb.v.	
	Hjälpstag.	Ej hjälpstag.	Hjälpstag.	Ej hjälpstag.
14—24	18,3	36,2	20,4	22,3
25—44	16,5	5,2	47,2	36,6
45—66	42,3	19,9	30,0	38,0
67—74	23,0	38,8	2,4	3,1
Summa	100,0	100,0	100,0	100,0
ant. pers. (1 000-t.)	22,8	330,1	42,9	2 518,0

Tabell 8: 13. Relativa antalet medlemmar av arbetslöshetskassa inom olika kategorier. Endast män med 1—52 arbetsveckor under år 1966. Procent.

Kategori	Antal pers. (1 000-tal)	Därav medl. av arb.- löshetskassa (%)
Män utan socialhjälp	2 508,8	48,4
Män med socialhjälp	42,9	40,5
Arb.lösa män minst 3 veckor, ej socialhjälp	145,5	52,9
Arb.lösa män minst 3 veckor med socialhjälp	7,6	64,5

Anm. För ca 17 800 av icke-hjälptagarna saknas uppgift om antingen arbetslöshet eller medlemskap i arbetslöshetskassa. I procentberäkningarna ingår endast de, om vilka uppgift i resp. avseende föreligger.

förvärvsarbete än av personer med arbete. Men medan de äldsta och de yngsta (14—24 år) tillsammans kraftigt dominerade bland icke-hjälptagare utan arbete, var bland hjälptagarna dessa båda åldersgrupper i minoritet även bland personer utan arbete. Avsaknad av förvärvsarbete tycks alltså sammanhänga med (låg eller hög) ålder väsentligt oftare för icke-hjälptagarna än för hjälptagarna.

Detta kunde vara ett skäl att vänta sig att andra förhållanden, såsom långvarig sjukdom men även arbetslöshet, oftare skulle föreligga bland hjälptagare utan arbete än bland icke-hjälptagare utan arbete. Det visar sig emellertid att inslaget av arbetslöshet enligt det mått som begagnats, var förhållandevis lågt inom denna grupp av hjälptagare, även om det något översteg den uppgivna arbetslösheten bland icke-hjälptagare utan arbete. Av de manliga hjälptagarna utan förvärvsarbete sade sig knappt 7 procent ha varit arbetslösa minst tre veckor under 1966, mot drygt 2 procent av motsvarande icke-hjälptagargrupp. Bland hjälptagarna var denna arbetslöshet helt koncentrerad till den yngsta åldersgruppen. Arbetslöshet under tre veckor eller längre tid uppgavs inte ha förekommit hos någon enda av de 25—75-åriga hjälptagarna utan förvärvsarbete under året.

Det bör dock understrykas, att det här kan röra sig om en underskattning av den faktiska arbetslösheten. Som framgått har i denna undersökning personer, vilka saknat, men uppgivit sig ha sökt, arbete räknats som arbetslösa. Få av hjälptagarna helt utan förvärvsarbete under året sade sig

alltså ha försökt att få arbete. En orsak här till *kan* i vissa fall vara, att man bedömt möjligheten att finna ett arbete som små eller obefintliga.

b) Omfattningen av socialhjälp till arbetslösa

Bland hjälptagare med förvärvsarbete under någon del av året var sålunda arbetslöshet betydligt mera ofta förekommande än bland motsvarande grupp av icke-hjälptagare. Samtidigt kan konstateras, att bara mycket få av de arbetslösa hade uppburit socialhjälp under året. Av de drygt 150 000 män med förvärvsarbete under någon del av året och arbetslöshet under minst tre veckor hade drygt 7 500 eller ca 5 procent erhållit socialhjälp. Denna andel var något högre än bland förvärvsarbetande män med ingen eller ringa arbetslöshet (högst 2 veckor) — av de nära 2 400 000 män som tillhörde denna kategori fick drygt 35 000, eller 1,5 procent, socialhjälp.

c) Arbetslöshet och socialhjälp bland medlemmar av arbetslöshetskassor

Man kan vänta sig att bland de arbetslösa borde socialhjälp främst behöva utgå till personer som inte är medlemmar av arbetslöshetskassor. Av tabell 8: 13 framgår, att män utan socialhjälp oftare var medlemmar i dessa kassor än män med socialhjälp. Vidare var, bland både hjälptagare och icke-hjälptagare, medlemskap i arbetslöshetskassa vanligare bland de som uppgav sig ha varit arbetslösa under minst

Tabell 8: 14. Relativa antalet personer i olika åldrar sjukskrivna under minst 15 dagar år 1966. Hjälpstagare och icke-hjälpstagare. Båda könen. Procent.

Antal pers. (1 000-tal)	Ålder				Samtliga
	14—24	25—44	45—66	67—74	
Hjälpstagare	29,1	47,6	48,5	12,2	137,3
Ej hjälpstagare	1 319,7	1 851,1	2 073,0	463,0	5 706,9
Med hjälp (%)	23,0	50,6	39,1	25,6	38,5
Utan hjälp (%)	9,3	16,7	21,8	9,6	16,3
Skillnad	13,7	33,9	17,3	16,0	22,2

tre veckor än bland personer med ingen eller ringa arbetslöshet. Av tabellen framgår emellertid också att inom gruppen arbetslösa under minst tre veckor var i detta material medlemsskap i arbetslöshetskassa något vanligare bland hjälpstagarna (ca 65 procent) än bland icke-hjälpstagarna (ca 53 procent). Samtliga jämförelser inskränker sig till män med förvärvsarbete minst en vecka under år 1966.

Att sålunda de arbetslösa hjälpstagarna oftare var med i arbetslöshetskassor än de arbetslösa icke-hjälpstagarna kan te sig förvånande. Det bör dock observeras, att inga uppgifter föreligger om huruvida *ersättning* utgått från kassorna. I många fall kan det röra sig om medlemmar, vilka »utförsäkrats» och därigenom förlorat det ekonomiska stödet från kassan.

8.3.6 Sjukskrivning

Förekomst av sjukskrivning bland hjälpstagare och icke-hjälpstagare

Sjukskrivning, särskilt under längre perioder, förekom betydligt oftare bland hjälpstagarna än bland personer utan hjälp. Av hjälpstagarna var nära 40 procent sjukskrivna mer än två veckor under år 1966, och ca 30 procent under längre tid än en månad. Relativa antalet sjukskrivna under 15 dagar eller mer bland personer med resp. utan hjälp framgår av tabell 8: 14.

Totalt var sjukskrivning under mer än två veckor drygt 22 procentenheter vanligare bland hjälpstagarna än bland icke-hjälpstagarna (ca 38 resp. 16 procent var sjukskrivna mer än två veckor). Den högsta

sjukskrivningssiffran återfanns bland de 25—44-åriga hjälpstagarna; bland dessa hade över hälften varit sjukskrivna under mer än två veckor. I denna åldersgrupp var också skillnaden i fråga om andelen sjukskrivna mellan personer med och personer utan hjälp störst (ca 34 procentenheter).

Omfattningen av socialhjälp till sjukskrivna

Samtidigt som mera långvarig sjukskrivning var påtagligt mera vanlig inom hjälpstagargruppen, gäller här – som för de arbetslösa – att bara få av även de långvarigt sjukskrivna uppbar socialhjälp. Ca 616 000 personer var enligt undersökningen sjukskrivna längre tid än en månad under 1966. Av dessa erhöll ca 41 000, knappt 7 procent, socialhjälp.

Till såväl arbetslösa som sjukskrivna utgavs sålunda socialhjälp i bara några få procent av fallen. Man kan fråga sig om hjälpberoendet var högre inom den grupp, där *både* arbetslöshet och sjukskrivning hade förekommit under året. Relativa antalet hjälpstagare inom denna grupp, liksom inom grupperna sjukskrivna men ej arbetslösa, arbetslösa men ej sjukskrivna samt varken sjukskrivna eller arbetslösa, framgår av tabell 8: 15. Med »sjukskrivna» avses sjukskrivna under mer än två veckor; med »arbetslösa» avses arbetslösa under minst tre veckor. I tabellen har endast männen medtagits.

Av de ca 36 000 män som var både sjukskrivna och arbetslösa under året, hade förhållandevis något fler uppburit socialhjälp än av de enbart sjukskrivna och de enbart arbetslösa. Men även bland de såväl sjuk-

Tabell 8: 15. Relativa antalet hjälptagare inom olika sjukskrivnings- och arbetslöshetskategorier. Sjukskrivna = sjukskrivna under mer än två veckor. Arbetslösa = arbetslösa under minst tre veckor. Endast männen. Procent.

Kategori	Hjälptag.	Ej hjälptag.	Summa	Ant. pers. 1 000-tal ¹
Varken sjukskrivna eller arbetslösa	1,3	98,7	100,0	2 309,4
Sjukskrivna, ej arbetslösa	5,2	94,8	100,0	425,3
Arbetslösa, ej sjukskrivna	4,7	95,3	100,0	124,8
Både sjukskrivna och arbetslösa	9,1	90,9	100,0	35,9

¹ För ca 28 000 personer, varav ca 3 700 hjälptagare, saknas uppgift om sjukskrivning och/eller arbetslöshet.

skrivna som arbetslösa måste hjälpberoendet sägas ha varit måttligt; inte heller inom denna grupp översteg antalet hjälptagare tio procent av samtliga.

8.3.7 Inkomstförhållanden

Männens inkomster av förvärvsarbete

Som väntat var andelen personer helt utan inkomst av förvärvsarbete väsentligt högre inom hjälptagargruppen. Drygt 37 procent av de manliga hjälptagarna mot ca 15 procent av män utan socialhjälp tillhörde denna kategori. Högst var naturligtvis andelen – för såväl män med som utan hjälp – bland de äldsta (67–74 år), där drygt $\frac{2}{3}$ av hjälptagarna och nära hälften av icke-hjälptagarna saknade inkomst. De närmast högsta siffrorna över relativa antalet män utan inkomst återfanns bland de yngsta (14–24 år); även detta gällde för både

hjelptagare och män utan hjälp.

Om man i stället ser på vilken åldersgrupp bland de manliga hjälptagarna som mest ofördelaktigt avvek från motsvarande grupp av icke-hjälptagare i fråga om andel inkomstlösa, visar sig detta vara de medelålders (45–66 år) männen, där ca 38 procent av hjälptagarna mot bara ca 6 procent av icke-hjälptagarna saknade inkomst – sålunda en skillnad på 32 procent, mot 16–19 procent för övriga åldersgrupper. Anmärkningsvärt är, att denna skillnad, till hjälptagarnas nackdel, sålunda var ungefär lika stor för 67–74-åringarna som för 14–44-åringarna. Detta antyder att möjligheten att erhålla inkomster från förvärvsarbete även för ålderspensionärernas del tycks vara av inte oväsentlig betydelse för om socialhjälp behövs skall uppstå.

Inkomstfördelningen bland de ca 40 000 manliga hjälptagare som hade inkomst av förvärvsarbete var, i alla åldersgrupper,

Tabell 8: 16. Relativa antalet manliga inkomsttagare i olika åldersgrupper med högst 5 000 kr resp. över 20 000 kr i inkomst av förvärvsarbete under år 1966. Hjälptagare resp. icke-hjälptagare. Enbart män med känd inkomst. Procent.

Årsinkomst (kr)	Antal pers. (1 000-tal)	Ålder				Samtliga
		14–24	25–44	45–66	67–74	
1—5 000	Hjelptagare	6,6	18,6	13,9	2,1	41,1
	Ej hjälptagare	452,9	894,1	952,5	107,2	2 406,7
	Hjelptagare (%)	33,0	23,6	34,5	(72,7) ¹	31,3
	Ej hjälptagare (%)	20,8	1,9	5,8	50,6	9,2
	Skillnad	12,2	21,7	28,7	— ¹	22,1
20 001—	Hjelptagare (%)	8,4	23,5	—	— ¹	11,9
	Ej hjälptagare (%)	19,0	71,8	57,6	9,2	53,5
	Skillnad	10,6	48,3	57,6	— ¹	41,6

¹ Bastelet för hjälptagargruppen är så lågt, att jämförelsen omöjliggörs.

Tabell 8: 17. Medianinkomster av förvärvsarbete under år 1966 bland manliga inkomsttagare i olika åldersgrupper. Hjälpstagare resp. icke-hjälpstagare.

Ålder	Medianinkomst (kr)		Skillnad i medianinkomst	
	Hjälpstag.	Ej hjälpstag.	(kr)	(%)
14—24	7 544	11 725	4 181	55,4
25—44	13 109	24 750	11 641	88,8
45—66	7 526	22 230	14 704	195,4
67—74	3 437	4 944	1 507	43,8
Summa	9 457	21 020	11 563	122,3

långt mera ogynnsam än för de drygt 2 400 000 manliga icke-hjälpstagarna med inkomst. Relativa antalet män inom de båda kategorierna med årsinkomster på högst 5 000 kr resp. mer än 20 000 kr framgår av tabell 8: 16.

Nästan $\frac{1}{3}$ av de manliga hjälpstagarna med inkomst av förvärvsarbete hade högst 5 000 kr i inkomst under år 1966, mot knappt 10 procent av icke-hjälpstagarna. För ca 12 procent av hjälpstagarna i denna kategori mot över hälften av icke-hjälpstagarna översteg årsinkomsten 20 000 kr. Ingen hjälpstagare, men ca 20 procent av män utan hjälp, hade inkomster över 30 000 kr.

Även bland inkomsttagarna var förhållandena mest ogynnsamma för de medelålders hjälpstagarna vid jämförelse med icke-hjälpstagarna. För över $\frac{1}{3}$ av de 45–66-åriga männen med socialhjälp uppgick årsinkomsten till högst 5 000 kr, mot ca 6 pro-

cent av icke-hjälpstagarna i samma ålder. Inte någon hjälpstagare i denna ålder, mot nära 58 procent av icke-hjälpstagarna, hade en årsinkomst överstigande 20 000 kr.

De medelålders hjälpstagarnas särställning framgår ännu tydligare vid den jämförelse av de olika kategoriernas medianinkomster, som redovisas i tabell 8: 17.

Den procentuella skillnaden i medianinkomst mellan de olika hjälpstagar- och icke-hjälpstagargrupperna uppgick till praktiskt taget 200 procent för de medelålders männen.

Kvinnornas inkomster av förvärvsarbete

Även bland kvinnorna saknade hjälpstagarna oftare än icke-hjälpstagarna inkomster av förvärvsarbete. Skillnaden var dock markant lägre än bland männen; totalt inskränkte den sig till drygt 4 procent (nära hälften

Tabell 8: 18. Relativa antalet kvinnliga inkomsttagare i olika åldersgrupper med högst 5 000 kr resp. över 15 000 kr i inkomst av förvärvsarbete under år 1966. Hjälpstagare resp. icke-hjälpstagare. Enbart kvinnor med känd inkomst. Procent.

Årsinkomst (kr)		Ant. pers. (1 000-tal)	Ålder				
			14—24	25—44	45—66	67—74	Samtliga
1—5 000	Hjälpstagare		7,7	11,5	15,5	1,1	35,7
	Ej hjälpstagare		366,8	575,7	556,7	39,6	1 538,8
	Hjälpstagare (%)		63,6	49,7	51,9	(50,7) ¹	53,7
	Ej hjälpstagare (%)		31,0	30,1	32,6	73,1	32,3
	Skillnad		32,6	19,6	19,3	— ¹	21,4
20 001—	Hjälpstagare (%)		—	13,3	14,2	(—) ¹	10,4
	Ej hjälpstagare (%)		15,1	31,6	28,3	5,6	25,9
	Skillnad		15,1	18,3	14,1	— ¹	15,5

¹ Bastalet för hjälpstagargruppen är så lågt, att jämförelser omöjliggörs.

Tabell 8: 19. Medianinkomster av förvärvsarbete under år 1966 bland kvinnliga inkomsttagare i olika åldersgrupper. Hjälpstagare resp. icke-hjälpstagare.

Ålder	Medianinkomst (kr)		Skillnad i medianinkomst	
	Hjälpstag.	Ej hjälpstag.	(kr)	(%)
14—24	3 931	8 646	4 715	119,9
25—44	5 100	9 871	4 771	93,5
45—66	4 818	8 812	3 994	82,9
14—74	4 657	8 932	4 275	91,8

av de kvinnliga hjälpstagarna mot drygt 45 procent av icke-hjälpstagarna saknade inkomster). För de yngre kvinnorna (14—44 år) var denna skillnad något större (drygt 10 procent), medan mönstret var det omvända för de äldre (45—74 år) kvinnorna, där inkomstlöshet var något vanligare bland kvinnor utan socialhjälp än bland kvinnor med sådan hjälp. Förklaringen måste naturligtvis sökas i att »hemmafruar» utgör en avsevärd del av alla kvinnor utan inkomst av förvärvsarbete.

Bilden blir helt annorlunda, när jämförelsen begränsas till inkomstfördelningen bland kvinnor med inkomst av förvärvsarbete under året. Relativa antalet kvinnliga inkomsttagare med årsinkomster på högst 5 000 kr resp. över 15 000 kr framgår av tabell 8: 18.

Medan sålunda inga stora olikheter kunde konstateras mellan kvinnor med och kvinnor utan hjälp i fråga om andelen inkomstlösa, var skillnaderna påtagliga, och nästan lika stora som för männen, vad gäller andelen utpräglade låginkomsttagare. För över hälften av hjälpstagarna mot en knapp tredjedel av icke-hjälpstagarna översteg årsinkomsten inte 5 000 kr. Störst var denna skillnad för de yngre kvinnorna.

Inkomster över 15 000 kr var även betydligt ovanligare bland de kvinnliga hjälpstagarna. Bara en enda kvinnlig hjälpstagare i urvalet hade en årsinkomst, som översteg 20 000 kr.

De kvinnliga inkomsttagarnas medianinkomster framgår av tabell 8: 19. Den äldsta åldersgruppen (67—74 år) har inte medtagits, eftersom antalet kvinnliga hjälpstagare med förvärvsinkomster i denna ålder var så lågt.

De kvinnliga icke-hjälpstagarnas medianinkomst var nära dubbelt så hög som de kvinnliga hjälpstagarnas. Skillnaden var påtagligast för de yngsta och minskade sedan med åldern.

Socialhjälpens omfattning bland personer utan inkomst och med låg inkomst av förvärvsarbete

Hjälpstagarna saknade väsentligt oftare än icke-hjälpstagarna inkomster av förvärvsarbete. Av inkomsttagarna var extremt låga inkomster avsevärt vanligare bland personer med socialhjälp än bland personer utan hjälp. Vilken andel av personer utan inkomst och med extremt låga inkomster fick socialhjälp? Se tabell 8: 20.

Bara drygt 5 procent av de ca 450 000 inkomstlösa männen uppbar socialhjälp under år 1966. En exakt lika låg andel erhöll hjälp av de drygt 230 000 manliga inkomsttagare, vilkas årsinkomster uppgick till högst 5 000 kr. Av de drygt 460 000 män, vilkas inkomster av förvärvsarbete inte översteg 10 000 kr fick 4,7 procent socialhjälp.

Bland 25—66-åriga män — för vilka uppgifterna om inkomstlöshet resp. mycket små inkomster med säkerhet oftare än för de yngsta och äldsta avspeglar en reell »fattigdom» — var andelen hjälpstagare högre. Inom den inkomstlösa gruppen hade sålunda ca 14 procent av de 25—44-åriga männen och ca 12 procent av de 45—66-åriga männen socialhjälp. Av män med 1—5 000 kr i årsinkomst uppbar drygt 20 procent av 25—44-åringarna och 8 procent av 45—66-åringarna hjälp. För manliga inkomsttagare med årsinkomst på högst 10 000 kr uppgick motsvarande procenttal till 12 resp. 7

Tabell 8: 20. Relativa antalet hjälptagare bland personer utan inkomst av förvärvsarbete resp. med 1—5 000 kr samt 1—10 000 kr i inkomst av förvärvsarbete under år 1966. Procent.

Befolkningsgrupp		Inkomst av förvärvsarbete (kr)		
		0	1—5 000	1—10 000
Män	Med hjälp	5,5	5,5	4,7
	Utan hjälp	94,5	94,5	95,3
	Summa	100,0	100,0	100,0
	Antal pers. (1 000-tal)	449,4	233,7	461,8
Kvinnor	Med hjälp	2,7	3,7	2,9
	Utan hjälp	97,3	96,3	97,1
	Summa	100,0	100,0	100,0
	Antal pers. (1 000-tal)	1 362,2	516,5	868,9

procent. För övriga ålderskategorier bland männen och för samtliga ålderskategorier bland kvinnorna gäller, att andelen varierade mellan ca 2 och ca 4 procent.

Hjälptagarnas och icke-hjälptagarnas hushållsinkomster

För hjälptagarna utgör de hittills anförda uppgifterna över inkomst av förvärvsarbete ett särskilt otillräckligt mått på de faktiska konsumtionsresurserna, eftersom hjälptagarna i större utsträckning än andra är gamla, sjuka, etc och därför får förutsättas uppbära, förutom socialhjälp, även ålders- och sjukpension, sjukpenning, o. s. v. oftare än icke-hjälptagarna.

Av större intresse är därför uppgifter om hjälptagarnas resp. icke-hjälptagarnas s. k. *hushållsinkomst*. Denna är lika med hushållsmedlemmarnas sammanlagda bruttoinkomst, varmed med inkomst inte endast avses deklarationspliktiga inkomster, såsom inkomst av tjänst, pension, livränta, egen rörelse och kapital utan även alla typer av icke deklarationspliktiga inkomster, såsom barnbidrag, sjuk- och moderskapspenning, studie-, omskolnings- och familjebostadsbidrag, arbetslöshetsunderstöd, socialhjälp, lotterivinster etc. (jmf kap. 9).

Ett problem med dessa uppgifter om hushållsinkomster är att bortfallet här är stort. För ca 8 procent av de gifta och ca 15 procent av de icke-gifta hjälptagarna lyckades

intervjuarna inte erhålla uppgift om hushållsinkomstens storlek; motsvarande siffror för icke-hjälptagarna var ca 6 resp. ca 10 procent. Något försök att fastställa bortfallets sannolika hushållsinkomstfördelning har inte gjorts här, men vissa analyser av detta bortfall, redovisade i annat sammanhang (se kap. 2 avsnitten 2.10 och 2.11), stöder antagandet, att låga hushållsinkomster är överrepresenterade inom denna grupp.

Hur än bortfallet tänks fördelat bland hjälptagarna resp. icke-hjälptagarna, har de förra en klart mera ogynnsam inkomstfördelning än de senare, även enligt detta mått. Frånsett bortfallet hade ca 6 procent av de gifta hjälptagarna med minderåriga barn extremt låga hushållsinkomster, högst 5 000 kr under år 1966, mot 0,3 procent av icke-hjälptagarna inom denna familjetyp. För gifta utan barn var motsvarande andel ca 8 procent (hjelptagarna) och ca 1 procent (icke-hjelptagarna); för icke gifta utan barn ca 12 procent (hjelptagarna) mot ca 5 procent (icke-hjelptagarna). Den enda familjetyp där det inte fanns någon nämnvärd skillnad mellan personer med och personer utan hjälp i fråga om andelen med så låg hushållsinkomst var icke gifta med minderåriga barn (dvs. till helt övervägande del icke gifta *kvinnor* med barn), av vilka ca 3 procent bland såväl hjälptagare som icke-hjelptagare hade en hushållsinkomst på högst 5 000 kr.

Dessa siffror är till följd av bortfallet alltså minimala, vilka med största sann-

Tabell 8: 21. Relativa antalet personer inom olika familjetyper med högst 10 000 kr i hushålls-inkomst under år 1966. Hjälpstagare resp. icke-hjälpstagare. Procent. Minimivärden (bortfallet exkluderat).

Antal personer (1 000-tal)	Gifta med barn	Gifta utan barn	Icke-gifta med barn	Icke-gifta utan barn
Hjälpstagare	36,7	27,0	19,0	54,5
Ej hjälpstagare	1 829,1	1 727,7	100,3	2 049,7
<i>Procent</i>				
Hjälpstagare	16,3	40,0	27,4	41,6
Ej hjälpstagare	1,5	10,6	10,5	15,6

likhet är för låga. Samma reservation gäller de procenttal, som redovisas i tabell 8: 21 över andelen personer i olika familjetyper, vilkas hushållsinkomster ej översteg 10 000 kr. I tabellen 8: 22 har bortfallet adderats till dessa tal, dvs. tabellen anger hur hög andelen personer med hushållsinkomster på högst 10 000 kr blir, om samtliga i bortfallet tänks ha haft så låg inkomst. Den första tabellen redovisar sålunda minimivärden, den andra maximivärden.

För en påfallande hög andel av hjälptagarna, särskilt inom de hushållstyper, vilka saknade minderåriga barn, uppgick hushållsinkomsten till 10 000 kr eller därunder. Detta gällde, enligt minimitalen, ca 40 procent av både gifta utan barn och icke gifta utan barn. Ser man på maximitalen, stiger dessa andelar till 46 procent för gifta utan barn och ca 59 procent för icke gifta utan barn. För hjälpstagare med minderåriga barn uppgick motsvarande andel, enligt minimisiffrorna, till ca 16 procent för gifta och ca 27 procent för icke gifta (maximivärden: ca 27 resp. 36 procent). Enligt såväl mini- som maximitalen var skillnaderna mel-

lan hjälpstagare och icke-hjälpstagare i fråga om andelen personer med låga hushållsinkomster störst i de barnlösa familjetyperna (gifta resp. icke gifta utan minderåriga barn), där denna andel var omkring 25–30 procentenheter högre bland personer med än bland personer utan hjälp.

Samtidigt är det anmärkningsvärt, att mycket små hushållsinkomster var så pass vanliga även bland personer utan hjälp. Bland icke gifta och bland gifta utan barn inom gruppen av icke-hjälpstagare varierade andelen personer med hushållsinkomster av högst 10 000 kr från ca 10 till ca 16 procent, enligt minimitalen (maximivärden: från ca 16 till ca 26 procent).

Socialhjälpens omfattning bland personer med små hushållsinkomster

Tidigare konstaterades att relativa antalet hjälpstagare var lågt också bland personer med små eller obefintliga *inkomster av förvärvsarbete*. Även när man ser på andelen hjälpstagare bland personer med extremt små totalinkomster (hushållsinkomster), måste

Tabell 8: 22. Relativa antalet personer inom olika familjetyper med högst 10 000 kr i hushållsinkomst under år 1966. Hjälpstagare resp. icke-hjälpstagare. Procent. Maximivärden (samtliga personer i bortfallet antas ha haft en hushållsinkomst av högst 10 000 kr).

Antal personer (1 000-tal)	Gifta med barn	Gifta utan barn	Icke-gifta med barn	Icke-gifta utan barn
Hjälpstagare	36,7	27,0	19,0	54,5
Ej hjälpstagare	1 829,1	1 727,7	100,3	2 049,7
<i>Procent</i>				
Hjälpstagare	26,5	46,0	35,7	59,1
Ej hjälpstagare	6,2	17,6	15,8	26,2

Tabell 8: 23. Relativa antalet hjälptagare inom olika familjetyper bland personer, vilkas hushållsinkomster ej översteg 10 000 kr under år 1966. Procent.

	Gifta med barn	Gifta utan barn	Icke-gifta med barn	Icke-gifta utan barn	Samtliga
Med hjälp	17,6	5,5	33,0	6,6	7,6
Utan hjälp	82,4	94,5	67,0	93,4	92,4
Summa	100,0	100,0	100,0	100,0	100,0
Antal pers. (1 000-tal)	33,9	194,8	15,8	341,6	586,1

siffran uppfattas som anmärkningsvärt låg. Av de 133 000 personer (minimital), vilkas hushållsinkomst ej översteg 5 000 kr år 1966, uppbar endast ca 9 procent socialhjälp. Procenttalet var som väntat högre för de ca 26 000 gifta med så låga hushållsinkomster (ca 17 procent) än för de ca 107 000 icke gifta i samma inkomstklass (ca 7 procent).

Av tabell 8: 23 framgår andelen hjälptagare inom olika familjetyper med hushållsinkomster på högst 10 000 kr under året.

Socialhjälpstagarna utgjorde mindre än en tiondel (7,6 procent) av samtliga personer med hushållsinkomster på högst 10 000 kr. Bland de inom denna inkomstklass helt dominerande familjetyperna – gifta utan barn och icke gifta utan barn – var relativa antalet hjälptagare ännu något lägre.

8.3.8 Andra åtgärder än socialhjälp

Från socialnämnderna erhöles uppgift inte bara om socialhjälp utbetalats till undersökningspersonerna, utan även om dessa enligt anteckningar i socialregistren hade varit föremål för andra åtgärder, såsom kontakt med nykterhetsnämnd, socialläkare eller arbetsvård. Här skall om dessa uppgifter bara konstateras, att det överväldigande flertalet av hjälptagarna *inte* hade varit aktuella för de nämnda typerna av åtgärder. Ca 94 procent av hjälptagarna hade sålunda *inte* erhållit kontakt med den kommunala arbetsvården, likaså 94 procent hade *inte* fått kontakt med socialläkare och för ca 86 procent hade nykterhetsnämnden *inte* varit inkopplad. Vad statlig arbetsvård beträffar, saknade socialregistren i flertalet fall (ca 63 procent) uppgift om huruvida hjälpta-

garna hade varit aktuella för detta eller ej.

Det kunde finnas skäl att tro, att dessa åtgärder hade varit vanligare bland dem som fick socialhjälp under lång tid av året än bland korttidsfallen, eftersom olika typer av rehabiliteringsåtgärder oftare borde bli aktuella för de långvariga hjälpfallen. Ingen tendens i denna riktning kunde dock konstateras.

Inkomstfördelningen bland hushållen. Jämförelse mellan individernas och hushållens inkomstfördelning

9.1 Inledning – vad är »hushåll»?

I huvuddelen av låginkomstutredningens kartläggningar har tonvikten lagts vid individernas inkomststruktur och ej hushållens. Anledningen är bl. a. den betydelse utredningen genomgående tillmätt sysselsättningsaspekterna i inkomstbildningen. Den främsta inkomstkällan utgörs nämligen av arbetsinkomster och dessa inkomsters storlek sammanhänger med individens sysselsättningsvolym jämte arbetsinkomsten per arbetad tidsenhet. För den majoritet av inkomsttagare, som består av löntagare, är det ur fackligt-politiska aspekter ovidkommande om arbetsinkomsten förvärfvas av en person i den ena eller den andra hushållssituationen. Även ur de skattepolitiska aspekterna blir år 1971 hushållsställningen (civilstånd, barnantal m. m.) till stor del ovidkommande. Ur vissa socialpolitiska aspekter är dock alltså hushållsinkomsten en väsentlig utgångspunkt för olika bedömningar. Av detta skäl ägnas det följande kapitlet åt en belysning av hushållsinkomsternas struktur. Därvid sker samtidigt en jämförelse mellan hushålls- och individinkomsternas struktur.

Vid belysningarna av hushållens inkomster m. m. är det angeläget framhålla att hushållsbegreppet ej är entydigt. Vid skilda undersökningar om hushållens förhållanden har man sålunda opererat med olika för tillfället lämpade enheter. Således använde ex-

empelvis 1958 års hushållsbudgetundersökning begreppet matlagningshushåll, 1960 och 1965 års bostadsräkningar bostadshushåll och 1955–58 års sparundersökningar inkomstenheter. Matlagningshushåll och bostadshushåll sammanfaller nästan helt begreppsmässigt. Eftersom med bostadshushåll avses den grupp personer, som är mantalsskrivna såsom bosatta i en lägenhet, beror avvikelserna mellan detta begrepp och matlagningshushållsbegreppet på att vissa personer antingen ej bor där de är mantalsskrivna eller trots mantalsskrivning i den faktiska bostaden ej är hushållsmedlemmar i den trängre mening »matlaget» innebär. Mellan bostadshushålls- och inkomstenhetsbegreppen råder däremot en mycket påtaglig skillnad, beroende främst på att det sistnämnda begreppet enbart differentierar personerna över 15 års ålder efter om de är gifta eller ej. Med inkomstenhet avses nämligen ensamstående person eller gift par, inberäknat ev. minderåriga barn, oavsett om den ensamstående personen sammanbor med annan vuxen person.

Antalet bostadshushåll och antalet inkomstenheter utgjorde vid slutet av år 1965 enligt bostadsräkning och befolkningsstatistik sålunda 2 788 000 resp. ca 4 200 000. Omkring 142 000 personer var därvid inkomstenheter utan att ingå i bostadshushåll – de bodde i kollektivhushåll (äldershem m. m.) eller i andra slags hushåll (»utan känd hemvist» m. m.). Av in-

komstenheterna var antalet gifta par ca 1 870 000, varav 1 800 000 utgjordes av samboende gifta par med »egna» hushåll. De icke-gifta inkomstenheterna bestod av 2 330 000 personer, varav inte fler än ca 980 000 hade »egna» hushåll. Ca 70 000 gifta-par-inkomstenheter och ca 1 350 000 ensam-person-inkomstenheter saknade alltså »egna» hushåll. Hur personerna i dessa inkomstenheter bodde framgår av denna sammanställning:

ca 140 000 bodde i kollektivhushåll, saknade »känd hemvist» e. d.,

ca 900 000 bodde i egenskap av vuxna barn (16 år och äldre) hos föräldrar,

ca 70 000 bodde i egenskap av föräldrar hos vuxna barn,

ca 130 000 bodde hos andra anhöriga än föräldrar eller vuxna barn,

ca 250 000 bodde hos andra vuxna personer än anhöriga,

totalt ca 1 490 000 personer (16 år och äldre) bodde ej i »egna» hushåll.

Av den här gjorda jämförelsen kan man bl. a. dra slutsatsen att inkomstenheten »gifta par» är missvisande av främst den anledningen att i bostadshushållen med gifta par mycket ofta ingår även andra vuxna personer än de gifta paren – nämligen vuxna barn, föräldrar, släktingar och andra. I drygt hälften av hushållen med gifta par bor sålunda andra vuxna personer och i flertalet av dessa fall har de andra vuxna personerna egna inkomster. Även inkomstenheten »ensamstående» är missvisande så tillvida att mindre än en tredjedel av dessa personer bor i hushåll med en enda vuxen person och mer än två tredjedelar bor tillsammans med andra vuxna (gifta par eller »ensamstående»).

Det är därför uppenbart att en uppdelning av hushållsenheterna enbart eller främst med utgångspunkt från civilståndet hos hushållsmedlemmarna leder till en synnerligen skev bild av den faktiska hushållsstrukturen, sådan den framkommer om i stället matlagings- eller bostadshushållen är utgångspunkt. Av de totalt 4 200 000 inkomstenheterna motsvarar de bägge huvud-

kategorierna »gifta par» och ensamstående sålunda de faktiska sammanboendeförhållandena för blott grovt räknat ca 1 700 000 enheter medan för ca 2 500 000 enheter dessa huvudkategorier inte alls ger någon adekvat beskrivning av hushållstyperna.

9.2 Hushållsbegreppet i låginkomstutredningen

I låginkomstutredningens undersökning i februari 1967 om inkomster m. m. fördes till samma hushåll a) alla hushållsmedlemmar som bott i samma bostadslägenhet under 1966, b) tillfälligt frånvarande familjemedlemmar såsom värnpliktiga och sjuka, c) studerande familjemedlemmar mantals-skrivna på hushållets adress samt d) inneboende mantalsskrivna på hushållets adress. De uppsatta kriterierna sammanfaller i princip med bostadsräkningarnas hushållsbegrepp. När förhållandena ändrats under året har de under året dominerande förhållandena varit avgörande för påförda uppgifter.

Med hänsyn till att de i februariundersökningen utvalda individerna varit i åldern 14–74 år har full jämförbarhet ej kunnat uppnås mellan hushållsuppgifterna i denna undersökning och motsvarande uppgifter enligt bostadsräkningen 1965. I bearbetningarna av februariundersökningen har hushållen karakteriserats med utgångspunkt från »bostadsföreståndarna» i grundmaterialet, vilka således samtliga befinner sig i åldern 14–74 år. Till »bostadsföreståndare» har liksom i bostadsräkningen 1965 räknats mannen i hushåll med samboende män och kvinnor samt i övriga hushåll den person på vilken vilat det största ekonomiska ansvaret för hushållets ekonomi. I uppräknade tal har därvid antalet bostadshushåll enligt februariundersökningen beräknats till ca 2 714 000 att jämföra med 2 778 000 enligt bostadsräkningen 1/11 1965. Avvikelsen sammanhänger dels med bortfallet i februariundersökningen, dels med denna undersöknings uteslutande av personer över 74 års ålder. Eftersom en betydande del (15 à 20 procent) av befolk-

Tabell 9: 1. Hushållens fördelning efter bostadsföreståndarens kön, antalet vuxna personer och barnförekomst år 1966.

Antal vuxna pers. i hushållet, förekomst av minderåriga barn	Antal hushåll (1 000-tal), där bostadsföreståndaren är		
	man	kvinnor	totalt
1 vuxen person, med barn	5	50	55
1 » » , utan barn	314	376	690
2 el. fler vuxna pers., med barn	884	58	942
2 » » » » , utan barn	880	147	1 027
Totalt	2 083	631	2 714

ningen över 74 års ålder bor i kollektivhushåll och en ännu högre andel bor hos vuxna barn eller andra anhöriga är andelen hushållsföreståndare i befolkningen över 74 års ålder förhållandevis låg. Överensstämmelsen mellan februariundersökningens och bostadsräkningens hushållsantal kan med hänsyn till dessa omständigheter betraktas som synnerligen god.

Enligt februariundersökningen fördelade sig de 2 714 000 hushållen efter bostadsföreståndarens kön, antalet vuxna personer i hushållet och antalet barn i hushållet så som framgår av tabell 9: 1.

Enligt dessa uppgifter, vilka också överensstämmer väl med den senaste bostadsräkningens, är ca 77 procent av bostadsföreståndarna män och innehåller ca 37 av hushållen barn. I hushållen med en vuxen person dominerar kvinnliga bostadsföreståndare. Jämförs de här angivna hushållsantalen med de tidigare redovisade kan bl. a. utläsas att medan det finns ca 980 000 icke-gifta personer med »egna» hushåll är antalet hushåll med en enda vuxen person ca 745 000 – skillnaden däremellan eller ca 235 000 hushåll innehåller alltså en icke-gift bostadsföreståndare jämte ytterligare minst en vuxen person. Det kan också nämnas att medan antalet icke-gifta inkomstenheter med minderåriga barn (under 16 år) utgjorde ca 130 000 år 1966 var som synes antalet hushåll med en vuxen person med minderåriga barn ca 55 000. Skillnaden däremellan eller drygt 70 000 hushåll består således av s. k. ensamstående föräldrar, som sammanbor med annan person med ställning av »bostadsföreståndare» –

t. ex. mor- eller farförälder, syskon, fästman, fästmö eller annan vuxen. Mer än hälften av de ensamstående föräldrarna bor således i hushåll, där antalet vuxna personer är lägst två.

9.3 Inkomstfördelningen bland »inkomstenheter» och »bostadshushållen»

I låginkomstutredningens bearbetningar har ej ingått någon inkomstfördelning för inkomstenheterna, dvs. gifta par resp. ensamstående person i åldrarna 16 år och äldre. Anledningen därtill är bl. a. att familjepolitiska kommittén i betänkandet SOU 1967: 52 »Barnbidrag och familjetillägg», bilaga 4, redovisat en inom finansdepartementet gjord beräkning av inkomstenheternas fördelning på inkomstsklasser och barnantal. Med inkomst har därvid avsetts sammanräknad nettinkomst. Beräkningarna avser inkomstfördelningen och familjesammansättningen 1967 och 1969, vilka erhållits genom framskrivningar av data insamlade 1964 och 1965.

De nämnda beräkningarnas resultat avseende 1967 redovisas i sammandragen form i tabell 9: 2.

Med hänsyn till den tidigare redovisade oklarheten i inkomstenhetsbegreppet, för vars tillämpning civilståndet har en så avgörande betydelse medan andra grunder för ev. samboende helt lämnas obeaktade, framstår det som omöjligt att dra några socialt relevanta slutsatser av den nyss redovisade inkomstfördelningen. Vad som kan sägas med ledning av tabellen är t. ex. endast att om majoriteten av de icke-gifta inkomsten-

Tabell 9: 2. Inkomstenheterna fördelade efter civilstånd, sammanräknad nettotinkomst och barnförekomst 1967. Makar räknade som en inkomstenhet. 1 000-tal personer.

Inkomstklass kr	Antal icke-gifta (lägst 16 år)			Antal gifta par		
	utan barn	med barn	totalt	utan barn	med barn	Totalt
— 10 000	1 286,4	61,6	1 348,0	136,5	36,2	172,7
10 000—14 000	263,0	18,0	281,0	88,5	28,5	117,0
14 000—18 000	238,2	17,8	256,0	81,0	49,0	130,0
18 000—22 000	189,0	14,4	204,0	97,5	86,5	184,0
22 000—26 000	126,1	8,6	134,7	100,5	123,5	224,0
26 000—30 000	65,8	4,2	70,0	89,5	126,4	216,0
30 000—45 000	73,1	4,4	77,4	219,0	299,0	518,0
45 000—60 000	11,6	0,7	12,3	68,8	90,2	159,0
60 000—100 000	4,7	0,3	5,0	30,4	39,7	70,1
100 000—	1,5	0,1	1,6	8,3	10,9	19,2
Summa	2 259,9	130,1	2 390,0	920,0	990,0	1 810,0

heterna med eller utan barn *inte* skulle er- hålla offentliga eller privata transfererings- inkomster utöver de egna inkomsterna så lever de onekligen på en låg materiell nivå. Eftersom just de privata transfereringarna i så hög grad sammanhänger med om den icke-gifta inkomstenheten sammanbor med föräldrar, vuxna barn, andra anhöriga el- ler andra vuxna personer (»ensamstående» eller gifta par) och eftersom sådant sam- manboende är det vanligaste bland icke- gifta inkomstenheter saknar emellertid dy- lika konditionella slutsatser intresse.

Av de här nämnda orsakerna har vid låg- inkomstutredningens egna bearbetningar av hushållsinkomsterna helt bortsetts från in-

komstenheternas förhållanden. På grundval av det tidigare redovisade hushållsbegrep- pet, i princip motsvarande bostadsräkningar- nas bostadshushåll, har i stället bruttoin- komsterna i hushållen beräknats. I brutto- inkomsterna har inräknats samtliga hushålls- medlemmars såväl beskattningbara inkom- ster (lön, kapitalinkomst, företagarkomst, pension o. d.) som icke beskattningsbara in- komster (barnbidrag, sjukpenning, inkom- ster från uthyrning m. m.). Avdrag för skat- ter m. m. har sålunda ej skett. Hur brutto- inkomsterna 1966 var fördelade i skilda hushållstyper framgår av tabell 9: 3.

Jämföres antalet hushåll i olika hushålls- typer med antalet inkomstenheter (ensam-

Tabell 9: 3. Den totala hushållsinkomstens fördelning efter hushållstyp. Hushåll med bostads- föreståndare i åldern 14—74 år. 1 000-tal hushåll.

Hushållinkomst kr	hushåll med 1 vux.			hush. m. 2 eller flera vux.			samtliga hushåll		
	utan barn	med barn	totalt	utan barn	med barn	totalt	utan barn	med barn	totalt
—10 000	298	18	316	143	34	177	441	52	493
10 000—15 000	111	13	124	98	39	137	209	52	261
15 000—20 000	115	10	125	120	91	211	235	101	336
20 000—25 000	89	8	97	125	170	295	214	178	392
25 000—30 000	34	5	39	115	166	281	149	171	320
30 000—40 000	32	1	33	209	235	444	241	236	477
40 000—50 000	6	1	7	118	103	221	124	104	228
50 000—	6	—	7	99	107	206	105	107	213
Summa	690	55	745	1 027	942	1 969	1 717	997	2 714
andel (%)									
< 10 000	43	33	42	14	4	9	26	5	18
< 15 000	59	56	59	23	8	16	38	10	28
> 30 000	6	4	6	41	47	44	27	45	34

stående resp. gifta par) finner man sedan hänsyn tagits till bortfallet i låginkomstutredningens material och till att hushållsföreståndare i åldersgrupperna över 74 års ålder saknas i detta material, att det förekom drygt 200 000 fler hushåll med lägst två vuxna personer än antalet gifta sammanboende par. Detta innebär att åtminstone dubbelt så många icke-gifta personer, dvs. mer än 500 000, bor i hushåll med lägst två vuxna. Vidare kan konstateras genom denna jämförelse att 800 000 à 900 000 icke-gifta personer över 15 års ålder bor i hushåll, där det även finns gifta par.

9.4 Inkomstfördelningen bland hushåll med olika antal vuxna personer och minderåriga barn

Den hushållstyp, där låga bruttoinkomster var vanligast, utgör som synes av tabell 9: 3 de ca 700 000 hushållen med en vuxen person och utan barn. Ca 43 procent av dessa »egentliga» enpersonshushåll hade lägre bruttoinkomst än 10 000 kr, ca 59 procent lägre än 15 000 kr. Undantas personerna över 66 års ålder i denna hushållstyp sjunker nämnda andelar till ca 30 resp. 52 procent, vilket samtidigt innebär att hushållstypen med de största andelarna låga inkomster övergår till att bli de ca 55 000 hushållen med en vuxen jämte minderåriga barn – 33 och 56 procent hade där lägre bruttoinkomst än 10 000 resp. 15 000 kr under året 1966.

I de ca 2 miljonerna hushållen med två eller fler vuxna personer var andelen med låga inkomster väsentligt lägre. Av de drygt 1 miljon hushållen utan barn hade här 23 procent lägre bruttoinkomst än 15 000 kr året 1966, av de knappt 1 miljon hushållen med barn var motsvarande andel 8 procent. I bägge dessa hushållstyper finns det skäl anta att en relativt stor del av hushållen innehåller någon »vuxen» person, som är barn i åldern 16–20 år.

Man kan utifrån de här redovisade uppgifterna närma sig frågan om ett större antal medlemmar i ett hushåll har positiv eller negativ inverkan på hushållets ekono-

miska situation. Vad då först beträffar de drygt 1,7 miljonerna hushållen utan minderåriga barn syns det vara en ekonomiskt bättre situation när det finns lägst två hushållsmedlemmar än när det finns en. Inom åldersgruppen 20–66 år hade året 1966 ca 30 procent av de barnlösa enpersonshushållen lägre inkomst än 10 000 kr och ca 19 procent av de barnlösa hushållen med två eller flera vuxna personer lägre inkomst än 15 000 kr. Av 1965 års bostadsräkning framgår också att de barnlösa hushållen med två personer har påtagligt större och bättre utrustade bostäder än de barnlösa hushållen med enbart en person.

I fråga om de ca 1 miljon hushållen med minderåriga barn iaktas likaledes – med några väsentliga undantag – att den ekonomiska situationen normalt är gynnsammare vid ett större antal hushållsmedlemmar än vid ett mindre antal. Av barnhushållen med lägst två vuxna personer och 1–2 barn hade året 1966 »blott» ca 7 procent lägre hushållsinkomst än 15 000 kr och ca 17 procent lägre än 20 000 kr – att jämföra med ca 23 resp. 35 procent för motsvarande typer av hushåll utan barn. Skillnaden i medianbeloppen för hushållsinkomsten bland hushåll med lägst två vuxna personer utan barn och med 1–2 barn är dock relativt liten (26 150 resp. 29 450 kr), vilket gör det svårt att säga om barnförekomsten i dessa fall verkligen är förenad med en bättre ekonomisk situation. Det väsentliga i nu förevarande sammanhang är dock att hushållsinkomsten normalt är märkbart större för hushållen med lägst två vuxna och 1–2 barn än för hushållen med lägst två vuxna men utan barn. Man kan i detta sammanhang även konstatera att i hushåll med lägst två vuxna inkomsten är något större när det finns 2 barn än när det finns 1 barn, vilket f. ö. är konsekvent med uppgiften i 1965 års bostadsräkning att trångboddheten är påtagligt mindre för 2-barns- än för 1-barnshushållen.

Högre hushållsinkomst är således normalt förenad med större antal hushållsmedlemmar så länge man betraktar hushåll utan barn samt hushåll med två eller flera vux-

Tabell 9: 4. Relativa antalet hushåll med lägre hushållsinkomst än 15 000 resp. 20 000 kr samt medianbelopp för hushållsinkomsterna i olika hushållstyper. Procent.

Hushållstyp	Andel (%) med under 15 000 kr	hush.-inkomst under 20 000 kr	Medianbelopp (kr) för hushållsinkomst 1966
lägst 2 vuxna med 1 barn	8	17	29 350
» 2 » » 2 »	6	16	29 500
» 2 » » 3 o. fler barn	11	21	27 750
1 vuxen med barn	56	74	13 650

na jämte 1–2 barn. För hushåll med endast en vuxen jämte barn och med lägst två vuxna med 3 eller flera barn gäller däremot inte ett sådant samband mellan inkomst och antal hushållsmedlemmar. I dessa bägge kategorier ingår tillsammans drygt 210 000 hushåll, svarande mot ca 20 procent av det totala antalet barnhushåll. I dessa 20 procent av barnhushållen bodde år 1966 omkring 35 procent av samtliga minderåriga barn. Hur andelen hushåll med högst 15 000 resp. 20 000 kr i hushållsinkomst och medianbeloppen för hushållsinkomsterna avviker från motsvarande andelar och belopp i de andra barnhushållen framgår av tabell 9: 4.

För hushåll med två eller fler vuxna och 3 eller flera barn är som synes andelen med låga hushållsinkomster märkbart större och medianbeloppet för hushållsinkomst märkbart lägre än i motsvarande hushåll med 1–2 barn. Hushållen med enbart en vuxen person jämte barn har den i särklass ogynnsammaste ekonomiska situationen av samtliga hushållstyper med barn.

Det kan betecknas som anmärkningsvärt ur sociala synpunkter att medan för sådana hushållstyper, vilka omfattar drygt 90 procent av samtliga hushåll, det kan konstateras att ökad hushållsstorlek är förenad med ökad hushållsinkomst, motsatsen iakttas för barnhushåll med antingen en ensam vuxen person eller tre och fler barn. Dessa avvikande hushållstyper omfattar inte fler än ca 8 procent av samtliga hushåll i landet men innehåller drygt $\frac{1}{3}$ av samtliga minderåriga barn. Barnantalet är också förhållandevis större i barnhushåll med låga inkomster än i barnhushåll med högre inkomster.

Av de omkring 1 miljon hushållen med minderåriga barn låg 20 procent av hushållen under ett inkomstbelopp av ca 20 130 kr och 20 procent över ett inkomstbelopp av ca 41 700 kr — av totalantalet minderåriga barn fanns 21 procent i den förstnämnda hushållsgruppen och 19 procent i den sistnämnda (ca 356 000 resp. 326 000 barn).

Den här konstaterade positiva korrelationen mellan hushållsstorlek och hushållsinkomst — där dock enförälders- och mångbarnshushåll representerar viktiga undantag — har utgjort ett av motiven till att huvuddelen av det förevarande betänkandet belyser individinkomsterna och deras struktur. Det är nämligen uppenbart att (med nämnda undantag) individens inkomstnivå i stor utsträckning avgörs av eller avgör hans eller hennes civilstånd och barnantal liksom storleken av det hushåll vari individen ingår. Givetvis är de kausala förhållandena därvid svåra att avgöra; man vet således ej utan ytterligare och ingående undersökningar om det är en individs låga inkomst som medverkar till att antalet hushållsmedlemmar begränsas eller om det är det begränsade antalet hushållsmedlemmar som medverkar till att förmågan eller benägenheten hos en individ att tjäna bra inkomster minskas. Då en möjlig förklaring ändock är att många eller flertalet förvärvsarbetspersoner i de aktiva åldersgrupperna av ekonomiska skäl »valt» eller »föredragit» att vara ogifta, att begränsa antalet barn eller att begränsa antalet övriga tänkbara familjemedlemmar, framstår det som diskutabelt att vid exempelvis lönestrukturbeskrivningar även dra in hushållsstorlek som en intressant variabel

Tabell 9: 5. Fördelningen av befolkningen 14—74 år efter sammanräknad inkomst och totalinkomst, år 1966.

	0	1— 5 000	5 001 — 10 000	10 001 — 15 000	15 001 — 20 000	20 001 — 30 000	30 001 — 40 000	40 000 —	Uppg. sagn.	Tot.
<i>I 000-tal pers. sammanräknad inkomst</i>	1 304,0	852,0	861,9	658,4	735,3	980,3	288,8	188,7	70,0	5 939,2
Tot. inkomst	306,2	1 586,8	960,0	705,0	756,6	1 049,6	301,2	203,7	70,0	5 939,2
<i>Rel. fördeln. sammanräknad inkomst</i>	22,0	14,3	14,5	11,1	12,4	16,5	4,9	3,2	1,2	100
tot. inkomst	5,2	26,7	16,2	11,9	12,7	17,7	5,1	3,4	1,2	100

eller att systematiskt variera förekommande gränser för »låga» inkomster med hänsyn till hushållens storlek.

9.5 Hushållsinkomsterna för individer med låga inkomster

9.5.1 Innebörden av låg individinkomst

I låginkomstutredningens bearbetningar av den s. k. februariundersökningen har de individuella inkomsterna för olika befolkningsgrupper jämförts med inkomsterna hos de hushåll, vari individerna ingår. Därvid har man fått ta ställning till de inkomstbegrepp, vilka lämpligen bör läggas till grund för jämförelsen. Utredningen har i detta sammanhang stannat för att bestämma individinkomsten till »totalinkomsten», varmed förstås summan av alla beskattningsbara inkomster (från anställning, pension, företag/rörelse, fastighet, kapital, periodiskt understöd m. m.) och alla icke beskattningsbara inkomster (såsom barnbidrag, studiebidrag, studiehjälp, sjukpenning, moderskapspenning, socialhjälp, familjebostadsbidrag, gåvor, uthyrning av rum m. m.). Hushållsinkomsten utgör summan av motsvarande inkomster för samtliga personer i hushållet, varvid hushållen definierats på sätt som framgår av avsnitt 9.2 ovan och i princip motsvarar »bostadshushåll» enligt bostadsräkningarnas innebörd. Från nämnda individ- och hushållsinkomster har avdrag för direkt skatt, avgifter o. d. ej gjorts.

Innan resultaten från denna jämförelse

mellan individ- och hushållsinkomsten redovisas finns det anledning att nämna något om konsekvenserna av att utnyttja totalinkomstbegreppet. För den totala befolkningen i åldern 14—74 år, som i uppräknade tal motsvarar ca 5,94 miljoner personer, utgjorde året 1966 medianbeloppet för

sammanräknad

nettoinkomst = ca 9 400 kr

sammanräknad

inkomst = ca 9 515 kr

totalinkomst = ca 10 590 kr

Som synes är skillnaden mellan de i beskattningshänseende aktuella begreppen sammanräknad nettoinkomst och sammanräknad inkomst mycket obetydlig; i den förstnämnda men ej i den sistnämnda har »underskott i förvärvskälla» frångagits. När de icke beskattningsbara inkomsterna läggs till stiger medianinkomsten med nära 1 100 kr eller ca 11 procent.

Vad som i synnerhet utmärker skillnaden mellan fördelningarna av sammanräknad inkomst och totalinkomst är att antalet och andelen personer med noll-inkomster kraftigt minskar. Av tabell 9: 5 framgår hur totalantalet personer i åldern 14—74 år året 1966 var fördelade efter sammanräknad inkomst (= summan av beskattningsbara inkomstslag) och totalinkomster (= summan av beskattningsbara och icke beskattningsbara inkomstslag).

Antalet personer med noll-inkomster är som synes ca 1 miljon lägre i totalinkomstfördelningen än i sammanräknade inkomst-

fördelningen. Skillnaden sammanhänger för ca 400 000 personer med studiehjälp o. d. och för ytterligare ca 400 000 personer med inkomst av barnbidrag.

Individerna med låga inkomster utgör således oavsett inkomstbegrepp en stor andel av befolkningen i åldern 14–74 år. Ca 1,89 miljoner personer eller 32 procent hade året 1966 lägre totalinkomster än 5 000 kr, ca 2,85 miljoner personer eller 48 procent hade lägre totalinkomster än 10 000 kr. Andelarna rubbas ganska obetydligt om i stället sammanräknad inkomst eller sammanräknad nettotinkomst är utgångspunkt. I stället för 32 procent under 5 000 kr i individinkomst blir då andelen ca 36 procent, i stället för 48 procent under 10 000 kr blir andelen ca 51 procent.

I det följande skall belysas storleken av hushållsinkomsterna i de hushåll, vari personerna med låga individinkomster ingår. Belysningen blir av synnerligen översiktlig karaktär och görs så att individ- och hushållsinkomster jämförs för först 14–19-åringar, därefter 20–66-åringar och sist 67–74-åringar. Antalet individer med lägre totalinkomster än 10 000 kr utgjorde sålunda året 1966

i åldern 14–19 år 606 000 personer, motsvarande 83 procent av samtliga i åldersgruppen,

i åldern 20–66 år 1 901 000 personer, motsvarande 40 procent av samtliga i åldersgruppen,

i åldern 67–74 år 346 000 personer, motsvarande 72 procent av samtliga i åldersgruppen.

Inom varje åldersgrupp görs vidare åtskillnad mellan förvärvsarbete och icke förvärvsarbete samt för den sistnämnda delgruppen även mellan pensionerade, studerande, gifta kvinnor och »övriga». Det bör förutskickas att undergruppen »övriga» utgör en befolkningsgrupp med särskilt stor andel låga individ- och hushållsinkomster, vilket sammanhänger med att personerna där förutom av att sakna förvärvsarbete samtidigt utmärks av att vara icke-gifta, icke-studerande och icke-pensionerade. Bort-

fallet av hushållsinkomstutgifter i låginkomstutredningens material är vidare exceptionellt stort för »övrig»-gruppen, vilket sammanhänger med att andelen oanträffbara personer vid de av utredningen föranstaltade intervjuerna här var särskilt betydande.

9.5.2 Individ- och hushållsinkomster för personer i åldern 14–19 år

Personerna i åldern 14–19 år utgjorde enligt februariundersökningen 727 000, varav 136 000 förvärvsarbetade heltid under hela året, 149 000 förvärvsarbetade partiellt men lägst 500 timmar under året, 198 000 förvärvsarbetade 1–499 timmar och 244 000 inte förvärvsarbetade alls. Man kan utgå från att de »fullt» förvärvsarbetande avslutat sin utbildning åtminstone ett år före undersökningen, att de »partiellt» förvärvsarbetande i regel antingen nyligen avslutat utbildningen eller kombinerade förvärvsarbete och studier, att de som förvärvsarbetat mindre än 500 timmar främst utgjordes av studerande i övre tonåren och att de inte alls förvärvsarbetade nästan genomgående var studerande i de nedre tonåren. Drygt 83 procent av 14–19-åringarna hade individinkomster understigande 10 000 kr/år, resterande knappa 17 procent eller ca 114 000 personer hade individinkomster över detta belopp. Av de sistnämnda var praktiskt taget samtliga förvärvsarbetande lägst 500 timmar under året.

Någon uppdelning av 14–19-åringarna efter om de ingick eller ej ingick i andra hushåll har inte skett i förevarande sammanhang. Överslagsvis kan dock beräknas att praktiskt taget samtliga ej förvärvsarbetande och förvärvsarbetande med högst 500 tim./år inte hade egna hushåll medan allra högst 50 000 förvärvsarbetande (med mer än 500 arbetstimmar/år) hade egna hushåll. Mer än 9/10 av 14–19-åringarna synes alltså vara inneboende, i regel hos sina föräldrar.

Hur 14–19-åringarna i skilda undergrupper var fördelade efter *dels* den individuella totalinkomsten, *dels* hushållsinkomsten i de

Tabell 9: 6. Fördelning av 14—19-åringar efter storleken av individinkomst och hushållsinkomst och uppdelade i skilda undergrupper efter förvärvsarbete m. m.

Kategori	Antal pers. 1 000-t.	Proc. andel med inkomst (kr) av							Uppg. saknas	Tot.
		under 5 000	5 001 10 000	10 001 15 000	15 001 20 000	20 001 30 000	30 001 40 000	40 000 —		
<i>Samtliga 14—19 år</i>										
individink.	727,3	62,4	20,9	12,3	2,7	0,5	0,1	—	1,0	100
hushållsink.	727,3	2,1	3,2	6,4	9,2	26,2	19,4	24,7	8,9	100
<i>Därav förv.arb. heldår o. heltid</i>										
individink.	135,9	9,2	36,3	41,5	11,4	1,6	—	—	—	100
hushållsink.	135,9	2,4	4,5	7,7	4,0	20,1	21,3	34,1	6,4	100
<i>Därav förv.arb. partiellt, lägst 500 tim./år</i>										
individink.	151,3	34,0	44,4	18,1	2,2	—	—	—	1,4	100
hushållsink.	151,3	2,8	3,2	7,5	8,4	23,9	22,0	34,8	7,5	100
<i>Därav stud. med förv.arb. 1—499 tim./år</i>										
individink.	188,5	88,0	10,0	0,8	0,3	0,3	—	—	0,6	100
hushållsink.	188,5	0,9	1,7	3,1	11,3	28,9	21,3	23,5	9,4	100
<i>Därav studerande utan förvärvsarb.</i>										
individink.	207,6	92,7	3,8	0,7	0,3	0,2	0,3	—	1,9	100
hushållsink.	207,6	2,1	2,2	6,8	10,2	29,5	15,7	22,4	11,2	100

hushåll där de bor framgår närmare av tabell 9: 6.

Av samtliga 14—19-åringar bodde ungefär 12 procent i hushåll med lägre hushållsinkomst än 15 000 kr. Denna andel varierar något mellan olika undergrupper: från ca 14½ procent bland de helårs- och heltidsarbetande till knappt 6 procent bland de studerande med förvärvsarbete 1—499 timmar per år. Variationen torde främst sammanhålla med att föräldrainkomsten hos de fullt förvärvsarbetande ungdomarna normalt är lägre än föräldrainkomsten hos de studerande ungdomarna i övre tonåren. Det bör anmärkas att tabellen ej särredovisar inkomstfördelningen hos drygt 11 000 pensionerade, nära 7 000 gifta kvinnor utan förvärvsarbete, drygt 4 000 ogifta mödrar utan förvärvsarbete och ca 21 000 »övriga» (ej förvärvsarbetande, ej studerande, ej pensionerade, ej gifta) i åldern 14—19 år. Av samtliga ca 43 000 personer i dessa oredovisade undergrupper bor omkring 25 procent i hus-

håll med högst 15 000 kr i hushållsinkomst. Denna andel är markant högre än bland förvärvsarbetande och/eller studerande ungdomar.

De omkring 85 000 14—19-åringar, vilka bor i hushåll med lägre hushållsinkomst än 15 000 kr, är sammansatta på följande sätt:

19 800 förvärvsarbetar hela året och på heltid

20 400 förvärvsarbetar partiellt, lägst 500 tim/år

10 900 studerar och förvärvsarbetar 1—499 timmar per år

23 000 studerar och förvärvsarbetar inte alls

1 600 är pensionerade

1 700 är gifta kvinnor utan förvärvsarbete

2 200 är ogifta mödrar utan förvärvsarbete

5 300 varken förvärvsarbetar, studerar eller är pensionerade, gifta eller ogifta mödrar.

Tabell 9: 7. Befolkningen i åldern 20—66 år efter sysselsättningsgrad.

Förvärvsarbetande helår och heltid	2 215 700 pers. (46,8 %)
» partiellt, dock lägst 500 timmar per år	1 081 900 » (22,9 %)
Icke förvärvsarbetande, inkl. grupper med förv.arb. 1—499 timmar/år	1 432 800 » (30,3 %)
Totalt	4 730 400 pers. (100 %)

Av dessa totalt ca 85 000 ungdomar är 35 000 män och 50 000 kvinnor. Med hänsyn till att uppgifter om hushållsinkomst saknas för ungefär 65 000 personer i denna åldersgrupp, bör de nyssnämnda antalen betraktas såsom minimiantal. Det bör också framhållas att de anförda antalsuppgifterna för ej förvärvsarbetande eller studerande ungdomar med låg hushållsinkomst baseras på ett litet antal observationer i den grundläggande urvalsundersökningen, varför de är behäftade med betydande osäkerhet.

9.5.3 Individ- och hushållsinkomster för personer i åldern 20—66 år

Totalt uppgick antalet personer 20—66 år i befolkningen till ca 4,73 miljoner enligt februariundersökningen. Med hänsyn till de enskilda personernas sysselsättningssituation var totalbefolkningen i denna åldersgrupp fördelade som framgår av tabell 9: 7.

Det är givet att individinkomstens stor-

lek har ett starkt samband med graden av förvärvsarbete. Man kan avläsa detta i såväl medianinkomsterna som i andelen personer under eller över en viss inkomstgräns. Medianinkomsten under år 1966 var således ca 21 670 kr för de förvärvsarbetande med helårs- och heltidsarbete, ca 11 360 kr för de partiellt förvärvsarbetande och ca 2 810 kr för de icke förvärvsarbetande. Andelen personer med en individinkomst under 15 000 kr år 1966 var inom de nämnda tre huvudgrupperna 18,6 procent, 64,9 procent resp. 94,1 procent. Och andelen personer med en individinkomst över 30 000 kr året 1966 utgjorde inom de tre huvudgrupperna 18,9 procent, 5,3 procent resp. 0,8 procent. Därvid har med inkomst avsetts totalinkomst, dvs. summan av beskattningsbara och ej beskattningsbara inkomster samt utan avdrag för skatt o. d.

Individinkomsten är troligen som regel en relativt god indikator på individens levnadsnivå — den pågående och senare under

Tabell 9: 8. Befolkningen i åldern 20—66 år fördelad efter individ- resp. hushållsinkomst året 1966.

Kategori av befolkningen 20—66 år	1 000-tal pers.	Andel (procent) i inkomstklass, kr								Uppg. sakn.	total
		— 5 000	5 001 — 10 000	10 001 — 15 000	15 001 — 20 000	20 001 — 30 000	30 001 — 40 000	40 000 —			
<i>Hela befolkningen</i>											
individinkomst	4 730,4	27,3	12,9	11,9	14,9	21,5	6,2	4,1	1,3	100	
hushållsinkomst	4 730,4	1,9	5,3	6,8	11,3	27,6	19,5	20,0	7,5	100	
<i>Män</i>											
individinkomst	2 381,0	6,4	8,1	10,4	18,4	36,4	11,3	7,4	1,4	100	
hushållsinkomst	2 381,0	1,6	3,5	5,7	10,0	27,5	21,1	22,7	7,9	100	
<i>Kvinnor</i>											
individinkomst	2 349,4	48,4	17,8	13,4	11,2	6,3	1,0	0,9	1,1	100	
hushållsinkomst	2 349,4	2,3	7,0	8,0	12,5	27,7	17,9	17,5	7,1	100	
<i>Gifta kvinnor</i>											
individinkomst	1 723,7	58,2	15,8	10,2	8,5	5,0	0,7	0,5	1,1	100	
hushållsinkomst	1 723,7	0,6	4,2	6,0	11,6	31,0	21,1	19,8	5,6	100	

1970 publicerade levnadsnivåundersökningen kommer att belysa detta närmare och mera konkret. Uppenbart är emellertid att individinkomsten i flerpersonshushåll ger begränsade informationer eftersom i dessa hushåll individerna normalt har sinsemellan starkt varierande inkomster. Dessa inkomstvariationer inom samma hushåll medför att »transfereringar» sker inom hushållen från individer med högre till individer med lägre (eller obefintliga) inkomster. Hur dessa privata inkomsttransfereringar inom hushållen äger rum har veterligen inte undersökts i några sammanhang. Inte heller låginkomstutredningen har haft underlag för att belysa denna viktiga fråga. När individ- och hushållsinkomsternas fördelning jämförs med varandra får man därför vara medveten om att slutsatser från en sådan jämförelse är synnerligen svåra att dra. Tabell 9: 8 kan dock bilda utgångspunkt för vissa osäkra resonemang om hur dessa bägge inkomstfördelningar förhåller sig till varandra. I tabellen visas den procentuella andelen personer i åldern 20–66 år i skilda individ- resp. hushållsinkomstklasser, varvid i bägge fallen bruttoinkomsterna (beskattningsbara och icke beskattningsbara) avsetts samt med hushållsinkomst menats storleken av den inkomst som gäller för det hushåll, där individen bor.

Av tabellen följer bl. a. att av de ca 1 290 000 personerna (= 27,3 procent av 4,73 miljoner) i åldern 20–66 år med lägre individinkomst än 5 000 kr per år bodde så många som ca 1 200 000 i hushåll med högre sammanlagd inkomst än 5 000 kr per år och åtminstone ca 950 000 i hushåll med högre sammanlagd inkomst än 10 000 kr per år. Majoriteten av personerna med obefintliga eller obetydliga individinkomster lever följaktligen i hushåll med andra vuxna inkomsttagare, vilka har högre individinkomster och medelst privata transfereringar möjliggör uppehållet för de förstnämnda. I särskilt hög grad gäller detta för gifta kvinnor, varav ca 58 procent eller ca 1 000 000 personer hade individinkomster under 5 000 kr per år men av vilka minst ca 800 000 levde i hushåll med lägst 15 000

kr/år i hushållsinkomst.

Spegelbilden av denna markanta skillnad mellan antal personer och antal hushåll med låga inkomster ser man i de högre inkomstlägena. Där kan exempelvis konstateras att antalet personer med individinkomster över 40 000 kr året 1966 utgjorde ca 200 000 medan antalet personer (20–66 år) i hushåll med högre hushållsinkomster än 40 000 kr var ca 950 000. Dessa ca 950 000 personer bestod av ca 350 000 gifta par (= 700 000 personer) jämte ca 200 000 icke-gifta personer i åldern 20–66 år, varav bland de gifta paren omkring två tredjedelar av hustrurna och bland de icke-gifta personerna omkring en tredjedel hade obefintliga eller ytterst låga egna inkomster.

Individ- och hushållsinkomster för personer 20–66 år efter grad av förvärvsarbete, kön och yrkesställning

Hur individ- resp. hushållsinkomster är fördelade bland personer med olika grad av förvärvsarbete framgår av tabell 9: 9.

Som väntat har förvärvsarbetsgraden en avsevärd effekt på individinkomsterna: av de fullt förvärvsarbetande hade 7 procent, av de partiellt förvärvsarbetande (lägst 500 tim/år) 42,5 procent, av de förvärvsarbetande 1–499 timmar 89,7 procent och av de icke alls förvärvsarbetande 89,8 procent lägre individinkomster än 10 000 kr. Självfallet återverkar denna skillnad i individinkomsten även på inkomsten i de hushåll där individen bor: av de fullt förvärvsarbetande bor 7 procent i hushåll med lägre hushållsinkomst än 15 000 kr, av de partiellt förvärvsarbetande (lägst 500 tim/år) 14,7 procent, av de förvärvsarbetande 1–499 tim/år 16 procent och av de icke alls förvärvsarbetande 26,9 procent. Den betydande skillnaden mellan de bägge sistnämnda grupperna tyder på att de förvärvsarbetande 1–499 tim/år även utan inkomsttillskottet från detta förvärvsarbete normalt har högre hushållsinkomster än de icke alls förvärvsarbetande.

Detta framgår också klart vid en jämförelse mellan medianbeloppen för individ-

Tabell 9: 9. Fördelning av personer 20—66 år efter individ- resp. hushållsinkomst och uppdelade med hänsyn till grad av förvärvsarbete.

Kategori	Antal pers. 1 000-tal	Procentuell andel av personerna med individ- resp. hushållsinkomst (kr) av								Totalt
		under 5 000	5 001 — 10 000	10 001 — 15 000	15 001 — 20 000	20 001 — 30 000	30 001 — 40 000	40 001 —	Uppg. sakn.	
<i>Förv arb heldår och heltid</i>										
individinkomst	2 215,7	2,7	4,3	11,6	23,2	39,3	11,4	7,5	—	100
hushållsinkomst	2 215,7	0,5	1,7	4,8	10,3	28,9	24,2	26,5	3,0	100
<i>Förv. arb. partiellt, dock lägst 500 tim./år</i>										
individinkomst	1 082,0	14,8	27,7	22,4	15,1	11,8	3,2	2,1	2,8	100
hushållsinkomst	1 082,0	0,9	5,2	8,6	10,6	25,1	18,0	18,3	13,3	100
<i>Förv. arbetande 1—499 tim./år</i>										
individinkomst	318,5	68,0	21,7	5,7	2,5	1,0	0,2	0,2	0,3	100
hushållsinkomst	318,5	4,3	5,6	6,1	11,5	34,3	16,3	16,9	4,9	100
<i>Icke förv. arb.</i>										
individinkomst	1 114,3	76,6	13,2	7,2	1,6	1,3	0,3	0,6	2,5	100
hushållsinkomst	1 114,3	5,1	12,4	9,4	13,7	25,5	12,5	9,8	11,6	100

resp. hushållsinkomst bland personerna i de fyra delgrupperna (tabell 9: 10).

Bortsett från den ej förvärvsarbetande gruppen gäller som synes regeln att ju lägre individinkomsten och sysselsättningsgraden är desto högre är övriga hushållsmedlemmars inkomster. När personerna ej förvärvsarbetar alls och individinkomsten för den skull är särskilt låg konstateras dock ett undantag från denna regel.

Hur de fullt och partiellt förvärvsarbetandes (lägst 500 tim./år) individ- och hushållsinkomster förhåller sig till varandra inom olika delgrupper framgår av tabell 9: 11, där antalet och andelen personer med individ- och hushållsinkomster under 15 000 kr an-

ges med hänsyn till kön, yrkesställning och sysselsättningsgrad.

Av samtliga förvärvsarbetande (lägst 500 tim./år) hade år 1966 ca 18 procent av männen och 62½ procent av kvinnorna lägre individinkomster än 15 000 kr, medan ca 8 resp. 13 procent bodde i hushåll med lägre hushållsinkomster än 15 000 kr. För männen konstateras markant större andel med låga hushållsinkomster bland de partiellt förvärvsarbetande än bland de helårs- och heltidssysselsatta, medan däremot för kvinnorna andelen med låga hushållsinkomster var ungefär densamma bland partiellt och fullt förvärvsarbetande. Detta måste tolkas så att kvinnorna i regel för-

Tabell 9: 10. Medianbelopp för individ- och hushållsinkomst bland personer med olika sysselsättningsstatus i åldern 20—66 år.

	Medianbelopp (kr) för	
	individinkomst	hushållsinkomst
Förvärvsarbetande helår och heltid	21 670	30 950
» partiellt, lägst 500 timmar per år	11 360	27 170
» 1—499 timmar per år	3 590	25 830
Icke alls förvärvsarbetande	1 850	21 430

Tabell 9: 11. Antal och andelar personer med lägre individ- resp. hushållsinkomst än 15 000 kr bland manliga och kvinnliga förvärvsarbetande (lägst 500 tim/år) i åldern 20—66 år och i olika yrkesställning (i = individinkomst, h = hushållsinkomst).

Sysselsättningsgrad Yrkesställning	Män					Kvinnor				
	Totalt (1 000- tal)	därav ant. (1 000)	pers. h	und. i	15 000 andel (%) h	Totalt (1 000- tal)	därav ant. (1 000)	pers. h	und. i	15 000 andel (%) h
<i>Helårs- o. heltidssys.</i>										
anställda	1 377,7	81,5	33,6	5,9	2,5	492,2	172,2	54,2	35,2	11,0
företagare	290,7	110,8	50,5	38,1	17,4	29,1	20,1	8,0	69,1	27,4
medhj. fam.medl.	(3,3)	..	..	..	..	22,6	22,6	6,4	100	28,4
<i>Partiellt sysselsatta</i>										
anställda	359,1	148,1	51,0	41,2	14,2	513,6	420,5	59,8	81,9	11,6
företagare	74,5	38,8	20,9	52,1	28,0	35,3	31,2	6,9	88,2	19,7
medhj. fam. medl.	(1,1)	..	..	..	..	59,8	59,3	16,2	99,1	27,0
Samtliga	2 132,1	385,2	161,4	18,1	7,7	1 165,5	729,0	152,5	62,5	13,1

förvärvsarbetar mera när de övriga medlem-
marna i hushållet har lägre individinkoms-
ter.

I absoluta tal fanns det år 1966, bland
20–66-åringarna, ca 160 000 förvärvsarbe-
tande män och ca 150 000 förvärvsarbetan-
de kvinnor med lägre hushållsinkomst än
15 000 kr. Hur dessa totalt ca 310 000 per-
soner fördelade sig efter yrkesställning och
sysselsättningsgrad framgår närmare av ta-
bell 9: 12.

Av de förvärvsarbetande i åldern 20–66
år med lägre hushållsinkomst än 15 000
kr var således inemot två tredjedelar an-
ställda och ca hälften förvärvsarbetande hel-
år och heltid. Som framgår av tabellen 9: 11
ovan var därvid bland männen helårs- och
heltidssysselsatta företagare en numerärt
lika stor grupp som partiellt förvärvsarbe-
tande anställda (vardera omfattade drygt
50 000 personer) medan bland kvinnorna
de anställda dominerade såväl inom den

fullt som den partiellt förvärvsarbetande
gruppen.

*Individ- och hushållsinkomster för ej för-
värvsarbetande personer 20–66 år efter typ
av befolkningskategori*

Övergår man från den förvärvsarbetande till
den *ej förvärvsarbetande* gruppen (inkl. ar-
betande 1–499 tim/år) av 20–66-åringar
kan först i anslutning till sistnämnda uppgif-
ter nämnas att absoluta antalet personer
med lägre hushållsinkomster än 15 000 kr
här utgjorde 350 000 à 400 000, dvs. något
fler än motsvarande grupp med förvärvs-
arbete. Tabell 9: 13 visar för olika delgrup-
per av *ej förvärvsarbetande* personer i ål-
dern 20–66 år fördelningen av individ-
resp. hushållsinkomster.

Av tabellen framgår att de *ej förvärvsar-
betande gifta kvinnorna* med och utan min-
deråriga barn (under 16 år) uppvisar de allra

Tabell 9: 12. Personer i åldern 20—66 år med förvärvsarbete och lägre hushållsinkomst än 15 000 kr år 1966, efter yrkesställning och sysselsättningsgrad.

	Anställda	Företag. och medhj. fam.medl.	Fullt förv.arb.	Partiellt förv.arb.
Män	ca 85 000	ca 72 000	ca 85 000	ca 72 000
Kvinnor	» 114 000	» 38 000	» 69 000	» 83 000
totalt	ca 199 000	ca 110 000	ca 154 000	ca 155 000

Tabell 9: 13. Fördelning av ej förvärvsarbetande personer 20—66 år efter individ- resp. hushållsinkomster, uppdelade på vissa undergrupper.

Grupp	Proc. andel av pers. med ind.- resp. hush.-inkomst (kr) av									
	Antal pers. 1 000-t.	under 5 000	5 001	10 001	15 001	20 001	30 001	40 000	uppg. sakn.	totalt
			— 10 000	— 15 000	— 20 000	— 30 000	— 40 000	—		
<i>Pensionärer</i>										
individinkomst	213,3	32,2	40,6	15,5	7,0	3,5	0,5	0,7	0,2	100
hushållsinkomst	213,3	7,0	35,2	17,4	1,0	11,4	5,5	1,5	12,0	100
<i>Studerande</i>										
individinkomst	99,1	51,0	32,3	8,9	2,8	1,1	1,1	1,2	1,7	100
hushållsinkomst	99,1	12,4	7,9	5,0	8,3	6,5	10,2	30,6	8,2	100
<i>Gifta kv. med barn</i>										
individinkomst	564,2	87,9	8,8	0,7	0,5	0,6	0,1	0,3	1,2	100
hushållsinkomst	564,2	0,5	1,2	5,6	13,9	52,5	19,2	13,6	3,6	100
<i>Gifta kv. utan barn</i>										
individinkomst	345,3	93,2	3,6	0,6	0,3	0,2	—	0,3	1,8	100
hushållsinkomst	345,3	1,7	8,5	9,5	19,1	26,3	13,7	12,8	8,4	100
<i>Ikke gifta med barn</i>										
individinkomst	18,2	56,9	28,9	11,4	—	—	—	—	2,8	100
hushållsinkomst	18,2	8,9	22,1	17,1	12,0	21,3	9,5	3,1	6,0	100
<i>Övriga</i>										
individinkomst	192,5	63,8	15,8	6,4	2,5	2,6	0,8	1,1	7,0	100
hushållsinkomst	192,5	17,3	17,1	7,5	7,2	9,5	6,2	4,3	30,9	100

största andelarna med låga individinkomster men de allra lägsta andelarna med låga hushållsinkomster. Drygt 7 resp. nära 20 procent av de ej förvärvsarbetande gifta kvinnorna med och utan barn bodde i hushåll med lägre hushållsinkomst än 15 000 kr. Överraskande låg andel av de ej förvärvsarbetande *studerande* hade likaledes låg hushållsinkomst; ungefär 25 procent fanns i hushåll med lägre hushållsinkomst än 15 000 kronor. De tre grupper av ej förvärvsarbetande i åldern 20—66 år, vilka uppvisar de högsta andelarna med låga såväl individ- som hushållsinkomster, är *icke-gifta personer med minderåriga barn, pensionärer och »övriga»* (dvs. ej förvärvsarbetande, ej gifta, ej pensionerade, ej studerande personer). Utgår man från att de personer, för vilka uppgift om hushållsinkomst saknas, domineras av personer med låga hushållsinkomster kommer bland dessa tre grupper »övriga» jämte pensionärer att befinna sig i den sämsta ekonomiska situationen mätt efter individ- och hushållsinkomster.

De nyss refererade slutsatserna bekräftas av tabell 9: 14, av vilken framgår medianbeloppen för individ- resp. hushållsinkomsten hos de upptagna delgrupperna av ej förvärvsarbetande i åldern 20—66 år.

Totalt fanns 1966 ca 350 000 ej förvärvsarbetande personer i åldern 20—66 år med en lägre hushållsinkomst än 15 000 kr. Därutöver förekom ca 145 000 ej förvärvs-

Tabell 9: 14. Medianbelopp för individ- och hushållsinkomster inom olika delgrupper av ej förvärvsarbetande i åldern 20—66 år.

	Medianbelopp (kr) för	
	individ- inkomst	hushålls- inkomst
Pensionärer	7 180	10 520
Studerande	4 380	27 460
Gifta kvinnor med barn	2 810	26 350
» » utan »	950	26 660
Ikke-gifta med barn	4 270	14 680
Övriga	2 280	10 070
Samtliga ej förvärvs- arbetande	2 810	22 620

Tabell 9: 15. Antalet personer med lägre hushållsinkomst än 15 000 kr inom olika delgrupper av ej förvärvsarbetande i åldern 20—66 år.

	Antal pers. med lägre indiv- o. hush.- inkomst än 15 000 kr.	Antal pers. för vilka uppg. om hushålls- inkomst saknas
Pensionärer	127 000	25 600
Studerande	25 100	8 900
Gifta kvinnor med barn	40 800	20 500
» » utan »	67 900	28 800
Ikke-gifta med barn	8 700	1 100
Övriga	80 700	59 500
Total (ej förvärvsarb. 20—66 år)	350 300	144 900

arbetande med okänd hushållsinkomst men av vilka lågt räknat en fjärdedel kan uppskattas ha lägre hushållsinkomst än 15 000 kr. Absoluta antalet personer med en lägre hushållsinkomst än nämnda belopp i de olika delgrupperna framgår av tabell 9: 15 – i den andra kolumnen har dessutom angivits antalet personer för vilka uppgift om hushållsinkomst saknas, vilket antal ger en uppfattning om osäkerheten av de här presenterade kvantifieringarna.

Inte bara i procentuella andelar utan också i absoluta antal är som synes pensionärerna och »övriga» de bägge största delgrupperna bland de ej förvärvsarbetande personerna i åldern 20–66 år med särskilt låga hushållsinkomster. Det kan i sammanhanget nämnas att ca 70 procent av de 127 000 pensionärerna och ca 45 procent av de 80 700 »övriga» utgörs av kvinnor.

Det bör om de här nämnda grupperna av ej förvärvsarbetande personer i åldern 20–66 år tilläggas att vissa av dem faktiskt haft visst förvärvsarbete (högst 499 tim/år). Av de såsom »ej förvärvsarbetande» upptagna personerna har således ca 65 procent inom studerandegruppen, ca 50 procent inom övriggruppen, ca 35 procent inom gruppen icke-gifta med barn, ca 25 procent inom gruppen gifta kvinnor och ca 12 procent inom pensionärsgruppen haft sådant obetyd-

ligt förvärvsarbete. Tas hänsyn även därtill kommer inkomstnivån inom övrig-gruppen att framstå som den mest ogynnsamma bland de olika delgrupperna av ej förvärvsarbetande.

Det kan vidare tilläggas att det förekommer pensionärer m. fl., som förvärvsarbetat lägst 500 tim/år och för den skull inräknas bland de tidigare behandlade förvärvsarbetande persongrupperna. Mot de totalt 213 000 ej förvärvsarbetande pensionärerna (inkl. 1–499 tim/år) svarade 1966 således ca 97 000 förvärvsarbetande pensionärer (lägst 500 tim/år), mot 99 000 ej förvärvsarbetande studerande svarade ca 81 000 förvärvsarbetande studerande, mot de ca 910 000 ej förvärvsarbetande gifta kvinnorna svarade 740 000 förvärvsarbetande gifta kvinnor och mot de ca 18 000 icke-gifta ej förvärvsarbetande personerna med barn svarade 76 000 icke-gifta förvärvsarbetande med barn. Endast inom gruppen »övriga» förekommer (definitionsmissigt) inte några personer med förvärvsarbete utöver 499 tim/år. Man kan således inte utan vidare karakterisera t. ex. befolkningsgruppen icke-gifta med barn som utsatt för låga såväl individ- som hushållsinkomster. Kvar står dock även efter en sådan reservation att delgrupperna »övriga» jämte pensionärerna i åldern 20–66 år mer än övriga befolkningsgrupper syns ha ett ogynnsamt ekonomiskt läge.

9.5.4 Individ- och hushållsinkomster för personer i åldern 67–74 år

Totalt levde under hela år 1966 ca 835 000 personer i åldrarna över 66 år, varav ca 482 000 eller 58 procent inom den åldersgrupp 67–74 år som ingick i låginkomstutredningens s. k. februariundersökning. På basis av bostadsräkningens uppgifter avseende förhållandena vid slutet av året 1965 kan för personerna i åldern 67–74 år beräknas att

ca 50 procent var i hushåll bestående av enbart gifta par,

ca 25 procent var i enpersonshushåll utan andra personer

Tabell 9: 16. Befolkningen i 67—74 års ålder fördelade efter individ- och hushållsinkomst samt efter kön och grad av förvärvsarbete.

Kategori	Antal pers. 1 000-tal	Procentuell andel av personer med individ- resp. hushållsinkomst (kr) av								
		under 5 000	5 001	10 001	15 001	20 001	30 000	40 000	uppg. sakn.	totalt
			— 10 000	— 15 000	— 20 000	— 30 000	— 40 000	—		
<i>Samtl. 67—74 år</i>										
individinkomst	481,5	31,0	40,9	11,1	7,0	6,1	1,9	1,3	0,7	100
hushållsinkomst	481,5	7,1	39,8	15,5	10,6	10,1	3,9	3,7	9,2	100
<i>Därav män</i>										
individinkomst	218,7	15,5	41,3	15,3	10,5	11,0	3,8	2,4	0,3	100
hushållsinkomst	218,7	6,7	35,4	16,3	11,3	1,3	5,3	5,9	7,9	100
<i>Därav kvinnor</i>										
individinkomst	262,8	43,9	40,6	7,7	4,2	2,1	0,2	0,4	1,0	100
hushållsinkomst	262,8	7,5	43,5	14,9	10,0	9,2	2,7	1,8	10,2	100
<i>Därav förv.arb. heltid och heltid</i>										
individinkomst	28,7	7,4	9,5	14,7	22,4	24,3	10,9	10,8	—	100
hushållsinkomst	28,7	—	5,8	14,8	19,2	22,2	7,3	23,4	7,4	100
<i>Därav förv.arb. partiellt (>500 t.)</i>										
individinkomst	38,1	8,6	26,2	17,9	23,9	17,9	4,0	1,3	—	100
hushållsinkomst	38,1	1,3	20,9	19,8	12,8	24,3	9,7	2,6	8,6	100
<i>Därav förv.arb. 1—499 tim./år</i>										
individinkomst	38,1	14,0	51,2	10,9	3,9	11,7	5,6	2,7	—	100
hushållsinkomst	38,1	2,8	28,2	18,4	13,8	12,5	2,7	7,4	14,4	100
<i>Därav icke alls förvärvsarbetande</i>										
individinkomst	376,7	36,9	43,9	10,2	4,5	2,9	0,6	0,4	0,6	100
hushållsinkomst	376,7	8,7	45,6	14,9	9,4	7,6	3,1	1,9	8,6	100

ca 15 procent bodde hos vuxna barn eller andra anhöriga och

ca 10 procent var i kollektivhushåll m. m.

Det kan även nämnas att ca 55 procent av personerna i åldern 67—74 år bestod av kvinnor. Ca 78 procent av personerna i åldersgruppen förvärvsarbetade inte någon timme under år 1966, ca 8 procent förvärvsarbetade 1—499 timmar, ca 8 procent förvärvsarbetade partiellt men minst 500 tim/år samt 6 procent förvärvsarbetade under hela året och på heltid. Omkring 80 procent av personerna med något förvärsarbete var män, vilka därvid i nära hälften av fallen arbetade såsom företagare.

Hur 67—74-åringarna totalt och i skilda delgrupper är fördelade efter dels individ-, dels hushållsinkomst framgår av tabell 9: 16.

Av samtliga personer i åldern 67—74 år hade ca 83 procent lägre individinkomster och ca 63 procent lägre hushållsinkomster än 15 000 kr. Trots att andelen med lägre individinkomster var väsentligt större bland kvinnorna än bland männen (92 resp. 72 procent under 15 000 kr) var andelen med lägre hushållsinkomster ungefär densamma bland kvinnorna som bland männen (dvs. omkring 60 procent under 15 000 kr). Detta beror på att låga individinkomster för kvinnornas del oftare är förenade med förhållandevis högre individinkomster hos andra hushållsmedlemmar.

Liksom för åldersgrupperna under 67 år iakttas hur förvärvsarbete gynnsamt påverkar såväl individ- som hushållsinkomster. Bland de helårs- och heltidssysselsatta i ål-

Tabell 9: 17. Medianbelopp för individ- och hushållsinkomst inom olika delgrupper av personer i åldern 67—74 år.

	Medianbelopp (kr) för	
	individ- inkomst	hushålls- inkomst
Män	9 030	11 200
Kvinnor	5 690	9 300
Helårs- och heltids- förv.arbetande	19 110	22 930
Partiellt förv.arbetande (500 t.)	14 250	16 450
Förvärvsarbetande 1—499 tim.	8 520	13 210
Ikke alls förvärvsarbe- tande	6 460	9 060
Samtliga	7 400	9 810

dern 67—74 år gällde 1966 en lägre hushållsinkomst än 15 000 kr för ca 21 procent, bland de partiellt sysselsatta (lägst 500 tim) för ca 42 procent, bland de förvärvsarbetande 1—499 timmar för ca 70 procent och bland de icke alls förvärvsarbetande för likaledes ca 70 procent. Nämnade andelar är genomgående väsentligt större än motsvarande andelar bland 20—66-åringarna. Betraktas de högre inkomstlägena över 30 000 kr, kan man konstatera att andelen helårs- och heltidssysselsatta 67—74-åringar med sådana individinkomster t. o. m. är större än motsvarande andel bland 20—66-åringarna (ca 22 resp. 19 procent). Bland de partiellt sysselsatta, med förvärvsarbete lägst 500 tim/år, iakttas ungefär lika stor andel med dessa högre individinkomster bland 67—74-åringarna som bland 20—66-åringarna (drygt 5 procent). Man synes kunna tolka det här påtalade förhållandet så att sysselsättningsmöjligheterna för personer över 66 års ålder är väsentligt bättre när personerna dessförinnan haft högre inkomster än när de haft lägre.

En klarare bild av inkomstförhållandena för olika delgrupper av 67—74-åringar ges i tabell 9: 17, som visar medianbeloppen för individ- resp. hushållsinkomster inom den äldsta åldersgruppen.

Det kan i detta sammanhang upplysas om att beloppet av ålderspensionen från folkpensioneringen (exkl. tilläggspension eller

bostadstillägg) året 1966 utgjorde ca 4 800 kronor för ensamstående och ca 3 650 kronor för gift person. Huvuddelen av de icke alls förvärvsarbetande personerna i åldern 67—74 år hade således total-inkomster motsvarande eller strax ovanför denna obligatoriska folkpension. I särskilt påtaglig grad gällde detta den kvinnliga delen av personerna i åldern 67—74 år.

10.1 Kunskapsläget före låginkomstutredningen

Den mest aktuella översikten av förefintliga informationer om förmögenhetsfördelningen i Sverige återfinns i koncentrationsutredningens betänkande SOU 1968: 7 »Ägande och inflytande inom det privata näringslivet» kap. VI. Däri redovisas uppgifter om förmögenheterna enligt den årliga taxeringsstatistiken, folkräkningarna 1945 och 1950 samt konjunkturinstitutets sparundersökningar 1955, 1957 och 1958. Vidare har i kapitalbeskatteberedningens betänkande SOU 1969: 54 »Kapitalbeskattningen» redovisats resultaten av en specialundersökning av förmögenheterna och deras sammansättning år 1966.

Taxeringsstatistikens och folkräkningarnas förmögenhetsdata grundas på självdeklarationerna och avser *skattepliktiga* förmögenheter. Detta innebär bl. a. att vissa ej skattepliktiga tillgångar med förmögenhetsvärde inte redovisas – t. ex. kapitalförsäkringar och vissa lösören m. m. för personligt bruk. Vidare är där tillgångar i fastigheter upptagna till taxerade värden, vilka ofta understiger deras marknadsvärde. I den årliga taxeringsstatistiken redovisas fr. o. m. inkomståret 1965 enbart skattepliktiga förmögenheter om lägst 100 000 kr. Fördelningen av förmögenheterna redovisas i denna statistik med differentiering efter län, yrkesställning, näringsgren och inkomst.

Samtaxerade personer är generellt räknade som en enda enhet och förmögenhetssuppgifterna avser enbart nettoförmögenhet, dvs. tillgångar utöver skulder.

I konjunkturinstitutets sparundersökningar från slutet av 1950-talet har ett väsentligt mera vidsträckt förmögenhetsbegrepp än det skattepliktiga använts. Således ingick i förmögenheterna vid dessa undersökningar även kapitalförsäkringar (till sitt fondvärde) samt värderades fastigheter och personligt ägda företag utifrån marknadsvärden i stället för taxerade värden. Någon undre gräns för förmögenhetsvärdena tillämpades ej vid redovisandet av dessa undersökningar. I huvudsak samma hushållsbegrepp, dvs. ensamstående person eller gift par inberäknat hemmavarande barn under 17 år, följdes vid sparundersökningarna som i taxeringsstatistikens förmögenhetsredovisningar. I sparundersökningarna har förutom nettoförmögenheter även belysts finansiella tillgångar, realtillgångar och skulder.

Antalet förmögenheter om lägst 100 000 kr (netto) vid utgången av året 1966 uppgick i Sverige enligt taxeringsstatistiken till 212 000 vilket motsvarar ca 5 procent av totalantalet hushållsenheter och ca 6 procent av antal enheter med skattepliktig inkomst. Av de 212 000 förmögenheterna om lägst 100 000 kr föll ca 86 000 på företagare, ca 68 000 på anställda och ca 58 000 på icke-yrkesverksamma. I tabell 10: 1 har de ca 150 000 förmögenheter, som tillfaller

Tabell 10: 1. Förmögenheter över¹ 100 000 kr, fördelade efter hushållsenhetens näringsgren.

ca 60 000 förmögenheter över 100 000 kr avser jordbruk m. binäringar				
ca 33 000 » » 100 000 » » industri o. byggnadsverksamhet				
ca 32 000 » » 100 000 » » handel				
ca 16 000 » » 100 000 » » allmän förvaltningstjänst				
ca 9 000 » » 100 000 » » samfärdsl				

yrkesverksamma, fördelats efter hushållsenhetens näringsgren.

Av samtliga 212 000 förmögenheter om lägst 100 000 kr återfanns ca 76 000 i hushåll med högst 20 000 kr i sammanräknad nettointkomst, ca 89 000 i hushåll med 20 000–50 000 kr i sammanräknad nettointkomst och ca 44 000 i hushåll med högre sammanräknad nettointkomst än 50 000 kr. Av samtliga hushållsenheter i dessa inkomstlägen fanns förmögenheter över 100 000 kr i ca 3 procent av hushållen i den lägsta inkomstklassen, ca 6 procent i den mellersta och ca 34 procent i den högsta, allt enligt förhållandena år 1966.

Man kan genom att jämföra hushållens förmögenhetssumma vid slutet av året 1958 enligt taxeringsstatistiken och förmögenhetssumman vid samma tidpunkt enligt konjunkturinstitutets senast utförda sparundersökning beräkna att grovt räknat enbart en tredjedel av hushållens förmögenheter redovisas i taxeringsstatistiken. Summan av hushållens skattepliktiga förmögenheter över 80 000 kr, vilket år 1958 var undre gräns för skattskyldighet och för medtagande i förmögenhetsredovisningen, utgjorde nämligen knappt 28 miljarder kr att jämföra med drygt 81 miljarder avseende hushållssektorns totala nettoförmögenhet enligt sparundersökningen för året 1958. Den betydande

de skillnaden i förmögenhetssumman sammanhänger *dels* med förekomsten av förmögenheter under gränsen för skattskyldighet, *dels* med att vissa tillgångar (t. ex. försäkringsfonder) ej är skattepliktiga och att värden för bl. a. fastigheter upptagits till lägre belopp än marknadsvärden. Tabell 10: 2 visar hur vid slutet av 1958 hushållens nettoförmögenhet var sammansatt med hänsyn till finansiella tillgångar, realtillgångar och skulder.¹

Konjunkturinstitutets sparundersökningar visar således på ett betydligt mera fullständigt sätt än taxeringsstatistiken hushållens förmögenheter såväl totalt som i skilda befolkningsgrupper. Tillgångar och skulder redovisas där inte enbart efter hushållets typ utan även efter hushållens inkomstnivå och hushållsföreståndarens ålder. För belysning av förmögenhetens samband med inkomstnivån redovisas i tabell 10: 3 vissa av sparundersökningens resultat.

Det framgår av detta utdrag bl. a. att i varje inkomstläge företagarnas förmögenheter är väsentligt högre än de anställdas samt att inom samtliga hushållstyper – men i synnerhet bland de anställda – skulderna ökar med högre inkomst kraftigare än tillgångarna. Bland de anställda ökar särskilt

¹ Se »Hushållens sparande år 1958», Meddelanden från konjunkturinst. Serie B: 33, kap. 2.

Tabell 10: 2. Hushållens förmögenhetssumma och dess sammansättning vid slutet av 1958 samt genomsnittsbetopp per hushåll av förmögenheten.

	summa 31/12-58 milj. kr	i genomsnitt per hushåll, kronor				
		samt- liga	an- ställda	jord- bruk	andra föret.	övriga
Finansiella tillgångar	+37 071	9 918	8 269	12 817	21 582	11 434
realtillgångar	+70 240	18 793	9 898	77 405	88 482	12 479
skulder	—26 269	7 030	4 311	20 670	43 377	3 296
nettoförmögenhet	81 042	21 681	13 856	69 552	66 687	20 617

Tabell 10: 3. Tillgångar, skulder och nettoförmögenhet den 31/12 1958 i olika hushållstyper och inkomstklasser enligt sparundersökningen.

Hushållstyp, inkomstklass, kr	nettoförmögenhet	finansiella tillgångar	realtillgångar	skulder
<i>Anställda</i>				
5 000—10 000	7 840	5 433	3 160	753
30 000—40 000	45 984	28 727	28 967	11 710
<i>Jordbrukare</i>				
5 000—10 000	36 864	8 043	38 628	9 807
30 000—40 000	185 041	61 242	208 798	84 999
<i>Andra företagare</i>				
5 000—10 000	30 651	8 042	31 310	8 801
30 000—40 000	74 604	26 115	114 103	65 614

aktie- och försäkringstillgångar och egna-hemsvärden med högre inkomst.

Av den här gjorda genomgången framgår att den årliga taxeringsstatistiken utgör ett synnerligen bräckligt underlag för belysning av hushållens förmögenhetsförhållanden och fördelning. Även år 1966 kan man uppskatta att grovt räknat blott en tredjedel av den samlade förmögenheten hos hushållen redovisas i denna statistik. För en mera fullständig och invändningsfri statistik över förmögenheterna och deras fördelning krävs undersökningar av det slag, som konjunkturinstitutet tillämpade 1955–58 men som där-efter ej upprepats.

I den inledningsvis nämnda specialundersökning, som kapitalskatteberedningen utfört om förmögenheterna år 1966, har man på basis av 1967 års självdeklarationer och genom de lokala skattemyndigheternas försorg insamlat uppgifter i syfte att studera dels förekomsten av förmögenheter under gränsen för skatteplikt (100 000 kr), dels sammansättningen av deklarerade förmögenheter. Syftet har till väsentlig del varit det-samma som väglett låginkomstutredningen i de motsvarande studier, vars resultat redovisas i det följande. I de delar, där kapitalskatteberedningens specialundersökning givit merinformationer utöver låginkomstutredningens egen undersökning, kommer detta att framgå. Den främsta skillnaden i uppläggnings av dessa bägge studier av förmögenheterna år 1966 är att kapitalskatteberedningen insamlat material enbart för personer som åsatts taxering till statlig in-

komstskatt medan låginkomstutredningens material avser i princip samtliga personer i åldern 14–74 år oavsett inkomst.

10.2 Låginkomstutredningens material och jämförelse därav med taxeringsstatistiken

I anslutning till låginkomstutredningens s. k. februariundersökning 1967 infordrades uppgifter från taxeringsmyndigheterna för var och en av de i urvalet ingående personerna jämte deras ev. make/maka om inkomster och förmögenheter. När det gällde förmögenheterna avsåg uppgifterna dels tillgångar, dels skulder med utgångspunkt från de i självdeklarationerna ingående sammanställningarna för taxering till statlig förmögenhetsskatt.

Genom denna uppgiftsinsamling har utredningen fått informationer inte enbart om förmögenheter utöver taxeringsstatistikens gränsbelopp av 100 000 kr utan också om förmögenheter under denna gräns. Vidare har utredningen kunnat förutom nettoförmögenheter behandla tillgångar och skulder var för sig samt kunnat bearbeta såväl hushållens som de enskilda individernas förmögenheter. Några av taxeringsstatistikens mest väsentliga svagheter har därigenom undgått. Kvar står dock att utredningens material i likhet med taxeringsstatistikens bygger på ett förmögenhetsbegrepp, enligt vilket vissa tillgångar (t. ex. försäkringsfonder) ej ingår och värden för fastigheter o. d. ofta understiger de verkliga värdena. På några punkter är utredningens mate-

rial ej jämförbart med taxeringsstatistikens; utredningens personurval gäller personer i åldrarna 14–74 år medan taxeringsstatistiken gäller personer i samtliga åldrar och dessutom innefattar oskifta dödsbon.

Bristen i jämförbarhet mellan låginkomstutredningens och taxeringsstatistikens förmögenhetsdata kan studeras enbart med avseende på förmögenheterna om lägst 100 000 kr (netto). Antalet förmögenheter – räknat efter ensamstående eller gifta par tillsammans – utgjorde vid utgången av 1966 ca 175 000 enligt låginkomstutredningen och ca 212 000 enligt taxeringsstatistiken. Huvuddelen av skillnaden om nära 37 000 enheter syns kunna förklaras av att låginkomstutredningens urval ej avser personer över 74 års ålder. Av antalet förmögenheter om lägst 100 000 kr återfinns hos låginkomstutredningen ca 32 600 i åldersgruppen 67–74 år, som omfattar ca 55 procent av hela befolkningen över 66 års ålder. Antas att förmögenhetsfördelningen är ungefär densamma över 74 års ålder som i åldersgruppen 67–74 år skulle antalet förmögenheter i den förstnämnda och i låginkomstutredningen uteslutna åldersgruppen vara ca 27 000. Av de återstående ca 10 000 enheterna, som därefter skiljer utredningens resultat från taxeringsstatistiken, avser nära hälften oskifta dödsbon. Överensstämmelsen mellan de bägge materialen kan således om hänsyn tas till de nu nämnda omständigheterna betraktas som synnerligen god.

Enligt taxeringsstatistiken utgjorde summan av förmögenheterna om lägst 100 000 kr vid slutet av 1966 ca 49,8 miljarder kr. En beräkning av förmögenhetssumman enligt låginkomstutredningens material avseende förmögenheter såväl över som under 100 000 kr ger till resultat en summa av ca 107 miljarder kr, om en uppräknings sker med hänsyn till personerna över 74 års ålder och till oskifta dödsbon.¹ Skulle proportionen mellan hushållens förmögenhetssumma enligt konjunkturinstitutets sparundersökning 1958 och deras förmögenhetssumma enligt detta års taxeringsstatistik vara giltig även år 1966 betyder detta att den faktiska nettoförmögenheten hos hus-

hållen 1966 utgjorde ca 150 miljarder kr. Därav framkommer ca 50 miljarder kr i taxeringsstatistikens och låginkomstutredningens redovisade förmögenheter om lägst 100 000 kr och ca 57 miljarder kr i låginkomstutredningens redovisade förmögenheter under 100 000 kr, medan ca 43 miljarder är förmögenheter, vilka på grund av undervärderade tillgångar ej redovisas vare sig i taxeringsstatistiken eller i utredningens material.

När låginkomstutredningens material över förmögenhetsfördelningen 1966 redovisas måste man alltså vara på det klara med att även om det är fullständigare än taxeringsstatistikens en mycket väsentlig del av hushållens verkliga förmögenheter alltjämt är undantagen från belysning. Det syns främst vara tillgångarna i försäkringsfonder jämte fastighetstaxeringsvärdenas avvikelser från marknadsvärdena som svarar för denna kvarvarande brist. Med ledning av konjunkturinstitutets sparundersökningar kan man förutsätta att denna avsaknad av fullständiga förmögenhetssuppgifter innebär en proportionsvis större underskattning av förmögenheterna i högre inkomstlagen än i lägre. Låginkomstutredningens redovisningar av förmögenhetsspridningen skulle i så fall också innebära en underskattning av den faktiska spridningen.

När det speciellt gäller tillgångarna i försäkringsfonder kan nämnas att enligt Statistisk årsbok 1968 dessa fonder inom livförsäkringsbolagen utgjorde totalt 17,2 miljarder kr vid 1966 års slut. Därvid ingår fonder såväl vid individuell livförsäkring som vid kollektiv försäkring inkl. SPP. Även tekniska överskottsfonder o. d. ingår i beloppet.

Hur tillgångarna i försäkringsfonder var fördelade mellan hushållen i olika hushållsgrupper undersöktes i detalj vid konjunkturinstitutets sparundersökning 1958. Av samtliga hushåll saknade då ca 53 procent till-

¹ Enligt kapitalskatteberedningens undersökning om förmögenheterna år 1966 var summan av redovisade tillgångar 150,8 miljarder kr och redovisade skulder 49,7 miljarder kr, vilket innebär en nettoförmögenhetssumma av 101,1 miljarder kr.

Tabell 10: 4. Nettoförmögenheternas fördelning vid utgången av 1966 med hänsyn till ålder, kön och civilstånd.

Förmögenhet, kronor	14—19 år		20—66 år			67—74 år		
	män 1 000-t.	icke- g. kv. pers.	gifta par 1 000-tal	icke-g. män enheter	icke-g. kv.	gifta par 1 000-t. enheter	icke-g. män enheter	icke-g. kv.
0	327,3	311,7	488,8	375,2	355,0	28,6	25,0	61,3
1— 10 000	31,3	17,1	388,9	125,2	97,8	9,7	10,1	23,3
10 001— 20 000	4,8	2,8	220,1	56,9	55,8	10,0	16,2	20,7
20 001— 30 000	1,5	1,1	149,0	16,1	39,9	11,6	8,9	8,3
30 001— 40 000	—	1,0	121,2	2,1	17,7	8,2	8,9	9,8
40 001— 50 000	1,1	0,6	86,9	17,6	11,6	9,2	4,3	6,6
50 001— 100 000	1,1	1,6	193,8	31,1	25,0	21,6	18,7	12,9
100 001— 250 000	1,0	1,1	86,3	12,0	12,2	11,2	8,5	5,5
250 001— 500 000	—	0,5	15,5	3,7	2,2	0,4	4,2	—
500 001—1 000 000	—	—	3,9	—	0,5	0,7	1,4	—
mer än 1 000 000	—	—	1,1	1,6	1,5	0,5	—	—
uppgift saknas	3,4	3,7	18,2	..	6,4	1,0	..	1,6
Totalt	371,6	341,1	1 723,7	657,3	625,7	112,8	105,9	150,0
andel (%) med 0	88,1	91,4	28,4	57,1	56,7	25,4	23,6	40,9
med 1—10 000	8,4	5,0	19,7	19,0	15,6	8,6	9,5	15,5
med 100 000—	0,3	0,5	6,2	2,6	2,6	11,3	13,3	3,7

gångar i försäkringsfonder och hade ca 42 procent tillgångar om högst 5 000 kr. Tillgångarna i försäkringsfonder utgjorde år 1958 i andra hushåll än företagarhusåll genomsnittligt ca 350 kr vid lägre hushållsinkomst än 15 000 kr och steg sedan kraftigt vid högre inkomster – vid hushållsinkomst av lägst 50 000 kr utgjorde tillgångarna i försäkringsfonder ca 42 000 kr.¹

Någon senare undersökning än konjunkturinstitutets år 1958 av hur tillgångarna i försäkringsfonder är fördelade har ej skett. Låginkomstutredningen har emellertid i samband med sina undersökningar av förmögenhetsfördelningen bearbetat material om hur avdragen för försäkringsavgifter i samband med skattetaxeringarna (andra än till den allmänna sjuk- och pensionsförsäkringen) år 1966 fördelade sig på olika hushålls- och inkomstgrupper. Av samtliga inkomstenheter (ensamstående och gifta par) med inkomst hade enligt denna undersökning ca 35 procent icke något avdrag alls för försäkringsavgifter och hade ca 34 procent ett avdrag om högst 200 kr. Eftersom avdrag i detta sammanhang får ske inte enbart för avgifter till liv- och pensionsförsäkringar med sparmoment utan också för avgifter till s. k. riskförsäkringar, arbetslöshetsför-

säkringar m. m. kan man beräkna att året 1966 något mer än hälften av hushållen ej betalade sådana slags försäkringspremier, vilka innebar tillskott till försäkringsfonder. Denna uppgift tyder på att andelen hushåll utan tillgångar i försäkringsfonder mycket väl kan vara ungefär densamma år 1966 som år 1958, då konjunkturinstitutets sparundersökning gjordes. Avdrag med mer än 200 kr gjordes 1966 för ca 20 procent av inkomstenheterna med 10 000–20 000 kr i sammanräknad nettoinkomst och för ca 60 procent av inkomstenheterna med mer än 30 000 kr i sammanräknad nettoinkomst, vilket bekräftar antagandet att utelämnandet av tillgångarna i försäkringsfonder från förmögenhetsredovisningarna främst innehåller en undervärdering av förmögenheterna bland personer och hushåll i högre inkomstlägen.

10.3 Förmögenheternas och tillgångarnas fördelning enligt låginkomstutredningens februariundersökning, allmänt

Följer man taxeringsstatistikens och sparundersökningarnas princip att som redovisningsenhet ha ensamstående personer eller

¹ Se Hushållens sparande år 1958, Meddelanden från konjunkturinstitutet Serie B :33, kap. 2.

Tabell 10:5. Andelen inkomstenheter utan nettoförmögenhet i olika åldrar enligt kapital-skatteberedningen. Procent.

	—20 år	20—29 år	30—39 år	40—49 år	50—66 år	67— år
Andel (%) utan netto- förmögenhet	74,1	60,6	44,0	33,0	24,8	25,0

gifta par (=»hushåll») kan den svenska befolkningen i åldern 14–74 år fördelas efter nettoförmögenhetens storlek såsom följer av tabell 10: 4, där en grov åldersindelning jämte köns- och civilståndsfördelning samtidigt skett.

Inom den *ungsta* åldersgruppen 14–19 år saknar ca 90 procent av personerna nettoförmögenhet. När sådan förekommer sammanhänger detta sannolikt i praktiskt taget samtliga fall med gåvor eller arv från föräldrar och anhöriga. Med hänsyn därtill får det betecknas som anmärkningsvärt att positiva förmögenheter existerar för ca 41 000 män och ca 26 000 kvinnor inom denna åldersgrupp – en skillnad som antyder att sönnerna behandlats med större generositet än döttrarna. På grund av det ringa antalet personer under 20 års ålder med förmögenhet och tillgångar kommer i det följande denna åldersgrupp att uteslutas ur redovisningarna.

I *åldern 20–66 år* är nollförmögenheter vanligast bland icke-gifta män och kvinnor, som uppvisar en förvånansvärt likartad förmögenhetsfördelning. Bland gifta par är positiva förmögenheter avsevärt vanligare än bland de icke-gifta personerna – förmögenheter om lägst 100 000 kr proportionsvis nästan 2 1/2 gånger vanligare. Betraktas *åldersgruppen 67–74 år* är förmögenhetsfördelningen bland gifta par och icke-gifta män likartad. Andelen högre förmögenheter ligger för dessa bägge befolkningsgrupper högre än i övriga här redovisade grupper. För icke-gifta kvinnor över 66 år är andelen med positiva förmögenheter ca 60 procent mot ca 43 procent för icke-gifta kvinnor i åldern 20–66 år.

Enligt kapitalskatteberedningens specialundersökning av förmögenheterna år 1966 sjunker andelen inkomsttagare utan netto-

förmögenhet konsekvent med stigande ålder. I tabell 10: 5 visas andelen inkomstenheter (gifta par = en enhet) utan nettoförmögenhet i olika åldersgrupper.

Totalt i samtliga åldrar saknade 40,1 procent av inkomsttagarna nettoförmögenhet året 1966, att jämföra med 46,8 procent år 1951 och 53,7 procent 1945 enligt dessa års folkräkningar. Av inkomstenheterna i åldern 20–66 år saknade året 1966 enligt kapitalskatteberedningens undersökning 37,7 procent nettoförmögenhet, medan för samtliga personer i denna ålder (inkl. personer utan inkomst) motsvarande andel året 1966 utgjorde 40,5 procent enligt låginkomstutredningens undersökning.

Ur ett flertal synpunkter är det missvisande att som taxeringsstatistik m. m. behandla de gifta paren såsom en enhet. De förmögenhets- och skattejuridiska synpunkterna talar visserligen därför men i regel är dock förmögenheterna för de gifta männen och kvinnorna uppdelade efter vem av dem som är »källa» till förmögenheten. En bearbetning av låginkomstutredningens material visar sålunda att för ca 82 procent av de gifta kvinnorna saknas nettoförmögenhet och för ca 90 procent av dem är nettoförmögenheten noll eller högst 10 000 kr. Andelen personer i åldern 20–74 år med noll eller högst 10 000 kr i »egen» förmögenhet framgår av tabell 10: 6.

Av samtliga individer i åldern 20–74 år saknar således ca 55 procent »egna» förmögenheter, vilken andel är så låg som 30 procent för de gifta männen men så hög som ca 82 procent för de gifta kvinnorna. Högst 10 000 kr i förmögenhet gäller för ca 70 procent av samtliga individer, vilken andel är lägst (38 procent) för de gifta männen och högst (90 procent) för de gifta kvinnorna. För de icke-gifta männen och

Tabell 10:6. Andelen personer i åldern 20—74 år utan förmögenhet resp. med högst 10 000 kr i förmögenhet efter familjetyp. Procent.

	0 i förmögenhet	0—10 000 kr i förm.het
Gifta män	30,0 proc.	38,3 proc.
Ikke-gifta män	52,4	70,1
Gifta kvinnor	82,1	89,7
Ikke-gifta kv.	53,7	69,3
Samtliga individer	55,5 proc.	70,4 proc.

kvinnorna är dessa andelar ungefär lika stora.

I denna allmänna översikt över förmögensfördelningen finns det anledning att även jämföra fördelningarna av nettoförmögenhet och tillgångar utan avdrag för skulder.¹ I tabell 10:7 redovisas dessa bägge fördelningar för personerna i åldern 20—74 år (för gifta räknat efter mannens ålder).

Andelen gifta par med noll-förmögenhet var 28,2 procent, med noll-tillgångar 22,0 procent. Motsvarande andelar för gifta par med 0—10 000 kr i nettoförmögenhet och tillgångar var 47,2 resp. 36,6 procent. Antalet gifta par med nettoförmögenhet om lägst 100 000 kr utgjorde ca 120 000 (6,5 procent av samtliga), antalet med tillgångar över samma belopp utgjorde det dubbla eller ca 241 000 (13,1 procent av samtliga). För ensamstående personer är avvikelserna mellan förmögensfördelningen och fördelningen av tillgångarna som synes avsevärt måttligare.

Av kapitalsskatteberedningens specialundersökning av förmögenheterna år 1966 framgår att av skattskyldiga inkomsttagare med redovisade tillgångar på 1—10 000 kr 68,0 procent saknade skulder. Motsvarande andel var vid tillgångar av 100 000—200 000 kr 7,9 procent och vid tillgångar av lägst 1 miljon kr 0,5 procent. Inkomstenheter med små tillgångar har således sällan skulder medan inkomstenheter med stora tillgångar till alldeles dominerande del har stora skulder.

Kapitalsskatteberedningen redovisar också sammansättningen av tillgångar och skulder i skilda förmögensklasser. Av tillgångarna år 1966 om totalt 150,8 miljarder kr svarade

jordbruksfastighet m. m. för	15,7	procent
rörelse m. m.	» 3,7	»
annan fastighet	» 33,5	»
bankmedel m. m.	» 22,5	»
obligationer, förlagsbevis	» 1,4	»
aktier m. m.	» 11,8	»
fordringar	» 5,7	»
övriga tillgångar	» 5,7	»

Av skulderna år 1966 om totalt 49,7 miljarder kr svarade inteckningsskulder för 67,1 procent, andra låneskulder för 19,7 procent, varuskulder för 4,9 procent, skatteskul-

¹ När här och i det följande talas om personer och hushåll, vilka helt saknar tillgångar, innebär främst avsaknaden av uppgifter i detta material om tillgångar i försäkringsfonder en viss överskattning. Som dock redovisats ovan på sid. 232 innebär avsaknaden av sådana uppgifter framför allt att personer och hushåll i högre inkomstlägen, vilka i regel också har andra tillgångar än försäkringsfonder, fått sina tillgångar undervärderade.

Tabell 10:7. Nettoförmögenheterna och tillgångarnas fördelning vid utgången av 1966 på basis av hushållsenheter; befolkning 20—74 år, 1 000-tal personer.

Förmögenhet resp. tillgångar, kr.	antal gifta par			antal icke-gifta personer		
	förmögenheter	tillgångar	skillnad	förmögenhet	tillgång	skillnad
0	517,4	404,5	—112,9	816,5	759,7	—56,8
1— 10 000	348,6	267,5	— 81,1	256,4	258,8	+ 2,4
10 001— 50 000	616,2	531,6	— 84,6	301,4	299,5	— 1,9
50 001—100 000	215,4	372,5	+157,1	87,7	103,7	+16,0
100 001—250 000	97,5	190,7	+ 93,2	38,2	58,0	+19,8
250 001 och mer	22,1	50,0	+ 27,9	20,6	(18,4)	...
uppgift saknas	19,2	19,2	—	18,1	18,1	—
Totalt	1 836,5	1 836,5	—	1 538,9	1 538,9	—

Tabell 10: 8. Fördelning av tillgångarna efter placeringsobjekt för skattskyldiga efter redovisad nettoförmögenhet.

Nettoförmögenhet, kr	Antal pers. (ink.-enh.) m. tillg. 1 000-tal	Summa tillgångar milj. kr	Proc.andel av tillgångarna placerade i						
			jordbruksfastighet och rörelse (enl. tax.-värden)	annan fastighet (enl. tax.-värden)	bank medel och obligationer	aktier o. d.	fordringar	övrigt	totalt
0	149,1	5 424	17,9	64,3	5,3	2,4	2,6	7,5	100
1— 10 000	678,7	6 450	8,3	37,9	20,9	4,8	0,7	27,4	100
10 000— 50 000	1 062,0	39 779	16,1	41,5	29,1	3,4	2,1	7,8	100
50 000—100 000	329,4	29 569	22,2	32,1	32,1	5,1	4,0	4,6	100
100 000—200 000	146,3	25 342	27,5	22,9	29,0	10,6	6,8	3,3	100
200 000—500 000	52,7	21 272	21,1	29,3	18,3	19,9	8,7	2,7	100
500 000—	12,3	22 924	14,4	28,5	8,9	33,2	12,6	2,4	100
Samtliga	2 430,5	150 759	19,4	33,5	23,9	11,8	5,7	5,7	100
andel (%) av ink.-enh. med tillg. av olika slag	63,8	—	13,1	25,1	43,2	13,5 ¹	7,1	31,4	—

¹ Uppgiften att 13,5 procent av inkomstenheterna år 1966 innehade aktier överensstämmer väl med resultatet från en under våren 1969 gjord undersökning vid Statistiska centralbyrån, enligt vilken 13 procent av ett representativt urval om ca 900 personer i åldern 15—70 år uppgav sig äga aktier. Se härom i artikelserie 1969 i tidningen Affärsvärlden/Finanstidningen.

der för 3,1 procent och övriga skulder för 5,2 procent.

Hur tillgångarna år 1966 var fördelade på olika placeringsobjekt inom skilda förmögenhetsklasser framgår av tabell 10: 8, byggd på kapitalskatteberedningens redovisningar.

Tillgångarnas sammansättning varierar som synes allra mest när det gäller bankmedel och obligationer, aktier, fordringar samt övrigt (personligt lösöre, privatbilar o. d.). Ifråga om skuldernas sammansättning

iakttas inte lika stora variationer mellan de olika förmögenhetsklasserna.

10.4 Förmögenheternas och tillgångarnas fördelning med hänsyn till sysselsättning

Hur sambandet är mellan nettoförmögenheter och tillgångar har närmare studerats för de helårs- och heltidssysselsatta manliga löntagarna och företagarna. I tabell 10: 9 visas resultaten av bearbetningen för denna grupp.

Tabell 10: 9. Sambandet förmögenheter — tillgångar för helårs- och heltidssysselsatta manliga löntagare och företagare, 1 000-tal personer.

Nettoförmögenhet kr	1 000-tal pers.	därav med tillgångar av (kr)					
		0	1— 10 000	10 000— 50 000	50 001— 100 000	100 001— 250 000	250 000 och mer
0	429,1	348,3	21,4	27,8	18,6	12,4	0,5
1— 10 000	309,3	—	235,2	46,0	21,7	5,4	1,1
10 001— 50 000	436,2	—	—	301,2	107,1	25,3	2,6
50 001—100 000	130,7	—	—	—	80,3	48,8	1,6
100 001—250 000	59,8	—	—	—	—	47,5	12,3
250 001 och mer	13,7	—	—	—	—	—	13,7
Totalt	1 378,9	348,3	256,6	375,0	227,6	139,4	32,0

Tabell 10: 10. Fördelningen av förmögenheter (för gifta inkl. makas/makes) bland förvärvs- arbetande resp. icke förvärvsarbetande personer 20—66 år, uppdelat på män, gifta kvinnor och icke-gifta kvinnor.

Kategori	Förmögenhet kr, relativ fördelning								
	Antal pers. 1 000-t.	0	1—10 000	10 001—50 000	50 001—100 000	100 001—250 000	250 000 och mer	uppg. sakn.	Tot.
<i>Nettoförmögenhet män</i>									
förv.arb.	2 132,0	33,8	20,5	29,8	9,6	4,1	1,0	1,1	100
ej förv.arb.	249,0	57,8	10,4	13,8	8,0	4,5	1,3	4,0	100
<i>gifta kv.</i>									
förv.arb.	753,4	28,7	21,3	32,4	11,4	4,7	0,7	0,6	100
ej förv.arb.	970,3	28,1	18,4	25,1	11,1	5,2	1,6	1,4	100
<i>icke-gifta kv.</i>									
förv.arb.	412,2	55,7	18,3	20,5	3,0	1,4	0,2	0,8	100
ej förv.arb.	213,5	58,8	10,4	18,9	5,9	3,0	1,5	1,5	100
<i>Tillgångar män</i>									
förv.arb.	2 132,0	27,7	17,1	26,0	16,7	9,1	2,3	1,1	100
ej förv.arb.	249,0	54,8	8,5	15,7	9,6	4,9	1,6	4,8	100
<i>gifta kv.</i>									
förv.arb.	753,4	25,7	17,0	28,0	18,8	10,5	2,1	0,6	100
ej förv.arb.	970,3	21,0	13,5	29,2	21,4	10,1	3,3	1,4	100
<i>icke-gifta kv.</i>									
förv.arb.	412,2	53,3	18,7	21,0	4,4	1,5	0,4	0,8	100
ej förv.arb.	213,5	57,0	10,7	18,5	6,9	3,5	2,0	1,5	100

Betraktas exempelvis gruppen med en nettoförmögenhet av noll kan ur tabellen beräknas att omkring 81 procent av denna grupp även hade tillgångar av samma storlek. I denna grupp hade 5,0 procent tillgångar om 1—10 000 kr, 6,5 procent tillgångar om 10 001—50 000 kr, 4,3 procent tillgångar om 50 001—100 000 kr och 3,0 procent tillgångar om mer än 100 000 kr. Omvänt konstateras att av de drygt 171 000 personerna med tillgångar överstigande 100 000 kr ca 13 000 hade en nettoförmögenhet av noll kr, drygt 34 000 en nettoförmögenhet om 1—50 000 kr och drygt 50 000 en nettoförmögenhet om 50 001—100 000 kr. Och drygt 4 000 personer hade tillgångar överstigande 250 000 kr men nettoförmögenheter om högst 50 000 kr. Med större tillgångar är som synes ofta förenade större skulder.

Med hänsyn till dessa betydande avvikelser har i flertalet av de följande redovisningarna både nettoförmögenheter och tillgångar upptagits. Värdet av tillgångarna torde nämligen många gånger bättre än för-

mögenshetsvärdet mäta storleken av de resurser, som bl. a. ur levnadsnivåsynpunkt är relevanta för hushåll och individer. Tillgångarna representerar nämligen oavsett de ev. skulderna sådana slags resurser som ur såväl konsumtions- som trygghets- och rörelsefrihetsaspekter påverkar hushållens och individernas levnadsnivå.

När i detta avsnitt en jämförelse sker mellan förvärvsarbetandes och andra personers förmögenshetsfördelning begränsas jämförelsen till åldersgruppen 20—66 år. Personer under 20 års ålder saknar nämligen som tidigare nämnts till alldeles dominerande del förmögensheter, personerna över 66 års ålder har i mycket ringa utsträckning förvärvsarbete. Jämförelsen avser såväl nettoförmögenheter som tillgångar (utan avdrag för skulder) och dessa bägge förmögenshetsvärden innefattar för gifta personer summan av »egen» och makas/makes förmögenhet. I jämförelsen görs åtskillnad mellan män, gifta kvinnor och icke-gifta kvinnor.

Med »anställd» avses här löntagare, vars

ev. inkomst från jordbruk, fastighet eller rörelse understiger 15 procent av den totala förvärvsinkomsten. Alla övriga förvärvsarbete har förts till gruppen »företagare», vilken således inkluderar både andra personer med blandade företagare- och löneinkomster än de nyss nämnda och s. k. medhjälpande familjemedlemmar. Huvuddelen av dessa familjemedlemmar utgörs nämligen av företagarrustur, vilka kan betraktas såsom företagare i reell mening i samma företag som sina män. Till gruppen »andra» har även förts förvärvsarbete med mindre än 500 arbetstimmar/år.

Jämförs allra först förmögenhetsfördelningen för förvärvsarbete (= anställda + företagare) och icke-förvärvsarbete personer i åldern 20–66 år ger tabell 10: 10 en bild av skillnaden däremellan.

Bland männen är andelen personer med obefintlig förmögenhet avsevärt lägre inom den förvärvsarbete än den icke förvärvsarbete gruppen. I fråga om »måttliga» förmögenheter (1–100 000 kr) gäller det motsatta – dvs. sådana förmögenheter är förhållandevis betydligt vanligare bland förvärvsarbete än övriga. Större förmögenheter (över 100 000 kr) förekommer något oftare för ej förvärvsarbete män än för förvärvsarbete när nettoförmögenheter betraktas medan det motsatta gäller när tillgångarna betraktas. Detta sammanhänger med att de förvärvsarbete männen i högre förmögenhetslägen har betydligt större skulder än de ej förvärvsarbete i samma förmögenhetsläge (netto).

De här gjorda konstaterandena kan även formuleras så att yrkesverksamhetsgraden bland männen är högst vid »måttliga» förmögenheter, lägst vid obefintliga förmögenheter medan vid större förmögenheter konklusionen beror av om nettoförmögenheter eller tillgångar betraktas. Det kan upplysas om att den ej förvärvsarbete gruppen män till ca hälften består av ej studerande och ej pensionerade män, till ca en femtedel av studerande och till knappt en tredjedel av pensionärer. Skillnaden i förmögenhetsfördelningen mellan förvärvsarbete män och övriga män kan därför ej annat än delvis

hänföras till olikheten i dessa bägge grupper ålderssammansättning.

Jämförs fördelningen av förmögenheterna för gifta kvinnor med och utan förvärvsarbete iakttas större andelar med obefintliga och små förmögenheter (upp till 10 000 kr) bland de förvärvsarbete. Skillnaden märks mera när tillgångarna betraktas i stället för nettoförmögenheter. Nära 43 procent av de förvärvsarbete gifta kvinnorna har således högst 10 000 kr i tillgångar (inkl. makens) mot ca 34 1/2 procent av de gifta kvinnorna utan förvärvsarbete. Och ca 31 1/2 procent av den förvärvsarbete gruppen har tillgångar över 50 000 kr mot drygt 36 procent av den ej förvärvsarbete. Det är tydligt att de gifta kvinnornas yrkesverksamhetsgrad är större vid lägre förmögenhet.

Bland de icke-gifta kvinnorna iakttas för såväl nettoförmögenheter som tillgångar en något större andel noll-förmögenheter inom den ej förvärvsarbete gruppen än inom den förvärvsarbete. Vid förmögenheter och tillgångar utöver 50 000 kr gäller samma förhållande i ännu högre grad, vilket torde sammanhånga med att de ej förvärvsarbete i dessa förmögenhetslägen innefattar en förhållandevis stor andel änkor med ärvda förmögenheter. Det är enbart vid förmögenheter om 1–50 000 kr, där andelen icke gifta kvinnor med förvärvsarbete är större än för motsvarande grupp utan förvärvsarbete.

Relationerna mellan förmögenhet och yrkesverksamhetsgrad kan studeras mera direkt än vad som nyss skett. I tabell 10: 11 återges för personerna i åldern 20–66 år yrkesverksamhetsgraden för män, gifta kvinnor och icke-gifta kvinnor inom olika förmögenhetsklasser. Därvid har förmögenheten mätts efter tillgångarna (före avdrag för skulder) och har för gifta personer även makas/makes tillgångar inräknats. Två serier av yrkesverksamhetsgrader har beräknats, nämligen dels uttryckande andelen personer med helår- och heltidssysselsättning, dels andelen personer med även delårs- och/eller deltidssysselsättning om lägst 500 arbetstimmar per år.

Tabell 10:11. Yrkesverksamhetsgrad för män, gifta kvinnor och icke-gifta kvinnor i åldern 20—66 år inom olika förmögenhetsklasser.

Tillgångar, kr	Proc. andel helårs- och heltidssysselsatta av personer 20—66 år			Proc. andel med förvärvsarbete minst 500 timmar av personer 20—66 år		
	män	gifta kv.	icke-g. kvinnor	män	gifta kv.	icke-g. kvinnor
0	55,5	19,7	38,7	81,2	46,0	64,3
1— 10 000	76,3	18,2	48,9	94,5	49,3	77,1
10 001— 50 000	78,4	15,3	47,7	93,5	42,6	68,7
50 001—100 000	78,0	15,4	28,3	93,7	40,6	55,0
100 000 och mer	81,6	16,8	15,9	93,8	42,3	40,5
Totalt	70,2	16,8	40,8	89,5	43,7	65,9

För männen är yrkesverksamhetsgraden lägst vid obefintliga tillgångar varefter den i huvudsak ökar med stigande tillgångar. Det kan här anmärkas att andelen företagare också ökar med stigande tillgångar och att vid tillgångar överstigande 100 000 kr företagarna är fler än löntagarna. För de gifta kvinnorna är yrkesverksamhetsgraden högst vid obefintliga eller obetydliga tillgångar; att den sedan stiger vid särskilt stora tillgångar (över 100 000 kr) sammanhänger uteslutande med att andelen företagare (inkl. medhjälpande familjemedlemmar) bland de gifta kvinnorna då blir proportionsvis mycket betydande. För de icke-gifta kvinnorna ökar yrkesverksamhetsgraden markant mellan tillgångsklasserna noll och 1–10 000 kr, varefter den kraftigt sjunker med stigande tillgångar.

10.5 Förmögenhetsfördelningen bland anställda och bland företagare

Inom de förvärvsarbetande befolkningsgrupperna gäller som framkommit i såväl taxeringsstatistik som konjunkturinstitutets sparundersökningar betydande olikheter i förmögenhetsfördelningen mellan framför allt löntagar- och företagargrupperna. Låginkomstutredningens material möjliggör en ytterligare belysning av olikheterna i förmögenhetsfördelningen mellan skilda grupper av förvärvsarbetande. I tabell 10:12 sammanfattas de bearbetningar därav som utredningen gjort och som visar hur nettoförmögenheter och tillgångar fördelas bland

dels helårs- och heltidssysselsatta anställda och företagare (inkl. medhjälpande familjemedlemmar), dels partiellt sysselsatta med lägst 500 arbetstimmar/år.

Betraktas först skillnaden mellan å ena sidan helårs- och heltidssysselsatta och å andra sidan partiellt sysselsatta konstateras att – med undantag för de anställda gifta kvinnorna – andelen nollförmögenheter generellt är större bland de partiellt sysselsatta. De anställda gifta kvinnorna avviker således från samtliga övriga här upptagna grupper både därigenom att deras yrkesverksamhetsgrad är större vid obefintlig förmögenhet än vid positiv förmögenhet och därigenom att när de förvärvsarbetar sysselsättningen mera sällan är av deltid- eller delårstyp vid obefintlig förmögenhet än vid positiv förmögenhet.

Dessutom iakttas ifråga om större förmögenheter (över 50 000 eller 100 000 kr) att andelen anställda män i dessa förmögenhetslägen är ungefär lika stor bland helårs- och heltidssysselsatta som bland partiellt sysselsatta, vilket kan vara ett indicium på att sysselsättningsvolymen per år bland manliga anställda reduceras vid ett mera gynnsamt förmögenhetsläge. För icke-gifta kvinnor, såväl anställda som företagare, är andelen med större förmögenheter högre bland de partiellt sysselsatta än de helårs- och heltidssysselsatta. Här är det således alldeles tydligt att sysselsättningsvolymen per år är reducerad vid en mera gynnsam förmögenhetssituation.

Jämförs därefter de anställdas och före-

Tabell 10: 12. Fördelningen av förmögenheter (för gifta inkl. makas/makes) bland anställda och företagare i åldern 20—66 år, uppdelat efter kön och sysselsättningsgrad.

Förmögenhet kr, relativ fördelning									
Kategori	Antal	0	1—	10 001	50 001	100 001	250 001 och mer	uppg. sakn.	Tot.
	pers. 1 000-t.		10 000	50 000	100 000	250 000			
<i>Nettoförmögenhet</i>									
<i>Helårs- och heltidssysselsatta</i>									
Män, anst.	1 377,7	33,2	24,0	32,9	7,5	2,1	0,5	—	100
» föret.	293,9	15,1	8,7	33,3	23,2	14,9	4,9	—	100
Gifta kv. anst.	254,5	34,5	22,2	30,0	9,9	3,0	0,4	—	100
» » föret.	35,1	9,4	7,7	30,8	25,6	23,4	3,1	—	100
I-g. kv. anst.	237,7	54,0	19,0	23,8	2,6	0,4	0,2	—	100
» » föret.	16,7	46,7	17,3	34,0	3,3	6,7	3,2	—	100
<i>Partiellt syssels.</i>									
Män, anst.	359,1	52,9	20,2	17,6	6,7	2,2	0,2	—	100
» föret.	76,0	35,7	10,7	30,4	12,6	9,2	1,4	—	100
Gifta kv. anst.	374,7	30,5	23,6	34,5	8,2	2,9	0,3	—	100
» » föret.	83,1	13,2	13,2	33,0	25,5	11,2	2,0	—	100
I-g. kv. anst.	138,9	62,5	18,9	12,9	3,7	1,9	—	—	100
» » föret.	13,0	48,5	8,5	31,5	3,9	7,7	—	—	100
<i>Tillgångar</i>									
<i>Helårs- och heltidssysselsatta</i>									
Män, anställda	1 377,7	27,5	20,5	29,3	15,9	5,7	1,1	—	100
» företagare	293,9	8,3	4,3	20,4	26,7	30,5	10,0	—	100

tagarnas förmögenhetsfördelning framkommer i samtliga befolkningsgrupper betydligt lägre andelar med obefintlig förmögenhet och betydligt högre andelar med större förmögenhet bland företagarna. Allra störst visar sig skillnaden för gifta kvinnor. Här är det sannolikt så att medan de anställda gifta kvinnorna har särskilt hög yrkesverksamhetsgrad vid obefintliga förmögenheter har de gifta kvinnorna bland företagarna (dvs. i stor utsträckning medhjälpande familjemedlemmar) särskilt begränsade sysselsättningsmöjligheter, när företagen är små och därmed förmögenheten obetydlig. Vid större företag och förmögenheter gäller där-

emot det omvända: här är sysselsättningsmöjligheterna bland företagaruustrorna goda medan i löntagarhushållen förekomsten av större förmögenheter verkar återhållande på yrkesverksamheten.

Slutsatserna blir inte annorlunda när tillgångarnas fördelning jämförs med nettoförmögenheternas. För den största delgruppen förvärvsarbetande, helårs- och heltidssysselsatta män, framgår andelen personer med högst 10 000 kr och lägst 100 000 kr i nettoförmögenhet resp. tillgångar av tabellen 10: 13 nedan.

Proportionen anställda med obefintliga eller obetydliga (högst 10 000 kr) förmögen-

Tabell 10: 13. Andelen (procent) fullt förvärvsarbetande manliga anställda och företagare med högst 10 000 kr resp. lägst 100 000 kr i nettoförmögenhet och tillgångar.

	Procentuell andel med högst 10 000 kr	lägst 100 000 kr
Anställda, nettoförmögenhet	57,2	2,6
» , tillgångar	48,0	6,8
Företagare, nettoförmögenhet	23,8	19,8
» , tillgångar	12,7	40,5

heter är som synes grovt räknat 50 procent oavsett om nettoförmögenheter eller tillgångar betraktas, medan motsvarande proportion bland företagare sjunker från ca 24 till ca 13 procent om tillgångarna betraktas i stället för nettoförmögenheterna. Andelen anställda med stora förmögenheter (lägst 100 000 kr) blir knappt 7 procent i stället för knappt 2 när tillgångarna i stället för nettoförmögenheterna studeras – motsvarande andel bland företagare blir däremot drygt 40 procent i stället för knappt 20. Skillnaderna i förmögenhetsfördelningen mellan anställda och företagare framstår således ännu tydligare när tillgångarna betraktas i stället för nettoförmögenheterna.

10.6 Förmögenhetsfördelningen bland vissa delgrupper av ej förvärvsarbetande

I åldersgruppen 20–66 år svarar de ej förvärvsarbetande, inkl. personer med mindre än 500 förvärvstimmar/år, för ca 30 procent av samtliga personer. Andelen är ca $\frac{1}{10}$ bland männen, knappt $\frac{6}{10}$ bland de gifta kvinnorna och ca $\frac{1}{3}$ bland de icke gifta kvinnorna. Av samtliga ca 1,4 miljoner ej förvärvsarbetande personer i åldern 20–66 år är ca 560 000 gifta kvinnor med minderåriga barn (under 16 år), ca 350 000 gifta kvinnor utan minderåriga barn, ca 210 000 pensionärer, ca 100 000 studerande och ca 210 000 icke-gifta personer utan pension och ej studerande.

Förmögenhetsfördelningen varierar starkt mellan dessa olika delgrupper av icke förvärvsarbetande. Situationen framgår av tabell 10:14, som för jämförelsens skull även innefattar de helårs- och heltidssysselsatta männen i åldern 20–66 år jämte samtliga personer i åldern 67–74 år och som för överskådlighetens skull enbart avser nettoförmögenheter.

De högsta andelarna med obefintliga förmögenheter konstateras bland de *studerande*; för männen och de icke-gifta kvinnorna i denna grupp är andelen med nollförmögenhet 70 à 80 procent och för de få gifta kvinnorna är motsvarande andel nära 64 procent. De närmast högsta andelarna med obefintliga förmögenheter gäller för gruppen

»övriga». Förutsätts att även personerna för vilka förmögenhetsuppgifter hos taxeringsmyndigheterna saknas har noll i förmögenhet – detta får bedömas som mycket sannolikt – kommer ca 73 procent av de 124 000 männen och ca 76 procent av de 87 000 kvinnorna i övrig-gruppen att komma i denna förmögenhetslösa klass. Att det samtidigt bland dessa »övriga» förekommer något större andelar personer med högre förmögenheter än inom t. ex. den förvärvsarbetande löntagargruppen vittnar om att de »övriga» uppvisar en viss heterogenitet i sin sammansättning. I huvudsak syns dock huvuddelen av personerna i gruppen vara ekonomiskt mycket resurssvaga. Det kan nämnas att i låginkomstutredningens intervjuundersökningar bortfallet inom övrig-gruppen var nära $\frac{1}{3}$, att bland de svarande i övrig-gruppen nära 35 procent uppgav lägre hushållsinkomst än 10 000 kr och att enligt försäkringskassans uppgifter (där bortfallet utgjorde blott ca 3 procent för övriggruppen) ca 20 procent av övriggruppens personer hade fler sjukdagar än 90 mot ca $3\frac{1}{2}$ procent av hela befolkningen 20–66 år. Det kan också konstateras att av personerna i övriggruppen nära 60 procent har en ålder överstigande 45 år att jämföra med mindre än hälften för totalbefolkningen i åldrarna 20–66 år, samt att minderåriga barn förekommer hos blott ca $\frac{1}{10}$ av övrig-hushållen mot drygt hälften av hushållen med gifta personer.

Inom gruppen *pensionärer* är andelen personer med obefintlig nettoförmögenhet ca 36 procent bland männen under 67 år, ca 25 procent bland männen i åldern 67–74 år, ca 25 procent bland gifta kvinnliga pensionärer såväl under som över 67 år samt omkring 40 procent bland icke-gifta kvinnliga pensionärer såväl under som över 67 år. I åldrarna under 67 år är andelen pensionärer utan förmögenhet för männen ungefär lika stor som motsvarande andel bland fullt sysselsatta anställda – för de gifta likaväl som de icke-gifta kvinnorna är andelen pensionärer utan förmögenhet däremot väsentligt lägre än motsvarande andelar bland de fullt sysselsatta anställda. För de man-

Tabell 10: 14. Fördelningen av nettoförmögenheter (för gifta inkl. makas/makes) bland vissa delgrupper av ej förvärvsarbetande personer.

Kategori	Nettoförmögenhet, kr, relativ fördelning								
	Antal pers. 1 000-t.	0	1— 10 000	10 001 — 50 000	50 001 — 100 000	100 001 — 250 000	250 001 och mer	uppg. sakn.	Tot.
<i>Män 20—66 år</i>									
fullt förv.arb.									
företagare	293,9	15,1	8,7	33,3	23,2	14,9	4,9	—	100
anst.	1 377,7	33,2	24,0	32,9	7,5	2,1	0,5	—	100
studerande	54,6	73,8	16,1	6,0	1,1	2,0	1,0	—	100
pensionärer	70,6	35,8	15,0	27,9	14,3	6,8	—	—	100
övriga	123,7	63,1	5,2	9,1	7,4	4,3	1,3	9,6	100
<i>Män 67—74 år</i>									
med förv.arbete	54,1	17,6	6,8	33,6	24,4	13,7	4,8	—	100
utan förv.arbete	164,6	26,8	9,8	36,0	16,5	7,5	2,5	0,8	100
<i>Gifta kv. 20—66 år</i>									
fullt förv.arb.									
företagare	35,1	9,4	7,7	30,8	25,6	23,4	3,1	—	100
anst.	254,5	34,5	22,2	30,0	9,9	3,0	0,4	—	100
studerande	8,5	63,6	11,7	12,9	5,9	—	—	5,9	100
hemma, m. barn	564,1	32,8	22,2	31,2	7,7	3,5	1,2	1,2	100
hemma, u. barn	345,3	20,1	13,4	38,2	16,2	7,9	2,5	1,8	100
pensionärer	51,0	24,3	11,4	45,3	14,7	6,2	—	0,8	100
<i>Gifta kv. 67—74 år</i>	112,8	25,3	8,6	34,7	19,2	10,0	1,5	0,9	100
<i>icke-gifta kv. 20—66 år</i>									
fullt förv.arb.									
föret.	16,7	41,8	15,6	30,5	3,0	6,2	2,9	—	100
anst.	237,7	54,0	19,0	23,8	2,6	0,4	0,2	—	100
studerande	35,9	79,1	6,4	6,4	—	1,6	3,3	3,2	100
pensionärer	90,6	36,6	16,7	32,2	8,6	4,7	1,1	—	100
övriga	87,0	73,6	5,5	10,2	5,4	1,9	1,2	2,4	100
<i>icke-gifta kv 67—74 år</i>	150,0	40,9	15,5	30,3	8,6	3,6	—	1,1	100

liga pensionärerna över 66 års ålder iakttas det intressanta att de alltså förvärvsarbetande uppvisar väsentligt lägre andel nollförmögenheter och väsentligt högre andel större förmögenheter än de icke-förvärvsarbetande pensionärerna. Detta syns främst sammanhånga med att män med tidigare högre inkomster har större sysselsättningsmöjligheter efter pensionsåldern än män med tidigare lägre inkomster samt att sysselsättningsmöjligheterna efter pensionsåldern är bättre för företagargruppen (med större förmögenheter) än för löntagargruppen.

För de gifta kvinnorna utan förvärvsarbete har i tabell 10: 14 en uppdelning gjorts av kvinnor med och utan minderåriga barn. Andelen gifta kvinnor med obefintlig för-

mögenhet är som synes betydligt högre och andelen med större förmögenheter betydligt lägre bland dem med minderåriga barn än bland dem utan minderåriga barn. Det är inte möjligt att utan ytterligare och krävande analyser förklara denna märkbara skillnad. En del av skillnaden sammanhänger säkerligen med åldersolikheter mellan kvinnor med och utan minderåriga barn, en annan del med att andelen företagare av samtliga sysselsatta är högre i de åldrar där kvinnorna inte längre har minderåriga barn. Eventuellt kan det också vara så att nativiteten varierat och varierar mellan kvinnor i hushåll med olika inkomst- och förmögenhetsförhållanden.

Sammanfattningsvis kan om de ej för-

värvsarbetande konstateras att särskilt höga andelar med obefintliga eller små förmögenheter gäller för studerande och för personer i övriggruppen samt att särskilt låg andel gäller för gifta kvinnor utan minderåriga barn. I absoluta tal är antalet förmögenhetslösa bland de ej förvärvsarbetande drygt 140 000 för »övriga», ca 70 000 för studerande, ca 70 000 för pensionärer under 67 år, ca 140 000 för pensionärer i åldern 67–74 år, ca 250 000 för gifta kvinnor – totalt uppgår dessa grupper av ej förvärvsarbetande till ca 670 000 personer att jämföra med nära 1 170 000 förvärvsarbetande personer i åldern 20–66 år utan förmögenhet. Betraktas i stället förekomsten av tillgångar (utan avdrag för skulder) blir antalet ej förvärvsarbetande personer i åldern 20–74 år utan tillgångar ca 600 000, varvid antalet »övriga» alltså är ca 140 000 och antalet studerande alltså är ca 70 000, att jämföra med ca 980 000 förvärvsarbetande personer i åldern 20–66 år utan tillgångar. Även om således relativt sett de ej förvärvsarbetande och särskilt då delgrupperna studerande och »övriga» uppvisar största andelarna förmögenhetslösa så dominerar absolut sett de förvärvsarbetande bland de förmögenhetslösa. Av de helårs- och heltidssysselsatta anställda saknar således ca 580 000 män och kvinnor tillgångar, av de partiellt anställda (med lägst 500 arbetstimmar/år) saknar nära 340 000 personer tillgångar.

10.7 Sambandet mellan inkomster och förmögenheter

I avsnitt 10.1 ovan har redovisats hur man i såväl den årliga taxeringsstatistiken som konjunkturinstitutets sparundersökningar konstaterat hur låga inkomster i regel är förenade med obefintliga eller små förmögenheter och hur med högre inkomster förmögenhetsbeloppen normalt är större. Även i låginkomstutredningens bearbetningar har försök gjorts att belysa sambandet inkomst-förmögenhet. Därvid har *dels* hushållsinkomsten korstabulerats mot nettoförmögenheter och tillgångar, *dels* helårs- och heltidssysselsatta manliga anställdas resp. fö-

retagares förvärvsinkomster korstabulerats mot nettoförmögenheter och tillgångar.

Resultaten från bearbetningarna av hushållsinkomsternas samband med förmögenheterna syns ha starkt påverkats av att någon åtskillnad här ej gjorts mellan företagar-, löntagar- och övriga hushåll. Vidare har det inte varit möjligt att för hushåll med gifta par få uppgifter om de mot samtliga hushållsmedlemmarnas inkomstsumma korresponderande förmögenhetsbeloppen – här ingår således i inkomsten samtliga hushållsmedlemmars inkomster medan förmögenhetsbeloppen enbart avser det gifta paret sammanlagda förmögenhet. Tabell 10:15 visar att sambandet hushållsinkomst – förmögenhet mot denna bakgrund är synnerligen svårtolkat.

För hushållen med gifta par kan man konstatera att i huvudsak regeln gäller att ju lägre hushållsinkomsten är desto större är också andelen hushåll med noll i tillgångar. Det kan här noteras att andelen företagarhushåll syns vara särskilt stor vid hushållsinkomster under 15 000 kr, vilket leder till att hushållen med låga inkomster har proportionsvis fler positiva och även högre förmögenheter än vad som eljest kan väntas. Andelen hushåll med tillgångar över 50 000 eller 100 000 kr ökar däremot inte annat än i högsta inkomstklassen med stigande inkomst. Hushållen med större inkomst än 40 000 kr har till 25,4 procent större tillgångar än 100 000 kr, men närmast kommer hushållen i inkomstklassen 10 000–15 000 kr där 14,3 procent har större tillgångar än 100 000 kr. Sambandet inkomst-förmögenhet är således här ej entydigt.

I hushållen med ensamstående vuxna personer konstateras knappast alls något samband mellan hushållsinkomst och andelen med noll i tillgångar. Endast den lägsta inkomstklassen (högst 5 000 kr) uppvisar en betydande andel med noll i tillgångar (ca 71 procent) och den närmast största andelen noll-tillgångar konstateras i högsta inkomstklassen, 40 000 kr och däröver. Detta till synes paradoxala förhållande kan knappast förklaras av annat än att hushållen betrak-

Tabell 10: 15. Hushållsinkomster och tillgångar (före avdrag för skulder) år 1966.

Hushållsinkomst 1 000-tal kr	Antal pers. 1 000-t. 0	Tillgångar, kr, relativ fördelning						uppg. sakn.	Tot.
		1— 10 000	10 001 — 50 000	50 001 — 100 000	100 001 — och mer				
<i>Hushåll med gifta</i>									
— 5	14,2	52,0	5,6	20,2	11,1	11,2	—	100	
5—10	104,6	26,1	9,4	36,0	20,6	7,1	0,8	100	
10—15	110,5	27,1	8,5	28,7	20,5	14,3	0,7	100	
15—20	184,9	24,8	13,0	28,3	21,6	11,5	0,9	100	
20—30	496,9	23,9	20,7	26,0	20,4	8,3	0,8	100	
30—40	348,8	22,9	17,6	29,7	19,5	9,7	0,8	100	
40 och mer	304,9	14,3	10,6	29,3	19,6	25,4	1,0	100	
uppg. saknas	187,0	26,4	11,7	21,7	17,4	14,0	8,9	100	
totalt	1 751,7	23,0	15,0	27,8	19,8	12,8	1,7	100	
<i>Hushåll med ensamstående</i>									
— 5	106,6	70,6	5,4	18,2	4,6	0,3	1,0	100	
5—10	219,9	54,9	14,0	23,1	5,7	1,8	0,6	100	
10—15	158,7	53,0	14,4	20,6	8,2	2,2	1,7	100	
15—20	176,3	55,7	15,0	19,0	6,2	3,4	0,9	100	
20—30	251,2	55,3	17,6	20,0	4,1	2,7	0,5	100	
30—40	120,7	57,5	13,1	17,4	5,9	4,1	2,0	100	
40 och mer	122,2	61,5	16,2	12,0	3,9	5,7	0,8	100	
uppg. saknas	168,3	54,6	12,7	16,3	5,4	7,3	3,9	100	
totalt	1 323,2	56,9	14,1	18,9	5,5	8,8	1,3	100	

tas oavsett om de är företagare, löntagare eller annat hushåll. Heterogeniteten i hushållssammansättningen gör det närmast meningslöst att som här ställa samtliga hushålls inkomster och förmögenheter mot varandra.

I kapitalskatteberedningens undersökning av förmögenheterna år 1966 har likaså sambandet inkomst-förmögenhet studerats. Därvid har emellertid räknats på inkomstenheternas sammanlagda inkomster resp. förmögenheter, varvid ensamstående och gifta par likställts. Utifrån denna förutsättning framkommer ett synnerligen starkt och konsekvent samband mellan inkomstnivå och förmögenhet, innebärande t. ex. att inkomstenheter med högst 10 000 kr i inkomst till 51,1 procent saknar tillgångar, med 20 000–25 000 i inkomst till 30,4 procent saknar tillgångar och med mer än 75 000 kr i inkomst till 1,6 procent saknar tillgångar. Ännu mer intressant är undersökningens resultat beträffande tillgångarnas placering i olika objekt inom de skilda inkomstklasserna. Vid inkomster under 20 000 kr finns drygt 25 procent av förekomman-

de tillgångar placerade i jordbruksfastighet, likaledes drygt 25 procent i annan fastighet och drygt 30 procent i bankmedel – medan vid inkomster över 50 000 kr andelen tillgångar i jordbruksfastighet är ca 6 procent, i annan fastighet drygt 35 procent, i aktier drygt 25 procent, i bankmedel ca 10 procent och i fordringar närmare 10 procent.

Ett väsentligt tydligare samband mellan inkomst och förmögenhet framkommer i låginkomstutredningens material när löntagare och företagare studeras var för sig. I tabell 10: 16 redovisas sambandet mellan å ena sidan förvärvsinkomsten och å andra sidan nettoförmögenheter resp. tillgångar för helårs- och heltidssysselsatta manliga företagare och anställda. Företagargruppen har därvid avgränsats så att endast sådana personer medtagits, vilkas inkomster från jordbruksfastighet eller rörelse är lägst 85 procent av den totala förvärvsinkomsten. På motsvarande sätt har löntagargruppen avgränsats så, att personer där har lägst 85 procent av den totala förvärvsinkomsten från lön. Medan inkomsterna här enbart

Tabell 10: 16. Förfärsinkomster och nettoförmögenhet/tillgångar år 1966 för manliga helårs och heltidssysselsatta företagare och anställda med lägst 85 procent av den totala förfärsinkomsten från företag resp. lön.

Nettoförmögenhet, kr, rel. fördeln.										Tillgångar, kr, rel. fördelning				
Kategori, inkomst kr	Antal pers. 1 000-t.	1—				100 001 och mer	Tot.	0				Totalt		
		0	10 000	50 000	100 000			10 000	50 000	100 000	och mer			
<i>Företagare i jordbruk o. d.</i>														
— 5 000	7,0	7,7	—	30,4	30,9	30,9	100	—	—	—	14,8	38,7	46,6	100
5 001—10 000	24,1	2,2	4,4	44,2	42,5	6,6	100	—	—	—	26,5	42,3	31,1	100
10 001—15 000	20,4	5,4	2,6	18,7	34,3	39,1	100	—	—	5,3	8,1	26,4	60,2	100
15 001—20 000	15,5	—	—	21,0	44,9	34,3	100	—	—	—	7,2	23,9	68,9	100
20 001—30 000	13,4	8,1	4,1	20,0	16,0	51,8	100	—	—	—	4,1	8,2	79,8	100
30 001—	6,9	—	—	—	23,3	76,7	100	—	—	—	—	—	100,0	100
Totalt	87,2	3,7	2,5	25,8	34,5	33,5	100	1,2	1,3	12,3	26,4	58,8	100	100
<i>Övriga företagare</i>														
— 5 000	1,1	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—
5 001—10 000	6,5	41,6	25,3	24,8	8,2	—	—	25,5	25,1	24,9	25,0	—	—	—
10 001—15 000	14,0	27,4	7,7	41,9	11,4	11,6	100	11,8	3,8	38,7	22,8	23,0	100	100
15 001—20 000	16,6	22,6	19,5	35,5	16,1	6,4	100	9,6	9,8	13,1	42,0	25,6	100	100
20 001—30 000	23,2	14,2	9,3	41,5	18,4	16,2	100	2,3	—	23,2	32,7	41,8	100	100
30 001—	23,0	21,0	7,1	23,3	18,6	29,3	100	4,7	—	11,6	11,7	72,1	100	100
Totalt	84,4	21,8	12,2	34,3	15,8	15,9	100	7,7	5,1	21,0	26,1	40,0	100	100
<i>Anställda</i>														
— 5 000	4,9	44,8	21,9	22,5	11,0	—	100	44,8	21,9	22,5	—	—	11,0	100
5 001—10 000	29,8	74,7	21,7	3,6	—	—	100	72,9	23,4	3,6	—	—	—	100
10 001—15 000	66,6	54,4	28,8	10,6	6,3	—	100	51,1	27,1	12,2	9,5	—	—	100
15 001—20 000	213,5	42,0	25,5	27,2	4,6	0,7	100	38,2	23,0	27,4	9,1	2,3	100	100
20 001—30 000	555,9	32,8	26,1	34,8	5,1	1,2	100	27,9	23,1	29,2	17,0	2,9	100	100
30 001—	336,7	22,1	20,8	37,0	12,9	6,7	100	13,7	27,9	34,2	18,5	19,3	100	100
Totalt	1 207,4	33,7	24,6	31,9	7,2	2,6	100	28,2	20,8	28,7	15,1	7,2	100	100

avser den individuella förvärvsinkomsten utan tillägg för ev. makas har i förmögenhetsbeloppen inräknats ev. makas förmögenhet. För företagarrushållen innebär detta knappast någon allvarlig inkonsekvens emedan de gifta manliga företagarnas inkomster inkluderar hustrurnas förvärvsinkomster i de många fall hustrurna förts såsom s. k. medhjälpande familjemedlemmar. För löntagarrushållen är dock inkonsekvensen mera diskutabel; de i tabellen upptagna lönebeloppen borde självfallet också ha inkluderat de gifta löntagarhustrurnas ev. förvärvsinkomster. Med hänsyn till att kvinnolönerna normalt avsevärt understiger manslönerna och till den låga yrkesverksamhetsgraden för gifta kvinnor kan inkonsekvensen dock knappast leda till någon allvarlig snedvridning.

Med undantag för företagare och anställda i den allra lägsta inkomstklassen (högst 5 000 kr/år) iakttas hur andelen obefintliga eller små förmögenheter avtar vid högre inkomster. På motsvarande sätt och med samma undantag är andelen företagare och anställda med större förmögenheter mer betydande ju högre inkomsterna är. Särskilt tydligt framträder sambandet när förmögenheterna mäts med hjälp av tillgångarnas värde, vilket beror på att skuldbeloppen ökar snabbare än tillgångsbeloppen vid ökad inkomst. Allra tydligast är sambandet för löntagargruppen, där i inkomstklassen 5 000–10 000 kr andelen med noll-tillgångar är 73 procent och andelen med tillgångar över 50 000 kr är noll procent medan motsvarande andelar i inkomstklassen lägst 30 000 kr utgör 14 resp. 38 procent.

Det kan uppfattas som anmärkningsvärt att förmögenhetsfördelningen i den lägsta inkomstklassen (högst 5 000 kr) avviker från det nyss anförda mönstret. Nära hälften av jordbruksföretagarna i denna inkomstklass har åtminstone 100 000 kr i tillgångar och drygt en tiondel av löntagarna i samma inkomstklass har också så stora tillgångar. Den så vanliga förekomsten av större förmögenheter i den lägsta inkomstklassen kan bero på att inkomsterna systematiskt underskattats särskilt mycket i denna inkomst-

klass. Men det kan också tänkas att särskilt många företagare i denna inkomstklass under 1966 tillfälligtvis haft låga inkomster p. g. a. de med företagsamheten förenade riskerna. Även vissa löntagare, som reellt varit företagare men av olika skäl rubricerats såsom anställda (i egna företag), kan ha råkat ut för samma situation. Betonas bör emellertid att denna undantagsgrupp av fullt förvärvsarbetande inkomsttagare med exceptionellt låga förvärvsinkomster är ganska liten – 8 procent av jordbruksföretagarna, 5 procent av samtliga företagare och 0,4 procent av löntagarna.

Inom befolkningsgrupperna *utan förvärvsarbete* eller med mindre än 500 timmars förvärvsarbete per år noteras särskilt stora andelar förmögenhetslösa personer bland studerande och bland »övriga», varmed förstås ej förvärvsarbetande och ej studerande befolkningsgrupper utan pension och ingående i gruppen gifta kvinnor. Omkring 75 procent av de ca 210 000 männen och kvinnorna i övrig-gruppen saknar såväl förmögenheter som tillgångar. Bland pensionärerna saknar ca 40 procent av de icke-gifta kvinnorna, ca 35 procent av männen under 67 år och knappt 25 procent av männen i åldern 67–74 år samt ca 25 procent av de gifta kvinnorna nettoförmögenhet. Dessa andelar blir obetydligt lägre om tillgångar i stället för (netto-)förmögenheter betraktas. Omkring var tredje ej förvärvsarbetande gift kvinna med minderåriga barn och var femte utan barn saknar förmögenhet.

Sambandet mellan *hushållsinkomst och förmögenhet* är totalt sett svårt att tyda. För hushåll med gifta par är andelen med obefintliga eller obetydliga tillgångar särskilt låg först vid hushållsinkomster över 40 000 kr, där samtidigt andelen med större tillgångar är särskilt hög. Motsvarande iakttas bland hushållen med ensamstående vuxna personer ovanför inkomstgränsen 30 000 kr. Studerar man sambandet *förvärvsinkomst-förmögenhet* för delgrupper, såsom helårs- och heltidssysselsatta företagare resp. anställda, blir det betydligt klarare hur låga förmögenheter blir ovanligare och större

Tabell 10: 17. Andel personer med noll i nettoförmögenhet resp. tillgångar bland helårs- och heltidsanställda män i olika inkomstlägen.

	Nettoförmögenhet	Tillgångar
I inkomstläget 10 000—15 000 kr	54 proc.	51 proc.
» » 15 000—20 000 »	42 »	38 »
» » 20 000—30 000 »	33 »	28 »
» » 30 000 och mer »	22 »	14 »

förmögenheter vanligare allt eftersom man kommer högre upp på inkomstskalan. Ett undantag konstateras dock för företagare och anställda med lägre förvärvsinkomst än 5 000 kr, där andelen med större förmögenheter befinns anmärkningsvärt stor. Andelen personer med noll-förmögenheter (inkl. ev. makas) inom löntagargruppen (män) framgår av tabell 10: 17.

Avslutningsvis skall redovisas *medianbeloppen för tillgångarna* (före avdragen för skulder) inom några olika befolkningsgrupper i åldrarna 20—74 år. Redovisningen sker

i tabellen 10: 18, där till förvärvsarbetande personer förts sådana som förvärvsarbetat lägst 500 timmar/år och där »icke-förvärvsarbetande» grupper i vissa fall uppdelats efter om de haft noll eller 1—499 förvärvsarbetstimmar.

Pensionärsgrupperna har näst efter företagarna och de gifta kvinnliga medhjälpande familjemedlemmarna inom varje köns- och civilståndsgrupp som synes de högsta medianbeloppen för tillgångarna. Inom pensionärsgrupperna är medianbeloppen högst bland dem med åtminstone något förvärsar-

Tabell 10: 18. Medianbelopp för tillgångar (inkl. ev. makas/makes) inom vissa befolkningsgrupper 20—74 år.

Kategori	Medianbelopp, kr		
	män	gifta kvinnor	icke g. kvinnor
20—66 år	13 300	24 300	0
anställda, helår o. heltid	11 700	13 300	0
» , helår o. deltid	19 800	29 600	4 300
» , delår o. heltid	700	18 600	0
» , delår o. deltid	0	13 400	0
företagare, helår o. heltid	96 900	81 500	9 900
» , helår o. deltid	62 200	..	9 700
» , delår o. heltid	67 100	..	..
medhj. fam.-medl., helår o. heltid		122 800	..
» » » , helår o. deltid		75 700	..
» » » , delår o. heltid		106 000	..
» » » , delår o. deltid		67 800	..
anställda — företagare (komb.)			
helår o. heltid	58 500	63 200	..
helår o. deltid	34 800	18 200	..
delår o. heltid	14 500	17 800	..
pensionärer, 0 arbetstimmar	23 700	29 100	9 100
» 1—499 »	15 000	25 000	40 800
gifta kvinnor med barn, 0 arb.tim.		21 800	
» » » » 1—499 »		18 400	
» » utan barn, 0 arb.tim.		36 600	
» » » » 1—499 »		28 000	
övriga (ej stud., ej pensionärer, ej gifta)	0	0	0
67—74 år	29 600	30 800	6 600
pensionärer, 0 arbetstimmar	19 700	27 100	5 900
» 1—499 »	44 800	65 700	9 300

bete, vilket torde förklaras av att pensionärerna med förvärvsarbete i stor utsträckning tidigare varit löntagare i högre tjänsteställningar eller företagare. Bland de gifta kvinnorna har de medhjälpande familjemedlemmarna allra högst medianbelopp för tillgångarna, vilket förklaras av att företagarhusfrunna deltar i förvärvsarbete främst i företag över en viss storlek. För de gifta kvinnorna med mindre förvärvsarbete än 500 tim./år iakttas vidare att delgrupperna med noll arbetstimmar har märkbart högre medianbelopp på tillgångarna än delgrupperna med 1-499 arbetstimmar. Inom de förvärvsarbetande befolkningsgrupperna med lönearbete märks för såväl män som gifta och icke-gifta kvinnor att deltidsarbete i förening med helårsarbete innehåller av personer med speciellt höga medianbelopp på tillgångarna. För de anställda gifta kvinnorna är medianbeloppet allra lägst inom den helårs- och heltidssysselsatta gruppen.

Bilaga 1 Två regressionsmodeller

(till kapitel 5)

Avsikten med detta appendix är att på ett mer formellt men ändå någorlunda lättfattligt sätt redogöra för de regressionsmodeller som använts i analysen av inkomstskillnader för helårs- och heltidsarbetande män och kvinnor. Huvudvikten har lagts vid att ge en någorlunda enkel beskrivning av de använda modellerna och således har mer komplicerade matematiska och/eller statistiska resonemang utelämnats. En mera fullständig redogörelse finnes i en intern arbetspromemoria för låginkomstutredningen.¹

1. Additiv modell utan samspel

Antag att man vill studera hur årsinkomsten för individer varierar med två faktorer – utbildning (U) och regiontyp (R). Man kan då införa klassificeringssystem, så att de båda faktorerna, var för sig uppdelas i ett antal ömsesidigt uteslutande klasser $U_1 \dots U_i \dots U_r$ resp. $R_1 \dots R_j \dots R_s$. Vi antar nu att alla personer som tillhör en viss bestämd klass (U_i resp. R_j) har en för klassen specifik gemensam egenskap, som påverkar inkomstnivån på ett bestämt sätt och att denna påverkan är lika för alla individer i den specifika klassen.

En sådan strikt homogenitet inom en specifik klass som antagandet ovan kräver är sällan eller aldrig uppfyllt. Vad man kan förmoda är att man i praktiken kan konstruera ett klassificeringssystem som är en god approximation av homogenitetsantagandet.

Följande enkla modell kan nu ställas upp:

¹ Magnus Holm: Förslag till regressionsmodeller för att undersöka variationer i årsinkomster under 1966 för personer med helårs- och heltidsarbete. Omarb. version av PM 25, LIU April 1969.

$$Y_{ijk} = m + a_i + b_j + e_{ijk} \quad \begin{matrix} i = 1, \dots, r \\ j = 1, \dots, s \end{matrix} \quad 1.$$

där

Y_{ijk} = årsinkomsten för den k :e individen som tillhör utbildningsklassen i och regiontypsklassen j .

m = parameter som är gemensam för alla individer vilka ingår i analysen.

a_i = en parameter som är gemensam för alla individer tillhörande utbildningsklassen i .

b_j = en parameter som är gemensam för alla individer tillhörande regiontyp j .

e_{ijk} = en slumpterm

Antag att $E(e_{ijk}) = 0$ samt att e_{ijk} är oberoende normalfördelade med finit varians S_e^2 .

Vi kan kalla a_i för utbildning i :s effekt på inkomstnivån och b_j för regiontyp j :s effekt på inkomstnivån. Modellen utgör en additiv modell utan samspelstermer för att förklara inkomstnivån hos individer med skilda utbildningar och tillhörande skilda regiontyper. Vi antar att utbildningseffekten (a_i) och regiontypseffekten (b_j) är adderbara och påverkar inkomstnivån med ett visst bestämt (absolut) belopp i kronor samt att utbildnings- och regiontypseffekten är oberoende av varandra.

Nu är $E(Y_{ijk}) = Y_{ij}$ ty $E(e_{ijk}) = 0$

Skriver vi modellen (1) i termer av förväntan gäller således

$$Y_{ij} = m + a_i + b_j \quad 1.2$$

Man kan då se att modellen¹ ej är entydigt bestämd. Det existerar nämligen arbiträra tal (l_i) vilka kan adderas till m , a_i och b_j utan att det förväntade värdet av Y_{ijk} d.v.s. Y_{ij}

förändras – det enda villkor som behöver läggas på de arbiträra talen är att de summerar sig till noll. För att erhålla entydiga estimat av parametrarna (m, a_i, b_j) måste således något villkor läggas på modellen 1.

Till att börja med skriver vi modellen 1. på en för regressionsanalys avpassad form och inför därför en uppsättning s. k. dummy-variabler enligt nedanstående schema:

$U_{ik} = 1$ om den k :e individen tillhör utbildningsklassen i

$U_{ik} = 0$ om den k :e individen *ej* tillhör utbildningsklassen i

$R_{jk} = 1$ om den k :e individen tillhör regiontypklassen j

$R_{jk} = 0$ om den k :e individen *ej* tillhör regiontypklassen j

där $i = 1, \dots, r$ och $j = 1, \dots, s$

Modellen kan då skrivas på följande sätt

$$Y_{ijk} = m + \sum_{i=1}^r a_i U_{ik} + \sum_{j=1}^s b_j R_{jk} + e_{ijk} \quad 1.3$$

(För den k :e individen tillhörande utbildningsklassen i och regiontypklassen j

gäller $U_{ik} = 1$ för $i = i$ och $U_{ik} = 0$ för alla andra i

och $R_{jk} = 1$ för $j = j$ och $R_{jk} = 0$ för alla andra j och

således $Y_{ijk} = m + a_i + b_j + e_{ijk}$)

För att erhålla entydiga minsta-kvadrat-estimat av parametrarna m, a_i och b_j måste, som vi tidigare konstaterat, något villkor läggas på modellen 3. Följande restriktioner är tillfyllest för att erhålla entydiga parameter-estimat:

$$\sum_i S n_{i.} a_i = 0 \quad \text{och} \quad \sum_j S n_{.j} b_j = 0 \quad 1.4$$

där $n_{i.} = \sum_j S n_{ij}$ och $n_{.j} = \sum_i S n_{ij}$ och

n_{ij} = antalet individer med den i :te utbildningen

och tillhörande den j :e regiontypen.

Ekvationen 1.3 ovan med kompletterande villkoret 1.4 kan nu skattas på vanligt sätt med minsta-kvadratmetoden. Vi kan således få entydiga och estimerbara minsta-kvadrat-esti-

mat $\bar{m}, \bar{a}_i, \bar{b}_j$ av m, a_i och b_j . Dessa senare har då tolkningen:

$$m = \frac{S}{i} \frac{S}{j} \frac{n_{ij} Y_{ij}}{n_{..}} \quad 1.5^1$$

$$a_i = \frac{S}{j} \frac{n_{ij} Y_{ij}}{n_{i.}} - \frac{S}{j} \frac{n_{ij} b_j}{n_{i.}} - m$$

$$b_j = \frac{S}{i} \frac{n_{ij} Y_{ij}}{n_{.j}} - \frac{S}{i} \frac{n_{ij} a_i}{n_{.j}} - m$$

Där liksom tidigare:

Y_{ij} = Förväntad årsinkomst för individer med den i :e utbildningen, tillhörande den j :e regiontypen.

n_{ij} = antalet individer (observationer) med den i :e utbildningen tillhörande den j :e regiontypen

$n_{i.}$ = $S n_{ij}$ = antalet individer med den i :e utbildningen

$n_{.j}$ = $S n_{ij}$ = antalet individer tillhörande den j :e regiontypen

$n_{..}$ = $S S n_{ij} = S n_{i.} = S n_{.j}$ = totalantalet individer (observationer) i analysen

Vi har nu följande tolkningar av koefficienterna.

m = genomsnittlig förväntad inkomst för hela den studerande gruppen

a_i = en avvikelse från detta genomsnitt (m)

b_j = en avvikelse från detta genomsnitt (m)

Studerar man mera speciellt koefficienten a_i gäller

$S \frac{n_{ij} Y_{ij}}{n_{i.}}$ = genomsnittlig förväntad inkomst för personer med utbildning i
 $S \frac{n_{ij} b_j}{n_{i.}}$ = en 'term' som tar hänsyn till regiontypfördelningen i den i :e utbildningsklassen

På motsvarande sätt gäller för koefficienten

b_j
 $S \frac{n_{ij} Y_{ij}}{n_{.j}}$ = genomsnittlig förväntad inkomst för personer tillhörande regiontyp j
 $S \frac{n_{ij} a_i}{n_{.j}}$ = en 'term' som tar hänsyn till utbildningsfördelningen i den j :e regiontypen

¹ Jfr. Malinvaud: Statistical methods of econometrics, sid 232 och Hill: An analysis of the distribution of wages and salaries in Great Britain, Econometrica, July 1959 sid. 359.

Vi kan se, att man i ett specialfall kan er-
hålla mycket enkla minsta kvadratesimat $\overline{m}$,
 $\overline{a_i}$, $\overline{b_j}$.

Är $n_{ij} = \frac{n_i \cdot n_j}{n \cdot \dots}$ gäller att $\frac{S n_{ij} \overline{b_j}}{n_i} = \frac{S n_{ij} \overline{a_i}}{n_j} = 0$

Varför

$\overline{m}$ = medelinkomsten för hela den studerade
gruppen

$\overline{a_i}$ = medelinkomsten för personer med ut-
bildning i minus medelinkomsten för
hela den studerade gruppen

$\overline{b_j}$ = medelinkomsten för personer till-
hörande regiontyp j minus medelin-
komsten för hela den studerade grup-
pen.

2. Multiplikativ modell utan samspelstermer

Den additiva modellen, som presenterats ovan,
innebär att utbildnings- och regiontypseffek-
ten antages vara adderbara och oberoende av
varandra. Vi antar således, att utbildnings-
effekten a_i och regiontypseffekten b_j påverkar
inkomstnivån med ett visst bestämt (absolut)
belopp i kronor samt att utbildningseffekten
och regiontypseffekten är oberoende av var-
andra.

Det är emellertid mycket möjligt, att de i
analysen ingående faktorerna påverkar in-
komstnivån på ett sådant sätt, att *effekten* av
varje faktor på inkomstnivån är att höja eller
sänka denna med en viss proportion (ex. 0,05)
i stället för med ett visst absolut belopp i
kronor.

Är så fallet, kan vi sägas ha en modell i
multiplikativ form. Den *additiva* modellen
var

$$Y_{ijk} = m + a_i + b_j + e_{ijk}$$

Motsvarande *multiplikativa modell* är

$$Y_{ijk} = m \cdot a_i \cdot b_j \cdot e_{ijk} \quad 2.1$$

Logaritmeras 2.1 erhålles

$$\log Y_{ijk} = \log m + \log a_i + \log b_j + \log e_{ijk} \quad 2.2$$

Detta innebär att 2.2 kan behandlas helt i
analogi med den additiva modellen i före-
gående avsnitt.

Vi skriver då direkt upp den multiplikativa
modellen anpassad för regressionsanalys.

$$Y_{ijk} = P a_i U_i \cdot P b_j R_j \cdot e_{ijk} \quad 2.3$$

$$P a_i n_i = P b_j n_j = 0$$

Där P betyder »produkten av».

Efter logaritmering erhålles

$$\log Y_{ijk} = \log m + S U_i \log a_i +$$

$$S R_j \log b_j + \log e_{ijk} \quad 2.4$$

$$S n_i \cdot \log a_i = S n_j \cdot \log b_j = 0$$

2.4 kompletteras med antagandet om att $\log e_{ijk}$ är beroende normalfördelade med kon-
stant varians och förväntan noll.]

Systemet 2.4 med de kompletterande an-
tagandet är nu helt i analogi med den addi-
tativa modellen och kan således behandlas på
samma sätt som denna.

3. Additiv modell med samspelstermer

Vi har i den föregående modellen bl. a. an-
tagit att effekten a_i och b_j är *oberoende* av
varandra. Detta innebär att vi antar att
effekten på inkomstnivån av en viss utbildning
(i) är densamma i varje region (j) och vice
versa.

Man kan ifrågasätta, om detta antagande är
realistiskt. Det kan mycket väl tänkas, att
effekten på inkomstnivån av en viss utbild-
ning (i) är beroende av vilken region en
individ tillhör och vice versa. (man kan t. ex.
tänka sig att studentexamen ger en kraftigare
effekt på inkomsten om individen sysselsättes
i Stockholm i stället för på landsbygden).
Existerar ett sådant beroende mellan utbild-
nings- och regioneffekterna har man ett fall
med samspel (interaktion) mellan utbildning
och region.

Det bör således vara av intresse att under-
söka huruvida interaktioner förekommer och
– om de förekommer – i fall samspelet är av
betydande storleksordning. Vi bygger då ut
modellen 1.1.a avsnitt 1 med ett antal sam-
spelstermer och erhåller

$$Y_{ijk} = m + a_i + b_j + c_{ij} + e_{ijk} \quad 3.1.a$$

Liksom förut har vi:

Y_{ijk} = årsinkomsten för den k :e individen

m = med utbildning i , tillhörande region j
 = en parameter gemensam för alla individer, som ingår i analysen
 a_i = en parameter gemensam för alla individer, med utbildning i
 b_j = en parameter gemensam för alla individer, tillhörande region j

samt dessutom

c_{ij} = en parameter gemensam för alla individer med utbildning i och tillhörande region j .

Vi antar att $E(e_{ijk}) = 0$ och att e_{ijk} är oberoende normalfördelad med finit varians $S^2(e)$

I förväntan gäller

$$Y_{ij} = m + a_i + b_j + c_{ij} \quad 3.1.b$$

Vi kan liksom tidigare¹ konstatera att modellen med samspelstermer inte är entydigt bestämd. Det existerar nämligen arbiträra tal (l_i) där $S l_i = 0$ med vilka koefficienterna i

3.1.b kan ändras utan att Y_{ij} förändras.

Liksom i föregående avsnitt uppstår således problem med entydighet hos koefficienterna m , a_i , b_j .

Med hjälp av dummy-variabler kan vi skriva modellen 3.1.a på en för regressionsanalys anpassad form. Inför följande uppsättning dummy-variabler:

U_{ik} = 1 om den k :e individen har utbildning i , annars är $U_{ik} = 0$. Detta gäller för $i = 1, \dots, r$
 R_{jk} = 1 om den k :e individen tillhör regiontyp j , annars är $R_j = 0$. Detta gäller för $j = 1, \dots, s$
 $U_{ik}R_{jk}$ = 1 om den k :e individen har utbildning i och tillhör regiontyp j , annars är $U_{ik}R_{jk} = 0$. Detta gäller för $i = 1, \dots, r$, $j = 1, \dots, s$

Vi kan nu skriva 3.1 som

$$Y_{ijk} = m + S_i a_i U_{ik} + S_j b_j R_{jk} + S_{ij} c_{ij} (U_{ik} R_{jk}) + e_{ijk} \quad 3.2$$

På 3.2 ovan lägger vi följande restriktioner

$$S_i n_i a_i = 0$$

$$S_j n_j b_j = 0 \quad 3.3$$

$$S_{ij} n_{ij} c_{ij} = 0 \quad i = 1, \dots, r$$

$$S_{ij} n_{ij} c_{ij} = 0 \quad j = 1, \dots, s$$

3.2 med det kompletterande villkoret 3.3 kan nu skattas på vanligt sätt med minsta-kvadratmetoden – vi kan få entydiga och estimerbara minst-kvadrateskattningar $\bar{m}$, $\bar{a}_i$, $\bar{b}_j$ och $\bar{m}$, $\bar{a}_i$ och $\bar{b}_j$. Dessa senare har då tolkningen

$$m = \frac{S}{i} \frac{S}{j} \frac{n_{ij}}{n_{..}} Y_{ij}$$

$$a_i = \frac{S}{j} \frac{n_{ij}}{n_{i.}} Y_{ij} - \frac{S}{j} \frac{n_{ij} b_j}{n_{i.}} - m$$

$$b_j = \frac{S}{i} \frac{n_{ij}}{n_{.j}} Y_{ij} - \frac{S}{i} \frac{n_{ij} a_i}{n_{.j}} - m$$

$$c_{ij} = Y_{ij} - (a_i + b_j) - m$$

Tolkningen av koefficienterna är nu något mer komplicerad än vid den tidigare modellen utan samspelstermer. Till att börja med kan vi konstatera, att m kan tolkas som den genomsnittliga förväntade inkomsten för hela den studerade gruppen d.v.s. på samma sätt som i modellen utan samspelstermer. I den additiva modellen utan samspelstermer tolkades a_i resp. b_j som utbildnings- resp. regioneffekten på inkomsten. Har vi som nu en modell med samspelstermer kan det förefalla meningslöst att tala om en (entydig) utbildnings- och regioneffekt.

Samspelstermerna innebär, som vi sett, att effekten av en viss utbildning på inkomstnivån kan vara beroende av regiontypen och vice versa.

Med en terminologi lånat från variansanalysen¹ skulle vi kunna ge a_i , b_j och c_{ij} följande tolkning vid en modell med samspelstermer.

a_i = huvudeffekten av utbildning i på inkomsten, där huvudeffekten tolkas som en avvikelse från hela den studerade gruppens genomsnittliga förväntade inkomst (m)

b_j = huvudeffekten av regiontyp j på in-

¹ Jfr sid. 249.

² Se Scheffé: The analysis of variance sid 92.

komsten, där huvudeffekten tolkas som en avvikelse från hela den studerade gruppens genomsnittliga förväntade inkomst (m)

c_{ij} = Samspelseffekten av utbildning i och regiontyp j på inkomsten, där samspelseffekten tolkas som en avvikelse från hela den studerade gruppens genomsnittliga förväntade inkomst (m).

4. Multiplikativ modell med samspelstermer

Tidigare satte vi upp en multiplikativ modell utan samspelestermer. Helt i analogi med denna kan vi nu sätta upp följande multiplikativa modell för det fall då interaktioner ingår i analysen.

$$Y_{ijk} = m \cdot a_i \cdot b_j \cdot c_{ij} \cdot e_{ijk}$$

och efter logaritmering

$$\log Y_{ijk} = \log m + \log a_i + \log b_j + \log c_{ij} + \log e_{ijk} \quad 4.2$$

Den logaritmerade versionen (2) kan behandlas helt i analogi med den additiva modellen i föregående avsnitt. Skrivs nu modellen på en för regressionsanalys anpassad form med hjälp av dummy-variabler erhålles

$$Y_{ijk} = m \cdot P_{i,j} U_i \cdot P_{i,j} b_j R_j \cdot P_{i,j} U_i R_j \cdot e_{ijk}$$

med restriktionerna $P_{i,j} = 0$

$$P_{i,j} = 0$$

$$P_{i,j} = 0 \quad i = 1, \dots, r$$

$$P_{i,j} = 0 \quad j = 1, \dots, s$$

Efter logaritmering erhålles

$$\log Y_{ijk} = \log m + S_i U_i \log a_i + S_j R_j \log b_j + S_i S_j (U_i R_j) \log c_{ij} + \log e_{ijk} \quad 4.3$$

$$S_i \log a_i = 0$$

$$S_j \log b_j = 0 \quad 4.4$$

$$S_{ij} \log c_{ij} = 0 \quad i = 1, \dots, r$$

$$S_i \log c_{ij} = 0^1 \quad j = 1, \dots, s$$

4.3 och 4.4 kompletteras med antagandet att $\log e_{ijk}$ är oberoende normalfördelad med finit varians och förväntan noll.

Vi kan nu behandla 4.3 på samma sätt som den additiva modellen med samspelestermer.

En icke-symmetrisk modell

Man kan ibland av empiriska och/eller andra skäl vara tvungen att begränsa antalet variabler i analysen. Ett sätt att genomföra denna begränsning är att låta antalet samspelestermer minska utan att motsvarande minskning göres i antalet kategorier i huvudfaktorerna. Således kan vi för vissa klasser i och j i t. ex. faktorerna utbildning och regiontyp anta att samspelestermen c_{ij} är densamma. Denna modell är assymmetrisk i den meningen att till varje i och j existerar det *inte* en och endast en bestämd samspelefficient c_{ij} .

Minsta-kvadratmetoden går dock fortfarande bra att använda även om det kan vara svårare att formulera modellen lika generellt som tidigare.

Som ex. redovisas nedan koefficienterna för de fall då man slagit ihop nivåerna i och $i+1$ vid studiet av samspelestermerna i ett fall då vi har två huvudfaktorer med kategorierna $i = 1, \dots, i, \dots, r$ och $j = 1, \dots, j, \dots, s$

$$b_i = \begin{cases} S_{ij} \frac{Y_{ij}}{n_{ij}} - S_{ij} \frac{b_j}{n_{ij}} - m & \text{för } i < i+1 \\ S_{ij} \frac{Y_{ij}}{n_{ij}} - S_{ij} \frac{b_j}{n_{ij}} - S_{ij} \frac{c_{ij}}{n_{ij}} - m & \text{för } i = i+1 \end{cases}$$

$$b_j = \begin{cases} S_{ij} \frac{Y_{ij}}{n_{ij}} - S_{ij} \frac{a_i}{n_{ij}} - m \end{cases}$$

¹ De två sista villkoren är i realiteten lineärt beroende varför ett av de $r+s$ villkoren är överflödigt och kan strykas.

$$c_{ij} = \begin{cases} Y_{ij} - (a_i + b_j) - m & \text{för } i < i \text{ och } i > i + 1 \\ & j = 1, \dots, s \\ \frac{n_{ij}Y_{ij} + n_{i+1} \cdot Y_{i+1,j}}{n_{ij} + n_{i+1,j}} - \\ - \left(\frac{S}{j} \frac{n_{ij}}{n_{ij} + n_{i+1,j}} a_i + b_j \right) - m & \text{för } i = i \text{ och} \\ & i = i + 1 \text{ samt} \\ & j = 1, \dots, s \end{cases}$$

Bilaga 2 Teknisk jämförelse av de använda regressions- (till kapitel 5) modellerna

I föreliggande appendix görs en jämförelse mellan olika regressionsmodeller och i modellerna ingående huvudfaktorer och samspel (interactions). Vidare ges en kort beskrivning över hur materialet kan användas. Avsnittet förutsätter i allmänhet vissa kunskaper i statistisk teori – främst regressionsanalys.

Jämförelse av den additiva och den multiplikativa modellen utan samspelstermer (interactions)

Till att börja med kan vi studera värdet på den kvadrerade multipelkorrelationskoefficienten (R^2). Denna uttrycker proportionen av den totala variansen i den beroende variabeln (inkomsten eller den logaritmerade inkomsten) som förklaras av de i regressionen ingående oberoende variablerna.

I modellerna utan samspelstermer ligger R mellan 0,62 och 0,67, vilket innebär att mellan 38 och 45 % av den totala inkomstvariansen förklaras av de i regressionen ingående oberoende variablerna. Låga R -värden innebär att prediktion av enskilda individers inkomster inte kan göras med någon större noggrannhet. Däremot är det i allmänhet möjligt att relativt väl predicera inkomster och inkomstskillnader för aggregat av individer.

För att kunna jämföra den additiva och den multiplikativa modellen med avseende på R^2 kan vi studera tabellen 1.

Den multiplikativa modellen ger för männen ett något högre förklaringsvärde än den additiva modellen. Motsatsen gäller – dock i något mindre grad – för kvinnorna.

De skillnader i R^2 som observerats mellan de

båge modellerna differentierar inte på något avgörande sätt mellan dem.

Man kan emellertid redovisa vissa a priori skäl och resultat från andra studier som talar till den multiplikativa modellens fördel.

Utgår man från att inkomsten påverkas proportionellt av ett stort antal oberoende faktorer bör en logaritmering innebära att faktoreffekterna verkar additivt på inkomsten.

Med hänvisning till den centrala gränsvärdessatsen¹ kan man sedan säga att logaritmen för inkomsten är approximativt normalfördelad. Detta leder då fram till att en multiplikativ modell bör föredras framför en additiv. Empiriska studier visar också att den lognormala fördelningen i allmänhet ger en bättre anpassning till observerade inkomstfördelningar än normalfördelningen.²

Ett något annat sätt att resonera leder fram till samma resultat. Utgångspunkt är här att inkomsten är en kontinuerlig »ström» av inkomster över tiden. Proportionella förändringar i en individs inkomst från en period till en annan antas vara oberoende slumpvariabler med någon bestämd sannolikhetsfördelning, vilken är densamma för varje enskild individ och från en tidsperiod till en annan.

Varje individs inkomst kan därför ses som en produkt av individens inkomst i en basperiod och en serie av slumpmässiga proportionella förändringar. Detta leder, efter

¹ Denna innebär något förenklat att summan av ett stort antal oberoende identiskt fördelade variabler är approximativt normalfördelad.

² Överveldigande bevis för detta ges i Harold Lydall: "The structure of earnings".

Tabell 1

Kön	Oberoende faktorer i regressionen	R^2	
		Additiv modell	Multiplikativ modell
Män	Ålder, utbildning, näringsgren, regiontyp	0,38	0,44
Kvinnor	Ålder, utbildning, näringsgren, regiontyp	0,45	0,41

ett tillräckligt stort antal tidsperioder, fram till en log-normal inkomstfördelning.

Resonemanget ovan leder emellertid också fram till att inkomstvariansen skulle öka från en period till en annan. Denna orimlighet kan emellertid undvikas om man tillåter en viss (trolig) negativ korrelation mellan inkomstnivån och den proportionella förändringen.

Empiriska studier av engelsmannen T. P. Hill ger oss ytterligare argument för att använda den multiplikativa modellen. Hill använder modeller av samma typ som använts i denna studie för att studera inkomstskillnader i Storbritannien.

I de använda modellerna antar man, som tidigare nämnts att resttermen eller residualen är approximativt normalfördelad med konstant varians. Hill¹ finner att varken den additiva eller den multiplikativa modellen *helt* uppfyller dessa förutsättningar.

Den multiplikativa modellen ger dock jämfört med den additiva modellen ett resultat som betydligt bättre approximerar normalfördelningsantagandet och antagandet om konstanta residualvarianser.

Sammanfattningsvis har vi således fått fram flera skäl som talar till den multiplikativa modellens fördel. I de empiriska avsnitten har därför huvudvikten lagts vid denna.

Jämförelse av multiplikativa modeller utan och med samspelstermer (interactions)

Som tidigare redovisats fanns starka skäl att koncentrera sig på den multiplikativa modellvarianten. Vid studiet av samspelstermerna har därför endast den multiplikativa modellen beaktats.

I modellerna utan samspel antar man att faktoreffekterna är oberoende av varandra.

Detta innebär att inkomstskillnaderna mellan t. ex. olika utbildningsnivåer antages vara desamma i alla åldrar. Givetvis behöver så ej vara fallet och man har då en modell med samspelseffekter.

Vid variansanalysen av modellen med samspel ingick faktorerna ålder, utbildning, näringsgren och regiontyp samt alla tvåfaktorsspel d.v.s. kombinationerna ålder $\times$ utbildning, ålder $\times$ näringsgren o.s.v. Faktorn kön behandlades liksom tidigare på så sätt att en analys gjorts för män och en för kvinnor.

För modellen *utan* samspel redovisas R -värden² på 0,61 för männen och 0,64 för kvinnorna. Detta innebär att ca 44 % av den totala inkomstvariansen förklaras av de i modellen ingående variablerna. I modellen *med* samspelstermer förklaras för männen ca 72 % och för kvinnorna ca 66 % av den totala inkomstvariansen.³ Modellens förklaringsgrad har således ökat och vi har dessutom anledning att antaga att åtminstone några av spelen är av betydelse för tolkningen av analysresultaten. Till en del torde emellertid ökningen i de observerade R -värdena vara beroende av att vissa av spelen endast baseras på ett mycket litet antal observationer.⁴

¹ T. P. Hill; An analysis of the distribution of wages and salaries in Great Britain; *Econometrica* July 1959.

² Med R avses multipelkorrelationskoefficienten.

³ För männen är R ca 0,85 och för kvinnorna är R ca 0,81.

⁴ Betydelsen av ett litet antal observationer inses enklast om man betraktar extremfallet med en variabel för varje individ i regressionen. En sådan modell ger ju av naturliga skäl alltid en perfekt förklaring.

För de modeller och samspel vilka beräknats numeriskt gäller att införandet av samspelstermerna i analysen inte förändrar estimaten av huvudeffekten¹

Jämförelser av olika huvudfaktorer

De jämförelsenormer som användes nedan är dels den kvadrerade partiella korrelationskoefficienten R^2p , dels variationsbredden för varje faktor.

R^2p för en faktor i regressionen är ett mått på faktorns relativa nettobidrag till regressionens totala förklaringsvärde. Variationsbredden för en faktor är helt enkelt skillnaden mellan den största och den minsta regressionskoefficienten inom en faktor. Något förenklat kan variationsbredden för en faktor – i den multiplikativa modellen – sägas vara ett mått på den maximala procentuella inkomstskillnaden mellan faktorns olika klasser (t. ex. skillnaden mellan akademiker och folkskoleutbildade i faktorn utbildning).

Man kan nu kanske kort diskutera vilken modell som skall ligga till grund för jämförelsen av de olika huvudfaktorerna. Resultaten visar emellertid i vad avser partiella R^2 att även om de absoluta värdena varierar något förändras inte relationen mellan dem. D.v.s. den relativa betydelsen av faktorerna är oberoende av modelltyp. Detta gäller både män och kvinnor. Vid användandet av variationsbreddsmåttet erhålles analoga resultat, absolut och relativt sett för männen. För kvinnornas del kompliceras situationen något genom att variabeluppsättningen inte är exakt densamma i modellen med respektive utan samspelstermer.² Den *relativa* betydelsen av de olika faktorerna förändras emellertid icke.

Då det är just den relativa betydelsen mellan faktorerna som skall belysas spelar modellvalet således en underordnad roll.

En regression har gjorts för män och en för kvinnor. Kvadrerade partiella korrelationskoefficienter och variationsbredder för varje enskild huvudfaktor i regressionen framgår av tabell 2.

För både män och kvinnor gäller att faktorerna ålder och utbildning ger större rela-

tiva nettobidrag till regressionens totala förklaringsvärde än faktorerna näringsgren och regiontyp. I denna mening kan faktorerna ålder och utbildning sägas vara mer betydelsefulla än faktorerna näringsgren och regiontyp då det gäller att förklara den totala inkomstspridningen för männen.

Jämför man i stället de olika faktorerna med variationsbredden som jämförelsenorm finner man att resultatet blir desamma för män och kvinnor. Ålder och utbildning är de faktorer som uppvisar de största inkomstskillnaderna och faktorerna näringsgren och regiontyp de minsta. Följaktligen skulle faktorerna ålder och utbildning vara mer betydelsefulla än faktorerna näringsgren och regiontyp då det gäller att belysa inkomsternas spridning.

Det skall kanske redan här påpekas att faktorn näringsgren förekommer i ett relativt betydande samspel med utbildning för männen. Medan både faktorerna näringsgren och regiontyp ingår i ett par samspelsfaktorer av intresse då det gäller kvinnorna.

Slutligen kan påpekas att den additiva modellen ger i huvudsak samma resultat som redovisats ovan för den multiplikativa modellen. Faktorn utbildning betonas dock något mer i den additiva modellen.

Genomför man traditionella F-test³ för att pröva varje enskild faktors signifikans i regressionen finner man – enligt tabell 3 – att alla faktorerna är signifikanta på 1 %:s nivå.

¹ Som framgår av de empiriska avsnitten baseras de numeriska beräkningarna på en något annorlunda modell än variansanalysen. Man har varit tvungen att slå ihop vissa samspel och estimerat effekten av dessa, då antalet observationer annars har varit allt för litet för att nå godtagbar precision på samspelsestimaten.

² I modellen med samspelstermer har utbildningsnivåerna 5, 6 och 7 sammanslagits till nivån 5+6+7, åldersnivåerna 6 och 7 till 6+7 vidare har näringarna 1 (jordbruk m. m.) samt 5 (Byggnadsindustri) uteslutits ur analysen då de endast innehöll vardera 8 observationer tillsammans utgörande knappt 2 % av totalantalet kvinnor i urvalet.

³ Man bör poängtera F-testvärdenas relativt starka beroende av totalantalet observationer i analysen i förhållande till antalet använda variabler. Vidare bör man i studiet av tabell 3 komma ihåg vad som sagts om samspelet mellan faktorerna näringsgren, regiontyp och övriga faktorer.

Tabell 2

Kön	Faktor	Multiplikativ modell med samspelstermer	
		Partiell R^2	Variationsbredd
Män	Ålder	0,41	1,00
	Utbildning	0,44	0,73
	Näringsgren	0,11	0,40
	Regiontyp	0,21	0,19
Kvinnor ¹	Ålder	0,32	0,58
	Utbildning	0,28	0,56
	Näringsgren	0,23	0,46
	Regiontyp	0,03	0,17

Jämförelser av olika samspelsfaktorer

För att utröna om och i så fall vilka av samspelsfaktorerna som är av betydelse har en variansanalys genomförts på modellen med samspelstermer. På grundval av denna har sedan vissa samspel intagits i modellen och beräknats numeriskt.

Vid variansanalysen av modellen med samspelstermer ingick faktorerna ålder, utbildning, näringsgren, regiontyp samt alla tvåfaktorsspel d.v.s. kombinationerna ålder $\times$ utbildning, ålder $\times$ näringsgren o.s.v. Faktorn kön behandlades liksom tidigare på så sätt att en analys gjorts för män och en för kvinnor.

Resultaten av variansanalysen² framgår av tabell i tabellbilagan.

Den multiplikativa modellen med samspelstermer förklarar för männen ca 72 % och för kvinnorna ca 66 % av den totala inkomstvariansen.

För männens del gäller att de enda samspel av betydelse är spelen mellan ålder och ut-

bildning samt mellan faktorerna utbildning och näringsgren. Detta framgår klart av att de nyss nämnda spelen tillsammans med huvudfaktorerna (ålder, utbildning, näringsgren och regiontyp) förklarar ca 68 % av den totala inkomstvariansen. Således representerar de övriga spelen (ålder $\times$ näringsgren, ålder $\times$ regiontyp, utbildning $\times$ regiontyp och näringsgren $\times$ regiontyp) endast ca 4 % av den totala inkomstvariansen. Förmodligen begår man inget större misstag om dessa sist nämnda spel utelämnas ur analysen. Detta är också gjort vid de nume-

¹ Det kan påpekas att i modellen utan samspel är för kvinnorna variationsbredden densamma som för männen utom för faktorn ålder som fortfarande är ca 0,6.

² Det bör påpekas att variansanalysen genomförts under (sedvanligt) ortogonalitetsantagande.

³ Signifikansgränserna är givna med korrekt antal frihetsgrader i täljaren men med 500 frihetsgrader i nämnaren i stället för 1 937 frihetsgrader för männen och 535 frihetsgrader för kvinnorna.

Tabell 3 Multiplikativ modell med samspelsfaktorer

Kön	Faktor	F-test värde	Signifikansgränser ³	
			5 % nivå	1 % nivå
Män	Ålder	229,3	2,12	2,84
	Utbildning	251,9	2,12	2,84
	Näringsgren	25,8	1,90	2,44
	Regiontyp	125,8	2,39	3,36
Kvinnor	Ålder	42,8	2,12	2,84
	Utbildning	33,9	2,12	2,84
	Näringsgren	17,2	1,90	2,44
	Regiontyp	5,4	2,39	3,36

riska beräkningarna av modellen med samspelstermer.¹

För kvinnornas del gäller att huvudfaktorer-na (ålder, utbildning, näringsgren och region-typ) samt samspelen mellan utbildning och re-giontyp, utbildning och näringsgren samt ålder och näringsgren förklarar ca 63 % av den totala inkomstvariansen. De återstående sam-spelen, nämligen utbildning $\times$ ålder, ålder $\times$ regiontyp och näringsgren $\times$ regiontyp svarar endast för ca 3 % av den totala inkomst-variansen. De tre sist nämnda samspelen kan man förmodligen bortse ifrån utan att göra några större fel. De numeriska beräkningarna i modellen med samspelstermer omfattar för kvinnornas del således inte de tre sist nämnda interaktionstermerna.

Det empiriska materialet och hur det används

En kort inledning om vissa restriktioner i och hur de redovisade resultaten kan användas är kanske på sin plats.

För att erhålla någorlunda säkra estimat av samspelseffekterna har vissa nivåer (klasser) slagits ihop vid beräkningen av samspels-estimaterna: Således omfattar för männen t. ex. utbildningsfaktorn endast 4 nivåer vid be-räkningen av samspelsestimaten mot 7 nivåer vid beräkningen av estimaten för huvudfak-torerna. Vilka nivåer som slagits ihop fram-går av tabellbilagan. Det bör påpekas att hopslagningen innebär ett implicit antagande om att samspelseffekterna för de klasser som slagits ihop är lika stora.

Slutligen gäller för analysen av kvinnorna vid modellen med samspelstermer att även vissa klasser på huvudfaktorerna slagits ihop. Så-ledes omfattar åldersfaktorn endast 6 klasser, utbildningsfaktorn endast 4 klasser mot 7 resp. 7 klasser i modellen utan samspel. Skälet till denna förändring i modellen med samspelstermer är att antalet observationer i varje enskild kategori annars är allt för få för att ge några praktiskt användbara resultat. Vidare har av analoga observationsskäl 8 kvinnor inom näringarna jordbruk m. m. och likaledes 8 kvinnor inom näringen bygg-nadsindustri uteslutits ur analysen. Det bör i detta sammanhang poängteras att de ute-

slutna individerna endast utgör ca 2 % av det totalt analyserade materialet för kvinnor-na.

Ett sätt att använda modellresultaten på, är att jämföra skillnader i inkomst inom en faktor – t. ex. inkomstskillnader mellan per-soner med studentexamen resp. folkskole-utbildning. Det är då tre saker som bör poängteras.

För det första bör man undersöka om fak-torn förekommer i samspel med någon annan faktor d.v.s. om faktoreffekterna är beroende av varandra. Förekommer samspel mellan t. ex. ålder och utbildning måste man vid studier av inkomtskillnader mellan olika utbild-ningsnivåer ta hänsyn till inom vilken ålders-kategori man gör jämförelsen och vice versa.

För det andra bör det påpekas att de in-komtskillnader som redovisas är genom-snittliga inkomtskillnader. Det finns således utrymme för individuella variationer förutom de redovisade.²

För det tredje gäller att jämförelsen är av ceteris paribus typ, vilket innebär att man håller alla andra faktorer konstanta vid jäm-förelsen. I det fall då t. ex. utbildningsfaktorn inte samspelar med någon av de övriga fak-torerna i analysen kan man något förenklat säga att vi studerar inkomtskillnaden för t. ex. studentexamens- och folkskoleutbildade individer, som har samma ålder, arbetar inom samma näringsgren och i samma region-typ.

Ett annat sätt är att använda modellresul-taten för att studera inkomtskillnader inom en faktor är att bygga upp inkomstestimat för vissa faktorer och variabelkombinationer. Man kan t. ex. skatta den förväntade in-komsten för individer med folkskoleutbild-ningsnivå 25–34 år arbetande inom bygg-nadsverksamhet i en storstadsregion och jämföra den så erhållna inkomsten med den inkomst man får då man använder andra variabelkombinationer.

Även i detta sammanhang bör det påpekas

¹ Skälet till att begränsningar måste göras i modellen är att dataprogrammen ej har den kapacitet som skulle behövas för att beräkna en fullständig modell.

² Detta får dock inte tolkas så att de indivi-duella variationerna kan bli hur stora som helst.

att inkomstestimaten ger en skattning av den »genomsnittliga» inkomsten.

Slutligen kan de två sätten att använda modellen illustreras med ett par exempel. Dessa har utarbetats utan hänsyn till eventuella samspelseffekter. Förekommer samspel är behandlingen av materialet emellertid helt analog.

Söker man t. ex. den genomsnittliga inkomstskillnaden mellan män i åldern 35–44 år och 25–34 år, då de andra faktorerna (utbildning, näringsgren, regiontyp) i regressionen hålles konstanta, går man till tabellmaterialet och tar fram regressionskoefficienterna för respektive åldersgrupp. Män i åldern 35–44 år har koefficienten 0,09 och i åldern 25–34 år koefficienten $-0,03$. Skillnaden är således $0,09 - (-0,03) = 0,12$. I en tabell med naturliga logaritmer finner man att $\ln 0,12 = 1,128$ d.v.s. att män i åldern 35–44 år har en genomsnittlig årsinkomst som är 12,8 % större än motsvarande inkomst för män i åldern 25–34 år.

I stället för de logaritmerade koefficientestimaten kan man använda de antilogaritmerade.

Åldersklasserna 35–44 år och 25–34 år har då koefficienterna 1,09 resp. 0,097. Liksom ovan finner man att män i den äldre åldersklassen har 12,8 % högre inkomst än män i den yngre åldersklassen, $\frac{1,09}{0,97} = 1,128$.

På motsvarande sätt kan man t. ex. studera inkomstskillnaden för studentexamens- kontra folkskoleutbildade personer.

Tidigare sades att man kan bygga upp inkomstestimat för vissa faktorer och variabelkombinationer. Man kan t. ex. skatta den förväntade inkomsten för män i åldern 25–34 år med realexamensutbildning arbetande inom byggnadsverksamhet i Stockholm–Södertälje-regionen på följande sätt.

Ur tabellmaterialet tar man fram de logaritmerade regressionskoefficienterna för resp. ålderklass, utbildningsnivå, näringsgren och regiontyp. Dessa koefficienter adderas sedan till interceptet (aritmetiska mediet av de logaritmerade inkomsterna) i regressionen. Efter antilogaritmering erhålles så den förväntade inkomsten.

För den nämnda variabelkombinationen är således den förväntade logaritmerade inkomsten $\ln Y$;

$$\ln Y = 3,21 - 0,03 + 0,05 + 0,13 + 0,14$$

$$\ln Y = 3,50$$

Efter antilogaritmering finner man att Y , d.v.s. den förväntade inkomsten är 33 200 kronor.

Samma resultat kan erhållas genom att man i stället multiplicerar de antilogaritmerade interceptet med de antilogaritmerade regressionskoefficienterna – d.v.s. löser följande ekvation.¹

$$Y = 24\,840 \cdot 0,97 \cdot 1,05 \cdot 1,14 \cdot 1,15$$

$$Y = 33\,200$$

¹ De båda beskrivna tillvägagångssätten ger inte alltid *exakt* samma resultat beroende på mindre approximationsfel vid databehandlingen.

Bilaga 3 Regiontypsindelning

(till kapitel 5)

Region 1. (Glesbygd).

A-region	I A-regionen ingående kommun- block som konstituerar region 1	Befolkningen i kommun- blocken 1965
Kiruna/Gällivare	Pajala, Kiruna och Gällivare	69 634
Lycksele	Hela A-regionen	50 631
Piteå	Älvsbyn, Ärvidsjaur, Arjeplog	23 709
Mora	Malung, Orsa, Älvdalen	32 212
Östersund	Alla <i>utom</i> Östersund	87 832
Luleå/Boden	Jokkmokk	10 094
Sollefteå	Hela A-regionen	37 805
Haparanda/Kalix	Överkalix, Haparanda, Övertorneå	25 827
Skellefteå	Norsjö	11 642
Hudiksvall/Ljusdal	Ljusdal, Bergsjö	36 622
Umeå	Nordmaling, Vindeln, Vännäs, Robertsfors	38 059
Säffle/Åmål	Säffle, Bengtsfors	38 111
Söderhamn, Bollnäs	Bollnäs, Edsbyn	41 628
Arvika	Årjäng, Åmotfors	21 210
Falun, Borlänge	Säter, Vansbro	19 908
Ljungby	Ljungby	25 207
Hultsfred/Vimmerby	Vimmerby	17 430
Visby	Visby	53 751
Karlstad	Kil, Sunne, Torsby, Syslebäck, Kyrkheden	47 085
Sala	Sala, Heby	34 091
Sundsvall	Ånge, Matfors	26 976
Älmhult	Älmhult	15 190
	Summa	764 684

Region 2. (A-regioner exklusive glesbygd)

A-regioner	Befolkning	A-regioner	Befolkning
Härnösand	58 965	Eksjö/Nässjö	91 334
Värnamo		Luleå	
Nyköping		Karlskrona	
Lindesberg		Kristianstad	
Piteå		Ystad	
Säffle/Åmål		Mjölby	
Kristinehamn		Skellefteå	
Köping		Lidköping	
Arvika		Bollnäs/Söderhamn	
Mora		Hudiksvall/Ljusdal	
Karlskoga		Skövde	
Ludvika		Falkenberg/Varberg	
Avesta		Hässleholm	
Oskarshamn		Katrineholm	
Falköping		Örnsköldsvik	
Eslöv		Karlshamn	60 945
Ängelholm			
Haparanda/Kalix			
Västervik			
Mariestad			
Norrtälje			
Hultsfred			
Ljungby			
Enköping			
Tranås			
Fagersta			
	29 798		

Totalbefolkning i region 2 = 2 130 698

Region 3. A-regioner exklusive glesbygd.

A-regioner	Befolkning	A-regioner	Befolkning
Östersund	43 214	Borås	183 191
Växjö		Gävle	
Jönköping		Karlstad	
Linköping		Örebro	
Sundsvall		Norrköping	
Uddevalla		Borlänge/Falun	
Kalmar		Uppsala	
Trollhättan		Västerås	137 055
Eskilstuna			
Umeå			
Halmstad	96 668		

Total befolkning i region 3 = 2 278 313

Region 4.

A-region	Befolkning
Göteborg	645 188
Malmö/Lund	
Hälsingborg/Landskrona	197 568
Summa	1 248 332

Region 5.

A-region	Befolkning
Stockholm/Södertälje	1 343 990

Bilaga 4 Tabellbilaga

(till kapitel 5)

Regressionsanalys, män, additiv modell utan samspel
R = 0,6164

Faktor	Variabel	Antal individer	Medel-inkomst ¹	Regressions-koefficient ²	Koefficientens dubbla standard-avvikelse
Intercept	1	2232.	27,6	27,58	0,50
Ålder	1	66.	10,7	— 13,94	2,91
	2	193.	18,6	— 7,71	1,65
	3	519.	26,4	— 2,37	0,93
	4	513.	29,7	1,82	0,93
	5	498.	31,6	3,99	0,94
	6	384.	29,1	2,27	1,12
	7	59.	24,2	— 2,69	3,07
Utbildning	1	1287.	23,6	— 4,01	0,47
	2	392.	26,7	— 0,47	1,10
	3	173.	28,6	2,10	1,76
	4	198.	33,6	6,02	1,69
	5	42.	38,5	9,33	3,66
	6	59.	43,3	14,77	3,13
	7	90.	58,3	28,75	2,64
Näringsgren	1	112.	20,2	— 4,49	2,23
	2	122.	22,7	— 1,00	2,13
	3	603.	25,7	— 0,22	0,84
	4	305.	25,2	— 0,32	1,29
	5	269.	29,2	3,76	1,37
	6	161.	32,8	2,23	1,83
	7	128.	24,0	— 1,57	2,05
	8	200.	27,1	— 0,51	1,61
	9	261.	35,6	— 1,40	1,53
	10	71.	34,1	2,14	2,82
Regiontyp	1	195.	24,6	— 1,24	1,65
	2	570.	24,6	— 1,13	0,88
	3	655.	26,0	— 1,06	0,79
	4	366.	27,2	— 0,46	1,14
	5	466.	35,3	3,92	1,05

¹ ges i 1000-tal kronor

² ges i 1000-tal kronor

Variabelkoder i klartext

Faktor	Variabel	
Ålder	1	= -19 år
	2	= 20-24 år
	3	= 25-34 år
	4	= 35-44 år
	5	= 45-54 år
	6	= 55-64 år
	7	= 65- år
Utbildning	1	= Folkskola eller motsvarande
	2	= Folkskola eller motsvarande <i>samt</i> yrkesutb. i minst ett år
	3	= Realexamen eller motsvarande
	4	= Realexamen eller motsvarande <i>samt</i> yrkesutb. i minst ett år
	5	= Studentexamen eller motsvarande
	6	= Studentexamen eller motsvarande <i>samt</i> yrkesutb. i minst ett år
	7	= Akademiker (examen från universitet eller högskola) SCB-kod*
Näringsgren	1	= Jord- o. skogsbruk, jakt o. fiske (01-04)
	2	= Textil- o. träindustri m. m. (23-26)
	3	= Metall-, gruv- o. grafisk industri (12, 19, 28, 34-38)
	4	= Övrig förädlingsindustri (20-22, 27, 29, 33, 51-52)
	5	= Byggnadsindustri (40-41)
	6	= Finansföretag, partihandel m. m. (55-59)
	7	= Detaljhandel (60-69)
	8	= Samfärdsel m. m. (71-73)
	9	= Offentlig förvaltning o. tjänster m. m. (81-84)
	10	= Privata tjänster m. m. (85-89)
Regiontyp	1	= Glesbygd (inre Norrland, västra Dalarna, Värmland, Dalsland samt Gotland och vissa smärre områden, främst i Småland.)
	2	= A-regioner med 30-90 000 invånare (exkl. glesbygd)
	3	= A-regioner med 97-180 000 invånare (exkl. glesbygd)
	4	= Göteborg, Malmö/Lund, Hälsingborg/Landskrona A-regioner
	5	= Stockholm/Södertälje A-region

* Koden avser »SCB:s kodlista för arbetskraftsundersökningar» Stockholm, december 1968.

Faktor	Variabel	Antal individer	Medelinkomst ¹	Regressionskoefficient ²	Koefficientets dubbla standardavvikelse
Intercept	1	829.	16,8	16,81	0,39
Ålder	1	62.	9,8	— 5,41	1,45
	2	180.	13,9	— 3,28	0,78
	3	148.	17,8	— 0,13	0,87
	4	157.	19,2	2,16	0,83
	5	172.	18,7	2,26	0,80
	6	97.	18,6	2,67	1,13
	7	13.	12,0	— 3,16	3,18
Utbildning	1	420.	14,7	— 2,19	0,45
	2	99.	15,7	— 0,41	1,09
	3	142.	17,0	0,62	0,90
	4	120.	19,6	2,58	1,05
	5	14.	22,4	6,39	3,07
	6	18.	28,1	10,13	2,71
	7	16.	37,4	18,11	2,88
Näringsgren	1	8.	15,1	— 3,36	4,11
	2	68.	13,6	— 1,63	1,37
	3	73.	16,3	0,54	1,29
	4	81.	15,3	— 0,40	1,23
	5	8.	17,4	4,16	4,06
	6	74.	17,0	— 0,56	1,30
	7	128.	14,9	— 0,25	0,96
	8	32.	20,8	2,72	2,00
	9	251.	20,0	1,05	0,67
	10	106.	13,9	— 1,70	1,07
Regiontyp	1	58.	15,5	— 0,13	1,48
	2	194.	15,8	— 0,27	0,74
	3	261.	15,7	— 0,99	0,59
	4	158.	17,3	0,36	0,83
	5	158.	19,8	1,66	0,85

¹ ges i 1000-tal kronor² ges i 1000-tal kronor

Faktor	Variabel		
Ålder	1	=	-19 år
	2	=	20-24 år
	3	=	25-34 år
	4	=	35-44 år
	5	=	45-54 år
	6	=	55-64 år
	7	=	65- år
Utbildning	1	=	Folkskola eller motsvarande
	2	=	Folkskola eller motsvarande <i>samt</i> yrkesutb. i minst ett år
	3	=	Realexamen eller motsvarande
	4	=	Realexamen eller motsvarande <i>samt</i> yrkesutb. i minst ett år
	5	=	Studentexamen eller motsvarande
	6	=	Studentexamen el motsvarande <i>samt</i> yrkesutb i minst ett år
	7	=	Akademiker (examen från universitet eller högskola) SCB-kod*
Näringsgren	1	=	Jord- o. skogsbruk, jakt o. fiske (01-04)
	2	=	Textil- o. träindustri m. m. (23-26)
	3	=	Metall-, gruv- o. grafisk industri (12, 19, 28, 34-38)
	4	=	Övrig förädlingsindustri (20-22, 27, 29, 33, 51-52)
	5	=	Byggnadsindustri (40-41)
	6	=	Finansföretag, partihandel m. m. (55-59)
	7	=	Detaljhandel (60-69)
	8	=	Samfärdsel m. m. (71-73)
	9	=	Offentlig förvaltning o. tjänster m. m. (81-84)
	10	=	Privata tjänster m. m. (85-89)
Regiontyp	1	=	Glesbygd (inre Norrland, västra Dalarna, Värmland, Dalsland samt Gotland och vissa smärre områden, främst i Småland.)
	2	=	A-regioner med 30-90 000 invånare (exkl. glesbygd)
	3	=	A-regioner med 97-180 000 invånare (exkl. glesbygd)
	4	=	Göteborg, Malmö/Lund, Hålsingborg/Landskrona A-regioner
	5	=	Stockholm/Södertälje A-region

* Koden avser »SCB:s kodlista för arbetskraftsundersökningar» Stockholm, december 1968.

Faktor	Variabel	Antal individer	Logaritmerade medelinkomsten	Regressionskoefficient	Koefficientens dubbla standardavvikelse	Antilogaritmerad regressionskoefficient
Intercept	1	2232.	3,2	3,21	0,01	24,84
Ålder	1	66.	2,3	— 0,86	0,08	0,42
	2	193.	2,9	— 0,31	0,05	0,73
	3	519.	3,2	— 0,03	0,03	0,97
	4	513.	3,3	0,09	0,03	1,10
	5	498.	3,4	0,14	0,03	1,15
	6	384.	3,3	0,06	0,03	1,06
	7	59.	3,1	— 0,14	0,09	0,87
Utbildning	1	1287.	3,1	— 0,10	0,01	0,90
	2	392.	3,2	0,01	0,03	1,01
	3	173.	3,2	0,05	0,05	1,05
	4	189.	3,4	0,19	0,05	1,21
	5	42.	3,5	0,24	0,10	1,27
	6	59.	3,6	0,30	0,09	1,34
	7	90.	4,0	0,63	0,08	1,88
Näringsgren	1	112.	2,9	— 0,27	0,06	0,77
	2	122.	3,0	— 0,08	0,06	0,93
	3	603.	3,2	0,01	0,02	1,01
	4	305.	3,1	— 0,01	0,04	0,99
	5	269.	3,3	0,13	0,04	1,14
	6	161.	3,4	0,04	0,05	1,04
	7	128.	3,1	— 0,06	0,06	0,94
	8	200.	3,2	— 0,00	0,05	1,00
	9	261.	3,5	0,01	0,04	1,01
	10	71.	3,4	0,04	0,08	1,04
Regiontyp	1	195.	3,1	— 0,03	0,05	0,97
	2	570.	3,1	— 0,03	0,03	0,97
	3	655.	3,2	— 0,05	0,02	0,96
	4	366.	3,2	— 0,03	0,03	0,97
	5	446.	3,5	0,14	0,03	1,15

Faktor	Variabel		
Ålder	1	= -19 år	
	2	= 20-24 år	
	3	= 25-34 år	
	4	= 35-44 år	
	5	= 45-54 år	
	6	= 55-64 år	
	7	= 65- år	
Utbildning	1	= Folkskola eller motsvarande	
	2	= Folkskola eller motsvarande <i>samt</i> yrkesutb. i minst ett år	
	3	= Realexamen eller motsvarande	
	4	= Realexamen eller motsvarande <i>samt</i> yrkesutb. i minst ett år	
	5	= Studentexamen eller motsvarande	
	6	= Studentexamen el. motsvarande <i>samt</i> yrkesutb. i minst ett år	
	7	= Akademiker (examen från universitet eller högskola)	
Näringsgren	1	= Jord- o. skogsbruk, jakt o. fiske	SCB-kod*
	2	= Textil- o. träindustri m. m.	(01-04)
	3	= Metall-, gruv- o. grafisk industri	(23-26)
	4	= Övrig förädlingsindustri	(12, 19, 28, 34-38)
	5	= Byggnadsindustri	(20-22, 27, 29, 33, 51-52)
	6	= Finansföretag, partihandel m. m.	(40-41)
	7	= Detaljhandel	(55-59)
	8	= Samfärdsele m. m.	(60-69)
	9	= Offentlig förvaltning o. tjänster m. m.	(71-73)
	10	= Privata tjänster m. m.	(81-84)
			(85-89)
Regiontyp	1	= Glesbygd (inre Norrland, västra Dalarna, Värmland, Dalsland samt Gotland och vissa smärre områden, främst i Småland).	
	2	= A-regioner med 30-90 000 invånare (exkl. glesbygd)	
	3	= A-regioner med 97-180 000 invånare (exkl. glesbygd)	
	4	= Göteborg, Malmö/Lund, Hälsingborg/Landskrona A-regioner	
	5	= Stockholm/Södertälje A-region	

* Koden avser »SCB:s kodlista för arbetskraftsundersökningar» Stockholm, december 1968.

Faktor	Variabel	Antal individer	Logaritmerade medelinkomsten	Regressionskoefficient	Koefficientens dubbla standardavvikelse	Antilogaritmerad regressionskoefficient
Intercept	1	829.	2,7	2,73	0,03	15,26
Ålder	1	62.	2,2	— 0,46	0,09	0,63
	2	180.	2,6	— 0,15	0,05	0,86
	3	148.	2,8	0,04	0,06	1,04
	4	157.	2,9	0,14	0,05	1,15
	5	172.	2,9	0,14	0,05	1,15
	6	97.	2,8	0,08	0,07	1,08
	7	13.	2,3	0,27	0,20	0,76
Utbildning	1	420.	2,6	— 0,10	0,03	0,90
	2	99.	2,7	— 0,01	0,07	0,99
	3	142.	2,8	0,05	0,06	1,05
	4	120.	2,9	0,12	0,07	1,13
	5	14.	3,0	0,33	0,19	1,39
	6	18.	3,3	0,43	0,17	1,54
	7	16.	3,6	0,63	0,18	1,88
Näringsgren	1	8.	2,6	— 0,17	0,26	0,84
	2	68.	2,5	— 0,12	0,09	0,89
	3	73.	2,7	0,05	0,08	1,05
	4	81.	2,7	0,00	0,08	1,00
	5	8.	2,7	0,17	0,26	1,19
	6	74.	2,8	— 0,03	0,08	0,97
	7	128.	2,6	— 0,01	0,06	0,99
	8	32.	3,0	0,20	0,13	1,22
	9	251.	2,9	0,10	0,04	1,10
	10	106.	2,4	— 0,23	0,07	0,80
Regiontyp	1	58.	2,6	— 0,02	0,09	0,98
	2	194.	2,7	— 0,03	0,05	0,97
	3	261.	2,7	— 0,07	0,04	0,93
	4	158.	2,8	0,04	0,05	1,04
	5	158.	2,9	0,12	0,05	1,13

Faktor	Variabel		
Ålder	1	= -19 år	
	2	= 20-24 år	
	3	= 25-34 år	
	4	= 35-44 år	
	5	= 45-54 år	
	6	= 55-64 år	
	7	= 65- år	
Utbildning	1	= Folkskola eller motsvarande	
	2	= Folkskola eller motsvarande <i>samt</i> yrkesutb. i minst ett år	
	3	= Realexamen eller motsvarande	
	4	= Realexamen eller motsvarande <i>samt</i> yrkesutb. i minst ett år	
	5	= Studentexamen eller motsvarande	
	6	= Studentexamen el. motsvarande <i>samt</i> yrkesutb. i minst ett år	
	7	= Akademiker (examen från universitet eller högskola)	
Näringsgren	1	= Jord- o. skogsbruk, jakt o. fiske	SCB-kod*
	2	= Textil- o. träindustri m. m.	(01-04)
	3	= Metall-, gruv- o. grafisk industri	(23-26)
	4	= Övrig förädlingsindustri	(12, 19, 28, 34-38)
	5	= Byggnadsindustri	(20-22, 27, 29, 33, 51-53)
	6	= Finansföretag, partihandel m. m.	(40-41)
	7	= Detaljhandel	(55-59)
	8	= Samfärdsel	(60-69)
	9	= Offentlig förvaltning o. tjänster m. m.	(71-73)
	10	= Privata tjänster m. m.	(81-84) (85-89)
Regiontyp	1	= Glesbygd (inre Norrland, västra Dalarna, Värmland, Dalsland samt Gotland och vissa smärre områden, främst i Småland).	
	2	= A-regioner med 30-90 000 invånare (exkl. glesbygd)	
	3	= A-regioner med 97-180 000 invånare (exkl. glesbygd)	
	4	= Göteborg, Malmö/Lund, Hälsingborg/Landskrona A-regioner	
	5	= Stockholm/Södertälje A-region	

* Koden avser »SCB:s kodlista för arbetskraftsundersökningar» Stockholm, december 1968.

Faktor	Variabel	Antal individer	Logaritmerade medelinkomsten	Regressionskoefficient	Koefficientens dubbla standardavvikelse	Antilogaritmerade regres.koefficient
Intercept	1	2232.	3,21	3,21	0,01	24,84
Ålder	1	66.	2,26	— 0,84	0,08	0,42
	2	193.	2,87	— 0,31	0,04	0,73
	3	519.	3,21	— 0,02	0,02	0,97
	4	513.	3,31	0,08	0,02	1,09
	5	498.	3,35	0,14	0,02	1,15
	6	384.	3,25	0,05	0,03	1,05
	7	59.	3,06	— 0,12	0,08	0,88
Utbildning	1	1287.	3,10	— 0,10	0,01	0,90
	2	392.	3,21	0,00	0,03	1,00
	3	173.	3,20	0,06	0,04	1,06
	4	189.	3,42	0,17	0,04	1,19
	5	42.	3,52	0,17	0,10	1,19
	6	59.	3,58	0,34	0,08	1,40
	7	90.	3,95	0,63	0,07	1,89
Näringsgren	1	112.	2,85	— 0,26	0,06	0,76
	2	122.	3,01	— 0,07	0,05	0,92
	3	603.	3,17	0,00	0,02	1,00
	4	305.	3,13	0,00	0,03	0,99
	5	269.	3,29	0,13	0,03	1,14
	6	161.	3,35	0,03	0,05	1,03
	7	128.	3,08	— 0,05	0,05	0,94
	8	200.	3,22	0,00	0,04	0,99
	9	261.	3,46	0,00	0,04	1,00
	10	71.	3,37	0,04	0,07	1,04
Regiontyp	1	195.	3,10	— 0,02	0,04	0,97
	2	570.	3,12	— 0,02	0,02	0,97
	3	655.	3,15	— 0,04	0,02	0,95
	4	366.	3,18	— 0,02	0,03	0,97
	5	446.	3,46	0,13	0,02	1,14
Ålder × utbildning	1	51.	2,31	0,09	0,04	1,09
	2	15.	2,08	— 0,31	0,15	0,73
	3	0.	0,00	0,00	0,00	1,00
	4	0.	0,00	0,00	0,00	1,00
	5	143.	2,88	0,06	0,02	1,06
	6	47.	2,83	— 0,17	0,08	0,83
	7	3.	2,89	— 0,13	0,37	0,87
	8	0.	0,00	0,00	0,00	1,00
	9	350.	3,14	0,03	0,01	1,03
	10	109.	3,30	— 0,01	0,04	0,98
	11	36.	3,28	— 0,18	0,08	0,82
	12	24.	3,68	— 0,16	0,11	0,84
	13	384.	3,21	— 0,00	0,01	0,99
	14	84.	3,47	0,01	0,05	1,01
	15	22.	3,75	0,10	0,12	1,10
	16	23.	3,90	— 0,08	0,11	0,92

Faktor	Variabel	
Ålder	1	= -19 år
	2	= 20-24 år
	3	= 25-34 år
	4	= 35-44 år
	5	= 45-54 år
	6	= 55-64 år
	7	= 65- år
Utbildning	1	= Folkskola eller motsvarande
	2	= Folkskola eller motsvarande <i>samt</i> yrkesutb. i minst ett år
	3	= Realexamen eller motsvarande
	4	= Realexamen eller motsvarande <i>samt</i> yrkesutb. i minst ett år
	5	= Studentexamen eller motsvarande
	6	= Studentexamen eller motsv. <i>samt</i> yrkesutb. i minst ett år
	7	= Akademiker (examen från universitet eller högskola)
Näringsgren		SCB-kod*
	1	= Jord- o. skogsbruk, jakt o. fiske (01-04)
	2	= Textil- o. träindustri m. m. (23-26)
	3	= Metall-, gruv- o. grafisk industri (12,19, 28, 34-38)
	4	= Övrig förädlingsindustri (20-22, 27, 29, 33, 51-52)
	5	= Byggnadsindustri (40-41)
	6	= Finansföretag, partihandel m. m. (55-59)
	7	= Detaljhandel (60-69)
	8	= Samfärdsl m. m. (71-73)
	9	= Offentlig förvaltning o. tjänster m. m. (81-84)
	10	= Privata tjänster m. m. (85-89)
Regiontyp	1	= Glesbygd (inre Norrland, västra Dalarna, Värmland, Dalsland samt Gotland och vissa smärre omr., främst i Småland).
	2	= A-regioner med 30-90 000 invånare (exkl. glesbygd)
	3	= A-regioner med 97-180 000 invånare (exkl. glesbygd)
	4	= Göteborg, Malmö/Lund, Hålsingborg/Landskrona A-regioner
	5	= Stockholm/Södertälje A-region
Ålder × utbildning	1	= Ålder 1 och utbildning 1+2
	2	= 3+4
	3	= 5+6
	4	= 7
	5	= Ålder 2 och utbildning 1+2
	6	= 3+4
	7	= 5+6
	8	= 7
	9	= Ålder 3 och utbildning 1+2
	10	= 3+4
	11	= 5+6
	12	= 7
	13	= Ålder 4 och utbildning 1+2
	14	= 3+4
	15	= 5+6
	16	= 7

* Koden avser »SCB:s kodlista för arbetskraftsundersökningar» Stockholm, december 1968.

Faktor	Variabel	Antal individer	Logaritmerade medelinkomsten	Regressionskoefficient	Koefficientens dubbla standardavvikelse	Antilogaritmerade regres.-koefficient
Ålder × utbildning	17	386.	3,24	— 0,02	0,01	0,97
	18	65.	3,60	0,08	0,07	1,09
	19	23.	3,71	0,06	0,12	1,06
	20	24.	4,12	0,08	0,11	1,07
	21	365.	3,10	— 0,04	0,01	0,95
	22	42.	3,58	0,17	0,09	1,19
	23	17.	3,80	0,20	0,14	1,22
	24	19.	4,16	0,21	0,13	1,23
Utbildning × Näringsgren	1	96.	2,83	0,00	0,02	1,00
	2	13.	2,70	— 0,19	0,17	0,81
	3	0.	0,00	0,00	0,00	1,00
	4	3.	4,41	0,57	0,37	1,77
	5	112.	2,96	— 0,03	0,01	0,96
	6	8.	3,41	0,29	0,22	1,34
	7	1.	4,88	1,42	0,66	4,14
	8	1.	3,65	0,12	0,66	1,13
	9	493.	3,13	0,00	0,01	1,00
	10	82.	3,24	— 0,03	0,05	0,96
	11	20.	3,67	0,15	0,13	1,16
	12	8.	3,95	— 0,03	0,22	0,96
	13	257.	3,09	0,00	0,01	0,99
	14	37.	3,22	— 0,02	0,09	0,97
	15	7.	3,74	0,23	0,24	1,26
	16	4.	3,91	— 0,05	0,31	0,94
	17	231.	3,26	— 0,01	0,01	0,98
	18	35.	3,46	0,06	0,09	1,06
	19	1.	4,10	0,23	0,67	1,25
	20	2.	4,52	0,34	0,46	1,40
	21	98.	3,17	— 0,03	0,03	0,96
	22	43.	3,60	0,11	0,08	1,11
	23	13.	3,48	— 0,12	0,16	0,88
	24	7.	3,97	0,00	0,23	1,00
	25	98.	3,09	0,02	0,03	1,02
	26	25.	2,95	— 0,08	0,11	0,91
	27	4.	3,53	0,08	0,33	1,08
	28	1.	3,48	— 0,47	0,66	0,62
	29	149.	3,18	0,04	0,02	1,04
	30	36.	3,29	— 0,02	0,09	0,97
	31	12.	3,22	— 0,37	0,17	0,68
	32	3.	3,87	— 0,14	0,37	0,86
	33	107.	3,25	0,04	0,04	1,04
	34	66.	3,38	— 0,04	0,06	0,95
	35	32.	3,55	— 0,02	0,09	0,97
	36	56.	3,92	— 0,02	0,05	0,97
	37	38.	3,09	— 0,09	0,07	0,91
	38	17.	3,66	0,19	0,13	1,21
	39	11.	3,52	0,00	0,17	1,00
	40	5.	4,10	0,03	0,27	1,03

Faktor	Variabel	
Ålder × utbildning	17	= Ålder 5 och utbildning 1+2
	18	= 3+4
	19	= 5+6
	20	= 7
	21	= Ålder 6+7 o utbildning 1+2
	22	= 3+4
	23	= 5+6
	24	= 7
Utbildning × näringsgren	1	= Näringsgren 1 och utbildning 1+2
	2	= 3+4
	3	= 5+6
	4	= 7
	5	= Näringsgren 2 och utbildning 1+2
	6	= 3+4
	7	= 5+6
	8	= 7
	9	= Näringsgren 3 och utbildning 1+2
	10	= 3+4
	11	= 5+6
	12	= 7
	13	= Näringsgren 4 och utbildning 1+2
	14	= 3+4
	15	= 5+6
	16	= 7
	17	= Näringsgren 5 och utbildning 1+2
	18	= 3+4
	19	= 5+6
	20	= 7
	21	= Näringsgren 6 och utbildning 1+2
	22	= 3+4
	23	= 5+6
	24	= 7
	25	= Näringsgren 7 och utbildning 1+2
	26	= 3+4
	27	= 5+6
	28	= 7
	29	= Näringsgren 8 och utbildning 1+2
	30	= 3+4
	31	= 5+6
	32	= 7
	33	= Näringsgren 9 och utbildning 1+2
	34	= 3+4
	35	= 5+6
	36	= 7
	37	= Näringsgren 10 och utbildning 1+2
	38	= 3+4
	39	= 5+6
	40	= 7

Faktor	Variabel	Antal indiv.	Logaritmerade medelinkomsten	Regressionskoefficient	Koefficientens dubbla standardavvikelse	Antilogaritmerade regressionskoefficient
Intercept	1	813.	2,72	2,72	0,02	15,27
Ålder	1	60.	2,16	— 0,44	0,09	0,64
	2	174.	2,59	— 0,16	0,04	0,85
	3	145.	2,81	0,03	0,05	1,04
	4	156.	2,88	0,12	0,05	1,13
	5	170.	2,85	0,14	0,04	1,15
	6	108.	2,69	0,05	0,06	1,05
Utbildning	1	415.	2,61	— 0,10	0,02	0,90
	2	95.	2,68	0,00	0,07	1,00
	3	137.	2,74	0,04	0,05	1,04
	4	120.	2,90	0,11	0,06	1,12
	5	46.	3,31	0,46	0,10	1,58
Näringsgren	1	68.	2,53	— 0,12	0,08	0,88
	2	73.	2,74	0,04	0,08	1,05
	3	81.	2,66	0,00	0,07	1,00
	4	74.	2,75	0,00	0,08	0,99
	5	128.	2,63	— 0,02	0,06	0,97
	6	32.	3,01	0,20	0,12	1,23
	7	251.	2,92	0,10	0,04	1,11
	8	106.	2,41	— 0,24	0,06	0,78
Regiontyp	1	55.	2,64	0,00	0,09	0,99
	2	193.	2,66	— 0,02	0,04	0,97
	3	256.	2,65	— 0,06	0,03	0,93
	4	151.	2,76	0,02	0,05	1,02
	5	158.	2,91	0,11	0,05	1,11
Ålder × näringsgren	1	4.	2,18	0,06	0,33	1,06
	2	11.	2,59	0,23	0,19	1,26
	3	43.	2,64	0,02	0,06	1,02
	4	10.	2,13	— 0,38	0,19	0,67
	5	16.	2,16	— 0,05	0,14	0,94
	6	27.	2,60	0,05	0,11	1,06
	7	96.	2,78	— 0,03	0,04	0,96
	8	15.	2,90	0,15	0,16	1,16
	9	19.	2,21	— 0,04	0,12	0,95
	10	58.	2,50	— 0,06	0,06	0,93
	11	106.	2,80	0,00	0,04	1,00
	12	19.	2,96	0,19	0,14	1,21
	13	5.	2,16	— 0,12	0,30	0,88
	14	58.	2,71	— 0,05	0,06	0,94
	15	185.	3,00	0,00	0,02	0,99
	16	35.	3,06	0,15	0,09	1,17
	17	16.	2,08	0,13	0,14	1,14
	18	20.	2,45	0,14	0,13	1,15
	19	41.	2,69	0,06	0,08	1,06
	20	29.	2,16	— 0,26	0,10	0,76

Faktor	Variabel	
Ålder	1	= -19 år
	2	= 20-24 år
	3	= 25-34 år
	4	= 35-44 år
	5	= 45-54 år
	6	= 55- år
Utbildning	1	= Folkskola eller motsvarande
	2	= Folkskola eller motsvarande <i>samt</i> yrkesutb. i minst ett år
	3	= Realexamen eller motsvarande
	4	= Realexamen eller motsvarande <i>samt</i> yrkesutb. i minst ett år
	5	= Studentex. el. högre utb. (Nivåerna 5+6+7 i mod. utan samspel.)
Näringsgren	1	= Textil- och träindustri m. m.
	2	= Metall-, gruv- och grafisk industri
	3	= Övrig förädlingsindustri
	4	= Finansföretag, partihandel m. m.
	5	= Detaljhandel
	6	= Samfärdsel m. m.
	7	= Offentlig förvaltning o. tjänster m. m.
	8	= Privata tjänster m. m.
Regiontyp	1	= Glesbygd, (Norrlands inland, västra och norra Dalarna, Värmland, Dalsland samt Gotland och några smärre omr. i Småland)
	2	= A-regioner med 30-90 000 invånare (exkl. glesbygd)
	3	= A-regioner med 97-180 000 invånare (exkl. glesbygd)
	4	= Göteborg, Malmö/Lund, Hälsingborg/Landskrona A-regioner
	5	= Stockholm/Södertälje A-region
Ålder × näringsgren	1	= Näringsgren 1 och Ålder 1
	2	= 2
	3	= 3+4+5
	4	= 6
	5	= Näringsgren 2+3 och Ålder 1
	6	= 2
	7	= 3+4+5
	8	= 6
	9	= Näringsgren 4+5 och Ålder 1
	10	= 2
	11	= 3+4+5
	12	= 6
	13	= Näringsgren 6+7 och Ålder 1
	14	= 2
	15	= 3+4+5
	16	= 6
	17	= Näringsgren 8 och Ålder 1
	18	= 2
	19	= 3+4+5
	20	= 6

SCB-kod*

(23-26)

(12, 19, 28, 34-38)

(20-22, 27, 29, 33, 51-52)

(55-59)

(60-69)

(71-73)

(81-84)

Koder enl. ovan

* Koden avser »SCB:s kodlista för arbetskraftsundersökningar» Stockholm, december 1968.

Faktor	Variabel	Antal indiv.	Logaritme- rade me- delinkom- sten	Regressions- koefficient	Koefficien- tens dubbla standard- avvikelse	Antiloga- ritmerade regressions- koefficient
Utbildning × näringsgren	1	62.	2,53	0,02	0,02	1,02
	2	5.	2,40	— 0,32	0,30	0,72
	3	1.	2,84	— 0,16	0,73	0,85
	4	116.	2,69	0,02	0,03	1,02
	5	35.	2,67	— 0,08	0,09	0,92
	6	3.	3,29	0,08	0,39	1,09
	7	136.	2,64	0,01	0,03	1,01
	8	57.	2,72	0,03	0,07	1,03
	9	9.	2,98	— 0,37	0,22	0,68
	10	115.	2,80	— 0,02	0,04	0,97
	11	138.	2,95	0,01	0,03	1,01
	12	30.	3,38	0,04	0,07	1,04
	13	81.	2,31	— 0,03	0,03	0,96
	14	22.	2,57	0,02	0,13	1,02
	15	3.	3,84	0,61	0,40	1,85
Utbildning × regiontyp	1	27.	2,49	— 0,05	0,09	0,94
	2	127.	2,54	0,00	0,03	1,00
	3	178.	2,57	0,00	0,02	1,00
	4	93.	2,65	— 0,03	0,04	0,96
	5	85.	2,84	0,04	0,04	1,04
	6	27.	2,78	0,06	0,09	1,06
	7	56.	2,80	0,00	0,07	0,99
	8	64.	2,73	0,00	0,06	1,00
	9	51.	2,86	0,02	0,07	1,02
	10	59.	2,90	— 0,04	0,06	0,95
	11	1.	3,19	— 0,17	0,69	0,83
	12	10.	3,28	— 0,02	0,19	0,97
	13	14.	3,18	— 0,07	0,15	0,92
	14	7.	3,57	0,31	0,25	1,36
	15	14.	3,35	— 0,05	0,15	0,94

Faktor	Variabel		
Utbildning × näringsgren	1	=	Näringsgren 1 och utbildning 1+2
	2	=	3+4
	3	=	5+6+7
	4	=	Näringsgren 2+3 och utbildning 1+2
	5	=	3+4
	6	=	5+6+7
	7	=	Näringsgren 4+6 och utbildning 1+2
	8	=	3+4
	9	=	5+6+7
	10	=	Näringsgren 6+7 och utbildning 1+2
	11	=	3+4
	12	=	5+6+7
	13	=	Näringsgren 8 och utbildning 1+2
	14	=	3+4
	15	=	5+6+7
Utbildning × regiontyp	1	=	Utbildning 1+2 och Regiontyp 1
	2	=	2
	3	=	3
	4	=	4
	5	=	5
	6	=	Utbildning 3+4
	7	=	1
	8	=	2
	9	=	3
	10	=	4
	11	=	5
	12	=	Utbildning 5+6+7 och Regiontyp 1
	13	=	2
	14	=	3
	15	=	4
			5

Koder enl. ovan

* Koden avser »SCB:s kodlista för arbetskraftsundersökningar» Stockholm, december 1968.

Variansanalys på multiplikativ modell¹

Varianskomponenter i procent.

Faktor	Män	Kvinnor
Ålder	20	16
Utbildning	22	13
Näringsgren	4	10
Regiontyp	8	1
Ålder × utbildning	5	2
Ålder × näringsgren	2	6
Ålder × regiontyp	0	2
Utbildning × näringsgren	9	7
Utbildning × regiontyp	1	10
Näringsgren × regiontyp	1	0
Residual	28	34
Totalt	100	101
Totalvarians	0,24160	0,24950

¹ Analysen genomförd under ortogonalitetsantagande.

Bilaga 5 Fattigkriget i USA

Kriget mot fattigdomen i USA lanserades 1964 av president Johnson som ett led i The Great Society. Detta »krig» skiljer sig på en grundläggande punkt ifrån det som Roosevelt administrerade i 1930-talets The New Deal: då inriktades socialpolitiken på den av depressionen drabbade genomsnitt-amerikanen; dagens socialpolitik har angivit som målsättning att i arbetsmarknaden återinpassa stora marginella grupper av människor som under de gångna trettio åren ekonomiskt, socialt och regionalt ej dragits med i det övriga samhällets utveckling.

Inkomststrukturens förändring

Trots att Amerika de sista decennierna upplevt ett starkt konjunkturuppsving – nationalprodukten steg med 2,4 % i genomsnitt per år mellan 1953 och 1960 mot 6,5 % mellan 1961 och 1967,¹ – så har man nödgats konstatera att en sektor av befolkningen inte kunnat nyttiggöra sig av denna utveckling så som övriga sektorer: låginkomstgrupperna. Statistiken visar att de som befann sig längst ner på samhällsstegen vid tiden för depressionen är i stort sett desamma som befinner sig där i dag. Hit hör främst jordbrukare, okvalificerade industriarbetare, glesbygdsbefolkning, inkluderande representanter för etniska minoritetsgrupper.

Enligt den officiella regeringsstatistiken levde under 1967 29 milj. av befolkningen eller 13,3 % på en inkomst som understeg »fattigdomsgränsen» (poverty line).²

Först under trettio-talet grundlades en federal, lagstiftad socialpolitik. Denna kom som ett svar på de politiska krav, som de av depressionen drabbade, organiserade arbetarna ställde. Den riktade sig sålunda i första hand till arbetskapabla, friställda arbetare. Den oskolade arbetskraften längst ned i inkomsthierarkin hade oftast föga hjälp av de stödprogram som utvecklades under the New Deal. Produktivitetsstegringarna inom näringslivet i form av bl. a. rationalisering innebar att denna grupp blev alltmer »marginell».³

I den inkomstutjämning, som kunde iaktas för tiden 1938–1948, omfördelades inkomsterna mellan de grupper, som befann sig på den övre halvan av inkomstfördelningen, så att den yrkesutbildade arbetskraftens ställning förbättrades. De som befann sig i den undre halvan berördes inte nämnvärt av denna process. Från 50-talets början syns utvecklingen ha inneburit en relativt sett försämrad ställning för inkomsttagarna i den undre halvan. Några exempel:

¹ Hänvisningarna gäller i regel källor i form av artiklar, officiella redovisningar m. m., vilka specificeras i slutet av bilaga 5.

² De officiella beräkningarna för »fattigdomsgränsen» utgör, i 1966 års dollar, för en familj på två vuxna och två barn, 3 335 \$. Justeringar sker för varierande familjestorlek så att gränsen blir 1 635 \$ för ensamstående individ och 5 430 \$ för en familj med 7 eller flera barn. Detta »index» är beräknat för personer som icke är sysselsatta i jordbruk. Jordbruksstandarden utgör 70 % av ovan nämnda index. (James Tobin, »Raising the incomes of the poor» i »Agenda for the Nation» sid. 83. Brookings inst. Washington, D.C. 1968).

Mellan 1953 och 1962 steg inkomsterna för den bäst situerade tiondelen av befolkningen från 58 % till 61 % av totalinkomsterna. Samtidigt sjönk motsvarande andel för inkomsttagarna i de sämst situerade $\frac{5}{10}$ från 11 % till 7 %.

Den sämst ställda femtedelen av hushållsenheterna (familjer och ensamstående) erhöll 1935 4,1 % av de totala hushållsinkomsterna, vilken andel steg till 5,0 % 1947 men därefter sjönk till 4,6 % 1962. Vid dessa beräkningar har man tillämpat standardräkningsmetoder, varigenom effekten av ändrad hushållssammansättning i olika inkomstgrupper ej påverkar resultaten.³

Vidare har enligt olika beräkningar progressionen i den totala beskattningen (federal, statlig och lokal) avtagit under tiden efter det andra världskriget. Till detta har bidragit de s. k. person-avdragen, som tillämpas i det federala skattesystemet och som innebär att oavsett inkomstnivå avdrag får göras från inkomsterna med 600 dollar per person (1968) i hushållet. De indirekta skatterna, som drabbar de lägre inkomsttagarna hårdast, har dessutom ökat sin andel av den totala beskattningen. Även socialförsäkringsavgifterna slår proportionsvis hårdast i de lägre inkomstskikten.^{3, 4} Effekten av allt detta blev att man vid 1960-talets början nödgades konstatera existensen av »the other America», det andra Amerika, eller, att man hade en u-landsbefolkning av avsevärd storlek, mitt i världens rikaste i-land.

Ökat medvetande om fattigdomsproblemet

Den socialpolitiska utvecklingen i USA har jämfört med de västeuropeiska länderna startat förhållandevis sent. Orsaken härtil har ibland sökts i vissa allmänt omfattade föreställningar om »the puritan ethic», vilken kan sägas uttrycka det amerikanska samhällets inställning att ge alla som arbetar lika chans till framgång.⁵ Tidigare hade enskilda socialvårdsprogram förekommit, men det var inte förrän på 1950-talet de socialpolitiska angelägenheterna fick ett eget departement – Department of Health, Edu-

cation and Welfare, som instiftades 1953.⁶ Inte förrän »krisen i storstäderna», vilken i regel sätts i samband med den ökade massemigrationen av fattiga minoritetsgrupper från landsbygden, blev akut vid 1960-talets början kom (1964) den senaste utbyggnaden av det socialpolitiska systemet, Office of Economic Opportunity.

Koncentrationen av fattiga invandrare till metropolernas stadskärnor medförde att representanter för låginkomstgrupper fick en politisk betydelse som de saknat när de bott utspridda runt om i landet. Ett exempel på den nationella likgiltigheten för deras tidigare existens utgör det faktum, att när president Eisenhowers expertkommitté i november 1960 framlade sina resultat om de mål nationen borde eftersträva (The Commission on National Goals), nämndes inte ett ord om behovet att utplåna fattigdomen eller uppnå större ekonomisk rättvisa för alla amerikaner. Blott fyra år senare utgjorde däremot detta tema ett av President Johnsons starkaste krav i valkampanjen, och anses i dag allmänt utgöra nationens mest angelägna inrikespolitiska problem.⁷

Bakomliggande »strukturella» faktorer

Orsaken till den »polariseringsprocess», som i dag kan konstateras präglar den amerikanska samhällsutvecklingen, ligger i ett flertal omständigheter. Rationaliseringen inom industrin har reducerat behovet av oskoldad arbetskraft.⁸ Industrin har i vissa regioner lagts ner, varför depressionsområden uppstått (som ex. kan nämnas Apalachiaområdet).⁹ Behovet av att hålla jordbrukspriserna uppe har medfört att mekaniserade stora jordbruksenheter blivit prioriterade i den federala jordbrukspolitiken på bekostnad av småjordbrukarna.¹⁰ Sist men inte minst måste anmärkas att dagens situation i mycket är en effekt av den rasdiskriminering¹¹ som finns inbyggd i den amerikanska historien, och som alltjämt ger starka utslag, såväl när det gäller svarta amerikaner som mexikanska och indianska.

Ett indicium på att behovet av oskoldad arbetskraft i dag är mindre än tidigare ut-

gör förhållandet att arbetslösheten från 1950- till 1960-talet ökat trots att nationalinkomstens stegringstakt samtidigt ökat. Den genomsnittliga arbetslösheten under tidsperioden 1948–1957 var 4,3 % och under nästa årtionde mellan 1958–1967 5,3 %. Andelen oskolade arbetare i den totala arbetskraften har minskat från 20 % 1950 till 5 % 1962.^{12, 13}

Gruppen långtidsarbetslösa svarar för den nyss nämnda ökningen av arbetslöshetssiffrorna.¹⁴ Kärnan i denna grupp utgörs av dem »som blev över» på trettioåret, dvs. som inte inkluderades i den då nya välfärdsstatens reformer och som arbetade i småindustrier eller småjordbruk, och p. g. a. sin ställning som marginalgrupper var svåra att fackligt organisera. De och deras barn har i dag små möjligheter att konkurrera om vakanserna på arbetsmarknaden. De saknar i stor utsträckning yrkeserfarenheter, är ofta bosatta i områden med svag och vikan- de efterfrågan på arbetskraft och drabbas dessutom negativt av arbetsgivarepreferenser i fråga om ras, ålder, kön osv. Det är mot bakgrund av sådana »strukturella» förhållanden man får se det amerikanska fattigdomskriget. För att programmen däri skulle bli effektiva krävdes att dessa grupper gjordes icke-marginella, dvs. inplaceras i den övriga samhällsekonomin. En sådan process visade sig som vi skall se, icke möjlig att genomföra inom ramen för fattigkriget, då den skulle innebära en genomgripande förändring av själva det ekonomiska systemet.^{15, 16}

Tre problemgrupper

Oskolade industriarbetare

På grund av fackföreningarnas möjligheter att avtalsvägen föra fram industriarbetarnas talan har denna grupp förbättrat sin ställning sedan depressionen på 1930-talet. Inom gruppen har dock de yrkesutbildade (skilled) och »halvt yrkesutbildade» (semi-skilled) arbetare ständigt haft ett försprång framför de icke-yrkesutbildade (unskilled). Arbetslösheten bland yrkesutbildade arbetare var

13 % 1940, 6 % 1950 och 12 % 1961. För de icke-yrkesutbildade arbetarna var arbetslösheten vid samma tidpunkt 34 % (1940), 12 % (1950) och 20 % (1961).¹⁷

De förbättringar i trygghet och anställningsförmåner som uppnåtts de sista åren för välorganiserade och högt betalda arbetare har inte utsträckts till att gälla de lägst betalda.¹⁸ För dem försämrats levnadsvillkoren ytterligare genom att de inte kan gardera sig mot inflationens prisförsämringar i samma grad som välorganiserade och välbetalda arbetare, ett faktum som inte är helt oväsentligt när den årliga inflationstakten under 1960-talets slut varit ca 4 %.¹⁹

Servicearbetare

Medan antalet arbetstillfällen avtagit inom industrin för den oskolade arbetskraften har de ökat inom kategorien service-arbeten. Från att tidigare ha utgjort en relativt välbetald yrkesgren har denna sektor emellertid nu expanderat till att omfatta även en mängd arbeten i de lägsta löneklasserna. En av anledningarna till detta har varit att kvinnor ur »fattigdomsfamiljerna» efter inflyttning till städerna ställt sin arbetskraft till förfogande. De har accepterat lägre löner än män i motsvarande ställning, och lönerna har kunnat bibehållas låga. Den omständigheten att servicearbeten i låglöneklasser snabbt växer i omfång uppmärksammas av fattigdomsexperterna. Man konstaterar nämligen i dag att gruppen förvärvsarbetande kvinnliga husföreståndare med många barn växer och svarar för den kanske kraftigaste expansionen av den totala fattigdomsgruppen.²⁰ (Jfr mot denna bakgrund problemen med socialhjälsprogrammet för ensamstående mödrar, A.F.D.C., sid. 16.)

Jordbrukarna

Situationen för jordbrukarna slutligen fordrar några extra kommentarer, i synnerhet som den ekonomiska situationen på landsbygden är en av de underliggande orsakerna till den kris som i dag råder i storstäderna. Rationaliseringstakten inom jordbruket har

varit och är snabb. Detta har lett till ett friställande av tidigare jordbruksarbetande grupper. I dag är ca 5 % av landets totala arbetskraft sysselsatt inom denna näringsgren.²¹

Under andra världskriget försåg USA inte bara sitt eget land med jordbruksprodukter, utan hade även en stor export. Sedan avsättningsmöjligheterna efter kriget minskat har det varit den federala regeringens officiella politik att hålla priserna på jordbruksprodukter höga.²² Denna politik har motiverats med att efterfrågan på jordbruksprodukter vikit jämfört med andra konsumtionsvaror, vilket medfört att man kunnat tillåta endast en begränsad ökning av jordbruksproduktionen. Man har därför inskränkt sig till att ge stöd till redan etablerade jordbruksenheter.

Principen för fördelningen av de federala understöden är att subventionering sker proportionellt till värdet av tidigare skörd. Under 1966 utgick 68 % av kontantstödet till de 16 % av bönderna, som var bäst situerade och vilkas genomsnittsinkomster (netto) var 20 000 \$. Det budgeterade understödet för 1969, 3,5 milj. dollar, kommer att utdelas efter samma principer.²³

1965 utgjorde den fattiga landsbygdsbefolkningen inte mindre än 41 % av alla fattiga. Denna grupp består främst av små hemmansägare, som har svårt att klara sig i konkurrensen. Det finns fortfarande, liksom för trettio år sedan, över en miljon bondgårdar med en årlig försäljning som understiger 5 000 \$ per år.²⁴ En stor utflyttning av jordbrukare och lantarbetare har blivit en nödvändig konsekvens. Mellan 1959 och 1966 flyttade 4,4 miljoner fattiga personer från dessa yrkesgrupper (inkl. familjemedlemmar) till städerna och ökade således de fattigas numerär där med i stort sett samma antal.²⁵

Rasdiskriminering

Centrum för den egendomsägande gruppen av fattiga finns i nordvästra Amerika (North West Pacific) vid Oceanen och i Klippiga Bergen samt i Nya Mexiko. Den största kon-

centrationen av landsbygdsfattigdomen finns dock i södern.²⁶ Här lever nära hälften av nationens alla fattiga, oberoende av yrkestillhörighet.²⁷ De fattiga är i södern övervägande de svarta. Därmed är man inne på ett av kärnproblemen: de svartas ställning i dagens Amerika.

Svarta amerikaner

Kampen för jämlikhet på trettioalet avsåg inte denna grupp medan i dag frågan har blivit, som någon sagt: skall medborgerliga rättigheter också innebära mänskliga rättigheter för USA:s svarta befolkning?²⁸

Mot bakgrund av de senaste årens upplopp har denna fråga fått en politisk aktualitet utan motsvarighet i tidigare amerikansk historia. För första gången, och på grund av att de nu till så stor del är bosatta i de opinionsmässigt ömtåliga amerikanska metropolerna, har de svarta kunnat sätta ett starkt politiskt tryck bakom sina krav på jämlikhet.

1910 levde 91 % av nationens 8 miljoner svarta amerikaner i Södern. 1966 hade den svarta befolkningen mer än fördubblats till 21,5 milj., av vilka endast 55 % var bosatta i Södern. I förhållande till sitt antal i totalbefolkningen bodde 1966 flera svarta i storstäderna än vad de vita gjorde – 69 % jämfört med 64 %. Utflyttningen från Södern har nästan uteslutande gått till de stora städerna. Två tredjedelar av den svarta befolkningen, som är bosatta utanför Södern, lever i de tolv största amerikanska städerna. I sju av dem utgör de mer än 30 % av befolkningen, och i en (Washington DC) $\frac{2}{3}$. Ett faktum som oroar »det vita Amerika» är att nästan hela den svarta befolknings-tillväxten, 98 % mellan 1950 och 1966, ägde rum i storstäderna, under det att den vita befolkningstillväxten praktiskt taget avstannat i dessa områden – motsvarande siffra var 2,5 %.

Under de senaste decennierna har den vita medelklassen i takt med de ökade realinkomsterna för den flyttat ut från storstäderna till nybyggda förortsområden med egna bostadsvillor, grönområden, egna shop-

pingcentra och skolor. Huvuddelen av deras befolkningstillväxt, 77,8 % av den totala befolkningsökningen på 35,6 miljoner mellan 1950 och 1966, ägde rum i sådana förortsområden. Omlokaliseringarna i boendet har givetvis inte bidragit till att underlätta kommunikationerna mellan de båda grupperna.

Den nämnda in- och utflyttningen skulle inte haft så politiskt betydelsefulla konsekvenser om medborgarrättslagarna hade efterlevts. Dessa gäller huvudsakligen förbud mot diskriminering i fråga om bosättning, utbildning och anställning. Den uppkomna situationen i storstäderna utgör i sig självt ett ex. på i vilken ringa grad dessa lagar accepterats i det amerikanska medvetandet. Demografiska undersökningar visar att i alla Amerikas största städer är kraftig rasåtskillnad ett faktum och att denna segregation hållit och håller sig stabil. I det så kallade ras-gettot, till vilket merparten av den svarta befolkningen i städerna enligt rådande diskriminering är hänvisade att bo, är bostadsstandarden genomgående lägre än i övriga stadsdelar. Dåliga hygieniska och sanitära förhållanden i dessa stadsdelar kombinerat med undernäring leder till att dödligheten där är högre än annorstädes. Svarta spädbarn, mindre än ett år gamla, har tre gånger lägre chans att överleva än vita. Utbildningen i dessa områden är av erkänt lägre standard än i andra områden.²⁹ Utbildningsskillnaderna växer mellan grupperna svarta och vita när det gäller högre utbildning: i åldern 20–24 år var 1968 21 % av den vita ungdomen under utbildning mot 14 % av de svarta. Åtta år tidigare, 1960, var 10 % av den vita ungdomen i samma åldersgrupp under utbildning mot 8 % av de svarta. (83 % av de svarta och 89 % av de vita i åldern 16–17 år var inskrivna i skolan 1968.)³⁰ Vad den lägre utbildningen beträffar har dock flera svarta amerikaner blivit delaktiga av denna nu än tidigare, även om man kan konstatera en högre »drop-out» bland dem – dvs. de slutar skolan tidigare.

I synnerhet för unga svarta amerikaner är det svårt just nu att få arbete. Arbetslös-

heten var 1967 för svarta i åldrarna 16–19 år 26,5 procent. För vita i samma åldersgrupp var det 10,6 procent.

Påtagligast var arbetslösheten i starkt förslummade stadsdelar, bebodda huvudsakligen av familjer med inkomster under fattigdomslinjen. En undersökning från sådana stadsdelar visade att arbetslösheten där 1967 uppgick till 33 %. För samtliga svarta i USA utgjorde arbetslösheten samma år 8,2 %, dvs. den var dubbelt så hög som bland den vita arbetskraften.

Genomsnittsinkomsten slutligen för en svart amerikan var 1966 något mer än hälften (58 %) av genomsnittsinkomsten för en vit amerikan.³¹

Övriga minoriteter

Kriget mot fattigdomen förs mest hörbart och synligt i storstäderna. Raskonflikter mellan svarta och vita bevakas aktivt i massmedia, varför det är lätt att fastna i föreställningen att fattigdomen i Amerika endast skulle gälla de svarta amerikanerna. I fullt jämförbar fattigdom, ofta under ännu sämre ekonomiska förutsättningar, lever dock ytterligare två minoritetsgrupper – mexikanska amerikaner och amerikanska indianer. Största delen av dessa befolkningsgrupper lever utspridda på landsbygden, och saknar därmed den i ögonfallande politiska betydelsen som den svarta befolkningen har. Fastän de alltså omfattas av kriget mot fattigdomen, är de därför påfallande föga representerade i den rika flora av fattigdomslitteratur som under de senaste åren växt fram i USA. Detaljerade statistiska redogörelser för dessa gruppers levnadsförhållanden är betydligt mera sällsynta än vad fallet är för de svarta amerikanerna.

Mexikanska amerikaner

Det stora flertalet mexikanska amerikaner bor i sydvästra Amerika, vilket till stor del sammanhänger med att dessa områden för drygt hundra år sedan inte var amerikanska utan mexikanska. De stater som i dag kallas Californien, Arizona, Colorado, Utah,

New Mexico och Texas, erövrades vid mitten av 1800-talet från Mexico. I dessa områden hade tidigare boskapsskötsel, gruvarbete och vinodling utgjort huvudnäringar. Efter erövringen 1848 anställdes mexikansk arbetskraft inom nämnda näringsgrenar samt för järnvägsarbeten. Vid sekelskiftets början hade de flesta mexikanska amerikaner förlorat sina egendomar och arbetade i amerikanska företag. Efter den mexikanska revolutionen kom hundratusentals mexikaner över till USA och slöt sig till de där redan bosatta mexikanska amerikanerna.³²

Fortfarande arbetar åtskilliga mexikanska medborgare som säsongarbetare i USA, varefter de återvänder till sitt hemland. Såsom tidigare lever de flesta mexikanska amerikanerna koncentrerade i gamla mexikanska territorier och upprätthålls livliga kontakter med Mexico. En kontinuerlig in- och utvandring över gränserna sker alltjämt. Ofta är den illegal. Detta gör att det blir mycket svårt att ge en noggrann statistik över denna minoritetsgrupp i USA.

En uppskattning av den mexikansk-amerikanska befolkningens storlek är ca 10 miljoner människor. I de södra staterna, där största delen av befolkningen är bosatt, varierar andelen mexikanska amerikaner mellan 13 och 80 % av den totala befolkningsmängden.³³ Huvudnäringen inom gruppen är lantarbete. Säsongarbete är vanligt för såväl mexikanska amerikaner som för mexikaner. Enligt Office of Economic Opportunity's statistik, skulle år 1967 ha förekommit 7,5 miljoner migrant- och säsongarbetare med familjer i skördearbete med en genomsnittlig årsinkomst på ca 3 000 \$³⁴

Den kulturgemenskap, som finns kvar med Mexico, har bidragit till att mexikanska kulturtraditioner behållits och att man bosatt sig i etniskt homogena områden. Eftersom den sociala och ekonomiska situationen för hela gruppen är så svag, har det ofta förekommit att mexikanska amerikaner har blivit föremål för negativ särbehandling. Ett problem i detta sammanhang har varit att det varit svårt för denna minoritetsgrupp att genom organisation förändra sin låga status – orsakerna härtill ligger dels

i de tidigare nämnda historiska och kulturella bakgrunderna, dels i den instabila karaktären i deras huvudsakliga inkomstkälla, säsongarbetet.³⁵ (Som ex. på de problem denna grupp möter vid försök att aktivt förändra sin situation kan nämnas den nuvarande druvodlingsstrejken.)

Amerikanska indianer

För närvarande finns ungefär en halv miljon amerikanska indianer i USA. De flesta är bosatta på federala indianreservat, dvs. på de områden som tillerkänts indianerna. Gruppen är i regeringen representerad av The Bureau of Indian Affairs.³⁶

På grund av att de är så relativt fåtaliga, lever så isolerade och som grupp betraktat innehar den lägsta levnadsnivån i USA i dag, saknar de betydelse som politisk maktfaktor.

Jämfört med övriga etniska minoritetsgrupper och med samhället i stort, utgör de amerikanska indianerna definitivt den fattigaste gruppen. På de 23 federala indianreservaten bor i dag 380 000 indianer. Jorden i dessa områden är till största delen obrukbar – främst p.g.a. den otillräckliga vattenförsörjningen. Avsaknaden av resurser för införandet av modern jordbruksteknik är en starkt bidragande faktor. Den allra största delen av gruppen – 80 % – har familjeinkomster som understiger 3 000 \$ per år. Tre fjärdedelar av gruppens bostäder (73 %) definieras som undermåliga. Arbetslösheten varierar mellan 40 och 90 %. Alfabetismen i denna grupp är fortfarande utspridd, och engelskan är i de flesta fall ett främmande språk.³⁷

»Fattigdomsbefolkningen» – statistisk beskrivning

Den officiella definitionen av fattigdom i USA är relaterad till ett s.k. fattigdomsindex. Detta är i sin tur relaterat till familjestorlek och skiljer mellan bondefamiljer och icke-bondefamiljer (»farm» resp. »non-farm families»). För en bondefamilj på fyra personer går fattigdomsgränsen vid 2 345 \$ per

år och för en icke-bondefamilj vid 3 335 \$ per år (1966). Denna gräns anses allmänt vara snävt tilltagen – i praktiken är det ohållbart att klara en familj på detta belopp. Gränsen innebär t.ex. att varje familjemedlem skulle ha 75 cent (ca fyra kronor) till mat per dag.³⁶ Antalet fattiga blir alltså större eller mindre beroende av hur strikt man använder sig av fattigdomslinjen som gräns. Under eller just på denna gräns lever drygt 29 miljoner människor. På inkomster strax över denna gräns lever emellertid fler än 15 miljoner människor. Antalet fattiga kan alltså begränsas till att definitionsmässigt omfatta 29 miljoner människor, men det faktiska antalet uppges i officiella källor ofta också som 45 miljoner. (Siffrorna nedan gäller dem som lever under fattigdomsgränsen, dvs. ca 29 miljoner människor, och avspeglar därför inte hela gruppen *fattiga*, dvs. 45 miljoner.)³⁹

Fattigdom och hudfärg

Procentuellt sett lever mellan 18 % och 20 % av alla vita amerikaner på inkomst under fattigdomsgränsen och av de icke vita 41–54 %. Fastän således den icke vita gruppen, som totalt utgör ca en tredjedel av befolkningen, är hårdare drabbad av fattigdom så omfattar i absoluta siffror den vita gruppen ett större antal fattiga människor.⁴⁰

Ålder och fattigdom

En viktig variabel i utarbetandet av strategier för att lösa fattigdomsproblemet utgör understödstagarens ålder. Figur 1 på nästa sida illustrerar åldersfördelningen inom gruppen inkomsttagare under eller just på fattigdomslinjen – dvs. 29,7 miljoner personer.

Av figurerna framgår det att 60 % av fattigdomsgruppen – 5,4 miljoner åldringar (över 65 år) och 12,5 miljoner barn (under 18 år) antingen var för gamla eller för unga att arbeta. Av de 40 % som var arbetskapabla, dvs. i åldern 18–65 år, var 2,1 miljoner ensamstående och 4,6 miljoner – varav 3 miljoner manliga och 1,6 miljoner

kvinnliga – familjeföreståndare. Ytterligare 5,1 miljoner vuxna familjemedlemmar, make eller make och vuxna släktingar, levde i dessa familjer.⁴¹

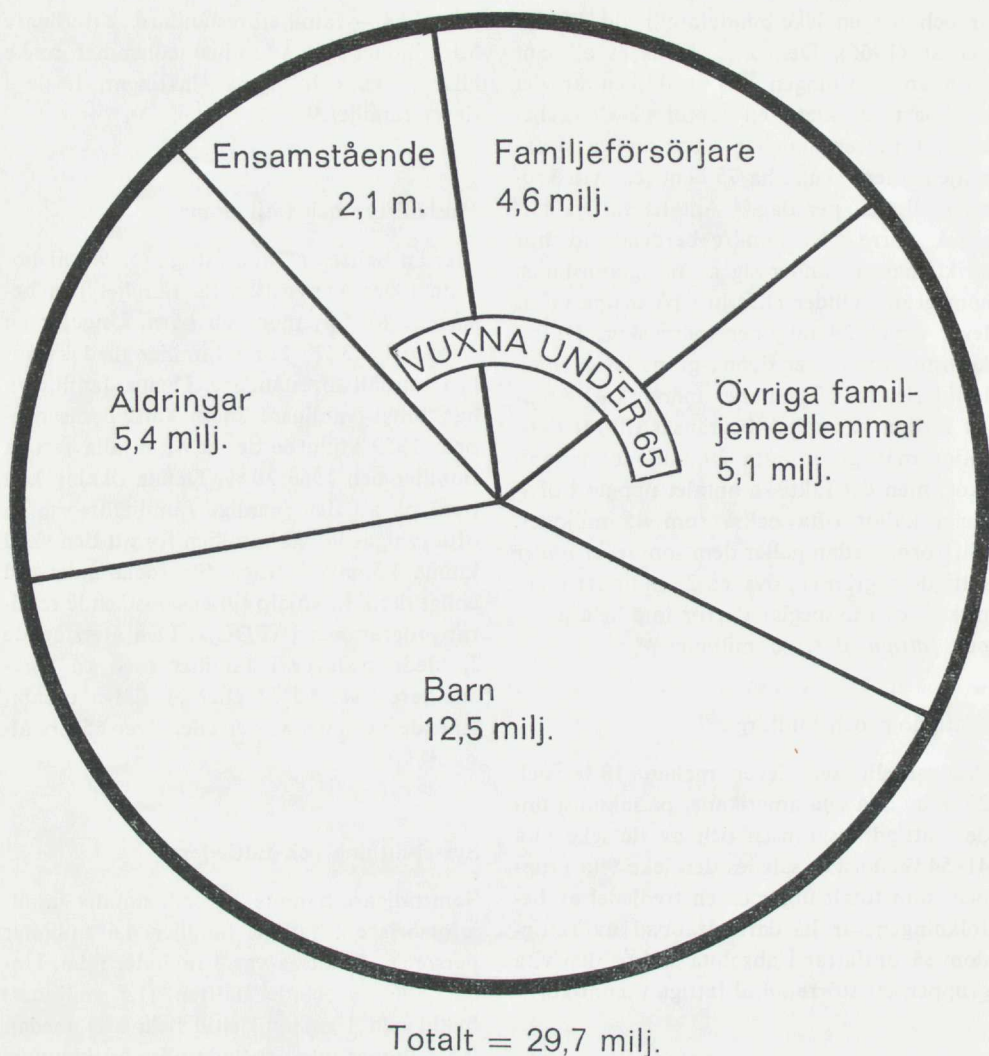
Hushållstyp och fattigdom

Mer än hälften av alla fattiga (52 %) är bosatta i den konventionella familjetypen bestående av far, mor och barn. Ungefär en fjärdedel (23 %) bor i familjer med kvinnliga hushållsföreståndare. Denna familjetyp har blivit vanligare inom fattigdomsgruppen; 1959 utgjorde de 23 % av alla fattiga familjer och 1966 30 %. Denna ökning kan bero på att den manlige familjeförsörjaren ofta tvingas lämna familjen för att den skall kunna komma i fråga för socialunderstöd enligt det s. k. »hjälp till ensamstående mödrar-programmet (AFDC)». Den återstående fjärdedelen lever i familjer med en föreståndare över 65 år eller är själva ensamstående personer under eller över 65 års ålder.⁴²

Sysselsättning och fattigdom

Som tidigare nämnts utgjorde antalet familjeförsörjare i fattiga familjer 4,6 miljoner personer. Av dessa var 3 miljoner män. Under 1966 arbetade hälften (1,5 miljoner) heltid och 1 miljon deltid hela året medan 0,5 miljoner inte arbetade alls. Av kvinnorna (1,6 milj.) arbetade 0,3 miljoner heltid och 0,5 miljoner halvtid året runt medan 0,7 miljoner inte arbetade alls.

Av familjeförsörjarna arbetade alltså 72 % hel- eller deltid under 1966, men kom ändå inte upp i inkomster över fattigdomsstrecket. Man får en föreställning om hur svår deras situation kan vara, när man ur statistiken läser att i hälften av denna grupp (1,2 milj. hushåll) arbetade ytterligare en familjemedlem förutom familjeförsörjaren, utan att inkomsterna för den skull steg över fattigdomsstrecket. Av dem som inte arbetade – till övervägande del kvinnor – var hälften sysselsatta i familjearbete, dvs. barnuppfostran. En tredjedel av den icke yrkes-

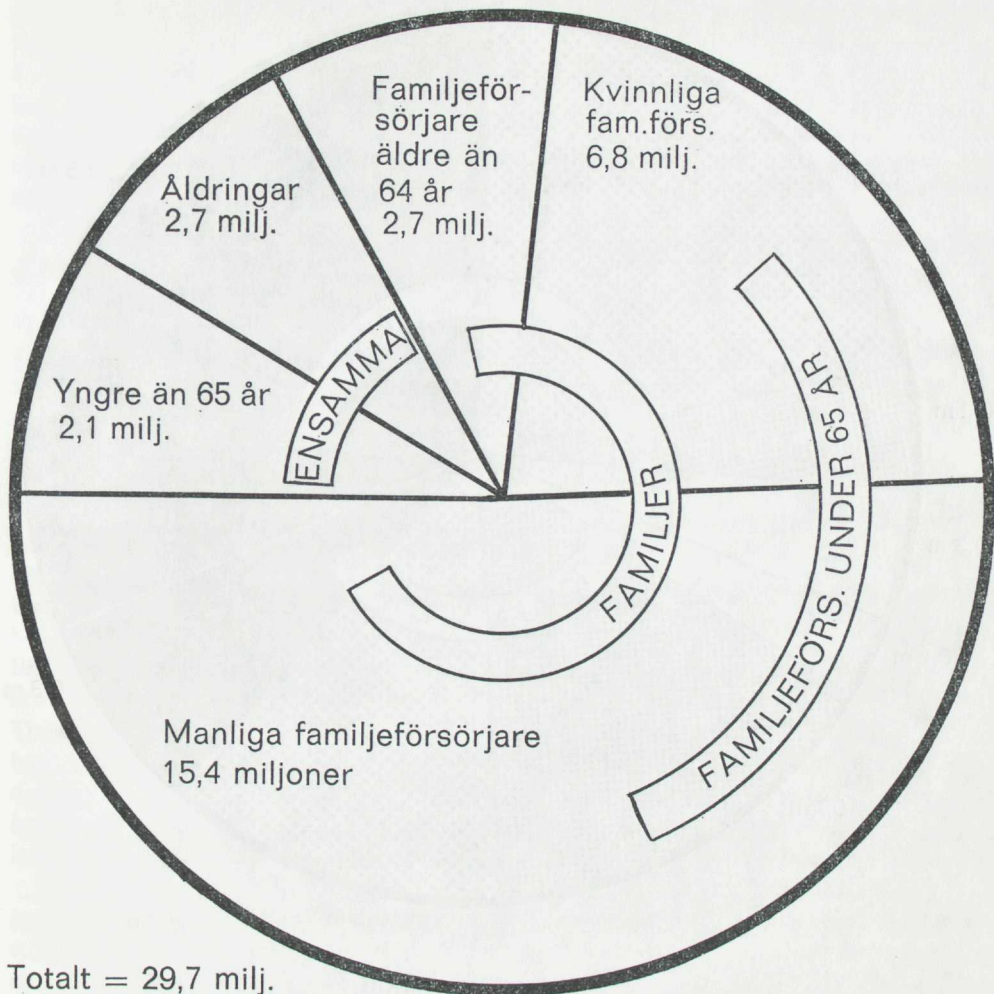
Figur 1.

verksamma gruppen utgjordes av sjuka eller handikappade.⁴³ (Figur 1 illustrerar siffrorna.)

Fastän dessa siffror är tilltagna i underkant då de som bas använder »minimipopulationen» 29 i stället för 45 miljoner människor, avslöjar de ändå en tydlig tendens: huvudparten av de arbetskapabla är yrkesarbetande. Myten om att de fattiga är fattiga för att de inte arbetar visar sig inte bara felaktig; dessutom tycks det omvända förhållandet råda: de fattiga är fattiga trots att de arbetar, dvs. deras arbeten ger dem

inte adekvata existensmedel. Detta är en viktig faktor som mycket sällan framhålles när »fattighedsfrågan» berörs.

Strategierna för fattighedskriget byggde i konsekvens därmed på oklara föreställningar om möjligheterna att förbättra de fattiga förvärvsarbetandes situation genom omskolning m. m. till bättre avlönade och mera stabila arbeten. Efter tillämpning av programmen kunde man sålunda oftast inte garantera den som genomgått omskolning, arbetsträning m. m. att han skulle erhålla arbete av en sådan typ att den ekonomiska

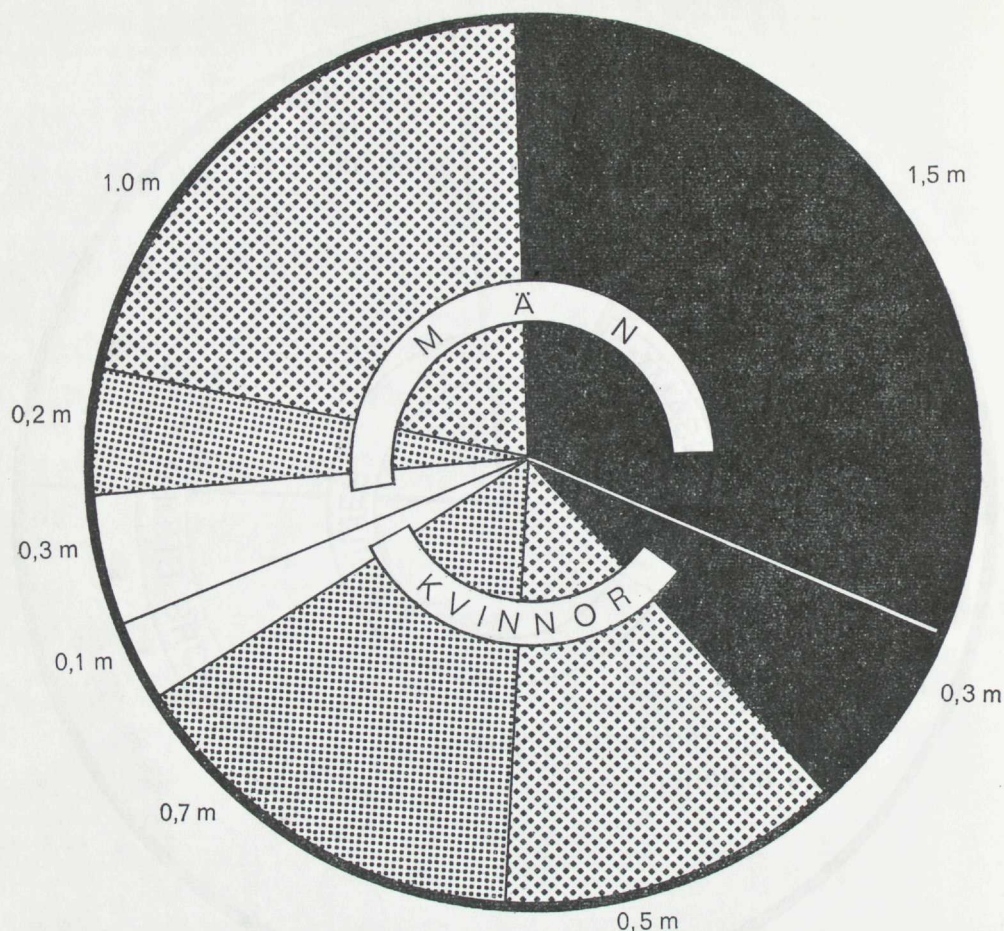
Figur 2.

situationen förbättrades. I stället har man talat om »fattigdomskultur» och liknande fenomen som fattigdomens orsaker. De siffror som återgetts ovan visar att *ökad utbildning* (barnen under 18 år utgör 12,5 miljoner i fattigdomsgruppen), *ökad social trygghet, bättre pensioner och äldreomsorg* (åldringarna utgör 5,4 milj.) samt *ökad arbetsmarknadsrörlighet för låglönegrupperna* (6,7 miljoner i åldern 18–64 år) är reformer som i första hand krävs av den amerikanska samhällsstrukturen – snarare än initiativ av de enskilda individerna.⁴⁴

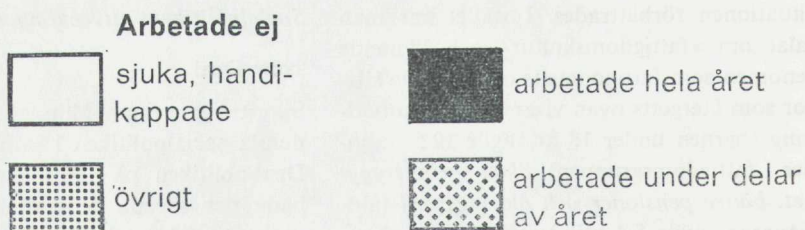
Socialpolitikens utveckling sedan 30-talet

New Deal

Som tidigare framhållits grundlades den federala socialpolitiken i samband med New Deal-politiken på 1930-talet. Dessförinnan hade det sociala federalt-statliga ansvaret varit minimalt och var den puritanska tradition, som överförts från det förkolonialistiska engelska socialvårdssystemet i stort sett obruten. Privata välgörenhetsorganisationer av imponerande omfång och resurser hade dock vuxit sig så starka, att en stor del

Totalt = 4,6 milj.

Figur 3.

av det ekonomiska ansvaret för individuella behov av socialhjälp kom att vila på dem. I och med 30-talets depression, då detta behov utvidgades till att omfatta miljontals tidigare socialt och ekonomiskt väl anpassade individer uttömdes de privata resurserna och regeringen fick träda emellan.⁴⁵

Tre programtyper

De program som utformades på trettioalet fördelade sig i huvudsak på tre områden. Det första gällde *arbetsprogrammen*. Till arbetskapabla och arbetslösa arbetare gavs ekonomiskt stöd och arbetsträning samt ordnades olika typer av beredskapsarbeten. Man vände sig också till ungdom med olika typer av utbildningsunderstöd för att underlätta deras anpassning till arbetsmarknaden. Det andra rörde *socialförsäkringen* (Social Security). För att förhindra att social nöd, liknande den New Deal försökte bemästra, skulle återkomma i framtiden infördes 1935 The Social Security Act. I huvudsak innebär den att försäkringar infördes med bidrag från arbetsgivare och arbetstagare, varigenom arbetare tryggades mot risker för inkomstbortfall.

Det tredje området var *offentlig socialhjälp* (Public Assistance). Den gav understöd till sådana grupper i befolkningen som ansågs ha kommit på ekonomiskt obestånd utan eget förskyllande – dvs. blindas, dövas, handikappade, åldringar och ensamstående mödrar.⁴⁶

Dessa tre program var utformade mindre för att förebygga än för att bistå vid speciella akuta behov. De grupper vilkas problem löstes genom dessa program var som framgår av ovan (med undantag av Public Assistance) grupper som var väsentligast för produktionen, så snart konjunkturen förändrades. Däremot omfattade programmen inte de grupper som var »marginella». De, som i dag är föremål för fattigdomskriget, har en stark relation bakåt till 30-talet. En bidragande orsak till att de i dag blivit så isolerade från det övriga samhället är att den politiska grupperingen bakom New Deals tillkomst blev splittrad. Detta yttrar

sig i dag bl. a. i fackföreningarnas konserverativa attityd, när de driver sina egna fackliga gruppers särintressen. Just eftersom marginalgrupperna av i dag inte är vitala för produktionen är de metoder som framgångsrikt tillämpades i New Deal inte tillämpliga på ett modernt fattigdomskrig.⁴⁷

Traditionella program

Arbetsmarknadsdepartementet, Department of Labour, administrerar nu liksom då arbetsprogrammen och följer i princip samma riktlinjer. »Manpower» som det sociala arbetsprogrammet i dag kallas, är ett av de största socialpolitiska programmen och hör till dem man satsar mest på. Det syftar huvudsakligen till att yrkesutbilda och förmedla anställning till arbetslösa ungdomar och vuxna.

Social Security och Public Assistance administreras under Socialdepartementet (Department of Health, Education and Welfare). Old age, Survivors, Disability och Health insurance (OASHDI) och ett federalt-statligt system för arbetslöshetsförsäkring utgör huvudparten av socialförsäkringen. Dessa program finansieras skattevägen och omfattar således inte bara de fattiga, utan nästan samtliga skattebetalare. Public Assistance vänder sig i dag till samma grupper som på trettioalet. Det innehåller sex nationsomfattande program. Förutom hjälp till åldringar, blindas, dövas och handikappade ges som nämnts hjälp till ensamstående mödrar. Det program, som är det största och mest omdiskuterade i Public Assistance kallas Aid For Dependent Children, AFDC (jmf. nedan). Därefter har endast införts det s. k. »General Assistance», ett program av allmänt övertäckande karaktär. Program under Public Assistance liksom under Manpower är behovsprövade. Förutom dessa program som utförs genom federal-statlig-lokal ansvarsfördelning finns i USA ett nätverk av socialvårdsorganisationer.

1960-talets utbyggnad

Till dessa, numera relativt traditionella so-

cialpolitiska åtgärder har tillkommit Office of Economic Opportunity, OEO (1964) och Department of Housing and Urban Development, H.U.D. (1965).

OEO tillkom för att administrera fattigdomskriget och har huvudsakligen fått en samordnande funktion. Med sitt största program, Community Action (CAP) avsåg man bl. a. att förmedla aktiva lokala kontakter mellan understödstagare och de delprogram av olika slag som fanns på området (Maximum feasible participation). H.U.D:s stora miljövärdprogram Model Cities avsåg försök att restaurera nerslitna ghetto-områden.

På grund av socialvårdens förgrening över olika departement, dess ansvarsfördelning på skiftande statliga och lokala nivåer och dess delvisa samarbete med privata organisationer är det svårt att skaffa sig en enhetlig bild av vad de sociala utvecklingsprogrammen lett fram till. Den massiva kritik som hela det amerikanska socialvårdssystemet i dag utsätts för tyder dock på att resultatet inte varit tillfredsställande.

Gapet mellan sociala behov och resurser

1965 gjordes omfattande försök att utvärdera tillgängliga data. Man fann, att av de 35 miljoner människor som detta år definierades som fattiga kunde endast 16 miljoner enligt de federala kriterierna bli berättigade till socialhjälp. Personer, som hade arbete men som ändå inte förtjänade inkomster över fattigdomsstrecket, blev p. g. a. de restriktiva kriterierna avstängda från möjligheter till socialhjälp. Av de 16 miljoner som godkändes enligt de federala kraven fick, p. g. a. olika delstaters ytterligare restriktioner, färre än hälften i praktiken socialhjälp (Public Assistance).

Ett belysande exempel på skillnaden i de olika staternas socialvårdsstandard utgör understödet till ensamstående mödrar i AFDC-programmet. För närvarande betalar Mississippi i genomsnitt till understödstagare i detta program per månad \$ 8.50, Florida och Alabama \$ 15, South Carolina \$ 18, jämfört med \$ 36 i Kalifornien, \$ 45 i Illinois, \$ 49 i Wisconsin

och \$ 55 i Connecticut.⁴⁸ Liknande variationer har uppstått i det s. k. »Food Distribution Program», ett federalt biståndsprogram till i första hand den fattiga befolkningen på landsbygden, varvid vissa sydstater p. g. a. lokalpolitiska skäl t. o. m. valt att avstå från att överhuvudtaget deltaga i programmet.⁴⁹

Problemet om gapet mellan behov och resurser har ytterligare accentuerats, sedan kongressen beslutat att fr. o. m. den 1 juli 1969 införa en s. k. »freeze» på AFDC-programmen. Av namnet framgår att detta program syftar till att ge hjälp åt behövande barn. Programmet har gett hjälp enbart åt barn till *ensamstående* mödrar, man har följt den s. k. »no man in the house rule» (regeln om att ingen man får finnas i ett hem där AFDC utbetalas). Denna urvalsmetod har visat sig vara helt felaktig, eftersom de praktiska konsekvenserna blivit att ett stort antal fattiga hem har splittrats, just för att kunna komma i fråga för AFDC-programmet. I vissa stater har »no man in the house»-regeln övergivits som kriterium för stöd, men i andra kvarstår den fortfarande.

Nedfrysningen innebär att den federala regeringen inte tillåts betala något statsbidrag för klienter i AFDC-programmet, som överstiger det tidigare fastställda antalet understödstagare per stat. Sedan det visat sig att detta beslut skulle medföra katastrof för en mycket stor del av fattigdomspopulationen har man beslutat att sätta en »freeze on the freeze», dvs. att låta AFDC tillsvidare fortsätta enligt rådande normer. Programets framtid är dock synnerligen oviss.⁵⁰

Minimilönelagstiftningen

Informationen om sociallagstiftningens »effektivitet» har föranlett en diskussion om den fortsatta utvecklingen av socialpolitiken. Man diskuterar bl. a. möjligheten av att införa en negativ inkomstskatt, vilken skulle täcka skillnaderna mellan den fattiges inkomst och fattigdomsgränsen.⁵¹ Vidare arbetar man för att tillförsäkra så många som möjligt en garanterad minimilön. 1966 utgjorde den nationella minimilönen 1.25 \$

per timme. Med en 40 timmars arbetsvecka under 52 veckor utgör detta 2 600 \$ per år, vilket är högre än vad många som inte är täckta av minimilönegarantier förtjänar.⁵² I februari 1967 ökades bas-minimilönen till 1.40 \$ per timme för redan berörda yrkeskategorier. Anställda på hotell, närings- och utskänkningslokaler, sjukhus, barndaghem, tvätterier och jordbruk har nyligen införlivats i minimilönelagen. Deras minimilön blev därvid 1 \$ per timme. I februari 1968 ökades minimilönen för 33 miljoner tidigare berörda arbetare till 1.60 \$ per timme och för 8,5 miljoner som nyligen tillförts gruppen till 1.15 \$ per timme.⁵³

Utgifter för fattigdom

Sedan 1963 har antalet fattiga enligt den officiella statistiken minskat med 6,5 milj. personer.* Fler än 29 miljoner personer hänförs av statistiken fortfarande till denna grupp. För budgetåret 1969 uppskattas det totala federala utlägget till individer med inkomster under fattigdomslinjen till 27,7 miljarder dollar. Om man betraktar enbart de insatser, som utförts via OEO, framgår proportionerna mellan »kriget» och den övriga socialvårdsadministrationen av att OEO:s totala budgetanslag för 1969 var 1 948 miljarder dollar.⁵⁴ Många av de program som tillkommit under de sex åren 1964–69, har dock i praktiken erhållit mindre pengar än vad som avsågs enligt den ursprungliga lagstiftningen vid programmets tillkomst. Detta kan konstateras när man i efterhand jämför de årligen godkända utgifterna med det ursprungliga lagstiftade ekonomiska understödet för samma program.

Så t. ex. visade en beräkning för femton program, alla syftande till att lösa relativt betydande sociala problem, att för budgetåret 1969 skulle det röra sig om en »underbudgetering» med ungefär fem miljarder dollar.⁵⁵ Den federala budgeten för utgifter till hjälp åt personer med inkomster under fattigdomslinjen innebär för det fiskala året 1969 en ökning med 3,1 miljarder dollar från 1968, och med 15 miljarder från 1963.

Ökningen över de sista sex åren kan ses som ett mått på de insatser som gjorts sedan kriget mot fattigdomen inleddes vid Johnsonregimens början 1964.⁵⁶

Denna ökning har ofta jämförts med ökningen av den militära budgeten till vilken kriget i Vietnam starkt bidragit. Den federala budgeten för militära omkostnader under det fiskala året 1969 uppskattas till 78 miljarder dollar, av vilka 29 miljarder identifieras med kostnaderna i Vietnam.⁵⁷

»Kriget mot fattigdomen»: Administration och strategier

Som framgått av den tidigare redogörelsen var Kriget mot Fattigdomen, och dess administrativa organ Office of Economic Opportunity, en *utbyggnad* av det befintliga socialvårdssystemet.

Den publicitet OEO och War on Poverty erhållit i förhållande till de redan etablerade programmen är vida mer omfattande än de ekonomiska proportionerna mellan de båda institutionerna. Orsakerna därtill är flera. En är att president Johnson i sin valkampanj gjorde ett huvudnummer av de *nya vägar* som skulle öppnas till ett »Great Society», i vilket fattigdomen skulle utplånas. Betoningen av det nya i de metoder som skulle användas blev viktiga. Dels blev den grundläggande för administrationen av OEO, och för utformningen av dess program, dels ställdes härigenom större förväntningar på dessa socialvårdsåtgärder än på de tidigare använda. En annan orsak till publiciteten kring »fattigdomskriget» var att kriget i Vietnam tilltog i styrka parallellt med utvecklingen av det inhemska fattigdomskriget. Detta gav ständigt tillfällen till jämförelser mellan den inrikes- och den utrikespolitiska situationen, inte minst när det gällde budgetanslagen. En tredje faktor var de politiska spänningar som resulterade i

* Att en minskning noterats hänger nära samman med det faktum att fattigdomslinjen (poverty-line) beräknas så att för varje år höjs motsvarande penningvärdeförändring, men ej motsvarande den allmänna reala inkomstökningen. För diskussion av detta problem, se t. ex. M. Gordon (utgivare) *Poverty in America*, Chandler, Publish. Comp., USA 1965.

upplöppen vid 1960-talets början och som f. ö. till stor del ledde till att fattigdomskriget startades. I samband därmed blev »de fattiga» mera medvetna om sina rättigheter, så att de följde de socialpolitiska programmens utformning mera kritiskt än vad som tidigare varit fallet.

Administrationn av Office of Economic Opportunity

Det administrativa organet för »krigföringen», Office of Economic Opportunity (OEO), fick en speciell organisation för ändamålet. För att göra »krigföringen» effektiv, ge möjlighet till nya initiativ och idéer ställdes OEO helt vid sidan av Department of Health, Education and Welfare (H.E.W.) och av Department of Labor, under vilka departement de traditionellt skulle ha sorterat. I stället anställdes den administrativa direktören för OEO direkt av presidenten, och blev således ansvarig direkt under honom.

Syftet med OEO var att skapa program, som nådde direkt ut till de fattiga delarna av befolkningen utan att gå omvägen via HEW:s socialbyråer m. m. Nyckelbegreppet var »Maximum Feasible Participation from the Poor». Man ville öppna nya kanaler till kontakt med de fattiga, åstadkomma »Community Action». Man vände sig huvudsakligen till två grupper i den fattiga befolkningen, dels till ungdomar, dels till vuxna med sysselsättningsvärigheter och svag utbildning.⁵⁸

Utarbetande av strategier för att hitta nya vägar till fattigdomens utplånande

Den stab av fattigdomsexperter, som utformade riktlinjerna för fattigdomskriget, nyanställdes inte av Johnsonregimen – de fanns redan på plats och hade under president Kennedy utfört stora undersökningar om storstadsslummen (The Presidents Commission on Juvenile Delinquency) och deltagit i omfattande experimentprojekt utförda under Fordfoundations fonder (The Grey

Area Project). Den samlade erfarenheten av detta arbete var, att man tyckte sig uppfatta en speciell kultur bland de fattiga, som skilde dem från det övriga samhället. En i efterhand sammanställd lista över experternas uppfattningar om olika karakteristika för de fattiga visar den föreställning man hade som grund för strategiernas utformning vid 1960-talets början:

Begreppsuppfattning:

(Sammanfattning i sex punkter av väsentliga karakteristika)

1. *Deltagande på arbetsmarknaden*: långa perioder av arbetslöshet och mycket oregelbunden, periodisk anställning. Socialhjälp ofta vanligt förekommande inkomstkälla.

2. *Deltagande i olika yrken*: under den tid han är anställd arbetar den fattige i yrken som kräver minimal yrkesutbildning – hushållsarbete, okvalificerade grovjobb och serviceyrken samt lantarbete.

3. *Familjerelationer och interpersonella relationer*: hög grad av instabila familjeförhållanden, skilsmässa, separering etc. Vanligt förekommande att hushåll förestås av ensamma kvinnor med barn. Instabila och ytliga interpersonella relationer, vilka betraktas med ansenlig misstänksamhet av personer utanför den omedelbara familjekretsen.

4. *Karakteristika för kommunen (the community)*: bostadsområdet bebott av representanter för the »lower-lower class». Karakteriseras av mycket ringa utvecklat deltagande i de frivilliga organisationer och kommunala organisationer, som existerar på platsen.

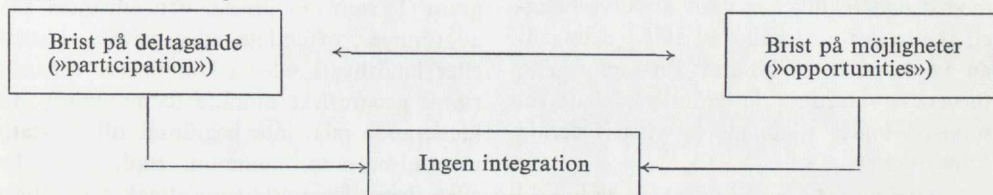
5. *Relationer till det omgivande samhället*: Föga intresse för eller kunskap om detta samhälle och de händelser som där utspelar sig. Någon grad av alienation från detta större samhälle.

6. *Värdeorientering*: en känsla av hopplöshet och ringa känsla av personlig nytthet. Dogmatism och auktoritetstro i politisk ideologi. Tilltro till skriftens bokstavliga sanning i religiösa frågor. Stark böjelse för magiska övningar. Litet behov av självhävande

och låg aspirationsnivå för den egna personen.^{59 *}

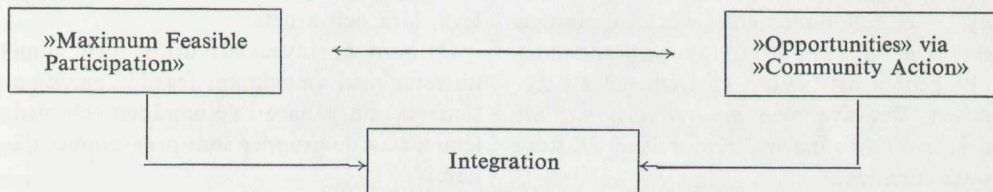
Eftersom en sådan uppfattning om fattigdom inte innefattade en distinktion mellan fattigdomens orsaker och effekter blev följden att man uppfattade fattigdomen som orsakad av dels brist på deltagande från de fattigas sida i det större samhället, dels brist på möjligheter (»opportunities») till sådant deltagande. Tillsammans medförde dessa faktorer att de fattiga inte blev integrerade i samhället, ex.:

Uppfattning om fattigdom

Strategien för att lösa fattigdomsproblemet skulle kort sagt vara att ge »opportunities» samtidigt med att man försökte få med de fattiga i så hög utsträckning som möjligt; nyckelbegreppet för fattigdomskriget var »Maximum Feasible Participation» – största praktiskt möjliga deltagande.

Strategi för att utplåna fattigdom

Exakt vad tesen »största praktiskt möjliga deltagande» innebar definierades aldrig. Källgranskning av dokument, som var aktuella vid tidpunkten för programmets debut 1964, visar att det »låg i luften», att speciella frågor om vad det egentligen innebar aldrig ställdes, och att inga invändningar gjordes.⁶¹ Mot bakgrund av den uppfattning man hade om fattigdom, som främst ett individuellt problem, grundat på brist på deltagande i det omgivande samhällets aktiviteter parat med brist på möjlighet att utföra sådant deltagande är detta förståeligt. Dock skulle just denna tes och de praktiska

implikationer den medför orsaka den häftigaste kritiken mot programmen och så småningom komma att exkluderas ur programmet.

Community Action – den nya strategien

De nya möjligheter (»opportunities»), vilka de fattiga skulle göras delaktiga av och i vilkas utformning de själva skulle ta största möjliga del, skulle enligt den nystiftade Economic Opportunity Act av 1964, kana-

liseras via metoden Community Action. Detta namn fick också OEO:s största program, the Community Action Program.

Begreppet Community Action

Den »nya strategien» var, trots den publi-

citet den rönt vid fattigkrigets start, inte särskilt ny. Tvärtom kan man se den som en direkt fortsättning på två etablerade amerikanska socialvårdstekniker. Den ena, *Community Organization*, var den teknik som den privata välgörenheten med vidhängande socialvårdsprogram traditionellt använt sig av. Enklarest uttryckt kan Community Organizations sägas vara en samordning av

* Sammanställningen gjord av forskarna Peter Rossi och Zahava D. Blum. Ref. hämtad fr. artikeln »The professors and the poor», Daniel P Moynahan, Commendary Augusti 68

de på orten existerande resurserna för socialvård, vilka sedan kanaliseras under en lokal administration.

Den andra tekniken var *Community Development*, en programform som utvecklades främst i depressionsområden på landsbygden under 30-talet (t. ex. The Tennessee Valley Area Project) och som senare använts vid amerikanska Peacecorps-program i utvecklingsländer. Som framgår av namnet syftar denna teknik att utveckla de orter i vilka programmen sätts in; oftast har det rört sig om jordbruksreformer. Syftet med denna teknik har varit att utvecklingen skulle ske med hjälp av aktivt deltagande av de på orten bosatta. En samordning förutsätts vidare av de befintliga lokala resurserna under stimulans av vissa federala subventioner.

Community Action kan ses som en hybrid av dessa två tekniker – syftet var att ge »opportunities» (möjligheter), som finansierades till 90 % med federala medel och som använde sig av de lokala resurserna. Programmens detaljutformning skulle ges av lokala styrelser, i vilka de fattiga skulle vara representerade med en tredjedel. Ansvarsfördelningen för OEO-programmen i stort skulle ske på federal-statlig-lokal nivå. Det nya med *Action*-momentet var att de fattiga skulle inkluderas i yttrande- och beslutanderätt genom att besätta en tredjedel av styrelsen. Det nya med *programmen* var att de för första gången förlades även till storstadsslummen.

Community Organization hade visserligen funnits i stadsmiljöer, men de eftersträlvade inget medbestämmande från de fattiga. *Community Development*-programmen byggde på aktivt deltagande, om ej medbestämmande, och genomfördes i depressiva agrara områden. Den del av fattigdomsbefolkningen som blev representerad i CAP-programmens styrelser, utgjordes till stor del av storstadsbefolkning, och var som sådan oftast mera insatta i sina problem. Medvetenheten om problemens orsaker kan anses ha varit större och därmed även kraven på problemens lösning. Den konfliktpotential som låg i *Community Action*, byggd på

Maximum Feasible Participation, tycks inte ha varit uppenbar för kongressen när den 1964 beslutade om programmen. Den vaga definitionsförmågan utformning, som strategien *Community Action* gavs i 1964 års lag om »ekonomiska möjligheter», kan ha bidragit härtill.^{62, 63}

Community Action, definition 1964

(1) Programmet *Community Action* definierades i Title II of Economic Opportunity Act: Section 202 (a) ... betyder ett program (1) som mobiliserar och använder sig av resurser, offentliga eller privata, i stad eller landsbygd, eller i kombinerat urbant-ruralt geografiskt område (*community*) inkluderande men inte begränsat till en stat, storstadsområde, kommun, stad, samhälle eller flerstadsområde som attackerar fattigdom.

(2) Som ger service, stöd och andra aktiviteter av tillräckligt omfång och storlek för att ge löfte om framgång vid undanröjande av fattigdom eller en orsak eller orsaker till fattigdom, genom att utveckla anställningsmöjligheter, »human performance» motivation och produktivitet, eller förbättra de omständigheter under vilka människor kan leva, lära och arbeta.

(3) Som är utvecklat, utfört och administrerat med »maximum feasible participation» av innevånare i de områden och medlemmar av de grupper som programmet tjäna.

(4) Som är utfört, administrerat och samordnat av en offentlig eller privat non-profit organisation (annat än ett politiskt parti) eller en kombination av båda.⁶⁴

Fattigkriget – strategi och realiteter

Budgeten för OEO:s första verksamhetsår var 800 miljoner dollar. Dess verksamhet skulle omfatta inte bara CAP-program utan även en rad andra utbildnings-, arbetstränings- och serviceprogram. Programmen skulle omfatta hela nationen. De skulle vara »innovativa», och använda sig av resurserna och möjligheterna på varje ort. Inte bara

lokala myndigheter utan även representanter för de fattiga skulle hjälpa till att utforma och fullfölja dessa program. Vad gäller den federala sidan av administrationen blev förhållandet mycket snart att program som skulle administreras av OEO överflyttades till övriga departement. Utbildningsprogrammen, administrativt och/eller budgetmässigt sorterade under utbildningsdepartementet och arbetsprogrammen under arbetsdepartementet. Detta skedde ofta efter oenighet i kongressen, eftersom OEO:s möjligheter till »innovativ» verksamhet och därmed skapandet av nya vägar i fattighedskriget härigenom beskars. Ansvarsfördelningen federal-statlig-lokal har också spelat en viktig roll i diskussionen – skillnaderna mellan olika stater i det traditionella socialvårdssystemet återspeglas i staternas inställning till fattighedsproblemen – vissa program kom att fungera väl i vissa områden inom vissa stater, medan de inte alls gick att genomföra i andra.⁶⁴ Redan tre år efter det att strategierna utformats, 1967, hade OEO etablerat omkring 1 100 program, fördelade över hela nationen.⁶⁵

Fattigkrigets program – en deskriptiv redogörelse

Tidigare har redogjorts för bakgrunden till programmen: en alltmera akut politisk-laddad krisituation, ett led i en presidentkampanj, en utbyggnad av det gamla socialvårdssystemet, strategier som snarare såg till fattigheds effekter än till dess orsaker, ansvarsfördelningen mellan federal-statlig-lokal nivå. Resultatet av dessa omständigheter är, att programmens utformning kommit att växla oerhört mellan de olika staterna och även inom dessa – ofta är bara namnen på programmen desamma.

Svårigheten med utvärderingen av programmen har samma orsaker. Därtill kommer att programmen ännu endast existerat under 5 år. Under denna period har kongressen ändrat budgetanslag och inriktning av ett antal program. Redogörelsen i det följande är därför grundad på OEO:s egen beskrivning av programmen och av de in-

tentioner man från OEO hade att lösa problemen – vilket inte betyder att programmen i verkligheten utfaller eller utfallit så som de här presenteras.

Allmänt kan sägas att programmen syftar till rehabilitering och social service snarare än till att undanröja de strukturella orsakerna till fattigdom. Fattighedskriget omfattar två huvudtyper av program, Community Action och arbets- och utbildningsprogram.⁶⁶

Community Action program: »CAP:s»

De kommunala aktivitetsprogrammen har oftast sin kärnpunkt i ett så kallat Neighbourhood Multi Services Center. Detta centrum, som kan sägas utgöra ett slags kvartercentrum ligger mitt inne i det slumområde där de människor man vill nå med programmen oftast är bosatta. Härifrån sker förmedling av kontakter till olika program som finns i kommunen – stundom utförs programmen i kvarterscentralens lokaler. I anslutning till detta centrum, ofta i egna lokaler, förmedlas speciell rådgivning i legala frågor – det så kallade Legal Services programmet – och i hälsovårdsfrågor – Health Center. Principen för dessa program, liksom för alla de övriga CAP-programmen, är att dra in de fattiga själva i reformarbetet med stöd utifrån av kvalificerade advokater, läkare etc.

CAP-programmen innefattar även en hel del olika utbildningsprogram. »Headstart» vänder sig till barn i förskoleåldern, vilka man försöker ge förträning innan de börjar skolan för att de lättare skall kunna hävda sig med barn från mera välbeställda miljöer. »Grandfoster Parents» är ett annat CAP-program där man vill tillvarata de resurser äldre arbetslösa personer kan ha genom att utbilda dem till att ta hand om handikappade barn som inte kan få vård på annat sätt i kommunen. »Upward Bound» kallas ett ytterligare program, där intensiv internatutbildning ges i sommartomma skolor till elever på gymnasiala skolstadiet, vilka kommit efter i sin utbildning och utgör potentiella »drop-outs».

Som ett slags socialarbetare fungerar i kvarters-centralerna områdesorganisatörerna (»Community-organizers»), vilka fått sin utbildning i »VISTA» (Volunteers in Service to America) programmet. Enklast uttryckt är områdes-organisatörer ett slags fredskårister, vilka vanligen rekryteras bland idealistiskt sinnade studenter vid universitet.

Två OEO-program slutligen vänder sig direkt till minoritetsgrupperna Mexikanska amerikaner (kallat »Migrant Workers») och Amerikanska indianer (rubricerat helt enkelt American Indians). I dessa fall är rådgivarna övervägande jordbruksexperter och man försöker gemensamt finna metoder varigenom ortens potentiella jordtillgångar kan bättre utnyttjas. Speciella ansträngningar görs för att få till stånd en effektiv undervisning i engelska, eftersom detta språk ofta är helt eller delvis okänt för representanter för dessa etniska grupper.

Gemensamt för många av dessa program är att de startat såsom experimentprogram under en kort tid, varefter de byggts ut och förlagts till flera orter. CAP-programmen bygger övervägande på lokala initiativ och opinionsyttringar, vilket gör att de fått mycket varierande utformning och intensitet i olika områden av USA. Under 1968 deltog ca 6 miljoner människor i CAP-program, administrerade på lokal nivå. Antalet program var detta år 1 102. Budgeten för 1969 uppgår för dessa program till 931 miljoner dollar.

Neighbourhood Multi Services Center

Centraler med detta namn finns upprättade runt om i USA där det finns Community Action program. Deras funktion i kommunen växlar dock mellan olika kommuner. De kan sägas tjäna som katalysator för den allmänna inställningen inom kommunen till slumområdet. I sig själva kan de inte åstadkomma mycket, men om resurser finns tillgängliga kan de förmedla dem till behövande och sätta låginkomstgrupper i kontakt dels med varandra och dels med andra grupper i samhället.

Centralen har hos sig anställd kontorspersonal och socialarbetare, som arbetar utifrån detta centrum. Centralen organiserar som regel program i kommunen. Man försöker skapa ett ökat antal *arbetstillfällen*, s.k. »professionell stödpersonal» får ofta sin utbildning i kvarters-centralen sedan programmet finansierats från annat håll (OEO självt, något annat departement, eller något privat företag). Man utbildar assistenter åt lärare, läkare, sjuksköterskor och laboratorietekniker samt ordnar utbildning till serviceyrken etc. Inte sällan utbildar man invånarna till att bli socialarbetare för sin egen kommun.

Dessutom bedriver man upplysningsverksamhet när det gäller den egna *bostads-situationen* – man lär ut vilka rättigheter och skyldigheter invånarna har t.ex. i förhållande till sina hyresvärdar. Områdesorganisatörerna försöker ofta att få folk att gå samman och organisera sig för att ta upp problem, som är gemensamma för alla som är bosatta i området. Man bildar hyresgästföreningar eller »kvartersorganisationer». *Konsumentupplysning* är ett annat område för upplysningsverksamhet. Man försöker bilda egna kreditorganisationer, upprätta fonder för nödfallslån, lära ut hur man undertecknar kontrakt, och vad som anses vara skäligt pris för olika varor. Dessutom försöker man ge *utbildning* t.ex. i språk eller skrivkunighet eller bara ren allmänbildning. Man använder sig därvid av alla upptänkliga resurser som kan finnas tillgängliga i kommunen: studenter, präster, lärare och frivilliga av olika slag som kan tänkas inneha användbara kunskaper att lära ut. Antalet områdescentraler 1968 var 800, och 3,3 miljoner människor registreras ha använt sig av dess resurser.

Head Start kom till som ett sommarprogram 1965. Under en tidsperiod av åtta veckor ville man ge hjälp till barn i åldern tre till fem år, som snart skulle börja skolan och som utan samhällsinsatser kunde väntas snabbt komma efter sina kamrater från bättre bemedlade hem. Förutom utbildning ville man ge barnen medicinsk kontroll och näringsrik mat. Programmet

ansågs vara en stor framgång och kom att utvecklas från ett sommarprogram till ett helårs. Sedan undersökningar från programmen visat att barnen visserligen hade stor nytta av programmet men att den gynnsamma effekten successivt avtog sedan barnen återkom till sina vanliga miljöer, beslöt man att utvidga programmet till att innefatta en uppföljning av de barn, som tidigare omfattats av Head Start. Arbetet i detta program utfördes genom samverkan av lärare, läkare, psykologer och psykiatriker. Så småningom kom man ofta att involvera föräldrarna för att parallellt utbilda dem att ta hand om sina barn, varefter de själva ibland fick anställning i programmet. Under 1968 fanns 31 sådana Parent Child Program, i vilka 3 000 barn under 3 års ålder ingick. Ca 700 000 barn ingick i själva Head-Start Programmet.

Foster Grand Parents

Programmet startade i liten skala 1965, också det som ett experiment. Idén bakom programmet var att ge äldre personer en inkomstmöjlighet och barn med psykiska eller fysiska handikapp en sådan omvårdnad som de annars hade svårt att få. I samarbete med Department of Health, Education and Welfare byggde OEO ut programmen att omfatta många delar av landet. Man anställde män och kvinnor över 60 år att ta hand om handikappade barn. 4 000 äldre personer var registrerade i programmet under 1968, för att delta i arbetet för 800 000 utvecklingsstörda barn.

De första experimentens resultat stimulerade till att starta flera experimentprogram eller »demonstration-projects», som de också kallas, inte minst för att använda sig av den äldre befolkningens arbetskapacitet. Ett av dessa kallas »FIND» (Friendless, Isolated, Needey, Disabled). Principen är där att män och kvinnor ur låginkomstgrupperna, som är äldre än 55 år, utbildas i hälsofrågor m. m. varefter de i sin egen kommun hjälper till att exakt lokalisera äldre människor som behöver hjälp i bostads- eller arbetsfrågor e. d. Under förra året var 430

personer knutna till detta program – de uppges ha besökt 25 000 äldre.

Upward Bound

Den symboliska titeln antyder syftet med programmet: att hjälpa begåvade ungdomar från slummiljöer eller eftersatta lantliga områden att inhämta de extrakunskaper de behöver för att komma in på college. Sommarprogram anordnas, från sex till åtta veckor, där elever som ansökt och blivit antagna placeras på sommartomma skolor eller universitet som inackorderingar. En intensiv undervisning ges därefter och stor hänsyn tas till individuella aspekter – enligt reglerna för detta program får det endast gå sju elever på varje lärare. Detta program har i stort sett varit lyckat – ca 83 % av de elever som antogs 1967 blev därefter intagna till högre undervisningsanstalter, eller hade sina ansökningar inne på sådana skolor.

Health Centers

Behovet av medicinsk hjälp eller rådgivning gjorde sig allt oftare hört hos Neighbourhood Services Centers. Sedan detta behov visat sig vara stort över hela landet inrättades speciella hälsocentraler ute i kommunerna. Centralerna fyller två funktioner: dels utbildar man här medicinsk »stödpersonal», dels förmedlar man kontakt med lämpliga organisationer. En viss serviceverksamhet åt fattiga bedrivs också vid själva centralerna såsom näringsfysiologisk rådgivning, vaccinerings, spädbarnsskötsel (för att nämna några ex.). Sådana verksamheter erinrar om vad som förekommer vid mödra- och barnavårdscentraler i Sverige. För närvarande finns 24 sådana centraler i OEO:s regi – ca en miljon klienter anlätade under 1968 detta program.

Legal Services

Tekniken att anställa särskilda advokater, betala dem med federala medel och ge dem

i uppgift att formulera låglönegruppers problem samt föra deras talan i domstolar o. d. är ny i amerikansk socialvårdshistoria. Liksom de tidigare beskrivna programmen började detta som ett experiment i liten skala. Verksamheten bedrivs oftast från »the neighbourhood law office», ett kontor beläget i området.

Programmet byggdes ut till att omfatta åtskilliga CAP-områden efter den lyckade starten 1965. Siffror kan här bäst belysa programmets arbetsområden och effekt. Under 1967 presenterades från denna verksamhet 300 000 fall i domstolarna. Av dessa vann L.S.-advokaterna inte mindre än 70 %. Av överklaganden vann de 62 %.

Av de presenterade fallen rörde 35 % familjeproblem, 32 % ungdomsproblem, 18 % konsumentproblem eller svårigheter med kreditföretag, 8 % dispyter med hyresvärdar och överträdelse av bostadslagar etc., samt 7 % socialvård, socialförsäkring och andra administrativa byråangelägenheter. En av effekterna av detta program blev att man kom att forska närmare i de lagar, som gällde för socialvård, och i den praxis som följdes. I vissa fall kunde man förklara socialvårdslagar som icke-konstitutionella. Ofta kunde man påvisa att klienters rättigheter inte blivit lagenligt tillgodosedda.

Migrant Workers

Programmet vänder sig framför allt till lantarbetare, bosatta i Texas eller Arizona, vanligen spansktalande mexikanska amerikaner. Arbetsförhållandena för säsongarbetare är här mycket svåra och låglönegrupperna i dessa områden är betydande. Man försöker här ge lantbruksutbildning samtidigt med undervisning i engelska och läs- och skrivteknik. Eftersom kvinnorna ofta deltagit i säsongarbetet försöker man i programmet inkludera barndaghem, barntillsyn och förskoleutbildning. Under 1968 var t. ex. 13 200 barn i daghem genom medel som detta program ställde till förfogande. Skolutbildning gavs till omkring 1 000 barn, och totalt registrerade man att ca 250 000 personer direkt eller indirekt deltagit i programmet.

Indian Reservation projects

Som tidigare framgått har indianerna, som grupp betraktad, den lägsta genomsnittliga levnadsstandarden i USA. Man har beräknat att ca 380 000 indianer i dag lever på reservaten. OEO:s stödprogram för denna grupp är förlagda ute på reservaten. Programmen är uppbyggda runt omkring områdescentraler, och »community-action» bedrivs här ungefär på samma sätt som i de andra programmen även om man försökt tillrättalägga dem efter denna minoritetsgrupps kultur. Tonvikten i dessa program ligger mera på community-development än på community-action. Man försöker lösa problem kring t. ex. boskapsskötsel och jordbruk inom kommunen, samt utforska nya metoder inom dessa områden i syfte att utveckla bättre försörjningsmöjligheter på platsen. Även i detta program bedrivs undervisning i engelska, vilket i många fall är ett okänt språk. Den officiella målsättningen i detta program är främst att ge hjälp till självhjälp. Head-Start Program och Legal Service Program finns också här – man beräknar totalt att ca 323 000 indianer – tillhörande 114 stammar i 20 stater – deltog i OEO-program under 1968.

CAP-programmens omfattning

Tabellen nedan är ett (av flera alternativa) mått på programmens omfattning och den inbördes relationen mellan de olika programmen.

Av tabellen framgår utgifter (obligations) för community action, budgetåret 1967.

Barnprogrammet Head Start är som synes den ojämförligt största enskilda posten. Den intensiva vård och träning, som tillkommer varje barn i programmet, samt den framgång programmet åtminstone i de norra staterna alltsedan starten visat sig ha kan vara en av de bakomliggande orsakerna. En mindre opportunistisk men icke desto mindre ofta framförd förklaring till skillnaden mellan detta och övriga programs budgetomfattning har varit att barnprogrammet är det mest politiskt neutrala fattigkrigspro-

	Antal projekt o. d. 1967		\$ i tusental
Total CAP	10 826	Projects	\$ 835.341 ¹
detta inkluderar:			
Upward Bound 23 000 students	249	Institutions	\$ 28.161
Migrants (Title III-B)	164	Projects	\$ 32 993
Neighbourhood Multi-service Centers	700	Centers	\$ 99 500
Indian	108	Reservations	\$ 19 869
Comprehensive Health	37	Centers	\$ 50 820
Legal Services	250	Projects	\$ 25 195
Head Start			
Summer 465 000 children	1 249	Grants	\$ 116 635
Full Year 215 000	750	Grants	\$ 210 482
(Total Summer & Full Year)			
680 000 children	1 900	Grants	\$ 327 117

¹ Inkl. såväl stipendier som kontrakt, men exkluderar utgifter för programmens administration

grammet och har inte i samma utsträckning som vissa av de övriga programmen gett upphov till lokala politiska konflikter. Områdes- och hälsocentralerna är den i kostnadshänseende näst största posten.

Arbetsutbildnings- och utbildningsprogram

Det stod redan från början klart att OEO skulle innehålla även ett antal program syftande till att skaffa arbete och skapa nya arbetsmöjligheter för samt yrkesträna arbetslösa personer. De första stora sociala reformprogrammen i amerikansk socialvårdshistoria hade varit arbetsprogram. »FERA» – Federal Emergency Relief Act – som instiftades av Roosevelt 1933 innefattade t. ex. »Civil Works Program» och »Works Project Administration», två mycket omfattande arbetsprogram som gav arbetslösa beredskapsarbete med garanterade minimilöner. För ungdomen inrättade man programmet »Civilian Conservation Corps» inom vilkens ram 1 500 läger upprättades runt om i nationen, och där ungdomar som genom lägerlivet sades få sin moral styrkt utförde olika typer av beredskapsarbeten. Ett annat var »National Youths Administration», som framför allt syftade till att hjälpa mindre bemedlad ungdom att stanna kvar i skolan genom att anordna lämpliga halvdagsarbeten för dem.

Som framgår av den korta beskrivningen nedan av OEO:s arbetsprogram, kom dessa att anta likartad karaktär. Dessa program

kom under arbetsdepartementets och utbildningsdepartementets administration, trots att de finansierades av OEO.

»Work training programs»

Under denna titel ingår en mängd arbetsprogram. De som oftast omnämns kallas »Neighbourhood Youth Corps», »Operation Mainstream», »New Careers», »Special Impact» samt »Concrete Employment Programs». Av dessa är Neighbourhood Youth Corps det största. Det vänder sig framför allt till ungdomar, som går kvar i grundskolans högstadier men som utgör potentiella »drop-outs», samt till dem, som just lämnat skolan men som kan tänkas intresserade av att återvända. Deltagarna i detta program kommer från slummiljöer och är övervägande medlemmar av familjer vars inkomster ligger under fattigdomslinjen. Deltagarna tillbringar åtskillig tid i programmet – skoleleverna 15 timmar i veckan, och de som slutat skolan ca 40 timmar per vecka. På sommaren tillbringar alla deltagare ca 40 timmar per vecka i programmet. De aktiviteter som utförs är dels av praktiskt art, dvs. omfattar yrkesträning och orientering i form av kursverksamhet eller praktiktäcken, och dels av teoretisk art i form av undervisning. Ersättning utgår till varje medlem i programmet med ca 1.25 \$ per timme. De övriga programmen syftar huvudsakligen till att skaffa nya arbetstillfällen samt att träna deltagarna till dessa yrkeskatego-

rier. »*New Careers*», t. ex., utbildar s. k. stödpersonal (sub-professionals) inom hälsovård, utbildning och socialvård. För att antagas till programmet bör man vara över 22 år gammal och arbetslös eller anställd i ett yrke där man inte kan förtjäna sitt uppehälle (under-employed). Detta program bygger på lokala initiativ och på redan utbildad stödpersonal, som delvis hjälper till med utbildningen av ytterligare sådan personal. Deltagarna erhåller där en minimilön av 1.40 \$ per timme.

»*Concentrated Employment Programs*» försöker, som framgår av namnet, att ge deltagarna koncentrerad yrkesträning. Programmet utgångspunkt är att för varje deltagare utfärda ett kontrakt mellan arbetsgivare och arbetstagare, samt att i möjligaste mån förbereda och följa upp att kontraktet hålls av båda parter. Programmet ombesörjer för deltagarna basutbildning, hälsovård, transport och daghemsservice för eventuella barn. Målsättningen är att arbetet inom programmet skall utföras på individuell basis. Av de två övriga programmen, »*Operation Main Stream*» och »*Special Impact*», riktar sig det förra till hjälp åt åldringar och det senare till arbetslösa över 16 år, vilka inte blivit hjälpta på annat sätt.

Det symboliska namnet »*Mainstream*» har fått karakterisera att programmet syftar till att i samhället inpassa kroniskt arbetslösa, vilka i de flesta fall utgörs av äldre. De flesta, som deltar i programmet, är bosatta på landsbygden och har tidigare sysslat med lantarbete. De arbeten programmet erbjuder har ofta fått karaktären av miljövård. Gamla parkanläggningar restaureras eller nya anläggs, nedgångna bostadsområden saneras etc. »*Special Impact*»-programmet utövas i stadsmiljöer och går ut på att deltagarna själva arbetar med att förbättra den fysiska och sociala omgivningen i det slumområde där de är bosatta.

»Work Experience and Training»

Det andra stora arbetsprogrammet i kriget mot fattigdomen har fått rubriken »Arbets-

erfarenhet och arbetsträning». Till skillnad från det tidigare nämnda programmet vänder sig detta till vuxna personer i produktiv ålder. Huvudparten av deltagarna utgörs av personer som varit registrerade såsom understödstagare av socialhjälp. År 1967 t. ex. erhöll 70 % av deltagarna »*Public Assistance*» (allmän socialhjälp) vid tiden för inträde i programmet – 30 % av deltagarna hade inte haft fast anställning längre än sex månader vid något tillfälle.

Programmet är omfattande, och utförs oftast i samråd med den lokala socialvården. Stor vikt läggs vid vuxenundervisning. Den arbetsträning som utförs syftar i möjligaste mån till att vara individuell, så att deltagarnas tidigare arbetserfarenheter kan utnyttjas. Den typ av arbetstillfällen som ordnas har samma karaktär som tidigare omnämnts. För de personer, som inte kan inpassas i konventionella arbeten eller där tillgång till sådana saknas, utbildas stödpersonal eller utförs beredskapsarbeten.

»Arbetskåren»

The Jobcorps Program påminner starkt om trettiotalets Civilian Conservation Camps. Deltagarna är ungdomar mellan 18–21 år. Till skillnad från de övriga programmen är detta byggt på ansökan från deltagarnas egen sida. Det skiljer sig från de övriga programmen också därigenom att den hjälp som ges – och som främst syftar till utbildning och arbetsträning – bedrivs i internatform. Utbildningstiden varierar mellan ett och två år. Totalt finns 128 arbetskårsläger utspridda i USA. Av dessa är 28 stora läger förlagda till stadsmiljö, 10 för pojkar och 18 för flickor. Den största delen av lägerverksamheten bedrivs dock på landsbygden. Den kallas där »*Conservation Camps*». Stadslägren ger målinriktad yrkesutbildning, administrerad och finansierad i samråd med näringslivet. Landsbygdslägren administreras i samregi med Inrikes- och Jordbruksdepartementet, och där det bedrivna arbetet är inriktat på att bevara och utveckla USA:s naturtillgångar (miljövård).

Kostnader för arbetsprogrammen

Arbetsprogrammen kallas ofta OEO:s delegerade program, eftersom både Work Training och Work Experience and Training programmen finansieras under OEO:s budget men administreras från Department of Labor resp. Department of Health, Education and Welfare. Job-Corps finansieras från och administreras av OEO.*

Siffrorna nedan visar arbetsprogrammets storleksordning:

samhet, och av dessa gavs 805 miljoner till Community-Action. Enligt House Committees Bill HR 15111 specificerades hur allt utom 323 miljoner \$ av de 805 skulle användas: 20 % av CAP-anlagen skulle användas till program som finansierades oberoende av OEO och som handhades av s. k. »City-wide organizations», 88 miljoner skulle speciellt läggas åt sidan för ett nytt program rörande stadsanställning (public service) av arbetslösa, 12,5 miljoner till ett nytt program för att bekämpa narkotikamiss-

»Delegerade» program	Budgetåret 1967	Anslag
Work training — Dept of Labor	372.995.266	372.395.000
Work Experience — Dept of Health, Education and Welfare	100.100.100	99.823.000
Adult Work Training & Special Impact- Dept. of Labor	97.845.187	96.856.000
Rural Areas Program Direction — FHA	2.500.000	2.500.000
Total Delegated Programs (Exkl. of Rural Loan Fund)	573.340.453	571.574.000

The war on poverty — några drag ur utvecklingen 1964–1969

De första åren

År 1964, när programmen ännu befann sig på planeringsstadiet och kontroverserna var okända, fick OEO 800 miljoner \$ av kongressen för att omsätta programmet i praktiken. Inga resultat förväntades efter det första året eftersom den största arbetsinsatsen gällt att lokalisera programmen och anskaffa personal. För budgetåret 1965–66 anslags till programmen 1,5 miljarder dollar. Under detta år kom emellertid motsättningarna i dagen. OEO lärde från sitt fältarbete att om man skulle ha möjlighet att effektivt bekämpa de problem man konstaterat behövde man betydligt större resurser än de man tidigare erhållit. Man begärde för 1966–67 2,5 miljarder dollar.

Läget ute i kommunerna hade vid denna tid polariserats. Grupper av inflytelserika personer i politiska nyckelställningar började utöva tryck på sina valda representanter i kongressen. Efter revideringar kom budet för 1966–67 att gälla 1,75 miljarder dollar. Denna summa omfattade OEO:s totala verk-

bruk. Minst 353 miljoner \$ ur CAP-anlagen skulle gå till Headstart, 125 milj. \$ till det federala anslaget till socialarbetare och 22 miljoner \$ till Legal Services. Job-Corps programmet skulle begränsas till 45 000 personer av vilka 10 000 skulle vara kvinnor.

Följaktligen blev det inte mycket kvar till det »nya» i OEO:s verksamhet — nyckelbegreppen *Community Action* och *Maximum Feasible Participation* beskars genom dessa regleringar av OEO:s verksamhet så att de kom att sakna möjligheter till tillämpning. För OEO medförde detta konflikter, eftersom de 1966/67 — på kongressens tidigare order — hade hunnit etablera ca 1 000 program runt om i Amerika, i vilka dessa strategier starkt hade betonats. För de fattiga deltagarnas del medförde detta att högt ställda förväntningar snabbt vändes till missstro och kritik — något som inte bidrog till att höja deras motivation till att ta »största

¹ Att budgetsiffror från 1967 använts beror på att programmets titlar och finansiella administration successivt förändras. För att kunna jämföra relationen mellan de ursprungliga CAP och övriga delegerade OEO-program har därför sammanräkningar gällande detta år använts.

praktiskt möjliga» del i programmen. Den 20 procentiga nedskärningen ur CAP-anslagen till »City-wide organizations» för att de skulle finansiera sina egna oberoende program avspeglar den maktkonflikt som uppstått mellan borgmästare och fattigkrisstyrelser i vissa strategiska storstäder. Borgmästarna formade en egen organisation och krävde av kongressen medinflytande i fattigdomskrigets utformning. Deras påtryckningsmöjligheter var vida större än representanternas för socialvård och fattiga. Därav berodde främst den gjorda omfördelningen av resurserna. De 88 miljoner som skulle läggas åt sidan för »public service» var en eftergift åt den dåliga sociala organisation som rådde i ett antal stora städer, och inom vilkas budget sådana utgifter naturligt skulle hört hemma.

I det trängda ekonomiska läge OEO befann sig, med sitt stora antal redan etablerade program var det svårt att introducera två helt nya – vården om narkomaner och utbildningen av socialarbetare. Dessa nya program kom att kraftigt begränsas samtidigt med OEO:s resurser för utvecklandet av »opportunities» för dem som tidigare dragits in i programmen. Allt detta kan ses som ett uttryck för den konservativa kongressens ovilja mot OEO:s aktiviteter. Sedan den resterande budgeten för CAP:s programmen skräddarsytts kvarstod inte mycket för Action eller Participation.⁶⁸

Administrationsproblem

Redan på ett tidigt stadium uppstod konflikter också när det gällde den federala administrationen av fattigdomskrigets program. En förutsättning för »kriget» var vid dess början, att OEO friställdes från de övriga departementen och var ansvarigt direkt under presidenten. Detta för att kunna hitta de »nya vägar» vilka betonats så starkt när OEO etablerades 1964. Redan under det första året bestämdes dock att Department of Labor skulle administrera arbetsprogram och Department of Health, Education and Welfare skulle administrera utbildningsprogram. De skulle finansieras med OEO:s fon-

der och därmed var en stor del av fattigdomskriget redan från början utanför OEO:s kontroll och möjligheter till nyskapande verksamhet. Som framgått är också dessa program traditionella och kan direkt spåras tillbaka till New Deal-programmen.

I den kritik som framkom bl. a. under de extensiva »hearings», som hölls 1967, anfördes från konservativt håll ofta önskemål att ytterligare program borde underställas de nämnda departementen. Motiveringarna var att de politiska kontroverser, som uppkom genom Community Action programmens organisationsarbete bland de fattiga, skulle elimineras.⁶⁹ Från OEO:s håll har man konsekvent försökt motsätta sig att program delegeras ut till andra departement, i fruktan för att programmens ursprungliga målsättning – maximum feasible participation – ytterligare skulle förringas.⁷⁰ Det senaste tillskottet till administrationen av OEO är »The National Alliance of Businessmen», dvs. privata företagare, vilka i samarbete med federala regeringen utför arbetsprogrammet JOBS.⁷¹

Det gröna tillägget

Den slutliga elimineringen av möjligheterna till medbestämmanderätt för de fattiga och deras möjligheter till Community Action kom 1967 när kongressen beslöt att ge etablerade kommunala myndigheter förstahandsrätt när det gällde federala medel för lokala program. Det innebar att stadsfullmäktige o. d. på resp. orter redan från början kunde kanalisera federala medel efter eget bevåg. Därmed var man tillbaka vid Community Organization – eller traditionell socialvård. Detta skedde efter »hearings» i kongressen, och dessa hearingskommittéers expertutredare till trots. Detta tillägg kom att kallas »The Green Amendment» och innebär att de fattigas deltagande i programmens administrativa beslutsprocess endast existerar formellt.⁷²

Utvecklingen efter 1967

OEO:s budget för fattigdomskriget har suc-

cessivt ökat sedan starten. Detta gäller även för de kontroversiella CAP-programmen, ex.:

Budgetår	Summa budgeterad (i milj. \$) till CAP
1965	251,6
1966	653,5
1967	851,8
1968	918,6
1969	920 milj (ca)*

Vad som inte framgår ur siffrorna, men som redovisats tidigare, är att fattigdomskriget har ändrat karaktär. Ovanstående antal dollar antyder inte att kriget varit framgångsrikt, utan att socialvården i sin budget alltmera kommit att kunna använda sig av OEO:s fonder.⁷³

I sitt avskedstal till kongressen i januari 1969 vädjade president Johnson om att OEO skulle utsträckas ytterligare två år.⁷⁴ De diskussioner, som rört programmets framtid och de lämpliga strategierna för dess fortsatta utveckling har betonat vikten av att utöka den federala kontrollen. Detta för att undvika att programmets effektivitet som nu – i stort sett – står och faller med den lokala initiativförmågan. I samband härmed har möjligheterna att införa en negativ inkomstbeskattning bl. a. diskuterats. Olika planer för hur detta skulle gå till har presenterats. Kort uttryckt innebär den negativa inkomstbeskattningen att individer⁷⁵ med inkomster under fattigdomslinjen skulle erhålla justerade skattebidrag tills de uppnått inkomster som går upp till fattigdomslinjen.**

Fattigkrigets nederlag, 1969

President Nixon meddelade i sitt tal till nationen i augusti att vad Amerika behöver är inte »Welfare» utan »Workfare». Hans presidenttillträde kommer, om de planer som i skrivande stund (augusti 1969) publicerats fullföljes, att innebära en omfördelning av de resurser som stått OEO till buds och ett stopp på fattigdomskriget. De åtgärder som lanseras av Nixonregimen går stick

i stäv med de som lanserades av Johnson.

President Johnson pläderade för ökat federalt ansvar och hans experter för negativ inkomstbeskattning. President Nixon omfördelar resurserna och ger huvudansvaret till de enskilda staterna genom att låta en viss del av federala skatter gå tillbaka till staterna. Termen för detta är »New Federalism». Nixonregimen tar avstånd från negativ inkomstbeskattning då den skulle »underminera incitamentet till arbete» och vill i stället införa en standardiserad »minimum benefit». För att kunna ifrågakomma för denna måste dock varje deltagare, med undantag för handikappade och mödrar med barn i förskoleåldern, acceptera att arbeta eller undergå arbetsträning där arbetstillfällen ges eller transportmöjligheter till arbete på annan ort existerar. De arbetsprogram som redan finns skall alla sammanföras under en ny Manpower Training Act, vilket skall ha en »flexibel stipendieringspolitik» så att de »federala pengarna kan följa industrins efterfrågan och kanaliseras in på sådana program som folk vill ha och behöver». Enligt denna lag skall administrationen decentraliseras genom att gradvis flytta ut från byråkratin i Washington och lämnas över till de enskilda staterna. Det nya Manpower programmet kommer att bli det som får den största emfasen i Nixons socialvårdspolitik. När det gäller OEO skall dess funktion i framtiden bli att verka som ett »laboratoriedepartement» där idéer skall testas i små experimentprogram. Om dessa

* Dessa siffror har erhållits skriftligen från OEO:s informationskontor i Washington. Att siffran för 1969 är ungefärlig beror på att denna information erhålls i december 1968. Att siffrorna något avviker från dem som presenteras i bilagan beror på att man använt något olika indelningsgrunder. Ovanstående siffror bör därför ses som generella mått på tendensen i CAP-programmens utformning snarare än som absoluta. Mera detaljerade informationer om programmets utgifter har ej varit tillgängliga för författaren.

² För en utförlig diskussion av de olika planerna för negativ inkomstbeskattning, se Economic Policies and Practices, Paper No II, Guaranteed Minimum Income Programs, used by Governments of Selected Countries. US Government Printing Office, Washington 1968.

visar sig framgångsrika kan de sedan överlämnas till vederbörande fackdepartement.

OEO kommer inte att ha egna beslutsfattande funktioner och inte heller någon budget för att utföra program utöver sin experimentverksamhet.⁷⁶

Referenser

1. Tobin, James, Raising the Incomes of the Poor, i Agenda for the Nation Brookings institute, Washington 1968.
2. Harrington, Michael, The Other America, Poverty in the United States, Penguin, Mc Millan Company, New York, 1963.
3. Lampmann, Robert J., Income Distribution and Poverty, i Poverty in America, Gordon, Margaret, Chandler Publishing Company, San Francisco 1965.
4. Economic Report of the President, Transmitted to the Congress in jan. 1969. U.S. Government Printing Office, Washington, 1969.
5. Tobin, a.a.
6. Friedlander, Walter A., Introduction to Social Welfare, Third Edition, Prentice Hall, New Jersey 1968.
7. Subcommittee Employment, Manpower and Poverty of the Committee on Labor and Public Welfare, U.S. Senate: Toward Economic Security for the Poor, Washington D.C. 1968.
8. Baran, Paul A. och Sweezy, Paul M., Monopoly Capital, An essay on the American Economic and Social Order, Penguin 1966.
9. Seligman, Ben, utgivare: Poverty as a Public Issue, Free Press, New York, 1965.
10. Schultze, Charles L. Budget Alternatives after Vietnam, i Agenda for the Nation, anförd under 1.
11. Reports of the National Advisory Commission on Civil Disorders, Bantam Books, New York 1968.
12. Stein, Herbert, Unemployment, Inflation and Economic Stability, i Agenda for the Nation, anförd under 2.
13. Baran, Sweezy, a.a.
14. North, C. Douglas, Growth and Welfare in the American Past—A New Economic History, Prentice Hall, 1966.
15. Harrington, a.a.
16. Tobin, a.a.
17. Kolko, Gabriel, Wealth and Power in America, An Analysis of Social Class and Income Distribution Praeger Publishers, New York, London 1962, samt Lampmann, a.a.
18. Lampmann, a.a.
19. Stein, a.a.
20. Subcommittee on Employment, Manpower and Poverty, a.a. och Kolko, a.a.
21. Tobin, a.a.
22. North, a.a.
23. Schultze, a.a.
24. Tobin, a.a.
25. Subcommittee on Employment, Manpower and Poverty, a.a.
26. Harrington, a.a.
27. Subcommittee on Employment, Manpower and Poverty, a.a.
28. Baran, Sweezy, a.a.
29. Report of the National Advisory Commission, a.a.
30. Clark, Kenneth B., The Negro and the Urban Crisis, i Agenda for the Nation. Brookings inst., Washington D.C. 1968.
31. Report of the National Advisory Commission, a.a.
32. Carey, Mc Williams, Al Norte de Mexico: El Conflicto Entre Anglos'e Hispanos Mexico, Editorial Siglo XXI, 1968.
33. a.a.
34. Third Annual Report, Office of Economic Opportunity, Government Printing Office, Washington D.C. 1968.
35. Carey, a.a.
36. Friedlander, a.a.
37. Office of Economic Opportunity, a.a.
38. United States Senate, Committee on Labour and Public Welfare, Subcommittee on Employment, Manpower and Poverty: Toward Economic Security for the Poor. U.S. Government Printing Office, Washington 1968.
39. Orschansky, Mollie, Demography and Ecology of Poverty. Social Security Administration. Department of Health, Education and Welfare, Washington 1968.
40. Toward Economic Security for the Poor, a.a.
41. a.a.
42. a.a.
43. a.a.
44. Harrington, a.a.
45. Mencher, Samuel, Poorlaw to Poverty Program, University of Pittsburgh, 1967.
46. Friedlander, Walter A., Introduction to Social Welfare, Third Edition, Prentice Hall, New Jersey 1968.
47. Harrington, a.a.
48. Schulze, Charles L., Budget alternatives after Vietnam, Agenda for the Nation, Brookings inst., Washington, 1968.
49. Sundqvist, James L., Jobs, Training and Welfare for the Underclass, Agenda for the Nation, anförd under 3.
50. Economic Report of the President, Transmitted to Congress, Jan. 1969, Washington

- D.C. 1969 + Moynihan, Daniel, Maximum Feasible Misunderstanding.
51. Subcommittee on Employment, Manpower and Poverty of the Committee on Labour and Public Welfare, U.S. Senate: Toward Economic Security for the Poor, U.S. Government printing office, Washington, D.C. 1968.
 52. a.a.
 53. a.a.
 54. The Budget of the U.S. Government 1969, U.S. Government Printing Office, Washington 1968, samt Office of Economic Opportunity, 1968 year and report, Washington D.C. 7 jan. 1969.
 55. Schulze, a.a. under 3.
 56. The budget of the U.S. Government 1969, a.a. under 8.
 57. Schulze, a.a. under 3.
 58. Friedlander, Walter A., Introduction to Social Welfare, Third Edition, Prentice Hall, New Jersey 1968.
 59. Moynihan, Daniel, The Professors and the Poor, Commentary, aug. 1968.
 60. Cheesman, Robin och Belfrage, Kristina, Culture of Poverty and war on poverty, Stencil, sociologiska institutionen, Lunds universitet.
 61. Rubin, Lilian, Maximum Feasible Participation-The Origins, Implications and Present Status. Poverty-Human-Research Abstracts, Vol. II, No. 6, Washington, D.C. 1967.
 62. Friedlander, a.a.
 63. Mathews, Vincent, Citizen Participation; an Analytical Study of the Literature. Catholic University of America, Washington 1968.
 64. Donovan, John C., The Politics of Poverty, Western Publishing Company, USA 1967.
 65. Community-Action, Third Annual Report, Office of Economic Opportunity, U.S. Government Printing Office, Washington 1968.
 66. Moynihan, Maximum Feasible Participation, a.a.
 67. Community-Action, Third annual report, a.a. samt office of Economic Opportunity, 1968 year and report, a.a.
 68. Donovan, a.a.
 69. Examination of the War on Poverty, Hearings before the subcommittee on Employment, Manpower and Poverty, Washington D.C. 1967.
 70. Donovan a.a.
 71. Toward Economic Security for the Poor, Committee on Labor and Public Welfare, U.S. Senate, US Government Printing Office, Washington D.C. 1968.
 72. Examinations of the War on Poverty, a.a.
 73. Office of Economic Opportunity, Bureau of information, Washington, D.C. Jan. 1968.
 74. Economic Report of the President, Transmitted to Congress, Jan. 1969, Washington D.C. 1969.
 75. Economic Policies and Practices, Paper No. 11, Guaranteed Minimum Income Programs, US Government Printing Office, Washington D.C. 1968.
 76. Nixon, We cannot ignore failures of welfare, Washington Post, august 9, 1969.

De i betänkandet lämnade uppgifterna om inkomstfördelningen gäller genomgående kalenderåret 1966. Hur fördelningen ändrats under de närmast efterföljande åren 1966—1970 är ej närmare känt. På grundval av undersökningar vid Uppsala universitets nationalekonomiska institution om inkomstfördelningens utveckling 1951—66² kan visserligen allmänt konstateras att fördelningen varken under den nämnda 15-årsperioden eller under kortare delar av denna period undergått några mera påtagliga förskjutningar. Analogivis kan därför också förväntas att inkomststrukturen 1970 överensstämmer förhållandevis väl med strukturen 1966.

Inkomstfördelningens ändring 1966—1970 kan synnerligen grovt bedömas utifrån ett studium av dels hur löner och andra inkomster förändrats för de mera betydande inkomsttagargrupperna under perioden, dels hur personantalen i dessa olika grupper samtidigt förändrats. En konstant inkomststruktur förutsätter *antingen* att de olika gruppernas (inkl. O-gruppens) såväl inkomster som personantal ändrats likformigt under perio-

den *eller* att olikheter i gruppernas inkomstutveckling uppvägs av olikheter i deras antalsutveckling.

Ett försök att grovt bedöma dessa båda komponenter har gjorts. I fråga om inkomstutvecklingen för skilda grupper noteras för perioden bl. a.

a) att den obligatoriska folkpensionen för personer med enbart denna inkomst stigit med ca 32 procent 1966—1970,

b) att under förutsättning av helårs- och heltidsarbete de anställdas årslöner 1966—1970 ökat med i genomsnitt ca 30 procent, varvid enligt erhållna uppgifter från bl. a. LO:s och TCO:s utredningsavdelningar, Statens avtalsverk, Kommunalarbetareförbundet och Handelsn arbetsgivareorganisation ungefärliga löneökningar enligt tabell 1 kan beräknas för vissa »tunga» eller representativa löntagargrupper.

¹ Bilagan har utarbetats av Per Holmberg.

² Se »Inkomstfördejnngens utveckling i Sverige 1951—1966», stencil 1969, av Pebbe Selander och Roland Spont.

Tabell 1. Ökning 1966—1970 av årslöner för helårs- och heltidsanställda inom vissa löntagargrupper.

högre tjänsteman i privat tjänst	drygt 25	procent
högre tjänsteman i offentlig tjänst	» 20	»
statstjänare (LO) vid affärsverken	» 30	»
industri- och byggnadsarbetare, män	ca 25	»
kvinnlig sjukvårdspersonal	drygt 30	»
lantarbetare	ca 30	»
kontorspersonal i privat tjänst, kvinnlig	drygt 35	»
industriarbetare, kvinnor	» 30	»
butikspersonal i handeln, kvinnor	ca 35	»
restaurangpersonal; fastighetsanställda	knappt 40	»

En tendens till utjämning av de relativa lönerna förefaller således ha gjort sig gällande. Motsvarande utjämningstendens kan i stort sett iakttas inom t. ex. industriarbetargruppen betraktad för sig. Tendensen bör emellertid inte överdrivas, bl. a. eftersom de manliga tjänstemannagrupperna inom industrin syns ha haft något större procentuella löneökningar än de manliga industriarbetarna.

När det gäller antalsutvecklingen inom skilda grupper noteras bl. a.

a) att antalet förvärvsarbetande personer enligt SCB:s arbetskraftsundersökningar ökat med ca 2 procent medan antalet ej förvärvsarbetande personer över 14 års ålder ökat med ca 5 procent 1966–1970; sistnämnda ökning berör särskilt studerande och pensionärer,

b) att inom de förvärvsarbetande grupperna antalsökningar 1966–1970 iakttas för tekniska, naturvetenskapliga, administrativa o. d. yrken (+ 20 procent), serviceyrken (+ 14 procent) och kontorstekniska yrken (+ 10 procent), varav den förstnämnda gruppen har höga relativlöner och de bägge sistnämnda grupperna har låga relativlöner,

c) att antalet förvärvsarbetande minskat inom jord- och skogsbruksyrken (– 32 procent) och dessutom inom transportyrken (– 5 procent), kommersiella yrken (– 5 procent) och tillverkningsarbete (– 4 procent), där den förstnämnda gruppen har låga relativlöner och de sistnämnda gruppernas män har löner ganska nära arbetsmarknadens genomsnitt – för kvinnor inom handel och industri är lönerna dock märkbart under detta genomsnitt.

Totaleffekten på inkomstfördelningens utveckling 1966–1970 av samtliga de här nämnda faktorerna kan bedömas vara att de relativa inkomstskillnaderna förblivit i huvudsak oförändrade. Tendensen till minskning av de skilda löntagargruppernas inkomstklyftor syns således ha uppvägts av motverkande tendenser i dessa gruppers antalsutveckling. För de helårs- och heltidsanställda löntagargrupperna, vars inkomstfördelning 1966 presenterats särskilt ingående i betänkandet (kapitel 4), kan överslagsvis

beräknas att inkomstfördelningen 1970 ungefärligt erhålls ur fördelningen 1966 enligt vad som anges i tabell 2.

Tabell 2. Ungefärlig förändring av 1966 års klassgränser för helårs- och heltidsanställda löntagare för framskrivning av denna grups inkomstfördelning till 1970

Inkomst- klassgräns 1966, kr	höjs med ... % för att nå 1970 års mot- svarighet	Inkomst- klassgräns 1970, kr
10 000	30	13 000
15 000	30	19 500
20 000	30	26 000
25 000	30	32 500
30 000	30	39 000
40 000	30	52 000

Med ledning av denna »omvandlingstabell» är det möjligt att utifrån de i kapitel 4 redovisade uppgifterna för löntagarna erhålla i varje fall en grov bild av denna största inkomsttagargrups inkomstfördelning 1970, varvid effekterna av såväl olikartad löneutveckling som olikartad antalsutveckling för de skilda grupperna blir beaktade. En framskrivning till 1970 så som nyss beskrivits bör givetvis förses med kraftiga reservationer när det gäller precisionen. Vidare bör framhållas att enligt arbetskraftsundersökningarna en ökning av de delårs- och deltidsanställdas andel av samtliga anställda syns ha ägt rum, vilket skulle bidragit till en något ojämnare årsinkomstfördelning inom hela löntagarkollektivet.

KUNGL. BIBL.
24 AUG 1970
STOCKHOLM

Nordisk udredningsserie (Nu) 1970

Kronologisk förteckning

1. Samordnad utbyggnadsplanering inom Nordel.
2. Uddannelses- og forskningsspørgsmål.
3. Prøveløsladelse.

Statens offentliga utredningar 1970

Systematisk förteckning

Justitiedepartementet

Grundlagberedningen. 1. Riksdagsgrupperna • Regeringsbildningen. [16] 2. Ersättare för riksdagsledamöterna. [17] 3. Allmänna val på våren? [27] Svensk FN-lag. [19] Militära straff och disciplinmedel. [31] Polisen i samhället. [32]

Försvarsdepartementet

Värnpliktstjänstgöringens civila meritvärde. [12]

Socialdepartementet

Livsmedelsstadgekommittén. 1. Ny livsmedelsstadga m.m. Del I. Förslag och motiv. [6] 2. Ny livsmedelsstadga m.m. Del. II. Bilagor. [7] Folkandvårdens utbyggande och reglering. [11]

Kommunikationsdepartementet

Snöskotern — fordonet och föraren. [9] Körkort och körkortsregistrering. [26]

Finansdepartementet

Upphandling av byggnader. Del 2. Administrationen. [18] Understödsföreningar. [23] Aspirationer, möjligheter och skattemoral. [25] Tjänstgöringsbetyg. [28] Decentralisering av statlig verksamhet. [29] Stordriftsfördelar inom industriproduktionen. [30]

Utbildningsdepartementet

Om stat och kyrka. [2] Yrkesutbildningsberedningen. 1. Reformerad lärarutbildning. [4] 2. Yrkesteknisk högskoleutbildning. [8] Fria läromedel. [10] Kompetensutredningen V. Behörighet, meritvärdering, studieprognos. Specialundersökningar av kompetensfrågor. [20] (Utkommer senare.) VI. Vägar till högre utbildning. [21] Pedagogisk utbildning och forskning. [22]

Jordbruksdepartementet

Statligt stöd till fiskehamnar. [6]

Handelsdepartementet

Rationell bensinhandel. [24]

Inrikesdepartementet

Expertgruppen för regional utredningsverksamhet (ERU) 1. Balanserad regional utveckling. [3] 2. Urbaniseringen i Sverige. Bilagedel I till Balanserad regional utveckling. [14] 3. Regionalekonomisk utveckling. Bilagedel II till Balanserad regional utveckling. [15] Medel för styrning av byggnadsverksamheten. [33] Svenska folkets inkomster. [34]

Civildepartementet

Barns utemiljö. [1]

Industridepartementet

Sveriges energiförsörjning. Energipolitik och organisation. [13]